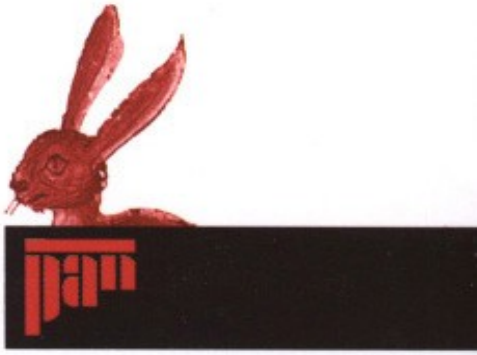
Jostein Gaarder

Sofie'nin dünyası

Felsefe tarihi üzerine bir roman

Türkçesi: Sabir Yücesoy

Gri Yayın Dizisi: 3

Kitabın bu çevirisindeki
değerli yardım ve katkılarından dolayı
Kari Çağatay, Cevza Aktüze, Deniz Karabacak
ve Metin Solmaz'a teşekkür ederiz.

© Jostein Gaarder ve H. Aschehoug & Co. Oslo 1991
Bu kitap ilk kez *Sofies verden* adıyla
Oslo'da H. Aschehoug & Co. tarafından
1991 yılında yayınlanmıştır.

© Pan Yayıncılık 1994
Kitabın Türkçe yayın hakları Pan Yayıncılık'a aittir.

ISBN 978-975-8434-57-2

• Yirmi Dördüncü Basım: Kasım 2009
• Kapak Grafiği: Ersu Pekin
• Baskı Hazırlık: Pınar Yalman
• Baskı: Ayhan Matbaası (0212) 445 32 38
Mahmutbey Mah. Deve Kaldırım Cad. Gelincik Sk.
No: 6 Kat: 3 Bağcılar — İstanbul

Pan Yayıncılık
Barbaros Bulvarı 18/4 Beşiktaş 34353 — İstanbul
• Tel: (0212) 261 80 72 — (0212) 227 56 75
• Faks: (0212) 227 56 74 • www.pankitap.com

Jostein Gaarder

Sofie'nin dünyası

Felsefe tarihi üzerine bir roman

Türkçesi: Sabir Yücesoy

Jostein Gaarder'in Pan Yayıncılık tarafından yayımlanmış diğer kitapları:

- İskambil Kağıtlarının Esrarı
- Hayat Kısa
- Aynadaki Muamma
- Portakal Kız
- Sirk Müdürünün Kızı

Bu kitap Siri Dannevig'in desteği olmaksızın varolamazdı. Ayrıca Maiken Ims'e metni okuyup değerli yorumlarda bulunduğu ve Trond Berg Eriksen'in yıllar boyu sürmekte olan yorumlar ve profesyonel desteği için teşekkür ederim. J. G.

Üç bin yılın hesabını göremeyen
Karanlıkta yolunu bulamaz,
Günü gününe yaşar ancak.

Goethe

CENNET BAHÇESİ

...eninde sonunda herhangi bir zaman
herhangi bir şey,
boşluktan ve hiçlikten çıkmış olmalı...

Sofie Amundsen okuldan eve dönüyordu. Yolun bir kısmını Jorunn'le birlikte yürümüştü. Robotlar hakkında konuşmuşlardı hep. Jorunn'e kalırsa, insan beyni karmaşık bir bilgisayardan ibaretti. Sofie pek emin değildi bundan. İnsanın bir makineden daha fazla bir şey olması gerekmez miydi?

Süpermarketin orada yolları ayrılıyordu. Bahçeli evlerle dolu bir dış mahallenin sonunda oturan Sofie'nin yolu Jorunn'ünkinin iki katıydı neredeyse. Sanki dünyanın öbür ucundaydı evi, bahçelerinin ardında başka bir ev yoktu, orman vardı sadece.

Sofie Kløverveien'e saptı, sonuna kadar yürüyüp keskin bir viraj aldı. "Kaptan Virajı" denilen yerdi burası. Cumartesi ve pazar günleri dışında hemen hiç kimseye rastlanmazdı.

Mayısın ilk günlerinden biriydi. Bazı bahçelerde meyve ağaçlarının dibindeki nergisler parlak sarı çiçeklerini açmıştı bile. Huş ağaçlarından incecik yeşil tüller sarkıyordu.

Bu mevsimde böyle her şeyin büyümeye, serpilmeye başlaması tuhaf değil miydi? Karlar eriyip havalar ısınmaya başlar başlamaz, şu cansız topraktan tonlarca yeşil bitkinin fışkırması nasıl oluyordu acaba?

Bahçe kapısını açmadan önce posta kutusuna baktı Sofie. Genellikle hep reklamla dolu olurdu kutu, bir de annesine gönderilmiş büyük boy zarflar çıkardı. Sofie de odasına çıkıp ev ödevlerini yapmaya başlamadan önce mutfak masasının üstüne yığardı hepsini.

Bazen babası için banka hesapları geldiği de oluyordu. Ama öyle normal babalardan değildi Sofie'nin babası. Bir petrol tankerinin kaptanıydı

ve neredeyse bütün yıl yollardaydı. Arada birkaç haftalığına eve geldiği zamanlar terliklerini sürüye sürüye dolanır durur, Sofie ve annesiyle içtenlikle ilgilenirdi. Ama yolculuk yaptığı zamanlar çok uzaklarda gibiydi.

Bugün yeşil renkli koskoca posta kutusunda sadece bir mektup vardı — hem de Sofie'ye gelmiş bir mektup.

"Sofie Amundsen" yazılıydı küçük zarfta, "Kløverveien 3". Hepsi bu kadar. Gönderen belli değildi. Pul bile yapıştırılmamıştı.

Sofie bahçe kapısını kapar kapamaz zarfı açtı. Küçücük bir kâğıt çıktı içinden. Zarfın kendisinden daha büyük değildi ve üstünde bir tek soru vardı: *Kimsin sen?*

Hepsi bu kadar. Ne bir selam, ne de gönderenin adı... Sadece elle yazılmış bu iki sözcük, ardından da kocaman bir soru işareti.

Bir daha baktı zarfa. Gerçekten de kendisine gelmişti mektup. Peki ama kim getirip atmıştı kutunun içine?

Sofie aceleyle kırmızı evin kapısını açtı. Kedisi Sherekan her zamanki gibi çalıların arasından sıyrılıp merdivene sıçramayı ve Sofie daha kapıyı kapatmadan eve girmeyi başarmıştı.

"Pisi, pisi, pisi!"

Sofie'nin annesi bir şeye kızdığında, evin hayvanat bahçesine benzediğini söylerdi bazen. Çeşitli hayvanlarla doluydu evleri gerçekten de. Sofie koleksiyonundan gayet memnundu. Önce içinde Altın Kız, Kırmızı Başlıklı Kız ve Karaoğlan'ın yüzdüğü küçük bir akvaryumu olmuş, bunu muhabbet kuşları Smitt ve Smule, kaplumbağa Govinda ve son olarak da sarı kahverengi bir tekir olan Sherekan izlemişti. Annesi geç vakitlere kadar çalıştığı ve babası da dünyayı gezip durduğu için, bütün bu hayvanları o oyalansın diye almışlardı.

Sofie okul çantasını bir köşeye fırlattı, Sherekan'ın kabına kedi maması doldurdu. Sonra esrarengiz mektubu alıp mutfaktaki taburelerden birine ilişti.

Kimsin sen?

Bir bilse! Sofie Amundsen'di tabii, ama kimdi bu Sofie Amundsen? İşte bunu doğru dürüst anlamış değildi henüz.

Ya başka bir adı olsa? Mesela Anne Knutsen. Birdenbire başka biri mi *olacaktı* o zaman?

Birden babasının ona Synnøve adını koymak istediğini hatırladı. Sofie, elini uzatıp kendini Synnø ve Amundsen olarak tanıtırken hayal etmeye çalıştı Sofie, bunun nasıl bir şey olacağını düşündü. Ama bir türlü olmuyordu ki! Hep başka biri gibi tasavvur ediyordu kendini.

Tabureden inip elindeki tuhaf mektupla birlikte banyoya gitti. Aynanın karşısına geçti, gözlerinin içine baktı.

"Ben Sofie Amundsen'im" dedi kendi kendine. Aynadaki kız hiç cevap vermedi, yüzünde en ufak bir değişiklik bile olmamıştı. Sofie ne yaparsa yapsın, o da hep aynı şeyi yapıyordu. Yıldırım hızıyla bir hareket yaptı Sofie, aynadaki resmi geride bırakmak istiyordu. Ama boşuna, görüntü tam onun kadar hızlıydı.

"Kimsin sen?" diye sordu Sofie.

Yine cevap yoktu, ama bir an için soruyu kendisinin mi, yoksa aynadaki görüntünün mü sorduğundan emin olamamıştı bu kez.

İşaret parmağını burnuna bastırdı Sofie:

"Sen bensin."

Yanıt alamayınca cümleyi tersine çevirdi:

"Ben senim."

Sofie Amundsen kendi görünüşünden hiçbir zaman çok memnun olmamıştı. Badem gibi güzel gözleri olduğunu duyuyordu sık sık, ama belli ki burnu pek küçük, ağzı da biraz fazla büyük olduğundan söylüyorlardı bunu. Ayrıca kulakları da gözlerine çok yakındı. Ama en kötüsü, bir türlü biçime girmeyen o dümdüz saçlardı. Bazen babası saçlarını okşayıp, Claude Debussy'nin bir bestesinin adıyla, "keten saçlı kız" derdi Sofie'ye. Söylemesi kolaydı tabii, bütün hayatı boyunca dümdüz aşağıya sarkan uzun siyah saçlarla yaşamak zorunda olan kendisi değildi ki. Ne saç spreyi yarıyordu işe, ne de jöle.

Bazen dış görünüşünü o kadar acayip buluyordu ki, sakın bir doğum hatası olmasın, diye soruyordu kendi kendine. Zaten annesi de zor bir doğum olduğunu anlatmıştı. Ama insanın nasıl göründüğü, doğumuna mı bağlıydı gerçekten?

Kim olduğunu bilememesi komik değil miydi? Ya kendi görünüşünü belirleyememek biraz fazla kaçmıyor muydu? Sanki beşiğinde gelip bulmuştu bu görünüş onu. Arkadaşlarını seçebilirdi belki, ama kendisini seçmemişti. Hattâ insan olmaya bile karar vermiş değildi.

İnsan neydi peki?

Sofie yine aynadaki kıza baktı.

"Sanırım en iyisi biyoloji ödevini yapmak" dedi, böylece kendi kendini bağışlamak istiyordu sanki. Hemen dışarı, koridora çıktı.

"Yo hayır, bahçeye gitsem daha iyi olacak," diye düşündü.

"Pisi, pisi, pisi, pisi!"

Sofie kediyi dışardaki merdivene kışkışladı, sonra da ardında bıraktığı kapıyı kapadı.

Elinde esrarengiz mektup, çakıllı yolun üstünde dururken, birden tuhaf bir duyguya kapıldı. Büyü gücüyle can bulmuş bir oyuncak bebek gibi hissediyordu kendini.

Bu dünyada bulunması ve şaşırtıcı bir masalın içinde yaşıyor olması tuhaf değil miydi?

Sherekan zarif bir hareketle çakıllı yolun üstünden sıçrayıp sık frenküzümü çalılıklarının arasında kayboldu. Hayat dolu bir kedi, beyaz bıyıklarından bedeninin en sonunda kırbaç gibi sallanan kuyruğuna kadar capcanlı. O da bahçedeydi, ama hiç de Sofie gibi farkında değildi bunun.

Kısa bir süre var olduğunu düşünen Sofie, her zaman böyle olmayacağını da düşündü elinde olmadan.

Şimdi dünyadayım, dedi kendi kendine. Ama bir gün yok olacağım.

Ölümden sonra bir hayat var mıydı acaba? İşte kedinin farkında bile olmadığı bir soru daha.

Sofie'nin babaannesi öleli çok olmamıştı henüz. Altı ayı biraz geçmişti ve her gün onu ne kadar özlediğini düşünüyordu Sofie. Yaşamın bir sonu olması haksızlık değil miydi?

Düşüncelere gömülmüş bir halde çakıllı yolda durdu öylece. Var olduğunu çok yoğun bir şekilde düşünüp bir gün olmayacağını unutmaya çalışıyordu. Ama kesinlikle imkânsız bir şeydi bu. Varoluşunu ne kadar çok

düşünürse düşünsün, hemen yaşamın sonu olduğu düşüncesi de geliveriyordu aklına. Bunun tam tersi de geçerliydi: Bir gün yok olacağını kuvvetle hissederse, yaşamın nasıl sonsuz bir değere sahip olduğunu da asıl o zaman anlıyordu. Madalyonun bir yüzü ne kadar büyük ve belirginse, diğer yüzü de o kadar büyük ve belirgindi. Yaşam ve ölüm aynı şeyin iki yüzüydü.

İnsan öleceğini fark etmiyorsa, varoluşunu da yaşayamaz, diye düşündü. Ve bir yandan yaşamın ne kadar harika olduğunu düşünmeden de, ölmek zorunda olduğumuzu düşünmek imkânsız.

Babaannesinin hastalığını öğrendiği gün buna benzer bir şey söylediğini hatırladı Sofie. "Hayatın ne kadar zengin bir şey olduğunu ancak şimdi anlıyorum," demişti.

Çoğu insanın hayatın ne kadar güzel olduğunu anlamak için önce hasta olması gerekiyordu ne yazık ki. Ya da en azından posta kutusunda esrarengiz bir mektup bulması...

Başka mektup var mı diye gidip baksa mı? Bahçe kapısına koştu Sofie, yeşil kapağı açtı. Öncekinin aynı bir zarfla karşılaşıp ürperdi. İlk mektubu alırken, kutuda başka bir şey olmadığına emindi oysa.

Bu zarfta da kendi adı yazılıydı. Yırtıp açtı. Beyaz bir kâğıt çıktı içinden. Tıpkı ilk zarftaki gibi.

Dünya nereden çıktı? diye yazılmıştı kâğıda.

Hiçbir fikrim yok, dedi Sofie kendi kendine. Bunu hiç kimse *bilemez ki!* Ama yine de... Sofie'ye göre yerinde bir soruydu bu. Ömründe ilk defa, en azından nereden geldiğini *sormadan*, bir dünyada yaşamanın imkânsız olduğunu düşündü.

Esrarengiz mektuplar Sofie'nin başını döndürmüştü. Mağarasına girip oturmaya karar verdi.

Saklanmak istediğinde hep öyle yapardı. Ancak çok kızgın, çok üzgün ya da çok sevinçli olduğu zaman giderdi mağaraya. Şimdi de allak bullak olduğu için gidiyordu.

Kırmızı ev büyük bir bahçenin ortasındaydı. Çiçek tarhları, kırmızı ve yeşil frenküzümleri, çeşit çeşit meyve ağaçlarıyla doluydu bahçeleri. Geniş

çimenlikte bir salıncak, bir de büyükbabasının yaptığı minik bir kulübe vardı. Büyükbabası bu kulübeyi ilk çocukları, doğumdan bir hafta sonra ölünce, babaannesine teselli olmak üzere yapmıştı. Zavallı küçük kızın adı Marie'ydi. Mezar taşına şöyle yazılmıştı: "Küçük Mariecik aramıza katıldı, ama sadece bir selam verip ayrıldı".

Bahçenin bir köşesinde, ahududuların hemen arkasında, çiçeği de, meyvesi de bulunmayan sık bir çalılık vardı. Aslında bir zamanlar bahçeyi ormandan ayıran eski bir çitti bu, ama son yirmi yıldır kimse ilgilenmediğinden, geçilmez hale gelmişti. Sofie'nin babaannesi tavukların bahçede serbestçe dolaştığı savaş zamanında bu çitin tavuk avlamaya çalışan tilkileri biraz olsun engellediğini anlatmıştı bir keresinde.

Tıpkı bahçenin ön tarafındaki eski tavşan kümesi gibi, bu çit de kimsenin işine yaramıyordu. Ama tabii Sofie'nin sırrından haberleri olmadığı için. Sofie kendini bildi bileli çalılıktaki dar geçidin farkındaydı. Oradan sürünerek geçince geniş ve boş bir yere geliyordu, yani mağarasına. Burada kimsenin onu bulamayacağından emindi.

Elinde iki zarfla bahçenin sonuna kadar koştu, sonra emekleyerek çitin öbür tarafına geçti. Mağara o kadar büyüktü ki, neredeyse ayakta durabiliyordu. Ama bu kez kalın köklerin üstüne oturmayı yeğledi. Dalların ve yaprakların arasındaki küçücük iki delikten dışarısını görebiliyordu şimdi. Ancak birer madeni beş Kron kadardı bu delikler, ama bütün bahçeyi görmesine yetiyordu yine de. Küçükken buradan bakıp annesiyle babasının ağaçların arasında kendisini aramasını seyretmek çok hoşuna giderdi.

Sofie için evin bahçesi kendi başına bir dünya olmuştu hep. Ne zaman Kutsal Kitap'taki Yaratılış öyküsünün Cennet Bahçesiyle ilgili kısmını dinlese, aklına mağarası gelir, orada oturup kendi cennetini seyredişini hatırlardı.

"Dünya nereden çıktı?"

Yo hayır, gerçekten bilmiyordu bunu. Dünyanın o muazzam uzaydaki küçük bir gezegen olduğunu Sofie de biliyordu tabii, ama uzay nereden çıkmıştı ki?

Tabii uzayın hep var olduğu da düşünülebilirdi; nereden geldiği sorusuna cevap bulmak da gerekmezdi o zaman. Ama herhangi bir şeyin

sonsuzca var olması *mümkün* müydü? İçinde buna karşı çıkan bir şey hissetti Sofie. Var olan her şeyin bir başlangıcı olmalıydı. Demek ki uzay da herhangi bir zamanda başka bir şeyden çıkmıştı.

Ama eğer uzay böyle birdenbire başka bir şeyden oluşmuşsa, o başka şey de herhangi bir zaman yine bir başkasından çıkmak zorundaydı. Sofie meseleyi ancak biraz öteye itebilmiş olduğunu fark etti: Eninde sonunda herhangi bir zaman herhangi bir şey, boşluktan ve hiçlikten çıkmış olmalı... Ama mümkün mü böyle bir şey? Bu da tıpkı dünyanın hep var olmuş olduğu gibi imkânsız bir düşünce değil mi?

Okulda dünyayı Tanrı'nın yarattığını öğrenmişlerdi. Sofie her şeye rağmen sorunun en iyi çözümü sayılabilecek bu yanıtla yetinmeyi deniyordu şimdi. Ama sonra yeniden düşünmeye başladı. Tanrı'nın uzayı yaratmış olduğunu kabul edebilirdi, ama ya Tanrı'nın kendisi ne olacaktı? Kendi kendini boşluktan ve hiçlikten mi yaratmıştı? Yine Sofie'nin içinden bir şey karşı çıktı buna. Tanrı her şeyi yaratabilirdi, ama yaratıcı bir "kendi" *olmadan* önce kendini yaratamazdı ya! Öyleyse tek bir ihtimal vardı: Tanrı hep var olmuştu. Ama bu ihtimali zaten reddetmişti Sofie: Var olan her şeyin bir başlangıcı olmalı.

"Hay aksi!"

İki zarfı da bir kez daha açtı.

"Kimsin sen?"

"Dünya nereden çıktı?"

Ne feci sorular! Peki bu iki mektup nereden gelmişti? İşte bu da aynı derecede sır dolu bir soruydu.

Sofie'yi gündelik yaşamdan koparıp birden evrenin büyük sırlarıyla karşı karşıya bırakan kimdi?

Üçüncü kez posta kutusunun yolunu tuttu Sofie.

Postacı az önce gelmiş, her zamanki mektupları getirmişti. Kalın bir demet reklam çıkardı Sofie kutudan. Gazeteler vardı, annesine de bir iki mektup gelmişti. Bir de kartpostal. Güney denizlerinden bir kumsal resmiyle süslü kartı çevirdi. Norveç pulları yapıştırılmıştı karta. Damgada

"BM Taburu" yazılıydı. Babası mı yollamıştı acaba? Ama başka bir yerlerdeydi babası. Zaten yazı da ona ait değildi.

Adresi okuyunca, kalbinin daha hızlı çarptığını hissetti Sofie. "Hilde Møller Knag, Sofie Amundsen eliyle, Kløverveien-3..." Adres doğruydu. Karta şunlar yazılmıştı:

Sevgili Hilde! 15. doğum gününü sevgiyle kutluyorum. Eminim, senin için gelişmene yarayacak bir hediye hazırlamak istememi anlayışla karşılayacaksın. Kartı Sofie'ye gönderdiğim için beni bağışla. En kolayı buydu. Sevgilerimle, Baban.

Sofie eve koştu, mutfağa attı kendini, içinde fırtına kopuyordu sanki. Bu da neydi böyle? Sofie'den bir ay kadar önce doğmuş bu Hilde de kimdi?

Koridora çıkıp telefon rehberini aldı Sofie. Birçok kişinin adı Møller'di, bazıları da Knag. Ama koskoca rehberde bir tane bile Møller Knag yoktu.

Esrarengiz karta baktı yeniden. Gerçek bir karttı işte. Pulları, damgası vardı.

Peki ama bir baba açıkça başka yere gitmesi gereken bir doğum günü kartını neden Sofie'nin adresine göndermişti? Hangi baba kızının doğum gününü dolambaçlı yollardan kutlayıp şaşırtmaya kalkardı onu? Neden "en kolayı buydu"? Ve en önemlisi, Hilde'yi nasıl bulacaktı?

İşte kafasını şişirecek bir problem daha. Düşüncelerini toparlamaya çalıştı yeniden.

Şu birkaç saatte üç sırla karşı karşıya kalmıştı, ilki, beyaz zarfları posta kutusuna kimin attığıydı. İkincisi, mektuplardaki o zor sorular... Ve üçüncü sır: Hilde Møller Knag kimdi ve bu tanımadığı kızın doğum günü kartı neden Sofie'ye gelmişti?

Bu üç sırrın birbiriyle bağlantılı olduğundan emindi. Çünkü şimdiye kadar çok normal bir hayatı olmuştu.

SİLİNDİR ŞAPKA

...iyi bir filozof olmak için
gereksindiğimiz tek şey
hayret etme yeteneğimizdir...

Sofie kendisine imzasız mektuplar gönderen kişiden tekrar bir haber alacağını düşünüyordu. Şimdilik kimseye mektuplardan bahsetmemeye karar verdi.

Okulda dikkatini toplayıp öğretmenin anlattıklarını dinlemek her zamankinden daha zor geldi Sofie'ye. Sanki önemsiz şeyler gibiydi öğretmeninin anlattıkları. Neden bir insanın ne olduğunu anlatmıyordu ki! Ya da dünyanın ne olduğunu ve nasıl olup da ortaya çıktığını...

Daha önce hiç hissetmediği bir duyguya sahipti şimdi. Okulda da, başka yerlerde de insanlar hep az çok rastlantı sonucu oluşmuş şeylerle uğraşıyordu. Oysa yanıtlanması her zamanki derslerden daha önemli olan büyük ve zor sorular vardı.

Bu sorulara cevap verebilmiş biri var mıydı acaba? En azından, fiil çekimlerini hafızlamaktansa, bu konular üzerinde düşünmenin daha önemli olduğundan emindi Sofie.

Son zil çaldıktan sonra okuldan öyle hızlı fırladı ki, Jorunn peşinden koşmak zorunda kaldı.

Biraz sonra Jorunn sordu:

"Akşam iskambil oynayalım mı?"

Sofie omuz silkti.

"Sanırım iskambil oyunları bana pek ilginç gelmiyor artık.

Neye uğradığını şaşırdı Jorunn.

"Öyle mi? Badminton oynayalım istersen?"

Sofie gözlerini asfalt yola dikti —sonra arkadaşına döndü.

"Sanırım o da ilgilendirmiyor beni."

"Peki o zaman."

Sofie Jorunn'ün sesinde hafif bir kırgınlık hissetti.

"Söyler misin lütfen, birden bu kadar önemli oluveren nedir?"

Başını salladı Sofie:

"Bu... bir sır."

"Püff! Aşık oldum desene şuna."

Uzun bir süre konuşmadan yürüdüler. Futbol sahasına geldiklerinde, Jorunn "Ben sahadan geçerek gidiyorum," dedi.

"Sahadan geçerek." Eve giden en kestirme yol buydu, ama Jorunn ancak acelesi varsa, örneğin misafir gelecekse ya da dişçiye yetişmesi gerekiyorsa kullanırdı onu.

Jorunn'ü kırmış olduğu için üzüldü Sofie. Ama ne diyebilirdi ki? Birdenbire kim olduğuyla, dünyanın nereden çıktığıyla uğraşmaya başladığını, badminton oynayacak zamanı olmadığını mı söylesin? Arkadaşı anlar mıydı bunu?

Bütün soruların en önemlisi ve bir bakıma en doğalıyla ilgilenmek neden bu kadar zordu?

Posta kutusunu açarken kalbinin hızla attığını duydu. Önce banka hesaplarıyla annesine gelmiş birkaç büyük sarı zarf çıktı sadece. Oysa o tanımadığı kişiden bir mektup daha gelmesini ne kadar da ummuştu.

İçeri girip kapıyı kapadığı anda, büyük zarflardan birinin üstünde kendi adının yazılı olduğunu gördü. Yapıştırılıp kapatılmış zarfın arka yüzünde şöyle bir şey yazılıydı: *Felsefe kursu. Büyük bir özen göstermek gerek.*

Sofie çakıllı yolu geçti, çantasını merdivene bıraktı. Diğer mektupları paspasın altına koydu ve hemen arka bahçeye koştu. Mağarasına sığınmalı, büyük mektubu orada açmalıydı.

Sherekan da peşinden koşmuştu. Bunu engellemek imkânsızdı tabii, ama Sofie kedinin kimseye bir şey söylemeyeceğinden emindi.

Zarfın içinden ataşla tutturulmuş, daktiloyla yazılmış üç büyük kâğıt çıktı. Hemen okumaya başladı Sofie.

Felsefe nedir?

Sevgili Sofie. Birçok insanın çeşitli hobileri vardır. Kimileri eski para veya pul biriktirir, kimisi el işlerinden zevk alır, kimisi de bütün zamanını bir spor dalına ayırır.

Okumaktan hoşlananlar da çoktur. Ancak okuduğumuz şeyler de birbirinden çok farklıdır. Birileri sadece gazeteleri ve çizgi romanları okur, başka birisi roman okumaktan, diğer birileri ise astronomi, hayvanlar âlemi veya teknik buluşlar gibi değişik konuları içeren kitaplardan hoşlanır.

Eğer ben atlarla veya değerli taşlarla ilgileniyorsam diğer bütün insanlardan bu ilgimi paylaşmasını bekleyemem. Televizyondaki bütün spor karşılaşmalarını nefes almadan seyrediyorsam, başka birinin sporu can sıkıcı bulabileceğini de kabul etmem gerekir.

Bütün bunlara rağmen herkesin ilgilenmesi gereken bir şey var mıdır? Kim olursa olsun ve nerede yaşarsa yaşasın her insanı ilgilendiren bir şey var mıdır? Evet, sevgili Sofie, bütün insanların üzerinde düşünmesi gereken sorular vardır. İşte bu kurs da bu soruları kapsayacak.

Hayatta en önemli şey nedir? Açlık çekilen bir ülkede birine bu soruyu sorarsak cevap "yemek" olacak; donmakta olan birine aynı soruyu sorarsak cevap "sıcak" olacaktır. Kendini yalnız ve çaresiz hisseden birine soracak olursak cevap mutlaka "diğer insanlarla beraber olmak" olacaktır.

Ama bütün bu ihtiyaçlar giderildikten sonra, bütün insanların ihtiyacı olan bir şey daha var mıdır hâlâ? Filozoflar buna "evet" diye cevap verirler. Onlara göre insan sadece ekmekle yaşayamaz. Tabii ki bütün insanlar yemek yemelidir. Ayrıca sevilmeye ve ilgi görmeye ihtiyaçları vardır. Ama bütün insanların ihtiyacı olan bir şey daha vardır: Kim olduğumuzu ve neden yaşadığımızı bilmek.

Neden yaşadığımız konusuna ilgi duymak pul biriktirmek gibi rastlantısal bir ilgi değildir. Böyle sorularla ilgilenen insan neredeyse bu gezegende var olduğumuzdan beri insanların üzerinde konuştukları bir

şeyle ilgilenmiş oluyor. Uzayın, yerkürenin ve burada oluşan hayatın ne olduğu sorusu, son olimpiyat oyunlarında en fazla altın madalyayı kim aldı sorusundan çok daha büyük ve önemli bir sorudur.

Felsefeye yaklaşmanın en iyi yolu felsefî sorular sormaktır:

Dünya nasıl yaratıldı? Olup bitenin arkasında bir irade veya bir anlam var mıdır? Ölümden sonra hayat var mı? Böyle soruları cevaplayabilir miyiz acaba? Ve her şeyden önemlisi, nasıl yaşamalıyız?

Her çağda insanlar böyle soruları sordular. İnsanın ne olduğunu, dünyanın nereden geldiğini sormayan hiçbir kültür bilmiyoruz.

Esasında sorabileceğimiz felsefî soruların sayısı çok da fazla değil. Bunların en önemlilerinden birkaçını zaten sorduk. Ama tarih sorduğumuz her soruya çok farklı *cevaplar* verildiğini gösteriyor bize.

Felsefî sorular sormak onlara cevap bulmaktan daha kolaydır.

Bugün de bu sorulara herkes *kendi* cevabını bulmalı. Ansiklopediye bakıp da, Tanrı var mıdır veya ölümden sonra hayat var mıdır gibi soruların cevaplarını bulamayız. Ansiklopedi nasıl yaşamamız gerektiğini de bize gösteremez. Ama başka insanların ne düşündüklerini okumak, hayat ve dünya hakkındaki kendi görüşümüzü oluşturmakta bize yardımcı olur.

Filozofların gerçeğin peşine düşmeleri bir polisiye hikâye ile karşılaştırılabilir. Bazıları Andersen'i katil olarak düşünür, diğerleri Nielsen'i veya Jepsen'i. Çok önemli bir cinayeti polis bir gün bir anda çözebilir. Bazen bir sorunun hiçbir zaman çözülemeyeceğini de düşünebiliriz. Buna rağmen her sorunun bir cevabı *vardır.*

Bir soruyu cevaplamak çok zor olsa da, sorunun tek bir doğru cevabı olduğunu düşünebiliriz. Yani ölümden sonra bir tür varoluş vardır veya yoktur.

Birçok eski soru bilim tarafından cevaplanmış durumdadır. Bir zamanlar Ay'ın arka yüzünün nasıl göründüğü çok önemli bir soruydu. Böyle bir sorunun cevabı, üzerinde konuşularak bulunamaz. Cevap herkesin hayal gücüne kalmıştır. Ama bugün Ay'ın arka yüzünün nasıl göründüğünü kesin olarak biliyoruz. Ay'da bir insanın oturduğuna veya Ay'ın peynirden oluştuğuna inanmamız artık mümkün değil.

İki bin yıl önce yaşamış eski Yunan filozoflarından biri felsefenin insanların hayretiyle ortaya çıktığına inanmıştı. İnsana yaşamak öylesine tuhaf gelir ki felsefî sorular da kendiliğinden oluşur, diye düşünüyordu.

Bir sihirbazın oyunlarını seyretmek de aynı şeydir. Gördüğümüzün nasıl mümkün olduğunu kavrayamayız. Sihirbaz iki beyaz ipek mendili yaşayan bir tavşana nasıl dönüştürebilir, diye sorarız.

Sihirbazın boş bir silindir şapkadan tavşan çıkarması nasıl anlaşılamaz bir şeyse, birçok insan için de dünya böyledir.

Sihirbazın tavşan oyununda yaptığının bir aldatmaca olduğu açıktır. Ama bunu nasıl yaptığını meydana çıkarmak isteriz. Ancak dünya üzerine konuştuğumuzda durum biraz farklıdır. Dünyanın bir aldatmaca olmadığını biliriz. Çünkü dünyada yaşamaktayız ve onun bir parçasıyız. Aslında şapkadan çıkan beyaz tavşan biziz. Bu beyaz tavşanla aramızdaki fark tavşanın sihirbazlık oyununun bir parçası olduğunu bilmemesidir. Bizim durumumuz farklı. Biz sır dolu bir şeylere katıldığımıza inanırız ve her şeyin nasıl bir araya geldiğini açıklamak isteriz.

Not: Beyaz tavşanı belki de bütün evrenle karşılaştırmak daha iyi olur. Biz tavşanın tüylerinin en diplerinde oturan kımıl kımıl böcekler gibiyiz. Ama filozoflar büyük sihirbazın gözlerinin içine bakabilmek için ince tüylerin uçlarına tırmanmayı denerler.

Hâlâ orada mısın, Sofie. Devamı gelecek.

Sofie kendinden geçmişti neredeyse. Hâlâ orada mıymış! Okurken soluk almayı bile unutmuş olabilirdi.

Kim getirmişti bu mektubu? Kim, kim?

Hilde Møller Knag'a doğum günü kartı yollayan kişi değildi belli ki, çünkü pul ve damga vardı onun kartında. Oysa sarı zarf elden getirilip posta kutusuna konmuştu, tıpkı daha önceki beyaz zarflar gibi.

Sofie saate baktı. Henüz üçü çeyrek geçiyordu. Annesinin işten gelmesine iki saat vardı daha.

Tekrar bahçeye, posta kutusuna koştu. Acaba başka bir şey daha olabilir mi?

Bir sarı zarf daha buldu; üstünde yine kendi adı yazılıydı. Etrafa bakındı hemen, ama kimseyi göremedi. Ormanın kenarına kadar koşarak her tarafı taradı gözleriyle. Bir tek insan olsun yoktu görünürde.

Birden ormanın derinliklerinde dalların kırıldığını duyar gibi oldu. Ama emin değildi, hemen koşup bir şey bulmaya kalkışmak da boşuna olurdu. Eğer biri ondan kaçmak istiyorsa, yetişmek hemen hemen imkânsızdı.

Sofie evin kapısını kapadı, çantasını ve annesine gelen mektupları yere bıraktı. Odasına gitti, içinde güzel taşlar biriktirdiği büyük kurabiye kutusunu açtı, taşları yere döküp zarfları kutuya yerleştirdi. Kolunun altında kutuyla bahçeye çıktı yeniden. Daha önce Sherekan'a biraz daha mama vermeyi de ihmal etmedi.

"Pisi, pisi, pisi!"

Mağarasında zarfı açtı, yine daktiloyla yazılmış sayfalar çıktı içinden. Okumaya başladı.

İlginç bir varlık

İşte yine karşılaştık. Bu küçük felsefe kursunun uygun porsiyonlarda geldiğini kavramışsındır. Burada birkaç tane daha başlangıç notu bulacaksın.

İyi bir filozof olabilmek için gereksindiğimiz tek şeyin hayret etme yeteneğimiz olduğunu söylemiş miydim? Eğer söylemediysem şimdi söylüyorum: İYİ BİR FİLOZOF OLMAK İÇİN GEREKSİNDİĞİMİZ TEK ŞEY HAYRET ETME YETENEĞİMİZDİR.

Bütün küçük çocukların bu yeteneği vardır. Bunu herkes bilir. Birkaç ay sonra yepyeni bir gerçekliğin içine itilirler. Büyüdükçe bu yetenek azalmaya başlar. Bunun nedeni ne olabilir? Acaba Sofie Amundsen bu soruyu cevaplayabilir mi?

Yani, eğer küçük bir bebek konuşabilseydi nasıl ilginç bir dünyaya geldiğini anlatacaktı. Çünkü bebeklerin konuşamamasına rağmen nasıl odadaki nesneleri bize gösterdiklerini ve merakla onları tutmaya çalıştıklarını görebiliriz.

İlk kelimeleri söylemeye başlayınca, çocuk ne zaman bir köpek görse durup "hav hav" der. Bebek arabasında nasıl zıpladığını ve kollarını nasıl salladığını görürüz: "Hav hav! Hav hav!" Arkasında birkaç seneyi bırakmış olan bizler çocuğun bu heyecanını biraz aşırı buluruz. "Evet evet, bu bir hav hav" diyerek yolumuza devam ederiz. "Ama sen şimdi güzelce tekrar yerine otur." Daha önce köpekleri gördüğümüz için biz böyle heyecanlanmayız.

Çocuk bir köpeğin yanından geçerken artık heyecan göstermediği güne kadar, bu heyecanlı senaryo belki de yüzlerce kez tekrarlanır. Bir fil veya bir su aygırı için de bu geçerlidir. Çocuk doğru dürüst konuşmayı öğrenmeden çok önce 'veya felsefî düşünmeyi öğrenmeden çok önce' dünya onun için bir alışkanlık haline gelmiştir.

Çok yazık bence.

Önemli olan, sevgili Sofie, senin de hayatı olduğu gibi kabul eden insanlardan biri olmaman. Emin olmak için kendi felsefe kursumuza başlamadan önce birkaç düşünce deneyi yapacağız.

Ormanda bir gezintiye çıktığını düşün. Birdenbire kendini küçük bir uzay gemisine giderken buluyorsun. Gemiden küçük bir Marslı çıkmış ve sana bakıyor.

Bu durumda ne düşünürsün? Aslında bunun çok önemi yok. *Kendinin* bir Marslı olduğunu hiç düşündün mü?

Tabii ki, birgün başka bir gezegenden gelen bir yaratıkla karşılaşmak o kadar kolay değil. Başka gezegenlerde hayatın olup olmadığını da tam bilemiyoruz. Ama kendi kendinle karşılaşmış olduğunu düşünebilirsin. Belki güzel bir günde birdenbire durup kendini yeni bir gözle görebilirsin. Belki bu tam da bir orman gezisi sırasında olabilir.

Ben ilginç bir yaratığım diye düşünürsün, sır dolu bir hayvanım ben...

Yüz yıllık uykudan uyanır ben kimim diye sorarsın. Evrende bir gezegen üzerinde dolaşıp durduğunu bilirsin. Ama evren *nedir*?

Günün birinde kendinle karşılaşabilirsen o zaman başlangıçta söz ettiğimiz marslı kadar gizemli bir şey keşfetmiş olursun. Bir uzay yaratığı görmekten öte bir şeydir bu. Kendinin de böyle ilginç bir yaratık olduğunun farkına varırsın.

Hâlâ orada mısın Sofie? Bir düşünce deneyi daha yapalım.

Bir sabah anne, baba ve belki de iki üç yaşında olan küçük Thomas mutfakta kahvaltı ediyorlar. Birdenbire anne sofradan kalkıp mutfak tezgâhına doğru dönüyor ve sonra baba tavana doğru yükseliyor.

Sence Thomas bu duruma ne diyecektir? Belki de parmağıyla babasını gösterip: "Baba, uçuyor!" der.

Tabii ki Thomas şaşıracaktır ama o zaten hep şaşırmaktadır. Baba her zaman tuhaf şeyler yapar. Kahvaltı masasının üzerinde uçmak onun gözünde pek önemli bir şey değildir. Hergün küçük bir makine ile traş olmakta, bazen dama tırmanıp televizyon antenini oraya buraya döndürmekte veya bazen başını arabanın motoruna sokup simsiyah dışarı çıkmaktadır.

Şimdi sıra anneye geldi. Thomas'ın ne dediğini duydu ve arkasına döndü. Ne dersin, masanın üzerinde uçan babayı görünce nasıl bir tepki gösterecek sence?

Elinden reçel kavanozunu düşürecek ve korkudan bir çığlık atacaktır. Baba tekrar koltuğuna oturduğunda belki de onu doktora götürmek gerekecektir. (Artık masada nasıl oturulacağını öğrenmeliydi!)

Sence neden Thomas ve annesi bu kadar farklı tepkiler gösteriyorlar?

Bu bir *alışkanlık* sorunu. (Bunu aklında tut!) Anne, insanların uçamayacağını çoktan öğrenmiştir. Ama Thomas öğrenememiştir. Bu dünyada neyin mümkün olup neyin olamayacağından hâlâ emin değildir.

Ama, bu dünyanın kendisi Sofie? Sence dünya olabilecek bir şey mi? O da boşlukta uçup duruyor ne de olsa!

Acıklı olan, büyüdükçe alışkanlıklarımızın sadece yerçekimi yasasıyla sınırlı kalmaması. Aynı zamanda dünyanın kendisine de alışırız.

Görünen o ki, çocukluğumuz sırasında dünyaya hayret etme yeteneğimizi kaybediyoruz. Ama bu sırada çok önemli bir şeyi de kaybetmiş oluyoruz. Filozofların tekrar hayata kazandırmak istedikleri şey

de budur işte. Derinlerimizde bir yerde bir şey bize hayatın büyük bir sır olduğu söyler. Bu, düşünmeyi öğrenmeden çok önce yaşadığımız bir duygudur.

Altını çiziyorum: Bütün bu felsefî sorular bütün insanları ilgilendirir ancak herkes filozof olmaz. Farklı nedenlerle insanlar günlük hayata öylesine bağlanırlar ki, hayata hayret etme duygularını bastırırlar. (Onlar tavşanın tüylerinde ta diplere yerleşip orada rahat ederler ve bütün bir hayatı aşağıda geçirirler.)

Çocuklar için dünya ve onun üzerinde olup biten her şey yenidir ve her şey onları şaşırtır. Yetişkinler içinse durum farklıdır. Birçok yetişkin dünyayı olağan bir şey sayar.

İşte bu noktada filozoflar önemli bir farklılık gösterir. Bir filozof hiçbir zaman bu dünyaya bütünüyle alışamaz. Filozoflar için dünya hâlâ kavranamaz bir şey, sırlarla dolu bir bulmacadır. Filozoflarla küçük çocukların önemli bir ortak yanları vardır. Diyebiliriz ki bir filozof bütün ömrü boyunca küçük bir çocuk gibi duyarlı kalabilir.

Sevgili Sofie şimdi bir seçim yapmalısın. Bu dünyaya hâlâ alışmamış bir çocuk musun yoksa böyle bir şeye asla izin vermeyeceğine yemin etmiş bir filozof musun?

Eğer kendini ne çocuk ne de filozof gibi hissediyorsan bunun sebebi dünyaya uyum sağlamış olup hiçbir şeyin seni artık şaşırtmıyor olmasıdır. Bu durumda tehlike kapıdadır artık. Bu tehlikeden korunmak için bu felsefe kursunu alıyorsun. Senin miskin ve umursamaz insanlardan olmanı istemiyorum. Senin uyanık bir yaşam sürmeni istiyorum.

Sana vereceğim bu kurs tamamıyla bedavadır. Dolayısıyla, devam etmezsen paranı geri alacak değilsin. Herhangi bir zaman kursa devam etmek istemezsen bu bir sorun olmayacak. Sadece posta kutusuna bir not bırak, örneğin bir canlı kurbağa koy. Ama mutlaka posta kutusunun renginde olsun, postacıları korkutmak istemeyiz.

Kısaca özetleyelim: Beyaz bir tavşan boş bir silindir şapkadan çıkarılır. Bu tavşan çok büyük olduğundan bu numara milyarlarca yıl sürer. İnce tüylerin

en tepesinde çocuklar dünyaya gelir. İşte bu yüzden çocuklar bu inanılmaz sihirbazlık numarasına hayret ederler. Ama yaşlandıkça tavşanın tüylerinin diplerine doğru yerleşir, orada kalırlar. Bu tüylerin dibi çok rahattır, işte o yüzden kürkün ince tüylerinden yukarı doğru tırmanmayı hiçbir zaman göze alamazlar. Sadece filozoflar dilin ve varoluşun en dış sınırlarına doğru tehlikeli bir yolculuk yapmayı göze alabilirler. Bunlardan bazıları yolda kaybolurlar ama diğerleri tavşanın tüylerine sıkıca tutunarak tırmanır ve yumuşak kürkün diplerinde yiyip içip yaşayan insanlara seslenirler:

"Bayanlar, baylar. Boşlukta süzülüp duruyoruz. "

Ama kürkün dibindekilerin hiçbiri filozofun bu çığlıklarına aldırmaz.

"Üff, ne diye gürültü edip duruyorlar sanki!" derler. Sonra da konuşmalarına devam ederler: "Tereyağını uzatır mısın lütfen? Hisse senetleri bugün ne kadar yükselmiş? Domatesin kilosu ne kadar? Lady Di'nin bir çocuğu daha olacakmış, duydunuz mu?"

Annesi eve geldiğinde Sofie allak bullak olmuştu. Esrarengiz filozofun mektupları kutunun içinde mağaraya saklanmıştı bile. Sofie ev ödevlerini yapmaya çalışmış, ama okudukları üzerinde kafa patlatmaktan başka bir şey gelmemişti elinden.

Daha önce hiç düşünmediği onca şey! Çocuk değildi artık, ama tam bir yetişkin de sayılmazdı. Evrenin siyah silindir şapkasından çekip çıkarılan tavşanın yoğun tüylerle dolu kürkünün diplerine doğru ilerlemeye başlamış olduğunu fark ediyordu. Ama şimdi filozof gelmiş, durdurmuştu onu. Ensesine yapışmıştı bu adam (kadın mıydı yoksa?) ve Sofie'yi kürkün dibinden geri çekmiş, tekrar çocukken oynadığı tüye çıkarmıştı. Ve orada, ince tüylerin tepesinde dünyayı tıpkı gözlerini ilk açtığı sıralardaki gibi görmüştü Sofie.

Filozof onu kurtarmıştı hiç kuşkusuz. Mektupların bu tanınmayan sahibi onu gündelik hayatın sıradanlığından kurtarmıştı.

Annesi saat beş sularında eve geldiği zaman Sofie onu neredeyse zorla oturma odasına götürüp bir koltuğa oturttu.

"Anne, yaşıyor olmamız garip gelmiyor mu sana?" diye lafa başladı hemen.

Annesi öyle bir şaşırdı ki, cevap bile veremedi. Eve geldiğinde Sofie'yi hep ödevlerinin başında bulurdu oysa.

"Eh işte, bazen" dedi sonunda.

"Bazen mi? Yani demek istiyorum ki, dünyanın *var olmasını* garip bulmuyor musun?"

"Neden bahsediyorsun böyle?"

"Sana bir şey soruyorum. Ama anlaşılan dünyayı çok olağan buluyorsun sen."

"Evet, öyle. Bazen."

Sofie filozofun ne kadar haklı olduğunu anlıyordu şimdi. Yetişkinler için dünya normal bir şeydi. Gündelik yaşamın yüz yıllık uykusuna yatmışlardı çoktan.

"Pöh! Kendini dünyaya o kadar alıştırmışsın ki, seni artık hiç şaşırtmıyor," dedi Sofie.

"Kusura bakma ama dediklerinden bir şey anlamadım."

"Dünyaya çok fazla alışmışsın, dedim. Yani durum berbat."

"Nasıl böyle konuşursun benimle!"

"Başka türlü söyleyeyim öyleyse. Tam şu anda evrenin silindir şapkasından çıkarılan bir tavşanın kürkünde tüylerin dibine yerleşmiş rahatına bakıyorsun. Birazdan da gidip patates haşlayacaksın. Sonra gazeteni okursun, yarım saat kestirip televizyon haberlerini izlersin."

Sofie'yi dinlerken annesinin yüzünde endişeli bir ifade belirdi. Gerçekten de mutfağa gidip patatesleri ocağa koydu. Sonra hemen oturma odasına dönüp bu kez de o Sofie'yi koltuğa oturttu.

"Uyuşturucu filan almıyorsun kızım, değil mi?"

Sofie kendini tutamayıp güldü. Ama bu sorunun neden tam da şimdi sorulduğunu çok iyi anlıyordu.

"Deli misin sen?" diye sordu, "Bu insanı ancak *daha* aptal yapar."

O gün uyuşturucu ve beyaz tavşan hakkında daha fazla konuşmadılar.

MİTLER

...iyi ve kötü güçler arasında
hassas bir denge...

Ertesi sabah posta kutusunda mektup yoktu. O gün okul çok uzun ve sıkıcı geldi Sofie'ye. Teneffüslerde Jorunn'e özellikle iyi davranmaya çalıştı. Eve dönerken, havalar kurur kurumaz çadırlarını alıp ormanda gezme planları yaptılar.

Sofie yine posta kutusunu açıyordu şimdi. Önce Meksika'da damgalanmış küçük bir zarf buldu. Babasının gönderdiği bir kart çıktı içinden. Evi çok özlediğini ve geminin kaptanını ilk kez satrançta yenebildiğini yazmıştı babası. Kış tatili bittiğinde yanına aldığı yirmi kilo kadar kitabı da hemen hemen bitirmişti.

Ve işte bir zarf daha! Üstünde adı yazılı, sarı bir zarf! Sofie hemen çantasını ve diğer mektupları eve bırakıp mağaraya koştu. Zarftan daktiloyla yazılmış yeni sayfaları çıkarıp okumaya başladı.

Mitsel dünya görüşü

Merhaba Sofie! Anlatılacak çok şey var, en iyisi hemen başlamak.

Felsefe deyince bütünüyle yeni bir düşünme tarzı anlıyoruz. Bu tarz İ.Ö. 6. yüzyılda Yunanistan'da ortaya çıktı. Daha önceleri insanların bütün sorularına değişik dinler cevap verirdi. Bu dinî açıklamalar nesilden nesile *mitler* olarak aktarıldı. Bir mit hayatın neden böyle olduğunu, nasıl böyle olduğunu anlatan tanrısal bir öyküdür.

Binlerce yıl dünyanın her yerinde felsefî soruların mitsel açıklamaları birikip durmuştur. Yunan filozofları insanların bunlara güvenmemesi gerektiğini ispat etmeye çalıştılar.

İlk filozofun nasıl düşündüğünü anlamak için mitsel bir dünya görüşüne sahip olmak ne anlama geliyor, bunu kavramak zorundayız. Bunun için çok uzaklara gitmek gerekmiyor. İskandinavya'dan birkaç mitsel düşünce örneği verelim.

Mutlaka Çekiçli Tor'dan bahsedildiğini duymuşsundur. Norveç'te Hıristiyanlık yayılmadan önce, Norveçliler Tor'un iki teke tarafından çekilen bir arabayla gökyüzünde dolaştığına inanıyorlardı. Çekicini salladığı zaman şimşekler çakar, fırtınalar oluşurdu. "Fırtına" sözcüğünün Norveççesi "Tor-dønn"dür, yani Tor'un gürültüsü anlamına gelir. İsveççede ise "åska"dır, "åsaka" da gökyüzündeki tanrıların yolculuğu anlamına gelir.

Fırtına çıkıp şimşek çaktığında yağmur yağar. Bu, Vikingler zamanında çiftçiler için hayat memat meselesi idi. İşte bu yüzden Tor bereket tanrısı olarak adlandırılır.

"Neden yağmur yağıyor?" sorusunun mitsel cevabı Tor'un çekicini sallamasıdır. Yağmur yağınca da tahıl topraktan fışkırır ve büyür.

Aslında bitkilerin tarlalarda büyümesi ve meyve vermesi kavranabilir bir şey değildir. Ancak çiftçiler bütün bunların bir şekilde yağmurla bağlantılı olduğunun farkına varmışlardı. Ayrıca herkes yağmurun biraz da Tor'la ilgisi olduğuna inanmıştı. Bu da onu İskandinavya'nın en önemli tanrılarından biri yapmıştır. Tor başka bir nedenle de çok önemlidir. Bu da bütün dünya düzeni ile ilgilidir.

Vikingler dünyanın üzerinde yaşanan kısmını sürekli dış tehdit altında olan bir ada olarak düşünüyorlardı. Dünyanın bu kısmına *Midgard* diyorlardı. Midgard, ortada duran imparatorluk demektir. Midgard'da ayrıca *Åsgard* vardı. Åsgard tanrıların eviydi. Midgard'dan önce *Utgard* vardı. Yani dış imparatorluk. Burada tehlikeli cinler otururdu. Bunlar daima kötü oyunlarla dünyayı yok etmeye çalışırlardı. Böyle kötü canavarlara "kaos güçleri" de denir. Kuzey dininde ve birçok diğer kültürde, insanlar iyi ve kötü güçler arasında var olan tehlikeli bir güç dengesi olduğuna inanırlar.

Cinlerin Midgard'a zarar vermesinin bir yolu bereket tanrıçası *Frøya*'yı kaçırmaktı. Bunu başardıkları takdirde artık tarlalarda hiçbir şey yetişmez, kadınlar çocuk doğuramaz olacaktı. Bu nedenle iyi tanrıların cinleri engellemeleri çok önemliydi.

Bu konuda da Tor'un önemli bir rolü vardı. Çekiç yalnız yağmur yağdırmaya yaramıyor, aynı zamanda Tor onu tehlikeli kaos güçlerine karşı, bir silah olarak kullanıyordu. Çekiç ona neredeyse sonsuz bir güç sağlıyordu. Örneğin, çekicini bir cine fırlattığında onu öldürebilirdi. Çekicini kaybetmek gibi bir korkusu yoktu, zira çekiç bir bumerang gibi her defasında ona geri dönüyordu.

Doğanın nasıl işlediğinin ve niçin iyi ve kötü arasında sürekli bir kavga olduğunun *mitsel açıklaması* böyle idi. Filozoflar böyle açıklamaları istemediler.

Ama sadece açıklamak yetmiyordu.

İnsanlar, kuraklık, bulaşıcı hastalık gibi felaketlerin onları tehdit ettiğini tanrılar anlayana kadar elleri böğürlerinde bekleyemezdi. Onlar da kötülere karşı savaşta yer almalıydılar. Bunu da dinsel eylemler veya *ayinlerle* gerçekleştiriyorlardı.

Eski çağlarda kuzeyde en önemli dinsel eylem *kurban kesmekti*. Bir tanrıya kurban kesmek onun gücünü artırmak anlamına geliyordu. Örneğin insanlar kaos güçlerini yenebilmek için gerekli kuvveti sağlamak üzere tanrılara kurban kesmek zorundaydılar. Kurban genellikle bir hayvan olurdu. Büyük olasılıkla Tor'a tekeler kurban edilirdi. *Odin*'e ise bazen insanlar da kurban edilirdi.

Norveç'teki en ünlü miti, *Trymskvida* destanından öğreniyoruz. Burada anlatıldığına göre Tor uyumaktadır ve uyandığında çekici kaybolmuştur. Son derece sinirlenen Tor'un elleri ve sakalı titrer. Arkadaşı *Loke* ile Frøya'ya giderler ve onun kanatlarını ödünç isterler. Böylece Loke, Jotunheimen'e uçacak ve cinlerin Tor'un çekicini çalıp çalmadığını öğrenecektir. Loke burada cin kralı *Trym*'le karşılaşır. Trym ona çekici yerin 80 mil altına gömdüğünü ve Frøya onunla evlenmezse tanrılara çekici geri vermeyeceğini söyler.

Hâlâ orada mısın Sofie? İyi tanrılar birdenbire duyulmamış bir rehin alma olayı ile yüzyüze kalmışlardır. Cinler tanrıların en önemli silahını ellerine geçirmişler ve onları çaresiz bir duruma düşürmüşlerdir. Cinler, Tor'un çekicini ellerinde tuttukları sürece hem tanrıların hem de insanların dünyalarının üzerinde güç sahibi olurlar. Çekice karşılık Frøya. Ama böyle bir değiş tokuş imkânsızdır. Eğer tanrılar bütün hayatı koruyan bereket tanrıçasını vermek zorunda kalırlarsa, tarlalarda otlar sararacak, tanrılar ve insanlar ölecektir. Bu durumdan bir çıkış yolu yoktur. Hayatı tehdit eden istekleri karşılanmazsa Londra ve Paris'in ortasında bir atom bombası patlatacaklarını söyleyen bir terörist grubu düşünürsen ne dediğimi anlarsın.

Mitin devamı şöyle: Loke Åsgard'a geri döner ve Frøya'ya gelinlik giymesini çünkü bir cinle evlenmesi gerektiğini söyler. (Ne yazık! Ne yazık!) Frøya çılgına döner. Eğer bir cinle evlenecek olursa insanların onun bir erkek delisi olduğu düşüneceklerini söyler.

Birdenbire tanrı *Heimdal*'ın aklına güzel bir fikir gelir. Tor'un gelin gibi giyinmesini önerir. Tor'un kadına benzemesi için saçlarını bağlayıp göğüslerine taş koyacaklardır. Tabii ki Tor bu öneriden çok hoşlanmaz ama çekici geri almak için tanrıların başka şansı yoktur.

Sonunda Tor gelin gibi giyinir. Loke ona nedime olarak eşlik eder. "Haydi şimdi biz iki kadın cinlere gidelim" der Loke.

Günümüzün kavramları ile ifade edersek Tor ve Loke'un tanrıların "antiterör timi" olduğunu söyleyebiliriz. Kadın kılığında cinlerin kalesine girecek ve Tor'un çekicini kurtaracaklardır.

Jotunheimen'e varınca cinler hemen düğün törenini hazırlarlar. Fakat tören sırasında gelin, yani Tor bütün bir öküzü ve sekiz adet som balığını yer ve üç fıçı bira içer. Trym hayretler içinde kalır. Kılık değiştirmiş antiterör timi nerdeyse yakayı ele verecektir. Loke onları bu tehlikeden kurtarmak için, Frøya'nın boğazından Jotunheimen'e gelecek olmanın sevinci ile sekiz gecedir bir lokma yemek geçmediğini anlatır.

Trym bu kez de duvağı kaldırıp gelini öpmek ister. Ama Tor'un sert bakışlarıyla karşılaşıp geri çekilir. Bu durumu da kurtarmak da Loke'a kalır. Bu kez de düğünün sevinci ile gelinin sekiz gecedir uyumadığını anlatır.

Trym nikâh sırasında gelinin kucağına konulmak üzere çekicin getirilmesini emreder.

Kucağına çekiç konduğunda Tor çok sevinir. Önce Trym'i sonra Jotunheimen'li cinleri öldürür. Böylece bu korkunç terör olayı mutlu sona ulaşır. Tor tanrıların James Bond'u veya Batman'i olarak bir kere daha kötüleri yenmiştir.

Mitle ilgili anlatacaklarım bu kadar Sofie. Peki burada asıl anlatılmak istenen nedir? Bütün bunlar bir eğlence olsun, diye yazılmamıştır. Bu mitin *açıklamak* istediği bir şey var. Olası bir yorum şöyle:

Bir kuraklık olduğu zaman insanlar niçin yağmur yağmadığını anlamak isterler. Belki de cinler Tor'un çekicini çalmıştır, kimbilir?

Bu mitin mevsimlerin değişimlerini de açıkladığı düşünülebilir. Kışın doğa ölüdür. Çünkü Tor'un çekici Jotunheimen'dedir. Ama baharda Tor çekicini yeniden ele geçirir. İnsanlar kavrayamadıkları bazı şeyleri mitlerle açıklamaya çalışır.

Daha önce dediğimiz gibi insanlar sadece açıklamayla yetinmezler. Bu mitlerle yakın ilişkisi olan dinsel ayinlerle önemli olaylara müdahale etmeyi denerler. İnsanların bir kuraklık sırasında ya da bereketsiz ürün senelerinde bu mitin içeriğini bir tiyatro oyunu gibi oynadıklarını düşünebiliriz. Belki de köyden bir adam, gelin kılığına girip göğüslerine taş bağlayıp cinlerden çekici çalmaya çalışmaktaydı. Böylece yağmurun yeniden yağmasını ve ürünün yeşermesini sağlayabilirdi.

Dünyanın çeşitli yerlerindeki örneklerden de bildiğimiz gibi insanlar doğa olaylarını hızlandırmak için "mevsim mitlerini" oyunlaştırmayı âdet haline getirmişlerdir.

İskandinavya'nın mitler dünyasına kısaca göz attık. Tor ve Odin, *Frøy* ve *Frøya*, *Hod* ve *Balder* gibi daha pek çok tanrı hakkında sayısız mit vardır. Filozoflar bu konuları irdelemeye başlamadan önce bütün dünyada bunlara benzer mitsel düşünceler vardı. İlk filozofların ortaya çıktığı Yunanistan'da bile mitsel bir dünya görüşü hâkimdi. Yüzyıllarca bir nesil diğerine tanrılardan söz etti. Eski Yunan'daki tanrılardan birkaçının adları da şöyle: *Zeus* ve *Apollon*, *Hera* ve *Athena*, *Dionysos* ve *Asklepios*, *Herakles* ve *Hephaistos.*

İ.Ö. 700 yılında *Homeros* ve *Hesiodos* Yunan mit hâzinesini yazıya geçirdiler. Bu bütünüyle yeni bir durumun ortaya çıkmasına neden oldu. Çünkü bu mitler yazılmadan üzerinde tartışmalar yapılması imkânsızdı.

İlk Yunan filozofları, Homeros'un tanrı öğretisini eleştirdiler, çünkü buradaki tanrılar insanlarla büyük benzerlikler gösteriyorlardı. Onlar da insanlar gibi bencil ve güvenilmezdiler. İnsanlık tarihinde ilk kez mitlerin de insanların düşüncelerinden başka bir şey olmadığı dile getirildi.

Örneğin, bu mitleri eleştirenlerden biri de İ.Ö. 570'te doğan filozof *Ksenofanes*'tir. Ksenofanes, "İnsanlar, tanrıları kendilerine bakarak yarattı," diyordu. "Ölümlüler, tanrıların da kendileri gibi doğduklarına, benzer giysileri, sesleri ve biçimleri olduğuna inandılar." Siyahların tanrıları siyah ve basık burunlu, Trakyalılarınki ise mavi gözlü ve sarı saçlıdır. Eğer öküzler, atlar ve aslanlar da resim yapabilselerdi, atlar at, öküzler öküz benzeri tanrı resimleri çizer ve kendilerine benzeyen biçimlerde heykeller yaparlardı.

Bu çağlarda Yunanlılar Yunanistan'da ve kolonileri olan Güney İtalya ve Küçük Asya'da (Anadolu'da) şehir devletleri kurdular. Buralarda bütün bedensel işleri köleler yapıyor, özgür vatandaşlar ise politika ve kültüre zaman ayırabiliyorlardı.

Bu hayat şartlarında insan düşüncesi büyük bir adım attı. Her bir birey toplumun nasıl örgütlenmesi gerektiği konusunda sorular sorabiliyordu. Aynı zamanda her bir birey o güne kadar gelmiş mitlerin etkisinde kalmadan felsefî sorular da sorabiliyordu.

O zamanlar mitsel düşünce tarzından deneyim ve akla dayalı düşünmeye doğru bir gelişme oldu, diyebiliriz. İlk Yunanlı filozofların hedefi doğa olaylarına doğal *açıklamalar* bulmaktı.

Sofie büyük bahçeyi geçti boydan boya. Okulda öğrendiği her şeyi unutmaya çalışıyordu. En önemlisi de, doğabilimle ilgili derslerde duyduklarını unutmaktı.

Eğer şu bahçede yetişmiş olsa ve bunun dışında doğa hakkında hiçbir şey bilmese, ilkbahar nasıl bir yaşantı olurdu acaba?

Neden günün birinde aniden yağmur yağmaya başladığını açıklamaya kalkışır mıydı? Karların neden yok olduğunu, güneşin neden gökte daha yükseklere tırmandığını anlamak için bir şeyler uydurur muydu?

Elbette! Emindi bundan ve zaten öyküyü kurmaya başlamıştı bile:

Kış, ülkeyi buz gibi pençesiyle yakalamış bırakmıyordu, çünkü kötü kalpli Muriat güzel Prenses Sikita'yı soğuk bir zindanda tutsak etmişti. Ama bir sabah kahraman Prens Bravato gelip genç kızı kurtardı. Sikita sevinç içinde çayırlarda dans etmeye başladı, bir yandan da zindandayken yazdığı bir şarkıyı söylüyordu. Toprak ve ağaçlar bundan öyle etkilendi ki, karlar gözyaşına dönüştü. Ama güneş de gökte yükselip gözyaşlarını kuruttu. Sikita'nın şarkısını kuşlar da söylemeye başladı ve güzel prenses altın saçlarını çözünce yere dökülen birkaç bukleden zambaklar yetişti tarlalarda...

Sofie güzel bir öykü yazdığını düşünüyordu. Mevsimlerin değişmesi hakkında başka bir açıklama olmasa, kesinlikle inanırdı kendi bulduğu öyküye.

İnsanların daima doğa olaylarını açıklama ihtiyacı duymuş olduğunu kavrıyordu şimdi. Belki de böyle açıklamalar olmadan yaşamaları imkânsızdı. Bu yüzden de, henüz bilimin ortada bulunmadığı çağlarda düşünüp taşınıp mitleri yaratmışlardı.

DOĞA FİLOZOFLARI

...hiçbir şey yoktan var olmaz...

O gün öğleden sonra annesi işten geldiğinde Sofie bahçedeki salıncakta oturmuş düşünüyordu. Felsefe kursuyla babasından doğum günü kartı alamayacak olan Hilde Møller Knag arasında nasıl bir ilişki olabilirdi acaba?

"Sofie!" diye seslendi annesi uzaktan. "Sana bir mektup var."

Sofie neye uğradığını şaşırmıştı. Posta kutusunu kendisi boşaltmıştı oysa. Demek ki mektup filozoftan geliyordu. Peki annesine ne diyecekti şimdi?

Yavaşça salıncaktan kalkıp annesine doğru yürüdü.

"Pulu yok. Bir aşk mektubu herhalde."

Sofie mektubu aldı.

"Açmayacak mısın?"

Ne diyecekti şimdi?

"Yanıbaşında annesi dururken aşk mektubunu açan birini gördün mü hiç?"

Annesinin bunun bir aşk mektubu olduğuna inanması daha iyiydi. Gerçi feci utanmıştı bundan, çünkü yaşı aşk mektupları almak için henüz çok küçüktü. Ama hiç tanımadığı, üstelik kendisiyle kedinin fareyle oynaması gibi oynamakta olan bir filozoftan mektupla kurs gördüğü ortaya çıkarsa, daha da beter olurdu.

Küçük beyaz zarflardandı bu da. Sofie odasında şu üç soruyla karşılaştı:

Her şeyin yapıtaşı olan bir ilk madde var mıdır?
Su, şaraba dönüşebilir mi?
Toprak ve su nasıl canlı bir kurbağa haline gelebilir?

Delice gelmişti bu sorular Sofie'ye, ama akşam boyunca kafasını meşgul edip durmuşlardı. Ertesi gün okulda da sırayla düşündü üçünü de.

Her şeyin yapıtaşı olan bir "ilk madde" var mı? Ama böyle dünyadaki her şeyin ondan yapıldığı bir madde olsa bile, birdenbire nasıl bir düğünçiçeğine ya da koskoca bir file dönüşebilirdi ki bu madde?

Suyun şaraba dönüşmesi meselesi de buna benziyordu. Sofie İsa'nın sudan şarap yaptığını duymuştu tabii, ama bunu öyle gerçek bir olay olarak anlamış değildi. Hem zaten İsa suyu gerçekten şaraba dönüştürmüş olsa bile, bu ancak bir mucize olabilirdi, yani olanaksız bir şey. Diğer yandan, hem şarapta hem de neredeyse doğadaki her şeyde bol miktarda su bulunduğunu biliyordu Sofie. Ama her ne kadar bir salatalığın yüzde 95'i su olsa da, sırf sudan ibaret değildi ya! Salatalığı salatalık yapan başka bir şey daha olmalıydı.

Ve bir de şu kurbağa meselesi. Felsefe öğretmeni kurbağalara takmıştı anlaşılan. Sofie bir kurbağanın toprak ve sudan oluştuğunu kabul edebilirdi belki, ama o zaman dünya tek bir maddeden yapılmamış demekti. Eğer dünya çeşitli maddelerden oluşmuşsa, toprakla suyun birleşip kurbağayı meydana getirdiği de düşünülebilirdi elbette —ama o zaman da, önce kurbağa yumurtası ve iribaş olmaları gerekecekti. Çünkü ne kadar sularsan sula, bahçe toprağında kurbağa yetişemez.

Öğleden sonra eve gelince, posta kutusunda kalın bir zarf buldu. Daha önce de yaptığı gibi, mağarasına gitti hemen.

Filozofların projesi

İşte yine karşılaştık! En iyisi, lafı öyle beyaz tavşanlardan filan dolandırmadan bugünkü derse başlayalım.

Antik Çağ'dan bugüne kadar insanların felsefî sorular hakkında neler düşündüğünü kısaca anlatacağım sana. Her şeyi sırasına göre...

Filozofların birçoğu başka bir devirde —ve belki bizimkinden çok farklı bir kültürel ortamda— yaşamış olduğu için, her filozofun *projesi* neydi diye sormak genellikle yararlıdır. Yani o filozofu asıl ilgilendiren şey neydi, bunu kavramaya çalışmalıyız. Mesela bitkilerin ve hayvanların nasıl oluştuğunu araştırabilir bir filozof. Bir diğeri de Tanrı var mı, insanlar ölümsüz birer ruha sahip mi diye sorabilir.

Belli bir filozofun projesinin ne olduğunu saptadıysak, düşüncelerini de daha kolay izleyebiliriz. Çünkü bütün felsefî meseleleri birden ele alan filozof hemen hemen yoktur.

Filozoflardan ve düşüncelerinden söz ederken hep erkekleri kastettim aslında. Çünkü felsefe tarihi de erkeklerin damgasını taşıyor. Bunun nedeni de, kadının hem kadın hem de düşünen bir varlık olarak insanlık tarihi boyunca hep ezilmiş, baskı altında tutulmuş olması. Kötü bir şey bu, çünkü birçok önemli deneyimin yitip gitmesine neden oluyor. Ancak bizim yüzyılımızda kadınlar felsefe tarihine tam anlamıyla adım atabildi.

Sana ev ödevi verecek değilim —en azından, öyle karmaşık matematik problemleri çözmen gerekmeyecek. İngilizce fiil çekimiyle de pek ilgilenmem. Ama arada sırada üzerinde düşünmen için birkaç soru soracağım.

Bu koşullara razıysan, başlayabiliriz.

Doğa filozofları

İlk Yunan filozoflarından çoğunlukla "doğa filozofları" diye söz edilir. Çünkü bu düşünürler öncelikle doğayla ve doğal süreçlerle ilgilenmiştir.

Etrafta gördüğümüz şeylerin nereden geldiğini daha önce sormuştuk. Günümüzde pek çok insan her şeyin bir zamanlar yokluktan ortaya çıkmış olması gerektiğine az çok inanmaktadır. Yunanlılar arasında pek yaygın değildi bu düşünce. Şu veya bu nedenle "bir şeylerin" her zaman var olmuş olması gerektiğinden hareket ediyorlardı.

Yani asıl büyük mesele, her şeyin nasıl olup da hiçten çıktığı değildi. Yunanlılar daha çok suyun nasıl canlı balıklara, cansız toprağın da ulu ağaçlara ya da rengârenk çiçeklere dönüşebildiğini merak ediyorlardı.

Küçücük bir çocuğun anne karnında büyümesi de en çok ilgilendikleri konulardandı tabii.

Filozoflar doğada durmadan *değişiklikler* olduğunu açıkça görmekteydi. Ama nasıl olabiliyordu bu değişiklikler? Belli bir maddeden oluşan bir şey nasıl olur da bambaşka bir şeye, örneğin bir canlıya dönüşebilirdi?

İlk filozofların ortak bir yanı, bütün değişikliklerin ardında belli bir *ilk maddenin* yattığına inanmalarıydı. Bu fikre nasıl vardıklarını söylemek kolay değil. Sadece bu düşüncenin doğadaki değişikliklerin temelinde bir ilk maddenin bulunduğu tasavvurundan kaynaklandığını biliyoruz. Her şeyin ondan gelip ona döndüğü bir şey olmalıydı bu.

Bizim için asıl ilginç olan, ilk filozofların ne gibi yanıtlar getirmiş olduğu değil, hangi soruları sordukları ve ne tür yanıtlar aradıkları. Tam olarak ne düşündüklerinden çok, *nasıl* düşündükleri önemli.

Şunu biliyoruz: Bu filozoflar doğada görülen değişiklikleri merak ediyordu. Her zaman geçerli kalacak bazı doğa yasaları bulmaya çalışmışlardı. Doğada olup bitenleri, anlatılagelen mitlere başvurmadan açıklayabilmek istiyorlardı. En önemlisi de, doğal süreçleri doğanın kendisini gözlemleyerek anlamaya çalışmalarıydı. Şimşeği ve gökgürültüsünü, kışı ve ilkbaharı tanrılar dünyasındaki bir takım olaylarla açıklamaktan çok farklı bir şey bu.

Bu şekilde felsefe dine bağlı olmaktan kurtuldu. Diyebiliriz ki doğa filozofları *bilimsel* düşünce yönünde ilk adımları atmıştır. Böylece daha sonra gelişecek doğa bilimlerini başlatmış oldular.

Doğa filozoflarının söylediği ya da yazdığı şeylerin çoğu bizlere ulaşamadan kaybolmuştur. Elimizdeki kısıtlı bilgiler de büyük ölçüde ilk filozoflardan birkaç yüz yıl kadar sonra yaşamış olan *Aristoteles*'in yazılarından kaynaklanmaktadır. Ama Aristoteles de kendinden önceki filozofların vardığı sonuçları özetler sadece. Yani bu sonuçlara nasıl ulaştıklarını her zaman bilemiyoruz. Ama şu kadarını söyleyebiliriz: İlk Yunan filozoflarının projesi doğadaki değişikliklerin ardında yatan ilk maddeye dair sorularla ilgiliydi.

Miletoslu üç filozof

Sözü geçen filozofların ilki, Anadolu'daki Yunan kolonilerinden Miletos'ta yaşamış olan *Thales'*tir. Sık seyahat eden biriydi Thales. Mısır'daki bir piramidin yüksekliğini nasıl saptadığı anlatılır. Gölgesi tam piramit kadar olduğu anda bu gölgenin uzunluğunu ölçmüş. Ayrıca İ.Ö. 585'teki güneş tutulmasını da önceden hesapladığı söyleniyor.

Thales'e göre her şeyin kökeni *suydu*. Bununla tam olarak ne kastettiğini bilmiyoruz. Belki de her türlü yaşamın suda oluştuğunu ve dağılıp giderken yine suya dönüştüğünü söylemek istemişti.

Thales Mısır'dayken, Nil deltasındaki sular geri çekildikten sonra tarlaların ne kadar bereketli olduğunu kuşkusuz görmüştür. Yağmur yağınca kurbağa ve kurtçukların ortaya çıktığını da gözlemiş olabilir.

Bunun dışında, suyun nasıl buza ve buhara dönüşebildiğini de —ve sonra yeniden su haline geldiğini— kendine sormuştu herhalde.

Bir de her şeyin "tanrılarla dolu" olduğunu söylemişti Thales. Bu sözün anlamını da ancak tahmin etmeye çalışabiliriz. Belki de kara toprağı her şeyin, tüm çiçeklerin ve başakların, böceklerin ve karafatmaların kaynağı olarak düşünmüştü. Ve sonra da toprakta gözle görülemeyecek kadar küçük "yaşam tohumları" bulunduğunu hayal etmişti. Homeros'un anlattığı tanrılardan söz etmediği kesin.

Kaynaklarda adı geçen ikinci filozof, yine Miletos'ta yaşamış olan *Anaksimandros'*tur. Üzerinde yaşadığımız dünyanın "belirsiz" bir şeyden çıkıp sonunda yine o şeye karışan pek çok dünyadan yalnızca biri olduğunu savunmuştu Anaksimandros. "Belirsiz" diye neyi anlatmak istediğini söylemek pek kolay değil. Ama Thales gibi belli bir maddeyi kastetmiş olmadığı açık. Her şeyin kökeninde bulunan bir şeyin, kendinden çıkan şeylerden tamamıyla farklı olması gerektiğini düşünmüştü belki. Öyleyse ilk maddenin su gibi sıradan bir şey olamayacağı, "belirsiz" bir şey olması gerektiği besbelliydi.

Miletoslu filozofların üçüncüsü olan *Anaksimenes* (ykş. İ.Ö. 570-526) ise her şeyin kökeninde bulunan ilk maddenin hava ya da soluk olduğunu savunmuştur. Anaksimenes, Thales'in öğretisinde suyun ilk madde

sayıldığından haberdardı elbette. Peki ama su nereden çıkmıştı? Anaksimenes'e göre su sıkışmış havadan başka bir şey değildi. Yağmur yağarken suyun havada yoğunlaşıp düştüğünü görürüz. Anaksimenes suyun daha da sıkıştırdığında toprak haline geldiğini ileri sürmüştü. Eriyen buzdan kumun çıktığını gözlemlemiş olabilir. Diğer yandan, ateşin de incelmiş hava olduğunu düşünüyordu. Yani Anaksimenes'e göre toprak, su ve ateş hep havadan oluşmuştu.

Toprak ve su bir kez ortaya çıktıktan sonra, tarlalarda yetişen bitkileri açıklamak pek zor sayılmaz. Belki de Anaksimenes toprak, hava, ateş ve su var olmadan yaşamın da oluşamayacağına inanıyordu. Ama asıl başlangıç noktası havaydı. Yani doğadaki tüm değişikliklerin altında bir ilk maddenin yatması gerektiği konusunda Thales'le hemfikirdi Anaksimenes.

Hiçbir şey yoktan var olmaz

Miletoslu filozofların üçü de her şeyin ondan yapıldığı bir —sadece tek bir — maddenin olduğuna inanıyordu. Ama nasıl olur da bir madde birdenbire değişip bambaşka bir şey haline gelebilirdi? Bu soruya *değişme meselesi* diyebiliriz.

Yaklaşık İ.Ö. 500'den itibaren güney İtalya'daki Elea'da yaşamış bazı filozoflar bu tür sorularla ilgilenmiştir. Bu "Elea'lılar"ın en ünlüsü *Parmenides*'ti (İ.Ö. 540-480).

Parmenides var olan her şeyin ezelden beri var olduğuna inanıyordu. Yunanlılar arasında yaygın bir görüştü bu. Dünyada bulunan her şeyin hep olageldiği neredeyse zaten besbelliydi eski Yunanlıların gözünde. Parmenides de hiçbir şeyin yoktan var olmayacağını savunmaktaydı. Ve var olan hiçbir şey de yok olamazdı.

Ama Parmenides bu kadarla yetinmedi. Gerçek herhangi bir değişikliğin mümkün olmadığını düşünüyordu: Hiçbir şey şu anda olandan başka bir şey haline gelemez.

Tabii doğada durmadan birtakım değişimler gerçekleştiğinin farkındaydı Parmenides. Şeylerin nasıl değiştiğini *duyularıyla* algılıyordu. Ama bunu *aklın* söylediklerileyle bağdaştıramıyordu. Duyulara mı yoksa akla mı

inanmak gerektiği konusunda bir karar vermek zorunda kalınca, akla güvenmeyi tercih etti.

Hani "Gözümle görmeden inanmam" diye bir laf vardır. Parmenides gözüyle görse de inanmıyordu. Duyuların bize dünyayı yanlış tanıttığı, aklın insana söylediğinden farklı bir dünya resmi çizdiği görüşündeydi. Bir filozof olarak, bize görünen her türlü biçimi "duyusal yanılmalardan" arıtmayı görevi sayıyordu.

İnsan aklına böyle sıkı sıkıya inanan anlayışa *Rasyonalizm* (Akılcılık) adı verilmiştir. Rasyonalist bir düşünür dünya hakkındaki bilgimizin kaynağı saydığı insan aklına büyük bir güven duyar.

Her şey akar

Parmenides'le aynı dönemde Anadolu'daki Ephesos kentinde yaşamış olan *Herakleitos* ise (ykş. İ.Ö. 540-480) tersine, sürekli değişimler geçirmeyi doğanın temel bir niteliği saymıştır. Onun duyulara Parmenides'ten daha fazla güvenmiş olduğunu herhalde söyleyebiliriz.

"Her şey akar" demişti Herakleitos. Her şey hareket halindedir ve hiçbir şey sonsuza dek kalmaz. Bu yüzden de "Aynı ırmağa iki kez giremeyiz". Çünkü ikinci kez ırmağa girdiğimde ben de değişmiş bulunuyorum, ırmak da.

Herakleitos'un işaret ettiği bir başka nokta, dünyanın her zaman karşıtlıklar tarafından belirlendiğiydi. Hiç hasta olmasak, sağlığın ne olduğunu da bilemeyecektik. Hiç açlık çekmesek, tokluğun keyfini çıkaramazdık. Hiç savaş olmasa, barışın değerini bilmezdik ve eğer kış hiç gelmese, baharın da geldiğini fark etmezdik.

Bütünün içinde hem iyinin hem de kötünün zorunlu bir yeri vardı Herakleitos'a göre. Karşıtlar arasındaki bu sürekli oyun olmadan dünya da var olamazdı.

Herakleitos "Tanrı hem gece hem gündüzdür, hem kış hem de yazdır, hem savaş hem de barış, hem açlık hem de tokluktur," demişti. "Tanrı" sözcüğünü kullanıyor, ama tabii kastettiği mitlerdeki tanrılar değil. Herakleitos'a göre Tanrı —ya da tanrısallık— bütün dünyayı kapsayan bir

şeydir. Tanrı kendini tam da sürekli değişen ve karşıtlıklarla dolu olan doğada göstermektedir.

"Tanrı" sözcüğü yerine çoğu zaman Yunanca akıl anlamına gelen "logos" sözcüğünü kullanmıştır. Biz insanlar hep aynı şekilde düşünmesek ve aynı akla sahip olmasak bile, Herakleitos'a göre doğada olup biten şeyleri yönlendiren bir "dünya aklı" olmalıdır. Bu dünya aklı —ya da "doğa yasası"— her şeyde bulunur ve tüm insanların ona uygun şekilde davranması gerekir. Oysa çoğu insan kendi kişisel aklına göre yaşamaktadır. Böyle düşünüyordu Herakleitos ve diğer insanlara da pek yüksek bir değer biçtiği yoktu. Pek çok insanın düşüncesi "çocuk oyunlarından" farksızdı onun gözünde.

Yani Herakleitos doğadaki tüm değişimler ve karşıtlıklar arasında bir tür birlik ya da bütünlük bulmaktaydı. Her şeyin altında yatan bu "şey"e de "Tanrı" ya da "logos" adını vermişti.

Dört temel madde

Parmenides ile Herakleitos bir bakıma birbirinin tam karşıtıydı. Parmenides'in *aklı* hiçbir şeyin değişemeyeceğini bildiriyordu. Buna karşılık Herakleitos'un *duyusal deneyimi* ise doğada hep değişimler olduğunu açıkça göstermekteydi. Hangisi haklıydı acaba? *Aklın* dediğine mi inanalım, yoksa *duyulara mı* güvenelim?

Hem Parmenides hem de Herakleitos ikişer önerme getirmiştir. Parmenides şöyle diyor:

a) Hiçbir şey değişemez.
b) Dolayısıyla duyusal izlenimlere güvenilemez.

Buna karşılık Herakleitos şunu söylemektedir:

a) Her şey değişir ("Her şey akar")
b) Duyu izlenimlerine güvenilebilir.

Filozoflar arasında bundan daha derin bir görüş ayrılığı da olamaz herhalde! Peki ama hangisi haklı? Felsefeye, içine dolandığı bu yumaktan çıkmanın bir yolunu sonunda Sicilyalı *Empedokles* (ykş. İ.Ö. 494-434) gösterecekti. Parmenides'in de Herakleitos'un da birer önermesinin doğru olduğunu, ama başka bir noktada her ikisinin de yanıldığını öne sürdü.

Empedokles'e göre bu büyük anlaşmazlığın kaynağında, filozofların neredeyse doğal bir şekilde sadece *bir* tek ilk madde bulunduğunu varsayması yatıyordu. Eğer bu doğru olsaydı, akıl ile duyuların verdiği bilgiler arasındaki uçurum gerçekten aşılamazdı.

Elbette suyun bir balığa ya da kelebeğe dönüşmesi mümkün değildir. Su hiç değişemez. Arı su sonsuza dek arı su olarak kalacaktır. Yani Parmenides hiçbir şeyin değişmediğini söylerken haklıydı.

Ama Empedokles bir yandan da duyularımızın bildirdiklerine güvenmemiz gerektiğini söyleyen Herakleitos'a da hak veriyordu. Gördüklerimize inanmamız gerekir. Ve doğada durmadan bir şeylerin değiştiğini görüyoruz.

Empedokles şu sonuca vardı: Sadece bir tek ilk maddenin olduğu düşüncesinden vazgeçmek gerekiyordu. Ne hava ne de su *tek başına* bir gül fidanına ya da bir kelebeğe dönüşebilirdi. Yani doğanın bir temel maddeden çıkıp gelişmiş olması mümkün değildi.

Empedokles'e göre doğada dört ilk madde ya da kendi deyişiyle "kök" vardır: *toprak, hava, ateş* ve *su.*

Doğadaki değişimler bu dört maddenin birbirine karışıp ayrışması sayesinde gerçekleşmektedir. Çünkü her şey toprak, hava, ateş ve sudan meydana gelmiştir, ama karışım oranları farklıdır. Bir çiçek ya da hayvan öldüğünde, dört ana madde birbirinden ayrılmış demektir. Böyle bir değişikliği gözlerimizle görüp izleyebiliriz. Ama bir yandan da toprak ve hava, ateş ve su hiç değişmeden kalır, yer aldıkları karışımlardan hiç etkilenmezler. Yani "her şey" değişiyor demek, doğru değildir. Aslında bir şeyin değiştiği yoktur. Dört değişik maddeyi karıştırıp ayırıyor, sonra yeniden karıştırıyoruz —bütün olup biten bundan ibaret işte.

Bunu bir ressamın yaptıklarıyla karşılaştırabiliriz. Eğer ressamın elinde tek bir renk, diyelim ki kırmızı varsa, yeşil ağaçların resmini

yapamayacaktır. Ama eğer sarı, kırmızı, mavi ve siyah boyalara sahipse, bunları farklı oranlarda karıştırarak yüzlerce değişik renk elde edebilir.

Mutfak işleri de bir başka örnek. Dolabımda sadece un varsa, kek yapabilmek için sihirbaz olmam gerekir. Ama hem yumurta ve un, hem de süt ve şeker bulunuyorsa, bu dört hammaddeyle çeşit çeşit kekler pişirebilirim.

Empedokles'in toprak, hava, ateş ve suyu doğanın kökleri olarak görmesi bir rastlantı değildi. Daha önce başka filozoflar ilk maddenin su, hava ya da ateş olması gerektiğini kanıtlamaya çalışmışlardı. Su ve havanın doğadaki önemli unsurlar olduğunu Thales ve Anaksimenes vurgulamıştı. Yunanlılar ateşi de çok önemli sayıyordu. Örneğin güneşin yaşam için ne kadar önemli olduğunun ve insan ya da hayvanlardaki beden ısısının farkındaydılar.

Belki de yanan bir tahta parçası dikkatini çekmişti Empedokles'in. Yanma sırasında bir şey çözülüp dağılmaktadır. Tahtadan gelen çatırtı ve fokurtuları duyarız. Bu sudur. Bir de duman çıkar. Bu da havadır. Ateşi zaten görüyoruz. Alevler söndüğünde geriye küller kalır —yani toprak.

Empedokles doğadaki değişimlere dört kök maddenin birbirine karışması ve ayrılmasının yol açtığını gösterdikten sonra, geriye hâlâ cevaplanması gereken bir soru kalmaktadır: Bu maddeler neden bir araya gelip yeni bir yaşam oluşturuyor? Ve bir karışım, örneğin bir çiçek neden tekrar dağılıp gidiyor?

Buna yanıt olarak doğada iki farklı *kuvvetin* etkide bulunması gerektiğini söylemişti Empedokles. Bunlara sevgi ve çatışma adını vermişti. Şeyleri birleştiren sevgidir, parçalayan ise çatışma.

Demek ki Empedokles madde ile kuvvet arasında bir ayrım yapıyor. Bu dikkat etmemiz gereken bir nokta. Günümüzde de bilim, *temel maddeler* ile *doğa kuvvetleri* arasında ayrım yapmaktadır. Çeşitli temel maddeler ve birkaç doğa kuvvetinin etkileşiminden hareketle bütün doğal süreçleri açıklayabileceğine inanıyor modern bilim.

Empedokles'in ele aldığı bir başka soru da, bir şeyi duyumladığımız sırada tam olarak neyin olduğuydu. Örneğin nasıl oluyor da, bir çiçeği

"görebiliyorum"? O anda nasıl bir şey gerçekleşiyor? Bunu hiç düşündün mü Sofie? Eğer düşünmediysen, işte şimdi tam sırası.

Empedokles doğadaki diğer her şey gibi gözlerimizin de toprak, hava, ateş ve sudan oluştuğunu düşünüyordu. Yani gözümdeki toprak gördüğüm şeyde bulunan toprağı algılar ve gözdeki hava da görülen şeydeki havayı, ateş ateşi, su da suyu kavrar. Eğer gözümüzde bu maddelerden biri bulunmasaydı, doğanın tümünü göremeyecektik.

Her şeyde her şeyden biraz vardır

Belli bir ilk maddenin —örneğin suyun— doğada gördüğümüz şeylere dönüşebileceği düşüncesine katılmayan bir başka filozof da *Anaksagoras*'tı (İ.Ö. 500-428). Üstelik toprak, hava, ateş ya da suyun kana ya da kemiğe dönüşebileceği görüşüne de katılmıyordu bu filozof.

Anaksagoras'a göre doğa gözle görülemeyen çok küçük parçalardan oluşmuştu. Her şey daima biraz daha küçük parçalara bölünebilirdi ama en küçük parçada bile her şeyden biraz vardı. Eğer deri ve saç başka bir şeyden ortaya çıkmıyorsa, içtiğimiz sütte ve yediğimiz yemeklerde de deri ve saç bulunuyor demekti.

Modern döneme ait iki örnek Anaksagoras'ın ne kastettiğini anlamaya yardımcı olabilir. Günümüzde lazer tekniği sayesinde "hologramlar" oluşturulmaktadır. Bir otomobil hologramı parçalansa da, hâlâ otomobil resmini bütün halinde görebiliriz. Hattâ elimizde daha önce tamponu gösteren parça kalmış olsa bile! Çünkü bütün resim en küçücük parçada bile yer almaktadır.

Aslında vücudumuzun yapısı da böyledir. Parmağımdan yolduğum bir deri hücresindeki hücre çekirdeği sadece derimin özelliklerini barındırmakla kalmaz, aynı hücrede gözlerim, saçımın rengi, parmaklarımın sayısı ve biçimi gibi pek çok bilgi bulunur. Her hücrede vücudumdaki diğer bütün hücrelerin yapısı ayrıntılı olarak betimlenmiştir. Yani her bir hücrede "her şeyden biraz" vardır. Bütün, en küçük parçada bile yer almaktadır.

Her şeyden biraz barındıran bu en küçük parçacıklara Anaksagoras "tohum" ya da "filiz" diyordu.

Empedokles'e göre parçaları birleştirip bütün haline getirenin sevgi olduğunu hatırlayalım. Anaksagoras da bir bakıma düzeni sağlayan ve insanları, hayvanları, çiçekleri ve ağaçları ortaya çıkaran bir kuvvet tasavvur etmiş, bu kuvvete ruh veya akıl (nous) adını vermişti.

Anaksagoras'ın bizim için ilginç bir yanı da, yaşamı hakkında biraz bilgi sahibi olduğumuz ilk Atinalı filozof olmasıdır. Anadolu'da doğmuş, kırk yaşlarında Atina'ya göç etmişti. Ama tanrıtanımazlıkla suçlandığı için bu kentten ayrılmak zorunda kaldı. Suçlamaya yol açan görüşlerinden biri de, Güneş'in bir tanrı değil, Peloponisos Yarımadası'ndan daha büyük ateşten bir kütle olduğuydu.

En çok ilgilendiği konulardan biri de astronomiydi. Gökteki bütün cisimlerin Yer'le aynı maddeden yapıldığını düşünüyordu. Bir göktaşını inceleyerek varmıştı bu sonuca. Dolayısıyla, başka gezegenlerde de insanların yaşıyor olabileceği görüşündeydi. Ay'ın kendiliğinden parlamadığını, ışığını Yer'den aldığını da ileri sürmüştü. Ve bir de, Güneş tutulmalarının nasıl olduğuna dair bir açıklama getirmişti.

Not: Gösterdiğin ilgi ve dikkat için teşekkürler Sofie. Belki de her şeyi iyice anlamak için bu bölümü iki-üç kez okuman gerekecek. Ama zaten bir şeyi anlayabilmek, biraz da kendi katkını gerektirir. Her şeyi beceren bir arkadaşın eğer bunun için hiçbir çaba harcamış değilse, çok da hayranlık duymazsın ona.

İlk madde ve doğadaki değişimlerle ilgili sorulara getirilmiş en iyi cevap için yarına kadar beklemen gerekecek. Demokritos'la tanışacaksın yarın. Ama şimdilik başka ipucu yok!

Sofie mağarasında oturmuş, delikten dışarıya bakıyordu. Bütün bu okuduklarından sonra düşüncelerine çeki düzen vermesi pek kolay değildi.

Bildiğimiz su, buz ya da buhara dönüşebilirdi ancak, başka bir şey olamayacağı besbelliydi. Hattâ su karpuz bile olamazdı, çünkü karpuzda da

sudan başka şeyler bulunuyordu. Ama bu kadar emin olabilmesini sağlayan, bunları öğrenmiş olmasıydı. Öğrenmiş olmasa, buzun sadece sudan oluştuğunu böyle kesin bir şekilde söyleyebilecek miydi bakalım? O zaman çok dikkatli gözlemler yapması, suyun nasıl donup buz haline geldiğini ve buzun nasıl eridiğini izlemesi gerekecekti.

Sofie bir kez daha bilgilerini hiç kullanmadan her şeyi kendi kendine düşünmeyi denedi.

Parmenides değişmenin hiçbir biçimini kabule yanaşmamıştı. Sofie bunun üzerinde düşündükçe, giderek daha çok hak veriyordu ona. Parmenides'in aklı bir şeyin birdenbire başka bir şey haline gelebileceğine yatmamıştı. Bunu söylemiş olması da gerçekten cesaret gerektiren bir şeydi, çünkü böylece Parmenides herkesin her zaman doğada gördüğü değişimleri reddetmiş oluyordu. Herhalde birçokları alay etmişti onunla.

Empedokles de dünyanın birden fazla ilk maddeden meydana gelmek zorunda olduğunu açıklarken, aklını kullanmayı bilmişti doğrusu. Böylece doğadaki farklılaşmalar mümkün oluyor, ama bunun için hiçbir şeyin değişmesi gerekmiyordu.

Yunanlı filozof basit bir akıl yürütmeyle bulmuştu bunu. Bir yandan da doğayı gözlemişti tabii, ama öyle bugünkü bilim gibi kimya analizleri yapacak imkânı yoktu.

Bütün her şeyin toprak, hava, ateş ve sudan oluştuğu tam da aklına yatmamıştı Sofie'nin. Ama bunun ne önemi vardı ki? Esas olarak haklıydı Empedokles. Gözümüzle gördüğümüz onca değişimi aklımızı yitirmeden kabul edebilmenin tek yolu, birden fazla ilk madde olduğunu tasarlamaktı.

Sofie felsefeden çok hoşlanmıştı. Çünkü her şeyden önce, bütün düşünceleri kendi zekâsıyla izleyebiliyordu. Okulda öğrendiklerini hatırlaması da gerekmiyordu üstelik. Felsefeyi öğrenmek diye bir şey olamayacağı sonucunu çıkardı bundan. Ama belki filozofça *düşünmeyi* öğrenebilirdi.

DEMOKRİTOS

...dünyanın en dâhice oyuncağı...

Sofie tanımadığı felsefe öğretmeninden gelen daktiloyla yazılmış kâğıtları sakladığı kurabiye kutusunu kapattı. Emekleyerek mağaradan çıktı, bir an durup bahçeyi seyretti. Birden dün olup bitenler geldi aklına. Annesi kahvaltı masasında da "aşk mektubu" diye takılmıştı ona. Aynı şey tekrar olmasın diye posta kutusuna koştu hemen. İki gün üst üste aşk mektubu almak, iki kat daha fazla utanmasına sebep olurdu.

İşte bir küçük beyaz zarf daha! Yavaş yavaş mektupların bir sisteme göre geldiğini fark ediyordu Sofie. Her gün öğleden sonra posta kutusundan büyük bir sarı zarf çıkıyordu. Sofie onu okurken filozof sessizce gelip küçük bir beyaz zarf bırakıyordu kutuya.

Demek ki Sofie'nin onu görüp kim olduğunu bulması işten bile değildi aslında. Yoksa bir kadın mıydı? Odasına gidip pencerenin başına geçti mi, posta kutusunu gayet iyi görebiliyordu. Şu esrarengiz filozofun kimliğini keşfedecekti sonunda. Beyaz zarflar hiç yoktan kendi kendine oluşamazdı ki.

Sofie ertesi gün iyice dikkat etmeye kararlıydı. Sonra zaten cuma geliyordu, bütün bir hafta sonu boyunca zamanı olacaktı.

Odasına gidip zarfı açtı. Kâğıtta sadece bir tek soru vardı, ama "aşk mektubu"ndaki üç sorudan da daha acayipti bu defaki:

Lego neden dünyanın en dâhice oyuncağıdır?

Legoyu gerçekten dünyanın en dâhice oyuncağı sayıp saymadığını bile bilmiyordu Sofie. Yıllardan beri oynadığı yoktu bunlarla. Hem legonun felsefeyle ne ilgisi olduğunu da hiç anlamıyordu.

Ama uslu ve çalışkan bir öğrenciydi ne de olsa. Dolabının en üst gözünü karıştırdı uzun bir süre. Sonunda çeşit çeşit boylarda ve biçimlerdeki legolarla dolu bir naylon torba buldu.

Çok uzun zamandan beri ilk kez, bu küçük plastik parçalardan yeni bir şeyler yapmayı deniyordu şimdi. Az sonra lego hakkında düşünceler geliştirmeye başladı.

"Legoyla bir şeyler inşa etmek kolay bir iş", diye düşündü. Boyları ve biçimleri farklı, ama yine de hepsini birbirine bitiştirmek mümkün. Üstelik kırılmaları da söz konusu değil. Kırılmış bir lego gördüğünü hiç hatırlamıyordu Sofie. Yıllarca önce ilk geldiklerinde nasılsa, yine öyle yeni ve parlak görünüyordu bu plastik parçalar. En önemlisi de, legolarla her şeyi yapabilirdi. Sonra onları yeniden dağıtıp bambaşka bir şey çıkartabilirdi ortaya.

Daha ne isteyebilirdi ki insan? Legoyu dünyanın en dâhice oyuncağı saymak bir bakıma doğruydu gerçekten de.

Ama yine de, bunun felsefeyle ne ilgisi olduğunu hâlâ anlayabilmiş değildi.

Az sonra kocaman bir bebek evi çıkmıştı ortaya. Uzun zamandır hiçbir şeyin bu kadar hoşuna gitmemiş olduğunu kendi kendine itiraf etmek istemiyordu. İnsanlar oyun oynamayı ne diye bırakıyor sanki?

Annesi eve gelip de Sofie'nin bebek evini görünce söyledikleri neredeyse ağzından dökülüvermişti:

"Ne güzel, hâlâ çocuk gibi oynayabiliyorsun."

"Yok canım. Karışık felsefî sorular üzerinde çalışıyorum ben."

Annesi içini çekti. Büyük beyaz tavşan ve silindir şapka gelmişti aklına.

Ertesi gün Sofie okuldan geldiğinde, içi kâğıt dolu büyük sarı zarf gelmişti yine. Odasına çıktı. Hemen okumak istiyordu içindekileri, ama bugün bir yandan da posta kutusunu gözlemeye niyetlenmişti.

Atom kuramı

İşte yine karşındayım Sofie. Bugün büyük doğa filozoflarının sonuncusunu anlatacağım sana. Bu filozof, kuzey Ege kıyısındaki liman kenti Abdera'da yaşamış olan *Demokritos*'tu (ykş. İ.Ö. 460-370). Eğer legoyla ilgili soruyu yanıtlayabildiysen, Demokritos'un projesini anlamakta güçlük çekmeyeceksin.

Kendinden önceki filozoflarla bir noktada hemfikirdi Demokritos: Doğadaki değişimler bir şeyin gerçekten "değiştiği" anlamına gelmiyordu. Bu yüzden her şeyin gözle görülemeyecek kadar küçük yapı taşlarından meydana geldiğini varsaymış, her biri ebedî ve değişmez olan bu yapı taşlarına *atom* adını vermişti.

"Atom" sözcüğü "bölünmez" anlamına gelir. Şeyleri meydana getiren parçaların sonsuza dek daha küçük parçalara bölünemeyecek olması, Demokritos'un gözünde çok önemli bir saptamaydı. Eğer atomlar hep biraz daha yontulup küçük parçalara ayrılacak olsaydı, doğa da durmadan su katılan bir çorba gibi incelir, gittikçe sıvılaşırdı.

Ayrıca, doğadaki yapı taşlarının sonsuza dek var kalması gerekiyordu —çünkü hiçbir şey yoktan var olmazdı. Bu hususta Parmenides ve Elea'lılara katılıyordu Demokritos. Aynı zamanda atomların katı birer kütle olduğunu düşünüyordu. Ama birbirinin aynı olmaları imkânsızdı. Çünkü eğer atomlar hep aynı olsalardı, bir araya gelip gelincikten zeytin ağacına, keçi derisinden insan saçına kadar çeşit çeşit şeyleri nasıl oluşturduklarını açıklayamazdık.

Demokritos'a göre doğadaki atomlar sonsuz ölçüde çeşitlidir. Bazıları yuvarlak ve kaygandır, bazıları ise düzensiz ve eğiktir. Böyle farklı biçimleri olduğu için de, çok değişik cisimler halinde birleşebilirler. Ama ne kadar çok ve çeşitli olsalar da, bütün atomlar ebedîdir, değişmez ve bölünmezler.

Bir cisim —örneğin bir ağaç ya da hayvan— ölüp dağılmaya başladığında atomları etrafa saçılır ve yeni bir cismin oluşumunda yer alabilir. Çünkü atomlar uzamda hareket etmekle birlikte, çeşit çeşit kancaları ve kopçaları bulunduğundan, hep birbirlerine takılarak etrafta gördüğümüz cisimleri meydana getirirler.

Herhalde lego derken neyi kastettiğimi artık anlamışsındır. Demokritos'un atomlara atfettiği özelliklerin neredeyse hepsi legoda da bulunur ve çeşitli şekiller yapmaya elverişli olmaları da bu yüzdendir. Her şeyden önce, tıpkı atomlar gibi legolar da bölünemez. Biçim ve büyüklükleri birbirinden farklıdır, katı birer kütle halinde bulunurlar. Bir bakıma kanca ve kopçaları da vardır ve olabilecek her türlü şekilde birleştirilebilirler. Sonra tekrar ayrıştırılmaları ve yeni cisimler yapmak için kullanılmaları mümkündür.

Zaten legoların bu kadar çok sevilmesi de, hep yeniden kullanılabilir olmalarından kaynaklanır. Aynı legoyu bugün bir otomobile, yarın bir şatoya yerleştirebilirsin. Hem legoların "ebedî" olduğunu da söyleyebiliriz. Bugünün çocukları anne babalarının çocukluğundan kalma legolarla oynuyordur belki de.

Balçığa da istediğimiz şekli verebiliriz. Ama tekrar tekrar kullanamayız, çünkü daima daha küçük parçalara ayrışır ve çok küçük balçık topaklarını alıp yeni cisimlere "takamayız".

Bugün neredeyse Demokritos'un atom öğretisinin doğru olduğunu söyleyebilecek durumdayız. Doğa birbiriyle birleşip ayrışan çeşitli atomlardan oluşuyor *gerçekten* de. Burnumun ucundaki hücrede yer alan bir hidrojen atomu eskiden bir filin hortumunda bulunmuş olabilir. Kalbimdeki karbon atomu ise bir dinozorun kuyruğunda...

Günümüz bilimi, atomların daha küçük "temel parçacıklara" bölünebildiğini göstermiştir. Bunlara proton, nötron ve elektron diyoruz. Üstelik belki bunların da daha küçük parçalar halinde ayrışması söz konusu. Ama yine de fizikçiler bunun herhangi bir sınırı bulunduğu konusunda görüş birliğine sahip. Doğayı oluşturan en *küçük parçalar* var olmak zorunda.

Demokritos'un elinde bugünkü elektronik araçlar yoktu. Kullanabileceği tek araç akıldı. Ama akıl başka bir seçenek tanımıyordu. Eğer hiçbir şeyin değişmediğini, yoktan var olup sonra yok olmayacağını kabul edersek, doğa birleşip ayrışan çok küçük yapı taşlarından oluşmak *zorunda demektir.*

Doğa süreçlerine müdahale eden bir "kuvvet" ya da "ruh" söz konusu değildi Demokritos için. Var olan tek şey atomlar ve boş uzamdı. Sadece

"maddi" şeylere inandığı için, onun bir *maddeci* (özdekçi/materyalist) olduğunu söylüyoruz.

Yani atomların hareketinin ardında herhangi bir "amaç" yatmıyordu. Doğa bütünüyle *mekanik* bir şeydi. Ama bu bütün olup bitenlerin "rastlantı" olduğu anlamına gelmez, çünkü her şey doğanın değişmeyen yasalarına göre gerçekleşir. Demokritos her olayın doğal, şeylerin kendisinden kaynaklanan bir nedeni olduğuna inanıyordu. Hattâ rivayete göre Pers kralı olmaktansa bir doğa yasası keşfetmeyi yeğlediğini söylemiş.

Demokritos'a göre atom kuramı *duyumlarımızı* da açıklayabiliyordu. Eğer bir şey duyumsuyorsak, bu boş uzamda atomların hareket etmesinin bir sonucudur. Ay'ı görmemi sağlayan şey, "ay atomlarının" gözüme ulaşmasıdır.

Peki ya *bilinç*? O da atomlardan, yani bir takım maddi "şeylerden" oluşamaz ya! Demokritos'a göre oluşur: Ruh, özellikle yuvarlak ve kaygan olan "ruh atomlarından" meydana gelmiştir. Bir insan öldüğünde her tarafa doğru uçuşur ruh atomları. Ve tam o sırada oluşmakta bulunan yeni bir ruha katılabilirler.

İnsanın ölümsüz bir ruha sahip olmadığı anlamına gelir bu. İşte yine bugün pek çok insanın katıldığı bir düşünce! Demokritos gibi bu insanlar da ruhun beyne bağlı olduğunu, beyin dağıldıktan sonra herhangi bir bilince sahip olamayacağımızı düşünmektedir.

Demokritos'un atom kuramı Yunan doğa felsefesini geçici olarak sona erdirmişti. Herakleitos'un doğadaki her şeyin "aktığı" görüşüne katılıyordu Demokritos. Çünkü biçimler bir vardır bir yoktur. Ama bütün bu akan şeylerin ardında kalıcı, değişmeyen, akmayan bir şey bulunur. Demokritos'un atom dediği şeylerdir bunlar.

Sofie okurken pencereden bakıp durmuştu. Mektupların kimliği belirsiz yazarı görünecek miydi bakalım... Şimdi de sokağa dikmişti gözlerini. Bir yandan da okuduklarını düşünüyordu.

Demokritos'un düşünce çizgisini çok sade bulmuştu —ama bir o kadar da zekice. Hem "ilk madde" hem de "değişimler" sorununa çözüm getirmişti Demokritos. O kadar karışık bir soruydu ki bu, filozoflar kuşaklar boyunca içinden çıkamamıştı. Ama sonunda Demokritos, sadece aklını kullanarak meseleyi halletmişti.

Sofie'nin içinden gülmek geliyordu şimdi. Doğanın hiç değişmeyen minicik parçacıklardan oluştuğu doğru olmak zorundaydı. Tabii aynı zamanda doğadaki bütün biçimlerin "aktığını" söyleyen Herakleitos da haklıydı. Çünkü bütün insanlar ve hayvanlar ölüyor, hattâ koskoca dağlar bile yavaş yavaş yok olup gidiyordu. Ama işin asıl önemli yanı, bu dağların da daha fazla bölünemeyen ve hiç kırılmayan küçük parçacıklardan meydana gelmiş olduğuydu.

Demokritos bir yandan da yeni sorular ortaya atmıştı. Örneğin her şeyin mekanik bir tarzda olup bittiğini söylemiş, Empedokles ve Anaksagoras'ın tersine, varoluşun ruhsal kuvvetler içerdiğini kabul etmemişti. İnsanın ölümsüz bir ruhu olduğuna da inanmıyordu.

Bunu da doğru buluyor muydu peki Sofie?

Emin değildi. Ama felsefe kursuna henüz yeni başlamıştı ne de olsa.

KADER

...falcı aslında yorumlanması olanaksız
bir şeyi yorumlamaya çalışır..

Sofie Demokritos'la ilgili sayfaları okurken, bahçe kapısını gözetlemeyi de unutmamıştı. Yine de her ihtimale karşı posta kutusuna bir bakmaya karar verdi.

Evin kapısını açtığında, dışardaki merdivende küçük bir zarf gördü. Ve tabii adres yerinde "Sofie Amundsen" yazılıydı.

Demek ki esrarengiz filozof kandırmıştı Sofie'yi. Tam da posta kutusunu dikkatle gözetlediği gün başka bir yönden gelip eve sokulmuş, mektubu merdivene bırakıverip ormana doğru sıvışmıştı. Tüh!

Peki ama bugün Sofie'nin posta kutusunu gözetleyeceğini nerden biliyordu? Belki de pencerede görmüştü onu. Neyse, hiç olmazsa annesi eve gelmeden zarfı bulmuştu Sofie.

Yine odasına gidip mektubu açtı. Beyaz zarfın arka yüzü biraz ıslanmıştı, kenarlarında da birkaç derin çentik vardı. Neden acaba? Kaç gündür yağmur filan yağdığı yoktu ki.

Küçük kâğıtta şunlar yazılıydı:

Kadere inanır mısın?
Hastalık Tanrı'nın verdiği bir ceza mıdır?
Tarihi hangi kuvvetler yönlendirir?

Kadere inanır mı? Hayır, inanmaz aslında. Ama inanan pek çok insan tanıyordu Sofie. Örneğin sınıftaki kız arkadaşlarından birçoğu dergilerdeki burç köşelerini okurdu. Eğer astrolojiye inanıyorlarsa, kadere de inanıyorlar

demekti, çünkü astrologlara göre gökteki yıldızların konumu yeryüzündeki insanların yaşamı hakkında bilgi verebilirdi.

Eğer insan karşılaştığı kara kedinin uğursuzluk getireceğine inanıyorsa, kadere de inanmış mı oluyordu acaba? Sofie düşündükçe, kadere inanmanın birçok örneği geldi aklına. Mesela neden "Tahtaya vur!" derlerdi durmadan? Neden ayın on üçü cumaya gelirse, bu uğursuz bir gün sayılırdı? Bazı otellerde 13 numaralı oda bulunmadığını bile duymuştu Sofie. Belli ki bâtıl inancı olanlar çok fazlaydı.

"Batıl inanç" —biraz garip değil miydi bu laf? Eğer insan Hıristiyanlığa veya İslamiyete inanıyorsa, buna sadece "inanç" deniyordu. Ama astroloji veya ayın 13'üne gelen cuma gününün uğursuzluğu söz konusuysa, al sana bâtıl inanç!

Başka insanların inandığı şeylere bâtıl inanç deme hakkını kim kendinde bulabilirdi ki?

Sofie'nin emin olduğu bir şey vardı yine de: Demokritos belli ki kadere *inanmıyordu.* Maddeciydi o. Sadece atomlara ve boş uzama inanırdı.

Kâğıttaki öbür soruları da düşünmeye çalıştı Sofie.

"Hastalık Tanrı'nın verdiği bir ceza mı?" Bugün böyle bir şeye inanan yoktu ki artık! Ama sonra Sofie'nin aklına pek çok insanın iyileşmek için Tanrı'ya dua ettiği geldi. Öyleyse bu kişilerin inancına göre Tanrı kimin hasta kimin sağlıklı olacağına karışıyor olmalıydı.

Son soru en zor olanıydı. Tarihe neyin yön verdiğini hiç düşünmemişti Sofie. İnsanlardan başka kim olacak ki tarihe yön veren? Tanrı veya kader olsa, insanların özgür iradesinden söz edilemez demekti.

Bu özgür irade konusu Sofie'nin aklına bambaşka bir şey getirmişti. Esrarengiz filozofun kendisiyle köşe kapmaca oynamasına neden razı olsun? Neden bu kez de kendisi ona bir mektup yazmasın? İster kadın olsun ister erkek, ya gece ya da ertesi gün posta kutusuna yeni bir mektup getirecekti bu filozof nasıl olsa. Sofie böylece felsefe öğretmeni için bir mektup bırakmaya karar verdi.

Ve hemen işe koyuldu. Henüz hiç görmediği birine mektup yazmak çok zor geliyordu doğrusu. Bir kadına mı, yoksa bir erkeğe mi yazdığını bile

bilmiyordu. Aynı şekilde, genç mi yoksa yaşlı mı olduğundan da haberi yoktu. Hattâ Sofie'nin tanıdığı biri bile olabilirdi.

Az sonra mektup bitmişti:

Sayın filozof! Cömertçe sunduğunuz mektupla felsefe kursunun değerini çok iyi takdir edebiliyorum. Ama kim olduğunuzu bilememek de beni çok üzüyor. Bu nedenle sizden ricam, adınız ve kimliğinizle ortaya çıkmanız. Buna bir karşılık olarak ben de sizi bizim evde kahve içmeye davet edeceğim. Ama lütfen annemin olmadığı bir saatte. Kendisi hafta içi her gün 7.30'dan 17.00'ye kadar işte olur. Aynı günler ben de okula gidiyorum, ama perşembeleri hariç, daima ikiyi çeyrek geçe evde oluyorum. Üstelik çok iyi kahve yaparım. Şimdiden teşekkürler. Dikkatli öğrenciniz Sofie Amundsen'den (yaş: 14) sevgiler.

Kâğıdın en altına da "Lütfen cevabınızı bekliyorum", diye ekledi.

Biraz fazla resmî olmuştu mektup sanki. Ama yüzünü bile görmediği birine nasıl hitap edeceğini saptamak hiç de kolay değildi.

Mektubu pembe bir zarfa koydu. Zarfı yapıştırıp adres yerine sadece "Filozofa!" sözcüğünü yazdı.

Mektubu posta kutusuna koyacaktı, ama bir mesele vardı: Mektubu annesinin bulmaması gerekiyordu. Yani Sofie mektubu annesi eve gelmeden önce posta kutusuna bırakmalı, ertesi sabah gazete gelmeden önce gidip bakmayı unutmamalıydı. Eğer akşam ya da gece boyunca kendisine yeni bir mektup gelmemişse, pembe zarfı geri almak zorundaydı.

Neden her şey bu kadar karışıktı sanki!

O akşam Sofie, günlerden cuma olduğu halde, erkenden odasına çekildi. Annesi pizza ve televizyondaki polisiye diziyle onu kandırmak, biraz daha kalmasını sağlamak istemiş, ama Sofie yorgun olduğunu, yatağa uzanıp kitap okuyacağını söylemişti. Annesi ekrandaki filme kapılmışken, Sofie de belli etmeden mektubunu kutuya götürüverdi.

Annesinin ciddi şekilde tasalandığı belliydi. Sofie beyaz tavşandan ve silindir şapkadan söz ettiğinden beri, kadıncağızın ses tonu bile değişmişti.

Annesini endişelendirmek istemiyordu Sofie, ama şimdi mutlaka odasına gidip posta kutusunu gözetlemesi lazımdı.

Saat on bire doğru annesi odasına geldiğinde, Sofie pencerede oturmuş, sokağa bakıyordu.

"Yoksa posta kutusunu mu seyrediyorsun?" diye sordu annesi.

"İstediğim şeyi seyrederim."

"Sanırım gerçekten âşık olmuşsun sen, Sofie. Ama arkadaşın yeni bir mektup daha getirse de, gecenin ortasında yapmaz bunu."

Hay Allah! Sofie bu âşık olma konusunun zevksizliğine dayanamıyordu. Ama annesini buna inandırmaktan başka çaresi de yoktu.

Annesi devam etti sözlerine:

"Tavşanla silindir şapkayı anlatan da o muydu?"

Sofie başını salladı.

"Eee... uyuşturucu filan kullanmıyor ya?"

Artık annesinin durumu üzmeye başlamıştı Sofie'yi. Böyle endişeler yaşamasına daha fazla seyirci kalamazdı. Ama tabii ilginç düşüncelerin mutlaka uyuşturucu etkisiyle ilgili olduğuna inanmak saçmalığın dik âlâsıydı aslında. Yetişkinler bazen gerçekten gerzekleşebiliyordu.

Annesine dönüp konuştu Sofie:

"Bak anne, hiçbir zaman uyuşturucu kullanmayacağıma dair sana şimdi şurada söz veriyorum. Ayrıca... 'o' da kullanmıyor. Ama felsefeye çok meraklı."

"Yaşı senden büyük mü?"

Sofie bu kez başını iki yana salladı.

"Aynı yaşta mı?"

Sofie başıyla onayladı.

"Muhakkak çok hoş biridir, canım benim. Hadi şimdi biraz uyumaya çalış."

Ama Sofie gözleri sokağa dikili daha uzun süre oturdu pencerede. Saat bire doğru iyice uykusu gelmişti, gözleri kapanıp duruyordu. Tam yatmaya gidiyorken, ormandan bu yana gelmekte olan bir gölge ilişti gözüne.

Dışarısı kapkaranlıktı neredeyse, ama yine de bir insan silüetini seçecek kadar ışık vardı. Sofie'ye oldukça yaşlı gibi gelen bir adamdı bu. En azından

Sofie'den çok daha büyüktü! Başında bere gibi bir şey vardı.

Bir an yukarıya, eve doğru baktı sanki, ama Sofie'nin odasında ışık yanmıyordu. Adam posta kutusuna gitti, büyük bir zarf bıraktı. Tam bıraktığı anda da Sofie'nin mektubunu fark etti. Elini kutuya sokup yakaladı mektubu ve hemen geri dönüp yürümeye başladı. Orman yolunda ilerledi —ve gözden kayboldu.

Sofie kalbinin küt küt attığını duyuyordu. Ona kalsa geceliğiyle fırlar, adamın peşinden koşardı. Ama hayır, bu kadarına cesareti yoktu, gece yarısı hiç tanımadığı bir adamın peşine takılamazdı. Mektuba gelince —işte onu mutlaka hemen almalıydı.

Bir anda merdivenden sessizce iniverdi. Evin kapısını dikkatle açtı, posta kutusuna gitti doğruca. Az sonra elindeki büyük zarfla odasına dönmüştü bile. Yatağına oturdu, heyecan içinde soluğunu tutmuştu. Öylece birkaç dakika daha geçip de evdeki sessizliğin sürdüğünü görünce mektubu açtı, başladı okumaya. Tabii ki kendi mektubuna yarın sabahtan önce cevap alamazdı.

Kader

Tekrar merhaba sevgili Sofie! İzninle, bir noktayı vurgulamak istiyorum: Sakın beni bulmaya kalkışma! Nasıl olsa bir gün tanışacağız, ama bunun zamanı ve yerini benim belirlemem gerekiyor. Benden söylemesi. Umarım söz dinlersin, öyle değil mi?

Filozoflara dönelim. Doğadaki değişimlere doğal açıklamalar getirmek için nasıl uğraştıklarını gördük. Oysa daha önce mitler tarafından açıklanıyordu bu tür değişimler.

Ama başka konularda da batıl inancın ayıklanması gerekliydi. Hem *sağlık ve hastalık*, hem de *politika* alanlarında görüyoruz bunu. Her ikisi de Yunanlıların evvelce kadere çok inandıkları alanlardı.

"Kadere inanmak" neler olacağının önceden belirlenmiş olduğuna inanmak demektir. Dünyanın her yerinde karşılaşıyoruz bu anlayışla — hem bugün hem de tarihin bütün devirlerinde. Örneğin Kuzey Avrupa'da, İzlanda soylarına dair destanlarda alınyazısı çok önemli bir yer tutar.

Ayrıca, Yunanlılarda ve başka halklarda değişik kehanetler yoluyla, insanların kaderlerini bir ölçüde bilebileceği düşüncesi çıkıyor karşımıza. Bir insanın ya da bir devletin kaderinin çeşitli şekillerde önceden görülebileceği ve belli "işaretlerin" yorumlanabileceği inancıdır bu.

Hâlâ iskambil falı açan, avuç içindeki çizgileri okuyan ya da yıldızları yorumlayan pek çok insan var.

Kahve falına bakarak gelecekte olacakları söylemek de çok yaygın bir şey. Kahveyi içip bitirince fincanın dibinde hep telve kalır biraz. İşte bu telve belli bir resim ya da desen oluşturabilir —en azından, düşgücümüzün de yardımıyla görebiliriz böyle şeyler. Eğer telvede bir otomobil resmi belirmişse, belki de kahveyi içen kişi yakında uzun bir otomobil gezisine çıkacaktır.

Belli ki "falcı", aslında yorumlanması olanaksız bir şeyi yorumlamaya çalışmaktadır. Falcılık sanatının tipik ve değişmez bir özelliğidir bu. Zaten aslında bakıp "yorumlanan" şey böyle belirsiz olduğu için de, falcıya karşı çıkmak pek kolay değildir.

Gökteki yıldızlara baktığımızda, parıldayan noktacıklardan oluşmuş bir karmaşa görürüz. Yine de tarih boyunca birçok insan, yıldızların bize yeryüzündeki yaşamımız hakkında bir şeyler anlattığına inanmıştır. Anlaşılan bugün bile önemli bir karar almadan önce astrologlara danışan politikacılar var.

Delphoi kâhini

Yunanlılar ünlü Delphoi kâhininin insanlara kaderleri hakkında bilgi verebileceğine inanırdı. Kehanet tanrısı *Apollon* burada topraktaki bir yarığın üstünde, bir sandalyede oturan rahibe *Pythia* ile konuşurdu. Yarıktan uyuşturucu buharlar çıkar, Pythia'nın başını döndürürdü. Apollon'un sözcülüğünü yapabilmesi için gerekliydi bu sarhoşluk.

Delphoi'ye gelen biri sorusunu önce tapınağın rahiplerine söyler, onlar da soruyu Pythia'ya aktarırdı. Pythia'nın yanıtı öyle anlaşılmaz ya da çok anlamlı olurdu ki, rahiplerin bunu soru sahibine "açıklaması" gerekirdi. Yunanlılar bu şekilde Apollon'un bilgeliğinden yararlanmış oluyordu, çünkü onun her şeyi bildiğine inanırlardı —hem geçmişteki hem de gelecekteki her şeyi.

Delphoi kâhinine danışmadan savaşa çıkmak ya da önemli kararlar almak birçok hükümdarın cesaret edemeyeceği bir şeydi. Bu durumda Apollon rahipleri halk ve ülke hakkında pek çok bilgiye sahip diplomatlar ve danışmanlar gibiydi.

Delphoi tapınağında kazılı ünlü bir yazı vardı: KENDİNİ TANI! İnsanların kendilerini insandan daha fazla bir şey saymaması gerektiği ve hiç kimsenin kaderinden kaçamayacağı anlamına geliyordu bu.

Yunan dünyasında kaderine yakalanan insanlara dair hikâyeler oldukça boldu. Giderek bu "trajik" yaşam öykülerinden bir dizi sahne eseri —*trajediler*— çıktı ortaya. En tanınmış örnek *Kral Oidipus'*tur.

Tarih bilimi ve tıp

Yunanlılara göre kader sadece bireylerin hayatlarını belirlemekle kalmıyor, bütün dünyaya yön veriyordu. Örneğin bir savaşın sonucu tanrıların müdahalesine bağlanarak anlaşılabilirdi. Bugün de Tanrı'nın ya da başka gizemli güçlerin tarihsel olayları yönlendirdiğine inananlar çoktur.

Ama Yunan filozofları doğal süreçlere doğal açıklamalar getirmeye çalıştıkça, yavaş yavaş bir tarih bilimi de gelişmeye başladı. Bu bilimin amacı, dünyadaki olayların akışını belirleyen doğal nedenleri bulmaktı. Savaşta bir devletin yenilgiye uğraması tanrıların öç alma arzusuna bağlanmıyordu artık. En ünlü Yunan tarihçileri *Herodotos* (İ.Ö. 484-424) ve *Thukydides*'tir (İ.Ö. 460-400).

Daha önceleri Yunanlılar hastalıklardan da tanrıları sorumlu tutmuşlardı. Bulaşıcı hastalıklar çoğu kez tanrıların verdiği bir ceza olarak

kabul edilirdi. Ama eğer tanrılara gereğince kurban sunulursa, insanları iyileştirebilirlerdi.

Bu anlayış kesinlikle sadece Yunanlılarda görülen bir şey değildir. Yakın dönemde modern tıp bilimi gelişene kadar, her hastalığın doğaüstü bir nedeni olduğu inancı çok yaygındı. Bugün hâlâ kullandığımız "influenza (grip)"[1] terimi aslında bir insanın yıldızların olumsuz "etkisi" altında bulunduğunu anlatıyordu.

Hâlâ bütün dünyada bazı hastalıkları —örneğin AIDS— Tanrı'nın verdiği bir ceza sayanlar var. Ayrıca birçokları da hasta bir insanın "doğaüstü" yollardan iyileşebileceğine inanıyor.

Yunanlı filozoflar yepyeni bir düşünsel yolda ilerlemekteyken, bir yandan da sağlık ve hastalığa doğal açıklamalar bulmak isteyen bir Yunan hekimlik bilimi çıktı ortaya. Söylendiğine göre bu bilimin kurucusu İ.Ö. 460 civarında Ege Denizi'ndeki Kos Adası'nda doğan *Hippokrates'*ti.

Hippokratesçi hekimlik geleneğine göre hastalıktan korunmanın en iyi yolu ılımlı ve sağlıklı bir yaşam biçimiydi. Böyle yaşayan biri doğal olarak sağlıklı kalacaktı. Hastalıkların nedeni, doğanın, bedensel ya da ruhsal bir denge bozukluğu yüzünden "rayından çıkmasıdır". İnsan için sağlığın yolu ılımlılık, uyum ve "sağlıklı bir bedende sağlıklı bir ruh"tu.

Günümüzde hâlâ bir "hekimlik ahlakı"ndan söz edilmektedir. Hekimin mesleğini belli ahlaki ilkelere göre yürütmesi demektir bu. Örneğin, bir hekim sağlıklı insanlara uyuşturucu madde içeren reçeteler yazamaz. Ayrıca, hastasının sağlık sorunlarıyla ilgili olarak söylediklerini başkalarına anlatamaz, bu anlamda sır saklama yükümlülüğü vardır. Bütün bu düşünceleri de Hippokrates'e kadar izleyebiliriz. Günümüz hekimleri hâlâ Hippokrates'in öğrencilerine ettirdiği, kendi adıyla anılan yeminle meslek hayatına başlamaktadır:

> "Bana bu sanatı öğretene anam ya da babammış gibi saygı göstereceğim. Servetimi onunla paylaşacak, gerektiğinde bütün ihtiyaçlarını karşılayacağım. Çocuklarını kendi kardeşlerim gibi görecek, isterlerse bu sanatı onlara karşılık beklemeden öğreteceğim. Tıp Yasası'na göre genel ilkelerini açıklayarak, dersler vererek ve her

türlü öğretim yöntemini kullanarak bu sanatı, kendi oğullarıma olduğu kadar öğretmenimin oğullarına ve yeminli öğrencilere de anlatacağım.

Uygulayacağım yöntemler, yeteneklerime ve muhakeme gücüme göre hastalarımın yararı doğrultusunda olacak, onlara zarar vermekten kaçınacağım. Benden istense bile kimseye öldürücü bir ilaç vermeyecek, bu konuda tavsiyede bulunmayacağım ve özellikle de hiçbir kadına çocuk düşürmesinde yardımcı olmayacağım. Kimin evine gidersem gideyim yalnızca hastanın iyiliğini düşünecek, kötülük ve ahlaksızlıktan sakınacağım; en önemlisi, kadın ya da erkek, köle ya da özgür insan, hiç kimseyi baştan çıkarmaya çalışmayacağım. Hastaya bakarken ya da onun yanından ayrıldıktan sonra, özel yaşamla ilgili, dışarıda yüksek sesle söylenmemesi gereken ne görürsem göreyim ve ne duyarsam duyayım, bu konuda tümüyle sessiz kalacak, gördüklerimi ve duyduklarımı kutsal bir sır sayacağım."

Sofie cumartesi sabahı uyandığında, heyecan içinde yatağında doğruldu. Bütün bunlar bir rüya mıydı, yoksa filozofu gerçekten *görmüş* müydü?

Bir eliyle yatağın altını yokladı. Evet, gece gelen mektup oradaydı işte. Yunanlıların kader inancıyla ilgili okuduğu şeyleri çok iyi hatırlıyordu. Yani rüya değildi gördüğü.

Elbette görmüştü filozofu! Hattâ ona yazdığı mektubu aldığını da kendi gözleriyle görmüştü işte.

Kalkıp yatağın altına baktı. Yazılı kâğıtları almak için elini uzattı. Ama o da ne? En arkada, duvarın kenarında kırmızı bir şey vardı. Bir şal mı acaba?

Sofie yatağın altına girip kırmızı ipekten bir şal çıkarttı. Daha önce hiç görmüş değildi bunu.

Dikkatle inceledi şalı ve kenarındaki siyah yazıyı görünce küçük bir çığlık atmaktan alamadı kendini: "HILDE" yazılıydı şalda.

Hilde! Peki ama *kimdi* bu Hilde? Nasıl olmuştu da, yolları böyle kesişmişti?

SOKRATES

...en akıllı kişi,
neyi bilmediğini bilendir...

Sofie yazlık bir elbise giyip mutfağa indi. Annesi musluğun başında bir şeyler yapıyordu. İpek şaldan hiç söz etmemeye karar verdi Sofie.

"Gazeteyi aldın mı?" diye soruverdi bir anda.

Annesi ona dönerek:

"Lütfen sen alıverir misin benim için?" dedi.

Sofie az sonra çakıllı yolu geçmiş, yeşil posta kutusuna doğru eğilmişti bile.

Sadece gazete, başka bir şey yok. Ama zaten bu kadar çabuk cevap gelmesini bekleyemezdi. Gazetenin ilk sayfasında Lübnan'daki Norveçli Birleşmiş Milletler taburuyla ilgili haber yer alıyordu. Birkaç satır okudu Sofie.

Birleşmiş Milletler taburu... Hilde'nin babasından gelen karttaki damgada da böyle yazmıyor muydu? Evet, ama karttaki pul bir Norveç puluydu. Norveçli Birleşmiş Milletler askerlerinin kendi posta servisi vardı belki de.

Mutfağa döndüğünde annesi dalga geçerek "Bakıyorum birden gazeteyle çok ilgilenmeye başladın", dedi.

Neyse ki kahvaltıda ya da günün devamında posta kutusu ve buna benzer şeylerden daha fazla dem vurmadı. Annesi alışveriş için evden çıktığında, Sofie de kaderle ilgili mektubu alıp mağarasına gitti.

Ama felsefe öğretmeninden gelen mektupların durduğu kutunun yanında küçük beyaz bir zarf görünce, kalbi yerinden oynadı sanki. Mektubu buraya koyanın kendisi olmadığından emindi.

Yine kenarları ıslanmıştı zarfın ve yine iki derin çentiği vardı. Tıpkı dün gelen mektuptaki gibi.

Filozof buraya gelmiş olabilir miydi? Sofie'nin gizli yerini biliyor muydu yoksa? Peki ama neden ıslaktı bu zarflar?

Bütün bu sorular Sofie'nin başını döndürmüştü. Zarfı açıp kâğıtta yazanları okudu:

Sevgili Sofie! Mektubunu büyük bir ilgiyle okudum —ama aynı zamanda ciddi bir endişeye kapıldım. Çünkü kahve ziyareti vb. hususlarda maalesef seni hayal kırıklığına uğratmak zorundayım. Bir gün tanışacağız tabii, ama uzun bir süre daha Kaptan Virajı'nda görünmemek gerekiyor.

Ayrıca şunu da belirtmeliyim ki, bundan sonra mektupları kendim getiremeyeceğim. Bu şekilde devam etmek fazla riskli olurdu. Bundan sonraki mektupları küçük ulağım taşıyacak. Ama hiç değilse doğruca senin gizli mağarana gelmiş olacaklar böylece.

Gerek duyarsan, daha sonra da bana mektup yazabilirsin. Ama eğer yazarsan, yine pembe bir zarf kullan ve içine tatlı bir kurabiye ya da bir parça şeker koymayı unutma. Ulağım böyle bir mektup bulduğunda, hemen bana getirir.

Not: Genç bir hanımın davetini reddetmek hiç de hoşuma gitmiyor. Ama bazen başka çare olmuyor.

İkinci bir not: Eğer kırmızı bir ipek şal bulacak olursan, onu dikkatle muhafaza etmeni rica ediyorum. Bazen eşyalar karışabiliyor. Özellikle okullarda ve benzer yerlerde. Bizimki de bir felsefe okulu ne de olsa. Sevgiler, Alberto Knox

Sofie tam on dört yıldır yaşıyordu ve bu genç yaşına rağmen bazı mektuplar aldığı olmuştu. En azından Noel'de, doğum gününde filan. Ama bu kadar garip bir mektupla karşılaşmamıştı hiç.

Zarfta pul yoktu bir kere. Posta kutusuna uğramamıştı bile. Doğruca Sofie'nin girişi eski çitle örtülü son derece gizli mağarasına gelmişti. Şu kuru ilkbahar havasında zarfın ıslanmış olması da bir başka gariplikti.

Ama tabii işin en tuhaf yanı ipek şaldı. Felsefe öğretmeninin bir başka öğrencisi daha vardı demek. Olabilir! Bu diğer kız öğrenci kırmızı şalını kaybetmişti. Olabilir! Ama şalını Sofie'nin yatağının altında kaybetmeyi nasıl başarmıştı acaba?

Ve Alberto Knox... Ne komik bir isim!

Hiç değilse bu son mektupla birlikte felsefe öğretmeni ile Hilde Møller Knag arasında bir bağlantı bulunduğu kesinleşmişti. Hilde'nin babasının da adresleri karıştırmasını anlamak mümkün değildi.

Sofie uzun süre öylece oturup Hilde ile kendisi arasında nasıl bir bağlantı olabileceğini düşündü. Sonunda iç çekerek yenilgiyi kabullendi. Felsefe öğretmeni günün birinde karşılaşacaklarını yazmıştı. Acaba Hilde'yle de tanışacak mıydı o zaman?

Kâğıdı çevirdi ve arka yüzünde de birkaç cümle olduğunu fark etti.

Doğal bir haya duygusu var mıdır?
En akıllı kişi neyi bilmediğini bilendir.
Doğru bilgi içimizden gelir.
Neyin doğru olduğunu bilen, doğru davranacaktır.

Sofie böyle kısa cümlelerin kendisini çok yakında gelecek olan yeni büyük zarfa hazırladığını biliyordu artık. Ve işte bu aklına bir fikir getirdi: "Ulak" sarı zarfla mağaraya gelecekse, Sofie de onu bekleyebilirdi. Yoksa bir kız mıydı bu ulak? Her ne olursa olsun söz konusu varlığı yakalayıp filozof hakkında elle tutulur bir şeyler anlatmadan da bırakmayacaktı! Mektupta ulağın "küçük" olduğu yazıyordu. Bir çocuktu belki de.

"Doğal bir hayâ duygusu var mıdır?"

Sofie "hayâ duygusu"nun utanma anlamında kullanılan, biraz modası geçmiş bir deyim olduğunu biliyordu. Örneğin çıplak olarak başkaları tarafından görülmek gibi durumlarda kullanılabilirdi. Ama acaba çıplaklıktan utanmak doğal bir şey miydi? Eğer bir şey doğalsa, bütün insanlar için geçerli olmalıydı. Oysa dünyanın birçok ülkesinde tam tersine, çıplak olmak doğal sayılıyordu! Demek ki neye izin verilip neye verilmeyeceği *toplum* tarafından kararlaştırılıyordu. Örneğin Sofie'nin

babaannesi gençken, "üstsüz" güneşlenmek imkânsız bir şeydi. Ama bugün bunu "doğal" bulanlar oldukça fazlaydı. Hem de pek çok ülkede kesinlikle yasak olduğu halde. Sofie başını kaşıdı. Felsefe miydi bu şimdi?

Sonra da diğer cümle: "En akıllı kişi, neyi bilmediğini bilendir."

Kimden daha akıllı? Eğer filozofun kastettiği, bu dünyadaki her şeyi bilemeyeceğinin farkında olan bir kişinin, aslında az şey bildiği halde çok bildiğini sanan birinden daha akıllı olduğuysa, bu görüşe katılmak için çok düşünüp taşınmak gerekmezdi. Sofie daha önce düşünmemişti bunu, ama şimdi düşündükçe, insanın neyi bilmediğini bilmesinin de bir tür bilgi olduğu giderek daha açık görünüyordu. Bazılarının hiç bilmedikleri konularda kaskatı görüşlere sahip olmasından daha aptalca bir şey yoktu herhalde.

Üçüncü cümle içten gelen bilgiyle ilgiliydi. Her bilgi herhangi bir zamanda dışardan gelip insanın kafasına girmiyor muydu ama? Öte yandan, annesinin ya da öğretmenlerinin kavramakta zorluk çektiği bir şeyi kendisine öğretmeye çalıştıkları durumları hatırladı. Ne zaman bir şey *öğrenmiş* olsa, hep kendi katkısı da oluyordu bunda. Aniden bir şeyi kavrayıverdiği oluyordu bazen —bu da "sezgi" denilen şeydi herhalde.

Her şeye rağmen, ilk soruları iyi bir şekilde yanıtladığına inanıyordu Sofie. Ama bütün bunlardan sonra öyle bir iddia geliyordu ki, kendini tutamayıp gülmeye başladı. "Neyin doğru olduğunu bilen, doğru davranacaktır."

Yani bir banka soyguncusu yaptığı işi herkesten daha iyi bilmiyor muydu sanki? Sofie'ye göre hiç de böyle değildi. Onun yerine, hem çocukların hem de yetişkinlerin sonradan pişman olacakları aptallıklar yapabileceklerini ve bunu da daha iyisini bildikleri halde yaptıklarını düşünüyordu.

Böyle oturmuş düşünürken, birden çitin ormana bakan diğer yanında kuru dalların kırıldığını duydu. Ulak mı gelmişti yoksa? Yine kalbinin küt küt attığını hissetti Sofie. Ama gelenin bir hayvan gibi soluduğunu duyunca, korkusu daha da büyüdü. Tam o anda koca bir köpek orman tarafından atılıp mağaraya dalıverdi. Bir labrador olmalıydı bu. Ağzındaki büyük sarı zarfı Sofie'nin ayaklarının dibine bıraktı. Öyle hızlı olmuştu ki

bunlar, Sofie kımıldayamadı bile. Birkaç saniye sonra büyük zarf elindeydi, sarı köpek de çoktan ormanda kaybolmuştu. Asıl şok her şey olup bittikten sonra geldi, Sofie ellerini kucağına bırakıp başladı ağlamaya.

Böyle ne kadar kaldığını bilmiyordu, ama bir süre sonra başını kaldırdı yine.

Demek ki ulak buymuş! Soluk aldı Sofie. Beyaz zarfların neden ıslak olduğu da anlaşılıyordu şimdi. Tabii kenarlarındaki çentikler de. Nasıl olmuş da düşünememişti bunu! Filozofa mektup yazacak olursa neden zarfa tatlı bir kurabiye ya da şeker koyması gerektiği de belli olmuştu.

Her zaman istediği kadar hızlı düşünemezdi. Ama ulağın terbiye edilmiş bir köpek olması pek de akla gelecek bir şey değildi. Böylece, Alberto Knox'a giden yolu zor kullanarak öğrenme fikrini de rafa kaldırmak gerekecekti artık.

Büyük zarfı açtı Sofie ve okumaya koyuldu.

Atina'da felsefe

Sevgili Sofie! Bunu okumaya başladığında herhalde Hermes'le de tanışmış olmalısın. Her ihtimale karşı yine de söyleyeyim ki Hermes bir köpek. Ama merak etme, çok sevimli ve sevecendir. Üstelik bir çok insandan daha anlayışlıdır. Hiç değilse olduğundan daha akıllı görünmeye çalışmaz.

Şunu da bil ki, Hermes'in adı rastgele konmuş değil. Yunan tanrılarının ulağıydı Hermes. Aynı zamanda deniz yolcularının tanrısıydı, ama bu en azından şimdilik bizi ilgilendirmiyor. Asıl önemlisi, gizli ya da erişilmez anlamındaki "hermetik" sözcüğünün Hermes'ten geliyor olması. Bir bakıma Hermes bizi birbirimizden sakladığı için, bence çok uygun bir ad bu.

Böylece elçimi tanıtmış oldum. Tabii kendi adını duyunca kulak kesilir. Çok iyi eğitilmiş bir köpektir.

Biz yine felsefeye dönelim. İlk bölümü bitirdik bile. Yani doğa filozoflarını kastediyorum; mitsel dünya görüşüyle olan kopmayı onlar

gerçekleştirmişti. Şimdi eski zamanların en büyük üç filozofuyla tanışacağız. Bunlar *Sokrates*, *Platon* ve *Aristoteles'*tir. Üçü de Avrupa kültürünü kendi tarzında derinden etkilemiştir.

Doğa filozofları Sokrates'ten önce yaşamış oldukları için sık sık *Sokrates öncesi filozoflar* diye de anılır. Gerçi Demokritos Sokrates'ten birkaç yıl sonra ölmüştü, ama yine de düşünme biçimi bütünüyle Sokrates öncesi doğa felsefesine ait sayılmaktadır. Çünkü Sokrates sadece zamansal bir sınır oluşturmaz. Artık coğrafî anlamda da yer değiştiriyoruz. Sokrates Atina doğumlu ilk filozoftu ve tıpkı onun gibi kendinden sonraki iki büyük filozof da Atina'da yaşayıp eser vermişti. Belki hatırlıyorsundur, Anaksagoras da bir süre bu kentte bulunmuş ama sonra güneşi ateşten bir top saydığı için kovulmuştu. (Sokrates'in akıbeti de daha iyi olmayacaktı!)

Sokrates'in yaşadığı dönemden itibaren Atina, Yunan kültürünün odağı haline geldi. Daha önemlisi, doğa filozoflarından sonra Sokrates'le birlikte felsefî projenin niteliği de değişti.

Ama Sokrates'i tanımadan önce aynı dönemde Atina'ya damgasını vurmuş olan *Sofistler* hakkında biraz bilgi edinmemiz gerek.

Perde açılıyor Sofie! Düşünce tarihi çok perdeli bir drama gibidir.

Merkezde insan var

Yaklaşık İ.Ö. 450'de Atina Yunan kültürünün merkezi haline gelmişti. O yıllarda felsefe de yeni bir yön kazandı.

Doğa filozofları her şeyden önce doğayı araştıran insanlardı. Bu yüzden bilim tarihinde de önemli bir yere sahiptirler. Atina'da ise daha çok insan ve insanın toplumdaki yeri ilgi odağı oldu.

Halk meclisleri ve mahkemeleriyle demokrasi yavaş yavaş gelişmekteydi Atina'da. Demokrasinin önkoşullarından biri de, insanların demokratik süreçlere katılabilecek kadar eğitim almış olmasıydı. Genç bir demokraside halkın aydınlanmış olmasına ihtiyaç duyulduğunu bugün de görebiliyoruz. Atinalılar arasında özellikle konuşma sanatını (retorik) öğrenmiş olmak önemliydi.

Çok geçmeden Atina'ya Yunan kolonilerinden gelen bir grup insan akın etti. Kendilerine *Sofist* diyordu bu insanlar. "Sofist" sözcüğü iyi eğitimli ya da konusunda uzman bir kişiye işaret eder. Atina'da Sofistler kent yurttaşlarına ders vererek geçiniyordu.

Sofistler önemli bir noktada doğa filozoflarıyla ortak bir yana sahiptiler. Anlatılagelen mitler karşısında eleştirel bir tutum içindeydiler. Ama aynı zamanda, gereksiz felsefî spekülasyon saydıkları her şeyi de reddediyorlardı. Birçok felsefî soruya yanıt bulunsa bile, doğanın ve evrenin bulmacalarına insanların hiçbir zaman kesin ve güvenilir çözümler getiremeyeceği görüşündeydiler. Felsefede bu tür bir yaklaşım *Şüphecilik* (Septisizm) olarak adlandırılır.

Ama doğanın bütün bulmacalarını çözemesek bile, yine de insan olduğumuzu ve birlikte yaşamayı öğrenmemiz gerektiğini biliyoruz. Sofistler de insanla ve insanın toplumdaki yeriyle ilgilenmeye karar vermişti.

"İnsan her şeyin ölçüsüdür," demişti Sofist *Protagoras* (İ.Ö. 487-420). Bununla kastettiği; hak ve haksızlığın, iyi ve kötünün hep insan ihtiyaçlarına göre değerlendirilmesi gerektiğiydi. Yunan tanrılarına inanıp inanmadığı sorulduğunda da şu cevabı vermişti: "Tanrılar hakkında bir şey bilmeme imkân yok. Çünkü pek çok şey böyle bir bilgiyi engelliyor. Konu çok zor ve insan ömrü çok kısa." Tanrı'nın olup olmadığını bilemeyeceğini söyleyen birine *bilinemezci* (agnostik) diyoruz.

Sofistler çok seyahat etmiş kimselerdi ve bu yüzden de çeşitli yönetim sistemleriyle karşılaşmışlardı. Şehir devletlerinin gelenek, görenek ve yasaları birbirinden çok farklı olabiliyordu. Bu gözlemlerden hareketle Sofistler, neyin *doğa tarafından,* neyin *toplum tarafından* belirlenmiş olduğuna ilişkin bir tartışma başlattılar Atina'da. Böylece Atina kent devletinde toplumsal eleştirinin temelini atmış oldular.

Örneğin, "doğal utanma duygusu" gibi bir kavramın tutarsız olduğunu gösterebilmişlerdi. Çünkü eğer utanma duygusu doğal olsaydı, doğuştan gelmiş olması gerekirdi. Ama doğuştan bir duygu mudur bu Sofie, yoksa toplumun yarattığı bir şey midir? Çok gezip görmüş olanlar için cevap açıktı: Çıplak olarak görünmekten çekinmek doğal —ya da doğuştan— bir

şey değildir. Utanma duygusu ya da böyle bir duygunun olmayışı her şeyden önce bir toplumdaki gelenek ve göreneklere bağlıdır.

Hak ve haksızlığa ilişkin mutlak *normlar* bulunmadığını öne sürdüklerinde bu gezgin Sofistlerin Atina toplumunda ne kadar şiddetli bir tartışmaya yol açtığını tahmin edersin. Buna karşı Sokrates bazı normların *gerçekten* mutlak ve genel geçerli olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Sokrates kimdi?

Sokrates (İ.Ö. 470-399) bütün felsefe tarihinin belki de en esrarengiz kişisidir. Tek bir satır bile yazmamıştır. Buna rağmen, Avrupa düşüncesini en çok etkilemiş kişilerden biridir. Felsefeden hiç haberi olmayanların bile adını duymuş olması, herhalde dramatik ölümüyle ilgili bir şey olsa gerek.

Sokrates'in Atina'da doğduğunu ve ömrünü bu kentin pazar meydanlarında ve sokaklarında dolaşıp insanlarla konuşarak geçirdiğini biliyoruz. Kırlardaki ağaçların ona bir şey öğretemeyeceğini söylemişti. Derin düşüncelere dalıp saatlerce öyle kaldığı da oluyordu.

Yaşadığı dönemde bile anlaşılmaz biri olarak tanınmış, ölümünden hemen sonra da çok çeşitli felsefî yönelimlerin kurucusu olarak görülmüştü. Karışık ve sır dolu bir kişi olduğu için, çok farklı eğilimler kendi görüşlerini ona bağlayabilmiştir.

Kesin olan bir şey varsa, o da Sokrates'in müthiş çirkin olduğuydu. Kısa boylu, şişman ve patlak gözlüydü. Burnu da düzdü. Ama söylendiğine göre, içi "mükemmel ve yüceydi". "Hattâ ne kadar ararsak arayalım, ne şimdi ne de geçmişte onun gibisi hiçbir yerde bulunamaz," denir. Yine de felsefî faaliyetleri nedeniyle ölüme mahkûm edildi.

Sokrates'in yaşamı hakkında bilgileri öncelikle Platon'dan öğreniyoruz. Tarihin en büyük filozoflarından biri olan Platon Sokrates'in öğrencisiydi. Sokrates'in de yer aldığı birçok *diyalog* —yani felsefî konuşmalar— yazmıştır Platon.

Bu yazılarda Sokrates, Platon tarafından konuşturulur; onun bu sözleri gerçekten söyleyip söylemediğinden emin olamayız. Dolayısıyla Sokrates'in öğretisiyle Platon'unkini ayırt etmek kolay değildir. Ardında yazılı eser

bırakmamış diğer kişiler için de geçerlidir aynı sorun. Tabii buna en tanınmış örnek İsa'dır. "Tarihteki İsa" Matta ve Luka'nın ona atfettiği sözleri gerçekten söylemiş midir, emin olamayız. Aynı şekilde, "tarihteki Sokrates"in gerçekten neler söylediği de hep bir sır olarak kalacak.

Ama Sokrates'in aslında kim olduğu o kadar önemli değil. Batılı düşünürlere neredeyse 2500 yıldır esin veren, öncelikle Platon'un çizdiği Sokrates tablosudur.

Konuşma sanatı

Sokrates'in gösterdiği faaliyette asıl önemli nokta, onun insanlara bir şey öğretmeye kalkışmamasıydı. Tersine, daha çok konuştuğu kişiden kendi bir şeyler öğrenmek ister gibiydi. Yani herhangi bir öğretmen gibi ders verdiği yoktu. Karşılıklı *konuşmalardı* yaptığı.

Ama sadece başkalarının söylediklerini dinlemekle kalmış olsa, ünlü bir filozof da olamazdı tabii. Böyle bir şeyden dolayı ölüme de mahkûm edilmezdi. Özellikle konuşmanın başlarında sorular soruyordu Sokrates. Sanki hiçbir şey bilmezmiş *gibi* görünmeyi tercih ediyordu. Konuşma ilerledikçe çoğu zaman karşısındaki kişinin düşüncelerindeki zayıf noktaları görmesini sağlıyordu. Bu durumda Sokrates'in konuşma arkadaşı kendini köşeye sıkışmış hissedebilir, sonunda hak ile haksızlığı fark edebilirdi.

Sokrates'in annesinin ebe olduğu söylenir. O da kendi yaptığı işi ebelik sanatıyla karşılaştırmıştı. Çocuğu *doğuran* ebe değildir ne de olsa. Ebe sadece doğum sırasında orada bulunur ve doğuma yardımcı olur. Sokrates de insanların doğru kavrayışı "doğurmasına" yardımcı olmayı görev bilmişti. Çünkü gerçek bilgi, kişinin kendi içinden gelmek zorundadır. Başkalarına aktarılabilecek bir şey değildir. Sadece insanın kendi içinden gelen bilgi gerçek "kavrayış"tır.

Biraz daha açayım: Çocuk doğurma yetisi doğal bir özelliktir. Aynı şekilde, bütün insanlar sadece akıllarını kullanarak felsefî doğruları kavrayabilir. "Aklını başına alan" kişi, kendi içinden bir şeyi çekip almış demektir.

Sokrates bir şey bilmiyormuş gibi yapmakla insanları akıllarını kullanmaya zorluyordu. Cahil rolü oynayabiliyordu Sokrates —ya da aptal gibi görünebiliyordu. Buna *sokratik ironi* diyoruz. Böylece Atinalıların düşünüşündeki zayıflıkları açığa çıkarabiliyordu hep. Bu, örneğin pazar yerinde, herkesin ortasında olabilirdi. Sokrates'le karşılaşmak pahalıya patlayabilir, insan koca bir kalabalığın önünde küçük düşebilirdi.

Bu yüzden Sokrates'in sonunda —özellikle iktidar sahibi olanlar açısından— rahatsız edici ve sinir bozucu bulunması çok şaşırtıcı sayılmaz. Atina'yı tembel bir kısrağa benzetmişti Sokrates; kendini de atın bilincini uyanık tutabilmek için onu böğründen sokan bir at sineği sayıyordu. (At sineklerine ne yapılır Sofie, söyler misin bana?)

Tanrısal bir ses

Sokrates'in bir arada yaşadığı insanları durmadan rahatsız etmesi onlara acı çektirmek için değildi. İçinde öyle bir şey vardı ki, başka bir seçenek bırakmıyordu ona. İçinde hep tanrısal bir ses duyduğunu söylüyordu. Örneğin, insanların ölüme mahkûm edilmesine karşıydı. Politik hasımlarını ihbar etmeye de yanaşmazdı. Bu da sonunda hayatına mal oldu.

İ.Ö. 399 yılında "gençliği yozlaştırmak" ve "yeni tanrılar ortaya atmak"la suçlandı. Beş yüz kişiden oluşan jüri çok küçük bir çoğunlukla suçlu buldu Sokrates'i.

Kuşkusuz af talep edebilirdi. Atina'dan ayrılmayı kabul etse hayatı kurtulacaktı zaten. Ama böyle yapsaydı, Sokrates olmayacaktı. Asıl önemlisi, vicdanını —ve doğruyu— yaşamından daha önemli saymasıydı. Daima devletin iyiliği için çalıştığını söyledi, ama yine de ölüme mahkûm edildi. Bundan kısa bir süre sonra da en yakın dostları yanındayken bir kap dolusu baldıran zehirini içip bitirdi.

Neden Sofie? Neden ölmesi gerekmişti Sokrates'in? İnsanlar 2400 yıldır sorup duruyor bunu. Ama aslında sonuna kadar gidip düşünceleri uğruna ölen tek kişi değil Sokrates. Daha önce İsa'dan söz etmiştim. Gerçekten de İsa ile Sokrates arasında birçok benzerlik var. Birkaç örnek vereyim.

İsa ve Sokrates daha kendi çağdaşları arasında bile anlaşılmaz kişiler olarak görülmüştü. İkisi de ilettikleri mesajı yazıya geçirmedi. Yani haklarındaki her türlü bilgiyi ancak izleyicinin aktardığı şekliyle edinebiliyoruz. Ama şu kesin, her ikisi de birer konuşma ustasıydı. Üstelik hem hayranlık uyandıracak, hem de irkiltecek kadar açık bir özgüvenle konuşuyorlardı. Ayrıca, ikisi de kendilerinden daha büyük bir şey adına konuştuğuna inanıyordu. Her türlü haksızlığı ve istismarı eleştirerek toplumda güç sahibi olanlara meydan okudular. Ve belki de en önemlisi, bu faaliyet ikisinin de hayatına mal oldu.

İsa ve Sokrates'in davaları da benzerlikler gösterir. İkisi de belki af dileyerek hayatını kurtarabilirdi. Ama işi sonuna kadar götürmezlerse, kendilerine düşen göreve ihanet edeceklerini düşündüler. Ve başları dik olarak ölüme gitmeleri ölümlerinden sonra da binlerce kişinin onlara inanmasını sağladı.

İsa ile Sokrates arasındaki bu benzerliklere işaret ederken, onları bir tutmak amacında değilim. Her ikisinin de iletecek bir şeyi olduğunu ve bunun kişisel cesaretlerinden ayrılamayacağını belirtmek istedim daha çok.

Atina'da bir joker

Sokrates, Sofie! Onunla işimiz henüz bitmedi, farkındasın değil mi? Yönteminden bahsettik. Ama felsefî projesi neydi Sokrates'in?

Sokrates Sofistlerle aynı dönemde yaşamıştı. Sofistler gibi o da, doğa filozoflarının sorunlarıyla değil, insanla ve insan yaşamıyla ilgileniyordu. Birkaç yüzyıl sonra Romalı bir filozof —*Cicero*— Sokrates'in felsefeyi göklerden yeryüzüne indirdiğini, kentlere ve evlere yerleştirdiğini ve insanları yaşam ve gelenekler, iyi ve kötü üzerine düşünmeye zorladığını söyleyecekti.

Ama Sokrates'in Sofistlerden önemli bir farkı vardı. Kendini bir Sofist, yani çok eğitimli ve bilge biri olarak görmüyordu. Bu yüzden de Sofistlerin tersine, eğitim faaliyetleri için para almazdı. Kendini sözcüğün tam anlamıyla "*filozof*" sayıyordu Sokrates. "Philosophos" aslında "bilgeliği seven", bilgeliğe ulaşmaya çalışan biridir.

Orada mısın Sofie? Kursumuzun geri kalan kısmı için, Sofist ile filozof arasındaki farkı anlaman çok önemli. Sofistler az veya çok safsatayla sundukları gösteriler için para alırdı. Tarih boyunca gelip geçmiş daha nice "Sofist" vardır. Azıcık bilgilerinden dolayı çok memnun olan ya da aslında hiçbir şeyden haberleri olmayan ama yine de çok şey biliyormuş gibi yapıp böbürlenip duran o öğretmenleri ve ukalaları kastediyorum. Bu türden "Sofistlere" şu genç yaşında sen de rastlamışsındır. Oysa gerçek bir *filozof* Sofie, çok farklı bir şeydir, hattâ bunun tam tersidir. Filozof aslında çok az şey bildiğinin farkındadır. İşte bu yüzden hep gerçek bilgiye ulaşmak için uğraşıp durur. Sokrates çok az rastlanabilecek bir insandı. Hayat ve dünya hakkında hiçbir şey bilmediğinin *farkındaydı*. Ve işte asıl önemli nokta: Bu kadar az bilgi sahibi olmak acı veriyordu Sokrates'e.

Yani bir filozof anlamadığı pek çok şey olduğunu bilmektedir. Ve bundan dolayı acı çeker. Ama böyle olduğu için de, sözde bilgileriyle gösteriş yapanlardan çok daha akıllıdır. "En akıllı kişi neyi bilmediğini bilendir," demiştim. Sokrates de "Bildiğim tek şey, hiçbir şey bilmediğimdir," diyordu. Bu iki cümleye dikkat et! Çünkü filozoflar arasında bile böyle bir şeyi itiraf etmek pek az görülen bir durumdur. Üstelik bunu öyle uluorta söylemek insanın hayatına malolabilecek kadar tehlikelidir. *Soru soran* insanlar en tehlikeli olanlardır hep. Cevap vermek o kadar tehlikeli sayılmaz. Bazen bir tek soruda bin cevaptan daha fazla patlayıcı madde bulunur.

"Kralın Yeni Giysileri" adlı öyküyü bilir misin? Aslında çırılçıplakmış kral, ama kimse çıkıp bunu söylemeye cesaret edemiyormuş. Sonunda çocuğun biri "Kral çıplak" diye bağırıvermiş. *Cesur* bir çocukmuş bu, Sofie. Sokrates de aynı şekilde insanların ne kadar az şey bildiğini ortaya seriyordu. Çocuklarla filozofların birbirine benzediğinden söz etmiştik zaten.

Daha açık söyleyeyim. İnsanlık tam olarak yanıtlayamadığımız çok önemli sorularla karşı karşıyadır. Bu durumda iki ihtimal var önümüzde. Hem kendimizi hem de bütün dünyayı kandırıp sanki bilinmeye değer ne varsa hepsini biliyormuş gibi yapabiliriz. Ya da bu büyük sorular karşısında gözümüzü yumup cevap aramaktan tümüyle vazgeçeriz. İnsanlık ikiye

ayrılıyor böylece. İnsanların çoğu ya bildiğinden kesinkes emin ya da hiç aldırış etmiyor. (Her iki tür de tavşan tüylerinin diplerinde emeklemek ve sürünmekle meşguldür!) Tıpkı bir iskambil oyununda kartların dağıtılması gibi bir şey bu, sevgili Sofie. Siyah kartlar bir tarafa ayrılır, kırmızılar bir tarafa. Ama arada sırada bir joker çıkar ortaya. Ne kupadır ne sinek, ne karo ne de maça. Sokrates de Atina'da böyle bir jokerdi işte. Bildiklerinden kesinkes emin değildi, ama aldırış ettiği de yoktu. Sadece hiçbir şey bilmediğini biliyordu —ve acı çekiyordu bu yüzden. Bu durumda filozof oldu o da —yani hiç yılmayan, yorulmak bilmeden bilgiye ulaşmaya çalışan biri.

Rivayete göre günün birinde bir Atinalı Delphoi kâhinine "Atina'daki en akıllı insan kimdir?" diye sormuş. Kâhin yanıtlamış: "Sokrates". Bunu duyan Sokrates —yumuşak bir ifadeyle söyleyelim— çok şaşırmış. (Bana sorarsan, kahkahayla gülmüştür Sofie!) Hemen kente gidip hem kendisinin, hem de başkalarının akıllı saydığı birini bulmuş. Ama bu kişi sorularını yeterince yanıtlayamayınca, Sokrates kâhinin doğru söylediğini anlamış.

Sokrates için önemli olan, bilgilerimize sağlam ve emin bir temel sağlamaktı. Bu temelin insan aklında bulunduğuna inanıyordu Sokrates. İnsan aklına böyle bir güven duyduğuna göre, besbelli ki bir *rasyonalistti* (akılcı).

Doğru bilgi doğru davranışa yol açar

Sokrates'in içinde tanrısal bir ses duyduğunu ve bu "vicdan"ın ona neyin doğru olduğunu bildirdiğini söylemiştim. "Neyin doğru olduğunu bilen, doğru olan şeyi yapacaktır," diyordu Sokrates. Doğru bilginin doğru davranışa yol açacağına inanıyordu. Ve ancak doğru davranan kişi doğru bir insan olabilirdi. Yanlış davranıyorsak, bu daha iyisini bilmediğimizdendir. Bilgimizi artırmaya çalışmak bu yüzden önemlidir işte. Sokrates'in önüne koyduğu mesele, neyin hak ve neyin haksızlık olduğuna dair açık seçik ve genel geçerli tanımlar bulmaktı. Sofistlerin tersine, haklı ile haksızı ayırt etme yetisinin toplumda değil akılda yattığına inanıyordu.

Belki bu son cümleyi yadırgamışsındır Sofie. Bir daha deneyeyim: Sokrates'e göre kendi düşüncelerine aykırı davranan insan mutlu olamaz. Nasıl mutlu olabileceğini bilen biri de öyle olmaya çalışır. Dolayısıyla neyin doğru olduğunu bilen biri, doğru olanı yapacaktır. Ne de olsa kimse mutsuz olmak istemez, öyle değil mi?

Sen ne dersin Sofie? Aslında içten içe doğru saymadığın şeyler yapıp duruyorsan, mutlu olabilir misin? Durmadan yalan söyleyen, hırsızlık yapan, başkalarına iftira eden çok insan var. Tamam! Bunun doğru olmadığını —ya da istersen haksızlık olduğunu diyelim— biliyorlar pekâlâ. Ama mutlular mı dersin?

Sokrates mutlu olamayacaklarına inanmıştı.

Sofie Sokrates'le ilgili mektubu okuduktan sonra hemen kutuya koyup sürünerek bahçeye çıktı. Hangi deliğe girdiğine dair sorularla karşılaşmamak için, annesi alışverişten dönmeden önce evde olmak istiyordu. Üstelik, bulaşıkları yıkamaya söz vermişti.

Annesi elinde iki koca naylon torbayla paldır küldür kapıdan girdiğinde, musluğu henüz açmıştı. Belki de bu yüzden, "Şu sıralarda sanki başka biri oldun sen, Sofie", diye bir laf işitti.

Sofie nedenini kendinin de anlamadığı, ağzından çıkıveren bir yanıt verdi:

"Sokrates de öyleydi!"

"Sokrates mi?"

Annesinin gözleri faltaşı gibi açılmıştı.

"Yazık ki hayatını vermek zorunda kaldı bu yüzden", diye devam etti Sofie düşünceli bir tavırla.

"Eee ama Sofie! Ne yapacağımı ben de bilemiyorum artık!"

"Sokrates de bilememişti. Bildiği tek şey, hiçbir şey bilmediğiydi. Buna rağmen Atina'daki en akıllı kişiydi."

Annesi ne diyeceğini bilemez haldeydi. Sonunda konuşabildi:

"Bunu okulda mı öğrendin?"

"Orada bir şey öğrendiğimiz yok... Bir okul öğretmeniyle gerçek bir filozof arasındaki fark, öğretmenin çok şey bildiğini sanıp bunu durmadan öğrencilerinin kafasına sokmaya çalışmasıdır. Oysa filozof öğrencileriyle birlikte her şeyin temeline inmeye çalışır."

"Ha şimdi anladım, beyaz tavşanlardan bahsediyoruz. Ama biliyor musun, yakında kendine nasıl bir arkadaş bulduğunu bilmem gerekecek. Yoksa yavaş yavaş aklından zoru olduğuna inanmaya başlıyorum."

Bunun üzerine olduğu yerde döndü Sofie. Elindeki bulaşık fırçasını annesine doğru uzattı.

"Aklı tam yerinde onun. Ama bir at sineği gibi tıpkı, başkalarını rahatsız ediyor. Onları eski püskü düşüncelerinden kurtarmak için."

"Yeter ama. Sanırım biraz uçuk ve ukalâ biri bu."

Sofie tekrar lavaboya eğildi.

"Ne bilge, ne de ukalâ. Ama doğru bilgiyi bulmaya çalışıyor. Gerçek bir jokerle diğer bütün oyun kâğıtları arasındaki fark da bu zaten."

"Joker mi dedin?"

Başıyla onayladı Sofie.

"Hiç düşündün mü, iskambil oyununda ne kadar çok kupa ve karo var. Maçalar ve sinekler de sürüyle. Ama joker bir tane."

"Neler anlatıyorsun böyle, yavrucuğum!"

"Ya sen neler soruyorsun böyle!"

Annesi aldığı şeyleri yerlerine kaldırmıştı. Gazeteyi alıp oturma odasına geçti. Kapıyı özellikle sert kapamış gibi geldi Sofie'ye.

Bulaşığı bitirince odasına çıktı. Kırmızı şalı legolarla birlikte en üst rafa koymuştu. Alıp dikkatle bakmaya başladı.

Hilde...

ATİNA

...ve yıkıntıların arasından
kocaman binalar yükseldi...

Sofie'nin annesi o akşam erkenden bir arkadaşını ziyarete gitmişti. Evden çıkar çıkmaz Sofie de bahçeye fırladı, soluğu eski çitin arkasındaki mağarasında aldı. Büyük kurabiye kutusunun yanında kalınca bir paket duruyordu. Sofie hemen yırttı kâğıdı. Bir video kasetiydi bu!

Hızla eve koştu. Bir video kaseti! Al sana bir yenilik. Ama filozof evlerinde video göstericisi olduğunu nasıl bilmişti? Ne vardı acaba kasette?

Sofie kaseti göstericiye soktu. Az sonra büyük bir şehir görüntüsüyle karşılaştı. Bunun Atina olduğunu anlaması uzun sürmedi, çünkü yakın plandan çekilmiş Akropolis belirmişti ekranda.

Bu eski kalıntıların resimlerini çok görmüştü Sofie. Tapınak kalıntılarının arasında yazlık giysileri ve boyunlarına asılı fotoğraf makineleriyle turistler geziniyordu. Sanki birinin elinde küçük bir levha görür gibi oldu Sofie. İşte yine! Yoksa "Hilde" mi yazıyor levhada?

Biraz sonra orta yaşlarda bir adam geçti kameranın karşısına. Oldukça kısa boyluydu, siyah sakalı bakımlı görünüyordu ve başında mavi bir bere vardı. Doğruca kameraya bakıp konuştu:

"Atina'ya hoşgeldin Sofie. Benim Alberto Knox olduğumu anlamışsındır. Emin olman için şunu söyleyeyim. Beyaz tavşan evrenin silindir şapkasından çekip çıkarılmakta hâlâ. Gördüğün gibi Akropolis'teyiz. Bu sözcüğün anlamı: "Kalekent" ya da aslında "Tepelerin üstündeki kent". Bu tepede taş devrinden beri insanlar yaşamış. Tabii yerin özelliklerinden kaynaklanan bir durum bu. Böyle yüksek bir düzlüğü düşmanlara karşı savunmak kolaydı. Ayrıca Akropolis'ten Akdeniz'in en güzel limanlarından birine bakabilirsin. Atina büyüyüp düzlüğün altındaki alana doğru

yayıldıkça, Akropolis bir içkale ve tapınaklara ayrılmış bir merkez olarak kullanılmaya başladı. İsa'dan önce beşinci yüzyılın ilk yarısında Perslerle çetin bir savaş yapıldı. 480 yılında Pers Kralı *Kserkses* Atina'yı yağmalattı, Akropolis'teki bütün eski ahşap yapıları da yaktırdı. Ama ertesi yıl Persler yenildi ve böylece Atina'nın altın çağı başladı Sofie. Akropolis'i yeniden yaptı Atinalılar, hem de daha gösterişli, daha güzel bir şekilde. Artık sadece bir tapınak alanı haline geldi burası. İşte tam bu dönemde Sokrates sokaklarda ve pazar yerlerinde dolaşıyor, Atinalılarla konuşup duruyordu. Akropolis'in yeniden kurulmasına ve gördüğümüz bu azametli binaların yapılışına tanık oldu. Müthiş bir inşaat alanıydı burası! Şu arkamda gördüğün, bütün tapınakların en büyüğü. Adı Parthenon, yani "bakirenin evi". Kentin koruyucusu olan tanrıça *Athena* adına yapılmış. Bu koca mermer binada tek bir düz hat yok, dört kenarı da hafifçe eğik. Bu, yapının daha canlı bir etki yaratmasına yarıyordu. Muazzam boyutlarına rağmen göze hantal görünmesin diye başvurulmuş optik bir yanıltmaca anlayacağın. Sütunlar da hafifçe içe doğru yatık olarak yapılmış. Yeterince uzun olsalar, tapınağın üstündeki bir noktada birleşerek 1500 metre yüksekliğinde bir piramit oluştururlardı. Bu dev binanın içinde bir tek şey duruyordu. 12 metre boyunda bir Athena heykeli Şunu da ekleyeyim. O zamanlar canlı renklerle boyanmış olan beyaz mermer, on altı kilometre uzaktaki bir dağdan getirilmişti."

Sofie'nin kalbi yerinden fırlayacağa benziyordu. Videodan kendisiyle konuşan bu kişi felsefe öğretmeni miydi gerçekten? Şimdiye kadar sadece bir kere karanlıkta silüetini görmüştü. Ama o gördüğü, Atina Akropolisi'ndeki bu adam olabilirdi pekâlâ.

Sakallı adam şimdi tapınağın uzun kenarı boyunca yürüyor, kamera da onu izliyordu. Sonunda kayanın ucuna kadar gelip eliyle manzarayı gösterdi. Kamera Akropolis düzlüğünün hemen altındaki bir tiyatroda durmuştu.

"Bu gördüğün eski Dionysos Tiyatrosu" diye devam etti bereli adam.

"Herhalde Avrupa'daki en eski tiyatro. *Aeskhylos, Sofokles* ve *Euripides* gibi büyük trajedi yazarlarının eserleri oynanırdı burada. Sokrates de henüz hayattaydı o zamanlar. Kral Oidipus trajedisinden bahsetmiştim. Bu eser ilk

kez burada sahnelenmişti. Ama trajedilerin yanı sıra, komediler de oynanıyordu. En ünlü komedi yazarı *Aristofanes'*ti. Oyunlarından birinde kentin pek değişik bir yurttaşı olarak gösterdiği Sokrates'i alaya almıştı. En arkada gördüğün taş duvardan oyuncular çıkıyordu. Bu duvarın adı skene'ydi, işte bugün kullandığımız 'sahne' sözcüğü de buradan geliyor. Zaten *'tiyatro'* sözcüğünün kökeni de 'bakmak' anlamındaki eski bir Yunanca fiil. Her neyse... Biz yakında yine filozoflara döneceğiz tabii. Şimdi Parthenon'un etrafında bir tur atıp aşağıdaki girişe gidelim en iyisi..."

Kısa boylu adam tapınak boyunca yürümeye koyuldu. Sağında birkaç küçük tapınak görünüyordu. Sonra yüksek sütunların arasındaki merdivenden indi. Akropolis düzlüğünün ucuna geldiğinde yüksekçe bir yere çıkıp Atina'yı göstererek konuştu:

"Üstünde durduğumuz bu yükseltinin adı *Areopagos.* Atina yüksek mahkemesi cinayet olaylarına bakardı burada. Yüzyıllar sonra havarilerden Pavlus buraya gelip Atinalılara İsa'yı ve Hıristiyanlığı anlatmıştı. Ama bu konuşmadan daha sonra söz edeceğiz. Aşağıda, solda gördüğün yıkıntılar Atina'nın pazar yerine ait. Demirci tanrısı Hephaistos'un tapınağı dışında, sadece mermer bloklar kalmış geriye. Hadi aşağıya inelim..."

Bir an sonra harabelerin arasında yeniden göründü. Akropolis'teki büyük Athena Tapınağı yukarılarda (Sofie'nin ekranının en üstünde) göğe doğru yükseliyordu. Felsefe öğretmeni bir mermer bloğa oturdu ve kameraya bakarak konuşmasını sürdürdü:

"Atina'nın eski pazar yerinin kenarındayız şimdi Sofie. Üzücü bir görüntü, değil mi? Yani bugün artık öyle. Ama bir zamanlar gözalıcı tapınaklar, mahkeme salonları ve diğer resmî binalar yükseliyordu, pek çok dükkân, bir konser salonu, hattâ jimnastik için bir de büyük tesis vardı. Hepsi birden büyük bir dikdörtgen şeklindeki alanı çevrelemişti... İşte bütün Avrupa uygarlığının temeli bu küçük alanda atıldı. 'Politika', 'demokrasi', 'ekonomi', 'tarih', 'biyoloji', 'fizik', 'matematik', 'mantık', 'teoloji', 'felsefe', 'etik', 'psikoloji', 'teori', 'metot', 'idea' ve 'sistem' gibi kavramlar —ve daha niceleri— gündelik yaşamını hep bu alanın civarında geçiren oldukça küçük bir topluluktan kalmıştır bize. Sokrates de karşılaştığı insanlarla işte burada konuşuyordu. Belki de zeytinyağı testisi taşıyan bir köleyi kolundan

yakalayıp felsefî bir soru soruveriyordu adamcağıza. Çünkü Sokrates bir kölenin de özgür yurttaşlarla aynı akla sahip olduğu görüşündeydi. Belki bir yurttaşla hararetli bir tartışmaya girişiyor, belki de öğrencisi Platon'la sessizce bir konunun derinliklerine dalıyordu. Bunu böyle tasavvur etmek garip bir duygu yaratıyor. Hâlâ Sokratesçi ya da Platoncu felsefeden bahsedip duruyoruz, ama Sokrates ya da Platon'un kendisi *olmak* bambaşka bir şey."

Elbette garip buluyordu Sofie bu düşünceyi. Ama filozofun kendisiyle bahçedeki gizli yerine bir köpek tarafından getirilmiş video kaydı üzerinden konuşması da en az o kadar garipti.

Filozof oturduğu mermer bloktan kalktı, oldukça hafif bir sesle şunları söyledi:

"Aslında burada bitirmek istiyordum, Sofie. Sana Akropolis'i ve pazar yerinin kalıntılarını göstermek istemiştim. Ama bilmiyorum, bir zamanlar bu yerlerin ne kadar gözalıcı olduğunu yeterince anlayabildin mi... bu yüzden de ... işi biraz daha ileri götürmekten kendimi alamadım. Bu tabii her türlü kurala aykırı... ama bunun aramızda kalacağına güvendim işte... her neyse, şöyle bir göz atıversek yeter..."

Başka bir şey söylemedi. Öylece durup uzun uzun baktı kameraya. Sonra ekranda çok farklı bir resim belirdi. Kalıntıların yerini yüksek yapılar almıştı. Bir büyülü el eski binaları yeniden kuruvermişti sanki. Sofie ufukta Akropolis'i görüyordu hâlâ, ama hem Akropolis hem de pazar yerindeki yapılar hep yepyeniydi. Altın yaldızla ve parlak renklerle boyanmışlardı. Büyük dikdörtgen meydanda rengârenk giysileriyle insanlar dolaşıyordu. Kimi kılıç kuşanmıştı, kimi de başının üstünde testi taşıyordu. Bir de kolunun altında papirüs rulosu olan bir adam vardı.

Sonunda felsefe öğretmenini de bulabildi Sofie. Mavi beresi hâlâ başındaydı, ama görüntüdeki diğer insanlar gibi o da sarı bir giysiye bürünmüştü. Sofie'ye doğru ilerleyip kameraya bakarak konuştu:

"İşte böyle. Şimdi eski Atina'dayız Sofie. Senin de burada olmanı isterdim, biliyor musun? İsa'dan önce 402 yılında bulunuyoruz, yani Sokrates'in ölümüne sadece üç yıl var. Umarım bu olağanüstü ziyaretin değerini fark edersin. Bir video kamerası bulmak hiç de kolay olmadı..."

Sofie'nin başı dönmeye başlamıştı. Nasıl olur da bu esrarengiz adam 2400 yıl öncesinin Atina'sına gidebilirdi? Başka bir zamanın video kaydını nasıl yapabilirdi? Antik Çağ'da video filan yoktu tabii ki. Acaba bir film miydi bu? Ama mermer yapılar çok gerçek bir görünüşe sahipti. Atina'nın pazar yerini ve Akropolis'i bir film çekmek için yeniden inşa edecek değillerdi ya! Yo hayır, bu çok masraflı olurdu. Hele bir tek Sofie'ye Atina'yı tanıtmak için yapılmışsa.

Bereli adam yine kameraya döndü.

"Arkadaki sütunlu yolda duran iki adamı görüyor musun?"

Sofie biraz eski püskü giysili yaşlı bir adam fark etti görüntüde. Uzun, bakımsız bir sakalı, düz bir burnu, delici bakışlı mavi gözleri vardı adamın. Elma yanaklıydı. Yanında da genç, güzel bir adam duruyordu.

"Bunlar Sokrates'le genç öğrencisi Platon, anlıyor musun Sofie? Ama en iyisi onlarla tanışman."

Sofie'nin felsefe öğretmeni yüksek bir damın altında duran iki adama doğru gitti. Yanlarına varınca beresini çıkarıp Sofie'nin anlamadığı bir şeyler söyledi. Yunanca konuşuyordu anlaşılan. Az sonra tekrar kameraya döndü:

"Onlara Norveçli genç bir hamının kendileriyle tanışmak istediğini söyledim. Platon düşünmen için birkaç soru soracak. Ama çabuk olmalıyız, yoksa bekçilere yakalanırız."

Sofie'nin şakakları zonkluyordu. Genç adam öne çıkmış, kameraya yönelmişti:

"Atina'ya hoşgeldin Sofie," dedi yumuşak bir sesle. Bozuk bir aksanla konuşuyordu. "Ben Platon. Sana dört ödev vereceğim. Önce bir fırıncının nasıl olup da birbirinin aynı elli kurabiye pişirebildiğini düşünmelisin. Sonra da bütün atların neden aynı olduğunu sorarsın kendine. Bir de, insanın ölümsüz bir ruha sahip olup olmadığı üzerinde düşünebilirsin. Ve son olarak da, kadınlarla erkeklerin aynı ölçüde akıllı olup olmadığı sorusuna bir yanıt vermelisin. Başarılar."

Televizyon ekranındaki resim bir anda yok oluverdi. Sofie bandı ileri ve geri sarmayı denedi, ama bantta görecek başka bir şey yoktu.

Sofie kafasını toplamaya çalıştı. Ama tam bir şeyi düşünmeye başlamışken, daha bu düşünceyi doğru dürüst geliştiremeden, bir başkası takılıyordu aklına.

Felsefe öğretmeninin oldukça orijinal bir tip olduğunu çoktandır biliyordu. Ama bütün doğa yasalarını çiğneyen ders yöntemlerine başvurması biraz fazlaydı doğrusu.

Gerçekten Sokrates ve Platon'un kendisi miydi ekranda gördükleri? Tabii ki değil. Kesinlikle imkânsız bir şey bu. Ama bir çizgi film görmediği de açıktı.

Sofie kaseti çıkarıp odasına koştu. Legoların durduğu üst rafa koydu onu da. Sonra da bitkin bir halde kendini yatağa atıp uyudu.

Birkaç saat sonra annesi odaya girdi, Sofie'yi uyandırdı:

"Sana ne oldu böyle Sofie?"

"Mmm..."

"Elbisenle yatmışsın yatağa!"

Sofie gözlerini açamıyordu bir türlü.

"Atina'daydım," dedi.

Başka da bir şey söylemedi, sırtını dönüp uyumaya devam etti.

PLATON

...ruhun gerçek evine
duyulan bir özlem...

Ertesi sabah Sofie birden uyanıverdi. Saat henüz beşi biraz geçiyordu, ama uykusu çoktan bitmişti. Hemen oturdu yatağında.

Elbisesi neden üstündeydi acaba? Sonra her şeyi hatırladı. Bir tabureye çıkıp rafa baktı —evet, kaset gerçekten de oradaydı işte. Rüya filan görmemişti, en azından hatırladıklarının bir kısmı rüya değildi.

Ama gerçek Platon ve Sokrates'i de *görmüş* olamazdı ya? Her neyse, bunu daha fazla düşünmek niyetinde değildi. Annesi haklıydı belki de, şu sıralar pek kendinde değildi.

Ne olursa olsun, tekrar uyuyamayacağı belliydi. Köpek yeni bir mektup getirmiş mi diye mağaraya bir baksa mıydı acaba?

Sofie merdivenleri sessizce inip spor ayakkabılarını giydi, dışarı çıktı.

Bahçede her şey çok güzel ve sessizdi. Kuşlar öyle heyecanlı ötüşüyordu ki, Sofie'nin gülmek geldi içinden. Otlar küçük kristal damlaları gibi boncuk boncuk çiyle kaplıydı.

Dünyanın nasıl kavranılmaz bir mucize olduğunu bir kez daha fark etti Sofie.

Eski çit de biraz ıslaktı. Filozoftan yeni bir mektup gelmemişti, ama Sofie kalın bir ağaç kökünü silip oturdu.

Video filmindeki Platon'un ona sorduğu sorular geldi aklına. Önce bir fırıncının nasıl birbirinin aynı elli kurabiye pişirebildiğini düşünmesi gerekiyordu.

Çok iyi düşünmeliydi çünkü onun gözünde müthiş zor bir işti bu. Annesi seyrek de olsa bir tepsi kurabiye pişirdiğinde, bunlardan ikisinin aynı olduğunu hiç görmemişti. Zaten işi de fırıncılık değildi kadının, birçok

şeyi yanlış yapıyor olabilirdi. Ama dükkâna gidip aldıkları kurabiyeler de hiçbir zaman tam aynı değildi ki. Hepsine fırıncı elleriyle tek tek biçim veriyordu.

Birden Sofie'nin yüzüne kurnaz bir gülümseme yayıldı. Bir gün annesi evde Noel kurabiyeleri pişirirken, o da babasıyla kentte gezinmişti. Eve geldiklerinde mutfak masası insan biçiminde hazırlanmış tuzlu kurabiyelerle doluydu. Kusursuz değildi hiçbiri ama yine de aynıydı işte. Ama neden böyleydi? Tabii ki annesi her kurabiye için aynı *kalıbı* kullanmıştı.

Sofie tuzlu kurabiyeleri hatırladığına o kadar sevinmişti ki, ilk soruyu çözdüğüne karar verdi. Fırıncı da elli tane birbirinin aynı kurabiye yapabiliyordu, çünkü hep aynı kalıbı kullanıyordu. İşte bu kadar!

Videodaki Platon daha sonra gizli kameraya bakıp neden bütün atların aynı olduğunu sormuştu. Ama doğru değildi ki bu. Sofie'ye göre tam tersine, nasıl iki insan aynı olamazsa, atlar da birbirinin aynısı değildi.

Tam soruyu düşünmekten vazgeçmek üzereyken, tuzlu kurabiyeler konusu geldi aklına. İki tane tıpatıp aynı kurabiye yoktu, bazısı biraz daha kalındı, bazısı da kırılmıştı; ama buna rağmen bir anlamda "tam aynı" olduklarını herkes kabul ederdi.

Belki de Platon'un kastettiği, neden bir atın hep at olduğu ve örneğin atla domuz arası bir şey olmadığıydı. Ayı gibi kahverengi atlar da oluyordu, koyun gibi beyaz atlar da; ama hepsinin ortak bir yanı vardı yine de. Nitekim, hiç altı veya sekiz bacaklı at görmemişti Sofie.

Ama Platon bütün atların aynı kalıba döküldükleri için aynı olduğunu kastetmiş de olamazdı herhalde.

Platon'un bundan sonraki sorusu gerçekten büyük ve önemli bir soruydu. İnsanın ölümsüz bir ruhu var mıdır? Sofie *bunu* yanıtlayamayacağını hissediyordu. Bütün bildiği, ölü bir bedenin ya yakıldığı ya da gömüldüğüydü ve daha sonrası yoktu bunun. Eğer insan ölümsüz bir ruha sahipse, çok farklı iki parçadan oluşuyor demekti. Bir süre sonra yıpranıp tükenen bir beden ve bedende olup bitenden az çok bağımsız işleyen bir ruh. Babaannesi bir keresinde, kendisine sanki sadece bedeni

yaşlanıyormuş gibi geldiğini söylemişti, içi hep aynı genç kız olarak kalmıştı.

"Genç kız" düşüncesi Sofie'nin bir sonraki soruya geçmesine yol açtı: Kadınlarla erkekler aynı ölçüde akıllı mıdır? Pek emin değildi bundan. Platon'un "akıllı"dan ne anladığına bağlıydı.

Birden felsefe öğretmeninin Sokrates hakkında söylediklerini hatırladı. Sokrates aklını kullanan her insanın felsefî gerçekleri görebileceğini söylemişti. Aynı zamanda, bir kölenin de felsefî meseleleri çözerken soylu biriyle aynı akla başvurduğuna inanıyordu. Kadınlar ve erkeklerin aynı derecede akıllı olduklarını da söylemiş olduğundan emindi Sofie.

Böyle düşüncelere dalmış otururken, birden çitin hışırdadığını duydu. Ayrıca buhar makinesi gibi soluk alıp veren bir şey duyuluyordu. Hemen ardından, sarı bir köpek mağaraya daldı. Ağzında büyük bir zarf tutuyordu.

"Hermes!" diye bağırdı Sofie. "Çok teşekkürler!"

Sofie zarfı kucağına bırakan köpeğin boynunu okşadı.

"Çok uslu bir köpek bu Hermes" dedi.

Bunun üzerine köpek de yere uzanıp Sofie'nin kendisini okşamasına izin verdi. Ama birkaç dakika sonra tekrar kalkıp çitten geçerek dönüş yoluna koyuldu.

Sofie elinde zarfla köpeği izledi. Dar çitten sürünerek geçti ve hızla bahçeden çıktı.

Hermes şimdi ormana doğru koşuyordu, Sofie de birkaç metre arkasındaydı. Köpek iki kez dönüp hırladı, ama Sofie korkmadı bundan. Atina'ya kadar koşması bile gerekse, filozofu bulacaktı mutlaka.

Köpek daha hızlı koşmaya başladı ve az sonra bir patikaya vardı.

Sofie de hızını artırmıştı, ama sonunda köpek dönüp bir bekçi köpeği gibi havlamaya başladı. Ama Sofie vazgeçmek niyetinde değildi. Bu durumdan yararlanıp biraz daha yaklaştı köpeğe.

Hermes patikada koşmaya devam etti. Sonunda Sofie ona yetişemeyeceğini anlamıştı. Uzunca bir süre durup uzaklaşan köpeğin sesini dinledi. Az sonra her şey sessizliğe büründü.

Ormandaki ağaçsız bir açıklıkta bir kütüğe oturdu Sofie. Büyük sarı zarf hâlâ elindeydi. Açtı, içindeki kâğıtları çıkarıp okumaya koyuldu:

Platon'un Akademisi

Tekrar görüştüğümüze sevindim Sofie! Yani Atina'da görüşmemizi kastediyorum tabii. Böylece sonunda sana kendimi tanıtmış oldum. *Platon*'u da tanıştırdığıma göre, hemen konuya girebiliriz.

Sokrates baldıran zehiriyle dolu kabı kafasına diktiğinde Platon (İ.Ö. 427-347) 29 yaşındaydı. Uzun süre Sokrates'in öğrencisi olmuş, ona karşı açılan davayı yakından izlemişti. Atina'nın en değerli yurttaşını ölüme mahkûm etmesi Platon'un üstünde kalıcı bir etki bıraktığı gibi, bütün felsefî çalışmasının yönünü de değiştirdi.

Sokrates'in ölümü Platon'un, toplumdaki *geçerli* ilişkiler ile *doğrular* ya da *idealler* arasında çelişki olabileceğini görmesini sağladı. Platon'un bir filozof olarak ilk faaliyeti Sokrates'in mahkemedeki savunma konuşmasını yayımlamak oldu. Bu metin Sokrates'in mahkeme huzurunda söylediklerini aktarır.

Sokrates'in hiçbir şey yazmamış olduğunu hatırlıyorsundur. Daha önceki filozoflar fikirlerini yazmıştı, ama bu yazıların büyük kısmı kaybolup gitti. Oysa Platon'un bütün önemli eserlerinin bugüne kalabilmiş olduğunu sanıyoruz. (Sokrates'in savunması dışında birçok mektup ve en az otuz beş felsefî diyalog yazmıştır.) Bu yazıların korunması biraz da Platon'un Atina'da kendi okulunu kurmuş olması sayesindedir. Mitolojik Yunan kahramanı Akademos'un adını taşıyan bir koruda yer alıyordu okul. İşte bu yüzden Platon'un felsefî okuluna Akademia adı verildi. (O zamandan beri de dünyanın her tarafında binlerce akademi kuruldu. Hâlâ "akademisyen" ve "akademik dal" gibi terimler kullanıyoruz.)

Platon'un Akademisinde felsefe, matematik ve beden eğitimi öğretiliyordu. Ama aslında "öğretmek" tam da doğru bir sözcük sayılmaz. Platon'un Akademisinde de en önemli faaliyet karşılıklı konuşmalardı. Yani Platon'un felsefesini kaleme alırken *diyalog* tarzını seçmesi rastlantı değil.

Ebedî doğru, ebedî güzel ve ebedî iyi

Bu felsefe kursuna başlarken, belli bir filozofun nasıl bir projesi olduğunu sormanın genellikle işe yaradığını söylemiştim. İşte yine soruyorum: Platon neyi araştırmak istemişti?

Kısaca söyleyelim: Platon'u ilgilendiren, bir yanda hiç değişmeyen kalıcı şeylerle, diğer yanda sürekli "akan" şeyler arasındaki ilişkiydi. (Yani aynen Sokrates öncesi filozoflarda olduğu gibi!)

Daha sonra da Sofistlerin ve Sokrates'in doğa felsefesi sorularından uzaklaştığını, daha çok insanla ve toplumla ilgilendiklerini söylemiştik. Bu doğru. Ama Sofistler ve Sokrates de bir bakıma ebedî ve kalıcı olan ile "akan" arasındaki ilişkiyi ele alıyordu. Konu insanın *ahlakı* ve toplumun *idealleri* ya da *erdemleri* olduğunda, tam da bu soruyla uğraşmaktaydılar. Kabaca söylersek, Sofistlere göre hak ve haksızlığın ne olduğu kentten kente ve kuşaktan kuşağa değişiyordu. Yani hak ve haksızlık meselesi "akıcı" bir şeydi. Sokrates bunu kabul edemiyor, insan eylemlerinin kalıcı kuralları ve normları olduğuna inanıyordu. Sırf aklımızı kullanarak bu değişmez *normları* bilebilirdik Sokrates'e göre, çünkü zaten insan aklı da ebedî ve değişmez bir şeydi.

İzliyorsun değil mi Sofie? Şimdi sıra Platon'da. Platon *hem* doğada ebedî ve değişmez olanla *hem* de ahlak ve toplumda ebedî ve değişmez olanla ilgileniyordu. Ona göre bunlar bir ve aynı şeydi. Ebedî ve değişmez olan asıl "gerçekliği" kavramaya çalışıyordu Platon. Ve aslında zaten filozoflara da bunun için gerek vardır. Yılın en güzel kızını seçmek ya da perşembe pazarındaki en ucuz domatesi bulmak değildir onların derdi. (Bu yüzden de her zaman sevilen kişiler değillerdir!) Filozoflar böyle geçici ve gündelik şeylere yan gözle bakarlar sadece. "Ebedî doğru", "ebedî güzel" ve "ebedî iyi"yi bulup göstermeye çalışırlar.

Böylece Platon'un felsefî projesi hakkında hiç değilse kabaca bir fikir edinmiş olduk. Artık konuları teker teker ele alabiliriz. Daha sonraki bütün Avrupa felsefesinde derin izler bırakmış olan ilginç bir düşünüş tarzını anlamaya çalışacağız.

İdealar dünyası

Empedokles ve Demokritos doğada gördüğümüz her şeyin "aktığına" ama buna rağmen hiç değişmeyen "bir şey" ("dört kök" ya da "atomlar") olduğuna işaret etmişti. Platon da bu meseleyi ele aldı —ama bambaşka bir tarzda.

Platon'a göre doğada görüp dokunduğumuz *her şey* "akıyordu". Yani çözülüp dağılmayan birtakım temel maddeler yoktu. "Duyu dünyası"na ait ne varsa, hepsi mutlaka maddeden meydana gelmeydi ve madde zamanla aşınmak zorundaydı. Ama bir yandan da her şey ebedî ve değişmez olan bir biçime göre oluşmuştu.

Anladın mı? Peki tamam, anlamadın tabii...

Neden bütün atlar aynıdır Sofie? Belki de aynı olmadıklarını düşünüyorsundur. Ama bütün atlarda ortak olan bir şey *var,* öyle bir şey ki, bir atın at olduğunu kolayca anlamamızı sağlıyor. Herhangi bir at da "akıyor" tabii. Yaşlı ve topal olabilir bu at, biraz daha zaman geçince de hastalanıp ölür. Ama asıl "at biçimi" ebedî ve değişmezdir.

Yani Platon'a göre bu ebedî ve değişmez olan şey fiziksel bir "ilk madde" değildir. Ebedî ve değişmez olan, tinsel ve soyut örneklerdir, görünen şeyler hep bu örneklere göre oluşmuştur.

Biraz daha açayım: Sokrates öncesi filozoflar gerçekte herhangi bir şeyin "değiştiğini" varsaymak zorunda kalmadan doğadaki değişikliklere uygun bir açıklama getirebilmişlerdi. Doğanın ebedî ve sapasağlam olan en küçük parçaları dağılmadan kalır, diyordu bu filozoflar. Tamam, Sofie. Dedim ya, tamam! Ama şuna kabul edilebilir bir açıklama getirmemişlerdi: *Nasıl* oluyor da bir zamanlar bir atın yapı taşları olan bu en küçük parçalar dört ya da beş yüzyıl sonra yepyeni, kocaman bir at oluşturuyor? Ya da belki bir fil veya bir timsah? Yani Platon demek istiyor ki, Demokritos'un atomları hiçbir zaman bir "filsah" ya da bir "timsat" oluşturamaz. İşte felsefî düşüncelerini harekete geçiren, tam bu nokta olmuştur.

Ne demek istediğimi anladıysan, bir sonraki bölüme atlayabilirsin. Ben her ihtimale karşı biraz daha açıklayacağım. Diyelim ki bir kutu dolusu legon var ve bunlarla bir at yaptın. Sonra atı söküp legoları yine kutuya

koydun. Kutuyu şöyle bir sallamakla yeniden bir at elde etmeyi umamazsın. Legolar nasıl kendi başlarına bir at oluştursun ki? Yo hayır, atı yine *sen* yapmalısın Sofie. Ve eğer bunu becerebiliyorsan, içinde atın nasıl göründüğü hakkında bir resim bulunduğu içindir. Yani legolardan yaptığın at, attan ata değişmeyen bir örnek resme göre biçimlendirilmiştir.

Birbirinin aynı elli kurabiye problemini çözebilmiş miydin? Diyelim ki uzaydan dünyaya düştün ve henüz hiç fırın görmüş değilsin. Güzel kokular saçan bir dükkâna giriyorsun ve bir tepside birbirinin tıpatıp aynısı elli kurabiye çıkıyor karşına. Bence kafanı kaşıyıp sorarsın kendine, nasıl böyle aynı olabiliyorlar diye. Üstelik birinin kolu eksik, diğerinin kafasından bir parça kopmuş, bir başkasının da karnı fazla şişkin olabilir pekâlâ. Ama iyice bir düşündüğünde, bütün bu kurabiyelerin *bir ortak paydası* olduğu sonucuna varırsın. Hiçbiri mükemmel olmadığı halde, *ortak bir kökenleri* olması gerektiğini sezersin. Bütün kurabiyelerin bir ve aynı biçime göre pişirilmiş olduğunu kavrarsın.

Ama hepsi bu kadar değil Sofie, dahası da var: Şimdi artık bu biçimi *görmek* isteyeceksin. Çünkü belli ki biçim kırık dökük kopyalarından karşılaştırılamayacak ölçüde daha mükemmeldir —ve bir bakıma daha da güzeldir.

Eğer bu soruyu tek başına yanıtlayabildiysen, demek ki felsefî bir meseleyi tam da Platon'un yaptığı gibi çözmüş oldun. Diğer birçok filozof gibi o da "uzaydan dünyaya düşmüştü". (Tavşan kürkündeki ince tüylerin en üstüne çıkıp yerleşmişti.) Dünyadaki bütün görüngülerin nasıl birbirine bu kadar benzeyebildiğine şaşıyordu Platon ve o da, etrafımızda gördüğümüz şeylerin "ötesinde" ya da "ardında" sınırlı sayıda biçimler bulunduğu sonucuna varmıştı. Bu biçimlere *idealar* adını verdi. Bütün atların, domuzların ve insanların ardında "at ideası", "domuz ideası" ve "insan ideası" yatıyordu. (Ve işte bu yüzden sözünü ettiğimiz fırında insan şeklindeki kurabiyelerin yanı sıra domuz ve at şeklinde kurabiyeler de pişirilebilir. Çünkü iyi bir fırın genellikle birçok değişik kalıp bulundurur. Ama her kurabiye *çeşidi* için bir tek kalıp olması yeterlidir.)

Sonuç: Platon "duyular dünyası"nın ardında ayrı bir gerçeklik bulunduğuna inanıyordu. Bu gerçekliğe *idealar dünyası* adını vermişti.

Doğada karşımıza çıkan çeşitli görüngülerin ardındaki ebedî ve değişmez "örnek resimler", yani ilk resimler burada yer almaktaydı. Bu ilginç açıklamaya Platon'un *idealar öğretisi* diyoruz.

Kesin bilgi

Umarım buraya kadar her şeyi anlamışsındır sevgili Sofie. Ama belki de soruyorsun kendine: Platon bunları söylerken ciddi miydi gerçekten? Böyle şeylerin bambaşka bir dünyada *var olduğunu* mu kastetmişti?

Şüphesiz bütün ömrü boyunca aynen bu şekilde düşünmüş değildi. Ama bazı diyaloglarını başka türlü anlamak da olanaksız. Şimdi Platon'un nasıl akıl yürüttüğünü izlemeye çalışalım.

Bir filozofun kalıcı ve değişmez olanı kavramaya çalıştığını söylemiştik. Örneğin bir sabun köpüğünün varoluşu hakkında felsefî bir araştırma yazısı kaleme almak pek anlamlı bir iş olmazdı. Bir kere zaten böyle bir köpük bir anda ortadan kayboluvereceği için, doğru dürüst araştırılması mümkün değildir. İkincisi, sadece birkaç saniye var olmuş, hiç kimsenin görmediği bir şeyle ilgili felsefî bir yazı için okur bulmak da herhalde çok zor olur.

Platon'a göre etrafımızdaki doğada gördüğümüz, dokunup tutabildiğimiz her şey, bir sabun köpüğüyle karşılaştırılabilir. Çünkü duyular dünyasında var olan hiçbir şey kalıcı değildir. Bütün insanların ve hayvanların eninde sonunda zayıf düşüp öleceğini biliyoruz. Ama sağlam bir mermer parçası da ufalanır ve yavaş yavaş çözülüp yok olur. (Akropolis'te sadece harabeler var Sofie! Bence rezalet bu, ama böyle işte.) Platon için önemli olan nokta, değişen bir şey hakkında hiçbir zaman kesin ve emin bir bilgiye sahip olamayacağımızdı. Duyular dünyasına ait —tutup dokunabildiğimiz— şeyler hakkında ancak birtakım *görüşlerimiz* olabilirdi. *Kesin* bilgi ise sadece aklımızla bildiğimiz şeylere ilişkindi.

Merak etme Sofie, bunu daha iyi açıklayacağım. İnsan şeklindeki bir kurabiye hamuru yoğururken, dinlendirirken ya da pişirirken kötü bir kaza geçirebilir, ne olduğunu tam bilemeyeceğimiz kadar şekli bozulabilir. Ama eğer yirmi tane, otuz tane —iyi kötü tamamlanmış— insan biçimli kurabiye

görmüşsem, büyük bir güvenle kalıbın nasıl göründüğünü söyleyebilirim. Kalıbın kendisini hiç görmemiş bile olsam, bu sonuca varabilirim. Hattâ kalıbı kendi gözümle görmem daha mı iyi olur, bu bile belli değil. Çünkü duyularımıza her zaman güvenemeyiz. Görme yetisi insandan insana farklıdır. Buna karşılık aklın bize bildirdiklerine güvenebiliriz, çünkü akıl her insanda aynıdır.

Diyelim ki diğer otuz öğrenciyle birlikte sınıfındasın ve öğretmen gökkuşağındaki renklerin en güzeli hangisidir, diye sordu. Kuşkusuz türlü çeşitli yanıtlar gelir bu soruya. Ama üç kere sekizin kaç ettiğini sorarsa, bütün sınıf aynı cevabı verecektir. Çünkü bu kez akıl yargıda bulunmaktadır ve akıl da bir bakıma görüşlerin ve hissedişlerin tam karşıtıdır. Diyebiliriz ki akıl ebedî ve evrenseldir, çünkü sadece ebedî ve evrensel şeyler hakkında konuşur.

Platon'un en çok ilgilendiği konulardan biri de matematikti. Çünkü matematiksel veriler hiç değişmiyordu. Dolayısıyla bunlar hakkında kesin bilgi sahibi olabilirdik. Ama en iyisi, gel bir örnek verelim buna. Ormanda yuvarlak bir çam kozalağı buldun diyelim. Sana yusyuvarlak görünen bir kozalak bu; ama Jorunn de bir tarafının hafif basık olduğunu söylüyor. (Sonra da tartışıyorsunuz!) Ama gözlerinizle gördüğünüz bir şey hakkında kesin bir bilginiz olamaz. Buna karşılık bir dairedeki açı toplamının 360° olduğunu kesinlikle bilirsiniz. O anda bir *ideal* daireden söz etmektesiniz; dünyada böyle bir daire yok, ama içinizdeki gözle apaçık bir şekilde görebiliyorsunuz onu. (Ortalıkta görünmeyen pasta kalıbı hakkında konuşuyorsunuz, masadaki herhangi bir insan biçimli kurabiye hakkında değil.)

Kısaca özetleyelim: *Algıladığımız* ya da *duyumsadığımız* şeyler hakkında ancak emin olamadığımız görüşlere sahip olabiliriz. Ama akıl yoluyla *bildiğimiz* şeyler hakkında kesin bilgiye ulaşabiliriz. Bir üçgenin iç açılarının toplamı sonsuza dek 180° edecektir. Aynı şekilde, duyular dünyasındaki bütün atlar topal olsa bile, atların dört bacaklı olduğu "ideası" geçerliliğini koruyacaktır.

Ölümsüz bir ruh

Platon'a göre gerçekliğin iki farklı kısımdan oluştuğunu gördük.

> Bunlardan biri, hakkında kesin ve mükemmel olmayan bilgiler edinebildiğimiz *duyular* dünyasıdır. Bu bilgilere —kendileri de kesin ve mükemmel olmayan— beş duyumuzu kullanarak sahip oluruz. Duyular dünyasında öncelikle geçerli olan bilgi her şeyin "aktığı", hiçbir şeyin sağlam ve kalıcı olmadığıdır. Duyular dünyasında hiçbir şey *varlığa sahip değildir,* birçok şey oluşup var olur ve sonra da yitip gider.
>
> Diğer kısım *idealar dünyasıdır.* Aklımızı kullanarak bunun hakkında kesin ve emin bilgiye sahip olabiliriz. Yani idealar dünyası duyular aracılığıyla bilinemez. Buna karşılık idealar (ya da biçimler) ebedî ve değişmezdir.

Platon'a göre insan da ikiye ayrılmış bir varlıktır. "Akıp giden" bir *bedenimiz* var. Duyular dünyasına ayrılmazcasına bağlanmıştır bu beden ve bu dünyadaki diğer her şeyle aynı kaderi paylaşır (örneğin bir sabun köpüğüyle). Bütün duyularımız da bedenimize bağlıdır ve dolayısıyla güvenilmezdir. Ama bunun dışında ölümsüz bir *ruha* da sahibiz. Aklımızın barınağıdır ruh ve maddi bir şey olmadığı için idealar dünyasını görebilir.

İşte hemen hemen her şeyi söyledim. Ama dahası da var Sofie, bak söylüyorum: DAHASI DA VAR!

Platon ayrıca şunu da savunur: Ruh bizim vücudumuza gelip yerleşmeden *önce* de, var olmuştur. Bir zamanlar idealar dünyasındaydı ruh. (Pasta kalıplarıyla birlikte üst raflardan birinde duruyordu.) Ama bir insan bedeninde yeniden kendine geldiğinde, mükemmel ideaları unutmuştur artık. Ve sonra bir şey olur, harika bir süreç başlar. İnsan doğadaki biçimleri algıladıkça, ruhta yavaş yavaş zayıf bir hatırlayış gerçekleşir. İnsan bir at görür —ama mükemmel olmayan bir at (mesela at biçiminde bir kurabiye!). Bu ruhun bir zamanlar idealar dünyasında görmüş olduğu mükemmel atı belli belirsiz hatırlaması için yeterlidir. Böylece ruh asıl evini özlemeye

başlar tabii. Platon bu özleme *eros* diyordu. Bu sözcüğün anlamı sevgidir. Yani ruh kendi asıl kökenine yönelik bir tür "aşk dolu özlem" hissetmeye başlar. Artık bedeni ve duyusal olan her şeyi yetersiz ve önemsiz saymaktadır. Sevginin kanatlarında idealar dünyasındaki "yuvasına" uçmak ister. Bedenin zindanından kaçıp kurtulmayı arzular.

Hemen belirteyim ki, Platon burada ideal bir yaşam öyküsünü betimlemektedir. Çünkü her insanın ruhunu idealar dünyasına doğru yolculuğa çıksın diye serbest bırakmadığı açıktır. Çoğu insan ideaların duyular dünyasındaki "yansımalarına" takılıp kalır. Bir at görür bu insanlar ve sonra bir at daha görür. Ama bütün atların kötü birer kopyası olduğu şeyi göremezler. (Mutfağa dalıp, bunlar nereden geliyor diye sormadan, insan biçimli kurabiyelere yumulurlar.) Platon'un anlattığı ise *filozofların yoludur.* Onun felsefesini bir filozofun faaliyetinin betimlemesi olarak anlayabiliriz.

Bir gölge göründüğünde Sofie, bu gölgeyi düşüren bir şey olduğunu düşünürsün sen de. Örneğin bir hayvanın gölgesini görürsün. "Galiba bir at bu" diye düşünürsün, ama tam emin olamazsın. Onun için de dönüp bakarsın hayvana. Tabii hayvanın kendisi o titrek at gölgesinden çok daha güzeldir ve kesin hatlara sahiptir. BU YÜZDEN PLATON DOĞADAKİ TÜM GÖRÜNGÜLERİ EBEDİ BİÇİMLERİN YA DA İDEALARIN GÖLGELERİNDEN İBARET SAYIYORDU. Ama birçokları gölgeler arasındaki yaşamından memnundur. Gölgeleri düşüren bir şeyler olması gerektiğini düşünmezler bile. Var olan her şeyin bu gölgelerden ibaret olduğuna inanırlar —öyle olunca da gölgeleri gölge olarak algılamazlar. Bu yüzden ruhlarının ölümsüz olduğunu da unuturlar.

Mağaranın karanlığından çıkan yol

Platon tam olarak bu düşünceyi yansıtan bir benzetme anlatmıştır. Buna *mağara benzetmesi* diyoruz. Kendi sözcüklerimle anlatacağım bu öyküyü sana.

Bir yeraltı mağarasında yaşayan insanlar düşün. Sırtları girişe dönük, elleri ve ayaklarından bağlanmışlar; onun için mağaranın duvarlarını

görebiliyorlar sadece. Arkalarında yüksek bir duvar daha var ve bunun ardında da çeşitli şekilleri duvardan biraz daha yüksekte tutarak, insan benzeri varlıklar gidip geliyor. Bu şekillerin arkasında bir ateş yandığından, titrek gölgeleri düşüyor mağara duvarlarına. Mağarada yaşayan insanların görebildiği tek şey de işte bu "gölge oyunu". Doğduklarından beri öylece oturuyorlar ve dolayısıyla sadece bu gölgelerin var olduğunu sanıyorlar.

Şimdi de mağaradakilerden birinin bağlarından kurtulduğunu düşün. Önce mağara duvarındaki gölgelerin nereden geldiğini sorar bu kişi kendine. Sonunda kurtarır kendini. Duvarın üstünde tutulan o şekillere dönüp baktığında ne olur dersin? Tabii önce keskin ışık yüzünden gözleri kamaşır. Şekillerin keskin hatlarına bakmak da kamaştırır gözlerini —ne de olsa şimdiye kadar hep gölgeler görmüştür. Eğer duvara tırmanıp ateşin yanından geçerek mağaradan çıkmayı başarırsa, gözleri iyice kamaşacaktır. Ama sonra, gözlerini yeterince ovuşturunca, her şeyin ne kadar güzel olduğunu görecektir. İlk kez renkleri ve keskin hatları algılayacaktır. Mağaradaki şekillerin kötü birer kopyası olduğu gerçek hayvanlarla ve çiçeklerle karşılaşacaktır. Ama bu kez de kendine bu hayvanlarla çiçeklerin nereden geldiğini sorar. Gökteki güneşi fark edip nasıl mağaradaki ateş gölgeleri görmesini sağlamışsa, güneşin de doğadaki çiçeklere ve hayvanlara yaşam verdiğini anlar.

Mağaranın bu şanslı insanı şimdi artık isterse doğanın içine dalarak yeni kazandığı özgürlüğün tadını çıkarabilir. Ama hâlâ aşağıda, mağaranın ortasında kalanları hatırlar ve geri döner. Aşağıya varır varmaz, mağaradakilere duvarlarda gördükleri gölgelerin aslında *gerçek* şeylerin titrek kopyaları olduğunu anlatmaya koyulur. Ama kimse inanmaz ona. Duvarları gösterip orada gördüklerinden başka hiçbir şeyin olmadığını söylerler. Ve sonunda öldürürler onu.

Platon'un mağara benzetmesinde dile getirdiği, filozofun belirsiz tasavvurlardan doğadaki görüngülerin ardındaki gerçek idealara uzanan yoludur. Bir yandan da Sokrates'i düşünmektedir Platon —"mağarada yaşayanlar" tarafından alışık oldukları tasavvurları kurcalayıp onlara gerçek kavrayış yolunu göstermeye çalıştığı için öldürülen Sokrates'i. Böylece

mağara benzetmesi filozofun cesaretini ve eğitimci olarak sorumluluğunu da ifade etmektedir.

Platon için önemli nokta şudur: Mağaranın karanlığı ile dışardaki doğa arasındaki ilişki nasılsa, doğadaki şekillerle idealar dünyasındaki biçimler arasındaki ilişki de öyledir. Bununla söylemek istediği doğanın karanlık ve hüzünlü olduğu değil, sadece ideaların berraklığına *kıyasla* karanlık ve hüzünlü olduğudur. Güzel bir kızın resmi de karanlık ve içsıkıcı değildir, hattâ bunun tam tersidir geçerli olan. Ama yine de bir resimdir sadece.

Filozoflar devleti

Mağara benzetmesi Platon'un Devlet adlı diyaloğunda yer alır. Bu eserde Platon ideal devleti de betimlemiş, yani örnek bir devletin ya da "ütopik" devlet dediğimiz şeyin nasıl olması gerektiğini de anlatmıştır. Çok kısaltarak diyebiliriz ki, Platon'a göre devlet filozoflar tarafından yönlendirilmelidir. Bunun gerekçesini açıklarken, tek bir insandan yola çıkar.

Platon'a göre insan bedeni üç kısımdan oluşmuştur: *kafa*, *göğüs* ve *karnın altı*. Bunların her biri ruhsal bir yetiye karşılık gelir. *Akıl* kafaya, *irade* göğüse, *haz ve arzu* ise karnın altına aittir. Ayrıca bu yetilere denk düşen birer ideal ya da erdem söz konusudur. Akıl *bilgelik* peşinde koşmalı, irade *cesaret* göstermeli ve arzu da gemlenmelidir ki, insan *ölçülü* olabilsin. Ancak bu üç kısım birlikte işliyorsa uyumlu ya da düzgün bir insan ortaya çıkabilir. Çocuklar okulda önce arzularına gem vurmayı öğrenmelidir; bunun ardından cesaret geliştirilmeli ve son olarak da akıl ve bilgelik edinmelidirler.

Platon'un tasarladığı devlet de tıpkı bir insan gibi kurulmuştur. İnsanın "kafa", "göğüs" ve "karnın altı"ndan oluşması gibi, devletin de *yöneticileri*, *muhafızları* (ya da askerleri) ve *ticaret sınıfı* (buna tüccarların yanı sıra zanaatkârlar ve çiftçiler de dahildir) bulunur. Belli ki Platon Yunan tıp bilimini örnek almış. Sağlıklı ve uyumlu bir insan nasıl dengeli ve ölçülü oluyorsa, adil bir devletin özelliği de herkesin bütün içindeki yerini bilmesidir.

Rasyonalizm Platon'un hem genel felsefesini hem de devlet felsefesini belirlemiştir. İyi bir devletin kurulabilmesi için bu devletin *akıl* tarafından yönetiliyor olması şarttır. Kafa nasıl bedeni yönetiyorsa, toplumu da filozoflar yönetmelidir.

İnsanın ve devletin üç kısmı arasındaki ilişkiyi basitçe toparlamaya çalışalım:

Beden	***Ruh***	***Erdem***	***Devlet***
Kafa	Akıl	Bilgelik	Yönetici
Göğüs	İrade	Cesaret	Muhafızlar
Karın altı	Arzu	Ölçülülük	Ticaret sınıfı

Platon'un ideal devleti biraz da eski Hint kast sistemini hatırlatmaktadır. Bu sistemde de tek tek herkes bütünün iyiliği için en uygun olan bir işleve sahiptir. Platon'un zamanından —aslında daha da önceden— beri kast sisteminde yönetici kast (ya da rahip kastı), savaşçı kast ve ticari kast şeklindeki bu üçlü ayrım aynen geçerlidir.

Bugün bizler böyle bir devleti totaliter olarak nitelendiriyoruz. Platon erkekler kadar kadınların da devleti yönetebileceğini düşünüyordu. Çünkü yöneticilerin şehir devletini *akla* dayanarak yönetmesi gerekliydi. Kadınların erkeklerle aynı eğitimi alıp çocuk bakımı ve ev işlerinden kurtulmaları halinde aynı akla sahip olabileceğine inanıyordu Platon. Üstelik devletin yöneticileri ve muhafızları arasında aile ve özel mülkiyeti ortadan kaldırmak niyetindeydi. Çocuk yetiştirme işi zaten tek tek kişilere bırakılamayacak kadar önemliydi. Devletin sorumluluğunda olmalıydı. (Platon halka açık çocuk yuvalarını ve tam günlük okulları savunan ilk filozoftur.)

Politik alanda yaşadığı bazı düşkırıklıklarının ardından Platon, Yasalar adlı diyaloğu yazdı. Bu eserinde "hukuk devleti"ni ikinci en iyi devlet biçimi olarak sunar ve özel mülkiyetle aileye yeniden yer verir. Bu durumda kadınların özgürlüğü sınırlanmaktadır. Ama Platon aynı zamanda kadınları

eğitmeyen bir devletin sadece sağ kolunu kullanan bir insana benzeyeceğini söyler.

Genel olarak Platon'un kadınlar hakkında olumlu bir görüşe sahip olduğunu söyleyebiliriz —en azından kendi zamanına göre. Şölen adlı diyaloğunda Sokrates'e felsefî görüşler kazandıran kişi, *Diotima* adlı bir kadındır.

İşte Platon böyle bir filozof Sofie. İki bin yıldan uzun bir süredir insanlar onun o ilginç idealar öğretisini tartışıp —ve eleştirip— duruyor. Bunu ilk yapan da Akademi'deki öğrencilerinden biriydi. Atinalı büyük filozofların üçüncüsü olan *Aristoteles.* Ama bugünlük bu kadar!

Sofie kütüğe oturmuş bunları okurken güneş doğudaki orman kaplı tepelerin ardından doğmuştu. Tam Sokrates'in mağaradan yukarı tırmanıp dışardaki keskin ışığın karşısında gözlerini ovuşturduğu satırlardayken, güneş de ufuktan yüzünü göstermişti.

Bir yeraltı mağarasından çıkan sanki kendisiymiş gibi geliyordu Sofie'ye. En azından, Platon'u okuduktan sonra doğayı yepyeni bir gözle gördüğüne inanıyordu. Daha önce renk körüydü sanki. Gölgeleri görmüştü belki ama berrak ideaları görememişti.

Platon'un ebedî modeller üzerine söylediği her şey doğru mu bilmese de, yaşayan şeylerin idealar dünyasındaki sonsuz biçimin kusurlu birer kopyası olduğu düşüncesi çok güzeldi. Bütün çiçeklerin, ağaçların, insanların ve hayvanların "mükemmel olmadığı" doğruydu ne de olsa.

Çevresinde gördüğü her şey şimdi öyle güzel, öyle canlıydı ki, Sofie gözlerini ovuşturmak zorunda kaldı. Ama gördüklerinin hiçbiri sonsuza dek *var olamayacaktı.* Buna rağmen yüz yıl sonra burada yine aynı çiçekler, aynı hayvanlar bulunacaktı. Tek tek her çiçek ve her hayvan ölüp unutulsa bile, bir şey buraların nasıl olduğunu "hatırlayacaktı". Sofie çevresindeki yaratılmış şeyleri seyretti.

Aniden bir sincap bir çam gövdesine sıçradı. Etrafında iki tur attıktan sonra dalların arasında kayboldu.

Seni daha önce görmüştüm ben, diye düşündü Sofie. Bu sincabın kendisini görmüş olmadığını biliyordu elbette, ama bir bakıma aynı "biçimi" görmüştü. Öyleyse, Sofie'nin idealar dünyasındaki ebedî "sincabı", ruhu bir bedene yerleşmeden çok önce gördüğünü söyleyen Platon neden haklı olmasındı?

Daha önce yaşamış olabilir miydi gerçekten? Hep yanında taşımak zorunda kaldığı bir bedene sahip olmadan önce de var mıydı ruhu? Yanında zamanın aşındıramadığı küçük bir altın parçası, bir mücevher taşıdığı, bedeni yaşlanıp öldükten sonra da yaşayacak bir ruhu bulunduğu doğru olabilir miydi?

BİNBAŞININ KULÜBESİ

...aynadaki kız iki gözünü
birden kırpmıştı...

Saat henüz yediyi çeyrek geçiyordu. Sofie'nin eve gitmekte acele etmesi gerekmezdi. Annesi rahat iki saat daha uyurdu, pazarları tembellik etme günüydü.

Acaba ormana dalıp Alberto Knox'u bulmaya çalışsa mı? Ama köpek ona neden hırlamıştı öyle öfkeli?

Sofie oturduğu kütükten kalkıp Hermes'in bir süre önce koştuğu orman yolunda ilerledi. Platon hakkındaki uzun mektubu da tekrar sarı zarfın içine koyup yanına almayı unutmadı. Yol iki kez çatal yaptı, her defasında daha geniş olanı seçti Sofie.

Her tarafta kuşlar ötüşüyordu —ağaçlarda, havada, dallarda, çalılıklarda. Sabah bakımına kaptırmışlardı kendilerini. İşgünüyle hafta sonu fark etmiyordu kuşlar için. Ama bütün bunları kimden öğrenmişlerdi acaba? Ne yapmaları gerektiğini söyleyen küçük birer bilgisayar, bir "program" mı vardı içlerinde?

Sofie yolu izleyerek önce kayalık bir tümseğe vardı, sonra da yüksek çam ağaçlarının arasından dik bir yokuşu inmeye başladı. Orman o kadar sıktı ki burada, ağaçlar ancak birkaç metre ilerisini görmeye izin veriyordu.

Birden çam gövdelerinin arasında parlak bir şey çarptı gözüne. Bir göl olmalıydı bu. Yol başka bir yöne doğru devam ediyordu aslında, ama Sofie çamların arasından geçerek düz devam etti. Nedenini kendisi de pek bilmiyordu, sanki ayaklarıydı o tarafa gitmek isteyen.

Göl en fazla bir futbol sahası kadardı. Karşı kıyıda, beyaz huş ağaçlarıyla çevrili küçük bir açıklıkta kırmızı boyalı bir kulübe gördü Sofie. Bacadan ince bir duman tütüyordu.

Sofie suyun kıyısına kadar gitti. Zemin çok ıslaktı. Ama az sonra bir kayık ilişti gözüne. Yarı yarıya sahile çekilmişti, içinde de bir çift kürek vardı.

Çevreyi inceledi Sofie. Sırılsıklam olmadan gölün etrafından dolanıp kulübeye ulaşmak imkânsızdı. Kararını vermişti. Kayığı suya itti, sonra da içine sıçradı. Kürekleri ıskarmozlara takıp başladı çekmeye. Gölü aşması uzun sürmedi. Karşı kıyıya atladıktan sonra kayığı da çekmeye çalıştı. Kıyı bu tarafta çok daha dikti.

Sofie bir kez daha arkasına baktı, kulübeye doğru tırmandı sonra.

Kendi kendinden korkmaya başlamıştı. Nasıl da cesaret edebilmişti buna? Bilmiyordu. Sanki "başka bir şeydi" Sofie'yi yönlendiren.

Kapıya gidip çaldı. Bir süre bekledi, ama kimsenin kapıyı açtığı yoktu. Dikkatle kapı kolunu kavradı. Kolayca açıldı kapı.

"Merhaba!" dedi Sofie. "Evde kimse var mı?"

Büyük bir oturma odasındaydı şimdi. Arkasında bıraktığı kapıyı kapamaya cesaret edememişti.

Kulübede birinin yaşadığı belliydi. Eski bir odun sobasının çıtırtıları duyuluyordu. Kısa bir süre önce biri vardı demek ki burada.

Büyük bir yemek masasının üstünde eski bir daktilo, birkaç kitap, iki tükenmez kalem ve bir yığın kâğıt duruyordu. Göle bakan pencerenin önünde de bir masayla iki iskemle vardı. Bunun dışında pek eşya görünmüyordu, sadece duvarlardan biri kitap dolu raflarla örtülmüştü. Beyaz bir konsolun üstünde de kocaman pirinç çerçeveli ve son derece eski görünüşlü bir ayna asılıydı.

Bir başka duvarda iki resim gördü Sofie. Biri yağlıboya bir resimdi — kıyısında kırmızı bir kayıkhane bulunan küçük bir koyun hemen yakınındaki beyaz bir evin resmi. Evle kayıkhane arasında biraz bakımsız görünen kayalık bir bahçenin içinde bir elma ağacı ve yoğun çalılıklar görünüyordu. Huş ağaçları bir çelenk gibi çevrelemişti bahçeyi. Resmin adı da yazılıydı: "Bjerkely —Huş Ağaçlarının Koruması Altında".

Bu resmin yanında eski bir erkek portresi asılıydı. Kucağında bir kitapla pencerenin önünde bir koltuğa oturmuştu adam. Belli ki birkaç yüzyıllık bir resimdi bu ve adı da "Berkeley"di. Ressamı ise Smibert...

Berkeley ve Bjerkely. Biraz tuhaf değil miydi bu?

Sofie kulübenin içini araştırmaya devam etti. Oturma odasından mutfağa bir kapı açılıyordu. Bulaşıklar yıkanalı henüz çok az olmuştu. Fincan tabakları ve bardaklar kurulama bezine dizilmişti ve bazılarında deterjan izleri vardı hâlâ. Yerdeki madeni mama kabında da yiyecek artıkları kalmıştı. Demek ki bir de ev hayvanı yaşıyordu burada, ya bir köpek ya da bir kedi.

Sofie oturma odasına döndü, bir başka kapıdan yatak odasına geçti. Yatağın önünde bir iki halı üst üste konmuştu. Bunların üstünde sarı tüyler gördü Sofie. İşte bu kesin bir kanıttı, Alberto Knox ve Hermes'in burada oturduğundan adı gibi emindi artık.

Oturma odasına geri geldiğinde, konsolun üstündeki aynanın karşısına geçti. Bulanık ve dalgalı bir camı vardı aynanın, bu yüzden görüntü de çok belirgin değildi. Sofie kendi kendine bir takım yüz işaretleri yapmaya başladı —evlerindeki banyoda hep yaptığı gibi. Aynadaki görüntüsü de her şeyi aynen tekrarlıyordu. Ama zaten başka ne olacaktı ki!

Birden tuhaf bir şey oldu. Sadece bir an için, ama çok açık bir şekilde, aynadaki kızın iki gözünü birden kırptığını gördü Sofie. Korku içinde geri sıçradı. Eğer kendisi iki gözünü birden kırptıysa, oradakinin de bunu yaptığını nasıl *görmüş olabilirdi?* İşte yine: Aynadaki kız Sofie'ye göz kırptı sanki. "Seni görüyorum Sofie," der gibiydi, "Buradayım, aynanın öbür tarafında."

Sofie'nin kalbi yerinden fırlayacaktı neredeyse. Aynı anda uzaktan bir köpek havlaması geldi. Hermes! Hemen gitmeliydi buradan.

Aynanın altındaki konsolda yeşil bir cüzdan olduğunu fark etti birden. Dikkatle alıp açtı. Bir yüz Kron, bir elli Kron çıktı içinden ve ... bir de öğrenci kimliği. Sarışın bir kızın resmi vardı kimlikte. Resmin altında da şunlar yazılıydı: "Hilde Møller Knag. Lillesand Okulu."

Sofie yüzünün buz kestiğini hissetti. Sonra yine köpeğin havladığını duydu. Artık hemen gitmekten başka bir şey düşünemez olmuştu.

Yazı masasının yanından geçerken, kitap ve kâğıt yığınının arasında beyaz bir zarf gördü. "SOFIE" yazılmıştı zarfa.

Fazla düşünmeden zarfı aldı, mektubu Platon yazısının bulunduğu büyük sarı zarfa tıkıştırdı hemen. Sonra hızla kulübeden çıkıp kapıyı kapadı.

Dışarda köpeğin sesi daha iyi duyuluyordu. Birden kayığın yerinde olmadığını fark etti. Bir iki saniye bakındıktan sonra da gölün ortasında yüzmekte olduğunu gördü. Hemen yanında da küreklerden biri yüzüyordu.

Kayığı karaya çekmeyi başaramamış olmasının sonucuydu bu. Tekrar köpeğin sesini işitti, aynı zamanda da gölün öbür tarafında, ağaçların arasında başka bir şeyin daha hareket ettiğini fark etti.

Sofie başka hiçbir şey düşünmedi. Elindeki büyük zarfla birlikte kulübenin arkasındaki çalılıkların arasına daldı. Az sonra çamurlu bir arazi kesti yolunu. Defalarca bacaklarının üstüne kadar sulara batıp çıktı. Ama devam etmekten başka çaresi yoktu. Eve dönmek zorundaydı.

Biraz daha ilerleyince bir patikaya rastladı. Acaba geldiği yol muydu bu? Sofie durdu, elbisesindeki suları sıktı ve sonunda gözlerinden yaşlar boşandı.

Nasıl böyle bir aptallık yapabilmişti? En kötüsü de kayıktı. Gölde dolanıp duran bir kayık ve bir küreğin görüntüsü gitmiyordu gözlerinin önünden. Ne kadar kötü, ne utanılacak bir durum!

Felsefe öğretmeni şimdi gölün kıyısında olmalıydı. Eve gidebilmek için kayığa ihtiyacı vardı. Sofie inanamıyordu yaptığına. Ama bilerek de yapmamıştı.

Zarf! Bu belki daha da kötüydü işte. Neden almıştı sanki mektubu? Üstünde adı yazdığı için tabii, bu yüzden bir bakıma kendisine ait sayılırdı bu zarf. Ama yine de bir hırsız gibi hissediyordu kendini. Üstelik bu şekilde, kulübeye girenin *kendisi* olduğunu da belli etmişti.

Sofie zarftaki kâğıdı çıkarıp okudu:

Hangisi önce gelir —tavuk mu, yoksa "tavuk fikri (ideası)" mi?
İnsanın doğuştan gelme fikirleri var mıdır?
Bir bitki, bir hayvan ve bir insan arasında ne fark vardır?
Neden yağmur yağar?
İyi bir yaşam sürmek için insanın neye ihtiyacı vardır?

Sofie bu sorular üzerinde düşünecek halde değildi, ama bunların bir sonraki filozofla ilgili olması gerektiğini biliyordu. Aristoteles'ti galiba adı.

Ormandaki bitmek bilmeyen bir koşunun sonunda evin çitini görünce, kendini karaya doğru yüzmekte olan bir deniz kazazedesi gibi hissetti. Çiti diğer taraftan görmek biraz garibine gitmişti. Mağarasına girince saate baktı. On buçuk. Büyük zarfı kurabiye kutusuna kaldırdı, yeni soruların yazılı olduğu kâğıdı da çorabına soktu.

İçeri girdiğinde annesi telefonda konuşuyordu. Sofie'yi görünce telefonu kapattı.

"Nereye kayboldun böyle, Sofie?"

"Ben... yürüyüş yaptım... ormanda," diye kekeledi Sofie.

"Evet, belli oluyor zaten."

Sofie susuyordu; elbisesinden sular damladığının farkındaydı o da.

"Jorunn'ü aradım..."

"Jorunn'ü mü?"

Annesi giyecek kuru bir şeyler getirdi. Felsefe öğretmeninin notunu güç bela saklayabildi Sofie. Mutfakta oturdular. Annesi kakao pişirdi.

"Onunla mıydın?" diye sordu.

"Onunla mı?"

Sofie'nin aklına felsefe öğretmeninden başkası gelmiyordu.

"Evet, *onunla*. Hani şu senin... 'tavşan'la."

Sofie başını salladı.

"Ne yapıyorsunuz birlikte olunca? Neden böyle ıslandın?"

Sofie ciddiyet içinde oturmuş, gözlerini masaya dikmişti; ama içinde gizlenmiş, gülüp duran bir şey vardı aynı zamanda. Zavallı anneciğim! *Neleri* de tasa ediyor kendine.

Tekrar başını salladı ve bu kez birbirini kovaladı sorular.

"Artık her şeyi bilmek istiyorum! Bu gece dışarda mıydın? Niye elbisenle yattın? Ben yatar yatmaz usulca aşağı mı indin? Daha on dört yaşındasın Sofie. Kiminle birlikte olduğunu derhal söyleyeceksin bana!"

Sofie ağlamaya başladı. Sonra da anlattı. Korkusu hâlâ geçmemişti. Ve korkunca da genellikle gerçeği söyler insan.

Sabah erkenden uyandığını ve ormanda gezmeye gittiğini söyledi. Kulübeyi, kayığı ve o garip aynayı anlattı. Ama gizli mektup kursundan hiç söz etmemeyi de başardı. Yeşil cüzdanı da sakladı annesinden. Nedenini pek bilemiyordu, ama *Hilde'*yi kendisine saklamak zorundaydı işte.

Annesi kucakladı Sofie'yi. Anlaşılan inanmıştı ona.

"Erkek arkadaşım filan yok," dedi içini çekerek, "Beyaz tavşan filan için boş yere endişe etmeyesin diye söyledim onu."

"Demek ta Binbaşının Kulübesine kadar gittin gerçekten..." dedi annesi düşünceli bir tonda.

"Binbaşının Kulübesi mi?" Sofie'nin gözleri faltaşı gibi açılmıştı.

"Ormanda keşfettiğin kulübenin adı öyle Sofie, 'Binbaşının Kulübesi'. Yıllar önce yaşlı bir binbaşı otururdu orada. Hafif kaçık, kendine özgü bir adamdı. Ama şimdi bunu düşünecek halimiz yok. Zaten boş duruyor kulübe."

"Sen öyle sanıyorsun. Şimdi bir filozof oturuyor orada."

"Yo hayır Sofie, hayallere başlama yine."

Sofie odasında başından geçenleri düşünmeye koyuldu. Kafasının içi bir sirk gibiydi: kocaman filler, komik palyaçolar, cesur trapez cambazları, terbiye edilmiş maymunlar... Ama yakasını bırakmayan bir görüntü vardı bütün bunların arasında: Küçük bir kayıkla bir kürek ormanın derinliklerindeki bir gölde yüzüyor ve evine gidebilmek için kayığa ihtiyacı olan biri var...

Sofie felsefe öğretmenin iyi niyetli olduğundan emindi. Kulübeye girdiğini anlayınca belki de bağışlayacaktı onu. Ama bir anlaşmayı bozmuştu Sofie. Ona felsefe eğitimi vermeyi üstlenmiş yabancı bir adama böyle teşekkür etmişti işte. Nasıl düzeltecekti şimdi bu durumu?

Pembe renkli mektup kâğıtlarını alıp yazmaya başladı:

Sevgili filozof. Pazar sabahı kulübedeydim. Sizinle görüşüp bazı felsefe meselelerini daha ayrıntılı olarak tartışmayı çok istemiştim. Şimdilik bir Platon hayranıyım, ama ideaların ya da örnek biçimlerin başka bir gerçeklikte var oldukları konusunda haklı olduğundan pek emin değilim.

Elbette ruhumuzda var bunlar, ama şu anki düşünceme göre, bu çok farklı bir şey. Şunu da üzülerek itiraf etmeliyim ki, ruhumuzun gerçekten ölümsüz olduğuna henüz yeterince ikna olmuş değilim. Şahsen benim daha önceki yaşamımdan hatırlayabildiğim bir şey yok. Eğer ölen babaannemin ruhunun idealar dünyasında rahat ettiğine beni inandırabilirseniz, çok sevinirim.

Aslında bir parça şekerle birlikte pembe bir zarfa koyacağım bu mektubu felsefe uğruna yazmaya başlamış değilim. Söz dinlemediğim için özür dilemek istiyorum sadece. Kayığı karaya çekmeye çalıştım, ama anlaşılan gücüm yetmemiş. Hem zaten kuvvetli bir dalga kayığı tekrar açığa çekmiş de olabilir.

Umarım üstünüz başınız ıslanmadan eve gelebilmişsinizdir. Gelemediyseniz de belki şu sizi teselli eder: Ben sırılsıklam oldum ve herhalde berbat bir şekilde üşüteceğim. Ama kendi kabahatim.

Kulübede hiçbir şeye dokunmadım, ama üstünde ismim yazılı zarfı görünce dayanamadım. Amacım bir şey çalmak değildi, kendi adımı görünce, birkaç saniye akıl karışıklığına uğrayıp zarfın bana ait olduğunu sandım. Bütün kalbimle özür dilerim. Sizi bir daha düşkırıklığına uğratmayacağıma söz veririm.

Not: Bütün sorular üzerinde dikkatle düşüneceğim.

İkinci not: Beyaz konsolun üstündeki ayna tamamen normal bir ayna mı, yoksa sihirli mi? Aynadaki görüntümün iki gözünü birden kırpması pek alışık olmadığım bir şey de...

İçten gelme bir ilgiyle derslerinizi izleyen öğrenciniz SOFIE' den selamlar.

Sofie mektubu zarfa koymadan önce iki kez daha okudu. Önceki mektup kadar resmî olmadığı kesindi. Bir parça şeker aşırmak için mutfağa giderken, soruların yazılı olduğu kâğıdı da aldı yanına.

"Hangisi önce gelir —tavuk mu, yoksa 'tavuk ideası' mı?" Tavuk ve yumurta hakkındaki o eski bulmaca kadar zor bir soru işte. Yumurta olmazsa tavuk olmaz, ama tavuk olmadan da yumurta olmaz. Tavuğun mu, yoksa tavuk ideasının mı önce geldiğini bulmak da aynı derecede zor mu

acaba? Platon'un bu soruyu nasıl cevaplayacağını çok iyi biliyordu Sofie: duyular dünyasında herhangi bir tavuk ortaya çıkmadan çok önce, idealar dünyasında tavuk ideasının var olduğunu söylerdi. Platon'a göre, tavuk ideası bir bedene yerleşmeden önce ruh onu görmüştü. Ama işte tam bu noktada, Sofie Platon'un yanılmış olabileceğini düşünmemiş miydi? Hiç canlı bir tavuk ya da tavuk resmi görmemiş bir kişide tavuk ideası oluşmazdı ki. Böylece ikinci soruya gelmiş oluyordu.

"İnsanın doğuştan gelme fikirleri var mıdır?" Doğrusu çok şüpheli, diye düşündü Sofie. Yeni doğmuş bir bebeğin büyük bir fikir hâzinesine sahip olacağını aklı kesmiyordu. Tabii emin olmak mümkün değildi. Çocuk henüz konuşamıyor olsa da, kafasının içinde hiçbir fikir bulunmadığını göstermezdi bu. Ama dünyadaki şeyler hakkında bilgi sahibi olmadan önce, bunları görmüş olmamız gerekmez mi?

"Bir bitki, bir hayvan ve bir insan arasında ne fark vardır?" Sofie bunlar arasında çok belirgin farklar bulunduğunu hemen kavradı. Örneğin, bir bitkinin öyle zengin bir ruhsal yaşamı olduğunu hiç sanmıyordu. Bir çançiçeğinin aşk acısı çektiğini hiç duymamıştı. Bir bitki büyür, beslenir ve çoğalmasını sağlayan tohumlar üretir. Başka söylenecek pek önemli bir şey de yoktur bitki hakkında. Sofie bütün bunların hayvanlar ve insanlar için de geçerli olduğunu düşündü. Ama hayvanların başka özellikleri de vardı. Örneğin hareket edebiliyorlardı (oysa bir gülün 60 metre koşusuna katıldığı duyulmuş şey miydi?). Bir insanın hayvandan farkını göstermek ise biraz daha zordu. İnsanlar düşünebilirdi, ama aslında hayvanlar da yapabiliyordu bunu. Sofie kedisi Sherekan'ın düşünebildiğinden emindi. En azından çok hesaplı davranıyordu gerektiğinde. Ama felsefî sorular üzerinde de düşünebilir miydi? Bitkiler, hayvanlar ve insanlar arasında ne fark olduğunu sorabilir miydi Sherekan? İşte bunu hiç sanmıyordu Sofie. Bir kedi neşeli ya da üzgün olabiliyordu gerçi, ama Tanrı'nın olup olmadığı hakkında kafa yorması ya da ölümsüz bir ruha sahip miyim diye kendine sorması da mümkün müydü acaba? Sofie'ye göre çok şüpheliydi bu. Ama tabii yine bir bebekteki doğuştan gelme fikirler meselesine geliyorduk: Tıpkı yeni doğmuş bir çocukla bu fikirler üzerine konuşamadığımız gibi, kediye de ne düşündüğünü soramazdık.

"Neden yağmur yağar?" Sofie omuzlarını silkti. Tabii ki deniz suyu buharlaştığı ve bulutlar yağmur halinde yoğunlaştığı için. Üçüncü sınıfta öğrenmemişler miydi sanki bunu? Tabii hayvanlarla bitkiler büyüsün yaşasın diye yağdığı da söylenebilirdi. Ama doğru muydu bu bakalım? Yağmurun herhangi bir amacı olabilir miydi?

En azından son sorunun amaçlarla ilgili olduğu açıktı. "İyi bir yaşam sürmek için insanın neye ihtiyacı vardır?" Felsefe öğretmeni kursun başlarında yazmıştı bunu. Bütün insanların yemeğe, sıcaklığa, sevgiye ve bakıma ihtiyacı vardır. İyi bir yaşam için bu kadarı temel şarttı. Öğretmeni, belli felsefî sorulara cevap bulma ihtiyacından da söz etmişti. Ayrıca, insanın sevdiği bir mesleğe sahip olması da çok önemliydi. Örneğin trafikten nefret eden biri taksi şoförlüğü yapıyorsa, herhalde mutlu olamazdı. Ev ödevlerinden nefret eden birinin de öğretmen olmaması daha iyiydi. Sofie hayvanları çok sevdiği için, veteriner olmayı düşünebilirdi pekâlâ. İyi bir hayat için lotodan milyarlar kazanmak gerektiğini ise hiç sanmıyordu. Hattâ belki de tersine. "Çalışan kazanır," dememişler boşuna.

Annesi yemeğe çağırana kadar odasında kaldı Sofie. Pirzola ve fırında patates —nefis doğrusu! Bir de mum yanıyordu sofrada. Tatlı olarak kremalı böğürtlen vardı.

Çeşitli şeylerden konuştular yemekte. Annesi on beşinci doğum gününü nasıl kutlamak istediğini sordu. Sadece birkaç hafta kalmıştı önlerinde.

Sofie omuz silkti.

"Birilerini davet etmek ister misin? Yani güzel bir parti verelim istersen."

"Bakalım."

"Marte'yle Anne-Marie'yi çağırabiliriz... bir de Hege'yi... ve Jorunn'ü tabii. Belki Jørgen'i de... Ama sen bilirsin tabii. Biliyor musun Sofie, kendi on beşinci yaşımı çok iyi hatırlıyorum. Sanki dün gibi geliyor. Daha o zamandan yetişkin biri gibi hissetmiştim kendimi. Ne tuhaf değil mi? O zamandan beri pek değişmişim gibi de gelmiyor bana."

"Değişmedin zaten. Hiçbir şey değişip 'başka bir şey' olmaz. Geliştin sadece, yaşın ilerledi..."

"Hmm... Evet, ne kadar olgun bir söz. Ama sanırım zaman korkunç bir hızla aktı, geçti."

ARİSTOTELES

...insanların kavramlarını
derleyip toparlamak isteyen,
son derece düzenli bir adam...

Annesi öğle uykusuna yattığında, Sofie de mağarasına gitti. Pembe zarfa mutfaktan aldığı şeker parçasını koymuş, üstüne de "Alberto'ya" diye yazmıştı.

Henüz yeni bir mektup yoktu, ama birkaç dakika sonra köpeğin geldiğini işitti Sofie.

"Hermes!" diye seslendi. Çok geçmeden ağzında büyük, sarı bir zarfla Hermes daldı mağaraya.

"Uslu köpek!"

Sofie kolunu Hermes'e doladı. Hızlı hızlı soluyordu köpek. Sofie içinde şeker parçası olan pembe zarfı çıkarıp uzattı. Hermes zarfı ağzına aldı, sonra hemen mağaradan çıkıp ormanda kayboldu.

Zarfı açarken biraz tedirgindi Sofie. Acaba kulübe ve kayıkla ilgili bir şey var mıydı içinde?

Her zamanki gibi, ataşla tutturulmuş kâğıtlar çıktı zarftan. Ama bu kez ayrı bir kâğıt daha vardı:

Sevgili dedektif! Daha doğrusu, sevgili hırsız. Olay polise bildirildi bile...

Yo hayır, çok kızmadım. Eğer felsefe sırlarına da aynı derecede meraklıysan, umut var demektir. İşin asıl kötü yanı, taşınmak zorunda kalmam. Ne yapalım, kabahat bende. Senin meseleleri dibine kadar araştırmak isteyen biri olduğunu bilmem gerekirdi. Sevgiler, Alberto.

Sofie rahat bir nefes aldı. Neyse, çok kızmamıştı Alberto. Ama neden taşınması gerekiyordu?

Büyük kâğıtları yanına alıp odasına gitti. Annesi uyandığında evde bulunması daha iyi olacaktı. Yatağına uzandı. Şimdi sıra Aristoteles'i okumaya gelmişti artık.

Filozof ve bilimci

Sevgili Sofie! Platon'un idea öğretisi herhalde seni biraz meraklandırmıştır. Zaten merak eden tek kişi sen değilsin. Her şeyi öylece kabul mü ettin, yoksa eleştirilerin, itirazların oldu mu, bilmiyorum. Ama eğer eleştirilerin olduysa, bunların aynen Aristoteles (İ.Ö. 384-322) tarafından da dile getirildiğine emin olabilirsin. Kendisi yirmi yıl boyunca Platon'un akademisinde öğrenciydi.

Aslında Atinalı değildi Aristoteles, Makedonyalıydı. Platon 61 yaşındayken gelip Akademi'ye katılmıştı. Babası saygın bir hekimdi —yani bir doğabilimci. Bu kadarı bile Aristoteles'in felsefî projesi hakkında bir önfikir vermeye yeter. En çok ilgilendiği şey yaşayan doğaydı. Sadece büyük Yunan filozoflarının sonuncusu değildi Aristoteles, aynı zamanda Avrupa'nın ilk büyük biyologuydu.

Biraz abartacak olursak diyebiliriz ki, Platon doğadaki değişiklikleri fark edemeyecek kadar ebedî biçimlere ya da idealara dalmıştı. Oysa Aristoteles'i asıl ilgilendiren bu değişikliklerdi, yani bugün doğal süreçler dediğimiz şeyler.

Biraz daha abartırsak şöyle diyebiliriz: Platon duyular dünyasından uzaklaşmış, kopmuştu. Etrafımızda gördüğümüz şeyleri ancak üstünkörü algılıyordu. (Mağaradan çıkmaktı amacı. İdeaların ebedî dünyasını seyretmek istiyordu!) Aristoteles bunun tam tersini yaptı: Doğaya çıkıp balıkları ve kurbağaları, anemonları ve gelincikleri inceledi.

Yani Platon sadece aklını kullanmıştı, Aristoteles duyularını da kullandı.

Hattâ iki filozofun yazma tarzları arasında bile belirgin farklar görüyoruz. Platon bir şairdi ve destanlar yazıp anlatıyordu. Aristoteles'in yazıları ise bir ansiklopedi gibi kuru ve ayrıntılıdır. Ama yazdığı şeylerin temelinde yeni doğa araştırmaları yatar.

Antik Çağ'dan beri aktarılagelen bilgilere göre, Aristoteles en az 170 değişik konuda eser vermiş olmalıdır. Bu yazılardan günümüze sadece 47 tanesi kaldı. Bunların çoğu tamamlanmış kitaplar değildir. Aristoteles'in çoğu yazısı, anlattığı dersler için hazırlanmış notlardan ibarettir. O zamanlar felsefe hâlâ ağırlıkla sözlü bir faaliyet olarak sürdürülüyordu.

Aristoteles'in Avrupa kültürüne en önemli katkılarından biri de, birçok bilim dalında bugün de kullanılmakta olan uzmanca bir dili yaratmış olmasıdır. Büyük bir sistem kurucuydu Aristoteles, çeşitli bilimlerin temelini attı ve bunları bir düzene koydu.

Bütün bilim dalları üzerine yazıları olduğundan, sadece birkaç konuya değinmekle yetineceğim.

Platon'dan uzun uzun bahsetmiş olduğum için, öncelikle Aristoteles'in idealar öğretisine karşı neler söylediğini anlatacağım sana. Sonra da kendi doğa felsefesini nasıl biçimlendirdiğine bakacağız. Ne de olsa Aristoteles kendinden önceki doğa filozoflarının söylediklerini toparlamıştır. Kavramlarımızı nasıl düzene soktuğunu, mantığı bir bilim olarak nasıl kurmuş olduğunu göreceğiz. En sonunda da Aristoteles'in insan ve toplum hakkındaki görüşlerini aktaracağım biraz.

Eğer bu koşullara razıysan, kolları sıvayıp işe girişelim.

Doğuştan gelme fikirler yoktur

Daha önceki filozoflar gibi Platon da görülen bütün değişikliklerin yanında ebedî ve değişmez bir şey bulmak istemişti. Ve duyular dünyasının ötesinde yer alan mükemmel ideaları buldu. Üstelik bu ideaların doğadaki tüm görüngülerden daha gerçek olduğuna inanıyordu. Öncelikle "at" ideası vardı, sonra da mağaranın duvarlarındaki gölgeler gibi, duyular dünyasının atları geliyordu doludizgin. Yani tavuk da, yumurta da "tavuk" ideasından çıkmaydı.

Aristoteles'e göre Platon her şeyi tersine çevirmişti. Tek tek atların "aktığı", hiçbir atın sonsuza dek yaşamayacağı konusunda hocasına katılır Aristoteles. At biçiminin ebedî ve değişmez olduğunu da kabul eder. Ama at "ideası" onun için sadece bir kavramdan ibarettir —biz insanların çok sayıda at gördükten *sonra* oluşturduğu bir kavram. Yani at "ideası" ya da "biçimi" her türlü deneyimden önce var olan bir şey değildir. At "biçimi" Aristoteles'in gözünde atın özelliklerinden oluşmuştur ve onun için de bir at *türünden* söz etmek gerekir.

Biraz daha açayım. Aristoteles'in at "biçimi" dediği şey, bütün atlarda ortak olan özelliklerdir. Bu durumda insan biçimli kurabiyeler örneği artık geçerli olmaz, çünkü bu kurabiyelerin kalıpları tek tek kurabiyelerden bağımsız bir varlığa sahiptir. Aristoteles böyle biçimlerin, deyim yerindeyse, doğada raflarda durduğuna inanmamıştır. Şeylerin özel bazı nitelikleri olan "biçimler" o şeylerin *kendinde* bulunur.

Aristoteles'in Platon'a karşı çıktığı bir başka nokta da, "tavuk" ideasının tavuktan önce geldiğidir. Tavuğun "biçimi" denilen şey, tavuğa has özellikler olarak (örneğin yumurtlama) her tavukta yer alır. Yani tavuğun kendisiyle "biçimi" tıpkı ruh ve beden gibi birbirinden ayrılamaz şeylerdir.

Böylece Aristoteles'in Platon'un idea öğretisi hakkındaki eleştirisini büyük ölçüde anlatmış olduk. Ama düşünüş tarzında çarpıcı bir dönüşümden bahsettiğimize dikkat etmelisin. Platon'a göre en yüksek gerçek, akıl aracılığıyla *düşündüğümüz* şeydir. Aristoteles ise en yüksek derecedeki gerçeğin duyularla *algılanan* ya da duyumsanan şeyler olduğundan emindir. Platon etrafımızda, doğada gördüklerimizi idealar dünyasında —ve dolayısıyla insan ruhunda— var olanların yansımasından ibaret sayar. Aristoteles tam tersi görüştedir: İnsan ruhunda bulunan şeyler, doğadaki varlıkların bir yansımasıdır. Aristoteles'e göre Platon insan tasavvurlarını gerçek dünyayla karıştıran mitsel bir dünya görüşüne takılıp kalmıştır.

Önce duyularda var olmayan hiçbir şeyin bilinçte de var olamayacağını vurgulamıştır Aristoteles. Platon da diyebilirdi ki, önce idealar dünyasında var olmayan hiçbir şey doğada da var olamaz. Aristoteles Platon'un bu şekilde şeylerin sayısını iki katına çıkarmış olduğunu, tek bir atı açıklamak

için "at" ideasına başvurduğunu savunmuştur. Ama bu nasıl bir açıklama Sofie? Yani demek istiyorum ki, bu "at ideası" nereden çıkıyor? Acaba aslında üçüncü bir at var da, at ideası da onu mu yansıtıyor?

Aristoteles'e göre bütün düşünce ve fikirlerimiz görüp duyduğumuz şeylerden geçerek bilincimize gelmiştir. Ama bir de doğuştan gelme aklımız var. Bütün o duyu izlenimlerini çeşitli gruplar ve sınıflar halinde düzenlememizi sağlayan doğuştan gelme bir yetiye sahibiz. "Taş", "bitki", "hayvan" ve "insan" gibi kavramlar bu şekilde oluşuyor. "At", "ıstakoz" ve "kanarya" kavramları da öyle.

İnsanın doğuştan gelme bir aklı olduğu görüşüne karşı çıkmadı Aristoteles. Tersine: *Akıl* insanın en önemli niteliğidir. Ama bir şey duyumsamadığımız sürece aklımız "bomboş"tur. Yani insan doğuştan gelme "fikirlere" sahip değildir.

Biçimler şeylerin özellikleridir

Platon'un idealar öğretisi karşısındaki tutumunu bu şekilde kesinleştiren Aristoteles daha sonra gerçekliğin tek tek şeylerden oluştuğunu ve bu şeylerde *biçim* ve *maddenin* bir bütün halinde bulunduğunu belirler. "Madde" bir şeyin yapıldığı malzemedir, "biçim" ise o şeyin kendine has özelliklerini ifade eder.

Bak bir tavuk kanat çırpıp duruyor Sofie! İşte bu kanat çırpma tavuğun "biçimi"dir —gıdaklaması ve yumurtlaması da öyle. Tavuğun "biçimi" deyince, tavuk türüne ait özellikler kastediliyor, yani tavuğun *yaptığı* şeyler. Tavuk öldüğünde —yani gıdaklamayı kesince— tavuğun "biçimi" de artık var olmuyor, geriye kalan tek şey tavuğun "maddesi" (ne acıklı değil mi Sofie?); ama bu da tavuk değil artık.

Dediğim gibi, Aristoteles doğadaki değişikliklerle ilgilenmiştir. Maddede daima belli bir biçim alma olanağı saklıdır. Diyebiliriz ki madde kendi içinde barınan bir olanağı gerçekleştirmeye çalışır. Aristoteles'e göre doğadaki her değişiklik, maddenin olanaktan gerçekliğe dönüşmesi demektir.

Merak etme, bunu biraz daha açıklayacağım Sofie. Eğlenceli bir öykü anlatarak deneyeyim açıklamayı. Bir zamanlar bir heykeltıraş varmış. Koskoca bir granit bloğun üstüne eğilmiş, her gün bir şeyler yapıyor, bu biçimsiz taşa vurup duruyor, orasını burasını yontuyormuş. Günün birinde küçük bir oğlan gelmiş yanına. "Ne arıyorsun öyle?" diye sormuş. "Bekle hele," demiş heykeltıraş. Çocuk birkaç gün sonra yine gelmiş, bir de bakmış ki heykeltıraş granit bloktan çok güzel bir at yontmuş. Bakakalmış çocuk ata. Sonra heykeltıraşa dönüp sormuş: "Taşın içinde at olduğunu nereden biliyordun?"

Evet, nereden biliyordu? Bir bakıma granit bloğun içinde atın biçimini görmüştü heykeltıraş. Çünkü bu granit blokta ata dönüşme olanağı yatıyordu. Aristoteles doğadaki her şeyde belli bir biçimi gerçekleştirme olanağının barındığı fikrindeydi.

Tavuğa ve yumurtaya dönelim yine. Bir tavuk yumurtasında tavuk olma olanağı yatar. Ama bu her yumurtanın tavuk olacağı demek değildir. Ne de olsa bazı yumurtalar gelip kahvaltı masasında yer alır —rafadan yumurta, omlet ya da sahanda yumurta olarak. Bu durumda yumurtanın barındırdığı biçim gerçekleşmemiştir. Ama şu da bellidir ki, bir tavuk yumurtasından hiçbir zaman kaz çıkamaz. Tavuk yumurtası böyle bir olanağı barındırmamaktadır. Yani bir şeyin biçimi onun hem olanaklarını hem de sınırlarını ortaya koyuyor.

Aristoteles "biçim" ve "madde"den söz ederken, sadece canlı organizmaları kastetmiyordu. Tavuğun "biçimi" nasıl gıdaklamak, kanatlarını çırpmak ve yumurtlamaksa, taşın "biçimi" de yere doğru düşmektir. Tavuk nasıl gıdaklamadan duramazsa, taş da düşmemezlik edemez. Tabii istersen bir taşı alıp havaya atabilirsin, ama taşın doğasında yere düşmek yattığı için, aya kadar fırlatamazsın onu. (Böyle bir deneyi yaparken biraz dikkatli olmalısın, çünkü taş intikam alabilir. İlk fırsatta yere dönmek ister. Yoluna çıkanın vay haline!)

Amaçsal neden

Canlı ve cansız bütün şeylerin olanaklarıyla bağlantılı birer biçimi olduğu konusunu bir kenara bırakmadan önce, Aristoteles'in doğadaki nedensel ilişkiler hakkındaki oldukça ilginç yaklaşımına da değinmeliyim.

Gündelik yaşamda "nedenlerden bahsederken, bir olayın *nasıl* meydana geldiğini kastederiz. Cam kırılır, çünkü Petter bir taş atmıştır; ortaya bir ayakkabı çıkar, çünkü kunduracı bazı deri parçalarını dikip birleştirmiştir. Oysa Aristoteles doğada birçok değişik neden türünün olduğuna inanıyordu. Toplam dört ayrı nedenden söz ediyordu. Özellikle onun amaçsal neden diye neyi kastettiğini anlamak bizim için önemli.

Cam kırıldığında, Petter'in taşı *neden* attığını da sormamız yerinde olur. Yani niyeti neydi, hangi amacın peşindeydi diye soruyoruz. Ayakkabı yaparken de bir niyet ya da amacın önemli bir rol oynadığı zaten bellidir. Ama Aristoteles canlı olmayan doğadaki birtakım süreçlere de böyle bir amaçsal neden açısından bakıyordu. Bir örnek vermekle yetinelim:

Yağmur neden yağar Sofie? Şüphesiz okulda öğrenmişsindir. Bulutlardaki su buharı soğuyup su damlaları halinde yoğunlaşır ve bu damlalar yerçekimi nedeniyle yere düşer. Aristoteles olsa başını sallar, kabul ederdi bu açıklamayı. Ama şunu da eklerdi: Şimdiye kadar üç farklı nedenden söz etmiş oldun. "Malzemeye ilişkin neden" ya da maddî neden, su buharının (bulutların) tam hava soğumaktayken orada bulunmuş olmasıdır. "Etkide bulunan neden" su buharının soğuması, "biçimsel neden" ise şıpırdayarak yere dökülmenin, suyun "biçimi" ya da doğasında bulunmasıdır. Eğer başka bir şey söylememiş olsaydın, Aristoteles yağmurun yağdığını, *çünkü* bitki ve hayvanların büyümek için yağmur suyuna ihtiyacı olduğunu ekleyecekti. Amaçsal neden derken kastettiği işte budur. Görüyorsun, Aristoteles birdenbire su damlasına yaşamla ilgili bir tür ödev, bir "niyet" yükledi.

Bize gelince, biz bunu ters yüz edip bitkilerin büyüyebildiğini, çünkü suyun ya da nemin var olduğunu söyleriz. Farkı görüyor musun Sofie? Aristoteles doğanın her köşesinde bir amaçlılık olduğuna inanmıştı. Yağmur bitkiler büyüsün diye yağar, portakallar ve üzümler, insanlar da bunları yesin, diye büyür.

Bilim bugün böyle düşünmüyor. Bunun yerine besin ve nemin insanlar ve hayvanların yaşama koşulu olduğunu söylüyoruz. Bu koşullar yerine gelmeden var olamayız. Ama portakalların ve suyun bizi beslemek gibi bir *niyeti* yok.

Nedenler öğretisi söz konusu olduğunda, insan Aristoteles'in yanıldığını söyleme eğilimi duyuyor. Ama biz yine de acele etmeyelim. Pek çok insan Tanrı'nın dünyayı üzerinde insanlar ve hayvanlar yaşasın diye yarattığına inanır. Bu açıdan bakınca, insanlarla hayvanların yaşayabilmesi suya bağlı olduğu için ırmaklarda su aktığını da ileri sürebiliriz elbette. Ama o zaman da *Tanrı*'nın amacı ya da niyetinden bahsetmiş oluruz. Yağmur damlalarının ya da ırmaklardaki suyun bize iyilik etmek istediğinden değil.

Mantık

"Biçim" ile "madde" arasındaki fark, Aristoteles insanın dünyadaki şeyleri nasıl bilebildiğini anlatırken özellikle önem kazanır.

Bilgi edinirken, şeyleri çeşitli gruplara ya da kategorilere ayırarak düzenleriz. Bir at görüyorum, sonra bir at daha görüyorum ve sonra bir at daha... Birbirinin tam aynı değil atlar, ama hepsinde ortak olan *bir şey* var. İşte bütün atlarda ortak olan bu şey atın "biçim"idir. Farklı ya da bireysel olan ise atın "madde"sine aittir.

Biz insanlar dünyada böyle dolaşa dolaşa karşılaştığımız şeyleri ayırıp çeşitli çekmecelere koyuyoruz. İnekleri ağıla, atları ahıra, domuzları domuz damına, tavukları da kümese yerleştiriyoruz. Sofie Amundsen odasını toplarken de oluyor aynı şey. Kitapları kütüphaneye diziyor Sofie Amundsen, okul kitaplarını çantasına, dergileri de komodinin çekmecesine koyuyor. Giysilerini güzelce katlayıp çamaşırlarını bir göze, kazaklarını bir başka göze, çoraplarını da çekmeceye yerleştiriyor. Dikkat et bak, kafamızın içinde de aynı şeyi yapıyoruz: Taştan, yünden ve lastikten yapılma şeyleri ayırıyoruz birbirinden. Canlılarla cansızları, "bitki", "hayvan" ve "insan"ları ayırt ediyoruz.

Anlıyorsun değil mi Sofie? Aristoteles doğada yer alan odaları da düzenlemek istiyordu. Doğadaki her şeyin çeşitli gruplara ve altgruplara ait

olduğunu göstermek istemişti. (Hermes bir canlıdır; daha doğrusu bir hayvan; daha doğrusu omurgalı bir hayvan; daha doğrusu memeli bir hayvan; daha doğrusu bir köpek; daha doğrusu bir Labrador; daha doğrusu erkek bir Labrador.)

Odana git Sofie, yerde gördüğün herhangi bir şeyi al. Neyi kaldırırsan kaldır, dokunduğun şeyin daha yüksek bir sınıfa ait olduğunu fark edeceksin. Hiçbir sınıfa dahil edemeyeceğin bir şeyle karşılaştığın anda ise bir şok yaşarsın. Mesela bitki dünyasına mı, hayvanlar dünyasına mı yoksa mineraller dünyasına mı ait olduğunu güvenle söyleyemediğin ufak bir şey çıkarsa karşına, sanırım ona dokunmaya cesaret edemezsin.

Bitkiler dünyası, hayvanlar dünyası ve mineraller dünyası dedim. Hani bir grup oyunu vardır, zavallı ebe dışarı gönderilir, içerde kalanlar da ebe geri geldiğinde bilmesi gereken bir şey tutar aralarında. Ebe de bunu tahmin etmeye çalışır.

Diyelim ki o sırada komşu bahçede oturmakta olan Mons adlı kediyi tuttular. Zavallı ebe gelir ve tahminde bulunmaya başlar. Diğerleri ancak "evet" ya da "hayır" diye cevap verebilir. Eğer zavallı ebe iyi bir Aristotelesçiyse —ki o zaman aslında zavallı değildir— konuşma yaklaşık şöyle sürebilir: Somut bir şey mi? (Evet!) Mineraller dünyasına mı ait? (Hayır!) Canlı mı? (Evet!) Bitkiler dünyasına mı ait? (Hayır!) Hayvan mı? (Evet!) Kuş mu? (Hayır!) Memeli bir hayvan mı? (Evet!) Hayvanın bütünü mü? (Evet!) Kedi mi? (Evet!) Mons mu? (Eveeeeet! Gülüşmeler...)

Bu oyunu Aristoteles bulmuş demek ki. Platon'un payına da "karanlıkta saklambaç" oyununu bulma onuru düşüyor. Demokritos'un büyük buluşunu, yani legoları zaten söylemiştik.

Aristoteles düzene dehşetli önem veren biriydi, insanların kullandığı kavramları derleyip toparlamak istiyordu. Bu şekilde *mantık* biliminin de temellerini atmış oldu. Hangi çıkarsama ya da kanıtların geçerli olduğuna dair birçok kesin kural getirdi. Biz sadece tek bir örnekle yetinelim: Diyelim ki önce "bütün canlıların ölümlü olduğunu" (1. önerme), sonra da "Hermes'in bir canlı olduğunu" (2. önerme) saptadım; bu durumda zarif bir çıkarsama yapabilirim: "Hermes ölümlüdür".

Bu örnek Aristoteles mantığında asıl meselenin kavramlar arasındaki ilişki olduğunu gösteriyor bize. Örneğimizde "canlı varlık" ve "ölümlü" kavramları arasındaki ilişki söz konusuydu. Varılan sonucun yüzde yüz doğru olduğu konusunda Aristoteles'e hak verdin belki, ama sanırım bununla bize yeni bir şey söylemediğini de belirtmemiz gerek. Hermes'in "ölümlü" olduğunu zaten biliyorduk. (Hermes bir köpektir ve bütün köpekler de "canlı varlıklar"dır —dolayısıyla dağlardaki taşlardan farklı olarak, "ölümlü"dürler.) Evet Sofie, bunu biliyorduk zaten. Ama gruplar ya da şeyler arasındaki ilişki her zaman bu kadar açık seçik görünmez. Bazen kavramlarımızı toparlamak gerekli olabilir.

Bir örnekle açıklamaya çalışacağım bunu: Küçücük fare yavruları tıpkı kuzular ya da domuzlar gibi annelerinden süt emiyor olabilir mi? Oldukça tuhaf geliyor bu kulağa, ama bir düşünelim hele. En azından, farelerin yumurtlamadığını biliyoruz. (En son ne zaman gördüm fare yumurtası?) Demek ki yavrularını doğuruyorlar —tıpkı domuzlar ve koyunlar gibi. Yaşayan yavrular doğuran hayvanlara ise memeli hayvanlar diyoruz. Ve işte memeli hayvanlar da annelerinden süt emer. Böylece hedefe ulaştık. Cevabı bir şekilde önceden bilsek de, biraz düşünmemiz gerekti. İş güç arasında farelerin gerçekten de anne sütü emdiğini unutmuştuk. Belki de hiç süt emen fare yavrusu görmediğimiz için... Tabii fareler de yavrularını emzirirken insanlara pek görünmek istemiyorlar.

Doğa merdiveni

Varoluşa "düzen vermek" isteyen Aristoteles öncelikle doğada karşılaşılan her şeyin iki ana gruba ayrılabileceğini söyler. Birincisi taşlar, su damlaları ve toprak yığınları gibi *cansız şeylerdir.* Bunlar değişme olanağını kendi içinde barındırmaz. Aristoteles'e göre ruhsuz şeyler ancak dışardan gelen etkilerle değişebilir. Bunların yanında bir de değişme olanağını içinde taşıyan canlı varlıklar bulunmaktadır.

Aristoteles canlı şeylerin iki ayrı ana gruba ayrılması gerektiği görüşündedir. *Canlı bitkiler* ve *canlı varlıklar.* Canlı varlıklar da ikiye ayrılır: *hayvanlar ve insanlar.*

Bu sınıflamanın açık ve düzenli olduğu konusunda Aristoteles'e hak veriyorsundur. Canlı ve cansız varlıklar, örneğin bir gül ile bir taş nitelikçe temelden farklıdır. Aynı şekilde, bitkiler ve hayvanlar arasında, örneğin bir gülle bir at arasında da nitelik farkı bulunur. Ve sanırım bir atla bir insan arasında da böyle bir fark görebiliriz. Ama tam olarak nedir bu farklar? Söyleyebilir misin bunu bana?

Ne yazık ki verdiğin cevabı yazıp bir parça şekerle birlikte pembe bir zarfa koymanı bekleyecek kadar zamanım yok. Onun için soruyu kendim yanıtlıyorum. Aristoteles doğadaki görüngüleri gruplara ayırırken şeylerin özelliklerinden, daha doğrusu ne *yapabilecekleri* ve ne *yaptıklarından* hareket ediyordu.

Bütün canlılar (bitkiler, hayvanlar ve insanlar) beslenme, büyüme ve çoğalma yetisine sahiptir. Hayvanlar ve insanlar ayrıca çevrelerini hissedebilir ve doğa içinde hareket edebilir. Bunun da ötesinde, bütün insanların sahip olduğu düşünme yetisi söz konusudur —başka bir deyişle duyu izlenimlerini çeşitli gruplar ve sınıflar halinde düzenleme yetisi.

Yani aslında doğa çok keskin sınırlar içermemektedir. Basit bitkilerden karmaşık bitkilere, basit hayvanlardan da karmaşık hayvanlara doğru uzanan yumuşak bir geçiş görüyoruz. Bu "merdiven"in tepesinde ise insan var. Aristoteles'e göre insan bütün doğanın hayatını yaşar: Bitkiler gibi büyür ve beslenir, hayvanlar gibi hisleri bulunur ve hareket edebilir, ama bir de sadece insanda görülen özel bir yetiye, akla uygun şekilde düşünme yetisine sahiptir.

İşte Sofie, böylece insan tanrısal aklın bir kıvılcımına sahip oluyor. Evet, "tanrısal" dedim. Doğadaki tüm hareketi başlatmış bir Tanrı olması gerektiğini birkaç yerde söylemiştir Aristoteles. Dolayısıyla Tanrı doğa merdiveninin mutlak olarak en üst noktasıdır.

Aristoteles yıldız ve gezegenlerin hareketlerinin dünyadaki hareketleri yönettiğini düşünüyordu. Ama gök cisimlerini de hareket ettiren bir şey olmalıydı. Bu şeye Aristoteles ilk devindirici ya da Tanrı demişti. İlk devindiricinin kendi hareket etmez, ama gök cisimlerinin hareketinin ve dolayısıyla doğadaki bütün hareketlerin ilk nedeni odur.

Etik

Biz yine insanlara dönelim Sofie. Aristoteles'e göre insanın "biçimi" hem bir "bitki ruhu"na, hem bir "hayvan ruhu"na, hem de bir "akıl ruhu"na sahip olmasıdır. Bu durumda soruyor Aristoteles: İnsan nasıl yaşamalıdır? İyi bir yaşam sürmek için neye ihtiyacı vardır? Yanıt kısaca şöyle: İnsan ancak bütün yeti ve olanaklarını ortaya koyabilir ve kullanabilirse mutlu olur.

Aristoteles mutluluğun üç şekli olduğunu düşünmüştür. Bunların ilki bir haz ve keyif hayatıdır. İkinci biçim özgür ve sorumluluk sahibi bir yurttaş olmaktır. Mutluluğun üçüncü biçimi ise bir araştırmacı ve filozof olarak yaşamaktır.

İnsanın mutlu bir yaşam sürebilmesi için bu üç mutluluk biçiminin bir arada bulunması gerektiğini vurgular Aristoteles. Her türlü tek taraflılığı reddetmiştir. Bugün yaşayacak olsa herhalde derdi ki, sadece bedenine bakım yapan biri de sadece kafasını kullanan kadar tek yanlıdır —ve dolayısıyla yetersizdir. Bu iki uç hatalı bir yaşam tarzının sonuçlarıdır.

İnsan ilişkilerinde de Aristoteles bir "altın orta"yı savunur. Korkak da olmamalıyız, budalaca atılgan da; ama *cesaret* sahibi olmalıyız. (Çok az cesaret korkaklık demektir, çok fazla cesaret ise budalaca atılganlık.) Cimri de olmamalıyız, savurgan da; ama eli açık olmalıyız. (Çok az eli açık olursak, bu cimriliğe girer; çok fazla eli açık davrandığımızda da savurganlık etmiş oluruz.)

Yemek konusu da böyle. Çok az yemek tehlikelidir, ama çok fazla yemek de tehlikelidir. Platon ve Aristoteles'in ahlak anlayışları Yunan tıbbını hatırlatıyor: Ancak dengeli ve ölçülü olmakla mutlu ya da "uyumlu" bir insan olabilirim.

Politika

İnsanın hayatta hiçbir şeyi abartmaması gerektiği düşüncesi, Aristoteles'in toplum görüşünde de dile gelmiştir. İnsanı "politik varlık" olarak nitelendirir Aristoteles. Çevremizi saran toplum olmadan zaten tam anlamıyla insan olamayacağımızı söylemiştir. Bu açıdan, aile ve köy,

beslenme, sıcaklık, evlilik ve çocuk büyütme gibi daha düşük yaşamsal ihtiyaçları karşılamaktadır. İnsan topluluğunun en yüksek biçimi ise ancak devlet olabilir.

Böyle olunca, devletin nasıl örgütlenmesi gerektiği sorusu çıkıyor ortaya. (Platon'un felsefe devletini hatırlıyorsun, değil mi?) Aristoteles iyi bulduğu çeşitli devlet biçimlerinden söz etmektedir. Bunlardan biri *monarşi,* yani bir kişinin en yüksek devlet yöneticisi olmasıdır. Ama bunun iyi bir devlet biçimi olabilmesi için, bir kişinin devleti kendi çıkarına göre yönettiği "tiranlık" halini almaması gerekir. Bir başka iyi devlet biçimi de *aristokrasidir.* Yönetimin küçük ya da büyükçe bir grubun elinde bulunduğu bir biçimdir aristokrasi. Bu devlet biçimi de, bütün yönetimi sadece birkaç kişinin ele geçirmesinden bugün belki "cunta" diyebileceğimiz durumdan kaçınmalıdır. Üçüncü iyi devlet biçimi, Aristoteles'in *politeia* dediği demokrasidir. Demokrasi de cahil kitlelerin egemen olduğu bir yönetim biçimine dönüşebilme tehlikesini barındırır. (Bir tiran olan Hitler Almanya'da devletin başına geçemeseydi bile, daha önemsiz pek çok Nazi belki de korkunç bir "kitle yönetimi" kurabilecekti.)

Kadınlar hakkında

En son olarak Aristoteles'in kadınlarla ilgili görüşünü de belirtelim. Ne yazık ki Platon'unki gibi umut verici bir görüş değildi bu. Esas itibarıyla Aristoteles kadında bir eksiklik olduğunu düşünüyordu. Kadını "tamamlanmamış bir erkek" sayıyordu. Çoğalma sürecinde kadın pasif bir alıcı rolüne sahipti; erkek ise aktifti ve veren taraftı. Aristoteles bu yüzden çocuğun sadece babasının özelliklerini aldığına inanmıştı. Çocuğun bütün özellikleri önceden babanın tohumunda hazırdı. Aristoteles'e göre kadın tohumu alıp başağı çıkaran toprağa benziyordu, erkek ise "tohumu atan" kişiydi. Ya da tam Aristotelesçe söyleyelim: Erkek "biçimi" verir, kadın "maddeyi" sağlar.

Aristoteles gibi akıllı bir insanın cinsler konusunda bu derece yanılmış olması tabii hem şaşırtıcı hem de üzücüdür. Ama iki şey gösteriyor bu bize: Birincisi, Aristoteles'in kadınların ve çocukların yaşamına ilişkin fazla

deneyime sahip olmadığı; ikinci olarak da, felsefe ve bilimin sadece erkeklerin eline kaldığında her şeyin nasıl yanlış yönlenebileceği.

İşin kötüsü, Ortaçağ'da Platon'un değil Aristoteles'in kadınlar hakkındaki görüşü ağırlık kazanmıştır. Bu yüzden kilise de kadın konusunda Kutsal Kitap'a dayanmayan bir anlayışı devraldı, yoksa İsa kadın düşmanı filan değildi!

Şimdilik bu kadar. Ama yakında yine görüşeceğiz.

Sofie Aristoteles bölümünü bir buçuk kez okuduktan sonra kâğıtları zarfa koyup odasına göz gezdirdi. Ve ne kadar dağınık olduğunu gördü hemen. Yerde kitaplar, klasörler vardı. Elbise dolabından çoraplar, bluzlar, blucinler sarkmıştı. Yazı masasının önündeki sandalye fırlatılıp atılmış kirli giysilerle doluydu.

Sofie içinde karşı konulmaz bir ortalığı toplama ihtiyacı duyuyordu şimdi. Önce dolabın bütün gözlerini boşalttı. Elbiseleri yere koydu. Her şeye baştan başlamak çok önemliydi ne de olsa. Sofie de zahmetli bir işe girişip bütün giysileri dikkatle tek tek katlamaya koyuldu. Dolabın yedi gözü vardı. Birini iç çamaşırlarına ayırdı Sofie, birini normal ve külotlu çoraplara, bir diğerini de pantolonlara. Bu şekilde bütün gözleri sırayla doldurdu. Bir giysi parçasının nereye ait olduğundan hiç şüphe etmiyordu. Yıkanması gereken şeyleri de en alt gözde bulduğu bir naylon torbaya doldurdu.

Sorun çıkaran tek bir parça vardı sadece, sıradan bir dizaltı beyaz çorap. Üstelik sorun çorabın tekinin ortada olmayışından ibaret de değildi. Sofie'nin hiçbir zaman böyle bir çorabı olmamıştı.

Birkaç dakika boyunca baktı beyaz çoraba. İşlenmiş bir isim filan yoktu, ama Sofie çorabın kime ait olduğundan neredeyse emindi. Bir torba dolusu lego, bir video kaseti ve kırmızı bir ipek şalla birlikte en üst göze koydu onu da.

Sıra yerdeki dağınıklığa gelmişti. Sofie kitapları, klasörleri, dergileri ve afişleri ayırdı —tıpkı felsefe öğretmeninin Aristoteles bahsinde anlattığı gibi. Yeri toparladıktan sonra yatağını yaptı ve yazı masasına yöneldi.

En son olarak, Aristoteles'le ilgili kâğıtları düzgün bir deste haline getirdi. Boş bir klasör aldı. Delgeçle deldiği kâğıtları klasöre taktı. Sonra klasörü de yukarıya, beyaz çorabın yanına kaldırdı. O gün bir ara mağaraya gidip kurabiye kutusunu da alacaktı.

Bundan böyle her şey düzenli olmalıydı. Ama sadece odadaki eşyalar değildi Sofie'nin aklındaki. Aristoteles bölümünü okumuştu ya, kavramlara ve fikirlere de çeki düzen vermenin ne kadar önemli olduğunu biliyordu artık. Bu sorular için de dolabın üst kısmında bir raf ayırmıştı. Odada henüz hâkim olamadığı tek yerdi burası.

İki saattir annesinden hiç ses çıktığı yoktu. Sofie aşağıya indi. Annesini uyandırmadan önce hayvanlarını beslemeliydi.

Mutfağa gidip akvaryuma doğru eğildi. Balıklardan biri siyah, diğeri turuncu, üçüncüsü de kırmızı beyazdı. Bu yüzden Karaoğlan, Altın Kız ve Kırmızı Başlıklı Kız adını takmıştı onlara. Akvaryuma balık yemi atarken, konuştu balıklarıyla:

"Siz canlı doğaya aitsiniz. Yani beslenebilir, büyüyebilir, çoğalabilirsiniz. Daha kesin olarak söyleyeyim: Siz, hayvanlar dünyasına dahilsiniz. Yani hareket edebilir, odaya bakabilirsiniz. Daha da kesin olmak istersek, balık olduğunuzu söylemeliyiz. Yani solungaçlarınızla nefes alarak yaşamın sularında bir o yana, bir bu yana yüzebilirsiniz."

Sofie balık yeminin durduğu kavanozu kapadı. Balıkları doğanın düzeni içinde yerli yerine koyabilmekten memnundu —özellikle de "yaşamın suları" ifadesinden. Sırada muhabbet kuşları vardı. Yemliklerine kuş yemi dökerken, şöyle dedi onlara:

"Sevgili Smitt, sevgili Smule! Siz iki küçük, şirin muhabbet kuşu oldunuz, çünkü iki küçük ve şirin muhabbet kuşu yumurtasından çıkıp geliştiniz ve bu yumurtaların biçimi muhabbet kuşu olmayı gerektirdiğinden, çok şükür ki geveze birer papağan haline gelmediniz."

Sofie büyük banyoya gitti. Tembel kaplumbağa büyük bir sandığın içinde yatıp duruyordu. Sofie'nin annesi her üç veya dört duş alışından birinde, bir gün bunu öldüreceğim, diye bağırırdı. Neyse ki şimdiye kadar boş bir tehdit olarak kalmıştı bu. Koca bir kavanozdan çıkardığı salata yaprağını sandığa koydu Sofie.

"Sevgili Govinda," dedi, "Sen en hızlı hayvanlardan sayılmazsın. Ama yine de bir hayvansın. Yaşadığımız dünyanın küçücük bir parçasını tanıma imkânına sahipsin. Şununla da avunabilirsin ki, kendini aşamayan tek canlı sen değilsin."

Sherekan mutlaka dışarda fare avlamakla meşguldü. Ne de olsa kedilerin doğasında vardı bu. Sofie annesinin yatak odasına gitmek için oturma odasından geçiyordu şimdi. Orta sehpadaki vazo nergislerle doluydu. Sarı çiçekler Sofie geçerken saygıyla eğildi adeta. Sofie bir an durup iki parmağıyla okşadı çiçekleri.

"Sizler de canlı doğaya aitsiniz," dedi. "Bu açıdan bakarsak, örneğin şu içinde durduğunuz cam vazoya kıyasla, belli bir ayrıcalığa sahip sayılırsınız. Ama ne yazık ki bunun farkına varamazsınız."

Sofie sessizce annesinin odasına girdi. Kadıncağız derin bir uykudaydı hâlâ. Elini başına koyup onunla da konuştu Sofie:

"Sen bütün bu varlıkların en şanslısısın. Çünkü tarladaki zambaklar gibi canlı olmakla kalmıyorsun sadece. Sherekan ya da Govinda gibi bir canlıdan da ibaret değilsin. Bir insansın sen ve çok az görülen bir özelliğe, düşünme yetisine sahipsin."

"Ne diyorsun Sofie?"

Annesi her zamankinden daha çabuk uyanmıştı bu kez.

"Senin tembel bir kaplumbağaya benzediğini söylüyorum. Ayrıca şunu da bildiririm ki, odamı toplamış bulunuyorum. Filozoflara özgü bir şekilde, işin temellerine indim."

Annesi yatakta doğruldu.

"Hemen geliyorum," dedi. "Kahve suyu koyabilir misin lütfen?"

Sofie annesinin dediğini yaptı. Az sonra mutfakta oturmuş, kahve, meyve suyu ve kakao içiyorlardı. Bir ara sordu Sofie:

"Neden yaşadığımızı düşündün mü hiç?"

"Bakıyorum işin ucunu bırakmıyorsun."

"Tersine. Cevabı biliyorum artık. Bu gezegende insanlar yaşıyor ki, biri bütün her şeye ad koyabilsin."

"Öyle mi? Bak bunu hiç düşünmemiştim."

"Öyleyse zor bir sorunla karşı karşıyasın. Çünkü insan düşünen bir varlıktır. Eğer düşünmüyorsan, demek ki insan değilsin."

"Sofie!"

"Dünyada sadece bitkilerle hayvanların yaşadığını düşün. O zaman hiç kimse kedilerle köpekleri, zambaklarla frenküzümlerini ayırt edemezdi. Bitkilerle hayvanlar da yaşıyor. Ama yalnız biz, doğayı gruplara ya da sınıflara ayırıyoruz."

"Doğrusu senden daha tuhaf bir kız görmedim," dedi annesi.

"Bak bu daha güzel işte," diye cevap verdi Sofie. "Bütün insanlar tuhaftır biraz. Ben bir insanım, dolayısıyla ben de biraz tuhafım. Ben tek kızınım, öyleyse en tuhaf kızın da benim."

"Yani demek istediğim, beni biraz korkutuyorsun bütün bu... söylediklerinle."

"Sen de çok çabuk korkuyormuşsun hani."

Öğleden sonra Sofie tekrar mağaraya gitti. Annesine görünmeden koca kurabiye kutusunu odasına kaçırmayı başardı.

Önce bütün kâğıtları ayırıp sıraya koydu, delip klasöre, Aristoteles bölümünün önüne yerleştirdi. En sonunda da her kâğıdın sağ üst köşesine bir sayfa numarası yazdı. Elli sayfayı geçmişti bile elindeki yazılar. Kendi felsefe kitabı oluşuyordu yavaş yavaş. Gerçi yazan başkasıydı, ama özel olarak Sofie için yazılıyordu hepsi de.

Pazartesiye kadar yapması gereken ödevlerle hiç ilgilenememişti. Belki de din dersinden yazılı olurlardı. Neyse ki öğretmenleri kişisel ilgiye ve düşüncelere daha çok önem verdiğini söylüyordu hep. Sofie her ikisi için de belli bir temel kazanmakta olduğunu hissediyordu.

HELENİZM

...bir ateş kıvılcımı...

Felsefe öğretmeni mektuplarını artık doğruca eski çite gönderiyordu gerçi, ama Sofie eski alışkanlığını sürdürüp pazartesi sabahı posta kutusuna bir göz attı yine de.

Kutu boştu, ama zaten başka ne beklenirdi ki... Kløverveien'den geçerek yola koyuldu Sofie.

Birden yerde bir fotoğraf gördü. Mavi bayraklı beyaz bir jip vardı resimde. Bayrakta "UN" yazılıydı. Birleşmiş Milletler bayrağı mı acaba?

Sofie kartın arka yüzünü çevirince, bunun bir kartpostal olduğunu fark etti. "Hilde Møller Knag, Sofie Amundsen eliyle..." Karta bir Norveç pulu yapıştırılmış, 15 Haziran 1990 Cuma günü Birleşmiş Milletler Komutanlığı'nda damgalanmıştı.

15 Haziran! Sofie'nin doğum günüydü bu!

Kartta şunlar yazılıydı:

Sevgili Hilde! On beşinci yaşını kutlamakta olduğunu varsayıyorum. Yoksa doğum günü geçti mi? Neyse, hediyenin ne kadar kalıcı bir şey olduğu önemli sayılmaz. Bir bakıma yaşamın boyunca sürüp gidecek bir hediye bu. Ben yine de doğum gününü bir kez daha kutluyorum. Sanırım kartı neden Sofie'ye yolladığımı şimdi anlamışsındır. Onu sana getireceğinden eminim.

Not: Annen cüzdanını kaybettiğini söyledi. 150 Kronu ben sana veririm. Okul yaz tatiline girmeden önce yeni bir öğrenci kimliği alabileceğinden de şüphem yok. Sevgiler, Baban.

Sofie sanki buz kesilmişti. Bir önceki kartın damgasında hangi tarih vardı? Bilincinin derinliklerinde bir şey, üzerinde kumsal resmi bulunan kartın da

Haziran'da damgalanmış olduğunu söylüyordu. Oysa daha bir ay vardı 15 Haziran'a! O zaman dikkat etmemişti kartın tarihine.

Saatine baktı, sonra bütün hızıyla eve koştu. Biraz geç kalacaktı ama ne yapalım...

Sofie kapıyı kapayıp odasına çıktı hemen. Kırmızı ipek şalın altında duran, Hilde'ye gönderilmiş kartı buldu. İşte! Onun da tarihi 15 Haziran'dı. Yani Sofie'nin doğum günü, yaz tatilinden bir gün önce.

Jorunn'le buluşacakları süpermarkete doğru koşarken, kafasının içinde sorular vızıldıyordu.

Kimdi bu Hilde? Babası Sofie'nin onu bulacağından nasıl böyle emin olabiliyordu? Zaten kartları doğrudan kızına yollamak yerine Sofie'ye göndermesinin hiç anlamı yoktu. Kızının adresini bilmiyor olamazdı ya. Belki de bir şakaydı bütün bunlar. Adam hiç tanımadığı bir kızı dedektif ve postacı gibi kullanarak bir doğum günü sürprizi mi yapmak istiyordu acaba? Bu yüzden mi bir ay önceden geliyordu kartlar? Kızına doğum gününde yeni bir arkadaş hediye ediyor ve Sofie'yi de bunun aracı olarak kullanıyor olabilir miydi? Acaba "bütün yaşamı boyunca sürüp gidecek" hediye böyle bir şey miydi?

Eğer bu tuhaf adam gerçekten Lübnan'daysa, Sofie'nin adresini nasıl bulmuştu? Dahası da var: Sofie ile Hilde'nin en az iki ortak yanı vardı. Hilde'nin doğum günü de 15 Haziran'sa, aynı günde doğmuşlar demekti. Ve ikisinin babası da dünyayı dolaşıp duruyordu.

Sofie kendini büyülü bir dünyaya düşmüş gibi hissediyordu. Kadere inanmak çok budalaca bir şey değildi belki de. Her neyse, sonuçlar çıkarsamakta acelecilik etmemeliydi. Bütün bunların doğal bir açıklaması olabilirdi. Peki ama Hilde Lillesand'da oturduğu halde, Alberto Knox nasıl bulabilmişti onun cüzdanını? Kilometrelerce uzaktı orası. Ya bulduğu bu kartın yerde ne işi vardı? Posta kutusuna ulaşamadan önce postacının çantasından mı düşmüştü acaba? Neden tam da bu kartı kaybedeceği tutmuştu postacının?

Süpermarkette karşılaştıklarında Jorunn "Çok âlemsin yani!" diye çıkıştı Sofie'ye.

"Özür dilerim."

Jorunn bir öğretmen gibi tuhaf gözlerle süzüyordu Sofie'yi.

"Umarım iyi bir mazeretin vardır."

"Birleşmiş Milletlerle ilgili bir şey," dedi Sofie. "Lübnan'da düşman milisleri tarafından tutsak edilmiştim de."

"Pöh! Âşık oldum desene şuna."

Bütün güçlerini kullanarak okula koştular hemen.

Sofie'nin hiç hazırlanmamış olduğu din dersi sınavı üçüncü derste yapıldı. Sınav kâğıdında şunlar yazılıydı:

Yaşam anlayışı ve hoşgörü

1. Sadece bir insanın neler bilebileceğine dair bir liste yap. Sonra nelere inanmamızın mümkün olduğuna dair bir liste yap.
2. Bir insanın yaşam anlayışını belirleyen etmenlerden bazılarını açıkla.
3. Vicdan diye kastettiğimiz nedir? Sence bütün insanlar aynı vicdana mı sahiptir?
4. Değerlerin önceliği ne anlama gelir?

Sofie yazmaya başlamadan önce uzun uzun düşündü. Alberto Knox'tan öğrenmiş olduğu şeyleri kullanabilir miydi bu sınavda? Başka çaresi de yoktu zaten, günlerden beri din kitabının kapağını bile açmamıştı. Yazmaya başladıktan sonra cümleler de su gibi akmaya başladı sanki.

Ay'ın peynirden yapılmadığını, arka yüzünde de kraterler bulunduğunu, hem Sokrates hem de İsa'nın ölüme mahkûm edildiğini, bütün insanların eninde sonunda ölmek zorunda olduğunu, Akropolis'teki büyük tapınağın Pers Savaşlarının ardından İ.Ö. 400 yılı dolaylarında yapıldığını ve eski Yunanistan'daki en önemli kehanet merkezinin Delphoi'de yer aldığını bilebileceğimizi belirtti, inanç meselelerine örnek olarak da başka gezegenlerde canlıların, Tanrı'nın ve ölümden sonra yaşamın olup olmadığı, İsa'nın gerçekten Tanrı'nın oğlu mu yoksa sadece akıllı bir insan mı olduğu sorularını yazdı. "En azından, dünyanın nereden geldiğini bilemeyeceğimiz açıktır," diye ekledi son olarak. "Evreni büyük bir silindir şapkadan çekip çıkarılan büyük bir beyaz tavşanla karşılaştırabiliriz. Filozoflar tavşan

kürkünün ince tüylerinden birine tutunarak yukarı tırmanmaya çalışır, büyük sihirbazın gözlerinin içine bakmak isterler. Bunu başarıp başaramayacakları ise cevabı önceden bilinemeyecek bir sorudur. Ama eğer bir filozof diğerinin omuzuna çıkarsa, tavşanın yumuşak kürkünde hep biraz daha yükselebileceklerdir ve bana kalırsa, böyle olunca günün birinde sonuca ulaşmaları olasılığı vardır. Not: Kutsal Kitap'ta öyküsünü okuduğumuz bir şey, bu ince tavşan tüylerinden biri olabilir. Bu tüye Babil Kulesi diyoruz. Babil Kulesi yerle bir edilmiştir, çünkü büyük sihirbaz insanların henüz yeni yarattığı tavşanın tüylerine tırmanmasından hoşlanmıyordu."

Artık bir sonraki soruya geçebilirdi. "Bir insanın yaşam anlayışını belirleyen etmenlerden bazılarını açıkla." Eğitim ve çevre önemli etmenlerdi elbette. Platon'un zamanında yaşamış insanlar, sırf başka bir çağda ve başka bir çevrede yaşadıkları için, bugünkü insanlardan farklı bir yaşam anlayışına sahipti. Bunun dışında kişinin edindiği deneyimler de önemliydi. Ama belli bir yaşam anlayışı seçilirken insan aklı da önemli bir rol oynuyordu. Ve akıl çevre tarafından belirlenmezdi, bütün insanlarda ortak olan bir şeydi. Çevreyi ve toplumsal ilişkileri Platon'un yeraltı mağarasındaki durumla karşılaştırmayı düşünebilirdik: Tek tek kişiler akıl yoluyla mağaranın karanlığından yukarıya doğru tırmanmayı deneyebilir. Ama epeyce cesaret gerektiren bir çabadır bu. Sokrates aklın yardımıyla yaşadığı dönemin egemen yaklaşımlarından sıyrılabilen insanlara iyi bir örnektir. Bunlara bir de şunu ekledi: "Günümüzde farklı ülkeler ve kültürlerden olan insanlar arasındaki ilişkiler giderek yoğunlaşıyor. Örneğin aynı binada Hıristiyan, Müslüman ve Budist komşular oturabiliyor. Bu durumda, neden herkes aynı inanca sahip değil diye sormak yerine, başkalarının inancını hoşgörüyle karşılayabilmek daha da önem kazanmaktadır."

Bak hele! Felsefe öğretmeninden öğrendiklerini kendi düşünceleriyle birlikte geliştirebildiğini fark etti Sofie. Demek ki doğuştan gelme akıl onda da biraz vardı ve başka yerlerde duyduğu ya da okuduğu şeyleri de değerlendirmeyi beceriyordu.

Üçüncü soruyu okudu: "Vicdan diye kastettiğimiz nedir? Sence bütün insanlar aynı vicdana mı sahiptir?" Bu konuda epeyce konuşmuşlardı derste. Sofie şunları yazdı: "Vicdan diye kastettiğimiz, insanın haklı ve haksız olan karşısında tepki gösterme yetisidir. Şahsen ben, tüm insanların bu yetiye sahip olduğunu düşünüyorum. Yani vicdan doğuştan gelmedir. Sokrates de bu konuda aynı şeyi söylerdi. Ancak, vicdanın tam olarak ne söylediği, insandan insana büyük farklılıklar gösterebilir. Sofistler önemli bir ipucu mu yakalamıştı acaba? Her bireyin neyi doğru neyi yanlış saydığı, içinde yetiştiği çevre tarafından belirleniyordu Sofistlere göre. Buna karşı Sokrates, vicdanın her insanda aynı olduğunu savundu. Belki her ikisi de haklıydı. Çıplak dolaşan her insan bu yüzden vicdan sıkıntısı çekmez, ama başka birine kötü davranan pek çok insan çeker. Ayrıca, vicdan sahibi olmak ile bunu kullanmanın aynı şey olmadığını vurgulamak istiyorum. Tek tek durumlara bakınca, insanların sanki hiç vicdanı yokmuş gibi görünebilir, ama bence, ne kadar saklanmış da olsa, bu kişilerde de bir tür vicdan bulunmaktadır. Aynı şekilde, bazı insanlarda da sanki hiç akıl bulunmuyormuş gibi görünebilir, ama aslında bunun nedeni akıllarını kullanmıyor olmalarıdır. Not: Akıl ve vicdan bir kasla karşılaştırılabilir. Kullanılmayan bir kas da yavaş yavaş güçsüzleşir, gevşer.

Geriye bir tek soru kalmıştı artık. "Değerlerin önceliği ne anlama gelir?" Bu da epeyce konu edilmişti son zamanlarda. Örneğin otomobil sürmek, bir yerden bir yere daha çabuk varmayı sağladığı için değerli sayılabibr. Ama eğer otomobil kullanmak orman ölümlerine ve doğanın zehirlenmesine yol açıyorsa, "değerler arasında seçim yapmak" gerekecektir. Sofie bu konuyu derinlemesine düşünmüş olarak, sağlıklı ormanlar ve temiz bir doğanın işe çabuk gitme olanağından daha önemli olduğu görüşüne varmış hissediyordu kendini. Birkaç başka örneğe daha değindikten sonra şunları yazdı: "Benim kişisel görüşüm, felsefenin İngilizce dilbilgisinden daha önemli olduğu yönünde. Bu yüzden, eğitim planına felsefe dersinin alınması ve buna karşılık İngilizce dersinin biraz sınırlanması akıllıca kullanılmış bir değerler önceliği olurdu."

Son teneffüste öğretmen Sofie'yi bir kenara çekti.

"Din dersi sınavını okudum," dedi. "En üstteki kâğıtlardandı."

"Umarım beğenmişsinizdir."

"Ben de bunu konuşmak istiyordum zaten. Birçok bakımdan verdiğin cevaplar çok olgun. Hem de şaşırtıcı derecede olgun, Sofie. Üstelik kendi düşüncelerine dayanan bağımsız yanıtlar vermişsin. Peki ama ev ödevlerini de yapmış mıydın?"

Sofie doğrudan cevap vermedi.

"Kişisel düşüncelerin sizin için daha önemli olduğunu söylemiştiniz."

"Evet, ama bunun da bazı sınırları var."

Şimdi öğretmenin gözlerinin içine bakmaya başlamıştı Sofie. Son günlerde yaşadığı onca şeyden sonra buna hakkı olduğunu düşünüyordu.

"Felsefeyle ilgilenmeye başladım," dedi. "Kişisel görüşler geliştirmek için iyi bir temel sağlıyor felsefe."

"İyi ama sınavda yazdıklarına not vermek pek kolay olmayacak. Aslında bu durumda zayıf da verebilirim pekiyi de."

"Yani her şeyi ya tamamen doğru ya da tamamen yanlış yanıtladığım için mi? Bunu mu demek istiyorsunuz?"

"Peki, 'pekiyi' yapalım," dedi öğretmen. "Ama bir daha ev ödevlerini yapmamazlık etme."

Sofie öğleden sonra eve gelince çantasını merdivene fırlatıp hemen mağaraya koştu.

Kalın köklerin üzerinde sarı bir zarf duruyordu. Kenarları kupkuruydu zarfın; demek ki Hermes geleli epeyce olmuştu.

Sofie zarfı alıp eve gitti. Önce hayvanlara yemlerini verdi, sonra odasına çıktı. Yatağına uzanıp Alberto'nun mektubunu açtı, okumaya başladı.

Helenizm

Seninle tekrar görüşmek ne güzel, Sofie! Doğa filozofları, Sokrates, Platon ve Aristoteles'le tanıştın şimdiye kadar. Böylece Avrupa felsefesinin

temellerini öğrenmiş oldun. Onun için, şimdiye kadar hep beyaz zarflarda aldığın hazırlayıcı sorulardan vazgeçebiliriz. Sanırım okulda zaten yeterince ödev ve sınav oluyordur.

Şimdi sana Aristoteles ile Ortaçağ'ın başlangıcı arasında kalan uzun bir dönemden bahsedeceğim, yani yaklaşık İ.Ö. 400 ile İ.S. 400 arasındaki dönemden. Biliyorsun tarihleri hep İsa'nın doğumunu kastederek "İsa'dan Önce" ve "İsa'dan Sonra" diye belirtiyoruz. Gerçekten de bu sözünü ettiğim dönemin en önemli ve en garip olaylarındandı Hıristiyanlık.

Aristoteles İ.Ö. 322'de öldüğünde, Atina da öncü rolünü yitirmiş bulunuyordu. Bunun en önemli nedenlerinden biri de *Büyük İskender*'in (İ.Ö. 356-323) fetihlerini izleyen politik karışıklıklardı.

Büyük İskender Makedonya kralıydı. Aristoteles de aslen Makedonyalıydı, hattâ bir ara genç İskender'e öğretmenlik yapmıştı. İskender en son ve tayin edici zaferi Perslere karşı kazandı. Ve asıl önemlisi Sofie, yaptığı birçok savaşla Mısır'ı ve Hindistan'a kadar bütün Ortadoğu'yu Yunan uygarlığıyla birleştirmiş oldu.

Şimdi insanlık tarihinde yepyeni bir dönem başlıyor. Yunan kültürü ve Yunan dilinin egemen olduğu uluslararası bir topluluk çıktı ortaya. Yaklaşık üç yüz yıl süren bu dönem çoğu zaman *Helenizm* adıyla anılır. Helenizm deyince, üç büyük Helenistik krallıkta, yani Makedonya, Suriye ve Mısır'da hüküm süren, Yunan ağırlıklı bir kültürü kastediyoruz.

Yaklaşık İ.Ö. 50'den itibaren politik ve askerî üstünlük Roma'nın eline geçti. Çok güçlenen Roma bütün Helenistik krallıkları teker teker fethetti. Roma kültürü ve Latin dili İspanya'dan Asya'nın içlerine kadar her yere egemen olmuştu. Böylece *Roma dönemi* başladı. Buna *Geç Antik Çağ* da diyoruz. Yalnız bir şeye dikkat: Romalılar Helenistik dünyaya hâkim olmadan önce, Roma'nın kendisi de Yunan kültürünün taşradaki bir parçası durumundaydı. Böylece Yunan kültürü —ve Yunan felsefesi— Yunanlılar politik önemini yitirdikten çok sonra da önemli bir rol oynamaya devam etti.

Din, felsefe ve bilim

Helenizmin belirgin bir özelliği, çeşitli kültürler ve ülkeler arasındaki sınırların ortadan kalkmasıydı. Daha önce Yunanlılar, Romalılar, Mısırlılar, Babilliler, Suriyeliler ve Persler kendi tanrılarına hep ulusal dinleri çerçevesinde tapınmıştı. Oysa şimdi çeşitli kültürler dinsel, politik ve bilimsel tasavvurlar halinde tek bir potada birbirine karışmış bulunuyordu.

Belki kentlerdeki pazar meydanlarının yerine tüm dünyanın geçtiğini söyleyebiliriz. Eski pazar yerlerinde de bazen mallarını bazen de farklı fikirlerini satışa sunan insanların sesleri birbirine karışırdı. Şimdi farklı olan şey, pazar yerlerini artık dünyanın her köşesinden malların ve fikirlerin dolduruyor olmasıydı. O yüzden de ortalığı kaplayan sesler farklı farklı dillerdendi.

Yunan düşüncelerinin eski Yunan ülkelerinden çok daha uzaklarda da etkili olduğunu söylemiştik. Ama diğer yandan bütün Akdeniz çevresinde Ortadoğu tanrılarına da tapılır olmuştu. Tanrılarını ve dinî tasavvurlarını çeşitli eski kültürlerden alan birçok yeni din oluştu. Dinlerin böyle birbirine karışmasına *Sinkretizm* (Uzlaşımcılık) deniyor.

Eskiden insanlar kendi halklarına ve kendi kent devletlerine bağlılık duyardı. Bu türden sınırlar ve ayrım çizgileri giderek silindikçe, insanların yaşam tarzlarına ilişkin şüpheleri ve güvensizlikleri de arttı. Zaten Geç Antik Çağ'a dini şüpheler, kültürel çözülme ve kötümserlik damgasını vurmuş, "Dünya yaşlandı" gibisinden bir anlayış çıkmıştır ortaya.

Yeni oluşan birçok dinin ortak yanı, insanın ölümden nasıl kurtulabileceğini öğretiyor olmalarıydı. Bu öğretilerin büyük bir kısmı gizli tutulurdu. Gizli topluluklarda yer alarak ya da belli törenlere katılarak ruha ölümsüzlük kazandırılacağı ve sonsuz bir yaşama ulaşılacağı umuluyordu. Bu açıdan, törenler kadar evrenin gerçek doğasına yönelik bir bakış edinebilmek de ruhun kurtuluşu için önemli olabilirdi.

Bunlar yeni dinlerdi Sofie. Bu arada *felsefe* de "kurtuluş ve yaşam tesellisi" olarak ilerlemesini sürdürdü. Felsefî sezgi sadece kendi başına bir değer değildi. İnsanın ölüm korkusundan ve karamsarlıktan kurtulmasında da önemli bir rol oynuyordu. Böylelikle din ile felsefe arasındaki sınırlar da giderek silindi.

Genel olarak Helenizm felsefesinin pek özgün olmadığını söyleyebiliriz. Yeni bir Platon ya da Aristoteles çıkmadı ortaya. Bunun yerine Atinalı üç büyük filozof, kısaca tanıtacağım çeşitli felsefî akımların ilham kaynağı oldu.

Helenizm döneminde *bilim* de çeşitli kültürel deneyimlerin birbirine karışmasından etkilenmekteydi. Bu alanda, Batı ile Doğu'nun kesişme noktası olan Mısır'daki İskenderiye kenti anahtar rolü oynuyordu. Platon ve Aristoteles'ten kalma felsefe okullarıyla Atina, felsefenin başkenti olmayı sürdürürken, İskenderiye de bilimin merkezi haline geldi. Çok büyük bir kütüphaneye sahip olan bu kent matematik, astronomi, biyoloji ve tıbbın merkezi durumundaydı.

Helenistik kültürü bugünün dünyasıyla da karşılaştırabiliriz. 20. yüzyılda da giderek daha açık ilişkiler geliştiren bir dünya toplumu söz konusu. Din ve yaşam tarzları büyük altüst oluşlardan geçiyor. Nasıl İsa'nın yaşadığı yılların Roma'sını Yunan, Mısır ve Ortadoğu dinlerinin tanrı tasavvurları doldurmuşsa, 20. yüzyılın sonunda da tüm Avrupa kentlerinde dünyanın her tarafından gelme dinî tasavvurlara bir ölçüde rastlanabiliyor.

Bugün ayrıca, "dünya görüşleri pazarında" yer alan yeni önerilerin temelinde eski ve yeni din, felsefe ve bilimin bir karışımıyla karşılaşabiliyoruz. Aslında bugünkü "yeni bilgi"nin büyük kısmı eski düşüncelerden oluşmaktadır ve kökleri de kısmen Helenizm döneminde yatar.

Daha önce de belirttiğim gibi, Helenistik felsefe Sokrates, Platon ve Aristoteles'in ortaya attığı sorunlar üzerinde çalışmıştır. Bu filozofların ortak yanı ise insanın en iyi nasıl yaşayıp öleceği sorusunu yanıtlamak istemeleriydi. Böylece etik, gündemde önemli bir yere oturdu, yeni uluslararası topluluğun en önemli felsefî projesi haline geldi. Temel soru mutluluğun ne olduğu ve nasıl elde edilebileceğiydi.

Bu felsefî akımlardan dördünü ele alacağız.

Kinikler

Sokrates'le ilgili bir olay anlatılır: Pazar yerinde, mallarla dolu bir tezgâhın önünde öylece durmuş ve sonunda bağırmış: "İhtiyacım olmayan ne kadar çok şey var burada!"

Sokrates'in bu tavrı kinik felsefe için çıkış noktası oluşturur. İ.Ö. 400 civarında Atina'da Sokrates'in öğrencilerinden *Antisthenes* tarafından başlatılmıştır *kinik felsefe.* Antisthenes Sokrates'in en çok kanaatkârlığına önem vermiştir.

Kinikler gerçek mutluluğun maddi lüks, politik iktidar ve sağlık gibi dış şeylere bağlı olmadığını vurgular. Gerçek mutluluk bu gibi rastlantısal ve geçici şeylere bağımlı olmamaktır. Dış şeylere bağlı olmadığı için, gerçek mutluluğa herkes ulaşabilir. Ve bir kez elde edildiğinde, bir daha yitirilmesi mümkün değildir.

En ünlü kinik *Diogenes'ti.* Antisthenes'in öğrencisi olan Diogenes'in bir fıçıda yaşadığı ve bir aba, bir değnek ve bir ekmek torbasından başka bir şeye sahip olmadığı anlatılır. (Bu durumda mutluluğu elinden çekip almak da pek kolay değildi tabii!) Bir gün Diogenes fıçısının önünde güneşlenirken, Büyük İskender onu ziyarete gelmiş. Bu bilge insanın karşısına geçip bir isteği var mı, diye sormuş İskender, isteğini hemen yerine getireceğini söylemiş. Diogenes de, bir adım yana çekil de, güneşimi kesme demiş İskender'e. Böylece bu büyük komutandan bile daha zengin ve mutlu olduğunu göstermiş. İstediği her şeye sahipmiş ne de olsa.

Kiniklere göre insan sağlık konusunu sorun etmemelidir. Hattâ ağrılara ve ölüme de aldırış etmemelidir. Ayrıca başkalarının çektiklerini dert edip kendini sıkmamalıdır.

Günümüzde "kinik" ve "Kinizm" sözcüklerini daha çok başkalarının acılarına karşı duyarsız kalma anlamında kullanıyoruz.

Stoacılar

Kinikler, İ.Ö. 300 civarında Atina'da ortaya çıkan stoacı felsefe için çok önemliydi. Bu yeni akımın temellerini aslen Kıbrıslı olup bir deniz kazasından sonra Atina'ya yerleşen ve kiniklere katılan *Zenon* atmıştır. Kendini dinlemeye gelenleri sütunlu bir yolda topluyordu Zenon. Stoacılık

adı da, Yunanca "sütunlu yol" demek olan stoa sözcüğünden gelmedir. Stoacılık sonradan Roma kültüründe önemli bir rol oynamıştır.

Herakleitos gibi stoacılar da bütün insanların aynı dünya aklından —ya da aynı "logos"tan— pay aldığını öne sürdüler. Her insanı minyatür bir dünya, "makrokosmosu" yansıtan bir "mikrokosmos" sayıyorlardı.

Bu yaklaşım doğal hak denen genel geçerli bir düşünceye yol açtı. Doğal hak insanın ve evrenin zamandışı olan aklını temel aldığından, zamana ve ortama göre değişmez. Bu açıdan stoacılar Sofistlere karşı Sokrates'in yanında yer almışlardır.

Doğal hak bütün insanlar için geçerlidir, köleler için de. Çeşitli devletlerin çıkardığı yasaları, stoacılar doğanın kendisinde temellenen bir hukukun yetersiz taklitleri olarak görmüştür.

Böylece tek bir insanla evren arasındaki farkı ortadan kaldıran stoacılar "tin" ve "madde" arasında kurulan karşıtlığa da itiraz ediyordu. Sadece bir tek doğa vardı onlara göre. Bu tür bir yaklaşıma Monizm (Tekçilik) diyoruz. (Örneğin, gerçekliği ikiye ayıran Platon'daki Düalizmin (İkicilik) karşıtıdır bu görüş).

Yaşadıkları döneme uygun tarzda yetişmiş olan stoacılar tam anlamıyla "kozmopolit" kişilerdi. Yani "fıçı filozofları"na (kinikler) kıyasla, çağdaş kültüre karşı çok daha açık bir tutum içindeydiler. İnsan topluluğunun önemini vurguluyor, politikayla ilgileniyorlardı. Aralarından faal devlet adamları da çıkmıştır; örneğin Roma imparatoru *Marcus Aurelius* (121-180) bunlardan biridir. Roma'da Yunan kültürü ve felsefesinin yayılmasına katkıda bulunan stoacıların başında hatip, filozof ve politikacı olan Cicero (İ.Ö. 106-43) gelir. Cicero bireysel insanı merkeze yerleştiren bir dünya görüşünü anlatmak üzere Hümanizm sözcüğünü ortaya atmıştır. Bir başka stoacı olan *Seneca* (İ.Ö. 4 — İ.S. 65) ise bundan birkaç yıl sonra insan için insanın kutsal olduğunu yazacaktı. Bu deyiş o günden beri Hümanizmin sloganı olmuştur.

Stoacılar ayrıca, bütün doğal süreçlerin —örneğin hastalık ve ölüm— doğanın değişmez yasalarına göre gerçekleştiğini vurgulamıştı. Böyle olunca, insanın kendi kaderiyle barışması gerekir. Stoacılara göre hiçbir şey rastlantı eseri değildir. Her şey zorunlu olarak gerçekleşir ve kader gelip

kapıyı çaldığında yakınmak pek bir işe yaramaz. İnsan yaşamdaki mutlu durumları da sakin bir biçimde karşılamalıdır. İşte bu noktada, dışsal şeylere aldırış etmeyen kiniklerle olan yakınlığı görüyoruz. Bugün hâlâ bir insan duygularına kapılmadığında "stoacı sükûnet"ten söz edilir.

Epikurosçular

Söylemiş olduğum gibi, Sokrates insanın nasıl iyi bir yaşam sürebileceğini bulmak istiyordu. Kinikler ve stoacıların Sokrates yorumuna göre insan kendini maddi lükslerin etkisinden kurtarmalıydı. Ama Sokrates'in *Aristippos* adlı bir öğrencisi daha vardı. Yaşanan duyusal hazları olabildiğince artırmayı hayatın asıl amacı sayıyordu Aristippos. En büyük iyilik haz, en kötü şey ise acıdır, diyordu. Bu yüzden, her türlü acıdan *kaçınarak* yaşamanın yolunu bulmak istiyordu. (Kinikler ve stoacılar için amaç her türlü acıya *dayanmaktı*. Ancak bu, acıdan kaçınmak için ne gerekiyorsa yapmaktan farklı bir tutumdur.)

İ.Ö. 300 civarında Atina'da *Epikuros* (İ.Ö. 341-270) tarafından yeni bir felsefe okulu kuruldu (Epikurosçular). Aristippos'un haz ahlakını daha da geliştiren Epikuros bu görüşü Demokritos'un atom öğretisiyle birleştirdi.

Epikurosçuların genellikle bir bahçede buluştuğu anlatılır. Bu nedenle "bahçe filozofları" diye de anılırlar. Bahçe kapısının üstünde bir de yazı varmış: "Yabancı, burada keyfin yerine gelecek. Burada en büyük iyilik hazdır."

Epikuros haz veren bir davranışın sonuçlarını her zaman olası yan etkilerle karşılaştırmak gerektiğini açıkça belirtmişti. Eğer çikolatayı fazla kaçırdığın olduysa, ne demek istediğimi anlayacaksın. Yok olmadıysa, işte sana bir ev ödevi: Kumbaranı boşalt ve gidip iki yüz Kronluk çikolata al. (Herhalde çikolatayı seviyorsundur.) Bu ödevi yaparken önemli olan, bütün çikolatayı bir oturuşta yemen. Bu leziz yiyeceği tükettikten yarım saat kadar sonra Epikuros'un "yan etkiler"le neyi kastettiğini anlayacaksın.

Epikuros ayrıca kısa süren bir hazla daha büyük, kalıcı ya da daha yoğun hazzı uzun bir zaman dilimini gözeterek karşılaştırmayı da gerekli buluyordu. (Örneğin, bir yıl boyunca hiç çikolata yemeyip bütün harçlığını

yeni bir bisiklet ya da bir yurtdışı gezisi için biriktirmeye karar verebilirsin.) İnsanın hayvanlardan bir farkı da, hayatını planlayabilmesidir. Bir "haz hesabı" yapabilir. Lezzetli çikolatanın bir değeri vardır elbette, ama yeni bir bisikletin ya da bir İngiltere gezisinin de vardır.

Diğer yandan, "hazzın" mutlaka duyusal bir şey (örneğin çikolata) olması gerekmediğini de vurgulamıştı Epikuros. Arkadaşlık etmek ya da bir sanat eserini izlemek de haz verici olabilir. Hayatın tadını çıkarmanın bir başka ön koşulu da kendine hâkim olma, ölçülülük ve iç huzuru gibi eski Yunan idealleridir. Çünkü arzunun dizginlenebilmesi gerekir. Hem böylece iç huzuru acılara dayanmaya da yardımcı olacaktır.

Epikuros'un bahçesini ziyaret edenler arasında dinî kaygı duyan kişiler de çoktu. Bu açıdan, Demokritos'un atom öğretisi dine ve batıl inanca karşı yararlı oluyordu. İyi bir yaşam sürebilmek bakımından, ölüm korkusunu yenmiş olmak da çok önemliydi. İşte bu noktada Demokritos'un "ruh atomları" öğretisine başvuruyordu Epikuros. Ölünce "ruh atomları"nın her tarafa saçıldığını düşünen Demokritos'un bu yüzden ölümden sonraki bir yaşama inanmadığını belki hatırlarsın.

Epikuros da "Ölüm bizi ilgilendirmez" diyordu. "Var olduğumuz sürece ölüm ortada yoktur; ölüm geldiği anda da biz artık yokuz." (Bu açıdan bakarsak, kimse kendi ölümünden dolayı acı çekmez.)

Epikuros özgürleştirici felsefesini dört sağaltıcı unsur halinde özetlemiştir:

> Tanrılardan korkmamıza gerek yoktur. Ölüm konusunda endişeye kapılmamıza gerek yoktur. İyi olanı elde etmek kolaydır. Korkunç olana katlanmak kolaydır.

Eski Yunanistan'da filozofun görevini hekiminkiyle karşılaştırmak seyrek görülen bir şey değildi. Yani insanın bir "felsefî ecza kutusu" edinmesi gerekiyordu ve kutunun içinde yukarıda sayılan dört önemli ilaç bulunmalıydı.

Stoacıların tersine, Epikurosçular politika ve topluma fazla ilgi göstermemiştir. Zaten Epikuros "Kendini belli etmeden yaşa!" diye

tavsiyede bulunmuştu. Onun bahçesini günümüzde çeşitli insanların aynı evde oturup birlikte yaşadığı durumlara benzetebiliriz belki. Bugün de birçok insan, koca toplumun ortasında sığınabileceği bir ada ya da bir liman arıyor.

Epikuros'tan sonra birçok Epikurosçu tek yanlı bir haz bağımlılığına yöneldi. "İçinde bulunduğun ânı yaşa!" ilkesini benimsediler. Günümüzde "Epikurosçu" sözcüğü genellikle olumsuz bir anlamda, "sadece kendi keyfini düşünen kişi" anlamında kullanılıyor.

Yeni Platonculuk

Kinikler, stoacılar ve Epikurosçuların fikirlerini Sokrates'e dayandırdığını gördük. Ayrıca, Sokrates öncesi filozoflardan Demokritos ve Herakleitos'tan da etkilenmişlerdi. Ama Geç Antik Çağ'ın en dikkat çekici felsefî akımı öncelikle Platon'un idealar öğretisinden ilham almıştı. Bu nedenle söz konusu akıma Yeni Platonculuk diyoruz.

Yeni Platonculuğun en önemli temsilcisi *Plotinos*'tu (ykş. 205-270). İskenderiye'de felsefe eğitimi gördükten sonra Roma'ya yerleşti. Plotinos'un İskenderiye kökenli oluşuna dikkat etmeliyiz. Yüzyıllardan beri Yunan felsefesi ile Doğu Gizemciliğinin büyük bir buluşma merkeziydi bu kent. Plotinos'un buradan alıp Roma'ya taşıdığı kurtuluş öğretisi, o sıralarda kendini kabul ettirmekte olan Hıristiyanlığın ciddi bir rakibi haline gelecekti. Ama bunun ötesinde, Hıristiyan tanrıbilimi üzerinde güçlü bir etkisi oldu.

Platon'un idealar öğretisini hatırlıyorsundur Sofie. Biliyorsun, idealar dünyasıyla duyular dünyasını ayırmıştı Platon. Dolayısıyla, insanın ruhu ile bedeni arasında da keskin bir ayrım yapmıştı. Böylece insan ikili bir varlık oluyordu: Platon'a göre bedenimiz, duyular dünyasındaki diğer her şey gibi toprak ve tozdan oluşmuştu; ama ölümsüz bir ruha da sahiptik. Platon'dan çok önce de bu yaklaşım Yunanistan'da oldukça yaygındı. Ayrıca Plotinos, Asya kaynaklı benzer düşüncelerle de tanışmıştı.

Plotinos bütün dünyayı iki kutup arasındaki bir gerilim alanı olarak görüyordu. Bir uçta tanrısal ışık vardı. Plotinos bundan genellikle "Bir" diye

söz ediyor, bazen de Tanrı diyordu. Diğer uçta ise mutlak karanlık hüküm sürmekteydi. "Bir"in ışığı erişemiyordu buraya. Ama Plotinos'un asıl vurguladığı, bu karanlığın aslında var olmadığıydı. Karanlık sadece ışığın olmayışından ibaretti —yani yoktu. Var olan tek şey "Tanrı" ya da "Bir"di, ama nasıl bir ışık kaynağı karanlıkta yavaş yavaş kaybolursa, tanrısal ışınların ulaşabildiği yerlerin de bir sınırı vardı.

Plotinos'a göre "Bir"in ışığı ruhu aydınlatır, madde ise kendi varlığı bulunmayan karanlıktır. Doğadaki biçimler de "Bir"in zayıf birer yansımasıdır.

Gece büyük bir ateş yandığını düşün, sevgili Sofie. Etrafa kıvılcımlar saçılıyor. Ateşin çevresinde geniş bir alan gündüz gibi aydınlanmış. Ama birkaç kilometre uzaktan hâlâ görebiliyoruz ateşin zayıf ışığını. Daha da uzaklaşırsak, ateş cılız bir gece fenerini andıran küçücük bir nokta gibi kalacak. En sonunda o kadar uzaklaşacağız ki, ateşten bize kesinlikle hiçbir ışık parçası ulaşamayacak. Gecenin ortasında, herhangi bir noktada ışınlar yitip gidiyor ve etraf kapkaranlık olunca, hiçbir şey göremiyoruz. Ne bir gölge var, ne de bir şekil.

Şimdi gerçekliğin de bu ateş gibi olduğunu düşün. Yanan şey Tanrı'dır, dışardaki karanlık da insanın ve hayvanların malzemesi olan soğuk madde. Tanrı'nın yanıbaşında bütün yaratıkların ilk biçimleri olan ebedî idealar duruyor. Ve en önemlisi: insan ruhu "ateşin bir kıvılcımı"dır. Ama doğanın her yanında bu tanrısal ışıktan bir parça parlıyor. Bütün canlı varlıklarda görebiliriz onu, hattâ bir gülde ya da bir çan çiçeğinde bile böyle bir tanrısal pırıltı vardır. Yaşayan Tanrı'dan en uzakta ise toprak, su ve taşlar bulunur.

Bak söylüyorum, gördüğümüz her şeyde tanrısal sırrın bir parçası saklıdır. Bir ayçiçeğinden ya da bir gelincikten parladığını görürüz onun. Ağaç dalından uçan bir kelebek —ya da akvaryumda yüzen bir balık— gördüğümüzde, bu derin sırra biraz daha yaklaşırız. Ama Tanrı'ya en çok yaklaştığımız yer, kendi ruhumuzdur. Ancak orada yaşamın büyük sırrıyla birleşebiliriz. Hattâ nadiren de olsa, kendimizi *bu tanrısal sırla aynı* hissettiğimiz anlar vardır.

Plotinos'un görselleştirme tarzı Platon'un mağara benzetmesini hatırlatıyor. Mağaranın ağzına ne kadar yaklaşırsak, var olan her şeyin

kaynağına da o kadar yaklaşmış oluruz. Ama Platon'un gerçekliği açıkça ikiye bölmesine karşılık, Plotinos'un düşünüşüne bir bütünlük deneyimi egemendir. Her şey *birdir* çünkü her şey Tanrı'dır. Hattâ Platon'un anlattığı mağaranın dibindeki gölgeler bile "Bir"i zayıf da olsa yansıtmaktadır.

Yaşamı boyunca sadece birkaç kez ruhunun Tanrı'da eridiğini hissedebildi Plotinos. Böyle bir olaya genellikle *mistik yaşantı* diyoruz. Bu tür şeyler yaşayan tek kişi Plotinos değildi. Bütün çağlarda ve bütün kültürlerde bundan bahseden insanlar olmuştur. Yaşadıklarını çok farklı biçimlerde betimlemişlerdir gerçi, ama birçok önemli benzerlik de görülür. Bu ortak yanların bazı örneklerine bakacağız şimdi.

Gizemcilik

Mistik bir yaşantı, kişinin kendini Tanrı'yla ya da "dünya ruhu"yla birlik halinde hissetmesidir. Birçok din, Tanrı ile yarattıkları arasındaki uçurumu vurgular; oysa gizemci yaşantıda böyle bir uçurum bulunmaz. Gizemcilerin yaşadığı "Tanrı'yla birleşmek, onun birliği içinde erimek"tir.

Mesele şu: Alışkanlıkla hep "ben" diye sözünü ettiğimiz şey bizim asıl Ben'imiz değil. Kısa süren bazı anlarda kendimizi daha büyük bir Ben'le özdeş hissedebiliriz. Buna kimi gizemciler Tanrı der, kimileri de "dünya ruhu", "doğanın bütünlüğü" ya da "evren". Eriyiş anında gizemci "kendini yitirdiğini" hisseder. Tanrı'nın içinde kaybolur ya da yitip gider —tıpkı bir su damlasının denize karışınca "kendini yitirmesi" gibi. Hintli bir gizemci bunu şöyle dile getirmiştir: "Ben varken Tanrı yoktu, şimdi Tanrı var, ben yokum." Hıristiyan gizemcilerden *Angelus Silensius* (1624-1677) ise şöyle demişti: "Denize varınca, küçücük damla deniz olur —Tanrı'ya kavuşan ruh da Tanrı."

Belki de şu anda "kendini kaybetmek" hiç de hoş bir şey değilmiş gibi geliyor sana. Ne düşündüğünü anlıyorum tabii Sofie. Ama asıl mesele şu ki, kaybettiğin şey kazandığının yanında sonsuz ölçüde küçük kalıyor. Şu andaki halinle kendini kaybediyorsun, ama bir yandan da sonsuz büyüklükte bir şey olduğunu kavrıyorsun. Bütün evrensin sen. Evet sevgili Sofie, dünya ruhu sensin. Tanrı'sın. Eğer Sofie Amundsen olan kendini

kaybetmen gerekiyorsa, bu "gündelik-ben"i zaten bir gün nasıl olsa yitireceğini düşünerek avunabilirsin. Ancak kendi kendini serbest bırakarak tanıyabileceğin gerçek benliğin gizemcilerin gözünde sonsuza dek yanacak harikulade bir ateştir.

Ama böyle bir mistik deneyim her zaman kendiliğinden ortaya çıkmaz. Çoğu kez gizemci, Tanrı'yla karşılaşabilmek için bir "aydınlanma ve arınma" yolunu aşmalıdır. Basit bir yaşam tarzı ve meditasyondan geçen bir yoldur bu. Gizemci birdenbire hedefine ulaşır ve haykırır: "Ben Tanrı'yım!" ya da "Ben Sen'im!"

Dünyanın bütün büyük dinlerinde gizemci eğilimlere rastlıyoruz. Gizemcilerin kendi mistik yaşantıları hakkında yazdığı şeyler de, onca kültürel farklılığa rağmen, birbirine dikkat çekici ölçüde benzemektedir. Kültürel arka plan, daha çok gizemci mistik deneyimine dinî ya da felsefî bir yorum getirmeye girişiğinde kendini belli eder.

Batı Gizemciliğinde —yani Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyette— gizemci özellikle kişisel bir Tanrı'yla olan karşılaşmasını vurgular. Tanrı doğada ve insan ruhunda var olmakla birlikte, aynı zamanda bu dünyanın çok üstündedir. *Doğu Gizemciliğinde* ise —yani Hinduizm, Budizm ve Çin dininde— daha çok vurgulanan, gizemcinin Tanrı'da ya da dünya ruhunda tam bir erime ve kaynaşma yaşamasıdır. Gizemci "Ben dünya ruhuyum" ya da "Ben Tanrı'yım", diyebilir. Çünkü dünyada var olan Tanrı bunun dışında hiçbir yerde değildir.

Özellikle Hindistan'da Platon'dan çok daha eskilere dayanan güçlü Gizemcilik akımları vardı. Hinduist düşüncelerin Batı'ya taşınmasında rol oynamış olan *Swami Vivekananda* şöyle demişti:

> "Nasıl dünyadaki bazı dinler kişisel bir Tanrı'ya inanmayanları ateist kabul ediyorsa, biz de kendine inanmayan bir insanın ateist olduğunu söylüyoruz. Kendi ruhunun yüceliğine inanmamaya Ateizm diyoruz."

Mistik bir yaşantı ahlak açısından da önem taşıyabilir. Hindistan'ın eski devlet başkanlarından *Radhakrishnan* bir keresinde şöyle demişti:

"Başkasını da kendin gibi sevmelisin, çünkü sen o *başkasısın.* Başkasının senden başka biri olduğuna inanman bir yanılsama sadece."

Hiçbir dine bağlı olmayan modern insanların da mistik yaşantılardan söz ettiği olabiliyor. Birdenbire "kozmik bilinç" ya da "okyanus hissi" dedikleri bir şey yaşıyor bu insanlar. Zamanın dışına çıktıklarını hissediyor, dünyayı "sonsuzluğun bakış açısından" görüyorlar.

Sofie yatakta doğruldu. Hâlâ bir bedene sahip mi diye kendini yoklaması gerekiyordu.

Plotinos ve gizemcilerle ilgili kısmı okurken sanki yataktan yükselir gibi olmuş, odayı aşıp pencereden geçmiş, kentin üstünde salınarak geziniyormuş hissine kapılmıştı. Kent meydanındaki kalabalığı görmüştü sanki. Ama bu kadarla da kalmamıştı; üzerinde yaşadığı gezegenin göklerinde süzülmüş, Kuzey Denizi ve Avrupa'yı aşmış, Sahra'ya ve Afrika steplerine uzanmıştı.

O koskoca küre tek bir canlı insana dönüşmüştü ve bu kişi Sofie'nin kendisi olsa gerekti. Dünya benim, diye düşündü. Her zaman kavranılmaz ve ürkütücü bulduğu şu koskoca evren kendi beninden başka bir şey değildi. Evren hâlâ büyük ve görkemliydi, ama Sofie'nin kendisi de o kadar büyüktü şimdi.

Bu olağanüstü duygu az sonra zayıflamaya başladı, iyice silindi sonunda. Ama Sofie onu hiç unutmayacağından emindi. İçindeki bir şey sanki alnından dışarı fırlamış, bir damla boyanın bir bardak suyu renklendirmesi gibi, diğer her şeyin içine karışmıştı.

Her şey olup bittikten sonra Sofie çok güzel bir rüyadan başı ağrıyarak uyanmış gibi hissediyordu kendini. Bir bedeni olduğunu keşfettiği anda hayal kırıklığı belirten hafif bir soluk sesi çıktı ağzından. Yataktan kalkmaya çalışıyordu bu beden. Uzun süre karınüstü yatıp Alberto Knox'un mektubunu okuduğu için de sırtı ağrıyordu. Ama ne olursa olsun, asla unutmayacağı bir şey yaşamıştı.

Sonunda bacakları üstünde durmayı başardı. Kâğıtları delip diğer derslerin bulunduğu klasöre yerleştirdi. Sonra bahçeye çıktı.

Kuşlar sanki dünya yeni yaratılmış gibi coşkuyla ötüşüyordu. Eski tavşan kümeslerinin arkasındaki açık yeşil huş ağaçlarının renkleri öyle parlaktı ki, sanki Yaratıcı boyaları karıştırma işini daha tamamlamamış gibi görünüyordu.

Her şeyin tanrısal bir ben olduğuna inanabilir miydi gerçekten? Ruhunun bir "ateş kıvılcımı" olduğuna inanabilir miydi? Eğer böyleyse, demek ki kendisi de tanrısal bir varlıktı.

KARTPOSTALLAR

...kendi kendime sıkı bir
sansür uyguluyorum...

Birkaç gün boyunca felsefe öğretmeninden posta gelmedi. 17 Mayıs Perşembe Norveç'in ulusal bayramıydı. Ayın 18'inde de okul yoktu.

16 Mayıs Çarşamba günü okuldan eve dönerlerken, Jorunn beklenmedik bir öneri yapıverdi:

"Çadırlarımızı alıp kamp yapalım mı?"

Sofie'nin ilk aklına gelen, uzun süre evden ayrı kalmak istemediğiydi.

Sonra kendini toparlayıp cevap verdi:

"Tabii, çok hoş olur."

İki saat sonra Jorunn koca bir sırt çantasıyla Sofie'lere gelmişti bile. Sofie'nin sırt çantası ve çadırı hazırdı. Ayrıca uyku tulumları, kalın giysiler, şişme yataklar, el fenerleri, çay dolu büyük termoslar ve lezzetli yiyecekler almayı da ihmal etmemişlerdi.

Sofie'nin annesi saat beşe doğru eve geldiğinde, neler yapıp nelerden kaçınmaları gerektiği konusunda bir hayli nasihat dinlemek zorunda kaldılar. Nerede kamp kuracaklarını da bilmek istiyordu.

Tiurtoppen'e gitmek istediklerini söylediler. Sabaha karşı yaban horozlarını duyarlardı belki de orada.

Sofie bu kamp yerini seçerken başka bir şey daha düşünmüştü. Aklında kaldığı kadarıyla, Tiurtoppen Binbaşının Kulübesi'ne pek uzak değildi. İçinden bir şey onu oraya çekiyordu, ama bir daha tek başına kulübeye girmeye cesaret edemeyeceği de kesindi.

Sofie'lerin bahçe kapısının önündeki açıklıktan geçerek orman yoluna koyuldular. Tanrı ve dünya hakkında konuşuyorlardı. Felsefe konularına biraz ara vermiş olmak hoşuna gidiyordu Sofie'nin.

Saat sekize doğru Tiurtoppen yakınındaki bir düzlükte çadırı kurmuşlardı bile. Geceleme için gereken hazırlıkları tamamladılar, uyku tulumlarını önceden açıp serdiler, iyice doyana kadar yiyip içtikten sonra Sofie arkadaşına sordu:

"Binbaşının Kulübesinden bahsedildiğini duydun mu hiç?"

"Binbaşının Kulübesi mi?"

"Ormanın bir köşesinde böyle bir kulübe var, küçük bir gölün kıyısında. Eskiden tuhaf bir binbaşı otururmuş orada, onun için de adı Binbaşının Kulübesi olmuş."

"Peki şimdi oturan var mı?"

"Gidip bir bakalım mı?"

"Peki ama nerede?"

Sofie kolunu ağaçlara doğru uzatarak cevapladı bu soruyu.

Jorunn pek gitmek istemiyordu aslında, ama sonunda yola çıktılar. Güneş ufka iyice yaklaşmıştı.

Önce yüksek çamların arasından ilerlediler, sonra da sık ve dikenli çalılıkları aşmaları gerekti. Sonunda bir patikaya ulaştılar. Sofie'nin pazar sabahı yürüdüğü yol olabilir miydi bu?

Öyleydi. Çok geçmeden yolun sağ tarafındaki ağaçların arasından parıldayan bir şeye işaret etti Sofie.

"İşte orada," dedi.

Az sonra gölün kıyısında duruyorlardı. Sofie karşı kıyıdaki kulübeye baktı. Bütün panjurlar kapalıydı bu kez. Kırmızı ev alabildiğine terk edilmiş bir görüntü sunuyordu.

Jorunn etrafa bakındı.

"Karşı kıyıya yüzmemiz mi gerekiyor," diye sordu.

"Hayır, kürek çekeceğiz."

Sofie kayığı gösterdi. Geçen defaki yerinde duruyordu kayık.

"Sen daha önce geldin mi buraya?"

Sofie başını salladı iki yana. Kulübeye yaptığı ziyareti arkadaşına anlatmak çok karmaşık bir iş olacaktı. Anlatmaya kalksa, Alberto Knox ve felsefe derslerinden bahsetmemeyi nasıl başaracaktı?

Gölde kürek çekerken şakalaşıp gülüştüler. Karşı kıyıya geldiklerinde Sofie kayığı büyük bir özenle karaya çekti. Az sonra kulübenin kapısındaydılar. Jorunn kapı koluna uzandı. Evde kimsenin oturmadığı besbelliydi nasıl olsa.

"Kilitli. Zaten başka ne beklenirdi ki."

"Belki bir anahtar bulabiliriz," dedi Sofie.

Temel duvarının taşları arasındaki boşlukları araştırmaya koyuldu.

"Boş ver canım, gel çadıra dönelim," dedi Jorunn birkaç dakika sonra.

Ama tam o anda "İşte buldum! Buldum!" diye bağırdı Sofie.

Zafer kazanmış gibi havaya kaldırdı anahtarı. Sonra kilide soktu ve kapı açılıverdi.

İki arkadaş hırsız gibi sessizce eve girdi, içerisi soğuk ve karanlıktı.

"Bir şey görünmüyor," dedi Jorunn.

Ama Sofie bunu da düşünmüştü. Cebinden bir kibrit kutusu çıkardı, ilk kibrit daha sönmeden, kulübenin bomboş olduğunu görmüşlerdi. Sofie bir kibrit daha yaktı ve şöminenin üstündeki dövme demirden şamdanda küçük bir mum durduğunu gördü. Üçüncü bir kibritle mumu yaktı. Küçük oda her tarafı görebilecekleri kadar aydınlanmıştı artık.

"Küçücük bir mumun bunca karanlığı aydınlığa çevirmesi garip değil mi?" diye sordu Sofie.

Arkadaşı başını salladı.

"Ama bir noktada ışık karanlığın içinde kayboluyor," diye devam etti Sofie sözüne. "Aslında karanlık diye bir şey yok. Yalnızca ışığın yokluğu var."

"Hay Allah! Ne de tuhaf şeyler söylüyorsun böyle. Haydi gidelim."

"Önce aynaya bakalım."

Sofie aynen daha önceki gibi konsolun üstünde duran pirinç aynayı gösterdi.

"Ne kadar güzel..."

"Ama bu sihirli bir ayna."

"Ayna, ayna, söyle bana. En güzel kim bu dünyada?"

"Şaka yapmıyorum, Jorunn. Sanırım bu aynaya bakınca, arkasındaki bir şeyi görebiliyorsun."

"Hani hiç gelmemiştin buraya? Beni böyle korkutmaktan ne zevk alıyorsun?"

Sofie bu soruyu yanıtlayamadı.

"Affedersin."

Ama Jorunn bu arada başka bir şeyle meşguldü; odanın bir köşesinde, yerde bir şey görmüştü. Gidip aldı.

"Kartpostallar," dedi.

Sofie derin bir nefes aldı.

"Dokunma sakın! Duyuyor musun, onlara dokunamazsın!"

Jorunn geri sıçradı. Kart destesini sanki elini yakıyormuş gibi bıraktı hemen. Düşen kartlar etrafa saçıldı. Birkaç saniye sonra gülmeye başladı.

"Bildiğimiz kartpostallar bunlar."

Jorunn yere oturup kartları topladı. Az sonra Sofie de oturdu yanına.

"Lübnan... Lübnan... Lübnan... Bütün kartlar Lübnan'dan gönderilmiş," dedi Jorunn.

"Biliyorum." Sofie ağlayacak gibiydi.

"Demek ki gelmişsin daha önce buraya."

"Demek ki gelmişim."

Sofie kulübeye gelmiş olduğunu itiraf ederse, her şeyin daha kolay olacağını fark etmişti. Son günlerdeki esrarengiz olaylardan arkadaşına birazcık söz etmenin ne zararı olabilirdi ki?

"Buraya geldikten sonra söylemek istemiştim."

Jorunn kartları okumaya başlamıştı.

"Hepsi de Hilde Møller Knag diye birine yollanmış."

Sofie henüz bir tek karta bile dokunmuş değildi.

"Bütün adres bu kadar mı?"

Jorunn adresi okudu:

"Hilde Møller Knag, Alberto Knox eliyle, Lillevann, Norveç."

Sofie rahat bir nefes aldı. Kartlarda "Sofie Amundsen eliyle" diye yazmasından korkmuştu. Ancak şimdi alıp bakacak cesareti bulabildi.

"28 Nisan... 4 Mayıs... 6 Mayıs... 9 Mayıs... hepsi de son birkaç günde damgalanmış."

"Dahası da var. Bütün damgalar Norveççe. Bak işte, hem de BM Taburu! Pullar da Norveç pulları."

"Sanırım bu hep böyle. Tarafsız olmaları gerek, onun için orda bir de Norveç postahanesi var."

"Peki ama buraya nasıl geliyor mektuplar?"

"Askerî uçaklarla herhalde."

Sofie mumu yere bıraktı. Şimdi ikisi birlikte, kartlardaki yazıları okumaya başlamışlardı. Jorunn hepsini sıraya koydu ve ilk kartı okudu:

Sevgili Hilde! İnan ki Lillesand'a, evime döneceğime çok seviniyorum. 23 Haziran akşamı erkenden Kjevik'te olacağım. 15. yaşgününe gelebilmeyi çok isterdim, ama biliyorsun askerî emirlere göre hareket etmek zorundayım. Bütün sevgimle büyük bir doğum günü hediyesi hazırlayacağıma söz verirsem, belki bu seni biraz teselli eder. Daima kızının geleceğini düşünen bir babadan sevgiler.

Not: Bu kartın bir kopyasını ortak bir tanıdığa yolluyorum. Nedenini yakında anlayacaksın Hildeciğim. Şimdilik çok esrarengiz bir havadayım, ama eminim bunu da anlayışla karşılıyorsundur.

Sofie ikinci kartı alıp okudu:

Sevgili Hilde! Burada hep günübirlik yaşıyoruz. İlerde Lübnan'da geçirdiğim bu ayları hatırlayacak olursam, herhalde aklıma sadece bekleyip durduğumuz gelecek. Yine de, 15. yaş günün için olabildiğince güzel bir armağan hazırlayabileyim diye, elimden gelen çabayı gösteriyorum. Şimdilik başka bir şey söyleyemem. Kendi kendime sıkı bir sansür uygulamaktayım. Sevgiler, Baban.

İki arkadaş heyecan içinde nefes bile alamıyordu. İkisi de hiç konuşmuyor, sadece kartları okuyordu.

Sevgili çocuğum! Aslında itiraflarımı sana beyaz bir güvercinle yollamak isterdim. Ama Lübnan'da uçuracak beyaz güvercin bulamıyoruz. Savaşın yakıp yıktığı bu ülkeye en çok gereken şey, beyaz

güvercinler. Umarım BM günün birinde dünyada gerçekten barışı sağlar.

Not: Yaşgünü hediyeni başkalarıyla paylaşmayı düşünür müsün? Hele bir eve geleyim, o zaman buna da bir bakarız. Ama neden bahsettiğimi hâlâ bilmiyorsun ki!

İkimizi de düşünmek için bol bol zamanı olan babandan kucak dolusu sevgiler.

Sonunda kartların altısı okunmuş, geriye bir tek kart kalmıştı.

Sevgili Hilde! Doğum gününle ilgili bütün o sırları içimde tutacağım diye uğraşmaktan patlamak üzereyim. Her gün kimbilir kaç defa telefon edip her şeyi anlatmak geliyor içimden, kendimi zor tutuyorum. Bu arada hediye büyüyor da büyüyor. Ve tabii biliyorsun, bir şey ne kadar büyürse, onu kendimize saklamak da o derece zorlaşır. Sevgiler, Baban.

Not: Sofie adlı bir kızla tanışacaksın. Karşılaşmadan önce birbirinizi az çok tanımanız için, sana yazdığım bütün kartların kopyalarını ona da göndermeye başladım. Bakalım bunların kendisiyle ne ilgisi olduğunu yakında sezebilecek mi? Ne dersin Hildecik? Şimdilik o da senden daha fazlasını bilmiyor. Jorunn adında bir de kız arkadaşı var. Belki o biraz yardımcı olabilir.

Jorunn ve Sofie bu son kartı okuduktan sonra birbirine baktı. Jorunn Sofie'nin bileğini yakalamıştı.

"Korkuyorum," dedi.

"Ben de."

"Son karttaki damganın tarihi ne?"

Sofie tekrar baktı karta.

"16 Mayıs," dedi, "Yani bugün."

"İmkânsız!" diye itiraz etti Jorunn. Biraz sinirlenmişti sanki.

Damgaya dikkatle baktılar. Hiçbir hata olamazdı. Tarih açıkça okunuyordu: "16.05.90".

"Olamaz bu," diye ısrar etti Jorunn. "Bunu kimin yazmış olabileceğini de hiç anlamıyorum. Bizi tanıyan biri olmalı. Ama bugün buraya geleceğimizi nasıl bilmiş?"

Jorunn daha çok korkmuştu. Hilde ve babasıyla ilgili mesele Sofie için yeni bir şey değildi ne de olsa.

"Sanırım aynayla bir ilgisi var bütün bunların."

Jorunn bir kez daha dehşete kapıldı.

"Ne yani, kartlar Lübnan'da damgalandığı anda aynadan geçerek buraya mı geldi?"

"Daha iyi bir açıklama geliyor mu aklına?"

"Hayır."

"Zaten buradaki tek sır da bu değil."

Sofie ayağa kalktı, mumu duvardaki iki resme doğru tuttu. Jorunn de eğilip o resimlere baktı.

"Berkeley ve Bjerkely. Ne demek sence bu?"

"Hiçbir fikrim yok."

Mum sönmek üzereydi bu arada.

"Gidelim!" dedi Jorunn, "Haydi!"

"Tamam. Ama aynayı da almak istiyorum."

Sofie bunu söyler söylemez doğruldu, beyaz konsolun üstünde asılı duran koca pirinç aynayı kaldırdı yerinden. Jorunn itiraz etmek istedi, ama Sofie'yi durdurmak mümkün değildi.

Dışarı çıktılar. Etraf kapkaranlıktı. Bir mayıs gecesi bundan daha karanlık olamazdı zaten. Çalılıkları ve ağaçları ancak silüet halinde görebiliyorlardı. Küçük göl sanki yıldızlı gökyüzünü yansıtan bir ayna gibiydi. İki arkadaş yavaşça karşı kıyıya doğru kürek çekmeye başladı.

Çadıra dönerlerken ikisi de pek konuşmuyordu, ama ikisi de diğerinin gördükleri şeyler hakkında kafa patlatmakta olduğunu düşünüyordu. Arada sırada onlardan korkup havalanan kuşlar oldu. İki kez de baykuş sesi duydular.

Çadırı bulduklarında hemen uyku tulumlarına girdiler. Jorunn aynayı çadıra almak istemiyordu. Uykuya dalmadan önce ikisi de aynanın çadır

girişinde durmasını tekin bulmadığını birbirine itiraf etti. Sofie kartpostallarını da almış, sırt çantasının yan cebine yerleştirmişti.

Ertesi sabah erkenden uyandılar. Önce Sofie çıktı uyku tulumundan. Çizmelerini giyip çadırdan çıktı. Otların üzerinde yatmakta olan büyük pirinç ayna çiyle kaplanmıştı. Sofie kazağıyla su damlalarım sildi ve aynada kendine baktı. Neyse ki Lübnan'dan o sabah gelmiş yeni kartpostal filan yoktu ortada.

Çadırı kurdukları düzlükte sabah sisi, pamuk yığınları gibi öbek öbek uçuşuyordu. Büyük bir enerjiyle ötüşen küçük kuşları dinledi Sofie; büyük kuşları ise ne görüyor ne de duyabiliyordu.

İki arkadaş birer kazak daha giyip çadırın önünde kahvaltı ettiler. Az sonra yine Binbaşının Kulübesi'nden ve esrarengiz kartpostallarından söz etmeye başlamışlardı.

Kahvaltıdan sonra çadırı toplayıp dönüş yoluna koyuldular. Koca pirinç aynayı sürekli kolunun altında taşıyordu Sofie ve arada sırada durup dinlenmesi gerekiyordu; çünkü Jorunn aynaya elini bile sürmek niyetinde değildi.

Uzakta ilk evler göründüğünde patlama sesleri duyuldu. Hilde'nin babasının savaşta yanıp yıkılan Lübnan hakkında yazdıkları geldi Sofie'nin aklına. Böyle barış dolu bir ülkede yaşamanın ne büyük bir şans olduğunu düşündü. Masum havai fişeklerdi patlayıp duran.

Sofie Jorunn'ü sıcak çikolata içmeye davet etti. Annesi pirinç aynayı nereden aldıklarını mutlaka bilmek istiyordu. Sofie onu Binbaşının Kulübesi'nde bulduğunu söyledi. Annesi de o kulübede yıllardan beri hiç kimsenin oturmadığını tekrarladı.

Jorunn gittikten sonra kırmızı bir elbise giydi Sofie. Ulusal bayram gününün geri kalan kısmı oldukça normal geçti. Akşam haberlerinde Lübnan'daki Norveçli Birleşmiş Milletler askerlerinin bayramı nasıl kutladığı gösterildi. Sofie bir an bile gözlerini ayırmadı ekrandan. Oradakilerden biri Hilde'nin babasıydı belki de.

Bu 17 Mayıs gününde Sofie'nin son yaptığı, büyük pirinç aynayı odasına asmak oldu. Ertesi sabah mağaraya yeni bir mektup gelmişti. Zarfı açıp içindekileri hemen okudu Sofie.

İKİ KÜLTÜR

...ancak böyle kurtulursun
boşlukta savrulmaktan...

Artık karşılaşmamıza çok az kaldı Sofie. Binbaşının Kulübesi'ne döneceğini tahmin etmiştim, onun için Hilde'nin babasından gelen bütün kartları orada bıraktım. Ancak bu şekilde ulaşabilirler Hilde'ye.

Ama Hilde kartları nasıl alacak diye kafa patlatmana gerek yok. 15 Haziran'a kadar köprünün altından çok sular akar daha.

Helenizm filozoflarının eski Yunan filozoflarını nasıl tekrarladığını gördük. Bir yandan da din kurucusu olmaya çalışmışlardı. Plotinos da neredeyse Platon'u insanlığın kurtarıcısı ilan edecekti.

Ama bilindiği gibi, bu ele aldığımız dönemin tam ortalarında başka bir kurtarıcı doğmuştu —hem de Yunan-Roma kültür dünyasının dışında bir yerlerde. *Nasıralı İsa'*yı kastediyorum. Bu bölümde Hıristiyanlığın Yunan-Roma dünyasına ağır ağır yayılışını göreceğiz. Hani Hilde'nin dünyası da *bizim* dünyamızı yavaş yavaş kaplamaya başladı ya, onun gibi işte.

İsa bir Yahudiydi ve Yahudiler Sami kültürünün bir parçasıdır. Yunanlılar ve Romalılar ise Hint-Avrupa kültürüne aittir. Yani Avrupa uygarlığının iki kökü olduğunu söyleyebiliriz. Hıristiyanlığın giderek nasıl Yunan-Roma kültürüyle karıştığına bakmadan önce, bu iki kökü biraz daha yakından inceleyelim.

Hint-Avrupalılar

Hint-Avrupalı dediğimizde, Hint-Avrupa dillerinin konuşulduğu bütün ülke ve kültürleri kastediyoruz. Fin-Macar dilleri (Laponca, Fince, Estonca ve

Macarca) ve Baskça dışında bütün Avrupa dilleri buna dahildir. Çoğu Hint ve İran dili de Hint-Avrupa dil ailesine girer.

Muhtemelen ilk Hint-Avrupalılar bundan dört bin yıl kadar önce Karadeniz ve Hazar Denizi çevresinde yaşamıştı. Bir süre sonra bu Hint-Avrupa kabileleri yığınlar halinde göç etti. Güneydoğuda İran ve Hindistan'a; güneybatıda Yunanistan, İtalya ve İspanya'ya; batıda Orta Avrupa'dan geçerek İngiltere ve Fransa'ya; kuzeybatıda İskandinavya'ya; ve kuzeyde de Doğu Avrupa ve Rusya'ya yayıldılar. Gittikleri her yerde daha önceki kültürlerle karıştılar, ama bu karışımda Hint-Avrupa dini ve dili ağır basıyordu.

Yani hem Hindistan'ın eski Veda metinleri, hem de Yunan felsefesi ve hattâ *Snorre*'nin tanrılar öğretisi hep birbiriyle akraba dillerde yazılmıştır. Ama akraba olan sadece diller değildir. Diller akraba olduğunda, genellikle düşünceler arasında da akrabalık görülür. Bu yüzden bir Hint-Avrupa kültür dünyasından söz etmeyi yeğliyoruz.

Hint-Avrupalıların belirgin bir kültürel özelliği, çok ve çeşitli tanrılara inanılmasıdır. Buna *Çoktanrıcılık* diyoruz. Tanrı adlarına ve birçok dinî sözcük ve ifadeye tüm Hint-Avrupa dünyasında rastlanmaktadır. Birkaç örnek vereyim:

Eskiden Hindistan'da gök tanrısı Dyaus'a tapılırdı. Bu tanrının Yunanca adı Zeus, Latince adı ise *Iuppiter*'dir (asıl şekli Iovpater, yani "Baba Iov"); eski kuzey dillerinde ise Tyr olarak anılır. Yani Dyaus, Zeus, Iov ve Tyr aynı sözcüğün çeşitlemeleridir.

Belki Kuzey Avrupa'daki Vikinglerin *æser* adını verdikleri tanrılara taptığını duymuşsundur. "Tanrılar" anlamındaki bu sözcüğe de tüm Hint-Avrupa dünyasında rastlıyoruz. Eski Hintçe'de (Sanskrit) tanrılara *asura* denir, İran dilinde ise *ahura*. Tanrı anlamındaki bir başka sözcük de Sanskrit dilinde *deva*, İran dilinde *daeva*, Latincede *deus*, eski kuzey dilinde ise *tivurr'*dur.

İskandinavya'da ayrıca bir dizi bereket tanrısı vardı (örneğin Njord, Froy ve Frøya). Bu tanrılar grubuna *Vane*'ler deniyordu. Bereket tanrıçasının Latince adı olan *Venüs* ile akraba bir sözcüktür bu. Sanskrit dilinde de akraba bir sözcük bulunur, "haz" ya da "arzu" anlamındaki *vani*.

Bütün Hint-Avrupa dünyasına yayılmış mitlerde de açık benzerlikler görüyoruz. Snorre'nin anlattığı eski kuzey mitleri iki ya da üç bin yıl öncesinin bazı Hint mitlerini hatırlatmaktadır. Elbette Snorre'nin mitlerinde Kuzey'e özgü doğa koşulları, Hint mitlerinde ise Hindistan'ın doğal koşulları öne çıkar. Ama birçok mit, ortak bir kaynağa işaret eden temel özelliklere sahiptir. Bu ortak çekirdek en çok ölümsüzlük iksiri ve tanrıların bir kaos canavarına karşı savaşı ile ilgili mitlerde belli eder kendini.

Hint-Avrupa kültürleri arasında düşünüş tarzı bakımından da açık bir bağlantı buluyoruz. Tipik bir ortak özellik, dünyanın bir dram, iyi ve kötü güçler arasındaki uzlaşmaz bir savaş olarak kavranmasıdır. Bu yüzden, dünyanın nereye varacağını önceden söyleyebilmek için uğraşıp durmuştur Hint-Avrupalılar.

Yunan felsefesinin Hint-Avrupa dünyasında ortaya çıkmasının bir rastlantı olmadığını söyleyebiliriz. Hint, Yunan ve İskandinavya mitleri felsefî ya da "spekülatif" yaklaşım tarzının belirgin işaretlerini barındırmaktadır.

Dünyanın gidişatını "kavramak" istiyordu Hint-Avrupalılar. Nitekim bütün Hint-Avrupa kültürlerinde "kavrayış" ya da "bilgi" anlamında bir sözcüğün çeşitlemelerini izleyebiliyoruz. Sanskrit dilinde bu sözcük *vidya*'dır ve aslında, bildiğin gibi Platon'un felsefesinde önemli bir rol oynamış olan Yunancadaki *idea* kelimesinden farklı değildir. Latincedeki karşılığı ise bugün çok iyi bildiğimiz ve Romalılar için basitçe "görmek" anlamına gelen bir sözcük: *video*. ("Görmek" kavramının gözleri televizyon ekranına dikmekle neredeyse aynı anlama gelmesi ise sadece günümüze özgü bir durum.) İngilizcede de *wise* ve *wisdom* (bilgelik) gibi tanıdık sözcüklerle karşılaşıyoruz. Almancada ise *wissen* sözcüğü var. Norveççedeki *viten*'i zaten biliyorsun. Yani "viten" sözcüğü Hintçe "vidya", Yunanca "idea" ve Latince "*video*" ile aynı kökten geliyor.

Çok genel olarak, Hint-Avrupalılar için en önemli duyunun *görme* olduğunu saptayabiliyoruz. Hint, Yunan, İran ve Germen edebiyatı hep büyük kozmik vizyonlarla doludur. (İşte yine aynı sözcük. "Vizyon" Latince'deki "video"dan gelmedir.) Ayrıca Hint-Avrupa kültürlerinde

tanrıların ve mitolojik olayların resim ve heykellerini yapmak çok yaygın bir eğilimdi.

Son olarak, Hint-Avrupalıların *döngüsel* tarih anlayışını da belirtmemiz gerek. Bunun anlamı, tarihin daireler çizen —"döngüsel"— bir akışı olduğudur —tıpkı mevsimlerin hep yaz ile kış arasında gidip gelmesi gibi. Yani tarihin gerçek bir başlangıcı ve gerçek bir sonu yoktur. Genellikle ortaya çıkan ve yok olan çeşitli dünyalardan, doğum ile ölüm arasındaki sürekli yer değiştirmeden söz edilir.

Doğu'nun iki büyük dini —Hinduizm ve Budizm— Hint-Avrupa kökenlidir. Yunan felsefesi de öyle. Nitekim Hinduizm ve Budizm ile Yunan felsefesi arasında belirgin paralellikler görüyoruz. Hinduizm ve Budizm bugün hâlâ felsefî düşünümün derin izlerini taşımaktadır.

Tanrısal varlığın her şeyde mevcut olduğu (Panteizm/Tümtanrıcılık) ve insanın dinî kavrayış sayesinde Tanrı'yla bir olabileceği Hinduizm'de ve Budizm'de sık sık vurgulanan düşüncelerdir. (Plotinos'u hatırlıyorsun tabii, değil mi Sofie?) Bunun için meditasyon, yani insanın alabildiğine kendi içine dalması gereklidir. Bu yüzden Doğu'da pasif kalma ve inziva, dinî idealler olarak görülür. Yunan dünyasında da ruhun kurtuluşu için insanın çileci bir yaşam sürmesi, yani yoğun dinî duygularla dünyadan el etek çekmesi gerektiğini savunanlar çoktu. Ortaçağ manastır yaşamının bazı özellikleri Yunan-Roma dünyasında yaygınlaşmış bu tür tasavvurlara bağlanabilir.

Birçok Hint-Avrupa kültüründe önemli yeri olan bir inanç da ruhgöçü düşüncesidir. Örneğin, 2500 yıldır Hinduizm'de inanç sahibi herkesin amacı, tekrarlanıp duran ruhgöçünden sonunda kurtulabilmektir. Platon'un da ruhgöçüne inandığını söylemiştik.

Samiler

Şimdi gelelim Samiler'e, Sofie. Artık çok farklı bir dili olan çok farklı bir kültür dünyasına geçiyoruz. Aslında Samiler Arap Yarımadası'ndan çıkmıştır, ama Sami kültürü de dünyanın çeşitli bölgelerine yayılmış durumdadır. Örneğin Yahudiler iki bin yıldan uzun bir süredir asıl

anayurtlarından uzakta yaşıyor. Sami tarihi ve dininin coğrafî köklerinden çok uzak ülkelere taşınmasında en önemli rolü Hıristiyanlık oynamıştır. Ayrıca, İslamiyetin yayılması da Sami kültürünü dünyanın uzak köşelerine aktarmıştır.

Batı'da görülen üç din de —Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet— Sami kültüründen kaynaklanır. İslam dininin kutsal metni olan *Kuran* ile *Eski Ahit* birbirine yakın Sami dillerinde yazılmıştır. Nitekim Eski Ahit'te "Tanrı" anlamına gelen sözcüklerden birinin dilsel kökü ile İslamiyetteki *Allah* sözcüğünün kökü aynıdır. ("Allah" sözcüğü zaten "Tanrı" anlamına gelmektedir.)

Hıristiyanlıkta bu konu biraz daha karışık. Tabii Hıristiyanlık da Sami kültüründen kaynaklanıyor. Ama *Yeni Ahit* Yunanca olarak yazılmıştı ve Hıristiyan tanrıbilimi ya da inanç sistemi biçimlendiği sırada Yunan ve Latin dillerinden, dolayısıyla Helenistik felsefeden çok etkilendi.

Hint-Avrupalıların çeşitli tanrılara inandığını söylemiştik. Samilerin oldukça erken bir dönemde tek tanrıya inanmaya başlamış olması şaşırtıcıdır. Bu inanç biçimine *Monoteizm* (Tektanrıcılık) diyoruz. Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyette tek bir Tanrı olduğu düşüncesi temel bir rol oynar.

Samilerin diğer bir ortak özelliği, *çizgisel* tarih anlayışıdır. Yani tarih doğrusal bir akış halinde ele alınır. Bir zamanlar Tanrı dünyayı yarattı ve böylece tarih başlamış oldu. Ve günün birinde, Tanrı'nın bütün yaşayanları ve ölüleri sınayacağı "Kıyamet Günü"nde sona erecek.

Tarihe düşen rol, Batı'nın üç büyük dininde de önemli bir yere sahiptir; çünkü Tanrı'nın tarihe müdahale ettiği kabul edilir —daha doğrusu tarih zaten Tanrı iradesini dünyada gerçekleştirsin diye vardır. Tanrı nasıl İbrahim'i "Vaadedilmiş Ülke"ye yönlendirdiyse, insan yaşamını da tarih boyunca "Kıyamet Günü"ne kadar yönlendirecek ve sonunda dünyadaki tüm kötülükler yok olacaktır.

Tanrı'nın tarihe müdahalesi böyle kuvvetle vurgulanmış olduğu için, Samiler binlerce yıldır tarih yazımıyla uğraşmaktadır. Zaten tarihsel kökler, dinî metinlerinin de odağında yer alır.

Kudüs bugün hâlâ hem Yahudiler, hem Hıristiyanlar, hem de Müslümanlar tarafından önemli bir dinî merkez sayılıyor. Bu da söz konusu üç dinin ortak tarihsel kaynaklarına işaret eden bir durum. Kudüs'te Yahudilerin önemli sinagogları, Hıristiyanların kiliseleri ve Müslümanların camileri var. İşte bu yüzden, böyle bir kentin kavga konusu olması, binlerce insanın "Ebedî Kent"e kimin egemen olacağı konusunda anlaşamayıp birbirini öldürmesi çok acı. Umarım günün birinde Birleşmiş Milletler Kudüs'ün üç dinin buluştuğu bir yer olmasını sağlar. (Felsefe kursunun bu pratik bölümünü şimdilik daha fazla uzatmıyoruz. Bunu Hilde'nin babasına bırakabiliriz. Biliyorsun, kendisi Lübnan'da görevli bir Birleşmiş Milletler gözlemcisi. Daha doğrusu, binbaşı olarak görev yaptığını söyleyebilirim sana. Eğer arada bir bağlantı sezmeye başladıysan, bil ki doğru yoldasın. Ama biz yine de olup bitene önceden müdahale etmeyelim.)

Hint-Avrupalılarda en önemli duyunun görme olduğunu söylemiştik. Samilerde ise *işitme* duyusu şaşırtıcı bir öneme sahiptir. Yahudi inanç bildirgesinin "Dinle İsrail!" diye başlaması tesadüf değildir. Eski Ahit'te insanların nasıl Tanrı'nın sözlerini dinlediği anlatılır. Yahudi peygamberleri dinî konuşma yaparken hep "Yehova buyurdu ki" diye başlamışlardır. Hıristiyanlıkta da Tanrı'nın sözlerini dinlemek merkezî bir yer tutar. Ve en önemlisi, kutsal metinlerin yüksek sesle okunması hem Yahudi, hem Hıristiyan, hem de Müslüman dinî ayinlerinin önde gelen özelliğidir.

Az önce Hint-Avrupalıların bol bol tanrı resimleri ve heykelleri yaptığından söz ettim. Samilerde ise bir tür resim yasağı uygulanır. Yani Tanrı'nın ya da kutsal sayılan herhangi bir şeyin resmini ya da heykelini yapmaya izin verilmez. Eski Ahit'te de insanların Tanrı'yı resmetmesi yasaklanmıştır. Bu kural İslamiyet ve Yahudilikte hâlâ geçerlidir. Genel olarak, İslam dünyasında fotoğraf ve plastik sanatlardan uzak durma eğilimi görülür. Bir şey "yaratma" konusunda insanların Tanrı'yla yarışmaya kalkması doğru bulunmaz.

Belki de şu anda "İyi ama Hıristiyan kiliseleri Tanrı'nın ve İsa'nın resimleriyle dolu," diye düşünüyorsun. Haklısın Sofie, bu da zaten Hıristiyanlığın ne ölçüde Yunan-Roma dünyasından etkilenmiş olduğunu gösteren bir örnek. (Ortodoks kilisesinde, yani Yunanistan ve Rusya'da hâlâ

yontularak yapılmış tasvirler, yani Kutsal Kitap'taki öyküleri gösteren heykel ve haçlar yasaktır.)

Doğu dinlerinin tersine üç Batı dini Tanrı ile yarattıkları arasındaki uçurumu vurgular. Amaç ruhgöçünden kurtulmak değil, günahtan ve suçluluktan kurtulmaktır. Dinî yaşamı belirleyen faaliyetler de kendi içine dalma ve meditasyondan çok dua, vaaz ve kutsal metinlerin okunmasıdır.

İsrail

Din dersi öğretmeninle yarışacak değilim, sevgili Sofie. Ama yine de Hıristiyanlığın dayandığı Yahudilik geleneğine bir baksak iyi olacak.

Her şey Tanrı'nın dünyayı yaratmasıyla başladı. Bunun nasıl meydana geldiğini Kutsal Kitap'ın ilk sayfalarında okuyabilirsin. Ama sonra insanlar Tanrı'ya başkaldırdı. Ceza olarak sadece Âdem ile Havva cennetten kovulmakla kalmadı, bir de ölüm çıktı ortaya.

İnsanın Tanrı'ya karşı itaatsizliği bütün Kutsal Kitap boyunca izlenebilen bir hat gibidir. Musa'nın Birinci Kitap'ına baktığımızda Tufan'la ve Nuh'un Gemisi'yle karşılaşırız. Sonra da Tanrı'nın *İbrahim*'le ve onun kavmiyle bir anlaşma yaptığını okuruz. Bu anlaşmaya —ya da ahde— göre İbrahim ve kavmi Tanrı'nın buyruklarına uymakla yükümlüdür. Buna karşılık Tanrı da İbrahim'in soyunu koruyacaktı. Daha sonra *Musa* Sina Dağı'nda yasaların (On Emir!) yazılı olduğu levhaları aldığında bu anlaşma yenilenmiştir. Bu olayın tarihi yaklaşık İ.Ö. 1200'dür. O sırada İsrail halkı uzun zamandır Mısır'da köle olarak yaşamaktaydı, ama Tanrı'nın yardımıyla İsrail'e geri dönecekti.

İ.Ö. 1000 yılına doğru —yani Yunan felsefesi denilen şey ortaya çıkmadan çok önce— İsrail'de üç büyük kralın hüküm sürdüğünü görüyoruz. Bunların ilki *Saul*'dü, onu *Davut* izledi, ardından da *Süleyman* geldi. Şimdi artık bütün İsrail halkı tek bir krallık altında birleşmişti. Özellikle Kral Davut dönemi politik, askerî ve kültürel bir altın çağ olmuştu.

Yeni kral tahta geçtiğinde halk tarafından kutsal yağla meshedilirdi. Bu yüzden "yağlanmış" anlamına gelen *mesih* unvanını da taşıyorlardı. Dinî

açıdan, Tanrı ile halk arasındaki aracı sayılıyordu krallar. Dolayısıyla krallara "Tanrı'nın oğlu", yönettikleri ülkeye de "Tanrı'nın krallığı" dendiği de oluyordu.

Ama kısa bir süre sonra İsrail zayıflamaya başladı. Kuzey Krallığı (İsrail) ve Güney Krallığı (Yahuda) olarak ikiye bölündü. İ.Ö. 722 yılında Asurlular tarafından yerle bir edilen Kuzey Krallığı tüm politik ve dinî önemini yitirdi. Güney Krallığı'nın durumu da pek iyi değildi, İ.Ö. 586'da Babillilerin istilasına uğradı. Tapınak yıkıldı ve halkın büyük bir bölümü zorla Babil'e götürüldü. Bu Babil esareti ancak İ.Ö. 539'da sona erdi. İsrail halkı Kudüs'e dönüp oradaki büyük tapınağı yeniden inşa etti. Ama İsa'nın yaşadığı döneme kadar geçen yüzyıllar boyunca Yahudiler hep yabancı egemenliği altında yaşamak zorunda kalacaktı.

Yahudiler, Davut'un krallığının *neden* parçalandığını ve halkın neden felaketten felakete sürüklendiğini sormuştur kendilerine. Oysa Tanrı İsrail'i koruyacağına söz vermemiş miydi? Ama halk da Tanrı'nın buyruklarına uymaya söz vermişti. Sonunda, Tanrı'nın İsrail'i itaatsizliği nedeniyle cezalandırdığı fikri ağırlık kazandı.

Yaklaşık İ.Ö. 750'den itibaren ortaya bir dizi *peygamber* çıkmış, halk buyruklarına uymadığı için Tanrı'nın İsrail'i cezalandırdığını ve günün birinde İsrail'i yargılayacağını bildirmiştir. Bu tür öngörülere "kıyamet kehanetleri" diyoruz.

Çok geçmeden bazı peygamberler de Tanrı'nın İsrail halkının küçük bir kısmını kurtaracağını ve Davut'un kavminden bir "barış prensi" ya da barış kralı göndereceğini anlatmaya başladı. Bu barış prensi Davut'un eski krallığını yeniden kuracak ve halka mutlu bir gelecek sağlayacaktı.

"Karanlıkta yürüyen halk sonunda büyük bir ışık görecek" demişti Peygamber *İşaya*, "ve karanlık ülkede yaşayanların üstüne aydınlık düşecek." Böyle bir öngörüye de "kurtuluş kehaneti" diyoruz.

Vurguluyorum: İsrail halkı kral Davut'un yönetiminde mutlu yaşamıştı. İsrailliler güçten düşmeye başladığında ise peygamberler Davut'un soyundan yeni bir kralın geleceğini haber verdiler. Bu "Mesih" ya da "Tanrı'nın oğlu" halkı "kurtaracak", İsrail'i yeniden büyük bir güç haline getirecek ve "Tanrı'nın krallığı"nı kuracaktı.

İsa

Peki, Sofie. Hâlâ izleyebildiğini varsayarak devam ediyorum. Anahtar sözcükler "mesih", "Tanrı'nın oğlu", "kurtuluş" ve "Tanrı'nın krallığı". Önceleri bütün bunlar politik bir anlama çekilmişti. İsa'nın yaşadığı dönemde de pek çok kişi mesihi Kral Davut çapında bir politik, askerî ve dinî önder olarak anlıyordu. Yani kurtarıcı her şeyden önce Roma yönetimi altındaki Yahudilerin acılarına son verecek bir ulusal kahraman olmalıydı.

Ama bazı başka sesler de duyulmaya başlamıştı bu arada. Daha İsa'nın doğumundan birkaç yüzyıl önce, vaat edilen mesihin bütün dünyanın kurtarıcısı olacağını söyleyen peygamberler çıkmıştı. Mesih sadece İsraillileri yabancı boyunduruğundan kurtarmayacak, bütün insanları günah ve suçtan, hattâ ölümden arındıracaktı. Bu anlamda bir kurtuluş ummak, bütün Helenistik dünyada zaten oldukça yaygındı.

Ve işte bu ortamda İsa çıktı ortaya. Vaat edilmiş mesih olduğunu ileri süren tek kişi İsa değildi. O da diğerleri gibi "mesih", "Tanrı'nın oğlu", "kurtuluş" ve "Tanrı'nın krallığı" sözlerini kullanıyor, böylece eski kehanetlerle bir bağ kurmuş oluyordu. Bir at üzerinde Kudüs'e girdi ve halk kitleleri tarafından kurtarıcı olarak karşılandı. Bu şekilde, belli bir "tahta çıkma töreniyle" taç giyen eski kralları hatırlatıyordu halka. Ayrıca, kendini yağla meshettirdi. "Vakit doldu," dedi, "Tanrı'nın krallığı geldi."

Bütün bunlar önemli. Ama asıl şimdi dikkat etmen gerek. İsa'nın mesih olarak ortaya çıkan diğer kişilerden farkı, askerî ya da politik bir önder olmadığını açıkça belirtmesiydi. Çok daha büyük bir görevdi onunki. Bütün insanlar için kurtuluşu ve Tanrı'nın bağışlamasını haber veriyordu. İşte bu yüzden de insanların arasına karışıp şöyle diyebiliyordu: "Günahların bağışlandı." Böyle "günah bağışı dağıtmak" daha önce hiç duyulmamıştı. Bu yetmiyormuş gibi Tanrı'ya "baba" (abba) diyordu. Bu da İsa'dan önce Yahudi çevrelerinde görülmüş şey değildi. Nitekim din âlimleri arasında protestoların başlaması gecikmedi. Sonunda İsa'nın öldürülmesi için hazırlıklara başladılar.

Tekrar ediyorum: İsa'nın zamanında birçok insan gösterişli bir şekilde (yani mızrak ve kılıçla) yeniden Tanrı'nın krallığını kuracak bir mesih

beklemekteydi. "Tanrı'nın krallığı" ifadesi İsa'nın konuşmalarında da merkezî bir eksendi —ama çok daha geniş bir anlamda! İsa, Tanrı'nın krallığını diğer insanlara duyulan sevgi, zayıfları koruma ve hata eden herkesi bağışlama olarak açıklamıştı.

Bu noktada, yarı-askerî eski bir terimin anlamında dramatik bir kayma görüyoruz. Yani insanlar Tanrı'nın krallığını ilan edecek bir komutan beklerken, İsa üstünde bir gömlek, ayağında sandaletlerle çıkmış, Tanrı'nın krallığı ya da "Yeni Ahit"in ne demek olduğunu bildiriyordu: "Başkasını da kendin gibi seveceksin!" Dahası da var Sofie, düşmanlarımızı da sevmemiz gerektiğini söylüyordu İsa. Onlar bize vuracak olursa, aynı şekilde karşılık vermemeli, öbür yanağımızı da çevirmeliyiz. Ve bağışlamalıyız —yedi kez değil, yedi kere yetmiş kez.

İsa kendi yaşamında da fahişeler, rüşvet yiyen vergi mültezimleri, siyasi halk düşmanlarıyla konuşmaktan çekinmediğini göstermiştir. Ama daha da ileri gider ve kendine kalmış her şeyi saçıp savuran bir mirasyedinin —ya da paraları iç eden yozlaşmış bir vergi mülteziminin— bile, Tanrı'ya yönelip bağışlanma dileyecek olursa, Tanrı katında kabul göreceğini söyler. Tanrı böylesine bağışlayıcıdır işte.

Ama bu kadarla da kalmaz İsa, anlıyorsun değil mi? Sıkı dur şimdi. İsa demiştir ki, "günahkârlar" Tanrı katında kendi mükemmellikleriyle gurur duyan kusursuz Ferisîler'den ve "temiz vatandaşlardan *daha* salihtiler ve dolayısıyla bağışlanmaya daha yakındır.

İsa'ya göre insanlar kendi başlarına Tanrı'nın merhametini kazanamazlar. Biz kendi kendimizi kurtaramayız. (Oysa buna inanan Yunanlılar pek çoktu!) İsa Dağ Vaazı'nda çok sıkı ahlak kuralları öne sürerken, sadece Tanrı'nın ne istediğini değil, aynı zamanda hiçbir insanın Tanrı karşısında yeterince salih olamayacağını da göstermek istemişti. Tanrı'nın bağışlayıcılığı sonsuzdur, ama biz de bağışlanma için dua edip ondan af dilemeliyiz.

İsa'ya göre insanlar Tanrı'nın merhametini kazanamazlar. İnsanlar kendi kendilerini kurtaramazlar. (Yunanlıların çoğu ise böyle düşünüyorlardı!) İsa'nın Dağ Vaazı'nda en katı ahlaksal kurallardan bahsetmesindeki tek amaç bunları insanlara anlatmak değil, hiçbir insanın Tanrı'nın gözünde

yeterince kusursuz olamayacağını göstermekti. Tanrı bağışlayıcıdır, ancak insan bunun için ona dönüp dua etmeli, af dilemelidir.

İsa'nın çarmıha gerilerek öldürülmesinin nedenini anlamak güç değil: onun gösterdiği kurtuluş yolu pek çok çıkar ve güç sahibinin çıkarlarına öylesine ters düşüyordu ki, bir an önce ortadan kaldırılması bir zorunluluk olmuştu.

Sokrates'ten bahsederken, insanların aklına çağrı yapmanın ne kadar tehlikeli olabileceğini görmüştük. İsa'da da koşulsuz bir sevgi ve yine koşulsuz bir bağışlama çağrısının ne kadar tehlikeli olabileceğini görüyoruz. Günümüzün güçlü devletlerinin bile barış, sevgi, yoksullara yiyecek ve devlet düşmanlarının bağışlanması gibi basit talepler karşısında sarsıldığını görüyoruz.

Atina'nın en dürüst insanı bu yüzden hayatını kaybedince, Platon'un nasıl bir öfke duyduğunu hatırlıyorsundur. Hıristiyanlık inancına göre İsa yaşamış biricik dürüst insandır. Buna rağmen ölüme mahkûm edilmiş ve insanlık uğruna ölmüştür. Bu anlamda İsa'nın "insanlar adına çektiği acı"dan söz edilir. İsa bizleri Tanrı'yla barıştırmak ve onun vereceği cezadan kurtarmak için bütün insanların suçunu üstlenmiş "acı çeken bir hizmetkâr"dı.

Pavlus

İsa'nın çarmıha gerilip gömülmesinden birkaç gün sonra mezarından çıkıp dirildiğine dair söylentiler yayıldı. Böylece herhangi bir insandan daha fazla bir şey olduğunu göstermişti İsa. Gerçekten "Tanrı'nın oğlu" olduğunu göstermişti.

Diyebiliriz ki Hıristiyan kilisesi de o *paskalya sabahı* bu söylentilerle birlikte ortaya çıktı. Nitekim Pavlus da bunu açıkça belirtmiştir: "Eğer İsa mezarından çıkıp dirilmediyse, bizim bütün vaazımız da, sizin bütün inancınız da boşunadır."

Artık bütün insanlar "bedenin yeniden dirileceğini" umabilirdi. İsa bizim kurtuluşumuz uğruna çarmıha gerilmişti. Ve şimdi şuna dikkat etmelisin, sevgili Sofie; burası Yahudi dünyasıydı ve "ruhun ölümsüzlüğü"

ya da herhangi bir "ruhgöçü" söz konusu değildi. Bu tür tasavvurlar Yunan —dolayısıyla Hint-Avrupa— dünyasına aitti. Ama zaten Hıristiyanlık da insanın içinde kendiliğinden ölümsüz olan herhangi bir şey —örneğin bir ruh— bulunmadığını öğretir. Kilise bedenin dirildiğine ve sonsuz yaşama inanmaktadır ama ölümden ve cehennem azabından bizi kurtaran ancak Tanrı'nın bir mucizesidir. Bizim hak ettiğimiz bir şey değildir bu, herhangi bir doğal —ya da doğuştan— özelliğimizden de kaynaklanmaz.

İlk Hıristiyanlar bu "mutlu haber"i, yani İsa Mesih'e inanarak kazanılacak kurtuluş fikrini yaymaya başladı. İsa'nın kurtarıcı faaliyeti sayesinde Tanrı'nın krallığı gelmek üzereydi artık. Bütün dünya mesih adına kazanılabilirdi. ("Hıristiyan" sözcüğü İsa'ya atfedilen "Christus" sıfatından kaynaklanır ve bu da "yağlanmış" anlamındaki İbranice "maşiah" sözcüğünün Yunanca çevirisinden başka bir şey değildir.)

İsa'nın ölümünden birkaç yıl sonra aslında bir Ferisi olan *Pavlus* Hıristiyanlığı kabul etti. Bir misyoner olarak, yeni inancı tanıtmak üzere Yunan-Roma dünyasında yaptığı gezilerle Hıristiyanlığı bir dünya dini haline getirdi.

Ve sonra Atina'ya gelir Pavlus. Felsefe başkentinin pazar yerinde öylece dolaşmaya başlar. "Kentteki putları görüp" öfkeye kapıldığı anlatılır. Atina'daki Yahudi sinagogunu ziyaret eder, Epikurosçu ve stoacı filozoflarla konuşur. Pavlus'u alıp Areopagos'a götürürler ve derler ki: "Bu anlattığın yeni öğreti nasıl bir şey, söyler misin bize? Çünkü hiç duymadığımız yeni bir şey taşıyorsun kulaklarımıza; ne olduğunu bilmek isteriz."

Düşünebiliyor musun Sofie? Atina'nın pazar yerinde bir Yahudi çıkmış, çarmıhta öldürülen ve sonra yeniden dirilen bir kurtarıcıdan bahsediyor. Daha Pavlus'un bu gezisiyle birlikte Yunan felsefesiyle Hıristiyan kurtuluş öğretisi arasında nasıl bir çatışma başladığını düşünebiliriz. Ama anlaşılan Atinalılara kendini dinletebildi Pavlus. Areopagos'ta —yani Akropolis'in mağrur tapınakları arasında— şu konuşmayı yaptı:

> "Siz Atinalılar" diye başladı, "görüyorum ki her bakımdan alabildiğine dindarsınız. Buraları gezip nasıl tapındığınıza baktım ve

bir sunakla karşılaştım. 'Bilinmeyen Tanrı'ya' diye yazılıydı bu sunakta. Şimdi ben size bilmeden taptığınız bu Tanrı'yı tanıtacağım.

Dünyayı ve dünyadaki her şeyi yaratmış olan Tanrı göklerin ve yeryüzünün efendisi olduğu için, insan eliyle yapılmış tapınaklarda oturmaz.

İnsan eliyle yapılmış hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, çünkü her tarafta herkese yaşam ve soluk veren kendisidir;

Ve bir kişinin kanından tüm insan kuşaklarını var edip bütün yeryüzünde yaşatmış, nerede ne kadar yaşayacaklarını önceden belirlemiş;

Onların Tanrı'yı aramalarını, onu hissedip bulmak istemelerini sağlamıştır. Nitekim, hiçbirimizin uzağında değildir.

Çünkü bizler onda yaşıyor ve hareket ediyoruz, onda var oluyoruz; bazı yazarlarınızın da söylediği gibi onun soyundanız.

Tanrısal soydan geldiğimiz için de, Tanrı'nın insan düşüncesinden çıkma altın, gümüş ve taş heykellerle aynı olduğunu sanmamalıyız.

Ve işte Tanrı cehalet dönemine göz yumdu; ama artık her tarafta insanlara tövbe etmelerini buyuruyor.

Çünkü yer yuvarlağını adaletle yargılayacağı günü ve bunu kiminle yapacağını belirledi ve onu ölüler arasından dirilterek inanması için herkesi uyardı."

Pavlus Atina'da Sofie! Hıristiyanlığın yavaş yavaş nasıl Yunan-Roma dünyasına sızdığından söz ediyoruz. Epikurosçu, stoacı, Yeni Platoncu felsefeden farklı, çok farklı bir şeydi bu. Yine de Pavlus bu kültürde sağlam bir dayanak bulabildi. Aslında her insanın Tanrı'yı aradığına işaret ediyordu. Bu da Yunanlılar için yeni bir şey sayılmazdı. Pavlus'un söylediklerinde asıl yeni olan, Tanrı'nın da kendini insanlara açmış ve onlarla karşılaşmış olmasıydı. Yani bu hem insanların düşünme yetisini kullanarak arayabileceği "felsefî bir Tanrı'ydı, hem de "altın, gümüş ya da taştan" yapılmış hiçbir resme benzemiyordu —bunlardan Akropolis'te ve Atina'nın büyük pazar meydanında yeterince vardı gerçekten de. Hem zaten Tanrı

"insan eliyle yapılmış tapınaklarda oturmaz." Tarihe müdahale eden ve insanlar için çarmıhta ölen kişisel bir Tanrı'dır bu.

İncil'deki "Resullerin işleri" adlı bölümde anlatıldığına göre, Pavlus Areopagos'taki konuşmasını tamamladıktan sonra, İsa'nın ölüler arasından dirildiğini söylediği için kimileri alay etti onunla. Ama "Devam et, dinlemek istiyoruz," diyenler de çıktı. Sonunda bazıları da ona katılıp Hıristiyan oldular. Bunlardan biri de *Damaris* adlı bir kadındı. Bak, buna da dikkat etmemiz gerek. O zamanlar Hıristiyanlığı kabul edenlerin birçoğu kadındı.

Pavlus misyonerlik faaliyetini bu şekilde sürdürdü. İsa'nın ölümünden sonra henüz birkaç on yıl geçmişken Atina, Roma, İskenderiye, Ephesus ve Korintos gibi bütün önemli Yunan ve Roma kentlerinde Hıristiyan cemaatleri oluşmuş bulunuyordu. Üç veya dört yüzyıl içinde de Yunan-Roma dünyası bütünüyle Hıristiyanlaşmıştı.

İnanç bildirgesi

Pavlus'un Hıristiyanlık açısından önemi sadece misyonerlik çalışmalarıyla sınırlı değildir. Hıristiyan cemaatleri içindeki etkisi de çok büyük olmuştur. Manevî bir yol göstericiye çok ihtiyaç duyuluyordu o zamanlar.

İsa'nın ölümünü izleyen ilk yıllarda önemli bir mesele, Yahudi olmayanların Hıristiyanlığa geçmeden önce Yahudiliği kabul etmesi gerekip gerekmediğiydi. Örneğin bir Yunanlı öncelikle Musa'nın yasalarına mı uymalıydı? Pavlus bunu gerekli görmüyordu. Hıristiyanlık bir Yahudi tarikatından öte bir şeydi. Evrensel bir kurtuluş müjdesi vererek bütün insanlığa yönelmişti. Tanrı ile İsrail arasındaki "Eski Ahit"in yerini İsa'nın Tanrı ile tüm insanlar arasında oluşturduğu "Yeni Ahit" almıştı.

Ama o sıralarda ortaya çıkmış tek yeni din değildi Hıristiyanlık. Helenizm döneminde nasıl bir dinler karışımının egemen olduğunu görmüştük. Bu durumda kilisenin Hıristiyanlık öğretisini tam olarak belirginleştirmesi gerekiyordu. Diğer dinlerle araya sınırlar koymak ve Hıristiyan kilisesinde bölünmeleri önlemek önemliydi. Böylece ilk *inanç*

bildirgeleri ortaya çıktı. Bir inanç bildirgesi Hıristiyanlığın en önemli "dogmalarını" ya da öğreti esaslarını bir araya toplar.

Bu önemli dogmalardan biri İsa'nın aynı zamanda hem Tanrı, hem de insan olduğunu bildirmektedir. Yani "Tanrı'nın oğlu" oluşu sadece yaptıklarıyla ilgili değildi. Bizzat kendisi Tanrı'ydı. Ama bir yandan da "gerçek bir insan"dı, insanların yaşamını paylaşmış ve çarmıhta acılar çekmişti.

Bu bir çelişki gibi görünebilir. Ama işte kilisenin öne sürdüğü öğreti *Tanrı'nın insan olduğu* şeklindeydi. İsa bir "yarıtanrı" (yani yarı tanrı yarı insan) değildi. Yunan ve Helenizm dinlerinde bu tür yarıtanrılara inanma çok görülen bir durumdur. Ama kiliseye göre İsa "tam anlamıyla Tanrı ve tam anlamıyla insan"dı.

Ek bölüm

Her şeyin nasıl birbirine bağlı olduğunu anlatmaya çalışıyorum, sevgili Sofie. Hıristiyanlığın Yunan-Roma dünyasına girişi iki kültür dünyasının dramatik bir karşılaşması anlamına geliyordu. Ama aynı zamanda tarihte büyük bir kültürel dönüşüm demekti.

Artık Eski Çağ'ı (Antik Çağ) kapatıyoruz. İlk Yunan filozoflarından bu yana hemen hemen bin yıl geçmiş bulunuyor. Hıristiyanlığın damgasını vurduğu Ortaçağ var önümüzde. Ve o da yaklaşık bin yıl sürdü.

Alman şair *Johann Wolfgang Goethe* şöyle yazmıştı:

Üç bin yılın hesabını göremeyen
Karanlıkta yolunu bulamaz,
Günü gününe yaşar ancak.

Ama senin de böyle biri olmanı istemiyorum. Tarihteki köklerini tanıman için elimden geleni yapacağım. Ancak o zaman gerçek bir insan olursun. Ancak bu şekilde çıplak bir maymundan ibaret kalmazsın. Ancak böyle kurtulursun boşlukta savrulmaktan.

"Ancak bu şekilde insan olunur. İnsan ancak böylece çıplak bir maymun olmaktan çıkar..."

Sofie bir süre daha çitin küçük boşluklarında bahçeye baktı durdu öylece. Kendi tarihsel köklerini tanımanın ne kadar önemli olduğunu kavramaya başlamıştı. En azından İsrail halkı için çok önemli bir şeydi bu.

Kendisine gelince, sıradan bir insandı Sofie. Ama tarihsel köklerini tanıyınca daha az sıradan olacaktı. Henüz birkaç yıldır yaşıyordu bu gezegende. Ama eğer insanlık tarihi kendi tarihi sayılırsa, bir bakıma yaşı binleri buluyor demekti.

Sofie bütün kâğıtları toplayıp sürüne sürüne mağaradan çıktı. Sevinç içinde sıçrayarak bahçeyi geçti, odasına çıkıverdi o hızla.

ORTAÇAĞ

...yolun bir kısmını geçmek,
yolunu kaybetmekle aynı şey değildir...

Ertesi hafta boyunca Sofie Alberto Knox'tan bir haber almadı. Lübnan'dan kart geldiği de yoktu, ama Jorunn'le Binbaşının Kulübesi'nde buldukları kartlar hakkında konuşuyorlardı hep. Jorunn neye uğradığını şaşırmıştı. Ama sonra bir şey olmayınca, yaşadığı ilk korku yerini ev ödevlerine ve badmintona bırakmaya başladı.

Sofie Alberto'dan gelen mektupları okuyup duruyor, Hilde hakkında bir ipucu yakalamaya çalışıyordu. Böylece Antik Çağ felsefesini yalayıp yuttu. Artık Demokritos'u Sokrates'ten, Platon'u Aritoteles'ten ayırmak zor gelmiyordu Sofie'ye.

25 Mayıs Cuma günü ocağın başına geçmiş akşam yemeğini pişiriyordu. Annesi işten gelmek üzereydi. Cumaları hep böyle yapmaya alışmıştı ikisi de. O gün balık köfteli, havuçlu çorba pişiriyordu Sofie. Kolay iş!

Dışarda rüzgâr çıkmıştı. Sofie tencereyi karıştırırken başını pencereye çevirdi. Huş ağaçları başak gibi bükülüyordu rüzgârda.

Birden pencere camına bir şey çarptı. Korkuyla sıçradı Sofie, sonra cama yapışmış bir karton parçası gördü.

Pencereye yaklaşınca bunun bir kartpostal olduğunu anladı. Camdan bakarak adresi okudu: "Hilde Møller Knag, Sofie Amundsen eliyle..."

Zaten başka bir şey beklememişti. Pencereyi açıp kartı aldı. Ta Lübnan'dan buraya kadar uçmuş olabilir miydi bu kartpostal?

Yine aynı tarih vardı kartta: "Cuma, 15 Haziran"

Sofie tencereyi ocaktan indirdi, mutfak masasına oturup kartı okudu:

Sevgili Hilde! Bu kartı okuduğunda doğum günün belki de geçmiş olacak. Ama umarım hâlâ doğum günündür ya da en azından geçeli çok olmamıştır. Sofie için bir veya iki haftanın geçmiş olması bizim için de aynı şeyin söz konusu olduğu anlamına gelmez. Yazdönümü gecesinde evde olacağım. O zaman uzun uzun bahçedeki salıncakta oturup birlikte denizi seyredeceğiz Hilde. Anlatacak çok şeyimiz olacak. Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasında binlerce yıldır süren savaşın bunalttığı babandan selamlar. Aklıma hep bu üç dinin de İbrahim'e dayandığı geliyor. Ama öyleyse aynı Tanrı'ya tapıyor olmalılar, değil mi? Burada Kâbil ile Hâbil birbirini öldürmeye hâlâ doyamamış durumda.

Not: Sofie'ye benden selam söyler misin lütfen? Zavallı çocuk, her şeyin birbiriyle nasıl bağlantılı olduğunu hâlâ anlayamadı. Ama sen anlamışsındır belki de?

Sofie bezginlik içinde masaya eğildi. Kesin ve açık olan bir şey varsa, o da her şeyin nasıl bir bağlantı içinde olduğunu anlayamamış olmasıydı. Ama Hilde anlıyordu belki de!

Hilde'nin babası ondan Sofie'ye selam söylemesini isteyebiliyorsa, demek ki Hilde Sofie hakkında Sofie'nin Hilde hakkında bildiğinden daha çok şey biliyordu. O kadar karışıktı ki durum, en iyisi tencerenin başına dönmekti.

Kendi kendine gelip mutfak penceresine yapışan bir kart. Tam anlamıyla "hava postası!"

Tencereyi tam yeniden ocağa koymuşken telefon çaldı.

Ah keşke babası olsa! Eve bir gelse, son haftalarda başından geçen her şeyi anlatacaktı ona. Ama olsa olsa ya Jorunn'dü ya da annesi... Sofie telefona koştu.

"Sofie Amundsen."

"Merhaba" dedi telefondaki ses.

Sofie şu üç şeyden emindi o anda. Telefondaki kişi babası değildi. Ama bir erkek sesiydi. Bir de bu sesi daha önce duyduğunu biliyordu.

"Kiminle görüşüyorum?" diye sordu.

"Ben Alberto."

"Oh..."

Sofie ne diyeceğini bilemiyordu. Sesi Atina hakkındaki video bandında duymuştu daha önce.

"İyi misin?"

"Evet, tabii..."

"Ama bundan böyle mektup filan yok."

"Neden? Yanlış bir şey yapmadım ki!"

"Görüşmemiz lazım Sofie. Artık acelesi var bunun, anlıyor musun?"

"Peki ama neden?"

"Hilde'nin babası bizi tamamen kuşatmak üzere."

"Ne diye kuşatıyor?"

"Hem de her taraftan Sofie. İşbirliği yapmalıyız seninle."

"Nasıl yani...?"

"Ama ne yazık ki bana yardım edebilmen için önce Ortaçağ^ anlatmış olmam lazım. Rönesans'ı ve 17. yüzyılı da halletmeliyiz önce. Ayrıca kilit bir rol de Berkeley'e düşüyor."

"Hani Binbaşının Kulübesinde resmi asılı olan mı?"

"Aynen. Belki de Berkeley'in felsefesi etrafında sürüyor çatışma."

"Sanki bir savaştan bahseder gibisin."

"Ruhsal bir mücadele desek daha uygun olur sanırım. Hilde'nin dikkatini çekmek ve babası Lillesand'a gelmeden önce onu bizim tarafımıza kazanmak zorundayız."

"Anladıysam ne olayım."

"Ama belki de filozoflar gözünü açar. Yarın sabah dörtte Meryem Ana Kilisesi'nde buluşalım. Ama yalnız gel, çocuğum."

"Gecenin ortasında mı geleceğim?"

"... klik"

"Alo?"

Pis herif! Kapatıverdi telefonu. Sofie alelacele ocağa koştu. Çorba taşmak üzereydi. Balık parçalarını ve havuçları tencereye boşaltıp altını kıstı biraz.

Meryem Ana Kilisesi mi? Ortaçağ'dan kalma eski, taş bir kiliseydi bu. Bildiği kadarıyla sadece konserler ve bazı çok önemli dinsel ayinler için

kullanılıyordu sadece. Yazın arada sırada turistler için açıldığı da oluyordu. Ama gecenin ortasında kapalı olması gerekmez miydi?

Annesi eve geldiğinde Sofie Lübnan'dan yollanan kartı dolabına, Alberto ve Hilde'ye ait eşyaların yanına kaldırmıştı çoktan. Yemekten sonra Jorunn'e gitti.

"Biraz özel bir anlaşma yapmamız gerek," dedi kapıyı açan arkadaşına.

Jorunn'ün odasına gidip kapıyı arkalarından kapatana kadar başka bir şey söylemedi.

"Biraz zor bir şey" diye devam etti Sofie.

"Söyle haydi canım."

"Anneme bu gece sende kalacağımı söylemem lazım."

"Çok güzel!"

"Ama yalnızca öyle söyleyeceğim, anlıyor musun? Aslında başka bir yerde olacağım."

"Vay canına! Bir oğlan mı var işin içinde?"

"Hayır. Hilde'yle ilgili."

Jorunn hafif bir ıslık sesi çıkardı.

Sofie ise Jorunn'ün ısrarlı bakışlarına direnmekte kararıydı.

"Akşam gelirim," dedi. "Ama saat üçe doğru sessizce çıkıp gitmem gerek. Tekrar dönene kadar durumu idare edersin."

"Peki ama nereye gideceksin?"

"Özür dilerim, söyleyemem, kesin emir aldım."

Gece Jorunn'de kalmak sorun olmadı. Hattâ tersine, Sofie annesinin evde yalnız kalmaktan hoşlandığını hissetmişti.

"Sabah kahvaltıya gelirsin ama değil mi?" Sofie yola çıkarken annesi sadece bunu tembih etti.

"Gelmezsem bile nerede olduğumu biliyorsun işte."

Ne diye söylemişti sanki bunu? Biraz açık vermiş oldu boşuna.

Çoğu zaman olduğu gibi bu kez de gece ziyareti uzayıp giden samimi konuşmalarla başladı. Farklı olan tek şey, gece bire doğru artık uyumaya karar verdiklerinde, Sofie'nin saati üçü çeyrek geçeye kurmasıydı.

İki saat sonra alarmı kapatırken, Jorunn pek uyanmış sayılmazdı.

"Dikkatli ol," dedi sadece.

Ve Sofie yola koyuldu. Meryem Ana Kilisesi birkaç kilometre uzaktaydı. Ancak iki saat uyuduğu halde, kendini iyice uyanık hissediyordu Sofie. Doğudaki tepelerin üstünde kırmızı bir ışık kuşağı parıldıyordu.

Eski taş kilisenin kapısına vardığında saat dört olmak üzereydi. Sofie ağır kapıyı itmeyi denedi. Açıktı kapı!

Kilise eski olduğu kadar boş ve sessizdi de. Pencerelerdeki vitraylardan süzülen mavimsi ışıkta binlerce toz parçacığı uçuşmaktaydı. Sanki koyu ışınlar halinde öbeklenip kilisede dolanıp durur gibiydi toz. Sofie ortalarda bir yere oturdu. Sunağı ve mat renklerle boyanmış çarmıhtaki İsa'yı seyretmeye koyuldu.

Böylece birkaç dakika geçti. Sonra birden kilisenin orgu çalmaya başladı. Dönüp bakmaya cesaret edemedi Sofie. Çok eski bir kilise ezgisine benziyordu çalınan eser, belli ki Ortaçağ'dan kalmaydı.

Çok geçmeden her şey yeniden sessizliğe gömüldü. Ama sonra arkadan yaklaşmakta olan ayak seslerini duydu Sofie. Acaba şimdi dönüp bir baksa mı? Gözlerini karşıdaki çarmıha gerilmiş İsa'ya dikili tuttu bunun yerine.

Adımlar yanından geçip ilerledi, birinin kilise boyunca yürüdüğü görülüyordu. Kahverengi bir keşiş cübbesi içindeki bu kişinin Ortaçağ'da yaşamış bir din adamı olduğuna yemin edebilirdi Sofie.

Korktu, ama paniğe kapılmadı. Keşiş sunağın önünde bir dönüş yaparak vaaz kürsüsüne çıktı. Tırabzanın üstünden eğilip aşağıya, Sofie'ye baktı ve Latince bir şeyler söyledi:

"Gloria patri et filio et spirito sancto. Sicut erat in principio et nunc et semper in saecula saeculorum."

Sofie "Norveççe konuş be!" diye bağırdı.

Sözcükler taş kilisede yankılandı.

Keşişin Alberto Knox olduğu belliydi. Yine de eski bir kilisede böyle saygısızca konuştuğu için pişman oldu Sofie. Ama korkmuştu ve korkunca tabuları yıkmak bazen yatıştırıcı olur.

"Psst!"

Alberto papazların cemaatten oturmalarını isterken yaptığı gibi bir elini kaldırmıştı.

"Saat kaç, çocuğum?" diye sordu.

"Dörde beş var," dedi Sofie. Artık korkmuyordu.

"Öyleyse vakit geldi. Şimdi Ortaçağ başlıyor."

"Ortaçağ dörtte mi başlıyor?" diye sordu Sofie şaşkınlık içinde.

"Evet, hemen hemen saat dörtte başladı. Sonra beş oldu, altı oldu, yedi oldu. Ama sanki durmuş gibiydi zaman. Sekiz oldu, dokuz oldu, on oldu. Ama hâlâ Ortaçağ sürüyordu, anlıyor musun? Artık kalkıp yeni bir güne başlamanın zamanı gelmiş diye düşünüyorsun belki. Anlıyorum tabii ne demek istediğini. Ama haftasonu bu, anlıyor musun, tek bir uzun haftasonu. On bir oldu, on iki oldu, on üç oldu. Bu döneme de Geç Ortaçağ diyoruz. Avrupa'da büyük katedrallerin yapıldığı dönem. Ancak saat on dörde doğru orada burada bir horozun öttüğü duyuldu. Ve ancak o zaman uzun süren Ortaçağ sona ermeye başladı.

"Demek Ortaçağ on saat sürdü," dedi Sofie.

Alberto kahverengi keşiş cübbesinden dışarı çıkan başını geriye doğru atarak sadece on dört yaşındaki bir kızdan ibaret olan cemaatine baktı.

"Eğer bir saat yüz yıl sürüyorsa, evet. İsa'nın geceyarısı doğduğunu düşünebiliriz. Pavlus saat yarıma geliyorken misyonerlik gezilerine başladı ve çeyrek saat sonra Roma'da öldü. Üçe kadar Hıristiyan kilisesi esas olarak yasaklanmış durumdaydı. Sonra 313 yılında Hıristiyanlık Roma İmparatorluğu'nda bir din olarak kabul edildi. İmparator Konstantinus döneminde oldu bu. Dindar biri olan imparator ancak yıllar sonra, ölüm döşeğindeyken vaftiz ettirdi kendini. 380 yılında ise Hıristiyanlık bütün Roma İmparatorluğu'nun resmî dini sayıldı."

"Ama Roma İmparatorluğu yıkılmamış mıydı?"

"Doğru, en azından her tarafı çatırdamaktaydı. Şimdi bütün tarihin en önemli kültürel dönüşümüyle karşı karşıyayız. Dördüncü yüzyılda Roma hem kuzeyden gelen kavimlerin hem de iç çalkantıların tehdidi altındaydı. 330 yılında İmparator Konstantinus Roma İmparatorluğu'nun başkentini Karadeniz'in girişinde kendi kurdurttuğu Konstantinopolis kentine taşıdı. Bu yeni kent o andan itibaren 'İkinci Roma' sayılmaya başlamıştı. 395'te Roma İmparatorluğu ikiye ayrıldı; Batı Roma İmparatorluğu'nun merkezi Roma, Doğu Roma İmparatorluğu'nunki ise yeni kurulmuş olan

Konstantinopolis'ti. 410 yılında Roma barbar kavimler tarafından istila edilip yağmalandı, 476'da da Batı Roma İmparatorluğu tamamen ortadan kalktı. Doğu Roma ise Türklerin Konstantinopolis'i aldığı 1453 tarihine kadar varlığını sürdürdü."

"Kentin adı o zaman mı İstanbul oldu?"

"Öyle. Bizim için önemli bir başka tarih de 529 yılı. O yıl Platon'un Atina'daki Akademisi kapatıldı. Aynı yıl Benediktin tarikatı da kurulmuştu. İlk büyük rahip tarikatıydı bu. Yani 529 tarihi bir bakıma Hıristiyan kilisesinin Yunan felsefesi üzerine bir örtü çekmesini simgeler. Bundan böyle eğitim, düşünme ve mistik derinleşme faaliyetleri kilisenin tekeline geçecekti. Saat beş buçuk olmak üzereydi..."

Sofie Alberto'nun saatlerden bahsederken ne demek istediğini çoktan anlamıştı. Geceyarısı 0 yılına karşılık düşüyordu. Saat bir İ.S. 100, saat altı İ.S. 600, saat on dört de İ.S. 1400 demekti.

Alberto konuşmasını sürdürdü:

"Aslında 'Ortaçağ' deyince, diğer iki dönem arasında bulunan bir zamanı kastediyoruz. Rönesans'ta ortaya çıkmış bir terim bu. O zamanlar Ortaçağ insanlara Antik Çağ'dan Rönesans'a kadar Avrupa'yı karartan 'bin yıl sürmüş bir gece' gibi gelmişti. Bugün hâlâ bize otoriter ve donup kalmış görünen şeyleri Ortaçağ'a benzetiyoruz. Ama aynı dönemi 'bin yıllık gelişme' olarak değerlendirenler de var. Örneğin okul sistemi Ortaçağ'da oluşmuştu. İlk manastır okullarının kurulması oldukça eskilere gider. On ikinci yüzyılda büyük katedrallere bağlı okullar da buna eklendi. 1200'den sonra ise ilk üniversiteler kuruldu. Bugünkü üniversitelerde okutulan konular hâlâ o zamanki gibi bölümlere, yani 'fakültelere' ayrılmıştır."

"Bin yıl çok uzun bir zaman ama."

"Doğru, ama Hıristiyanlığın halkı enine boyuna kavraması için de zaman gerekiyordu zaten. Ortaçağ'da ayrıca çeşitli uluslar çıktı ortaya — kentleri, kaleleri, halk müziği, halk şiiri olan kültürler oluştu. Ortaçağ olmasa masalların, halk şarkılarının hali nice olurdu? Hattâ Avrupa'nın hali ne olurdu Sofie? Bir Roma eyaleti belki? Norveç, İngiltere ya da Almanya gibi adların kökleri hep Ortaçağ dediğimiz o dipsiz derinlikte yatıyor. Bu derin sularda pek çok iri balık yüzer, biz onları görmesek bile. Oysa Snorre

Ortaçağ'da yaşamıştır. Aziz Olav da öyle, Şarlman da. Romeo ve Juliet, Benediktus ve Årolilja, Olav Åsteson, Heddal ormanının cinleri de. Üstüne üstlük mağrur prenslerle, haşmetli krallarla, yiğit şövalyelerle, güzel genç kızlarla, adı bilinmez vitray ustalarıyla ve koskoca orglar inşa eden dâhilerle doluydu Ortaçağ. Hem daha manastır biraderlerinden, Haçlı şövalyelerinden ve falcılardan söz etmedim."

"Papazlardan da söz etmedin."

"Haklısın. Norveç'e Hıristiyanlık ancak ilk bin yıl tamamlanırken gelebildi. Ama Norveç'in Stiklestad Savaşı'ndan sonra Hıristiyanlaştığını söylemek abartılı olur. Yüzeyi Hıristiyanlık kaplasa da, puta tapıcı düşünceler alttan alta yaşayıp gidiyordu. Bu eski âdetler Hıristiyanlıkla karışmış durumdaydı. Örneğin bugün Norveç'te Noel'in kutlanış tarzı Hıristiyanlığa özgü unsurlarla kuzeyin geleneklerini uyum içinde barındırır. Eski bir kural geçerlidir burada: Yaşlı çiftler birbirine benzer. Norveç'in Noel pastası, Noel domuzu ile Noel birası Doğu'nun bilge adamları ile Beytüllahim'de İsa'nın doğduğu ahıra benzemeye başlamıştır. Her şeye rağmen özellikle belirtmeliyim ki, Hıristiyanlık sonunda tek başına egemen olan bir dünya görüşü haline geldi. Bu anlamda onun 'kültür birliği' oluşturduğunu söylüyoruz."

"Yani her şey sadece karanlık ve acıklı değildi?"

"400 yılını izleyen ilk yüzyıl boyunca *gerçekten* de bir kültürel çöküş yaşandı. Roma dönemi kanalizasyon sistemleriyle, kamusal hamamlar ve kütüphanelere sahip kentleriyle bir 'yüksek kültür' oluşturmuştu. Hele mimari eserler çok görkemliydi. İşte bütün bu kültür dünyası Ortaçağ'ın ilk yüzyıllarında yıkıma uğradı. Ticaret ve maliye işleri de öyle. Ortaçağ'da doğal iktisat ve takas ticareti geri geldi. Ekonomiye Feodalizm denen toplumsal sistem yön veriyordu. Feodalizmde birkaç büyük toprak sahibi arazilerin büyük kısmını elinde tutar, köylüler de geçimlerini sağlayabilmek için bu topraklarda çalışır. İlk yüzyıllarda nüfus da bir hayli geriledi. Roma Antik Çağ'da milyonluk bir şehirdi. Oysa daha yedinci yüzyılda bu dünya kentinde yaşayanların sayısı müthiş küçülmüş, kırk bine düşmüştü. Yani az sayıda sıradan insan, parlak devirlerden kalma haşmetli yapılardan arta kalanların arasında dolanıp duruyordu. İnsanlara inşaat malzemesi

gerektiğinde, eski kent kalıntılarına gidip istedikleri kadar almaları mümkündü. Tabii bu, Ortaçağ insanlarının eski anıtsal yapılara dokunmamış olmasını tercih eden günümüz arkeologlarını çok kızdırıyor."

"Sonradan söylemesi kolay tabii."

"Aslında politik bir güç olarak Roma'nın devri dördüncü yüzyılın sonuna doğru kapanmıştı. Ama kısa bir süre sonra Roma Piskoposu bütün Katolik Kilisesinin başına geçti. Papa, yani baba unvanını aldı ve sonunda İsa'nın yeryüzündeki temsilcisi sayılmaya başladı. Bu yüzden, neredeyse bütün Ortaçağ boyunca Roma kilisenin başkentiydi. 'Roma'ya karşı sesini çıkarmaya' cesaret edenler pek azdı. Ama yeni ulusal devletlerin kral ve prensleri giderek o kadar güçlendiler ki, içlerinden kilisenin büyük gücüne karşı koymaya girişenler çıktı. Bunlardan biri de bizim kralımız olan Sverre'ydi."

Sofie gözlerini bu bilgili keşişten hiç ayırmıyordu.

"Platon'un Akademisini kilisenin kapattığını söyledin. Bütün Yunan filozofları unutuldu mu peki o zaman?"

"Sadece bir kısmı. Aristoteles'in yazılarını bilenler vardı, bazıları da Platon'u tanıyordu. Ama eski Roma İmparatorluğu yavaş yavaş üç ayrı kültür dünyasına bölündü. Batı Avrupa'da dili *Latince*, başkenti de Roma olan bir Hıristiyan kültürü oluştu. Doğu Avrupa'daki Hıristiyan kültürüne ise *Yunanca* egemendi, başkent de Konstantinopolis'ti. Konstantinopolis adı da zaman içinde yerini Yunanca Bizans sözcüğüne bıraktı. Bu yüzden, 'Bizans Ortaçağı' ile 'Roma-Katolik Ortaçağı' şeklinde bir ayrım yapıyoruz. Kuzey Afrika ve Ortadoğu da eskiden Roma İmparatorluğu'na dahildi, ama Ortaçağ'da yeni bir kültür gelişti bu bölgelerde: *Arapça* konuşulan İslam kültürü. Muhammed 632'de ölmüştü. Bunun ardından Ortadoğu ve Kuzey Afrika Müslümanlar tarafından fethedildi. Kısa bir süre sonra İspanya da İslam kültür dünyasına katıldı. Müslümanların kutsal kentleri Mekke, Medine, Kudüs ve Bağdat'tı. Arapların eski Helenistik İskenderiye kentini de ele geçirmiş olmaları kültür tarihi açısından önemli bir bilgidir. Tüm Ortaçağ boyunca Araplar matematik, kimya, astronomi ve tıp gibi bilim dallarında öncü rolü oynadılar. Bugün hâlâ 'Arap sayıları'nı kullanmaktayız. Yani bazı alanlarda Arap kültürü Hıristiyan kültüründen üstündü."

"Yunan felsefesine ne olduğunu sormuştum ben."

"Bir noktada üç kola ayrılan, sonra daha ilerde bir yerde yeniden tek bir büyük akıntı halinde birleşen bir nehir düşünebilir misin?"

"Düşünebilirim tabii."

"Öyleyse Yunan-Roma kültürünün nasıl kısmen batıda Roma-Katolik kültürü, kısmen Doğu Roma kültürü ve kısmen de güneyde Arap kültürü tarafından taşınıp aktarıldığını da düşünebilirsin. Fazla basitleştirmek pahasına da olsa, Yeni Platonculuğun Batı, Platon'un Doğu kültür dünyasında, Aristoteles'in de Araplar arasında, yani güneyde yaşamaya devam etmiş olduğunu söyleyebiliriz. Bu üç kol da diğer kollardan birşeyler taşıyordu. Ama asıl önemlisi, bu üç kolun da Ortaçağ'ın sonunda Kuzey İtalya'da birleşip büyük bir nehir haline gelmiş olmasıdır. İspanya'daki Müslümanlar Arap etkisini, Yunanlılar ve Bizans da Yunan etkisini taşıdı. Ve sonra da Rönesans başladı, Antik kültür 'yeniden doğdu'. Yani bir bakıma Antik kültür uzun süren Ortaçağ boyunca hayatta kalabilmişti."

"Anlıyorum."

"Ama sonraki olayları şimdiden ele almaya kalkmayalım. Önce biraz Ortaçağ felsefesinden söz edeceğiz çocuğum. Ve artık sana kürsüden hitap etmek niyetinde değilim. Aşağıya geliyorum."

Sofie sadece iki saat uyumuş olduğunu gözlerinde hissetmeye başlamıştı. Bu tuhaf keşişi Meryem Ana Kilisesi'nin vaaz kürsüsünden inerken görünce, bütün bunlar bir rüya gibi geldi.

Alberto sunağa doğru gitti. Başını kaldırıp sunağın üstündeki eski çarmıha baktı önce. Sonra Sofie'ye döndü, yavaş adımlarla yaklaşıp yanındaki sıraya oturdu.

Onun böyle yakınında olmak tuhaf bir duyguydu. Kukuletanın altında bir çift kahverengi göz görülüyordu. Çenesinde sivri sakalıyla orta yaşlarda bir adamın gözleriydi bunlar.

"Kimsin sen?" diye düşündü Sofie. "Neden gelip benim yaşamıma girdin?"

Sanki Sofie'nin düşüncelerini okumuş gibi, "Birbirimizi daha iyi tanıyacağız yakında" dedi Alberto.

Orada öylece otururlarken renkli camlardan kiliseye dolan ışık giderek daha parlak hale gelmekteydi. Alberto Knox Ortaçağ felsefesi üzerine konuşmaya başladı.

"Hıristiyanlığı gerçekle bir saymak, Ortaçağ filozoflarının hemen hemen varsaydığı bir şeydi," diye başladı. "Asıl soru, Hıristiyanlığa öylece *inanmak* mı yoksa Hıristiyanlıktaki doğrulara aklı kullanarak varmak mıydı? Gerçeklere aklın yardımıyla yaklaşmak da mümkün müydü? Yunan filozofları ile Kutsal Kitap'taki bilgiler arasında nasıl bir ilişki vardı? Kutsal Kitap'la akıl arasında çelişki söz konusu muydu, yoksa inanç ve bilgi uzlaşabilir miydi? Neredeyse tüm Ortaçağ felsefesi işte bu soru etrafında dönüyordu."

Sofie sabırsızca başını sallamaktaydı bu arada. İnanç ve bilginin ilişkisi konusunu din dersi sınavında yanıtlamıştı ne de olsa.

"Bu meselenin en önemli Ortaçağ filozoflarında ne gibi şekiller aldığını göreceğiz. 354 ve 430 yılları arasında yaşamış olan Augustinus ile başlayabiliriz işe. Bu kişinin yaşamına bakarak, Geç Antik Çağ'dan Erken Ortaçağ'a geçişi inceleyebiliriz. *Augustinus* Kuzey Afrika'daki Tagaste adlı küçük bir kentte doğdu, ama henüz on altı yaşındayken okumak için Kartaca'ya gitti Daha sonra Roma ve Milano'yu da ziyaret etti, yaşamının son yıllarını ise Kartaca'nın otuz veya kırk kilometre batısındaki Hippo'da piskopos olarak geçirdi. Ama bütün yaşamını Hıristiyan olarak geçirmiş değildi Augustinus. Hıristiyanlığı benimsemeden önce pek çok dinî ve felsefî akımı denemişti."

"Birkaç örnek verebilir misin?"

"Bir dönem *manici*ydi. Geç Antik Çağ'ın çok tipik bir tarikatıydı Manicilik. Yarı dinsel yarı felsefî bir kurtuluş öğretisiydi. Dünyayı iyi ve kötü, ışık ve karanlık, tin ve madde olarak ikiye bölüyordu. Bu öğretiye göre insanlar tinsel güçleri sayesinde madde dünyasından sıyrılabilir, böylece ruhlarının kurtuluşu için gerekli temeli edinebilirdi. Ama iyi ile kötü arasındaki bu keskin ayrım Augustinus'u rahatsız etmişti. Gençliğinde, çoğu zaman 'kötü meselesi' diye adlandırdığımız konuyla uğraşıp durdu. Bu mesele kötünün kaynağıyla ilgilidir. Augustinus bir süre stoa felsefesinin etkisinde kaldı. İyi ile kötü arasında keskin bir ayrım yapmayı reddediyordu

stoacılar. Ama Augustinus'u en çok etkileyen görüşler, Geç Antik Çağ'ın diğer önemli felsefî yönelimi olan Yeni Platonculuğa aitti. Bütün varoluşun tanrısal niteliğe sahip olduğu fikriyle tanışmıştı böylece."

"Ve sonra da Yeni Platoncu bir piskopos mu oldu?"

"Evet, öyle de diyebilirsin belki. Her şeyden çok bir Hıristiyandı o. Ama Augustinus'un Hıristiyanlığı büyük ölçüde Platoncu düşünceden etkilenmişti. İşte görüyorsun Sofie, Hıristiyan Ortaçağ'a adım atar atmaz Yunan felsefesinden dramatik bir kopuş yaşanmış değil. Yunan felsefesine ait birçok şey Augustinus gibi kilise babaları tarafından daha yeni dönemlere taşınmıştı."

"Yani Augustinus'un yüzde elli Hıristiyan, yüzde elli Yeni Platoncu olduğunu mu söylemek istiyorsun?"

"O kendini yüzde yüz Hıristiyan sayıyordu tabii. Ama Hıristiyanlıkla Platoncu felsefe arasında derin bir çelişki görmüyordu. Platon felsefesiyle Hıristiyan öğretisi arasındaki paralellikler o kadar açık görünüyordu ki gözüne, Platon'un en azından Eski Ahit'in bazı bölümlerini okumuş olabileceğini düşünmeye başlamıştı. Bu tabii çok şüphe götürür bir şey. Sanırım Augustinus'un Platon'u 'Hıristiyanlaştırdığını' söylemek daha makul olacak."

"En azından, Hıristiyanlığa inandığı halde, felsefeyle ilgili her şeyi bir kenara atmış değildi."

"Ama bir yandan da aklın dinsel meseleleri ele almasının sınırları olduğunu gösterdi. Hıristiyanlık aynı zamanda ancak inanç yoluyla yaklaşabileceğimiz tanrısal bir sırdır. Ama eğer Hıristiyanlığa inanırsak, Tanrı ruhumuzu 'aydınlatacaktır'. İşte o zaman Tanrı hakkında bir tür doğaüstü bilgi ediniriz. Augustinus felsefenin her alanda yeterli olamayacağını bizzat yaşayarak görmüştü. Ancak Hıristiyan olduktan sonra ruhu huzura kavuştu. 'Sen'de huzura ermeden rahat etmez ruhumuz,' diye yazmıştı."

"Platon'un idealar öğretisiyle Hıristiyanlığın nasıl bağdaşabildiğini anlamıyorum," diye itiraz etti Sofie. "Ebedî fikirler konusu nasıl geçiyor Augustinus'ta?"

"Augustinus Tanrı'nın dünyayı hiç yoktan yarattığını söyler. Bu da Kutsal Kitap'ta geçen bir düşüncedir. Yunanlılar ise dünyanın hep varolageldiğini düşünmeye daha çok yatkındı. Ama Augustinus diyor ki, Tanrı dünyayı yaratmadan önce 'idealar' onun düşüncesinde vardı. Ebedî fikirleri Tanrı'ya mal ederek Platoncu ebedî fikirler tasavvurunu kurtarmış oluyor."

"Pek zekiymiş doğrusu!"

"Ama bu örnek Augustinus ve diğer birçok kilise babasının Yunan ve Yahudi düşünüşünü uzlaştırmak için ne kadar uğraştığını gösteriyor bize. Bir bakıma iki kültürün birden mensubuydu onlar. Augustinus'un kötü hakkındaki görüşü de Yeni Platonculukla bağlantılıdır. Plotinos gibi o da kötüyü Tanrı'nın orada 'bulunmayışı' olarak anlıyordu. Kötü kendi başına bir varoluşa sahip değildir, olmayan bir şeydir o. Çünkü Tanrı'nın yarattığı her şey iyidir. Kötü, insanların itaatsizliğinden ileri gelir Augustinus'a göre. Ya da kendi sözleriyle anlatalım istersen: İyi irade Tanrı'nın eseri'dir, 'kötü irade' ise 'Tanrı'nın eserinden bir uzaklaşma, gerileme'dir."

"İnsanın tanrısal bir ruhu olduğuna da inanıyor muydu?"

"Hem evet hem hayır. Augustinus Tanrı ile dünya arasında aşılmaz bir uçurum olduğunu söylemiştir. Bu bakımdan sıkı sıkıya Kutsal Kitap öğretisine bağlıdır ve Plotinos'un her şeyi bir sayan öğretisini reddeder. Ama bir yandan da insanın tinsel bir varlık olduğunu vurgular Augustinus. Maddî bir bedeni vardır insanın ve tıpkı güveler ve pas gibi bu beden de fiziksel dünyaya aittir; ama insanın bir de ruhu bulunur ve bu ruh Tanrı'yı bilebilir.

"Biz ölünce ruhumuza ne oluyor peki?"

"Augustinus'a göre bütün insanlık ilk günahın yükünü taşır. Ama Tanrı yine de bazı insanların bu sonsuz lanetten kurtulmasına karar vermiştir."

Sofie itiraz etti: "Madem öyle, kimsenin lanetli olmamasına da karar verebilirdi pekâlâ."

"Ama işte tam bu noktada Augustinus insanın Tanrı'yı eleştirme hakkı bulunmadığını söylüyor. Pavlus'un Romalılara mektubunda yazdığı bir şeyi alıntılıyor:

'Evet, sevgili insan, sen kimsin ki Tanrı'yla çekişmeye kalkışıyorsun. Hiç eser kendisini yapan ustayla beni niçin yapıyorsun diye konuşur mu? Aynı topraktan bir çanağı güzel, bir diğerini değersiz yapmak çömlekçinin elinde değil midir?'

"Yani Tanrı gökyüzünde oturmuş, oynuyor mu insanlarla? Kendi yaptığı şeylerden biri hoşuna gitmezse, çöp gibi fırlatıp atıyor mu?"

"Augustinus'a göre zaten hiçbir insan Tanrı tarafından kurtarılmayı hak etmez. Ama Tanrı buna rağmen lanetten kurtarılacak birkaç kişi seçmiştir. Yani kimin kurtulup kimin lanetleneceği bir sır değildir onun için. Bu önceden bellidir. Böyle işte. Biz Tanrı'nın ellerindeki çamuruz. Tam anlamıyla onun inayetine muhtacız."

"Demek ki Augustinus eski kader inancına geri dönmüş."

"Bu konuda haklı olabilirsin. Ama Augustinus bu yüzden insanın kendi yaşamından sorumlu olmadığını söylemez. Tersine, kendimizi Tanrı'nın seçtiklerinden biri gibi görebilecek şekilde yaşamamızı salık verir. Çünkü özgür bir istence sahip olduğumuzu inkâr etmez. Ama Tanrı nasıl yaşayacağımızı önceden 'görmüştür' Augustinus'a göre."

"Biraz haksızlık olmuyor mu bu? Sokrates bütün insanlarda aynı akıl bulunduğundan, hepsinin de aynı olanaklara sahip olduğuna inanmıştı. Ama Augustinus insanları iki gruba ayırdı. Bir grup kurtulacak, ama diğeri lanetli."

"Doğru. Augustinus'un tanrıbilimiyle birlikte Atina'nın insancıl yaklaşımından biraz uzaklaşmış oluyoruz. Ama insanlığı iki gruba ayıran Augustinus değildi. Bu noktada Kutsal Kitap'taki kurtuluş ve lanetlenme öğretisinden hareket etmişti. 'Tanrı Devleti' adlı büyük eserinde bunu daha ayrıntılı açıklar."

"Anlat!"

"Bu 'Tanrı devleti' ya da 'Tanrı'nın krallığı' tabiri Kutsal Kitap'tan ve İsa'nın mesajından alınmadır. Augustinus'a göre tarihte olup bitenler 'Tanrı devleti' ile 'dünyevî devlet' arasında sürüp giden bir çatışmaydı. Bunlar birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış politik devletler değildir. Her bireyin içinde bir iktidar kavgası verirler. Yine de Tanrı devletinin kilisede, dünyevi

devletin de politik devlet örgütlerinde bulunduğu az çok belirgindir. Örneğin tam da Augustinus'un yaşadığı dönemde dağılmak üzere olan Roma İmparatorluğu bir dünyevî devletti. Ortaçağ boyunca kilise ile devlet arasındaki iktidar kavgası sürdükçe, bu yaklaşım giderek netleşti. Artık 'Kilise dışında kurtuluş yoktur' denmeye başlamıştı. Augustinus'un Tanrı devleti de sonunda bir örgüt olarak kiliseyle özdeşleştirildi. Ancak 16. yüzyıldaki Reform döneminde insanın tanrısal bağışlanmaya kavuşmak için mutlaka kilisenin yolundan gitmek zorunda olduğu görüşüne karşı çıkılabildi."

"Eee zaten zamanı da gelmiş yani."

"Şuna da dikkat etmeliyiz: Augustinus felsefesinde *tarihe* yer vermiş ilk filozoftu, iyi ile kötü arasında bir savaş olduğu hiç de yeni bir düşünce değildi. Augustinus'ta asıl yeni olan, bu savaşın tarihte yapıldığı fikriydi. Bu açıdan bakınca pek Platoncu gibi görünmez Augustinus. Eski Ahit'te karşımıza çıkan çizgisel tarih anlayışına dayanır. Augustinus'a göre Tanrı'nın kendi 'Tanrı devleti'ni kurabilmek için bütün tarihe ihtiyacı vardır. İnsanları eğitmek ve kötüyü yok etmek için gereklidir tarih. Eserinin bir yerinde Augustinus, tanrısal öngörünün insanlık tarihini Âdem'den tarihin sonuna dek yönlendirdiğini söyler —tıpkı çocukluktan yaşlılığa kadar tek bir insanın tarihinde olduğu gibi."

Sofie saate baktı.

"Sekiz olmuş" dedi. "Benim gitmem lazım artık."

"Tamam, ama önce sana Ortaçağ'ın ikinci büyük filozofunu anlatacağım. Dışarda oturalım mı?"

Alberto oturdukları sıradan kalktı, avuçlarını birleştirerek kilisenin orta koridorunda yürümeye başladı. Dua ediyor veya ruhanî gerçekleri düşünüyormuş gibi bir hali vardı. Sofie de peşi sıra yürüyordu; başka bir çaresi olmadığı sonucuna varmıştı.

Dışarda hâlâ ince bir sis tabakası yatıyordu yerde. Güneş doğalı saatler oluyordu ama sabah sisini kıramamıştı henüz. Meryem Ana Kilisesi eski kentin ucunda yer almaktaydı.

Alberto kilisenin önündeki banklardan birine oturdu. Sofie ise oradan biri geçecek olsa neler olabileceğini düşünmekle meşguldü. Sabahın sekizinde bir bankta oturmak zaten biraz tuhaftı; yanında bir de Ortaçağ'dan kalma bir keşişin bulunması ise durumu hiç de düzeltmiyordu.

"Saat sekiz" diye başladı Alberto. "Augustinus'tan bu yana dört yüzyıl geçti. Şimdi artık uzun okul günleri başlıyor. Saat ona kadar ders verme tekeli manastır okullarının elinde. Onla on bir arasında ilk katedral okulları açılıyor, on ikiye doğru da ilk üniversiteler kuruluyor. Artık büyük Gotik katedrallerin yapımı da başlamakta. Bu kilise de 1200 yıllarına doğru yapılanlardan biri. Yani Geç Ortaçağ'dan kalma. Bu kent daha büyük bir katedral yaptıracak güçte değilmiş."

"Zaten gerekmez de," diye lafa karıştı Sofie. "Boş kiliselerden hiç hoşlanmam."

"Ama büyük katedraller sadece kalabalık cemaatler sığsın diye yapılmıyordu. Tanrı adına inşa ediliyordu ve bu inşaat işinin kendisi de bir tür dinsel törendi. Ama Ortaçağ'da bizim gibi filozofları çok ilgilendiren bir şey daha oldu."

"Anlat."

Alberto devam etti:

"İspanya'daki Arapların etkisi kendini gösterdi. Ortaçağ boyunca canlı bir Aristoteles geleneğini sürdürmüştü Araplar. 1100 dolaylarında Kuzey İtalya'daki bazı prensler Arap bilgeleri ülkelerine davet etti. Böylece Aristoteles'in birçok yazısıyla tanışıldı, Yunanca ve Arapçadan Latinceye çevrildi bunlar. Bu da doğabilimsel sorulara yönelik yeni bir ilgi yoğunlaşması yarattı. Ayrıca, Hıristiyanlık'taki vahiy ile Yunan felsefesi arasındaki ilişki de yeniden canlandı. Doğa bilimleriyle ilgili sorularda daima Aristoteles'e başvuruluyordu. Ama ne zaman 'filozofa' kulak vermek gerekti, ne zaman sadece Kutsal Kitap'a bakmak... İzleyebiliyor musun?"

Sofie başını salladı, keşiş de sözlerine devam etti.

"Geç Ortaçağ'ın en büyük ve en önemli filozofu, 1225'ten 1274'e kadar yaşamış olan *Aquino'lu Thomas'tı*. Roma ile Napoli arasında bulunan Aquino adlı küçük bir kentte doğmuş, Paris'te öğretmenlik yapmıştı. Ondan 'filozof' olarak söz ettim, ama bir o kadar da tanrıbilimciydi. Zaten o

zamanlar felsefe ile tanrıbilim birbirinden pek ayrılmıyordu. Kısaca diyebiliriz ki, Ortaçağ'ın başında Augustinus'un Platon'u yaptığı gibi, Aquino'lu Thomas da Aristoteles'i Hıristiyanlaştırmıştır."

"İsa'dan yüzlerce yıl önce yaşamış filozofları Hıristiyanlaştırmak biraz komik değil mi?"

"Haklısın tabii. Ama bu iki büyük filozofun 'Hıristiyanlaştırılması' deyince anlamamız gereken, onların yazı ve fikirlerinin Hıristiyan öğretisi için bir tehdit olamayacak şekilde yorumlanmasıdır. Aquino'lu Thomas hakkında bu yüzden 'boğayı boynuzlarından yakaladığı' söylenir."

"Felsefenin boğa güreşiyle bir ilgisi olduğunu hiç bilmiyordum doğrusu."

"Aquino'lu Thomas Aristoteles'in felsefesini Hıristiyanlıkla uzlaştırmaya girişenlerden biriydi. Bu anlamda, inanç ve bilgiyi büyük bir senteze ulaştırdığını söylüyoruz. Bunu başarmasını sağlayan şey de, Aristoteles felsefesini derinlemesine ve olduğu gibi ele almış olmasıdır."

"Yani boynuzlarından yakalaması. Ben bu gece maalesef hemen hemen hiç uyumadım. Onun için korkarım bunu biraz daha açıklaman gerekecek."

"Aquino'lu Thomas felsefe ya da aklın bize bildirdikleri ile Hıristiyan vahyi ya da inancı arasında uzlaşmaz bir çelişki bulunduğuna inanmıyordu. Birçok zaman Hıristiyanlık ve felsefenin anlattıkları aynıydı. Yani aklın yardımıyla Kutsal Kitap'taki gerçeklerin aynısını bütün yönleriyle kavramak, ortaya çıkarmak mümkündü."

"Nasıl olacak bu? Akıl bize Tanrı'nın dünyayı altı günde yarattığını anlatabilir mi? Ya da İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğunu?"

"Hayır, bu tür salt 'inanç gerçeklerini' yalnızca inanç ve Hıristiyan vahyi sayesinde bilebiliriz. Ama Thomas'a göre 'doğal tanrıbilimsel gerçekler' de vardı. Bununla kastettiği, *hem* Hıristiyan vahyi, *hem de* doğuştan gelme ya da 'doğal' bir şey olan aklımızla ulaşılabilecek gerçeklerdi. Böyle bir gerçek, örneğin Tanrı'nın var olduğuydu. Yani Thomas Tanrı'ya götüren iki ayrı yol olduğuna inanmıştı. Biri inanç ve vahiy yolu, diğeri de akıl ve duyuların yolu. İnanç ve vahiy yolu daha emin bir yoldur, çünkü sadece akla güvenirsek kolayca yanılabiliriz. Ama Thomas'ın asıl yapmak istediği,

Hıristiyan öğretisiyle Aristoteles gibi bir filozof arasında çelişki bulunmak zorunda olmadığını göstermekti."

"Yani İncil kadar Aritoteles'e de mi güvenebiliriz?"

"Hayır, hayır. Aristoteles geçilmesi gereken yolun sadece bir kısmını aşabilmişti, çünkü Hıristiyan vahyini duymamıştı. Ama yolun bir kısmını geçmek, yolunu kaybetmekle aynı şey değildir. Örneğin Atina'nın Avrupa'da olduğunu söylersen yanlış olmaz. Ama öyle pek kesin bir bilgi vermiş olmazsın. Bir kitapta Atina'nın Avrupa'da yer aldığını okursan, bir de açıp atlasa bakman gerekir. Ancak o zaman tam ve kesin gerçeği öğrenirsin: Atina Avrupa'nın güneydoğusundaki küçük bir ülke olan Yunanistan'ın başkentidir. Şansın varsa bir de Akropolis hakkında bir şeyler öğrenirsin. Tabii bir de Sokrates, Platon, Aristoteles var."

"Ama Atina hakkındaki ilk bilgi de doğruydu."

"Aynen! Thomas sadece bir tek doğru olduğunu göstermek istemiştir. Aristoteles doğru olduğunu aklımızla bildiğimiz bir şeyi ortaya koyduğunda, bu Hıristiyan öğretisiyle çelişmez. Yani doğrunun bir kısmına aklın ve duyularımızın yardımıyla ulaşabiliriz. Aristoteles de örneğin hayvanlar ve bitkiler dünyasını anlatırken bu tür doğruları dile getirmiştir. Doğrunun ikinci bir kısmını ise bize Tanrı, Kutsal Kitap aracılığıyla bildirmiştir. Ama doğrunun bu iki kısmı birçok önemli noktada örtüşür zaten. Bazı soruları Kutsal Kitap ve akıl tamamen aynı şekilde cevaplandırmaktadır."

"Örneğin Tanrı'nın var olduğunu mu?"

"Evet. Aristoteles felsefesi de bir Tanrı olduğunu varsaymıştı —ya da bütün doğal süreçleri harekete geçiren bir ilk neden olduğunu. Ama Tanrı hakkında daha fazla bir şey söylemiyordu. Bu konuda Kutsal Kitap ve İsa'nın bildirdiklerine başvurmamız gerek."

"Peki ama Tanrı'nın olduğu böyle kesin mi gerçekten?"

"Bu bir tartışma konusu tabii. Ama bugün bile çoğu insan aklımızın Tanrı'nın olmadığını kanıtlayamayacağını kabul edecektir. Thomas işi daha da ileriye götürdü. Aristoteles felsefesinden hareket ederek Tanrı'nın varlığını kanıtlayabileceğine inanıyordu."

"Fena değil."

"Diyordu ki, her şeyin bir 'ilk nedeni'nin olması gerektiğini akıl aracılığıyla da bulabiliriz. Tanrı kendini insana hem akıl hem de Kutsal Kitap yoluyla bildirmiştir. Yani bir 'vahiy tanrıbilimi' vardır bir de 'doğal tanrıbilimi'. Aynı şey ahlak alanında da geçerlidir. Kutsal Kitap'ta Tanrı'nın istediği şekilde yaşamanın nasıl olacağını okuruz. Ama Tanrı bize bir de vicdan vermiştir ve vicdan sayesinde haklı ile haksızı ayırabiliriz. Yani, ahlaklı yaşama da 'iki yoldan' ulaşılır. Kendimize nasıl davranılmasını istiyorsak başkalarına da öyle davranmamız gerektiğini Kutsal Kitap'ta okumuş olmasak da, kimsenin canını yakmamamız gerektiğini bilebiliriz. Ama bu alanda da en sağlam bilgi Kutsal Kitap'taki buyruklardır."

"Sanırım anladım," dedi Sofie. "Şimşekler görüp gökgürültüleri işitince fırtına olduğunu da hemen hemen böyle bir kesinlikle biliyoruz."

"Doğru. Kör bile olsak, gökgürültüsünü duymamız yeterli. Ya da sağırsak ama görebiliyorsak yine biliriz fırtınayı. Tabii en iyisi hem görmek hem de duymak. Ama gördüğümüz şeyle duyduğumuz şey arasında bir *çelişki* bulunmuyor. Tersine, bu ikisi birbirini zenginleştiriyor."

"Anlıyorum."

"Başka bir örnek vereyim. Diyelim ki bir roman okuyorsun, mesela Knut Hamsun'un 'Victoria'sını..."

"Bak onu gerçekten de okudum..."

"... o zaman sırf yazdığı eseri okumak sayesinde, yazar hakkında da bir şey öğrenmiş olmaz mısın?"

"Kuşkusuz kitabı yazan birinin olduğunu varsayarım en azından."

"Daha fazla bir şeyler öğrenebilir misin yazar hakkında?"

"Aşk konusunda oldukça romantik bir anlayışa sahip."

"Demek ki bu romanı, yani Hamsun'un yarattığı eseri okuduğunda, Hamsun'un kendisi hakkında da bilgi ediniyorsun. Ama kişisel birtakım bilgilere ulaşmayı umamazsın. Örneğin 'Victoria'yı okuyup Hamsun'un bu kitabı yazarken kaç yaşında olduğunu anlayabilir misin? Veya nerede oturduğunu, kaç çocuğu olduğunu?"

"Anlayamam."

"Oysa Knut Hamsun üzerine yazılmış bir biyografi bu tür bilgiler de içerir. Ancak böyle bir biyografi ya da otobiyografi aracılığıyla yazarın

kişiliğini biraz daha tanıyabilirsin."

"Bak bu doğru işte."

"Tanrı'nın yarattıkları ile Kutsal Kitap arasındaki ilişki de biraz buna benziyor. Doğaya çıkıp dolaştığımızda bir Tanrı olduğu sonucuna varabiliriz. Belki onun çiçek ve hayvanları sevdiğini de anlayabiliriz; yoksa bunları yaratmazdı herhalde. Ama Tanrı'nın kendisi hakkındaki bilgileri Kutsal Kitap'ta, yani onun otobiyografisinde buluyoruz."

"Bu çok zekice bir örnek."

"Hmmm..."

Alberto ilk kez düşüncelere dalmış, hiç cevap vermemişti.

"Bu Hilde'yle mi ilgili bir şey?" diye çıkıverdi Sofie'nin ağzından.

"Hilde diye biri gerçekten var mı, bundan bile emin değiliz."

"Ama sağda solda izlerine rastladık hep. Kartpostallar, ipek bir şal, yeşil bir çanta, çorap..."

Alberto başını salladı.

"Ve göründüğü kadarıyla, ne kadar iz bulunacağı Hilde'nin babasının belirlediği, onun elinde olan bir şey. Ama şimdilik bildiğimiz tek şey, kartpostalları yazan birinin olduğu. Biraz da kendi hakkında bir şeyler yazmalı bence. Ama buna döneceğiz daha sonra."

"Saat on iki oldu. Ortaçağ bitmeden eve dönmem şart."

"Birkaç şeye değinip bitiriyorum. Aquino'lu Thomas kilisenin kabul ettiği tanrıbilimle çatışmayan bütün konularda Aristoteles'in felsefesini devralmıştı. Bu konular mantık, bilgi felsefesi ve özellikle doğa felsefesiydi. Aristoteles'in bitki ve hayvanlardan insana kadar bütün yaşamı yükselen bir dizi halinde düzenleyişini hatırlıyor musun?"

Sofie başını salladı.

"Aristoteles'in kendisi de böyle bir sıralanışın bir bakıma en yüksek varoluş demek olan bir Tanrı'ya işaret ettiğini düşünmüştü. Bu şemayı Hıristiyan tanrıbilimine uydurmak hiç de zor değildi. Thomas varoluşun bitki ve hayvanlardan insanlara, insanlardan meleklere ve meleklerden de Tanrı'ya doğru yükselen dereceleri olduğuna inanıyordu. Hayvanlar gibi insan da duyu organları bulunan bir bedene sahiptir, ama bir de 'her şeyi tek tek düşünebilen' bir aklı vardır. Meleklerin ise ne bedeni vardır ne de duyu

organları, ama doğrudan ve anlık olarak işleyen bir zekâları bulunur. İnsanlar gibi 'oturup düşünmeleri', çıkarsamalar yapmaları gerekmez. İnsanların bildiği her şeyi bilir melekler, ama bizim gibi adım adım, yoklaya yoklaya ilerlemek zorunda değillerdir. Bedenleri olmadığı için, hiçbir zaman ölmezler. Tanrı gibi ebedî de değillerdir gerçi, çünkü bir zamanlar Tanrı tarafından yaratılmışlardır. Ama bedenleri olmadığından, hiç ölmeyeceklerdir."

"Harika bir şey bu."

"Ama meleklerin de üstünde Tanrı vardır Sofie. Bütünsel bir bakışla her şeyi bir anda görüp bilir."

"Öyleyse şu anda bizi de görüyor."

"Evet, bizi görüyor olabilir. Ama 'şu anda' değil. Tanrı için zaman bizim için olduğu gibi var olmaz. Bizim 'şimdi'miz ile Tanrı'nınki aynı değildir. Bizim için birkaç hafta geçmesi Tanrı açısından da birkaç hafta geçtiği anlamına gelmek zorunda değildir."

"Ama bu çok korkunç bir şey!" diye bağırdı Sofie bir anda. Eliyle ağzını kapatmıştı. Alberto merakla ona bakıyordu. Açıkladı Sofie:

"Hilde'nin babasından bir kart daha aldım. Sofie için bir hafta geçtiğinde kendisi için aynı sürenin geçmek zorunda olmadığı gibi bir şey yazmıştı. Sen de Tanrı hakkında neredeyse tıpatıp bunun aynısını söyledin şimdi."

Kahverengi kukuletanın sakladığı yüzde beliren huzursuz ifadeyi görebiliyordu Sofie.

"Utanmalı bu yaptığından!"

Sofie Alberto'nun ne demek istediğini anlamamıştı. Belki de bilmediği bir deyimdi bu. Alberto devam etti:

'Yazık ki Aquino'lu Thomas Aristoteles'in kadınlara bakışını da devralmıştı. Biliyorsun Aristoteles kadını bir tür eksik kalmış erkek gibi görüyordu. Ayrıca, çocuklara sadece babanın özellikleri geçerdi Aristoteles'e göre. Çünkü kadın edilgen ve alıcı, erkek ise etkin ve biçimlendiriciydi. Bu tür düşünceler Thomas'ın gözünde Kutsal Kitap'taki sözlere uygundu —örneğin, kadının erkeğin kaburgasından yaratıldığı gibi sözlere."

"Saçma!"

"Belki burada dişi yumurta hücresinin ancak 1827'de keşfedildiğini söylemek de yerinde olacak. Yani yaşamı ve biçimi erkeğin meydana getirdiği inancına çok da şaşmamak gerek. Aynca şuna da dikkat: Thomas kadını sadece doğal bir varlık olarak erkekten aşağı görüyordu. Oysa kadının ruhu erkeğinki kadar değerliydi onun gözünde. Tanrı katında cinsler arasında eşitlik vardır. Nedeni çok basit. Bedensel cinsiyet farkları kalmaz orada."

"Pek yeterli bir teselli değil bu doğrusu. Ortaçağ'da kadın filozof yok muydu hiç?"

"O zamanlar kilise alabildiğine erkeklerin egemenliği altında bulunuyordu. Ama tabii hiç kadın düşünür çıkmadı demek değil bu. Mesela Binge'li Hildegard..."

Sofie'nin gözleri faltaşı gibi açıldı birden:

"Hilde'yle bir ilgisi mi var yoksa bunun?"

"Neler soruyorsun böyle! Hildegard 1098'den 1179'a kadar Ren bölgesinde rahibe olarak yaşamıştı. Kadın olduğu halde vaaz veriyor, yazarlık ve hekimlik yapıyor, botanik alanında çalışıyor, doğa araştırmaları sürdürüyordu. Bir bakıma kadınların Ortaçağ'da erkeklerden daha ayağı yere basan —ve aslında daha bilimsel— olduğuna güzel bir örnekti."

"Hilde'yle bir ilişkisi var mı diye sordum!"

"Eski bir Yahudi ve Hıristiyan anlayışına göre, Tanrı sadece erkek değildir. Kadınsı bir yanı da vardır, yani bir tür 'analık doğası'na sahiptir. Çünkü kadın da Tanrı'nın bir kopyası olarak yaratılmıştır. Yunancada Tanrı'nın bu kadın yanına *Sophia* denirdi. 'Sophia' ya da 'Sofie' 'bilgelik' demektir."

Sofie'nin aklı karışmıştı. Başını salladı iki yana. Niye kimse anlatmamıştı bunu ona şimdiye kadar? Ya kendisi neden hiç sormamıştı?

Alberto sözüne devam etti:

"Ortaçağ'da 'Sophia' yani Tanrı'nın analık doğası Yahudiler arasında ve Yunan Ortodoks kilisesinde belli bir rol oynamayı sürdürdü. Batı'da ise unutuldu gitti. Ama sonra Hildegard çıktı ortaya. Sophia'nın değerli taşlarla süslenmiş giysiler içinde kendisine göründüğünü söylüyordu."

Sofie oturduğu sıradan sıçrayıverdi. Sophia Hildegard'a görünmüştü demek...

"Belki ben de Hilde'ye görünürüm."

Sonra tekrar yerine oturdu. Alberto üçüncü kez elini omuzuna koymuştu.

"Bunu göreceğiz. Ama saat neredeyse bir. Eve yemeğe gitmen gerek. Bizim de önümüzde yeni bir dönem var artık. Rönesans hakkında konuşacağız yakında. Hermes gelip bahçeden alır seni."

Bunları söyledikten sonra tuhaf keşiş yerinden kalktı, kiliseye doğru yürüdü. Sofie yerinden kıpırdamamıştı. Hildegard'ı ve Sophia'yı, Hilde ve Sofie'yi düşünüyordu. Birden içinde bir şey kıpırdadı sanki. Ayağa fırladı, keşiş kılığındaki felsefe öğretmeninin arkasından seslendi:

"Ortaçağ'da bir Alberto da var mıydı?"

Alberto adımlarını yavaşlattı biraz, sonra başını çevirip yanıtladı:

"Aquino'lu Thomas'ın çok tanınmış bir felsefe öğretmeni vardı: *Albertus Magnus!"*

Başını eğerek Meryem Ana Kilisesi'nin kapısından girdi ve gözden kayboldu.

Ama Sofie'ye yetmemişti bu kadarı. O da girdi kiliseye. Ama içerisi bomboştu. Yer yarılıp da içine mi girdi Alberto?

Kiliseden çıkmak üzereyken gözü bir Meryem tasvirine ilişti. İyice yaklaştı resme, uzun uzun baktı. Birden Meryem'in gözünün altında bir su damlası olduğunu fark etti. Gözyaşı mı acaba?

Sofie hızla kiliseden çıktı, var gücüyle Jorunn'ün evine doğru koşmaya koyuldu.

RÖNESANS

...ey insan kılığındaki
tanrısal soy...

Sofie saat bir buçuğa doğru nefes nefese bahçe kapısından girerken, Jorunn sarı evin önünde bekliyordu.

"On bir saati geçti ortadan kaybolalı," diye bağırdı Sofie'ye.

"Binlerce yıldan beri yokum asıl."

"Peki ama nerelerdeydin?"

"Ortaçağ'dan kalma bir keşişle randevum vardı. Komik bir tip."

"Delisin sen. Yarım saat önce annen aradı."

"Ne söyledin ona?"

"Gazeteciye gittiğini söyledim."

"Ya annem ne dedi?"

"Dönünce aramanı istedi. Ama asıl benimkilerle sorun çıktı. Annemle babam saat ona doğru kakao ve süt getirdiler, ama tabii yataklardan biri boştu."

"Eee, ne dedin peki?"

"Çok cansıkıcı bir durumdu. Kavga ettiğimizi, senin de kalkıp eve gittiğini anlattım."

"Öyleyse hemen yeniden barışmamız gerekecek. Bir de, annenle babanın birkaç gün annemle görüşmemesi lazım. Ne dersin, becerebilir miyiz bunu?"

Jorunn omuz silkti. O sırada bir el arabasını itmekte olan babası göründü bahçede. Tulumunu giymişti. Belli ki geçen yıl dökülen yapraklarla işi bitmemişti hâlâ.

"Yine can ciğer dost oldunuz galiba" diye sordu. "Bodrum penceresinin önünde tek bir yaprak bile bırakmadım."

"Çok güzel," diye yanıtladı Sofie. "Öyleyse kakaolarımızı yatakta değil orada indiririz mideye."

Jorunn'ün babası bir kahkaha kopardı, Jorunn ise korkuyla yerinde sıçradı adeta. Malî müşavir Ingebrigsten ve eşinin evinde Sofie'lerdeki kadar rahat bir konuşma tarzına alışılmamıştı.

"Özür dilerim Jorün! Şu gizleme operasyonunda benim de payım olsun istedim."

"Artık anlatacak mısın neler olduğunu?"

"Benimle eve kadar gelirsen. Malî müşaviri ya da yaşlanmış Barbie bebeklerini ilgilendirmez bu öykü."

"Ne fenasın Sofi! Eşlerden birinin denizlere açılıp gittiği evlilikler daha mı iyi yani?"

"Haklısın herhalde. Ama bu gece hiç uyumadım gibi bir şey. Hem ayrıca soruyorum kendime, acaba Hilde yaptığımız her şeyi *görüyor* mu diye."

Ağır ağır Kløverveien'e doğru ilerliyorlardı.

"Sence bir kâhin mi yani?"

"Belki. Belki de değil."

Jorunn'ün bu sır dolu laflardan hoşlanmadığı besbelliydi.

"Ama bu neden babasının geri zekâlı kartpostallarını ormandaki bir kulübeye gönderdiğini açıklamıyor bize."

"Evet, bunun zayıf bir nokta olduğunu kabul ediyorum."

"Nerede olduğunu anlatmayacak mısın?"

Ve Sofie anlattı sonunda. Jorunn'den her şeyin aralarında kalacağına dair bir söz aldıktan sonra, o esrarengiz felsefe derslerini anlattı.

Hiç konuşmadan uzun uzun yürüdüler birlikte.

Kløverveien'deki 3 numaralı eve gelmek üzereyken Jorunn "Hoşlanmadım bundan," dedi. Sofie'lerin bahçe kapısına vardıklarında durdu. Belli ki geri dönmeye hazırlanıyordu.

"Zaten hoşlanmanı isteyen yok. Felsefe zararsız bir şey değil ve sadece eğlence için de yapılmıyor. Kim olduğumuzla, nereden geldiğimizle ilgili. Okulda hiç böyle bir şey öğrendiğimiz var mı?"

"Böyle soruları hiç kimse yanıtlayamaz ki zaten."

"Ama biz bunları sormayı bile öğrenmiyoruz."

Sofie mutfağa girdiğinde öğle yemeği masanın üstünde hazır bekliyordu. Telefon etmedi diye mesele çıkartmadı annesi.

Yemekten sonra Sofie öğle uykusuna yatmak istedi. Jorunn'deyken pek uyumamış olduğunu da itiraf etti. Ama bu zaten böyle ziyaretlerde alışılmamış bir şey sayılmazdı.

Yatağa girmeden önce duvara asmış olduğu büyük pirinç aynanın karşısına geçti. Önce kendi solgun ve yorgun yüzünü gördü sadece. Ama sonra birden, kendisinin arkasında başka bir yüzün silik hatları belirir gibi oldu.

Sofie derin derin nefes aldı. Hayal görmenin âlemi yoktu durup dururken! Keskin hatlarıyla kendi yüzü ve kendinden başkasına ait olamayacak kara, "pırasa" saçları görülüyordu aynada. Ama bu yüzün arkasında bir başka kızın yüzü daha saklıydı.

Birden aynadaki yabancı iki gözünü birden hızla açıp kapamaya başladı. Aynanın öbür tarafında gerçekten var olduğunu anlatmak istiyordu sanki. Sadece birkaç saniye... Sonra kayboldu görüntü.

Sofie yatağa oturdu. Aynada Hilde'nin yüzünü gördüğünden emindi. Binbaşının Kulübesi'ndeyken, ancak birkaç saniye boyunca Hilde'nin öğrenci kimliğindeki resmini görebilmişti daha önce. Şimdi aynada karşısına çıkan da aynı kız olmalıydı.

Ne zaman bayılacak kadar yorgun olsa, başına hep böyle esrarengiz şeylerin gelmesi tuhaf değil miydi? Bu yüzden hep kendine, "Acaba her şeyi hayal mi ettim?" diye sormak zorunda kalıyordu.

Sofie giysilerini iskemleye bırakıp yorganın altına sokuldu. Anında uykuya daldı. Ve çok yoğun ve belirgin bir rüya gördü.

Aşağıya, kırmızı bir kayıkhaneye doğru uzanan büyük bir bahçede duruyordu rüyasında. İskelelerden birinde sarışın bir kız oturmuş denize bakıyordu. Sofie de gidip yanına oturdu. Ama yabancı kız sanki onun hiç farkında değil gibiydi. "Ben Sofie" diye kendini tanıttı. Ama kız onu ne görüyor, ne işitiyordu. "Anlaşılan kör ve sağırsın" dedi Sofie. Gerçekten de Sofie konuştuğunda kız tam bir sağırdı. Sonra bir ses duydu Sofie:

"Hilde'cik!" Kız iskeleden kalkıp eve koştu. Demek ki kör ve sağır olamazdı. Evden orta yaşlı bir adam çıktı ona doğru. Üniformalıydı, mavi bir de beresi vardı. Kız adamın boynuna atıldı, adam da iki kez döndürdü onu havada. İskelenin kenarında, yabancı kızın oturmuş olduğu yerde altın haçlı bir kolye ilişti Sofie'nin gözüne. Alıp avucuna koydu. Ve o anda uyandı.

Sofie saate baktı. Bir iki saat uyumuştu. Yatağında oturup bu tuhaf rüyayı düşünmeye başladı. Gerçek bir olay kadar yoğun ve belirgin bir rüyaydı bu. O evin ve iskelenin bir yerlerde gerçekten var olduğuna emindi Sofie. Biraz Binbaşının Kulübesi'ne benzemiyor muydu sanki? Rüyadaki kızın Hilde Møller Knag, adamın da onun Lübnan'dan dönen babası olduğu kesindi. Rüyada biraz Alberto Knox'a benzemişti...

Sofie kalkıp yatağını yaparken yastığının altında altın haçlı bir altın kolye buldu. Haçın arka yüzünde üç harf kazılıydı: "HMK".

Tabii bu Sofie'nin rüyasında bulduğu ilk hazine değildi. Ama böyle bir şeyi rüyasının dışına çıkarmayı ilk kez başarıyordu.

Kendi kendine "Yeter ama!" diye söylendi yüksek sesle.

O kadar öfkelenmişti ki, dolabın kapısını hırsla açıp güzel zinciri ipek şalın, beyaz çorabın ve Lübnan'dan gelen kartların yanına fırlatıverdi.

Pazar sabahı uyandığında sıcak ekmekler, portakal suyu, yumurta ve İtalyan salatasından oluşan mükemmel bir kahvaltıyla karşılaştı Sofie. Annesi pazarları nadiren Sofie'den önce uyanırdı. Ama eğer uyanırsa, harika bir kahvaltı hazırlamadan önce Sofie'yi kesinlikle uyandırmazdı.

Kahvaltı ederlerken annesi şunları söyledi:

"Bahçede yabancı bir köpek var. Sabahtan beri eski çitin orada pinekliyor. Nereden çıktı, haberin var mı?"

"Tabii" diye bağırdı Sofie ve aynı anda ağzını tuttu.

"Daha önce de geldiği olmuş muydu?"

Sofie yerinden fırlamış, pencereye gitmişti bile. Evet, Hermes gelmiş, mağaranın gizli girişinin önüne uzanmıştı.

Ne diyecekti peki şimdi? Daha bir cevap düşünemeden annesi yanına geldi.

"Daha önce de geldi mi dedin?"

"Buraya bir kemik gömmüştü. Şimdi de hâzinesini almaya gelmiş. Köpeklerin de bir belleği var..."

"Olabilir Sofie. Aramızda bir hayvan uzmanı varsa, o da sensin."

Sofie bir bahane bulmak için didinmekteydi.

"Onu eve götüreyim," dedi sonunda.

"Evinin nerede olduğunu biliyor musun?"

Sofie omuz silkti.

"Adres tasmasında yazıyordur muhakkak."

İki dakika sonra Sofie bahçede koşmaya başlamıştı bile. Hermes onu fark edince yerinden fırladı, kuyruğunu deli gibi sallayarak Sofie'nin üstüne atıldı.

"Hermes, canım benim" dedi Sofie.

Annesinin camdan baktığını biliyordu. Köpek mağaraya koşmasa bari! Hermes mağaraya koşmadı, evin önündeki çakıllı yoldan ve avludan geçerek bahçe kapısına koştu.

Sofie dışarı çıkıp kapıyı kapattıktan sonra da, onun iki metre önünden koşmayı sürdürdü. Mahallenin sokaklarında uzun bir yürüyüş yapıyorlardı şimdi. Pazar gezintisine çıkmış olan başkaları da vardı ortalıkta. Bazen bütün bir aileye rastlıyorlardı. Sofie hafif bir kıskanma duydu içinde.

Hermes'in arada sırada durup başka bir köpeği ya da kaldırım taşlarındaki bir şeyi kokladığı oluyor, ama Sofie'den "Haydi!" komutu geldiği anda hemen tekrar yola koyuluyordu.

Az sonra eski bostan mahallesini geçtiler, ardından da büyük spor alanını ve çocuk bahçesini... Daha kalabalıkça bir yere gelmişlerdi şimdi. Geniş bir parke yol ve kente giden bir troleybüs hattı vardı burada.

Kent merkezine vardıklarında Hermes Sofie'yi büyük meydandan ve Kilise Sokağı'ndan geçirdi. Yüzyıl başından kalma kocaman bitişik binalarla dolu eski kente daldılar. Saat bir buçuk olmak üzereydi.

Kentin öbür ucundaydılar şimdi. Sofie pek uğramazdı buralara. Küçükken yakında bir yerlerde yaşlı bir teyzeyi ziyarete gelmişlerdi bir kere.

Biraz sonra eski apartmanların arasındaki küçük bir meydandaydılar. Her şey çok eskiydi, ama yine de "Nytorget"ti meydanın adı, yani "Yeni Meydan". Zaten kentin kendisi de oldukça eskiydi, Ortaçağ'da kurulmuş olmalıydı.

Hermes 14 numaralı evin önüne gidip durdu, Sofie'nin kapıyı açmasını bekledi. Sofie'nin heyecandan içi içine sığmıyordu.

Merdiven boşluğunda yeşil posta kutuları asılıydı. Üst sıradaki kutulardan birine yapıştırılmış bir kartpostal gördü Sofie. Postacı karta alıcının apartmanda oturmadığını belirten bir damga vurmuştu. Adres yerinde şunlar yazılıydı: "Hilde Møller Knag, Nytorget 14..." Pulun üstündeki damganın tarihi ise 15 Haziran'dı. O güne daha iki hafta vardı, ama bu durum postacının dikkatini çekmemişti anlaşılan.

Sofie kartı alıp okudu:

Sevgili Hilde! Sofie şu anda felsefe öğretmeninin evine giriyor. Yakında on beş yaşına basacak. Oysa senin doğum günün belki de dündü. Ya da bugün mü Hildecik? Eğer bugünse, saat herhalde henüz çok geç değildir. Ama saatlerimiz hep aynı zamanı göstermiyor... Bir kuşak yaşlanırken bir başka kuşak henüz yeni yetişiyor. Bu arada tarih de yoluna devam etmekte. Avrupa tarihinin bir insan yaşamıyla karşılaştırılabileceğini hiç düşünmüş müydün? Antik Çağ Avrupa'nın çocukluğuydu. Sonra uzun süren Ortaçağ başladı —Avrupa'nın okul dönemi. Sonra da Rönesans geldi. Uzun okul yılları tamamlandı artık, genç Avrupa hayata atılmak istiyor. Rönesans'ı Avrupa'nın on beşinci yaş günü sayabiliriz belki de. Haziran ortasındayız çocuğum —ve "Burada olmak çok güzel! Ah, yaşamak ne güzel!"

Not: Altın kolyeni kaybetmene üzüldüm doğrusu. Eşyalarına daha çok dikkat etmelisin. Babandan sevgiler — çok yakında geliyorum.

Hermes merdiveni çıkmaya başlamıştı bile. Sofie kartpostalı alıp onu izledi. Çılgınca kuyruk sallamakta olan Hermes'e yetişebilmek için koşması gerekiyordu. Birinci katı geçtiler, sonra da ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci katları. Yukarı çıkan dar bir merdiven kalmıştı şimdi önlerinde.

Çatıya çıkacak halleri yoktu ya? Ama Hermes koşmaya devam etti. Küçük bir kapının önünde durup patileriyle tırmalamaya başladı.

Biraz sonra kapının arkasından yaklaşan adımlar duyuldu. Ve sonra Alberto Knox açtı kapıyı. Keşiş kılığını değiştirmişti ama bu kez de başka bir kostüm vardı üstünde. Dizaltı beyaz çoraplar, bol bir kırmızı pantolon, çok kalın vatkaları olan sarı bir ceket giymişti. Sofie onu böyle görünce iskambil kâğıtlarındaki jokeri hatırladı. Herhalde bir Rönesans kostümüydü bu.

"Seni hokkabaz!" diye bağırdı Sofie, bir yandan da Alberto'yu hafifçe yana itip eve girdi. Yine korku ve utancının acısını zavallı felsefe öğretmeninden çıkarmıştı. Sofi'nin telaşının bir nedeni de merdivenlerin girişinde bulduğu kartpostaldı.

"Sakin ol evladım," dedi Alberto ve kapıyı kapattı.

"Buyur işte posta!" Sofie kartı Alberto'ya verirken sanki bundan onu sorumlu tutarmış gibiydi.

Alberto kartı okudu, başını salladı iki yana.

"Giderek daha çekilmez oluyor. Bak söylüyorum sana, kızının doğum günü eğlencesi olarak kullanıyor bizi."

Kartı parçalayıp çöp kutusuna attı.

"Kartta Hilde'nin altın haçlı bir kolye kaybettiği yazılı," dedi Sofie.

"Evet, okudum."

"İşte ben o kolyeyi bugün yatağımda buldum. Nasıl oraya geldiğini anlayabiliyor musun?"

Alberto ciddi bir yüzle Sofie'ye baktı.

"Belki etkileyici görünüyor. Ama ucuz bir numara. Hiç zahmete girmeden yapıverdiği bir şey. Biz en iyisi evrenin siyah silindir şapkasından çıkarılan büyük tavşana dönelim yine."

Oturma odasına geçtiler. Hiç bu kadar garip bir oda görmemişti Sofie.

Eğik tavanlı bir çatı katında oturuyordu Alberto. Tavandaki pencere gökten inen ışığı doğrudan içeri almaktaydı. Ama odanın kente bakan bir başka penceresi daha vardı. Sofie buradan bakıp eski evlerin çatılarını görebiliyordu.

Ama Sofie'yi en çok şaşırtan, odanın döşenme tarzıydı. Değişik dönemlere ait mobilyalar ve eşyalarla doluydu oda. Bir yanda 1930'lardan kalma bir kanepe, diğer yanda yüzyıl başına özgü bir yazı masası. Sandalyelerden biri de yüzlerce yıl eski gibi duruyordu. Ama mobilyalar işin sadece bir kısmıydı! Raflar ve dolaplarda karışık bir şekilde pekçok süs ve kullanım eşyası vardı. Neler yoktu ki! Küçük figürler, eski saatler, çanaklar, havanlar, cam imbikler, bıçaklar, bebekler, çakılar, kitap arkalıkları, oktant ve sekstantlar, pusulalar, barometreler... Bütün bir duvar kitaplarla kaplıydı. Ama dükkânlarda rastlanan kitaplardan değildi bunlar. Diğer eşyalar gibi onlar da sanki yüzyıllar boyunca kitap üretiminin aldığı çeşitli biçimleri yansıtıyordu. Duvarlarda çizimler ve resimler asılıydı. Bazıları son on veya yirmi yıl içinde yapılmış olmalıydı, ama birçoğu oldukça eskiydi. Ayrıca birkaç eski harita vardı odanın duvarlarında. Haritalardan biri Trøndelag'a uzanan Sogne fiyordu ile çok daha kuzeydeki Trondheim fiyordunu gösteriyordu.

Sofie birkaç dakika ne diyeceğini bilemeden kaldı. Sağa sola dönüp duruyordu, odanın görmediği hiçbir köşesini bırakmamaya kararlıydı.

"Epeyce hırdavat toplamışsın," dedi sonunda.

"Bak hele. Bu odada kaç yüzyıllık tarih yattığını düşünsene bir. Bence hırdavat denmez bunlara."

"Antikacılık mı yapıyorsun yoksa?"

Alberto'nun yüzünde yılgınca bir ifade belirdi sanki.

"Herkes tarihin akışına kapılıp gidemiyor Sofie. Bazıları durup ırmağın kıyılarında biriken şeyleri toplamak zorunda."

"Ne kadar tuhaf bir ifade!"

"Ama gerçek bu çocuğum. Sadece kendi zamanımızda yaşamıyoruz. Tarihimizi de taşıyoruz yanımızda. Unutma ki burada gördüğün her şey bir zamanlar yepyeniydi. 16. yüzyıldan kalma şu küçük tahta bebek belki de bir kıza beşinci yaşgününde hediye edilmişti. Büyükbabası tarafından mesela... Sonra on yaşlarına geldi bu kız Sofie. Sonra yetişkin bir kadın oldu, evlendi. Belki bir kızı oldu ve o çocuk da aynı tahta bebekle oynadı. Kadın giderek yaşlandı ve günün birinde hayata veda etti. Belki uzun sürmüştü yaşamı, ama artık yoktu işte. Bir daha da hiç geri gelmedi. Aslında dünyaya

oldukça kısa bir ziyarette bulunmuştu. Ama bebeği —bak, o hâlâ rafta oturuyor."

"Böyle anlatınca her şey çok hüzünlü ve ciddi oluveriyor."

"Ama zaten yaşam da hüzünlü ve ciddi. Harika bir dünyaya getiriliyoruz. Birbirimizle karşılaşıyor, tanışıyoruz. Kısacık bir süre birlikte yaşıyoruz. Sonra birbirimizi yitirip tıpkı geldiğimiz gibi aniden ve açıklanamaz bir şekilde ortadan yok oluyoruz."

"Sana bir şey sorabilir miyim?"

"Artık saklambaç oynamadığımıza göre, sorabilirsin."

"Neden Binbaşının Kulübesi'ne taşınmıştın?"

"Mektuplarla görüşmemiz gerektiği sıralar aramızda uzun bir yol olmasın diye. Kulübenin boş olduğunu biliyordum."

"Öyle taşınıverdin yani?"

"Öyle taşınıverdim."

"Peki Hilde'nin babası senin orada oturduğunu nereden bildi? Bunu da açıklayabilirsin belki."

"Yanılmıyorsam hemen her şeyi biliyor o."

"Ama yine de anlamıyorum. Kartları ormanın ortasında bir kulübeye götürmesi için postacıyı nasıl razı edebildi."

Alberto kurnazca gülümsüyordu.

"Bu bile Hilde'nin babası için çok basit bir şey. Sıradan bir sihirbazlık, bayağı bir zırvalık. Bütün dünyanın en sıkı gözetimi altında yaşıyoruz belki de."

Sofie sinirlenmekte olduğunu hissetti.

"Bir gün karşıma çıkacak olursa gözlerini oyacağım onun."

Alberto gidip kanepeye oturdu. Sofie de onun gibi yaparak derin bir koltuğa yerleşti.

"Felsefe Hilde'nin babasına yaklaşmamızı sağlayabilir," dedi Alberto sonra. "Bugün sana Rönesans'tan söz edeceğim."

"Haydi bakalım."

"Aquino'lu Thomas öleli daha birkaç yıl geçmişken, Hıristiyan kültür dünyasının bütünlüğünde çatlaklar başgösterdi. Felsefe ve bilim kiliseye özgü tanrıbilim karşısında giderek özerkleşiyor, bu da dinin akılla daha

serbest bir ilişki içinde olmasına yol açıyordu. Tanrı'ya akıl yoluyla yaklaşamayacağımızı, çünkü Tanrı'nın akıl için kesinlikle kavranamaz olduğunu söyleyen düşünürlerin sayısı artmaktaydı. İnsanlar açısından önemli olan Hıristiyanlık sırrını anlamak değil, Tanrı'nın istencine boyun eğmekti."

"Anlıyorum."

"Din ile bilimin birbiri karşısında daha serbest hale gelmesi hem yeni bir bilimsel yönteme, hem de yeni bir dinsel duygulanıma yol açmaktaydı. Böylece 15. ve 16. yüzyıllardaki iki büyük dönüşümün, yani *Rönesans* ve *Reform*'un temelleri atılmış oldu."

"Önce birine, sonra öbürüne bakalım bu dönüşümlerin."

"Rönesans deyince, geniş kapsamlı bir kültürel canlanma dönemini kastediyoruz. 14. yüzyılın sonlarına doğru Kuzey İtalya'da başlayıp 15. ve 16. yüzyıllarda hızla kuzeye yayılmış bir süreç bu."

"Bu 'Rönesans' sözcüğünün 'yeniden doğuş' anlamına geldiğini söylememiş miydin?"

"Evet, söylemiştim. Yeniden doğması gereken de Antik Çağ'ın sanatı ve kültürüydü. Bu yüzden sık sık Rönesans Hümanizminden söz ederiz: Bütün yaşamı tanrısal bir ışık altında toplayan uzun Ortaçağ'dan sonra insan bir kez daha merkeze yerleştiriliyordu. 'Kaynaklara dönme' o zamanın en geçerli sloganı olmuştu ve en önemli kaynak da Antik Çağ'ın Hümanizmiydi. Antik heykelleri ve yazıtları kazıp çıkartmak neredeyse bir halk sporu haline gelmişti. Yunanca öğrenme modası başladı ayrıca. Bu da Yunan kültürünün yeniden araştırılmasına yol açtı. Yunan Hümanizmini incelemenin pedagojik bir amacı da bulunuyordu. Hümanist konuları öğrenmek insana 'klasik bir görgü' veriyor ve dolayısıyla 'insanca nitelikleri' geliştiriyordu. 'Atlar, at olarak doğar,' deniyordu, 'ama insanlar, insan olarak doğmaz, oluşturulur!'"

"Yani insan olmak öğrenilecek bir şeydir, öyle mi?"

"Evet, ana fikir buydu. Ama şimdi Rönesans Hümanizmi düşüncelerine daha fazla girmeden, Rönesansın arkasındaki politik ve kültürel yapılanmadan sözedeceğiz."

Alberto ayağa kalktı, odada gidip gelmeye başladı. Sonra durup raflardan birindeki çok eski bir aygıta işaret etti.

"Bu nedir?" diye sordu.

"Pusulaya benziyor."

"Doğru."

Kanepenin üstünde duvara asılı bulunan eski bir silahı gösterdi sonra.

"Ya bu?"

"Eski bir tüfek."

"Tamam. Peki ya şuradaki?"

Alberto koca bir kitabı çekip almıştı raftan.

"Bu da eski bir kitap."

"Daha doğrusu bir 'incunabulum'."

"O da ne demek?"

"Aslında bu sözcük 'beşik' anlamına geliyor. Kitap basma sanatının çocukluk döneminde üretilen kitaplara bu ad verilir. Yani 1500'den önce basılanlara."

"Bu kitap gerçekten o kadar eski mi?"

"Evet, o kadar eski. Ve Rönesans dediğimiz yeni dönemin başlayabilmesi için gerekli en önemli önkoşullar da işte bu gördüğümüz üç buluş: pusula, barut ve matbaa."

"Bunu biraz daha açıklamalısın."

"Pusula deniz yolculuğunu kolaylaştırmıştı. Yani büyük keşif gezilerinin çok önemli bir önkoşuluydu. Bu barut için de geçerli. Yeni silahlar Avrupalıları Amerika ve Asya kültürleri karşısında üstün kılmıştı. Ama Avrupa tarihinde de önemli bir rol oynadı barut. Kitap basımı da Rönesans Hümanizmine özgü fikirlerin yayılabilmesi için gerekliydi. Kilisenin elinde tuttuğu bilgileri aktarma tekelinin kırılmasına yaradı ayrıca. Daha sonra çeşitli yeni araçlar ve yardımcı malzemeler birbirini kovaladı. Bunun en önemli örneklerinden biri de teleskoptur. Astronomide yepyeni olanaklar doğurmuştur."

"Ve sonunda füzelere, aya inen araçlara kadar vardı iş."

"Biraz fazla hızlı gittin bak şimdi. Ama gerçekten de, sonunda insanı aya taşıyacak bir süreç başlamıştı Rönesans'ta. Ya da Hiroşima ve

Çernobil'e varan bir süreç. Ama önce kültürel ve ekonomik alanda bir dizi değişiklik gerçekleşti. Bu değişikliklerin önemli bir önkoşulu, doğal iktisattan malî iktisada geçilmesidir. Ortaçağ'ın sonlarında zanaatın hızla geliştiği, çalışkan tüccarların yaşadığı, bankaların desteğiyle malî iktisadın öne çıktığı kentler oluşmuştu. Böylece doğal yaşam koşullarından bir ölçüde bağımsız olabilen bir burjuvazi gelişti. Yaşamak için gereken şeyleri parayla satın almak mümkündü artık. Bu gelişmeler tek tek kişileri çalışkan ve yaratıcı olmaya yöneltti, düşgücünü harekete geçirdi. Yepyeni şeyler beklenir oldu bireyden."

"İki bin yıl önce Yunan kentlerinin oluşmasını hatırlatıyor biraz bu."

"Olabilir. Yunan filozoflarının köylü kültürüne özgü mitsel dünya görüşünden nasıl uzaklaştığını anlatmıştım. Tıpkı bunun gibi, Rönesans döneminin kentlileri de feodal beylerin ve kilisenin iktidarına mesafe aldılar. Bir yandan da, İspanya'daki Araplarla ve doğuda da Bizans kültürüyle olan temaslar sayesinde Yunan kültürü yeniden keşfedildi."

"Antik Çağ'dan çıkan üç akarsu büyük bir ırmak halinde birleşti."

"Çok dikkatli bir öğrencisin Sofie. Ama Rönesans'ın arka planı hakkında bu kadar bilgi yeter. Şimdi yeni düşünüş biçimini anlatacağım sana."

"Anlat bakalım. Ama akşam yemeğinde evde olmalıyım."

Alberto konuşmaya başlamadan önce kanepedeki yerine döndü yine.

"Her şeyden önce, Rönesans *yeni bir insan resmi* çizmişti. Rönesans hümanistleri insan ve insanın değerine yönelik yepyeni bir inanç oluşturdu. Tek yanlı olarak insanın günahkâr doğasını vurgulayan Ortaçağ anlayışıyla tam bir karşıtlık içindeydi bu yaklaşım. İnsan artık sonsuz derecede büyük ve değerli bir varlık sayılıyordu. Rönesans'ın en önemli kişilerinden biri *Ficino*'ydu. Şöyle seslenmişti: 'Kendini tanı, ey insan kılığındaki tanrısal soy!' *Pico della Mirandola* ise 'İnsanın Değeri Üzerine' adlı bir övgü yazısı kaleme almıştı. Ortaçağ'da düşünülemezdi bile böyle bir şey. Bütün Ortaçağ boyunca her konuda Tanrı'dan yola çıkılmıştı. Rönesans hümanistleri ise insanın kendisinden hareket ediyordu."

"Ama Yunan filozofları da böyle yapmıştı zaten."

"İşte zaten bu nedenle Antik Hümanizmin 'yeniden doğduğunu' söylüyoruz. Ama Rönesans Hümanizmi antik görüşlere kıyasla daha *bireyci* bir yaklaşıma sahipti. Sadece insan değiliz bizler, benzersiz bireyleriz aynı zamanda. Bu düşünce neredeyse sınır tanımaz bir deha yüceltmesine yol açtı. Rönesans insanı dediğimiz bir ideal çıktı ortaya. Yaşamın, sanatın ve bilimin her alanıyla uğraşan insan kastediliyor bununla. Yeni insan resmi bir yandan da insan anatomisine duyulan bir ilgiyi barındırmaktaydı. Antik Çağ'da yapıldığı gibi, ölüler kesilip biçilerek vücudun yapısı araştırılmaya başlandı. Bu da hem tıp hem de sanat için önemli bir işti. Sanatta insanları çıplak olarak betimleme yeniden olağan hale geldi. Bin yıl süren utanç duygusu aşıldı diyebiliriz. İnsan yeniden kendisi olma cesaretini gösterdi. Hiçbir şeyden utanç duyması gerekmiyordu."

"Bir tür sarhoşluğa benziyor bu dediğin," dedi Sofie, felsefe öğretmeniyle arasında bulunan küçük masanın üstüne eğilerek.

"Kuşkusuz. Yeni insan resmi *çok farklı bir yaşam anlayışı* da getirmişti. İnsan artık sadece Tanrı için var olan bir varlık sayılmıyordu. Tanrı insanı biraz da kendi kendinin amacı olarak yaratmıştı. Onun için, insanın bu dünyada ve hemen şimdi yaşam sevinci duymaya hakkı vardı. Ve eğer insan kendini özgürce geliştirebilecekse, bunu yapmak için sınırsız olanaklara sahipti. Amacı her türlü sınırı aşmaktı. Ama Antik Çağ Hümanizminden farklı bir şeydi bu. Antik Çağ hümanistleri insanın ruh dinginliği ve ölçülülük içinde olması, kendini denetleyebilmesi gerektiğini vurgulamıştı."

"Rönesans hümanistleri kendilerine hâkim olamıyor muydu?"

"Çok ölçülü değillerdi en azından. Bütün dünya yeni can bulmuş gibi bir duyguya sahiplerdi âdeta. Bu durumda farklı çağlara ilişkin bir bilinç de gelişti. Antik Çağ'dan o zamana kadarki bütün yüzyılları kastederek 'Ortaçağ' terimi kullanılır oldu. Her alanda kendine özgü bir serpilme dönemi başladı. Sanat ve mimaride, edebiyat ve müzikte, felsefe ve bilimde görüyoruz bunu. Somut bir örnek vereyim. 'Kentler kenti' ya da 'dünyanın göbeği' gibi kıvanç dolu sıfatlar taşıyan Antik Roma'dan söz etmiştik. Ortaçağ'da iyice geriledi bu kent, bir zamanlar bir milyon kişi olan nüfusu 1417'de 17.000'e kadar düşmüştü."

"Neredeyse Lillesand kadar kalmış."

"Rönesans Hümanizmi Roma'yı yeniden inşa etmeyi kültür politikasının hedefi sayıyordu. En önemli mimari eser olarak, Havari Petrus'un mezarı üstüne San Pietro Kilisesi yapıldı. İşte bu binada artık ölçülü ya da kendine hâkim olmanın sözü edilemez. Rönesans döneminin birçok önemli ismi dünyanın bu en büyük inşaat faaliyetine katılmıştır. Çalışmalar 1506'da başladı ve tam yüz yirmi yıl sürdü. San Pietro meydanının tamamlanması ise ayrıca elli yıl aldı."

"Anlaşılan büyük bir kilise bu."

"Uzunluğu iki yüz metreden fazla. Yüksekliği de yüz otuz metre. 16.000 metre karelik bir alana oturuyor. Ama Rönesans insanının gözüpekliğini yeterince anlattık. Çok önemli bir şey de, Rönesans'ta *yeni* bir *doğa kavrayışının* ortaya çıkmış olmasıdır. Dünyada var olan insanın kendini gerçek evinde hissetmesi ve dolayısıyla dünyadaki yaşamın artık göklerdeki yaşama bir hazırlıktan ibaret sayılmaması, fiziksel dünya karşısındaki tutumu alabildiğine değiştirdi. Doğa artık olumlu bir şey sayılıyordu. Çoğu kimse Tanrı'nın yaratılmış varlıklarda mevcut olduğuna inanıyordu. Sonsuz değil miydi Tanrı? Demek ki her yerde olmalıydı. Bu anlayışa *Panteizm* (Tümtanrıcılık) diyoruz. Ortaçağ filozofları Tanrı ile yarattıkları arasında aşılamaz bir uçurum bulunduğuna işaret etmişti hep. Oysa artık doğayı tanrısal saymak, hattâ "Tanrı'nın açılımı' olarak görmek mümkündü. Kilise bu tür yeni düşünceleri her zaman hoş karşılamıyordu. *Giordano Bruno'*nun kaderi bunun dramatik bir örneği olmuştur. Yalnızca Tanrı'nın doğada bulunduğunu ileri sürmekle kalmıyordu Giordano Bruno, uzayın sonsuz olduğunu da söylüyordu. Bu yüzden ağır bir cezaya çarptırıldı."

"Nasıl bir ceza?"

"1600 yılında Roma'nın çiçek pazarında yakıldı."

"Feci bir şey —hem de aptalca. Hümanizm dediğin bu mu yani?"

"Hayır, bu değil tabii. Hümanist olan Bruno'ydu, onu yakanlar değil. Ama Rönesans sırasında 'Antihümanizm' diyebileceğimiz bir eğilim de gelişti. Yani otoriter kilise ve devlet iktidarını kastediyorum. Aynı dönemde cadılar kovalanıyor, insanlar yakılıyordu; büyücülüğe ve boş şeylere inananlar çok artmıştı; kanlı din savaşları çıktı —tabii Amerika'nın çok kan

dökerek fethedildiğini de unutmamak gerek. Hümanizmin hep böyle karanlık bir arka planı oldu. Hiçbir devir sadece iyi ya da sadece kötü değildir. İki belirgin hat halinde bütün insanlık tarihi boyunca uzanır iyi ile kötü. Çoğu zaman da iç içe geçerler. Hattâ bu bir sonraki altbaşlığımız için de geçerli: Rönesans'ta gelişen yeni *bilimsel yönteme* geçiyorum şimdi."

"İlk fabrikalar da bu sırada mı inşa edildi?"

"Hemen değil. Ama Rönesans'tan sonra oluşan tüm teknik gelişmeler yeni bir bilimsel yönteme bağlıydı. Bununla, bilimin ne olduğuna dair yepyeni bir anlayışın ortaya çıktığını anlatmak istiyorum. Bu yeni yöntem teknik meyvelerini birbiri ardına vermeye başladı.

"Nasıl bir şeydi bu yeni yöntem?"

"Her şeyden önce doğayı kendi duyularımızla incelemeye yönelikti. Daha 14. yüzyılın başlarından itibaren, eski otoritelere körü körüne inanmamak gerektiğini söyleyen sesler giderek artmıştı. Bu otoritelere hem kilisenin dogmaları hem de Aristotelesçi doğa felsefesi dahildi. Aynı zamanda, bir meselenin salt düşünme yoluyla çözülebileceği anlayışı da şüpheyle karşılanır oldu. Akla böyle abartılı bir güven duyma, Ortaçağ boyunca egemen olmuş bir tavırdı. Oysa şimdi doğa araştırmasının ağırlıkla gözlem, deneyim ve deneye dayanması gerektiği vurgulanıyordu. Buna empirik *(deneyci) yöntem* diyoruz."

"Ne anlama geliyor?"

"Anlamı basit. Şeyler hakkındaki bilgilerimiz tozlu kitaplardan ya da düşgücünün yarattıklarından değil, kendi deneyimimizden kaynaklanır. Antik Çağ'da da empirik bilim yapılmıştı. Aristoteles doğayla ilgili sayısız gözlemde bulundu. Buna karşılık sistematik olarak yürütülen *deneyler* daha önce görülmemiş bir yenilikti."

"Bugünkü teknik aygıtlar yoktu o zaman tabii."

"Hesap makinesi ya da elektronik tartı gibi şeyler yoktu elbette. Ama matematik biliyorlardı ve terazileri vardı. Bilimsel gözlemleri kesin bir matematik diliyle ifade etmenin ne kadar önemli olduğu üzerinde duruluyordu şimdi. Ölçülebilir ne varsa ölçmeli, ölçülemeyenleri de ölçülebilir hale getirmeli, demişti 17. yüzyılın en önemli bilimcilerinden

olan *Galileo Galilei*. Doğa kitabının matematik diliyle yazılmış olduğunu da söylemişti ayrıca."

"Deneyler ve ölçümler yapıldıkça yeni buluşlar mı oluyordu?"

"İlk aşamada yeni bir bilimsel yöntem gelişti. Bu yöntem teknik bir devrimi, o da bugüne dek yapılan buluşları mümkün kıldı. Diyebiliriz ki, insanlar doğanın dayattığı koşullar karşısında özgürleşmeye başlamıştı. Artık doğanın bir parçası değillerdi. Doğa insanın kullanacağı, faydalanacağı bir şeydi artık. Nitekim İngiliz filozof *Francis Bacon* 'Bilgi güçtür.' demişti. Bilginin pratik faydasını vurguluyordu böylece ve bu da yeni bir şeydi. İnsanlar doğaya müdahale ediyor, egemen oluyorlardı."

"Ama bu aynı zamanda olumsuz bir şeydi, öyle değil mi?"

"Öyle. İşte yine iyi ve kötü yanların, biz insanlar ne yaparsak yapalım, birbirine karıştığını görüyoruz. Rönesans'la birlikte başlayan teknik gelişme hem iplik makinelerine hem de işsizliğe, hem etkili ilaçlara hem de yeni hastalıklara, hem tarımın çok verimli hale gelmesine hem de doğanın talan edilmesine, hem çamaşır makinesi ve buzdolabı gibi çok pratik yardımcılara hem de çevre kirliliği ve çöp dağlarına yol açtı. Bugün çevremizin ne korkunç bir tehdit altında bulunduğunu açıkça gördüğümüz için, teknik ilerlemeyi doğanın bize verdiği yaşam koşullarından tehlikeli bir sapma olarak görenler de oldukça fazla. İnsanlar olarak artık denetleyemez olduğumuz bir süreci başlattığımız söyleniyor. Buna karşılık daha iyimser olanlara göre henüz tekniğin çocukluk çağında yaşıyoruz. Teknik uygarlık çocukluk hastalıklarını geçirse de, insanlar sonunda doğaya hayati bir tehlike yaratmadan egemen olmayı başaracak."

"Sen ne düşünüyorsun bu konuda?"

"Belki her iki bakışın da doğru yanlar içerdiğini. Bazı alanlarda insanların doğaya artık daha fazla müdahale etmemesi şart, bazı alanlarda ise endişeye gerek yok. Kesin olan bir şey varsa, o da Ortaçağ'a artık geri dönülemeyeceği. Rönesans'tan itibaren insan artık yaratılışın bir parçasından ibaret değil. Doğaya bizzat el atıyor ve kendi tasavvurlarına göre biçim veriyor ona. Bu da insanın ne kadar şaşılası bir yaratık olduğunu gösterir."

"Ay'a gittik nitekim. Ortaçağ'da kimse bunun mümkün olduğunu düşünmezdi herhalde."

"Bak buna emin olabilirsin işte. Ve böylece yeni *dünya görüşüne* gelmiş oluyoruz. Bütün Ortaçağ boyunca insanlar göğün altında yaşamış, başlarını kaldırıp Güneş'e, Ay'a, yıldızlara, gezegenlere bakmışlardı. Ama Yer'in evrenin merkezinde bulunduğundan kuşku duymak akıllarına bile gelmedi. Yer'in sabit olduğu ve 'gök cisimlerinin' onun etrafında döndüğünden kuşku duymayı gerektirecek hiçbir gözlem yapılmamıştı. Bu tasavvuru *geosentrik dünya görüşü* olarak adlandırıyoruz. Bütün gök cisimlerinin üstünde Tanrı'nın bulunduğu şeklindeki Hıristiyan tasavvuru da bu görüşü destekliyordu üstelik."

"Keşke *bu kadar* basit olsa..."

"Ama 1543'te yeni bir eser çıktı ortaya: 'Gök Cisimlerinin Dönüşleri Üzerine Altı Kitap'. Eserin yazarı Polonyalı astronom Copernicus devrim yaratan kitabının yayımlandığı gün öldü. Copernicus'a göre Güneş Yer'in çevresinde değil, Yer Güneş'in çevresinde döner. En azından gök cisimleriyle ilgili o zamana kadarki gözlemlerden hareketle bunun böyle olabileceğini düşünüyordu. Herkesin hep Güneş'i Yer'in çevresinde dönüyor sanması, Yer'in kendi ekseni çevresinde dönmesinden ileri gelmekteydi. Yer ve diğer gezegenlerin dairesel yollar izleyerek Güneş'in çevresinde döndüğü varsayıldığında, gök cisimleri üzerine gözlemlerin çok daha kolay anlaşılabileceğine işaret etti Copernicus. Güneş'i merkeze koyan bu bakışa da *helyosantrik dünya görüşü* diyoruz."

"Doğru olan bu mu?"

"Tam değil. Copernicus'un söylediği en önemli şey, yani Yer'in Güneşin etrafında dönüyor olduğu doğru tabii. Ama Güneşi evrenin merkezi saymıştı Copernicus. Oysa Güneşin de sayısız yıldızdan yalnızca biri olduğunu biliyoruz artık. Hattâ gördüğümüz bütün yıldızlar da milyarlarca galaksiden sadece birine ait. Ayrıca Copernicus Dünya ve gezegenlerin Güneşin etrafında dairesel yörüngeleri olduğuna inanmıştı."

"Eee, öyle değil mi yani?"

"Hayır. Dairesel hareketi destekleyen bir kanıtı yoktu Copernicus'un. Bu noktada eski bir anlayışa dayanıyordu. Gök cisimleri küre biçimindedir ve

daire çizerek hareket ederler, başka türlü de olamaz, çünkü bu cisimler 'göksel'dir. Ta Platon zamanından beri küre ve daire en mükemmel geometrik şekiller olarak kabul ediliyordu. Ama 17. yüzyıl başlarında Alman astronom *Johannes Kepler*'in sunduğu geniş kapsamlı gözlemlerin sonuçları gezegenlerin eliptik, yani oval bir yörünge çizdiğini ve Güneş'in de bu elipsin odak noktalarından birinde bulunduğunu ortaya koydu. Aynca Kepler, gezegenlerin Güneş'e en yakın oldukları yerlerde en yüksek hıza ulaştığını da göstermişti. Bir gezegenin Güneş'ten uzaklaştıkça yavaşladığını da kanıtladı. Yer'in de yalnızca bir gezegen olduğu ancak Kepler sayesinde kesinlik kazandı. Vurguladığı önemli bir nokta da, bütün evrende aynı fizik yasalarının geçerli olduğuydu."

"Nasıl bu kadar emin olabiliyordu ki?"

"Olabiliyordu, çünkü körü körüne Antik Çağ'dan aktarılan şeylere bel bağlamak yerine gezegenlerin hareketlerini kendi duyularına dayanarak gözlemişti. Keplerle yaklaşık aynı dönemde yaşamış olan ünlü İtalyan bilimci Galileo Galilei de gök cisimlerini bir teleskop yardımıyla araştırıyordu. Ay'daki kraterleri inceleyip tıpkı Yer'deki gibi orada da dağların ve vadilerin bulunduğunu saptadı. Jüpiter gezegeninin dört uydusu olduğunu da keşfetti Galilei. Demek ki bir aya sahip tek gezegen Yer değildi. Ama Galilei'nin en önemli buluşu *eylemsizlik* yasası denilen şeydir."

"Ne diyor bu yasa?"

"Şunu diyor: 'Her cisim dışardan etki eden kuvvetler tarafından durumunu değiştirmeye zorlanmadıkça, sabit olarak durmayı ya da düzgün doğrusal hareketini sürdürür.'"

"Öyle olsun."

"Antik Çağ'dan beri Yer'in kendi ekseni etrafında döndüğü fikrine karşı öne sürülen en önemli kanıtlardan birine göre, o durumda Yer'in çok hızlı dönmesi gerektiği ve diklemesine havaya atılan bir taşın metrelerce uzağa düşeceğiydi."

"Neden düşmüyor peki?"

"Diyelim ki trende giderken elindeki elmayı düşürdün. Tren hızla gittiği halde, elma senden öyle çok uzağa düşmez. Hemen ayaklarının dibine

düşer. İşte bu, eylemsizlik yasasının bir sonucudur. Elma elinden düşmeden önceki hızını korumuştur."

"Anladım galiba."

"Tabii Galilei'nin zamanında tren yoktu. Ama bir topu yerde yuvarlayıp sonra birden bırakırsan..."

"...yuvarlanmaya devam eder..."

"...çünkü sen onu elinden bıraktıktan sonra da top önceki hızına sahip olacaktır."

"Ama eğer oda yeterince uzunsa, sonunda gidip bir yerde durur."

"Bunun da nedeni, başka bazı kuvvetlerin topu frenlemesi, hızını kesmesidir. Her şeyden önce, odanın zemini yapar bunu, hele zımparalanmamış tahtadansa... Ama yerçekimi de eninde sonunda durduracaktır topu zaten. Ama dur bak, sana bir şey göstereceğim."

Alberto Knox ayağa kalktı, eski yazı masasına gitti. Bir gözü açıp bir şey çıkardı içinden ve ortadaki sehpaya koydu. Basit, düz bir tahtaydı bu, bir kenarının kalınlığı birkaç milimetreyi buluyordu, diğer taraf ise oldukça inceydi. Neredeyse bütün sehpayı kaplayan tahtanın üstüne yeşil bir misket bıraktı Alberto.

"Buna 'eğik düzlem' denir. Misketi tahtanın kalın kenarına bıraktığımda ne olur dersin?"

Sofie iç çekti. "On Kronuna bahse girerim ki masaya kadar yuvarlanır ve sonra da yere düşer."

"Göreceğiz."

Alberto misketi bıraktı elinden ve misket aynen Sofie'nin söylediklerini yaptı. Yuvarlana yuvarlana sehpaya ulaştı, orada da dönmeyi sürdürdü, hafif bir ses çıkararak yere düştü ve sonunda gidip kapının eşiğine çarptı.

"Aman ne ilginç", dedi Sofie.

"İlginç, değil mi? İşte Galilei böyle deneyler yapıyordu, anlıyor musun?"

"Gerçekten bu kadar aptal mıydı?"

"Dur hele, acele etme. Galilei her şeyi kendi duyularıyla araştırmak istiyordu. Ve buna daha yeni başladık. Önce neden misketin eğik düzlemde yuvarlandığını anlat bana."

"Ağır olduğu için yuvarlanıyor."

"Peki o zaman, ağır olmak ne anlama geliyor çocuğum?"

"Aptalca sorular sormaya başladın ama."

"Sen cevap veremiyorsun diye ben aptalca soru sormuş olmam. Misket neden yere yuvarlandı?"

"Çekim kuvveti nedeniyle."

"Tamam! Yerçekimi dediğimiz kuvvet nedeniyle. Demek ki ağırlık çekim kuvvetiyle ilgili bir şey ve misketi harekete geçiren de işte bu kuvvet."

Alberto bu arada misketleri yerden almıştı. Eğik düzleme doğru eğildi.

"Şimdi misketi eğik düzlemde enlemesine yuvarlamaya çalışacağım. Dikkatle bak bakalım, nasıl bir hareket yapacak."

Eğilip nişan aldı. Sonra misketi tahtanın üstünde enlemesine yuvarlamayı denedi. Hemen ardından, Sofie misketin bir kavis çizdiğini, eğik düzlemde aşağıya doğru kaydığını gördü.

"Ne oldu?" diye sordu Alberto.

"Yüzey eğik olduğu için misket de eğik bir şekilde yuvarlandı."

"Şimdi de misketi keçeli kalemle boyayacağım. Belki o zaman 'eğik' diye ne kastettiğini daha iyi görebiliriz."

Bir keçeli kalem alıp misketi siyaha boyadı. Sonra yeniden yuvarladı. Sofie ardında siyah bir iz bırakan misketin eğik düzlemde izlediği yolu tam olarak görebiliyordu şimdi.

"Nasıl betimlersin misketin bu hareketini?" diye sordu Alberto.

"Bir yay bu. Bir daire parçasına benziyor."

"Tam isabet!"

Alberto yukarıya, Sofie'ye bakarken kaşlarını da kaldırmıştı.

"Gerçi tam bir daire değil ama... Bu şekle parabol deniyor."

"Densin varsın."

"Peki *neden* misket böyle bir hareket yaptı?"

Sofie bütün dikkatini toplayıp düşündü. Sonunda şöyle dedi:

"Tahta eğimli olduğu için misket yerçekimi tarafından yere doğru çekiliyor."

"Tabii ya! Tam bir sansasyon bu. Herhangi bir kızı çatı katıma davet ediyorum ve daha ilk deneyin ardından Galilei'yle aynı bilgiye ulaşabiliyor."

Ellerini çırpmaya başlamıştı. Sofie bir an onun delirmiş olduğundan korktu. Devam etti Alberto:

"Aynı cisme *iki kuvvet* birden etkide bulunursa ne olduğunu gördün. Galilei bunun mesela bir top güllesi için de geçerli olduğunu fark etmişti. Gülle havaya fırlatılır ve başlar uçmaya. Ama sonunda belli bir eğimle tekrar yere çekilir. Böylece bizim misketin eğik düzlemde çizdiğine benzer bir yol izlemiş olur. Galilei'nin zamanında gerçekten yeni bir buluştu bu. Aristoteles havaya fırlatılan güllenin önce hafif bir yay çizeceğine, sonra da dümdüz yere düşeceğine inanıyordu. Ama doğru değildi bu ve Aristoteles'in yanılmış olduğunu bilebilmek için bunun önce *gösterilmesi* gerekiyordu."

"Öyle olsun. Ama gerçekten önemli mi bu?"

"Hem de nasıl! Kozmik bir önemi var bunun çocuğum. İnsanlık tarihindeki bilimsel keşiflerin en önemlilerinden biri."

"Bahse girerim, neden böyle olduğunu hemen açıklayacaksın bana."

"Güneş Sistemi'nin ve gezegen hareketlerinin daha sonra oluşturulan tam bir betimlemesini İngiliz fizikçi *Isaac Newton'*a borçluyuz. Newton 1642 ve 1727 yılları arasında yaşadı. Gezegenlerin Güneş'in çevresinde nasıl hareket ettiğini betimlemekle kalmadı, aynı zamanda neden bu şekilde hareket ettiklerini açıklamayı da başardı. Bunu yaparken başvurduğu bir dayanak noktası da Galilei'nin dinamiği idi."

"Yani gezegenler de eğik düzlemde kayan misketler mi?"

"Onun gibi bir şey. Ama biraz daha sabırlı olup dinle istersen."

"Başka ne yapabilirim ki?"

"Gezegenler arasında çekim oluşturan bir kuvvet olması gerektiğine daha önce Kepler de işaret etmişti. Örneğin Güneş'ten kaynaklanan bir kuvvet gezegenleri yörüngelerinde tutuyor olmalıydı. Böyle bir kuvvet gezegenlerin neden Güneş'e yakınken daha hızlı hareket ettiğini de açıklayabilirdi. Kepler ayrıca gelgitin —yani denizlerin yüzeyinin yükselip alçalmasının— Ay'dan kaynaklanan bir kuvvetin etkisiyle oluştuğu görüşündeydi."

"Ve bu da doğru tabii."

"Evet doğru. Ama Galilei bu görüşe karşı çıkmıştı. Kepler'le dalga geçiyor, onun sabit bir fikre sahip olduğunu, 'Ay'ın denizleri yönettiğine inandığını' söylüyordu. Galilei, çekim kuvvetlerinin uzak mesafelerde, gök cisimleri *arasında* etkili olabileceğini reddetmişti."

"Ama yanılmış."

"Evet, bu noktada yanıldı. Bu da neredeyse komik bir durum, çünkü Yer'in çekim kuvvetiyle ve cisimlerin yere düşmesiyle uzun uzun uğraşan yine kendisiydi. Birçok kuvvetin birden aynı cismin hareketlerini nasıl yönlendirebildiğini de göstermişti üstelik."

"Ama sen Newton'dan bahsediyordun."

"Evet, sonra Newton ortaya çıktı ve *evrensel kütleçekimi* yasasını formüle etti. Bu yasaya göre her cismin diğer cisimler üzerinde yol açtığı çekim kuvveti cisimler ne kadar büyükse o kadar büyüktür ve aralarındaki uzaklık arttıkça küçülür."

"Sanırım anladım. Örneğin iki fil arasındaki çekim kuvveti iki fare arasındakinden daha büyüktür. Ve aynı hayvanat bahçesinde yaşayan iki fil arasındaki çekim kuvveti de, Hindistan'daki bir fille Afrika'daki bir fil arasında oluşan kuvvetten daha büyüktür."

"Tamam, her şeyi anlamışsın. Şimdi en önemli noktaya geliyoruz. Newton bu çekim kuvvetinin *evrensel* olduğunu vurguladı. Yani çekim kuvveti her yerde geçerlidir, uzayda, gök cisimlerinin arasında da. Bir de hikâyesi var bunun. Denir ki, Newton böyle bir düşünceyi bir elma ağacının altında otururken akıl etmiş. Ağaçtan düşen bir elmayı görünce sormuş kendine, acaba Ay da aynı kuvvet tarafından mı çekiliyor, dolayısıyla Yer'in çevresinden hiç ayrılmıyor diye."

"Zekice bir düşünce bu. Ama çok da değil."

"Neden değil Sofie?"

"Eğer Ay da elmayı Yer'e düşürten kuvvet tarafından çekiliyorsa, o zaman Ay da kedinin yemeği etrafında dönüp durması gibi dönmez, sonunda o da Yer'e düşer."

"Artık Newton'ın gezegen hareketleriyle ilgili yasasına yaklaşıyoruz. Yerçekiminin Ay'a olan etkisi hakkında söylediğin yüzde elli doğru, ama

yüzde elli oranında da yanlış. Ay neden Yer'e düşmüyor Sofie? Yer'in çekim kuvveti çok büyük oysa? Gelgit sırasında denizi bir veya iki metre yukarı çekebilmek için ne muazzam bir kuvvet gerektiğini düşünsene!"

"Bak bunu anlamadım doğrusu."

"Galilei'nin eğik düzlemini düşün. Misketi yana doğru yuvarlayınca ne olmuştu?"

"Ay'a da iki ayrı kuvvet mi etki ediyor?"

"Aynen. Güneş Sistemi oluşurken Ay dehşetli bir kuvvet tarafından Yer'den uzağa fırlatıldı. Bu kuvvet sonsuza dek sürecek, çünkü Ay boş uzayda hiçbir dirençle karşılaşmadan hareket etmekte..."

"Ama bir yandan da yerçekimi tarafından Yer'e doğru çekiliyor değil mi?"

"Aynen öyle. İki kuvvet de sabit ve ikisi de aynı anda etkide bulunuyor. Bu yüzden Ay hep Yer'in etrafında dönecek."

"Gerçekten bu kadar basit mi?"

"Bu kadar basit. Zaten Newton için en önemli şey de bu 'basitlik'ti. Tüm evrende geçerli olan birkaç fizik yasası vardı. Gezegenlerin hareketlerini açıklamak için de Galilei'nin ortaya koyduğu iki doğa yasasını uygulaması yeterli oldu. Biri demin değindiğim *eylemsizlik yasası*. Newton bunu şu şekilde dile getiriyor: 'dıştan bir kuvvetin etkisi olmazsa cisim durmasını veya sabit hızda hareketini sürdürür'. Diğeri de iki farklı kuvvetin etkisi altındaki cisimlerin eliptik bir yol izleyeceği. Bu ikinciyi Galilei'nin eğik düzlem üstündeki misketlerinde görmüştük."

"Newton bununla bütün gezegenlerin neden Güneş'in çevresinde döndüğünü açıklayabildi, öyle mi?"

"Aynen öyle. Bütün gezegenler Güneş'in çevresinde eliptik yörüngeler çizer ve bu iki farklı hareketin sonucudur. Güneş Sistemi oluşurken başlayan doğrusal hareket ve kütleçekimi kuvveti nedeniyle Güneş'e doğru olan hareket."

"Bayağı zekice."

"Haklısın. Newton cisimlerin hareketiyle ilgili yasaların bütün evrende geçerli olduğunu gösterdi. Böylece Ortaçağ'a özgü bir anlayışa, 'gökyüzünde' Yer'dekinden farklı yasaların geçerli olduğu düşüncesine son

verdi. Helyosantrik dünya görüşü hem doğrulanmış, hem de nihaî olarak açıklanmıştı artık."

Alberto oturduğu yerden kalktı, eğik düzlemi dolaba koydu yeniden. Sonra eğilip hâlâ yerde duran misketi aldı ama onu dolaba kaldırmadı, Sofie'yle kendinin arasına, masanın üstüne koydu. Eğik bir tahta parçası ile bir misketten bu kadar çok sonuç çıktığına inanamıyordu Sofie. Yeşil miskete baktıkça —hâlâ biraz siyah mürekkep vardı üstünde— ister istemez bütün yerküreyi düşünüyordu.

"Ve insanlar da koskoca evrendeki herhangi bir gezegende yaşıyor olduklarını kabul etmek zorunda kaldı, öyle değil mi?"

"Öyle. Ve bu yeni dünya resmi birçok bakımdan bir zorlanma gibi hissedildi. Belki Darwin insanın hayvandan türediğini gösterdiğinde ortaya çıkan duruma benzetilebilir bu gelişme. Her iki durumda da insan yaratılıştaki özel konumunu yitirmişti biraz. Kilise de her defasında vargücüyle karşı koydu buna."

"Anlaşılır bir şey bence. Çünkü Tanrı nerede kaldı bütün bu olayda? Yer merkezde durup Tanrı ve gök cisimleri bir kat yukarıda oturuyorken her şey daha kolaydı bir bakıma."

"Ama en büyük meydan okumaya gelmedik henüz. Göründüğü kadarıyla, Newton aynı fizik yasalarının bütün evrende geçerli olduğunu gösterdiğinde, Tanrı'nın gücüne inanmayı da bırakmış olabilirdi. Ama Newton'ın kendi inancı hiç sarsılmadan kaldı. Doğa yasalarını Tanrı'nın gücü ve büyüklüğünün ispatı sayıyordu. İnsanın kendine bakışı daha kötüye gitmişti asıl."

"Ne kastediyorsun?"

"Rönesans'tan beri insan muazzam uzaydaki herhangi bir gezegende yaşadığı düşüncesine alışmak zorunda kalmıştır. Gerçekten alışabildik mi buna, bilmiyorum ama Rönesans döneminde bile, insanın şimdi daha da çok merkeze yerleştiğini ileri sürenler çıkmıştı."

"Anlamadım."

"Daha önce Yer her şeyin merkezi sayılıyordu. Ama sonra astronomlar evrende hiçbir noktanın mutlak merkez olmadığını açıklayınca, ne kadar insan varsa o kadar da merkez ortaya çıktı."

"Şimdi anladım."

"Rönesans'la birlikte insanların *Tanrı görüşü de değişti*. Felsefe ve bilim tanrıbilimden uzaklaştığında, Hıristiyanlıkta giderek yeni bir dindarlık tarzı oluşmaya başladı. Sonra Rönesans'ın bireyci insan görüşü ağırlık kazandı ve bu da dinin uygulanma biçimi üzerinde etkili oldu. Bir örgüt olarak kiliseyle olan ilişki eski önemini yitirmeye başladı, buna karşılık bireyin Tanrı'yla kişisel ilişkisi öne çıktı."

"Yatmadan önce yalnızken edilen akşam duası gibi mi?"

"Evet, bu da bir örnek. Ortaçağdaki Katolik kilisesinde yapılan Latince dinî tören ve dualar ibadetin belkemiğiydi. Kutsal Kitap da Latince olduğundan sadece papazlar ve keşişler tarafından okunuyordu. Ama Rönesans döneminde Aramice ve Yunancadan halkın konuştuğu dillere çeviriler yapılmaya başlandı. Bu da *Reform* adı verilen gelişme açısından önemli bir şeydi..."

"Martin Luther..."

"Evet, *Luther* önemliydi, ama başka reformcular da vardı. Örneğin kiliseye bağlı bazı kişiler reformcu oldukları halde Roma Katolik Kilisesinde faaliyette bulunmak istiyorlardı. *Rotterdamlı Erasmus* bunlardan biriydi."

"Luther günahlarını bağışlatma parası ödemeye yanaşmadığı için Katolik kilisesiyle arası açıldı, değil mi?"

"Bu da vardı, ama asıl mesele çok daha önemliydi. Luther'e göre Tanrı'nın bağışlamasına kavuşmak için kişinin kilise ya da papazların aracılığına ihtiyacı yoktu. Hele kiliseye ödenen günah bağışlama parası iyice anlamsızdı. Zaten bu para işi 16. yüzyılın ortalarında Katolik kilisesinde de yasaklandı."

"Tanrı sevinmiştir buna muhakkak."

"Luther, Kiliseye Ortaçağda dahil olan pek çok dinsel töre ve inanışı reddediyordu. Yeni Ahit'te bulduğumuz şekliyle Hıristiyanlığın başlangıcına dönmek istiyordu. 'Yalnızca Kutsal Kitap!' Luther'in sık sık vurguladığı bir anlayıştı bu. Rönesans hümanistleri nasıl sanatın ve kültürün antik kaynaklarına dönmek istemişse, Luther de bu sloganla Hıristiyanlığın 'kaynaklarına' dönmek istemişti. Kutsal Kitap'ı Almancaya çevirdi ve

böylece yazılı Alman dilinin temellerini de atmış oldu. Artık herkes Kutsal Kitap'ı okuyabilecek, bir bakıma kendi kendinin papazı olacaktı."

"Kendi kendinin papazı mı? Bu biraz fazla kaçmıyor mu?"

"Luther'in anlatmak istediği, papazların Tanrı'yla özel bir ilişki içinde bulunmadığıydı. Yoksa Luther'ci cemaatler de pratik nedenlerle ibadetleri yönetecek ve gündelik kilise görevlerini yerine getirecek papazlar tayin ediyordu. Ama Luther'e göre insanın Tanrı'nın bağışlamasına ulaşıp günahlarından arınması kilisedeki törenler sayesinde değildi. İnsan sadece Tanrı'ya inanarak Tanrı'nın affını 'bedavadan' elde edebilirdi. Kutsal Kitap'ı okuyarak varmıştı bu fikre."

"Yani Luther de tipik bir Rönesans insanı mıydı?"

"Hem evet hem hayır. Luther'de görülen tipik Rönesans tavrı onun bireye ve bireyin Tanrı'yla olan kişisel ilişkisine tanıdığı ağırlıktır. 35 yaşında Yunanca öğrenip Kutsal Kitap'ı Almancaya çevirmek gibi çok zahmetli bir işe girişti. Latincenin yerini halk dilinin alması da Rönesans'a özgü bir gelişmedir. Ama Luther *Ficino* ya da *Leonardo da Vinci* gibi bir hümanist değildi. Hattâ Rotterdamlı Erasmus gibi bazı hümanistler Luther'i insan hakkında çok olumsuz bir görüşe sahip, diye eleştirmiştir. Çünkü Luther insanın ilk Günahla birlikte tümüyle mahvolduğunu söylüyordu. İnsan ancak Tanrı'nın inayetiyle 'var olmaya hak kazanabilirdi'. Çünkü günahın karşılığı ölümdü."

"Gerçekten de biraz acıklı geliyor bunlar kulağa."

Alberto Knox ayağa kalktı. Siyaha bulanmış yeşil misketi alıp gömlek cebine koydu.

"Saat dördü geçmiş!" diye bağırdı Sofie.

"Ve tarihin bir sonraki önemli evresi de Barok dönem. Ama bunu artık başka bir güne bırakalım sevgili Hilde."

"Ne dedin?"

Sofie ayağa fırlamıştı.

"Sevgili *Hilde* dedin."

"Fena halde dilim sürçmüş öyleyse."

"Ama insanın dili hiçbir zaman nedensiz yere sürçmez."

"Belki de haklısın. Belli ki Hilde'nin babası artık bazı şeyler söyletiyor bize. Sanırım yorgun olduğumuz anlardan yararlanıyor bunun için. Eğer öyleyse karşı koymamız kolay olmayacak."

"Bana Hilde'nin babası olmadığını söylemiştin. Doğru söylediğine yemin eder misin?"

Alberto başıyla onayladı.

"Peki ben Hilde miyim?"

"Yoruldum, Sofie. Bunu anlamalısın. İki saatten uzun bir süredir buradayız ve hemen hep ben konuştum. Eve yemeğe gitmen gerekmiyor mu senin?"

Sofie Alberto'nun kendisini sanki kapı dışarı etmek istediği hissine kapılmıştı. Kapıya doğru giderken dilinin neden sürçtüğüne kafa yoruyordu. Alberto da kapıya kadar geldi Sofie'yle.

Neredeyse tiyatro kostümlerini andıran bir sürü tuhaf giysinin asılı olduğu küçük bir elbise askısının altında Hermes kıvrılmış uyuyordu. Alberto köpeğe işaret etti:

"Seni gelip alır."

"Ders için teşekkür ederim," dedi Sofie.

Ayaklarının ucunda yükselip Alberto'nun boynuna sarıldı.

"Sen gördüğüm en mükemmel ve en iyi kalpli felsefe öğretmenisin."

Bunu dedikten sonra evin kapısını açtı.

Kapı tekrar kapanmadan önce Alberto:

"Yakında görüşürüz Hilde," dedi.

Ve Sofie'yi bu sözlerle başbaşa bıraktı.

Yine dili sürçmüştü herifin! Tekrar kapıyı çalmak istiyordu Sofie aslında, ama bir şey engel oldu ona.

Sokağa çıkınca yanında hiç para olmadığını fark etti. Yani bütün bu uzun yolu yürümek zorundaydı. Tüh! Saat altıya kadar evde olamazsa annesi hem çok kızar hem de telaşlanırdı.

Ama daha birkaç metre gitmişti ki yerde bir onluk buldu. Aktarma yaparak gitmek için gereken de on Krondu zaten.

Durağa gidip pazar meydanından geçen otobüsü beklemeye başladı. Oradan da başka bir otobüse binip neredeyse evinin önünde inebilecekti.

Pazar meydanına geldiğinde ne kadar şanslı olduğu geçti aklından. On Kronu tam da acil ihtiyacı varken buluvermişti.

Bunu da Hilde'nin babası oraya koymuş olamazdı ya? Gerçi adam her türlü şeyi en olmadık yerlere koymakta ustaydı doğrusu.

Ama Lübnan'da olduğu halde nasıl beceriyordu bunu?

Ya Alberto'nun dili neden sürçmüştü? Hem bir kere de değil, tam iki kere!

Sofie tüylerinin diken diken olduğunu hissetti.

BAROK

...rüyaların yapıldığı maddeden...

Birkaç gün Alberto'dan ses seda çıkmadı. Sofie yine de her gün bahçede nöbet tutuyor, Hermes'in yolunu gözlüyordu. Annesine köpeğin kendi kendine evin yolunu bulduğunu anlatmıştı. Köpeğin sahibi yaşlı bir fizik öğretmeniydi güya. Sofie'yi kahve içmeye davet etmiş, Güneş Sistemi'nden, 16. yüzyılda ortaya çıkan yeni bilim anlayışından söz etmişti.

Jorunn'e biraz daha fazlasını anlattı Sofie. Alberto'yu ziyaret edişini, merdivendeki kartpostalı, eve dönerken bulduğu parayı... Ama Hilde'yi rüyasında gördüğünü ve yatağından çıkan altın kolyeyi söylemedi.

29 Mayıs Salı günü Sofie mutfakta bulaşıkları kurulamakla meşguldü. Annesi oturma odasında haberleri izliyordu. Sinyal müziği bittikten sonra mutfakta olmasına rağmen ilk haberi duydu Sofie. Norveç'in Lübnan'daki Birleşmiş Milletler taburunda görevli bir binbaşı bir el bombasının patlaması sonucu ölmüştü.

Kurulama bezi Sofie'nin elinden lavaboya düştü. Ekranın titrek ışığında birkaç saniye boyunca bir Birleşmiş Milletler askeri göründü —ve sonra bir sonraki haber başladı.

"Olamaz!" diye bağırdı Sofie.

Annesi ona doğru döndü.

"Haklısın. Savaş korkunç bir şey..."

Ve o anda Sofie hıçkırmaya başladı.

"Ama Sofie, bu kadar üzülmen gerekmez."

"Adını söylediler mi?"

"Evet, ama aklımda kalmadı. Grimstad'lıymış."

"Bu Lillesand'la aynı değil mi?"

"Değil tabii, o da nerden çıktı?"

"Ama Grimstad'lı biri Lillesand'da okula gitmiş olabilir."

Sofie ağlamayı kesmişti. Ama sıra annesindeydi şimdi de. Kalkıp televizyonu kapattı.

"Nedir bu saçmalık Sofie?"

"Yok bir şey..."

"Hayır, var! Bir sevgilin var senin ve sanırım yaşı senden çok daha büyük. Cevap ver bana. Lübnan'da birini tanıyor musun?"

"Hayır, tam öyle değil..."

"Lübnan'daki birinin *oğlunu* mu tanıyorsun peki?"

"Hayır canım! Bak, kızını bile tanımıyorum onun."

"Kimden bahsediyorsun?"

"Seni ilgilendirmez."

"Ya, öyle mi?"

"Asıl benim sana sorular sormam gerek. Babam niye hiç evde değil? Cesaret edip bir türlü boşanamadığınız için mi yoksa? Babamın da benim de bilmediğimiz bir sevgilin var mı? Vesaire, vesaire. İkimizin de soruları var demek ki."

"En azından konuşmamız gerektiği açık."

"Olabilir. Ama şimdi yorgunum, gidip yatacağım. Üstelik aybaşı oldum."

Sofie odasına koşarken gözleri hâlâ dolu doluydu. Banyoda işini bitirip tam yorganı üstüne çekmişken, annesi içeri girdi.

Sofie uyur gibi yaptı ama annesinin bunu yutmayacağını biliyordu. Ayrıca annesinin bunu yutmayacağını Sofie'nin bildiğini annesinin bildiğini de biliyordu Sofie. Ama annesi buna rağmen sanki Sofie gerçekten uyuyormuş gibi yaptı. Yatağın kenarına oturup kızının başını okşadı.

Sofie ikili bir yaşam sürmenin ne kadar zor olduğunu düşünüyordu o sırada. Felsefe kursu bitse sevinecekti neredeyse. Belki de doğum gününe kadar bitmiş olurdu. Ya da en geç Hilde'nin babası Lübnan'dan dönene kadar —yani 24 Haziran'da, Yazdönümü Günü'nde...

"Yaşgünümde parti vermek istiyorum," dedi sonunda.

"Çok güzel. Kimleri çağıracaksın?"

"Çok kişi... Olur değil mi?"

"Olur tabii. Bahçemiz kocaman. Hem belki hava da güzel olur."

"Ama aslında Yazdönümü gecesinde yapmak istiyorum partiyi."

"Tamam, öyle yaparız."

"Önemli bir gün bu" dedi Sofie, ama doğum gününü kastetmiyordu aslında.

"Ya..."

"Sanırım son zamanlarda çok olgunlaştım."

"Evet, güzel bir şey değil mi bu?"

"Bilmiyorum."

Sofie annesiyle konuşurken başı hep yastığa gömülüydü. Annesi önceki konuya döndü sonunda:

"Ama Sofie, anlatsan iyi olur, neden son zamanlarda bu kadar huzursuz bir halin var?"

"Sen on beş yaşındayken böyle değil miydin?"

"Böyleydim tabii. Ama anlıyorsun işte ne demek istediğimi."

Sofie annesine döndü.

"Köpeğin adı Hermes," dedi.

"Öyle mi?"

"Alberto diye birinin köpeği."

"Yaa..."

"Şehrin eski bölgesinde oturuyor."

"Köpeğin peşinden oraya kadar koştun demek."

"Ama tehlikeli bir şey değil ki bu."

"Köpeğin sık sık buraya geldiğini söylemiştin."

"Aaa, öyle mi dedim?"

Sofie'nin durup düşünmesi gerekiyordu şimdi. Elinden geldiğince çok şey anlatmak istiyordu ama her şeyi söylemek de olmazdı.

"Neredeyse hiç evde yoksun," diye başladı.

"Öyle, çok işim var."

"Alberto ve Hermes çok geldi buraya."

"Ama neden? Eve de girdiler mi?"

"Hiç olmazsa teker teker soramaz mısın şu soruları? Eve girmediler. Ama sık sık ormanda geziyorlar. Çok mu tuhaf sence?"

"Hayır, hiç tuhaf değil."

"Birçokları gibi onlar da gezerken bizim kapının önünden geçiyor. Bir gün okuldan geldiğimde Hermes'i gördüm. Etrafı koklayıp duruyordu. Böylece Alberto'yla da tanışmış oldum."

"Ya beyaz tavşan filan neyin nesi?"

"Onu Alberto söylemişti. Gerçek bir filozof. Filozofları anlattı bana."

"Öyle bahçe çitinin kenarında durup mu anlatıverdi?"

"Hayır, oturduk tabii. Ama mektuplar da yazdı bana, hem de pek çok. Mektuplar bazen postayla geliyordu. Bazen de gezerlerken posta kutusuna koyuveriyordu."

"Demek sözünü ettiğimiz 'aşk mektupları' bunlardı."

"Aşk mektubu filan değillerdi."

"Sadece filozoflardan mı bahsediyordu mektuplarda?"

"Evet. Düşün bir, okulda sekiz yılda öğrendiğimden daha fazlasını öğrendim ondan. Mesela 1600 yılında yakılarak ölen Giordano Bruno'yu duymuş muydun? Ya da Newton'ın evrensel kütleçekim yasasını?"

"Hayır, bilmediğim çok şey var benim..."

"Eğer seni iyi tanıyorsam, neden Yer'in Güneş'in çevresinde bir yörüngede döndüğünü bilmezsin —üstelik bu senin gezegenin olmasına rağmen."

"Kaç yaşlarında?"

"Ne bileyim. Kesin elli vardır."

"Peki Lübnan'la ne ilgisi var?"

İşte bu soru zordu. Sofie'nin aklından on değişik şey geçti o anda. Ama içlerinde tek bir tanesi işine yarayabilirdi.

"Alberto'nun kardeşi Birleşmiş Milletler taburunda binbaşı. Lillesand'lı. Eminim eskiden Binbaşının Kulübesi'nde oturan oydu."

"Alberto biraz alışılmamış bir isim değil mi?"

"Olabilir."

"İtalyancaya benziyor."

"Biliyorum. Önemli olan ne varsa ya Yunanistan'dan ya da İtalya'dan çıkıyor."

"Norveççe konuşuyor mu?"

"Hem de su gibi."

"Biliyor musun aklıma ne geldi Sofie? Sanırım bu senin Alberto'yu bize davet etsek iyi olacak. Hiç gerçek bir filozofla tanışmadım."

"Görürüz."

"Senin partiye çağırabiliriz mesela. Farklı kuşakları bir araya getirmek hoş olur. Belki benim de katılmama izin verirsin. Servis yaparım. İyi fikir değil mi sence?"

"Tamam. Eğer gelmek isterse. Zaten onunla konuşmak bizim sınıftan oğlanlarla çene çalmaktan çok daha ilginç. Ama... o zaman herkes Alberto'yu senin sevgilin sanacak."

"Sen de söylersin onlara öyle olmadığını."

"Görürüz."

"Evet, görürüz. Bir de Sofie, babanla aramızda her şeyin mükemmel gitmediği doğru. Ama başka biri de olmadı."

"Artık uyumak istiyorum. Çok fena karnım ağrıyor."

"Bir paracetamol ister misin?"

"Olur."

Annesi bir bardak suyla geri geldiğinde Sofie uyumuştu bile.

31 Mayıs Perşembe'ye geliyordu. Sofie sıkıntıdan patlayarak son ders saatlerini geçirmekle meşguldü. Felsefe kursu başladığından beri bazı dersleri daha iyiye gitmişti. Zaten birçok dersi hep "iyi" ile "pekiyi" arasındaydı. Ama son aylarda sosyal bilgilerden ve kompozisyondan "pekiyi" almıştı. Matematikte ise durum pek şahane sayılmazdı.

Son derste daha önce yazmış oldukları kompozisyonlar geri geldi. Sofie'nin seçtiği konu "İnsan ve Teknik"ti. Döktürmüştü tabii. Rönesans'ı, bilimsel devrimi, yeni doğa görüşünü, "Bilgi güçtür," diyen Francis Bacon'ı ve yeni bilimsel yöntemi anlatmıştı. Empirik yöntemin teknik buluşlardan daha eski olduğunu özenle vurgulamıştı. Sonra da teknolojinin sakıncaları hakkında aklına gelenleri sıraladı. Yazının sonunda insanların yaptığı her şeyin iyiye ya da kötüye kullanılabileceğini belirtti. İyi ile kötünün her zaman birbirine dolanacak olan biri beyaz diğeri siyah birer iplik gibi

olduğunu söyledi. Bazen bu iki iplik o kadar iç içe geçiyordu ki, bunları birbirinden ayırmak olanaksızlaşıyordu.

Öğretmen kompozisyon defterlerini geri verirken Sofie'ye doğru baktı ve iyimser bir ifadeyle gözlerini kırptı.

"Pekiyi ve artı" almıştı Sofie, ayrıca öğretmeni "Bütün bunları nasıl öğrendin?" diye yazmıştı.

Sofie bir keçeli kalem alıp kocaman harflerle yazdı deftere. "Felsefe öğreniyorum."

Defteri tam kapatıyorken orta sayfalardan bir şeyin düştüğünü fark etti. Lübnan'dan gelme bir kartpostaldı bu. Sofie sıranın üstünden eğilip okudu kartı:

Sevgili Hilde! Bu kartı okuduğunda, telefonda görüşmüş, buradaki üzücü ölüm olayı hakkında konuşmuş olacağız. Bazen kendime, acaba insanlar biraz daha iyi düşünebilse savaş ve şiddet önlenemez mi diye soruyorum. Belki de savaş ve şiddete karşı en iyi çare küçük bir felsefe kursudur. Şöyle küçük bir "Birleşmiş Milletler Felsefe Kitabı" çıksa ve doğan her çocuk için kendi anadilinde bir kopyası olsa... Genel Sekreter'e sunacağım bu fikri.

Telefonda eşyalarına artık daha çok dikkat ettiğini söylemiştin. Bu çok iyi, çünkü tanıdığım en dağınık insan sensin. Bir de, son konuşmamızdan bu yana sadece bir onluk kaybettiğini söyledin. Ararken sana yardımcı olmak için elimden geleni yapacağım. Gerçi evden çok uzağım ama bizim oralarda benim için uzanacak bir iki el var yine de. (On Kronu bulursam, doğum günü hediyenin içine koyarım)

Kendini sanki uzun dönüş yolculuğuna başlamış gibi hisseden babandan selamlar.

Sofie tam kartı okumuşken ders de bitti. Kafasının içi yine vızıldayan soru ve düşüncelerle dolmuştu.

Okulun bahçesinde her zaman olduğu gibi Jorunn bekliyordu Sofie'yi. Eve dönerlerken Sofie çantasını açıp arkadaşına kartpostalı gösterdi.

"Ne zaman damgalanmış?" diye sordu Jorunn. "Muhakkak 15 Haziran'dır..."

"Yo hayır. Bak şurada 30.5.1990 yazıyor."

"Dünkü tarih. Yani Lübnan'daki talihsiz olaydan bir gün sonra."

"Bir kartın Lübnan'dan Norveç'e bir günde geleceğini hiç sanmam," dedi Jorunn düşünceli.

"Hele şu adresle: 'Hilde Møller Knag, Sofie Amundsen eliyle, Furulia Okulu...'"

"Postayla mı geldi sence? Ve öğretmen de öyle defterin arasına koyuverdi?"

"Ne bileyim. Sormaya cesaret edip edemeyeceğimi de bilmiyorum ki."

Kartpostaldan daha fazla bahsetmediler.

"Yazdönümü gecesinde büyük bir parti vereceğim," dedi Sofie.

"Oğlanlarla mı?"

Sofie omuz silkti.

"Dünyanın en aptal yaratıklarını çağırmamız gerekmez."

"Ama Jørgen'i davet edersin herhalde."

"Eğer istersen ederim tabii. Bahçe partisine sincap da yakışır. Belki Alberto Knox'u da çağırırım."

"Delirmişsin sen."

"Biliyorum."

Süpermarketin orada ayrıldılar.

Sofie eve gelince her şeyden önce Hermes oralarda mı diye bakındı. Evet, bugün gelmişti işte! Elma ağaçlarının arasında dolanıyordu.

"Hermes!"

Köpek bir an durdu öylece. O anda neler olup bittiğini çok iyi biliyordu Sofie. Köpek onu duymuş, sesini tanımış ve gerçekten sesin geldiği tarafta mı diye bakmaya karar vermişti. Şimdi de Sofie'yi fark etmiş, üstüne atılmak üzereydi. Dört bacağı trampet çubukları gibi yeri dövmeye başladı.

Bir tek saniyede ne çok şey oluyordu böyle.

Sofie'ye doğru fırladı, kuyruğunu deli gibi sallayarak üstüne sıçradı.

"Hermes, iyi köpek! Dur, dur... Yo hayır, yalama. Anlıyor musun. Hah, öyle otur... Tamam, otur!"

Sofie evin kapısını açtı. O sırada Sherekan da çalıların arasından çıkmıştı. Yabancı bir hayvanın varlığı pek tekin görünmüyordu kediye. Ama Sofie ona mamasını verdi, kuşların kabına biraz tahıl tanesi koydu, kaplumbağanın da salata yaprağını ayırıp annesine bir not bıraktı.

Hermes'i eve götüreceğini ve eğer yediden önce dönemeyecek olursa telefon edeceğini yazmıştı.

Sonra kentin sokaklarında yürümeye başladılar. Sofie bu kez para almıştı yanına. Hermes'le birlikte otobüse binsem mi diye düşündü, ama sonra Alberto'nun bundan hoşlanıp hoşlanmayacağını bilmediği için vazgeçti.

Hermes'in peşi sıra yürürken, bir hayvanın ne olduğunu düşünmeye başlamıştı. Bir köpekle bir insan arasında nasıl bir fark vardı? Aristoteles'in buna verdiği cevap aklındaydı. İnsanların ve hayvanların doğal canlılar olduğunu ve birçok ortak yanları bulunduğunu söylemişti Aristoteles. Ama bir hayvanla bir insan arasında önemli bir fark daha vardı: akıl.

Böyle bir farkın bulunduğundan nasıl emin olabiliyordu peki?

Demokritos ise öyle büyük bir fark görmemişti arada, çünkü insanlar da, hayvanlar da atomlardan oluşuyordu. Bu canlıların ölümsüz ruhlara sahip olduğuna da inanmıyordu Demokritos. Ruh da küçük atomlardan yapılmıştı ona göre, insan ölünce bu atomlar etrafa saçılıyordu. Yani insanın ruhu ayrılmaz biçimde beynine bağlıydı.

Ama nasıl olur da ruh atomlardan oluşabilirdi? Ne de olsa vücudun diğer kısımları gibi dokunmak mümkün değildi ruha. "Tinsel" bir şeydi o.

Pazar meydanını geçmişler, eski kente yaklaşmışlardı. On Kronu bulduğu yere geldiklerinde Sofie'nin gözleri ister istemez o noktaya çevrildi. Ve orada, tam parayı almak için eğilmiş olduğu yerde, yüzü yukarı bakan bir kartpostal duruyordu. Palmiyeler ve portakal ağaçlarıyla dolu bir bahçe vardı resimde.

Sofie eğilip kartı aldı. Aynı anda Hermes de hırlamaya başlamıştı. Sanki Sofie'nin karta dokunmasından hoşlanmıyor gibiydi.

Kartta şunlar yazılıydı:

Sevgili Hilde! Yaşam uzun bir rastlantılar dizisinden ibaret. Kaybettiğin on Kronun tam da buraya düşmüş olması imkânsız bir şey değil. Belki de Kristiansand'a giden otobüsü bekleyen yaşlı bir hanım, Lülesand'ın pazar yerinde buldu onu. Sonra da torunlarını ziyaret etmek için Kristiansand'dan trene binmiş olabilir. Saatler sonra da burada kaybetmiştir on Kronu. Aynı gün bu onluğun otobüsle eve dönebilmek için on Krona çok ihtiyacı olan bir kız tarafından alınmış olması da mümkün. Bilemeyiz Hilde, ama eğer gerçekten böyleyse, o zaman bütün olan bitenin ardında tanrısal bir öngörü yok mu diye sormamız gerekir.

Ruhu çoktan Lillesand'ın rıhtımına yanaşmış olan babandan selamlar.

Not: On Kronu aramana yardım edeceğimi yazmıştım.

Kartta adres olarak şunlar yazılıydı: "Hilde Møller Knag, tesadüf eseri geçmekte olan birinin eliyle..." Damgadaki tarih de 15/6 idi.

Sofie Hermes'i izleyerek uzun merdiveni çıktı. Alberto kapıyı açınca:

"Çekil yoldan amca, postacı geldi," dedi.

Biraz öfkeli olma hakkı buluyordu kendinde.

Alberto onu içeri aldı. Hermes de geçen seferki gibi elbise askısının altına uzandı.

"Binbaşı kartını mı bırakmış yine çocuğum?"

Sofie başını kaldırıp Alberto'ya baktı. Onun yeni bir kostüm giymiş olduğunu ancak o zaman fark etti.

Gözüne ilk çarpan şey bukleli, uzun bir peruktu. Dantellerle süslü, geniş ve yer yer bollaşan bir giysi vardı Alberto'nun üstünde. Boynuna gösteriş budalalarına has ipek bir atkı dolamış, en üste de kırmızı bir pelerin almıştı. Beyaz çorapların üstüne ince rugandan kurdeleli ayakkabılar giymişti. Sofie'ye XIV. Louis zamanının saray resimlerini hatırlatıyordu bu kılık.

"Seni palyaço" dedi ve kartı uzattı Alberto'ya.

"Hmm... Peki gerçekten de bugün kartın olduğu yerde on Kron mu bulmuştun?"

"Tam aynı yerde."

"Gemi azıya aldı iyice. Ama belki de böylesi daha iyi."

"O niye?"

"Öyle olunca kim olduğunu, ne yaptığını açığa çıkarmak da kolaylaşır. Ama bu son yaptığı gerçekten de fazla iğrenç. Ucuz parfüm gibi kokuşmuş."

"Parfüm mü?"

"Sanki çok ince bir işmiş gibi duruyor ama aslında uydurma bütün bunlar. Şuraya bak! Aşağılık gözetleme yöntemlerini tanrısal öngörüyle karşılaştırmaya kalkmış."

Kartı gösterdi, sonra bir önceki gibi paramparça etti onu da. Alberto'nun keyfini iyice kaçırmamak için Sofie okulda kompozisyon defterinden çıkan karttan hiç söz etmiyordu.

"Oturma odasına geçelim sevgili öğrencim. Saat kaç?"

"Dört."

"Bugün 17. yüzyıldan bahsedeceğiz."

Çatı penceresi olan eğik tavanlı odaya geçtiler. Alberto'nun odada bazı şeyleri değiştirmiş olduğunu fark etti Sofie.

Masanın üstündeki küçük kutu çeşit çeşit gözlük camıyla doluydu. Onun hemen yanında çok eski görünen açık bir kitap vardı.

Sofie sordu: "Bu ne?"

"Descartes'ın ünlü 'Yöntem Üzerine' adlı eserinin ilk baskısı. 1637'den kalma. Sahip olduğum şeyler arasında en değerlilerden biri."

"Ya bu kutu?"

"Bir mercek koleksiyonu —yani optik camlar. 17. yüzyılın ortalarında Hollandalı filozof Spinoza tarafından yapılmış hepsi de. Çok pahalıydılar doğrusu. Ama bunlar da çok değerli benim için."

"Eminim eğer Descartes ve Spinoza hakkında bir şeyler öğrensem, kitapla kutunun ne kadar değerli olduğunu daha iyi anlayabileceğim."

"Elbette. Ama önce biraz bu filozofların yaşadığı zamana gitmeye çalışacağız. Oturalım."

Geçen seferki gibi oturdular yine. Sofie yumuşak koltuğa, Alberto da kanepeye, ikisinin arasında kitabın ve kutunun durduğu sehpa yer alıyordu. Alberto peruğu çıkarıp yazı masasına koydu.

"Şimdi 17. yüzyıldan bahsedeceğiz —yani genellikle Barok olarak adlandırılan dönemden."

"Barok mu? Ne acayip bir ad bu böyle."

"'Barok' terimi aslında 'biçimsiz inci' anlamındaki bir sözcükten gelme. Barok sanatın tipik özelliği, daha sade ve uyumlu olan Rönesans sanatının tersine, çok zengin ve gösterişli, kontrast dolu biçimlere yer vermesidir. Zaten bütün 17. yüzyıl uzlaşmaz karşıtlıklar arasındaki gerilimlerle örülmüştü. Bir yanda yaşamı olumlayan Rönesans anlayışı vardı; diğer yanda birçok kişi karşı uca yönelmiş, dinsel bir içedönüklük halinde dünyayı reddeden bir yaşam sürüyordu. Sanatta ve gerçek yaşamda ise her şey çok gösterişliydi. Ama aynı dönemde kendini dünyadan çeken manastır hareketleri ortaya çıktı."

"Muhteşem şatolar ve saklı manastırlar yani."

"Evet, öyle de diyebilirsin. Barok dönemin tipik bir sloganı vardı: 'carpe diem'. Yani 'gününü gün et!' Yine çok söylenen bir başka Latince söz de şuydu: 'memento mori'. Bunun anlamı da, 'öleceğini unutma!' Hayatın keyfini çıkartmayı tasvir eden bir resmin köşesinde bir de iskelet görebiliyordun. Barok döneme birçok bakımdan *gösteriş* ve budalalık hâkimdi; ama madalyonun öbür yüzüyle, her şeyin geçici oluşuyla, yani etrafımızdaki güzelliklerin bir gün ölüp çürüyeceğiyle ilgilenenler de çok fazlaydı."

"Bu doğru. Hiçbir şeyin kalıcı olmaması üzücü bir şey bence."

"Demek ki sen de 17. yüzyılda yaşamış pek çok insan gibi düşünüyorsun. Barok, politik bakımdan da büyük karşıtlıkların çağıydı. Avrupa savaşlar yüzünden birçok kez büyük yıkıma uğradı. En kötüsü de 1618'den 1648'e kadar süren ve hemen hemen tüm Avrupa'yı kasıp kavuran Otuz Yıl Savaşı'ydı. Aslında pek çok küçük savaştan meydana gelmiş bir olaydı bu ve özellikle Almanya'da büyük acılara neden oldu. Biraz da Otuz Yıl Savaşı'nın etkisiyle, Fransa o dönemde giderek Avrupa'nın en güçlü devleti olmaya başlamıştı."

"Ne için savaştılar?"

"Her şeyden önce Protestanlarla Katolikler arasında bir savaştı bu. Ama aynı zamanda bir iktidar mücadelesi."

"Lübnan'daki gibi bir şey yani."

"17. yüzyılda sınıf farkları da çok büyümüştü. Fransız soyluları ve Versailles Sarayı'ndan bahsedildiğini duymuşsundur. Ama halkın ne kadar yoksul olduğunu da biliyor muydun? Aslında her türlü debdebenin altında *iktidar* gösterisi vardır. Barok dönemdeki politik durumun bugünkü sanat ve mimariyle karşılaştırılabileceğini söyleyenler de var. Barok dönemin binaları baştan sona bol kıvrımlı süslemelerle doluydu. Politika ise sinsice işlenen cinayetler, düzenler ve entrikalarla yürütülüyordu.

"Galiba bir İsveç kralı tiyatroda vurulmuştu değil mi?"

"III. Gustav'ı kastediyorsun. Doğru, bu söylemeye çalıştığım şeyin tipik bir örneği. Aslında III. Gustav 1792'de öldürüldü, ama Barok döneme çok uygun bir ortamda, büyük bir maskeli balo sırasında."

"Ben tiyatroda sanıyordum."

"Maskeli balo opera binasında yapılıyordu. İsveç Baroku da zaten III. Gustav'ın öldürülmesiyle sona erdi sayılır. Bir aydınlanmış mutlakiyet yönetimiydi onunki, yüz yıl önce XIV. Louis dönemine benziyordu. Ayrıca III. Gustav gösterişe çok meraklıydı, Fransız sarayına özgü törenlerden, kibarca pozlardan çok hoşlanırdı. Bir de tiyatroyu seviyordu."

"Bu da sonunu getirdi."

"Ama tiyatro Barok dönemde sadece bir sanat dalından ibaret değildi, zamanın başta gelen bir simgesiydi aynı zamanda."

"Neyi simgeliyordu peki?"

"Yaşamı, Sofie. 17. yüzyılda kimbilir kaç kez tekrarlanmış bir söz vardı: 'Yaşam bir tiyatrodur.' Ve modern tiyatro da bu dönemde çıktı ortaya — bütün o kulisleri, sahne mekanizmalarıyla. Tiyatroda bir yanılsama konuyordu sahneye, sonra da bu oyunun bir yanılsama olduğu açığa çıkarılıyordu. Böylece tiyatro insan yaşamının resmi haline geldi iyice. Aşırı gururun hep çöküş öncesinde yaşandığını gösterebiliyor, insanın aslında ne kadar zavallı olduğunu acımasızca sergiliyordu."

"Shakespeare de mi Barok dönemde yaşadı?"

"Büyük eserlerini 1600 yılı civarında yazmıştı. Yani bir ayağı Rönesans'ta, bir ayağı Barok'taydı. Ama onda bile yaşamın bir tiyatro

oyunu olduğuna dair sözlere çok rastlanır. Birkaç örnek dinlemek ister misin?"

"Tabii!"

"'Nasıl isterseniz' adlı oyununda şöyle der:

Bir tiyatro sahnesidir bütün dünya
Kadınlar da erkekler de sadece birer oyuncu.
Sahneye bir girer bir çıkarlar.
Ve tek bir insan, ömrü boyunca pek çok rol oynar.

Şu da 'Macbeth'ten:

Yaşam gezinen bir gölgeden ibaret;
Zavallı bir komedyen, bağıra çağıra
Saatini doldurur sahnede ve bir daha
Duyulmaz olur sesi; bir ahmağın anlattığı
Masaldır bu, avazı çıktığınca, hiddetli
Ve hiçbir anlamı olmayan."

"Bu çok kötümser ama."

"Yaşamın kısa oluşu Shakespeare'i çok ilgilendirmişti. Bütün Shakespeare alıntılarının en ünlüsünü duymuşsundur herhalde."

"Olmak veya olmamak —işte mesele bu."

"Evet, Hamlet söylüyor bunu. Bugün dünyada dolanıp duruyoruz, ertesi gün yokuz."

"Teşekkürler. Yeterince anladım artık bunu."

"Barok dönemin şairleri dünyayı ya tiyatroyla karşılaştırırlar ya da bir rüyaya benzetirler. Shakespeare bile söylemişti bunu: 'Rüyaların yapıldığı maddedeniz hepimiz, uykuyla çevrili şu küçük yaşamımız...'"

"Gerçekten çok şiirsel."

"1600 yıllarında doğmuş olan İspanyol şair Calderon 'Yaşam Rüyadır' adlı bir oyun yazmıştı. Şöyle diyordu bir yerde: 'Nedir yaşam? Bir delilik!

Nedir yaşam? Bir yanılsama! Bir gölge! Bir masal! En önemli şeyin bile önemi yok, çünkü bir rüyadır bütün yaşam...'"

"Haklı belki de. 'Dağdaki Jeppe' diye bir parça okuduk sınıfta."

"Evet, *Ludwig Holberg*'in. Burada, Avrupa'nın kuzeyinde Barok'tan Aydınlanma Çağı'na geçişi temsil eden biriydi."

"Yol kenarındaki bir hendekte uyuyakalır Jeppe... sonra da Baron'un yatağında uyanır. Ve rüyasında basit bir köylü olduğunu görmüş olduğunu düşünür. Sonra uyurken yine hendeğe taşırlar Jeppe'yi. Yine uyanır ve bu kez de rüyasında kendini Baron'un yatağında yatarken gördüğünü sanır."

"Holberg bu konuyu Calderon'dan almıştı, Calderon da '1001 Gece Masalları'ndan. Ama zaten hayatı rüyayla karşılaştırmak çok daha eskilere giden bir düşünce. Örneğin Hindistan ya da Çin'de de görülüyor. İ.Ö. 350 yıllarında yaşamış olan Çinli bilge *Chuang-Tzu* kendini kelebek olarak görmüş rüyasında ve uyanınca sormuş kendi kendine: 'Acaba ben rüyasında kelebek olan bir insan mıyım, yoksa şimdi rüya görüp kendini insan sanan bir kelebek mi?'"

"Hangisi olursa olsun, neyin doğru olduğunu kanıtlamak mümkün değil."

"Norveç'te de su katılmamış bir Barok şairimiz vardı. *Petter Dass'*tı adı, 1647 ile 1707 arasında yaşadı. Hem bu dünyada şu andaki hayatı betimlemek istiyor, hem de yalnızca Tanrı'nın ebedî ve kalıcı olduğunu vurguluyordu."

"Her yer yıkılsa yine Tanrı Tanrı'dır, herkes ölse yine Tanrı Tanrı'dır..."

"Ama aynı ilahide Kuzey Norveç kültürünü de yansıtır, çeşit çeşit balıklardan bahseder. Barok dönemin tipik bir özelliği bu. aynı metinde hem bu dünyaya ait şeyler vardır hem de göklere, öbür dünyaya ait şeyler. Bütün bunlar Platon'un duyular dünyasıyla değişmez idealar dünyası arasında yaptığı ayrımı hatırlatıyor."

"Ya felsefede durum nasıldı?"

"Felsefeye de karşıt düşünce biçimleri arasındaki sert çatışmalar hâkimdi. Bazı filozofların varoluşu ruhsal ya da tinsel nitelikte gördüğünü söylemiştik. Bu yaklaşıma *İdealizm* diyoruz. Karşıt görüşün adı da *Materyalizm.* Varoluşa ait bütün olguları somut maddî büyüklüklere

indirgemek isteyen bir felsefe bu. 17. yüzyılda Materyalizmin de taraftan çoktu. İçlerinde en etkili olanı da herhalde İngiliz filozof *Thomas Hobbes*'tu. İnsanlar ve hayvanlar da dahil olmak üzere istisnasız bütün olgular madde parçacıklarından oluşur Hobbes'a göre. Hattâ insanın bilinci —ya da insan ruhu— bile beyindeki çok küçük parçacıkların hareketiyle ortaya çıkmaktadır."

"Öyleyse iki bin yıl önce Demokritos'un söyledikleriyle aynı fikirdeymiş."

"İdealizm ve Materyalizm felsefe tarihi boyunca uzanan yol gösterici çizgiler gibidir. Ama her iki yaklaşımın da Barok dönemdeki kadar belirgin bir şekilde aynı anda öne çıktığı pek sık görülmez. Doğabilimi Materyalizmin sürekli güçlenmesini sağlamıştır. Newton aynı yasaların bütün evrende geçerli olduğuna işaret etmişti. Doğadaki her türlü değişikliğin kaynağı çekim yasası ve cisimlerin hareketiyle ilgili diğer yasalardı; hem yeryüzünde hem de uzayda böyleydi bu. Yani her şey aynı değişmez yasal düzenlilik ya da aynı *mekanik* tarafından yönlendiriliyordu. Bu durumda, doğadaki her değişikliği aslında matematiksel kesinlikle hesaplayabiliriz demektir. Böylece Newton *mekanik dünya görüşünün* son yapıtaşlarını da yerleştirmiş oldu."

"Dünyayı koskoca bir makine gibi mi görüyordu yani?"

"Aynen öyle. 'Mekanik' sözcüğü Yunanca 'mechane' sözcüğünden gelmedir ve bunun da anlamı makinedir. Ancak şuna dikkat: Ne Hobbes ne de Newton mekanik bir dünya görüşü ile Tanrı inancı arasında bir çelişki görmüştü. Oysa 18. ve 19. yüzyılın bazı materyalistlerinde durum farklıydı. Fransız hekim ve filozof *La Mettrie* 18. yüzyılın ortalarında 'L'homme machine' adlı bir kitap yazdı. Yani: 'İnsan — Bir Makine'. Bacaklarda nasıl yürümeyi sağlayan kaslar varsa, beyinde de düşünmeye yarayan 'kasların' olduğunu yazmıştı. Daha sonra Fransız matematikçi *Laplace* son derece mekanikçi bir yaklaşımı dile getirdi. Eğer herhangi bir zekâ bütün madde parçacıklarının belli bir andaki konumunu bilirse, hiçbir şey belirsiz kalmaz, hem gelecek hem de geçmişi açıkça görebilirdi. Buradaki ana düşünce, gelecekte olacak her şeyin daha önceden belirlenmiş olduğudur.

Neler olacağını 'iskambil kartları' gösterirdi o zaman. Bu dünya görüşüne de *Determinizm* deniyor."

"Ama o zaman insanın özgür bir iradesi de olamaz."

"Hayır, olamaz. O zaman her şey mekanik süreçlerin ürünü demektir. Düşüncelerimiz ve rüyalarımız da. 19. yüzyılda Alman materyalistler düşüncelerin beyinle ilişkisini idrarın böbreklerle ve safranın karaciğerle ilişkisine benzetmişti."

"Ama idrar da, safra da maddî şeyler. Düşünceler öyle değil."

"Bu söylediğin önemli. Aynı şeyi dile getiren bir öykü anlatayım şimdi sana. Bir Rus kozmonotla bir Rus beyin cerrahı din hakkında tartışıyormuş. Beyin cerrahı Hıristiyanmış, kozmonot ise dinsiz. 'Ben uzaya çok çıktım,' demiş kozmonot kibirlice, 'ama ne Tanrı'ya rastladım ne de meleklere.' Beyin cerrahı yanıtlamış: 'Ben de pek çok zeki insanın beynini ameliyat ettim, ama hiçbir yerde tek bir düşünceye rastlamadım.'"

"Tabii düşüncelerin olmadığını göstermez bu."

"Göstermez. Düşüncelerin kesip çıkarılan ya da küçük parçalara bölünebilen şeylerden çok farklı olduğunu gösterir yalnızca. Örneğin delice fikirler ameliyatla çıkarılıp alınamaz. Bir anlamda fazla derindedir çünkü bunlar. 17. yüzyılın önemli filozoflarından biri olan *Leibniz'*e göre maddeden oluşan şeylerle *tinsel* şeyler arasındaki en büyük fark, maddî şeylerin daima daha küçük parçalara ayrılabilmesine karşılık ruhun hiç bölünemez olmasıydı."

"Tabii. Hangi bıçakla keseceksin ki ruhu."

Alberto başını salladı sadece. Sonra aralarındaki masaya işaret ederek konuştu:

"17. yüzyılın en önemli iki filozofu Descartes ve Spinoza'ydı. Onlar da ruhla beden arasındaki ilişkiyle meşgul olmuştu. Bu iki filozofu biraz daha ayrıntılı olarak ele alacağız."

"Devam öyleyse. Ama eğer yediye kadar bitiremezsek, anneme telefon etmem lazım."

DESCARTES

....bütün eskimiş malzemeleri
inşaat alanından atmak istiyordu...

Alberto kalktı, kırmızı pelerini de çıkartıp bir sandalyeye koydu ve tekrar kanepeye kuruldu.

"Rene Descartes 1596'da doğdu ve ömrü boyunca Avrupa'da dolaştı durdu. Henüz genç yaştayken hem insanın doğasını hem de evreni kavramak için büyük bir istek duymaya başlamıştı. Ama felsefe okuduktan sonra asıl farkına vardığı şey, kendi bilgisizliği oldu."

"Sokrates gibi mi?"

"Evet, hemen hemen. Ayrıca Sokrates gibi o da kesin bilgiyi ancak aklın sağlayabileceğini düşünüyordu. Eski kitaplarda yazanlara güvenmekle yetinemeyiz. Hattâ kendi duyularımızın bildirdiklerine de güvenemeyiz."

"Platon da bu görüşteydi. Güvenilir bilginin yalnızca akıldan geleceğini söylemişti."

"Aynen. Sokrates ve Platon'dan çıkan bir düşünce çizgisi Augustinus'tan geçerek doğruca Descartes'a ulaşır. Bunların hepsi de açıkça rasyonalistti. Aklı, bilginin yegâne güvenilebilir kaynağı sayıyorlardı. Kapsamlı araştırmalar yapan Descartes sonunda Ortaçağ'dan aktarılan bilginin temel alınamayacağını fark etti. Belki bu bakımdan da Atina'nın pazar yerinde karşısına çıkan genel ve yaygın kanıya bel bağlamayan Sokrates'le karşılaştırabilirsin onu. Peki bu durumda ne yapılabilir Sofie? Söyleyebilir misin bunu bana?"

"Kişi kendi başına felsefe yapmaya başlar."

"Öyle. Sokrates nasıl ömrünü Atinalılarla konuşarak geçirdiyse, Descartes da Avrupa'yı dolaşmaya karar verdi. Kendi deyişiyle, o andan başlayarak ya kendi içinde ya da 'dünyanın büyük kitabında' bulacağı bilimi

aramak istemişti. Bu yüzden, Orta Avrupa'nın çeşitli bölgelerine gidebilmek amacıyla orduya katıldı. Daha sonra birkaç yıl da Paris'te kaldı. 1629'da gittiği Hollanda'da yaklaşık yirmi yıl yaşayıp felsefî yazıları üzerinde çalıştı. 1649'da Kraliçe Kristina tarafından İsveç'e davet edildi. Ama 'ayılar, buzlar ve kayalar ülkesinde' zatürree oldu ve 1650 kışında öldü."

"Yani sadece 54 yaşına gelebilmiş."

"Ama ölümünden sonra da felsefe alanında büyük bir öneme sahip oldu. Descartes'ın Yeni Çağ felsefesinin kurucusu olduğunu söylersek, abartmış olmayız. Rönesans'ta insan ve doğa büyük bir coşkuyla yeniden keşfedildikten sonra, bir kez daha zamanın düşüncelerini tek bir bütünlüklü felsefî sistemde birleştirme ihtiyacı baş göstermişti. İlk büyük sistem kurucu Descartes'tı. Onu Spinoza ve Leibniz, Locke ve Berkeley, Hume ve Kant izledi."

"Felsefî sistem diye ne kastediyorsun?"

"Baştan sona bütün önemli felsefî soruları yanıtlamaya çalışan bir felsefeyi kastediyorum. Antik Çağ'da Platon ve Aristoteles gibi büyük sistem kurucu filozoflar çıkmıştı ortaya. Ortaçağ'da da Aristoteles felsefesi ile Hıristiyan tanrıbilimi arasında bir köprü kurmak isteyen Aquinolu Thomas yaşadı. Sonra doğa ve bilim, Tanrı ve insan hakkındaki eski ve yeni düşüncelerin birbirine karıştığı Rönesans dönemi geldi. Felsefe ancak 17. yüzyılda yeni düşünceleri felsefî bir sistem haline getirmeye girişti. Bunu ilk deneyen de Descartes'tı. Daha sonraki filozof kuşakları için en önemli felsefî projeyi oluşturacak şeyin başlatıcısı oldu Descartes. Öncelikle ilgilendiği konu da neyi bilebileceğimiz, yani *bilgimizin kesinliğiydi.* Merak ettiği ikinci büyük soru ise *bedenle ruh arasındaki ilişkiydi.* Bu iki mesele daha sonraki yüz elli yıl boyunca felsefî tartışmaların odağında yer aldı."

"Demek ki kendi zamanının çok ilerisindeymiş."

"Ama zaten sorular da neredeyse hazır bekliyordu o sıralar. Kesin bilgiye nasıl ulaşabiliriz sorusuna tam bir felsefî *Şüphecilikle* yaklaşanlar oldukça çoktu. Buna göre, insanlar hiçbir şey bilmedikleri olgusuyla yaşamaya alışmak zorundaydı. Ama Descartes buna razı değildi. Çünkü eğer bunu yapmış olsa, gerçek bir filozof da olmayacaktı. Burada da, Sofistlerin Şüpheciliğiyle yetinmemiş olan Sokrates'le bir paralellik

görebiliriz. Tam da Descartes'ın yaşadığı dönemde yeni doğabilimi, doğa süreçlerini kesin ve tam bir şekilde betimleyecek bir yöntem geliştirmişti. Descartes bu durumda felsefî düşünümde de böyle kesin ve tam bir yöntemin olup olmadığı sorusuyla karşı karşıyaydı."

"Anlıyorum."

"Ama bu meselelerden biriydi yalnızca. Yeni fizik, maddenin doğasını da sorgulamaktaydı —yani doğadaki fiziksel süreçlerin neye göre belirlendiğini sorguluyordu. Mekanik bir doğa anlayışını savunanlar da giderek çoğalmaktaydı. Ancak, fiziksel dünya ne kadar mekanik bir tarzda kavranırsa, ruh ve beden arasında nasıl bir ilişki bulunduğu sorusu da o kadar güncellik kazanıyordu. 17. yüzyıla kadar ruh daha çok bütün canlıları dolduran bir tür 'yaşam soluğu' şeklinde anlaşılmıştı. Zaten 'ruh' ya da 'tin' sözcüklerinin kökeninde 'yaşam soluğu' ya da 'nefes' kavramı yatıyor. Bütün Hint-Avrupa dillerinde böyle bu. Aristoteles'e göre ruh, bir organizmanın 'yaşam ilkesi' olarak bütün organizmaya yayılmış bulunuyordu; dolayısıyla bedenden çekip alınması düşünülemezdi. Bu durumda Aristoteles 'bitki ruhu' ve 'hayvan ruhu'nun da olduğunu söylemişti. Filozoflar ancak 17. yüzyıldan itibaren ruh ve beden arasında kökten bir ayrım yapmaya başladı. Bunun nedeni de, bütün fiziksel varlıkların ve bu arada hayvan veya insan vücudunu mekanik süreçler halinde açıklanmakta oluşuydu. Ama insan ruhu da böyle bir 'beden makinesi'nin parçası olabilir miydi? Eğer değilse, neydi peki ruh? Ayrıca, ruhsal bir şeyin nasıl olup da herhangi bir mekanik süreci harekete geçirebildiğini de açıklamak gerekiyordu."

"Çok tuhaf bir düşünce bu aslında."

"Ne demek istiyorsun?"

"Kolumu kaldırmaya karar veriyorum —ve işte, gerçekten de kalkıyor kolum. Ya da otobüse koşmak istiyorum ve bacaklarım hemen trampet değnekleri gibi başlıyor yeri dövmeye. Bazen de üzücü bir şey düşününce, gözlerimden yaşlar boşanıveriyor. Demek ki bedenle bilinç arasında bilemediğimiz herhangi bir bağlantı olmalı."

"İşte tam da bu meseleydi Descartes'ı düşündüren. Platon gibi o da tin ve madde arasında keskin bir sınır bulunduğu görüşündeydi. Ama tinin —ya da ruhun— bedeni nasıl etkilediği sorusuna yanıt verememişti Platon."

"Ben de veremiyorum. Onun için de çok merak ediyorum, Descartes'ın ne dediğini."

"Kendi söylediklerine bakalım istersen."

Alberto ortadaki masanın üstünde duran kitaba işaret etti.

"'Yöntem Üzerine' adlı küçük bir kitap bu. Descartes'ın burada ele aldığı soru, filozofun bir felsefî meseleyi hangi felsefî yöntemle çözmesi gerektiği. Doğabilimi kendine yeni bir yöntem geliştirmişti zaten."

"Evet, bunu söylemiştin."

"Descartes önce şunu söylüyor: Açık ve kesin şekilde doğru olduğuna emin olmadığımız bir şeyi doğru kabul edemeyiz. Böyle bir bilgiye ulaşmak için yapmamız gereken belki de karmaşık bir sorunu olabildiğince küçük parçalara ayırmaktır. Öyleyse en basit düşünceyle işe başlayabiliriz. Diyebiliriz ki tek tek her düşünce 'tartılıp ölçülecek' —hani Galilei her şeyi ölçmek, ölçülemeyen şeyleri de ölçülebilir hale getirmek istiyordu ya, onun gibi işte. Descartes filozofların da basitten karmaşığa doğru ilerleyebileceğine inanmıştı. Bu şekilde yeni bilgiler oluşturulabilecekti. Baştan sona sürekli bir hesap ve kontrolle hiçbir şeyi unutmadığımıza emin olmak gerekiyordu. Ancak bu yoldan felsefî çıkarsamalara ulaşılabilirdi."

"Aritmetik ödevi gibi bir şey bu sanki."

"Evet, Descartes 'matematik yöntemi'ni felsefî düşünümde de uygulamak istemişti. Felsefî doğruları bir matematik önermesi gibi kanıtlamak amacındaydı. Sayılarla çalışırken kullandığımız aracın aynısını kullanmak istiyordu, yani *aklı*. Çünkü ancak akıl kesin bilgi sağlayabilir. Duyularımıza güvenemeyeceğimiz bellidir. Descartes'ın Platon'la benzerliğine değinmiştik. Matematik ve sayı ilişkilerinin duyulara göre daha kesin bilgi verdiğini Platon da söylemişti."

"Ama felsefî soruları bu şekilde yanıtlamak mümkün mü sahiden?"

"Descartes'ın çıkardığı sonuca dönelim biz yine. Amacı varoluşun doğası hakkında kesin bilgilere ulaşmaktı ve ilk saptadığı şey de, başlangıçta her şeyden şüphe etmemiz gerektiğiydi. Felsefî sistemini kumdan bir kale gibi kurmak istemiyordu."

"Temel sağlam olmazsa bütün ev yıkılır belki de."

"Yardımına teşekkürler Sofie. Descartes aslında her şeyi şüpheli saymayı doğru bulmasa da, prensip olarak her şeyden şüphe etmemiz mümkündür. Her şeyden önce, Platon ya da Aristoteles'i okumakla felsefî arayışımızda ilerleme sağlayacağımız hiç de kesin değildir. Bu şekilde belki tarihsel bilgimizi artırabiliriz, ama dünya hakkında yeni bir şey öğrenmiş olmayız. Descartes kendi felsefî araştırmasına başlamadan önce eski düşünceleri bir kenara bırakmaya çok önem veriyordu."

"Yani yeni bir ev yapmaya başlamadan önce eski malzemeleri inşaat alanından çıkartmak gibi mi?"

"Evet. Yeni düşünce yapısının dayanıklı olacağından emin olabilmek için sadece yeni ve sağlam inşaat malzemeleri kullanmak istiyordu Descartes. Ama şüpheleri daha da derinlere gitmekteydi. Duyularımızın bize bildirdiklerine de güvenemeyeceğimizi söylüyordu. Belki de bizi deli yerine koyuyordu duyularımız."

"Nasıl olabilir böyle bir şey?"

"Rüya gördüğümüzde de, gerçek bir şey yaşadığımızı sanırız. Peki uyanıkken edindiğimiz izlenimleri rüyadakilerden ayırt etmenin herhangi bir yolu var mı? Descartes şöyle yazıyor bu konuda: 'Konuyu iyice düşündüğümde, uyanık olmayı rüyadan kesin olarak ayırt etmeye yarayacak hiçbir belirti bulamıyorum.' Ve devam ediyor: 'Bütün yaşamın da bir rüya olmadığından nasıl emin olabilirsin ki?'"

"Dağdaki Jeppe de Baron'un yatağında yatışını bir rüya sanmıştı."

"Ve Baron'un yatağında yatarken de yoksul bir köylü olarak sürdürdüğü yaşamı bir rüya sandı. İşte bu yüzden Descartes sonunda her şeyden şüphe eder. Ondan önceki birçok filozof tam bu noktada felsefî araştırmayı noktalamıştır."

"Pek bir yere varamamışlar öyleyse."

"Ama Descartes bu sıfır noktasından başlayarak çalışmayı sürdürmeyi denedi ve şu bilgiye ulaştı: Her şeyden şüphe ediyordu ve kesinlikle emin olabileceği tek şey de buydu. Sonra da şunu fark etti: Çok emin olabileceği bir şey vardı ve bu da şüphe etmekte olduğuydu. Ama eğer şüphe ediyorsa, düşünüyor olmalıydı aynı zamanda ve eğer düşünüyorsa, düşünen bir varlık olduğu da kesindi. Ya da kendi deyişiyle: 'cogito, ergo sum.'"

"Ne demek oluyor bu?"

"Düşünüyorum, demek ki varım."

"Bu sonuca varması bence hiç şaşırtıcı değil doğrusu."

"Bu doğru. Ama böylece nasıl bir sezgisel güvenle kendini düşünen bir ben olarak kavradığını unutma. Hatırlarsan, Platon'a göre akılla kavradığımız şey duyularla kavradığımıza göre daha gerçek bir varoluşa sahiptir. Descartes da böyle düşünüyordu. Kendini bir düşünen ben olarak kavradığı gibi, bir yandan da bu düşünen benin duyularımızla bildiğimiz fiziksel dünyadan daha gerçek olduğunu anlamıştı. Ve Descartes buradan yola devam ediyor Sofie. Felsefî araştırması henüz hiç de sona ermiş değil."

"Sen de devam et öyleyse."

"Descartes insanın düşünen bir varlık olması dışında, aynı sezgisel kesinlikle daha fazla bilgi elde edip edemeyeceğini sorar. Mükemmel bir varlık hakkında da açık ve kesin tasavvura sahip olduğunu fark eder. Bu tasavvura her zaman sahip olmuştur ve bunun kendinden kaynaklanamayacağı besbellidir. Mükemmel bir varlık tasavvuru kendisi mükemmel olmayan bir varlıktan kaynaklanamaz Descartes'a göre. Demek ki mükemmel varlık tasavvuru bu mükemmel varlığın kendinden çıkıyor olmalıdır —başka bir deyişle, Tanrı'dan. Dolayısıyla Descartes için Tanrı'nın varlığı, düşünen birinin bir düşünen ben olması olgusu kadar apaçık bir şeydir."

"Şimdi bana biraz fazla hızlı çıkarsama yapıyor gibi gelmeye başladı. Oysa işin başında çok dikkatliydi."

"Zaten birçokları bunu Descartes'taki en zayıf nokta olarak görür. Ama sen çıkarsamalardan söz ediyorsun. Aslında burada bir ispat söz konusu değil. Descartes sadece hepimizde bir mükemmel varlık tasavvuru bulunduğunu ve bu tasavvurun böyle bir varlığın olması gerektiğine işaret ettiğini ileri sürmüştü. Çünkü eğer mükemmel bir varlık var olmasa, mükemmel de olmazdı. Ayrıca, böyle bir varlık olmasa, biz de mükemmel varlık tasavvuruna sahip olamazdık. Çünkü biz mükemmel değiliz ve bu yüzden mükemmellik düşüncesi bizden kaynaklanamaz. Descartes'a göre Tanrı fikri doğuştan gelmeydi. Bize doğarken katılmış bir fikir. 'Tıpkı bir sanatçının eserine imzasını atması gibi' diye yazmıştı Descartes."

"İyi ama ben de fille timsahı birleştirip filsah diye bir şey tasavvur etsem, bu filsahın var olduğunu göstermez ki!"

"Descartes buna derdi ki, 'filsah' kavramı onun var olduğu anlamını kapsamıyor. Oysa 'mükemmel varlık' kavramı, bu varlığın aynı zamanda var olmasını gerektiriyor. Daire fikri nasıl çemberdeki bütün noktaların merkeze aynı uzaklıkta bulunması olgusunu içeriyorsa, bu da Descartes için öyle kesin bir şeydi işte. Bu koşulu yerine getirmeyen bir daire olamaz. Ve eğer bir varlık, bütün özelliklerin en önemlisi olan varoluşa sahip değilse, ona da mükemmel varlık denemez."

"Ama bu da oldukça farklı bir düşünme biçimi."

"Bu tipik bir 'rasyonalist' düşünme biçimi. Sokrates ve Platon gibi Descartes da düşünme ile varoluş arasında bir bağ görüyordu. Bir şey düşünce için ne kadar açıksa, varoluşu da o derece kesindir."

"Şimdiye kadar kendinin düşünen bir kişi olduğunu ve ayrıca bir de mükemmel bir varlığın olduğunu saptadı."

"İşte bu başlangıç noktasından yola çıkıyor Descartes. Dış dünya hakkındaki bütün tasavvurlarımız, örneğin güneş ve ay, baştan sona rüya ürünü olabilirdi. Ama dış dünya da akılla tanıyabileceğimiz bazı özelliklere sahiptir. Örneğin matematiksel ilişkiler, yani ölçülebilir şeyler: uzunluk, genişlik ve derinlik. Bu nicel özellikler de akıl için düşünen bir ben olması kadar belirgindir. Buna karşılık nitel özellikler olan renk, koku ve tat duyu organlarımızla bağlantılı şeylerdir ve aslında dış bir gerçekliği betimlemez."

"Yani doğa bir rüya değil?"

"Hayır değil. Ve bu noktada da Descartes yeniden mükemmel varlık tasavvurumuza dönmekte. Eğer akıl bir şeyi çok açık ve kesin şekilde biliyorsa —örneğin dış dünyadaki matematiksel ilişkilerde durum böyle— o zaman gerçek de böyle demektir. Çünkü mükemmel bir Tanrı bizi aldatıyor olamaz. Yani Descartes aklımızla bildiğimiz şeyin gerçek bir karşılığı olduğu konusunda Tanrı'nın verdiği garantiye güveniyor."

"Eh, peki. Şimdiye kadar kendisinin düşünen bir varlık olduğunu, Tanrı'nın var olduğunu ve bir de dış gerçekliğin bulunduğunu belirlemiş oldu."

"Ama dış gerçeklikle düşüncelerin gerçekliği arasında nitelik farkı da var. Descartes artık gerçekliğin iki değişik biçimi olduğunu, başka bir deyişle, iki töz bulunduğunu kabul edebilir. Bu iki tözden biri *düşünce* ya da ruh, diğeri ise *uzam* ya da maddedir. Ruh tümüyle bilinçli bir şeydir, uzamda yer almaz ve bu yüzden de daha küçük parçalara bölünemez. Buna karşılık madde sadece uzamsaldır, uzamda yer kaplar ve bu yüzden de daima daha küçük parçalara bölünmesi mümkündür; ama bilinçli değildir. Descartes'a göre her iki töz de kaynağını Tanrı'dan almıştır, çünkü sadece Tanrı başka bir şeye bağımlı olmadan var olabilir. Ama her ne kadar düşünce ve uzamın ikisi de Tanrı'dan kaynaklansa da, birbirinden bağımsızdır bu tözler. Düşünce madde karşısında özgürdür ama bunun tersi de geçerlidir: Maddî süreçler de düşünceden tamamıyla bağımsız olarak gerçekleşir."

"Ve böylece Tanrı'nın yarattığı şeyler ikiye bölünmüş oldu."

"Aynen. Descartes'ı *düalist* bir düşünür olarak sınıflandırıyoruz. Yani tinsel ve uzamsal gerçeklik arasında keskin bir ayrım yapıyor. Örneğin Descartes'a göre sadece insanın ruhu vardır. Hayvanlar baştan sona uzamsal gerçekliğe ait varlıklardır. Yaşayış ve hareketleri tümüyle mekaniktir. Descartes'ın gözünde karmaşık otomatlardı hayvanlar. Uzamsal gerçekliği de buna uygun şekilde, tamamen mekanik bir yaklaşımla kavramıştır — tıpkı materyalistler gibi."

"Ama ben Hermes'in bir makine ya da otomat olduğunu sanmıyorum. Herhalde hiç hayvanları sevmemiş Descartes. Ya biz? Biz de mi otomatız?"

"Hem evet hem hayır. Descartes'ın bu konuda vardığı sonuç insanın hem düşünen hem de uzamda yer kaplayan bir çifte varlık olduğuydu. Yani insanın hem bir ruhu vardır hem de uzamsal bir bedeni. Augustinus ve Aquino'lu Thomas da buna benzer bir düşünceyi dile getirmişti. İnsanın hayvanlar gibi bir bedeni ama melekler gibi de bir tini olduğuna inanıyorlardı. Descartes'ın gözünde insan bedeni ince bir mekanik yapıydı. Ama insanın bedenden bağımsız davranabilen ruhu vardı bir de. Bedensel süreçler böyle bir özgürlüğe sahip değildir, kendi yasalarına uymak zorundadır onlar. Ama akıl aracılığıyla düşündüğümüz şeyler bedende gerçekleşmez. Uzamsal gerçeklikten bağımsız olan ruhta gerçekleşir. Belki

şunu da ekleyebilirim: Descartes hayvanların da düşünebileceği olasılığını hiç hesaba katmamış değildi. Ama eğer düşünebiliyorlarsa, düşünme uzam arasındaki aynı ikilik onlar için de geçerli olmak zorundadır."

"Bundan bahsetmiştik. Otobüse koşmaya karar verirsem, bütün bu 'otomat' harekete geçiyor. Ama buna rağmen otobüsü kaçırırsam, gözlerim yaşarıyor."

"Ruh ve beden arasında hep böyle bir karşılıklı etkileşme olduğunu Descartes bile reddedememişti. Ruh bedende oturduğu sürece, diyordu, özel bir organ olan beyin, bedenle, bir salgı aracılığıyla bağlantı halindedir. Tin ve madde arasındaki etkileşim burada gerçekleşir. Bu yüzden ruh sürekli bedenin ihtiyaçlarıyla ilgili duygu ve izlenimler tarafından şaşırtılmaktadır. Amaç da aklın yönetimi ele almasını sağlamaktır. Çünkü karnım ne kadar kötü ağrırsa ağrısın, bir üçgenin iç açılarının toplamı hep 180° olacaktır. İşte bu şekilde düşünce bedensel ihtiyaçları aşabilir ve 'akıllıca' davranabilir. Böyle bir bakışa göre ruh bedenden tümüyle bağımsızdır. Bacaklarımız yaşlanıp tutmaz olabilir, sırtımız kamburlaşır, dişlerimiz dökülebilir; ama içimizde akıl var oldukça, iki artı iki dört eder ve edecektir. Çünkü akıl yaşlanmaz ve yıpranmaz. Oysa bedenlerimiz yaşlanır. Descartes için akıl ruhun ta kendisidir. Arzu ve nefret gibi düşük duygu ve heyecanlar bedenin işlevleriyle yakından ilişkili şeylerdir —dolayısıyla uzamsal gerçeklikle ilgilidirler."

"Descartes'ın bedeni bir makine ya da otomatla karşılaştırmış olması hâlâ biraz sorun benim için."

"Bu karşılaştırmanın nedeni, Descartes'ın yaşadığı dönemde insanların kendi kendine işler gibi görünen makinelere ve saatlere büyük bir hayranlık beslemiş olmasıdır. 'Otomat' sözcüğü de zaten kendi kendine hareket eden bir şeye işaret eder. Tabii bu aslında bir yanılsamaydı sadece. Örneğin astronomik bir saat insanlar tarafından yapılıp kurulmuştur. Descartes'ın vurguladığı da, bu gibi yapay aygıtların birkaç basit parçadan oluştuğudur ve bu parçalar insan ve hayvan bedenlerini oluşturan kemikler, sinirler ve damarlarla karşılaştırılabilir. Ama Tanrı neden mekanik yasalara dayanarak bir hayvan ya da insan bedeni yaratmış olmasın?"

"Bugünlerde de 'yapay zekâ'dan çok söz ediliyor."

"Günümüzün otomatları da bunlar işte. Bazen zekâlarıyla bizi bile etkileyebilen makineler yaptık. Böyle makineler Descartes'ı herhalde çok telaşlandırırdı. Belki de insan aklının sandığı kadar özgür ve bağımsız olup olmadığını sorardı kendine. Çünkü insanın ruhsal yaşamının da tıpkı bedensel süreçler gibi hiç özgür olmadığını savunan filozoflar da az değil. Tabii bir insanın ruhu herhangi bir bilgisayar programıyla karşılaştırılamayacak kadar daha karmaşık; ama aslında bizim de böyle programlar kadar özgürlükten uzak olduğumuzu söyleyenler var. Ama gel bak hele, sana göstermek istediğim bir şey var Sofie."

Alberto odanın öbür ucundaki büyük bir yazı masasını gösteriyordu şimdi. Küçük bir ekran vardı masanın üstünde. Kalkıp masaya gitti. Sofie de onu izledi.

Alberto bilgisayarı açtı. Az sonra ekranın kenarında "C:" işareti belirdi. Alberto oraya "Laila" yazdı.

"Bu gelişmiş bir karşılıklı konuşma programı."

O sırada ekranda bir metin belirdi.

"Merhaba, ben Laila. Rahat mısın yerinde?"

Sofie "evet" diye yazdı, henüz oturmamış olduğu halde. Alberto bir sandalye verdi oturması için.

"Adın ne?" yazıyordu şimdi ekranda.

"Sofie Amundsen" yazdı Sofie ve bilgisayar cevap verdi: "Kløverveien 3. Tanıştığımıza sevindim Sofie. On beşinci yaşgünün için seviniyor musun?"

Sofie korkudan sıçradı. Alberto elini omuzuna koydu Sofie'nin.

"Laila'ya sadece adını, adresini ve doğum tarihini verdim. Sanki yeni tanıştığımız birine anlatır gibi yani. Karşısındaki hakkında önceden birkaç şey bilmek ister insan."

"Hiç fena değil" yazdı Sofie ekrana.

"Fena değilsin ya Sofie? Tam cümlelerle yazmaya çalışmalısın."

"Teşekkür ederim, iyiyim. Sana bir şey sorabilir miyim?"

"İyi olduğuna sevindim. Lütfen bana bir şey sor."

"Kaç yaşındasın?" diye yazdı Sofie bu kez.

"8 Ağustos 1988'de Atlanta'da yapıldım ve 28 Mart 1990'da Norveç Teknik Üniversitesi'nde Norveççeye çevrildim."

"Bir dümen bu galiba!"

"Tam cümleler yazman gerektiğini söylemiştim."

"Bir dümen yapıyorsun galiba, dedim."

"Ben argo bilmem. Yüz binden fazla sözcük tanıyorum, ama 'dümen' sözcüğünü sadece gemicilikle ilişkili olarak anlıyorum. Gemicilikten mi söz etmek istiyorsun?"

"Bilmiyorum."

"Bir şeyi bilmemek aslında yeni bir bilgi edinme yolunda bir aşamadır."

"Aynısını herhalde Sokrates de söylerdi. Ya da Descartes diyelim istersen."

"Sokrates İ.Ö. 470-399 arasında yaşamış bir Yunan filozofuydu. Daha fazla bilgi istersen F7 tuşuna bas. Descartes 1596-1650 arasında yaşamış bir Fransız filozofuydu. Daha fazla bilgi istersen F8 tuşuna bas."

"Teşekkür ederim, bu kadarı yeterli. Başka bir şey sorabilir miyim?"

'Yeterli olduğuna sevindim. Elbette, başka bir şey sorabilirsin."

Alberto durumdan memnun, gülümsüyordu. Sofie şunu yazdı:

"Hilde Møller Knag kimdir?"

"Hilde Møller Knag Lillesand'da oturur ve Sofie Amundsen'le tam aynı yaştadır."

"Bunu nereden biliyorsun?"

"Nereden olduğunu bilmiyorum, ama bilgiyi sabit belleğimde buldum."

Sofie omuzuna bir kolun konduğunu hissetti.

"Hilde hakkında bildiğimiz çok az şeyi girmiştim programa."

"Hilde hakkında başka bilgin var mı?" diye yazdı Sofie.

"Hilde'nin babası Lübnan'da Birleşmiş Milletler gözlemcisidir. Rütbesi binbaşıdır ve kızına kartpostal gönderir."

"Onu bulmanı istiyorum."

"Bunu yapamam. Hiçbir dosyamda kaydı yok ve ben de başka bir terminale bağlı değilim."

"Bul dedim sana!!!!!!!"

"Kızdın mı Sofie? Bu kadar çok ünlem işareti hep şiddetli duyguların göstergesidir."

"Hilde'nin babasıyla konuşmak istiyorum."

"İstencini denetleme konusunda sorunların var. Çocukluğun hakkında konuşmak istersen F9 tuşuna bas."

Alberto elini yine Sofie'nin omuzuna koydu.

"Haklı, o bir kristal küre değil ki çocuğum. Laila sadece bir bilgisayar programı."

"Kapa çeneni!" yazdı Sofie bunun üzerine.

"Nasıl istersen Sofie. Görüşmemiz sadece on üç dakika elli iki saniye sürdü. Söylediğimiz her şeyi hatırlayacağım. Şimdi programı kapatıyorum."

Ekranda yine "C:" işareti belirdi.

"Şimdi işimize dönelim," dedi Alberto.

Ama bu arada Sofie ekrana birkaç yeni harf yazmıştı bile: "Knag."

Bir saniye sonra ekranda bir cümle göründü: "Buradayım!"

Bu kez Alberto'ydu neye uğradığını şaşıran.

"Kimsin sen?" diye yazdı Sofie.

"Binbaşı Albert Knag emrinizdedir. Doğruca Lübnan'dan geliyorum. Saygıdeğer efendiler ne buyururlar?"

"Böyle şey ne gördüm, ne işittim" dedi Alberto inler gibi. "Pis herif sabit belleğe girdi şimdi de."

Sofie'yi sandalyeden itip klavyenin başına kendi geçti.

"Nasıl girdin bilgisayarıma, lanet olası!" diye yazdı.

"Çok kolay bir iş bu, sevgili meslektaşım. Kendimi nerede ortaya koymak istersem tam orada olurum."

"Seni iğrenç bilgisayar virüsü!"

"Bak hele! Şu anda bir doğum günü virüsü olarak karşınızdayım. Çok özel bir selam gönderebilir miyim?"

"Teşekkürler, yeterince aldık."

"Merak etmeyin elimi çabuk tutarım. Her şey sırf senin için oluyor sevgili Hilde. On beşinci yaşgününü kalpten kutlarım. Bu durum için bağışla beni, ama mutluluk dileklerimin gittiğin her yerde yükselip sana ulaşmasını istiyorum. Seni kucaklamak isteyen babandan selamlar!"

Alberto başka bir şey yazamadan ekranda yine "C:" göründü.

Bunun üzerine Alberto "dir.knag*.*" diye yazdı ve şu bilgileri aldı:

knag.lib 147.643 15/06-90 12.47

knag.lil 326.439 23/06-90 22.34

Alberto "erase knag*.*" komutunu girdi bu kez ve bilgisayarı kapattı.

"İşte sildim onu," dedi, "ama bir daha nerede ortaya çıkacağını bilmek olanaksız."

Ekrana baktı uzun uzun, sonra ekledi:

"En beteri de ismi. Albert Knag..."

Sofie ancak şimdi fark etmişti benzerliği; Albert Knag ve Alberto Knox. Ama Alberto o kadar sinirlenmişti ki, ağzını açmaya cesaret edemedi. Tekrar masanın başına geçtiler.

SPINOZA

...Tanrı bir kukla oynatıcısı değildir...

Uzun süre hiç konuşmadan oturmuşlardı. Sonunda Sofie sırf Alberto başka şeyler düşünsün diye konuştu:

"Descartes garip biriydi anlaşılan. Ünlü olmuş muydu?"

Alberto yanıt vermeden önce iki kez derin nefes aldı.

"Diğer büyük filozofların üstünde de etkisi oldu. Bunların başında, 1632-1677 yılları arasında yaşamış Hollandalı büyük filozof *Baruch Spinoza* gelir."

"Onu da anlatacak mısın?"

"Anlatmak istiyordum, evet. En iyisi askerî provokasyonlara aldırmayıp kendi işimize bakmak."

"Kulağım sende."

"Spinoza Amsterdam'daki Yahudi topluluğundandı, ama bir süre sonra yoldan saptırıcı şeyler öğretiyor diye lanetlenip cemaatten kovuldu. Yeni dönemlerde başka çok az filozof düşünceleri yüzünden Spinoza kadar aşağılanıp kovalanmıştır. Hattâ öldürme girişimi bile oldu. Sırf resmî dini eleştiriyor diye. Yahudiliği de, Hıristiyanlığı da donup kalmış dogmatik görüşlerin ve boş törenlerin ayakta tuttuğunu söylüyordu Spinoza. Kutsal Kitap'a 'tarihsel-eleştirel' denilen bir açıdan bakan ilk kişi de odur."

"Bunu açıklaman gerekecek."

"Kutsal Kitap'ın harfi harfine Tanrı'nın esininden kaynaklandığını şüpheyle karşılıyordu. Kutsal Kitap'ı okurken, ortaya çıktığı dönemi gözönüne almak gerekliydi Spinoza'ya göre. Böyle 'eleştirel' bir okuma Eski ve Yeni Ahit'in çeşitli bölümleri arasında çelişkiler olduğunu görmemizi sağlayacaktı. Yeni Ahit'in metinlerini okurken yüzeyin altına indiğimizde, Tanrı'nın sesi sayabileceğimiz İsa çıkar hep karşımıza. Çünkü İsa'nın

duyurdukları taşlaşmış Yahudilikten kurtuluş anlamına gelmektedir. Sevgiyi her şeyin üstünde tutan bir 'akıl dini' getirmişti İsa. Spinoza'nın bununla kastettiği hem Tanrı'ya hem de diğer insanlara yönelik sevgi. Ama Hıristiyanlık da hızla taşlaşmış dogmalara ve boş törenlere dönüştü."

"Bu tür düşüncelerin kilise ve sinagoglara ne kadar ağır geldiğini düşünmek zor değil."

"Sonunda kendi ailesi bile Spinoza'yı yalnız bıraktı. Sapkın öğretilerinden dolayı mirastan mahrum etmek istediler onu. İşin paradoksal yanı, düşünce özgürlüğünü ve dinsel hoşgörüyü Spinoza kadar kuvvetle savunan çok az insan çıkmıştır. Karşılaştığı direnç o kadar fazlaydı ki, sonunda sakin bir yaşam sürüp kendini tümüyle felsefeye adamayı seçti. Ekmeğini optik camlar yontarak kazanıyordu. Bu merceklerden bazılarının bana ait olduğunu söylemiştim."

"Çok etkileyici."

"Mercek yontarak geçiniyor olması bir bakıma simgesel bir anlam taşıyor. Filozofların yapması gereken, varoluşu başka bir açıdan görmeleri için insanlara yardımcı olmak. Spinoza'nın felsefesindeki temel nokta da, her şeyi 'sonsuzluk açısından' görüp değerlendirmek istemesi."

"Sonsuzluk açısından mı?"

"Evet Sofie. Ne dersin, kendi yaşamını kozmik bir çerçevede görmeyi başarabilir misin? Bunun için yapman gereken, bir ölçüde kendini ve hayatını burada ve şimdi üst üste katlanmış bakış açılarından ele almak..."

"Hmm... pek kolay değil doğrusu."

"Doğadaki yaşamın sadece küçücük bir parçası olduğunu düşün. Yani muazzam büyük bir bağlama aitsin aslında."

"Ne demek istediğini anlıyorum galiba."

"Peki bunu yaşantılayabilir misin? Bütün dünyayı, hattâ bütün evreni bir defada, bir tek anda kavrayabilir misin?"

"Duruma bağlı. Belki de birkaç optik cama ihtiyacım olur bunun için."

"Sadece sonsuz evrenden söz etmiyorum. Sonsuz bir zamanı kastediyorum aynı zamanda. Otuz bin yıl önce Ren Vadisinde küçük bir çocuk yaşamıştı. Tüm doğanın küçücük bir parçasıydı —sonsuz bir denizin

ortasındaki küçük bir dalga. Şimdi Sofie, sen de doğadaki yaşamın böyle minik bir parçasısın. Seninle o çocuk arasında hiçbir fark yok."

"Yine de ben şu anda yaşıyorum ya."

"Evet, ama zaten bu yüzden düşünmeni istiyorum. Otuz bin yıl sonra kim olacaksın?"

"Sapkın öğreti bu muydu?"

"Eh işte... Spinoza var olan her şeyin doğa olduğunu söylemekle de kalmadı. Tanrı ile doğa arasına bir de eşit işareti koydu. Var olan her şeyde Tanrı'yı görüyordu —var olan her şeyi de Tanrı'da."

"Öyleyse bir tümtanrıcıydı."

"Öyle. Spinoza'ya göre Tanrı dünyayı bir kez yaratıp sonra da yarattığı şeyin yanıbaşında duran biri değildir. Hayır, Tanrı dünyanın kendisidir. Bazen bunu biraz daha farklı ifade eder Spinoza. Dünyanın Tanrı'da olduğunu vurgular. Bunu yaparken de Havari Pavlus'un Areopagos tepesinde Atinalılara yaptığı konuşmasına işaret eder. 'Çünkü onda yaşıyoruz, onda hareket ediyor, onda var oluyoruz.' demişti Pavlus. Ama gel, biz Spinoza'nın kendi düşüncelerini izleyelim. En önemli eseri 'Geometrik Yöntemle Temellendirilmiş Etik' adını taşır."

"Etik ve geometrik yöntem?"

"Bu bizim kulaklarımıza belki biraz tuhaf geliyor. Etik deyince filozofların anladığı, iyi bir hayat sürmek için nasıl yaşamamız gerektiğine ilişkin bir öğreti. Bu anlamda örneğin Sokrates ya da Aristoteles etiğinden bahsediyoruz. Ama bizim çağımızda etik bir bakıma başka insanları rahatsız etmeden yaşamamızı sağlayan birkaç kurala indirgenmiş bulunuyor."

"Kendi mutluluğunu düşünen egoist sayıldığı için mi?"

"Hemen hemen öyle bir şey. Spinoza etik sözcüğünü kullandığında, bunu yaşam sanatı ya da ahlaklılık diye de anlayabiliriz."

"Ama yine de... 'Geometrik Yöntemle Temellendirilmiş Yaşam Sanatı' da biraz tuhaf olmuyor mu?"

"Geometrik yöntem dille ya da sunuş biçimiyle ilgili. Descartes'ın matematiksel yöntemi felsefede de uygulamak istediğini biliyorsun. Bununla kastettiği, kesin çıkarsamalarla kurulmuş bir felsefî düşünmeydi.

Spinoza da aynı rasyonalist gelenekten bir düşünür. Etiğinde insan yaşamının nasıl doğa yasalarınca yönetildiğini göstermeye çalışmıştı. Bu yüzden kendimizi duygularımız ve izlenimlerimizden kurtarmalıyız, diyordu, çünkü ancak bu şekilde huzur bulup mutlu olabiliriz."

"Bizi doğa yasaları mı yönetiyor yani?"

"Ehh... Spinoza'yı anlamak o kadar kolay değil, Sofie. Biliyorsun Descartes gerçekliğin birbirinden kesinlikle ayrı iki tözden, düşünce ve uzamdan oluştuğunu söylemişti."

"Tabii biliyorum, bu kadar çabuk unutacak değilim ya."

"Bu 'töz' sözcüğünü yaklaşık şöyle çevirebiliriz: Bir şeyi oluşturan, ona temel teşkil eden ya da onun kendisine indirgenebileceği bir şey. Her şey ya düşünmedir ya da uzam, diyordu Descartes."

"Tekrara gerek yok."

"Ama Spinoza bu ayrımı kabul etmedi. Sadece tek bir töz olduğunu söylüyordu. Var olan her şeyi tek ve aynı şeye indirgemek mümkündü. Bu tek olan şeye de basitçe töz adını verdi. Başka yerlerde bundan 'Tanrı' ya da 'doğa' diye söz ettiği de olmuştur. Yani Spinoza Descartes'tan farklı olarak, düalist bir gerçeklik anlayışına sahip değil. Bir monist Spinoza. Bunun anlamı da, bütün doğayı ve yaşam ilişkilerini tek ve aynı töze indirgiyor olması."

"Aralarındaki fark da pek büyükmüş."

"Descartes ile Spinoza arasındaki fark sık sık söylendiği kadar büyük değil aslında. Descartes da Tanrı'nın var olmak için kendinden başka bir şeye ihtiyacı olmadığını söylemişti. Spinoza asıl Tanrı'yı ve doğayı ya da Tanrı'yı ve yaratılışı bir tutmakla hem Descartes'tan önemli ölçüde uzaklaşmış oluyor, hem de Yahudi ve Hıristiyan anlayışlarından."

"Demek ki doğa Tanrı'dır, hepsi bu kadar."

"Ama Spinoza doğa sözcüğünü kullanırken sadece uzamsal doğayı kastetmiyor. Onun için töz, Tanrı ya da doğa, var olan her şey ve tinsel şeyler de dahil buna."

"Yani hem düşünce hem de uzam."

"Evet, aynen öyle. Spinoza'ya göre biz insanlar Tanrı'nın özelliklerinden ya da görünüşlerinden ikisini tanıyoruz. Tanrı'nın *yüklemleri* adını verdiği

bu özellikler tam da Descartes'in düşünce ve uzam dediği şeyler. Yani Tanrı —ya da doğa— ya düşünce olarak ya da uzamdaki bir şey olarak çıkıyor karşımıza. Tanrı'nın düşünce ve uzam dışında sonsuz miktarda özelliği olabilir pekâlâ, ama insanlar sadece bu iki yüklemi bilebiliyor."

"İyi, tamam. Ama doğrusu çok karmaşık bir ifade tarzı var Spinoza'nın."

"Evet, insanın neredeyse testere ve çekiçle yolunu açması gereken bir dil gerçekten bu. Ama belki sonunda elmas kadar berrak bir düşünceyle karşılaşacağımız için sevinebiliriz yine de."

"Heyecanla bekliyorum."

"Demek ki doğada ne varsa ya düşünce ya da uzamdır. Gündelik yaşamda karşılaştığımız tek tek olgular, örneğin bir çiçek ya da Henrik Wergeland'ın bir şiiri düşünce ve uzam yüklemlerinin farklı *kipleridir*. Yani kip deyince töz, Tanrı ya da doğanın kendini dışavurduğu belli bir tarzı anlıyoruz. Bir çiçek uzam yükleminin bir kipi, aynı çiçek hakkındaki bir şiir de düşünce yükleminin bir kipidir. Ama esas olarak her ikisi de bir ve aynı şeyin ifadesidir: töz, Tanrı ya da doğanın."

"Amma da karışıkmış yani!"

"Ama Spinoza'nın sadece dili böyle karışık. Bu ağdalı lafların ardında saklanan harika fikir öyle inanılmaz basitlikte ki, gündelik dille söylenmesi imkânsız."

"Peki inandım, ama ben yine de gündelik dili tercih ederim."

"Peki öyleyse, ben de seninle başlayayım işe. Karnın ağrıdığında, nedir acı çeken?"

"Söyledin ya zaten, ben tabii."

"Doğru. Ya daha sonra bir zamanlar karnının ağrıdığını düşünürsen, o zaman düşünen nedir?"

"O da ben."

"Demek ki sen bugün karnı ağrıyan, yarın da bu durumun etkisini düşünen bir kişisin. Spinoza da aynı şekilde, bizi çevreleyen ya da çevremizde olup biten tüm fiziksel şeylerin Tanrı ya da doğayı dile getirdiği görüşündeydi. Düşünülen bütün düşünceler için de geçerlidir bu. Yani düşünülen bütün düşünceler Tanrı ya da doğaya aittir. Çünkü her şey birdir. Tek bir Tanrı, tek bir doğa ya da tek bir töz vardır."

"İyi ama, eğer bir şey düşünüyorsam, düşünen *benim.* Hareket ettiğimde de *ben* hareket ediyorum. Tanrı'yı neden karıştırıyorsun buna?"

"Konuyla böyle ilgilenmen çok hoş! Ama kimsin sen? Sofie Amundsen'sin, ama aynı zamanda sonsuz ölçüde daha büyük bir şeyin bir ifade biçimisin. Düşünenin ya da hareket edenin sen olduğunu söyleyebilirsin elbette, ama senin düşüncelerini doğanın düşündüğünü ya da sende doğanın hareket ettiğini de söyleyemez misin? Hangi mercekten bakmak istediğine bağlı bir soru bu."

"Ne yapacağıma kendim karar veremiyor muyum sence?"

"Eh işte... Belki bir tür özgürlüğe sahipsin, başparmağını nasıl istersen öyle oynatırsın. Ama başparmağın ancak kendi doğasına göre hareket edebilir. Elinden ayrılıp odanın içinde oraya buraya konamaz. Bunun gibi sen de bütünün içinde kendi yerine sahipsin çocuğum. Sen Sofie'sin, ama aynı zamanda Tanrı'nın bedenindeki bir parmaksın."

"Yani yaptığım her şeyi Tanrı mı belirliyor?"

"Doğa ya da doğa yasaları. Spinoza'ya göre Tanrı —ya da doğa yasaları — olan her şeyin *içsel nedenidir.* Dışsal bir neden değildir Tanrı, çünkü kendini doğa yasaları aracılığıyla, sadece doğa yasalarıyla dışa vurur."

"Farkı anladığımı sanmıyorum."

"Tanrı ipleri çekerek olacakları belirleyen bir kukla oynatıcısı değildir. Kukla oynatıcısı kuklaları dışardan yönetir, yani bir 'dışsal neden'dir. Oysa Tanrı dünyayı bu şekilde yönetmez, doğa yasalarıyla yönetir. Bu yüzden de Tanrı —ya da doğa— olan biten her şeyin içsel nedenidir. Bu da doğadaki her şeyin zorunlu olarak gerçekleştiği anlamına gelir. Spinoza doğada yaşananlar hakkında determinist bir görüşe sahipti."

"Sanırım buna benzer bir şey geçmişti daha önce."

"Herhalde *stoacıları* hatırladın. Onlar da her şeyin zorunlu olduğuna işaret etmişti. Bu yüzden de her şeyi 'stoacı bir dinginlik'le karşılamaya önem veriyorlardı, insan duygularına kapılıp gitmemeliydi. Çok kısa olarak özetlersek, Spinoza etiği de bunu söylüyor."

"Sanırım bunu anladım. Ama kendi kendime egemen olamama düşüncesinden hoşlanmadım."

"Gel yine otuz bin yıl öncesine, Taş Çağı çocuğuna geri dönelim. Büyüyünce o da mızrağıyla avlanmış, bir kadından hoşlanmış, çocukları olmuştur. Kabilesinin tanrılarına tapındığı da kesin. Ne dersin, bütün bunları kendisi mi belirledi?"

"Bilmiyorum."

"Ya da Afrika'da bir aslan düşün. Sence yırtıcı bir hayvan olarak yaşamaya kendi mi karar verdi? Bu yüzden mi bir antilopu kovalıyor? Vejetaryen olarak yaşamayı seçebilir miydi?"

"Hayır, aslan kendi doğasına göre yaşar."

"Ya da işte doğa yasalarına göre. Sen de bunu yapıyorsun Sofie, çünkü sen de doğasın. Tabii buna —Descartes'tan da destek alarak— itiraz edebilir, aslanın bir hayvan olduğunu, özgür tinsel kuvvetlere sahip bir insan olmadığını söyleyebilirsin. Ama yeni doğmuş bir çocuğu düşün. Ağlayıp bağırır, yine de süt bulamazsa başlar parmağını emmeye. Bu bebeğin özgür bir iradesi var mı?"

"Yok."

"Peki ne zaman özgür irade sahibi olur bu bebek? İki yıl sonra ortalıkta koşuşup gördüğü her şeyin üstüne atılır. Üç yaşında sızlanıp durur, şunu bunu ister. Ve dört yaşında da birden karanlıktan korkmaya başlar. Özgürlük nerede Sofie?"

"Bilmiyorum."

"On beş yaşında aynanın karşısına geçip makyaj denemelerine girişir. Kişisel kararlarını uygulayıp kendi istediği şeyleri mi yapıyor dersin?"

"Ne demek istediğini anlıyorum."

"Sofie Amundsen'dir o, bu kesin. Ama o da doğa yasalarına göre yaşar. Bunu kendisinin fark etmiyor olması da önemlidir, çünkü yaptığı her şeyin ardında muazzam çok ve muazzam karmaşık nedenler saklıdır."

"Daha fazla duymak istemiyorum galiba."

"Yine de son bir soruyu yanıtlaman gerekiyor: Büyük bir bahçede yetişen birbirinin aynı iki ağaç var. Biri çok güneş alan, besleyici toprağın ve suyun bol olduğu bir yerde. Diğeri ise gölgede ve toprağı da kötü. Hangisi daha çok meyve verir?"

"Tabii ki yetişme koşulları daha iyi olan."

"Spinoza'ya göre bu ağaç özgürdür işte, içerdiği olanakları geliştirmek için tam bir özgürlüğe sahiptir. Ama eğer bir elma ağacıysa bu, elma yerine armut ya da erik verme olanağına da sahip değildir. Biz insanların da durumu aynen böyle. Örneğin politik koşullar iyi yetişmemizi ve kişi olarak gelişmemizi engelleyebilir. Bir dış zorlama bizi durdurabilir. Bizde yatan olanakları özgürce geliştirebiliyorsak, ancak o zaman özgür insanlar olarak yaşıyoruz demektir. Ama yine de içimizde verili olanlar ve dış koşullar tarafından yönlendirileceğiz —tıpkı Ren Vadisindeki Taş Çağı çocuğu, Afrika'daki aslan ya da bahçedeki elma ağacı gibi."

"Artık dayanamayacağım galiba."

"Spinoza sadece bir tek varlığın 'kendi kendinin nedeni' olduğunu ve tam bir özgürlükle hareket edebildiğini vurgular. Yalnızca Tanrı ya da doğa böyle özgür ve 'rastlantısal olmayan' bir gelişme sergileyebilir, insan da dış zorlama olmadan yaşayabileceği bir özgürlük peşindedir belki. Ama hiçbir zaman böyle bir 'özgür irade' elde edemeyecektir. Bedenimizde olup biten her şeyi belirlememiz mümkün değildir, çünkü bedenimiz uzam yükleminin bir kipidir. Düşüncelerimizi de 'seçiyor' değiliz. Yani insanın mekanik bir bedene hapsolmuş özgür bir ruhu yok."

"İşte bunu anlamak biraz zor."

"Spinoza'ya göre insanın tutkuları —örneğin hırs ve arzu— onu gerçek mutluluk ve uyuma ulaşmaktan alıkoymaktadır. Ama her şeyin zorunlu olarak gerçekleştiğini bilirsek, doğayı bir bütün halinde kavrayabiliriz. Her şeyin birbirine bağlı olduğu, hattâ tek bir şey olduğu duygusunu kristal berraklığıyla yaşayabiliriz. Amacımız var olan her şeyi toplu bir bakışla kavrayabilmektir. Spinoza buna her şeyi *sub specie aetemitatis* görmek demişti."

"Yani?"

"Yani her şeyi sonsuzluk açısından görmek. Zaten Spinoza'ya bununla başlamıştık ya!"

"Bununla da bitirelim. Artık eve gitmem şart."

Alberto kalktı, kitaplıktan büyük bir meyve kâsesi alıp masaya koydu.

"Gitmeden önce bir şey yemek ister misin?"

Sofie bir muz aldı. Alberto ise yeşil bir elmayı tercih etmişti.

Muzun ucunu koparıp kabuklarını soymaya koyuldu Sofie.

"Burda bir şey yazılı," dedi aniden.

"Nerede?"

"İşte, muz kabuğunun içinde. Siyah keçeli kaleme benziyor."

Sofie Alberto'ya doğru eğilip muzu gösterdi. Alberto okudu yazıyı:

"İşte yine ben, Hilde. Ben her yerdeyim çocuğum. Doğum günün kutlu olsun."

"Çok komik" dedi Sofie.

"Gittikçe daha ince buluşlar yapıyor doğrusu."

"Ama bu... İmkânsız bir şey. Lübnan'da muz yetişiyor mu, biliyor musun?"

Alberto başını salladı.

"Kesinlikle yemem bunu ben."

"Bırak öyleyse. Soyulmamış bir muz kabuğunun içine kızı için doğum günü tebriği yazan bir adamın ruh sağlığı yerinde olamaz. Ama çok da zeki biri olmalı."

"Evet, hem deli hem akıllı."

"Demek ki şimdi ve burada Hilde'nin zeki bir babası olduğunu söyleyebiliriz. Gerçekten, hiç de aptal biri değil."

"Evet, ben de bunu dedim ya! Geçen sefer seni bana Hilde demek zorunda bırakmış da olabilirdi pekâlâ. Belki de bütün sözleri o söyletiyor bize."

"Her şey olabilir. Ama her şeyden de şüphe etmek gerekir."

"Çünkü bütün varoluş bir rüyadır belki de."

"Ama fazla acelecilik etmeyelim. Bakarsın her şeyin basit bir açıklaması vardır."

"Her neyse, benim eve gitmem lazım. Annem bekliyor."

Alberto Sofie'yi kapıya kadar geçirdi.

"Yine görüşmek üzere, sevgili Hilde!" dedi ve Sofie'nin ardından kapıyı kapadı.

LOCKE

...öğretmen sınıfa gelmeden önceki
karatahta gibi bomboş...

Sofie eve ancak sekiz buçukta varabildi. Kararlaştırılandan bir buçuk saat sonra... Aslında kararlaştırılmış bir şey de yoktu ortada. Sofie yemeği boşvermiş, annesine bir not yazıp en geç yedide geleceğini bildirmişti, hepsi o kadar.

"Bu böyle gitmez Sofie! Santralı arayıp sordum sonunda, eski kentte oturan bir Alberto var mı diye. Bir alay etmedikleri kaldı benimle."

"Oradan ayrılmak kolay olmadı. Sanırım büyük bir sırrı çözmek üzereyiz."

"Saçma!"

"Hayır, doğru bu söylediğim."

"Onu bahçedeki partiye çağırdın mı?"

"Yoo, unuttum bak onu."

"Ama ben mutlaka tanışmak istiyorum onunla. Hem de hemen yarın. Genç bir kızın yaşlı bir adamla bu kadar sık buluşması doğru değil."

"Alberto'dan korkmana gerek yok. Asıl Hilde'nin babası tehlikeli belki de."

"Hilde de kim?"

"Lübnan'dakinin kızı. Berbat birine benziyor. Sanki bütün dünya onun kontrolü altında."

"Sen eğer hemen beni şu Alberto'yla tanıştırmazsan bir daha onunla görüşemezsin. En azından neye benzediğini *görmeden* içim rahat etmeyecek."

Sofie'nin aklına bir fikir geldi o anda. Hemen odasına koştu.

"Ne oldu yine böyle birden?" diye seslendi annesi arkasından.

Az sonra Sofie oturma odasına dönmüştü bile.

"Neye benzediğini hemen görebilirsin. Ama umarım sonra rahat bırakırsın beni."

Elindeki kaseti göstererek video cihazının başına geçti.

"Sana video mu hediye etti?"

"Atina'dan..."

Ekranda Akropolis'ten görüntüler birbirini izlemeye başladı. Alberto Sofie ile konuşmaya başladığında annesi de şaşkınlıktan donakalmıştı.

O sırada Sofie filmi ilk izlediğinde de gözüne ilişen ama sonra unuttuğu bir şeyi fark etti. Akropolis'teki sayısız turist gruplarının arasında küçük bir pankart yükseliyordu ve üstünde "HILDE" yazılıydı.

Alberto Akropolis'te biraz daha dolaştı. Sonra Areopagos tepesinde göründü. Havari Pavlus buradan Atinalılara hitap etmişti. Eski pazar yerinden de Alberto Sofie'ye hitap ediyordu şimdi.

Annesi oturmuş, yarım yamalak cümlelerle bandı yorumlamaya çalışıyordu: "Olamaz böyle bir şey... Alberto *bu* mu? Yine şu tavşan... ama... ama gerçekten seninle konuşuyor Sofie. Pavlus'un Atina'ya gittiğini hiç bilmiyordum..."

Kalıntıların arasından eski Atina kenti doğuvermek üzereydi. Sofie son anda bandı durdurdu. Annesine Alberto'yu göstermişti işte, bir de Platon'u tanıştırması gerekmezdi. Oturma odası sessizliğe büründü birden.

"Sence de çok çekici değil mi?" diye işi şakaya vurdu Sofie.

"Ama çok garip biri olmalı, sırf tanımadığı bir kıza video bandı vermek için Atina'da kendi filmini çektirdiğine göre... *Ne zaman* gitmiş oraya?"

"Ne bileyim."

"Ama bir şey daha var..."

"Ne?"

"Ormandaki kulübede birkaç yıl oturmuş olan o binbaşıya benziyor."

"Belki de odur anne."

"Ama on beş yıldan fazla oldu, kimse onu görmeyeli."

"Belki de çok fazla yer değiştirmiştir. Atina'ya taşınmıştır mesela."

Annesi başını salladı.

"Yetmişli yıllarda görmüştüm ben onu. O zamanlar videodaki Alberto'dan daha yaşlı değildi. Yabancı bir soyadı vardı."

"Knox mu?"

"Olabilir Sofie. Knox'tu belki."

"Ya da belki Knag?"

"Yo hayır, bilemeyeceğim. Kim bu Knox ya da Knag?"

"Biri Alberto, diğeri Hilde'nin babası."

"İyice aklım karıştı."

"Yiyecek bir şeyler var mı?"

"Köfteyi ısıtıp yiyebilirsin."

Bunun ardından tam iki hafta geçti. Alberto'dan ses seda çıkmamıştı. Hilde için bir doğum günü kartı daha aldı Sofie. Kendi yaşgünü de yaklaştığı halde postadan bir şey çıktığı yoktu.

Bir gün öğleden sonra Sofie eski kente gidip Alberto'nun kapısını çaldı. Evde değildi Alberto, ama kapıda küçük bir kâğıt parçası asılıydı. Okudu Sofie:

Doğum günün kutlu olsun Hilde! Artık büyük dönüm noktası gelmek üzere. Gerçeklik ânı, çocuğum. Bunu ne zaman düşünsem, gülmekten altıma kaçıracağım diye korkuyorum. Tabii Berkeley'le ilgili bir şey bu. Sıkı dur!

Sofie oradan ayrılmadan kâğıdı Alberto'nun posta kutusuna tıkıştırdı.

Tüh! Yine Atina'ya mı gitti yoksa? Bütün o cevaplanmamış sorularla nasıl yalnız bırakabilirdi Sofie'yi?

14 Haziran Perşembe günü Sofie okuldan döndüğünde, Hermes'in bahçede gezindiğini gördü. Sofie köpeğe doğru koştu, Hermes de onun üstüne sıçradı. Sanki köpek bütün bulmacaları çözebilirmiş gibi, boynuna sarıldı Sofie.

Yine annesine bir not yazdı, ama bu kez Alberto'nun adresini de ekledi.

Kentten geçerlerken bir sonraki günü düşünüyordu. Doğum gününe pek aldırdığı yoktu, zaten Yazdönümü gecesi kutlayacaklardı onu. Ama ertesi

gün Hilde'nin de yaşgünüydü. Hiç görülmemiş bir şeyler olacağına emindi Sofie. En azından Lübnan'dan gelen sayısız tebrik yazısı sona erecekti.

Pazar meydanından geçip eski kente yaklaşırlarken, yollarına içinde oyun bahçesi bulunan bir park çıktı. Hermes gidip bir bankın önünde durdu; belli ki Sofie'nin oturmasını istiyordu.

Sofie de oturup sarı köpeğin ensesini okşamaya koyuldu. Gözlerinin içine bakıyordu Hermes. Birden kıpırdanmaya başladı hayvan. "Şimdi havlayacak" diye düşündü Sofie.

Hermes'in çenesi hareket etmeye başladı. Ama ne hırlıyor ne de havlıyordu. Ağzını açıp konuştu:

"Doğum günün kutlu olsun Hilde!"

Sofie taş kesilmişti adeta. Gerçekten konuşmuş muydu köpek?

Yo hayır, Hilde'yi düşünüp durduğu için ona öyle gelmiş olmalıydı. Ama Hermes'in bunu söylediğine emindi aslında. Hem de kalın ve derin bir bas sesle.

Bir an sonra her şey yine eskisi gibiydi. Hermes göstermelik şekilde iki kez havladı —az önce insan sesiyle konuştuğunu saklamak istiyordu sanki. Sonra yine yavaş yavaş Alberto'nun evine doğru yürümeye başladı. Eve girmeden önce Sofie başını kaldırıp gökyüzüne baktı. Bütün gün hava çok güzel gitmişti, ama şimdi uzakta koyu bulutlar birikiyordu.

Alberto kapıyı açar açmaz konuştu Sofie:

"Lütfen nezaket gösterilerini bırak. Budalanın birisin ve böyle olduğunu biliyorsun."

"Ne oldu böyle çocuğum?"

"Binbaşı, Hermes'e *konuşmayı* öğretti."

"Hay Allah! İş buraya vardı demek."

"Öyle. Bir düşünsene!"

"Peki ne dedi?"

"Bil bakalım."

"Herhalde 'Doğum günün kutlu olsun' gibi bir şey demiştir."

"Bravo!"

Alberto Sofie'yi içeri aldı. Yine değişik bir kılığa girmişti. Bir önceki giysiye benziyordu üstündekiler ama o kadar çok kurdele, süs ve dantel

yoktu bu kez.

"Ama dahası da var tabii."

"Nasıl yani?"

"Posta kutundaki kâğıdı görmedin mi"

"Ha o mu, hemen çöpe attım ben onu."

"Berkeley'i düşündükçe istediği kadar yapsın altına! Ama bu nasıl bir filozof böyle, birilerinin altını tutamamasına neden oluyor?"

"Göreceğiz."

"Ama bugün anlatacaksın Berkeley'i, değil mi?"

"Evet, bugün."

Alberto rahatça oturup konuştu:

"Burada son buluştuğumuzda Descartes ve Spinoza'dan söz etmiştim. Önemli bir konuda hemfikir olduklarını görmüştük onların. İkisi de *rasyonalistti."*

"Ve rasyonalistler de aklın önemine inanıyordu."

"Evet, bir rasyonalist aklın bilgi kaynağı olduğuna inanır. Çoğu zaman da insanda doğuştan fikirler bulunduğuna —yani her türlü deneyimden bağımsız olarak var olan fikirlere. Böyle bir fikir ya da tasavvur ne kadar açıksa, gerçek bir şeye karşılık geldiği de o kadar kesindir. Descartes'ın 'mükemmel varlık' tasavvurunun ne kadar açık ve kesin olduğunu hatırlıyorsundur. Bu tasavvurdan hareketle gerçekten bir Tanrı'nın olduğu sonucuna varmıştı."

"O kadar unutkan değilimdir."

"Bu rasyonalist düşünme biçimi 17. yüzyıl felsefesinin tipik bir özelliğiydi. Ortaçağ'da da güçlüydü bu anlayış. Hem zaten Platon ve Sokrates'te de karşımıza çıkmıştı. Ama 18. yüzyıldan itibaren giderek derinlere inen bir eleştirinin hedefi oldu. Duyusal deneyimler edinmeden önce hiçbir bilince sahip olamayacağımız görüşünü savunan birçok filozof çıktı ortaya. Bu görüşe de *Empirizm* deniyor."

"Yani bugün empiristleri anlatacaksın."

"Anlatmaya çalışacağım. En önemli empiristler —ya da başka bir deyişle deneyimci filozoflar— Locke, Berkeley ve Hume'dur. Üçü de Britanyalıdır. 17. yüzyıla damgasını vurmuş rasyonalist filozoflar ise bir

Fransız olan Descartes, Hollandalı Spinoza ve Alman Leibniz'ti. Bu yüzden genellikle *Britanya Empirizmi* ile Kıta Rasyonalizmi şeklinde bir ayrıma gidiyoruz."

"Bu terimler üst üste yığılmaya başladı. 'Empirizm' deyince ne anlaşıldığını tekrarlar mısın?"

"Bir empirist dünya hakkındaki her türlü bilgiyi duyuların bildirdiklerinden başlayarak çıkarsar. Bu yaklaşımı klasik biçimiyle Aristoteles dile getirmiş, daha önce duyularda bulunmayan hiçbir şeyin bilinçte de bulunmayacağını söylemişti. Böyle bir görüş, insanın doğarken idealar dünyasından bazı fikirleri de getirdiğine inanan Platon'a yöneltilmiş açık bir eleştiridir aynı zamanda. Locke da Aristoteles'in sözlerini tekrarlamıştı. Onun karşı çıktığı filozof ise Descartes'tı."

"Önce duyularda bulunmayan hiçbir şey bilinçte olamaz, öyle mi?"

"Doğuştan fikirlerimiz ya da dünya hakkında tasavvurlarımız yoktur. İçine bırakıldığımız dünyayı *algılamaya* başlamadan önce, onun hakkında hiçbir şey bilmeyiz. Yani deneyimlenen olgularla bağlantısını kuramadığımız bir fikre ya da tasavvura sahipsek, o zaman yanlış bir tasavvurdur bu. Örneğin 'Tanrı', 'sonsuzluk' ya da 'töz' gibi sözcükler kullandığımızda, aklımız boşa kürek çekiyor demektir. Çünkü kimse Tanrı, sonsuzluk ya da filozofların 'töz' dediği şeyin deneyimine *sahip olmamıştır.* Bunun gibi sonradan öğrenilme birçok görüş çıkabilir ortaya, ama hiçbiri de aslında yeni bir bilgi sağlamaz. Böyle bir felsefe etkileyici olabilir, ama fantastik bir kurgu olmanın ötesine geçemez. 17. ve 18. yüzyıl filozofları bu türden pek çok öğrenilmiş tezi miras almıştı. Şimdi bunlar büyüteç altında inceden inceye araştırılıyor, kontrol ediliyordu artık. Araya karışmış boş düşünceleri çekip ayıklamak gerekiyordu. Altın yıkamaya benzetebiliriz bu işlemi. Elimizdekilerin çoğu kum ve balçıktır, ama arada sırada bir altın tanesinin parıldadığı da olur."

"Bu altın parçaları gerçek deneyimler mi oluyor?"

"Ya da en azından insan deneyimiyle bağlantısı kurulabilecek olan düşünceler. Britanya empiristleri bütün insan tasavvurlarını inceleyip bunların gerçek deneyimlerle desteklenip desteklenemeyeceğini saptamaya çok önem veriyordu. Ama filozofları teker teker ele alsak daha iyi olacak."

"Haydi başla öyleyse."

"Bu filozofların ilki İngiliz *John Locke*'tu. 1632'den 1704'e kadar yaşamıştı Locke. En önemli kitabı olan 'An Essay Concerning Human Understanding', yani 'İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme' 1690'da yayımlandı. Locke bu eserinde iki soruyu ele alır. Birincisi, insanların düşünce ve tasavvurlarının nereden geldiğini sorar. Ve ikinci olarak da, duyularımızın bize bildirdiği şeylere güvenip güvenemeyeceğimiz meselesiyle ilgilenir."

"Önemli bir projeymiş!"

"Soruları teker teker ele alalım. Locke bütün düşünce ve tasavvurlarımızın bir zamanlar duyularımızda oluşmuş izlenimlerden kaynaklandığına, bunların bir yansımasından ibaret olduğuna inanmaktadır. Bir duyum edinmeden önce bilincimiz bir 'tabula rasa' gibidir, yani henüz üstüne bir şey yazılmamış bir levha."

"Latince karşılıkları atlasak da olur."

"Yani herhangi bir şeyi duyumsamadan önce bilincimiz, öğretmen sınıfa gelmeden önceki karatahta gibi bomboştur. Locke bilinci, döşenmemiş bir odaya da benzetir. Oda boştur ama sonra izlenimlerimiz girer devreye. Etrafımızdaki dünyayı görürüz, koku ve tat alırız, dokunuruz ve duyarız. Bunu en yoğun yaşayanlar da küçük çocuklardır. Böylece temel *duyumlar* oluşur. Ama bilinç edilgen bir şekilde bu dışsal izlenimleri almakla kalmaz. Bilincin kendinde de bazı şeyler gerçekleşir. Düşünme, yargılama, inanma ve şüphe etme en basit duyumları alıp işler. *Düşünülmüş fikirler* de işte böyle oluşur Locke'a göre. Yani Locke 'duyumsama' ile 'düşünüm' arasında bir ayrım yapmaktadır. Çünkü bilinç pasif bir alıcıdan ibaret değildir. İçeri akan bütün duyu izlenimlerini düzenler ve işlemden geçirir. Ve işte tam bu noktada dikkat kesilmeliyiz."

"Neden peki?"

"Locke duyularımızla sadece *temel izlenimleri* edinebileceğimizi vurgulamıştır. Diyelim ki bir elma yiyorum. Tek bir basit izlenim gibidir bu, ama aslında böyle pek çok basit izlenim edinmekteyim elmayı yerken: yeşil bir şey, güzel kokuyor, sulu ve tadı biraz ekşi. Ancak çok sayıda elma yedikten sonra, şimdi 'bir elma' yiyorum diye düşünebilirim. Locke'un

deyişiyle, bu noktada elmaya ilişkin *bileşik bir tasavvura* ulaşmış oluyoruz. Henüz küçük bir çocukken ilk elma yiyişimizde böyle bir bileşik tasavvura sahip değildik. Yeşil bir şeydi gördüğümüz, sulu ve tadı da pek güzel. Şapır şupur... eh biraz da ekşiymiş. Çok sayıda duyu izlenimini birleştirdikçe, giderek 'elma', 'armut', 'portakal' gibi kavramları oluşturuyoruz. Ama dünyayı bilmek için yararlandığımız bütün malzemeyi duyu organlarımıza borçluyuz sonuçta. Temel izlenimlere indirgenemeyen her türlü bilgi yanlıştır, kaldırıp atılması gerekir."

"Hiç değilse gördüğümüz, işittiğimiz, kokladığımız ve tattığımız şeylerin gerçekten öyle olduğunu biliyoruz."

"Hem evet hem hayır. Bu Locke'un yanıtlamak istediği diğer soru. Önce fikirlerimiz ve tasavvurlarımız nereden geliyor, bunu açıkladı. Ama şimdi soruyor, acaba dünya gerçekten bizim onu duyumsadığımız gibi mi diye. Bu hiç de öyle besbelli bir şey değil Sofie. Acele etmememiz lazım. Gerçek bir filozofa yasak olan tek şey budur."

"Akvaryumdaki balıklar kadar sessiz olacağım, söz!"

"Locke 'birincil' ve 'ikincil' nitelikler arasında bir ayrım yapmıştır. Bu noktada kendinden önceki filozoflara —örneğin Descartes'a— yaklaşır biraz."

"Nasıl?"

"Birincil nitelikler şeylerin kapladığı alan, ağırlığı, biçimi, hareketi ve sayısıdır. Bu tür nitelikler söz konusu olduğunda, duyularımızın şeylere ait gerçek özellikleri yansıttığından emin olabiliriz. Ama duyumsadığımız başka özellikler de var. Bir şeyin tatlı veya ekşi, yeşil veya kırmızı, sıcak veya soğuk olduğunu söylüyoruz mesela. Locke bunlara *ikincil nitelikler* demiştir. Renk, koku, tat ya da ses gibi bu tür duyu izlenimleri şeylerin kendilerinde bulunan gerçek özellikleri yansıtmaz. Dışsal özelliklerin duyularımız üzerindeki etkisini yansıtır sadece."

"Zevkler ve renkler tartışılamaz."

"Aynen. Büyüklük ve ağırlık gibi birincil özellikler konusunda hepimiz aynı görüşe varabiliriz. Çünkü bunlar şeylere hastır. Ama renk ve tat gibi ikincil özellikler, her bireyin duyu organlarına bağlı olarak hayvandan hayvana, insandan insana değişiklik gösterir."

"Jorunn ne zaman portakal yese, başkalarının limon yerken yaptığı gibi yüzünü ekşitiyor. Zaten bir dilimden fazla yiyebildiğini hiç görmedim. 'Ekşi' deyip bırakıyor. Halbuki ben çoğu kez aynı portakalı gayet tatlı ve lezzetli buluyorum."

"İkiniz de ne haklısınız ne haksız. O portakalın duyularınızı nasıl etkilediğini betimliyorsunuz, o kadar. Renklerde de durum aynı. Kırmızının belli bir tonundan hoşlanmıyor olabilirsin. Ama Jorunn kendine o tonda bir elbise almışsa, bu izlenimini kendine saklaman daha iyi olur. Bu rengi farklı şekillerde yaşantılıyorsunuz; yoksa giysi ne güzel ne de çirkin."

"Ama portakalın yuvarlak olduğu konusunda herkes anlaşıyor."

"Evet. Eğer elinde yuvarlak bir portakal tutuyorsan, onu küp şeklinde algılayamazsın. Belki tatlı ya da ekşi bulabilirsin portakalı, ama diyelim iki yüz gram geliyorsa sekiz kilo 'bulamazsın'. Belki portakalın birkaç kilo çektiğini 'sanıyor' olabilirsin, ama o zaman fena halde yanılıyorsun demektir. Birçok kişi aynı cismin ağırlığını tahmin edecek olsa, bazıları ötekilere göre gerçeğe biraz daha yakındır hep. Şeylerin sayısını tahmin ederken de aynı durumla karşılaşırız. Kavanozdaki bezelye tanelerinin sayısı ya 986'dır ya da değil. Hareket de öyle. Otomobil ya gidiyor ya da duruyordur."

"Anlıyorum."

"Yani uzamsal gerçeklik konusunda Locke, Descartes'la hemfikirdir, o da bu gerçekliğe ait bazı özellikleri insan aklının kavrayabileceğini düşünür."

"Bu konuda hemfikir olmamak daha zor olurdu asıl."

"Locke bazı başka alanlarda da 'sezgisel' ya da 'tanıtsal' dediği bu tür bilginin geçerli olduğunu kabul ediyordu. Örneğin belli temel etik kurallarının herkese verilmiş olduğu fikrindeydi. Yani doğal hak dediğimiz düşüncenin temsilcilerindendi ve bu da onun rasyonalist bir yanıdır. Yine açıkça rasyonalist olduğu bir nokta da, Tanrı'nın varlığı düşüncesini insan aklına uygun bulmasıdır."

"Haklı belki de."

"Hangi konuda?"

"Tanrı'nın olduğu konusunda."

"Olabilir tabii. Ama Locke bunu bir inanç meselesi sayıp bırakmaz. İnsanın Tanrı hakkındaki bilgisinin akıldan kaynaklandığını ileri sürer. İşte *bu* rasyonalist bir öğedir. Şunu da ekleyeyim; Locke düşünce özgürlüğü ve hoşgörüden yanaydı. Ayrıca cinsler arasında eşitliği savunuyordu. Erkeğin kadından üstün olması fikri insanların yol açtığı bir durumdu Locke'a göre. Dolayısıyla insanlar tarafından yeniden değiştirilebilirdi."

"Bak buna tamamen katılıyorum."

"Locke cinslere özgü rollerin tartışıldığı yeni dönemde yetişmiş ilk filozoflardandı. Daha sonra kadınların eşit haklar elde etmesinde önemli bir rol oynayacak olan adaşı *John Stuart Mill*'i çok etkilemiştir bu açıdan. Zaten Locke ancak 18. yüzyıl Fransız Aydınlanma Çağı'nda tam anlamıyla güçlenecek olan pek çok liberal fikri önceden ifade etmiş bir düşünürdü. Örneğin *güçlerin ayrılması ilkesini* ilk savunan odur..."

"Yani devlet iktidarının çeşitli kurumlara dağıtılması."

"Bunlar hangi kurumlar, biliyor musun?"

"Biri Millet Meclisi. Bu 'yasama' gücüne sahip olan kurum. Bir de 'yargı' gücü var, yani mahkemeler. Son olarak da 'yürütme' gücü, yani hükümet."

"Bu üçlü ayrımı Fransız Aydınlanma filozoflarından *Montesquieu* ortaya atmıştır. Locke diktatörlüğün önlenebilmesi için öncelikle yasama ve yürütmenin ayrılması gerektiğini vurgulamıştı. Locke tüm gücü kendi elinde toplamış olan XIV. Louis'yle aynı dönemde yaşamıştı. 'Devlet benim' diyordu XIV. Louis. Bu yönetim tarzına *mutlakiyet* diyoruz. Bugün böyle bir devleti belli bir hukuka bağlı olmayan keyfi bir yönetim sayıyoruz. Buna karşı Locke, hukuk devletini güvenceye alabilmek için yasaları halkın temsilcilerinin çıkarması, kral ve hükümetin de uygulaması gerektiğini söylemişti."

HUME

...öyleyse ateşe atın onu...

Alberto gözlerini ortadaki masaya dikmişti. Başını çevirip pencereden dışarı baktı.

"Hava bulutlanıyor," dedi Sofie.

"Evet, sıkıntılı bir hava."

"Şimdi Berkeley'i mi anlatacaksın?"

"Berkeley, Britanya empiristlerinin ikincisiydi aslında. Ama birçok bakımdan farklılıklar gösterdiği için, ondan önce *David Hume*'la ilgileneceğiz. Hume 1711'den 1776'ya kadar yaşadı. Düşünceleri bugün en önemli empirist felsefe olarak kabul ediliyor. Ayrıca, büyük filozof Immanuel Kant'a esin kaynağı olması bakımından da önemli Hume."

"Peki beni Berkeley'in felsefesinin çok daha fazla ilgilendiriyor olması hiç mi önemli değil?"

"Hayır değil. Hume iskoçya'da, Edinburgh yakınlarında yetişti. Ailesi hukukçu olmasını istiyordu. Ama kendi eğilimi oldukça farklıydı, 'felsefe ve bilgi konuları dışında kalan her şeye karşı aşılmaz bir isteksizlik duyduğunu' söylüyordu. Büyük Fransız düşünürleri Voltaire ve Rousseau gibi Hume da tam Aydınlanma Çağı'nda yaşamıştı. Avrupa'da uzun geziler yaptıktan sonra Edinburgh'a döndü. En önemli eseri olan 'İnsan Doğası Üzerine Bir inceleme' yayımlandığında yirmi sekiz yaşındaydı henüz. Söylediğine göre, bu kitaptaki temel fikir daha on beş yaşındayken aklına gelmiş."

"Anlıyorum, acele etmem lazım."

"Sen işe başladın bile."

"Ama eğer kendi felsefemi geliştirecek olursam, bu şimdiye kadar dinlediklerimden çok başka türlü olacak."

"Eksik bulduğun bir şeyler mi var?"

"Birincisi, şimdiye dek duyduğum bütün filozoflar erkek. Ve erkekler de kendi dünyalarında yaşıyor anlaşılan. Beni gerçek dünya daha çok ilgilendiriyor. Çiçekler, hayvanlar, doğup büyüyen çocuklar. Senin filozofların durmadan insandan söz ediyor, boyuna insanın doğası hakkında deneme yazıyorlar. Ama bu insan hep orta yaşlarında bir erkek gibi görünüyor bana. Oysa yaşam hamilelik ve doğumla başlar. Sanırım şimdiye kadar çok az çocuk bezi ve çocuk ağlamasıyla karşılaştık felsefede. Sevgi ve arkadaşlık da azdı doğrusu."

"Çok haklısın tabii. Ama belki Hume tam da bu konularda biraz farklı düşünen bir filozof. Diğerlerine göre çok daha fazla gündelik dünyaya dayandırıyor görüşlerini. Hem sanırım çocukların —yani dünyanın yeni yurttaşlarının— varoluşu nasıl yaşadığı konusunda da daha duyarlı."

"Madem öyle, dikkat kesildim ben de."

"Bir empirist olarak Hume, senin şu erkeklerin o zamana kadar düşünüp bulduğu yeterince açık olmayan tüm kavramları ve düşünce yapılarını ortadan kaldırmayı görev bilmişti. O sırada yazılıp çizilenler hep Ortaçağ'dan kalma hurdalar ve 17. yüzyıl Rasyonalizmine ait şeylerdi. Hume ise dünyanın insanlar tarafından ilk duyumsanış biçimine dönmek istiyordu. Hiçbir felsefenin bizi gündelik deneyimlerin ardına taşıyamayacağı ya da gündelik yaşam hakkında düşünerek elde ettiklerimiz dışında birtakım davranış kuralları veremeyeceği görüşündeydi."

"Şimdilik iyi gidiyor. Birkaç örnek verebilir misin?"

"Hume'un zamanında meleklerin var olduğu düşüncesi oldukça yaygındı. Melek deyince, kanatları olan bir insan görüntüsü geliyor akla. Hiç böyle bir şey gördün mü Sofie?"

"Hayır."

"Ama insan gördün, değil mi?"

"Çok aptalca bir soru bu."

"Kanat da gördün mü?"

"Elbette. Ama hiç kanatlı insan görmedim."

"Hume'a göre 'melek' bileşik bir tasavvurdur. İki farklı deneyimden oluşur ama bunlar gerçeklikte bir arada bulunmayan şeylerdir. İnsan

fantezisi birleştirir onları. Kısacası, yanlış bir tasavvurdur bu ve çöpe atılmalıdır. Bütün düşünce ve tasavvurlarımızı da aynı şekilde elden geçirmemiz gerekir. Şöyle diyor Hume: 'Herhangi bir kitabı, mesela Tanrı ya da metafizikle ilgili bir yazıyı elimize alınca soralım: Büyüklük ya da sayılar üzerine herhangi bir soyut düşünüşe yer veriyor mu? Hayır. Olgular ve varoluş üzerine deneyime dayanan herhangi bir düşünüşe yer veriyor mu? Hayır. Öyleyse ateşe atın onu, çünkü aldatma ve yanıltmadan başka işe yaramaz.'"

"Çok keskin bir tavrı varmış Hume'un."

"Ama geriye bütün bir dünya kalıyor Sofie. Eskisinden daha canlı, daha belirgin. Hume bir çocuğun dünyayı yaşantılayışına dönmek istiyordu. Düşüncelerin bilinci henüz işgal etmediği döneme. Tanıştığın birçok filozofun kendi dünyalarında yaşadığını, oysa seni gerçek dünyanın daha çok ilgilendirdiğini söylememiş miydin?"

"Evet, bunun gibi bir şey işte."

"Hume da aynen böyle derdi herhalde. Ama önce düşüncelerini biraz daha yakından tanıyalım."

"Dinliyorum."

"Hume'a göre insan hem izlenimlere hem de tasavvurlara sahiptir. İzlenim dediği, dış dünyanın doğrudan duyumsanmasıdır. Tasavvur ise böyle bir izlenimin hatırlanması."

"Biraz örnek lütfen."

"Eğer sıcak bir sobaya yapışıp yanarsan, doğrudan doğruya bir izlenim edindin demektir. Daha sonra da yandığını hatırlarsın. İşte buna tasavvur diyor Hume. Aradaki başlıca fark, izlenimin sonraki hatırlamaya kıyasla daha canlı ve yoğun olması. Duyu izleniminin kendisini bir şeyin aslı, tasavvur ya da hatırlamayı ise onun soluk bir kopyası gibi düşünebilirsin. Esas olarak izlenim, bilinçte saklanan tasavvurun doğrudan nedenidir."

"Buraya kadar izleyebildim her şeyi."

"Hume ayrıca gerek izlenimlerin gerekse tasavvurların ya *basit* ya da *bileşik* olduğunu belirtir. Locke'tan bahsederken bir elmayı örnek almıştık hani. Elmanın doğrudan deneyimlenmesi bileşik bir izlenimdir mesela. Dolayısıyla bilinçteki elma tasavvuru da bileşiktir."

"Kusura bakma lafı bölüyorum, ama bu önemli mi gerçekten?"

"Hem de nasıl! Filozoflar zaman zaman bir takım yapay problemlerle uğraşmış olabilirler ama, bu bizim bir muhakemenin oluşma sürecini izleme çabamızı hiçbir zaman engellememeli. Bir düşünceyi temelden başlayarak kurmak gerektiği konusunda Hume Descartes'a hak verirdi şüphesiz."

"Tamam. Sorumu geri aldım."

"Hume için önemli olan nokta, bazen tasavvurları gerçeklikteki herhangi bir karşılığı olmayan bir şekilde birleştirebiliyor olmamızdır. Böylece doğada bulunmayan şeylere ilişkin yanlış tasavvurlar oluşur. Az önce meleklerden söz ettik. Daha önce de filsahlardan. Bir başka örnek de mitolojideki kanatlı at Pegasus'tur. Bütün bu örneklerde karşımıza çıkan durum, bilincimizin kendi başına bir şeyleri biraraya getirmiş olduğu. Bir izlenimden kanat almış, bir diğerinden at. Bütün parçalar bir zamanlar izlenim olarak duyumsanmış aslında. Bilincimizdeki tiyatro sahnesine gerçek izlenimler ayak basmış. Bilinç aslında hiçbir şey bulmuş değil. Makas ve tutkalla işe girişip yanlış tasavvurlar oluşturuyor bilinç."

"Anlıyorum. Bunun önemli olabileceğini de kavradım şimdi."

"İyi. Yani Hume'un yapmak istediği, tek tek her tasavvuru inceleyerek onun gerçeklikte bulamayacağımız bir şekilde birleştirilmiş olup olmadığını sınamak. Şunu soruyor Hume: Bu tasavvur hangi izlenimlerden kaynaklanmaktadır? Önce bir kavramı oluşturan basit tasavvurları bulup çıkarması gerekecektir. Böylece insana ait tasavvurları analiz etmenin eleştirel bir yöntemini geliştirir. İşte bu şekilde düşünce ve tasavvurlarımıza çeki düzen vermeye girişmişti."

"Bir iki örnek verebilir misin?"

"Hume'un zamanında birçok insan "cennet" veya "yeni Kudüs" hakkında açık bir tasavvura sahipti. Descartes'a göre bir tasavvurun açık ve kesin olması, onun gerçeklikte de bir karşılığı bulunduğunu garanti edebiliyordu. Hatırlıyorsun belki."

"Daha önce de söylediğim gibi, pek unutkan sayılmam."

"Bu 'cennet' kavramının son derece bileşik bir tasavvur olduğunu kolayca görebiliriz. Birkaç örnek sayalım istersen: 'Cennetin' 'İncilerle süslü bir kapısı' vardır, 'altından yollar', 'meleklerden ordular' bulunur orada.

Vesaire. Ama daha her şeyi tek tek bileşenlerine ayırmadık. Çünkü 'İncili kapı', 'altın yol', 'melek ordusu' kavramlarının kendileri de bileşiktir. Ancak cennet hakkındaki bileşik tasavvurumuzun 'inci', 'kapı', 'yol', 'altın', 'beyazlar giyinmiş varlık' ve 'kanat' gibi basit tasavvurlardan oluştuğunu bulduktan sonra, herhangi bir zaman bunlara karşılık düşen 'basit izlenimler' edinmiş olup olmadığımızı sormaya sıra gelir."

"Ve edindik tabii. Ama öyleyse bütün bu basit izlenimleri birbirine tutturup bir hayal oluşturduk demektir."

"Evet, aynen böyle. Çünkü biz insanlar rüya görürken de makas ve tutkal kullanırız. Ama Hume'un vurguladığı, rüyada gördüğümüz her şeyin bir zamanlar bilincimize basit izlenimler halinde ulaşmış olduğudur. Hiç altın görmemiş biri altın bir yol tasavvur edemez."

"Çok zekiymiş bu Hume. Ya Descartes'taki apaçık Tanrı tasavvuru ne olacak?"

"Hume'un buna da bir cevabı var. Diyelim ki Tanrıyı sonsuz ölçüde zeki, akıllı ve iyi bir varlık olarak tasavvur ediyoruz. Yani bileşik bir tasavvur söz konusu: sonsuzca zeki, sonsuzca akıllı, sonsuzca iyi kavramlarından oluşuyor. Eğer zekâ, akıllılık ve iyilikle hiç karşılaşmış olmasak, hiçbir zaman böyle bir Tanrı kavramına varamayız. Tanrıyı sert ama adil bir baba gibi de düşünüyor olabiliriz. Yani 'sert', 'adil' ve 'baba'dan oluşan bileşik bir tasavvur. Hume'dan sonra da dini eleştiren birçok kişi aynı noktaya, böyle bir Tanrı tasavvurunun çocukken babamızla olan ilişkiye indirgenebileceğine işaret etmiştir: Bildiğimiz baba kavramının 'cennetteki baba' tasavvuruna yol açtığını söyler bu eleştiri."

"Bu doğru olabilir. Ama ben Tanrı'nın mutlaka bir erkek olması gerektiğini hiç kabul etmedim zaten. Annem bazen denge sağlansın diye 'Tanrıça'ya şükür' bile diyor."

"Kısacası Hume gerçek duyu izlenimlerine indirgenemeyen tüm düşünce ve tasavvurlara savaş açmıştı. Yüzyıllardır metafizik düşünceye egemen olmuş ve itibar yitirmesine yol açmış anlamsız laf salatalarını ortadan kaldırmak istediğini söylüyordu. Ama gündelik yaşamda da geçerli olup olmadıklarını hiç sormadan pek çok bileşik kavram kullanırız. Örneğin 'ben' tasavvurunda ya da 'kişiliğin özü' kavramında durum böyledir.

Descartes'ın felsefesine temel oluşturan bir tasavvurdur bu. Descartes bütün felsefesini böyle açık ve kesin bir tasavvur üzerinde inşa etmiştir."

"Umarım Hume benim ben olduğumu reddetmeye filan kalkmaz. Yoksa boşboğazın biridir bence."

"Sofie, bu felsefe kursunda öğrenmeni istediğim bir tek şey varsa, o da sonuç çıkarmakta fazla acele etmemendir."

"Özür dilerim! Devam edelim."

"Hayır. Önce şunu yapalım. Hume'un yöntemini sen de kullanıp kendi 'ben'ini nasıl kavradığını çözümleyebilirsin."

"Öyleyse önce 'ben' tasavvurunun basit mi yoksa bileşik mi olduğunu sormalıyım."

"Nasıl bir sonuca varıyorsun bunu sorduğunda?"

"Kendimi oldukça bileşik hissettiğimi itiraf ediyorum. Örneğin sağı solu belli olmaz biriyimdir. Ve bir şeye karar vermekte zorlanırım hep. Ayrıca, aynı kişiyi hem sevip hem de nefret edebilirim ondan."

"Yani sendeki ben tasavvuru bileşik bir tasavvur."

"Okay. Şimdi de buna karşılık düşen bileşik bir ben izlenimine sahip miyim diye sormam gerekiyor. Ama sahibim tabii, öyle değil mi? Hep sahip olmadım mı buna?"

"Bu şüpheli bir nokta mı senin için?"

"Değişip duruyorum. Şimdiki halim dört yaşımdaki halimden çok farklı. Duygularım ve kendi kendimi kavrayışım dakikada bir değişebiliyor. Bazen kendimi yepyeni bir insan gibi hissettiğim de oluyor."

"Demek ki insanın değişmez bir kişilik özüne sahip olma hissi yanlış bir tasavvur. Bizdeki ben tasavvuru aslında hiç aynı anda yaşamadığımız tek tek izlenimlerin zincirleme birbirine eklenmesinden oluşuyor. Hume 'izlenmesi imkânsız bir hızla birbirine eklenen ve sürekli akıp hareket eden çeşitli bilinç içeriklerinin bir demetinden' söz eder. Bilincimiz böyle çeşitli içeriklerin 'peşpeşe sahneye çıktığı, görünüp kaybolduğu, sonsuz bir konum ve tür çeşitliliği göstererek bir araya geldiği bir tiyatro' gibidir. Yani Hume'a göre bu tür yaklaşım ve izlenimlerin içinde veya altında toplandığı ve tekrar ayrıldığı herhangi bir temel kişiliğe sahip değiliz. Daha çok sinema perdesindeki resimlere benzer bu durum: Görüntüler öyle hızlı

değişmektedir ki, filmin tek tek resimlerden oluştuğunu fark edemeyiz. Aslında bu resimler birbirine bağlı değildir, yani film belli anların bir toplamından ibarettir."

"Vazgeçeceğim galiba."

"Değişmez bir kişilik özüne sahip olma tasavvurundan mı vazgeçeceksin demek bu?"

"Evet öyle demek."

"Ama daha demin bambaşka düşünüyordun! Bak şunu da ekleyeyim: Hume'un insan bilincini analiz edip değişmez bir kişilik özü fikrini reddetmesi, 2500 yıl önce dünyanın öbür ucunda zaten yapılmış bir şeydi."

"Kim yaptı bunu?"

"Buddha. Hume'la Buddha'nın söylediklerindeki benzerlik neredeyse ürkütücü düzeydedir. Buddha insan yaşamını zihinsel ve fiziksel süreçlerin kesintisiz bir sıralanışı olarak kavramıştı. İnsanı her an yeniden değiştiren süreçlerdir bunlar. Yeni doğmuş bir bebek yetişkinden farklıdır; ben de bugün dünkünden farklıyım. Buddha'nın deyişiyle, hiçbir şeyin bana ait olduğunu ileri süremem ve hiçbir şey hakkında işte ben buyum, diyemem. Yani ne ben vardır ne de kişiliğin değişmez bir özü."

"Evet, gerçekten çok benziyor Hume'a."

"Değişmez ben fikrinin bir devamı da, birçok rasyonalist tarafından insanın ölümsüz bir ruhu olduğunun besbelli bir şey olarak görülmesidir."

"Ama bu da yanlış bir tasavvur öyle mi?"

"En azından Hume ve Buddha öyle olduğunu söylüyor. Biliyor musun Buddha ölümünden hemen önce izleyicilerine ne demiş?"

"Hayır, nereden bileyim?"

"'Bileşik olan her şey dağılmaya mahkûmdur.' Hume da aynı şeyi söyleyebilirdi pekâlâ. Ya da istersen Demokritos. En azından şu kesin: Hume ruhun ölümsüzlüğüne ya da Tanrı'nın varlığına yönelik her türlü ispat girişimini reddetmişti. Bu onun bunları olanaksız saydığı anlamına gelmez; ama dinî inancın insan aklıyla kanıtlanabileceğini sanmak rasyonalist bir saçmalıktır Hume'a göre. Hume Hıristiyan da değildi, ikna olmuş bir ateist de. O bir agnostik, yani bir *bilinemezciydi."*

"'Bilinemezci' ne demek?"

"Bilinemezci, Tanrı'nın olup olmadığını bilmeyen kimsedir. Hume ölüm döşeğindeyken ziyaretine gelen bir dostu 'Ölümden sonra bir yaşam olduğuna inanıyor musun?' diye sormuş. Hume da demiş ki, olabilir, ateşe konan bir kömür parçası bakarsın yanmaz."

"Demek öyle demiş..."

"Hume'un hiçbir kayda bağlı olmayan önyargısız yaklaşımı için tipik yanıt bu. Sadece güvenilir duyu izlenimlerine sahip olduğumuz şeyleri gerçek olarak kabul ediyordu Hume. Diğer bütün olasılıkları açık bırakmıştı. Hıristiyanlığa ya da mucizelere olan inancı reddetmiş değildi. Ama bunlar zaten *inanç* konusudur akla ait meseleler değil. Diyebiliriz ki inançla bilim arasındaki son bağ da Hume'un felsefesi tarafından koparıldı."

"Mucizeleri hepten reddetmediğini söyledin."

"Evet ama bu onun mucizeye inandığını göstermez. İnsanların bugün belki 'doğaüstü olaylar' diyeceğimiz şeylere inanmak için güçlü bir ihtiyaç duyduğunu vurgulamıştır Hume. Anlatılan mucizelerin hep çok uzak yerlerde ya da çok eski zamanlarda geçmiş olmasını çok tipik bulmuştur. Hume'un mucizeleri reddetme nedeni çok basitti: hiç mucize görmemiş olması. Ama mucizenin olamayacağı diye bir şey de yaşamamıştı."

"Bunu biraz daha iyi açıklamalısın."

"Hume'a göre mucize doğa yasalarının kesintiye uğraması demektir. Ama doğa yasalarını *deneyimlediğimizi* de söyleyemeyiz. Bizim deneyimimiz mesela bıraktığımız bir taşın yere düştüğünü gösterir. Eğer *düşmeyecek* olsa — bunu da deneyimlerdik o zaman."

"Ben buna mucize derdim, ya da doğaüstü bir şey"

"Öyleyse sen iki doğaya inanıyorsun: biri doğa, öbürü de doğaüstü. Rasyonalist gevezeliklere dönmeye başlamış olmadın mı?"

"Olabilir, ama bence taş her bıraktığımızda yere düşer."

"Peki neden?"

"Bence biraz gıcıklık ediyorsun şimdi."

"Gıcıklık etmiyorum Sofie. Bir filozofun soru sorması hiçbir zaman yanlış değildir. Şu anda Hume felsefesinin belki de en önemli noktası üzerine konuşmaktayız. Cevap ver şimdi. Taşın her seferinde yere düşeceğinden nasıl böyle emin olabiliyorsun?"

"O kadar çok gördüm ki, eminim bundan."

"Hume olsa, bir taşın yere düştüğünü çok sık deneyimlediğini söylerdi. Ama her zaman *düşeceğini* deneyimlemiş değilsin. Normal olarak taşın yerçekimi nedeniyle yere düştüğü söylenir. Ama böyle bir yasayı kimse görmemiştir. Sadece bir şeylerin yere düştüğünü görürüz."

"Bu da aynı şey değil mi?"

"Tam değil. Sen dedin ki, taşın düşeceğine inanıyorsun, çünkü bunu çok sık gördün. Hume da işte tam bu noktayla ilgileniyor. İki durumun peşpeşe gelmesine o kadar alışmışsın ki, taşı ne zaman bıraksan hep aynı şeyin olacağını bekliyorsun. 'Değişmez doğa yasaları' hakkındaki fikrimiz de bu şekilde oluşuyor zaten."

"Peki Hume'a göre gerçekten düşünülebilir bir şey mi taşın düşmeyeceği?"

"Taşın her defasında yere düşeceğine o da senin kadar inanıyordu kuşkusuz. Ama bunun *neden* böyle olduğuna dair bir deneyimimiz olmadığına da işaret etmişti."

"Çiçeklerden ve çocuklardan biraz uzaklaşmadık mı yine?"

"Hayır, tersine. Çocukları Hume'un görüşlerinin tanıkları sayabilirsin. Taş şöyle bir iki saat havada asılı kalsa, buna kim daha çok şaşırırdı dersin, sen mi, yoksa bir yaşındaki çocuk mu?"

"Ben daha çok şaşırırdım."

"Peki neden Sofie?"

"Herhalde bunun doğaya ne kadar aykırı olduğunu çocuktan daha iyi anlayacağım için."

"Peki çocuk neden anlamaz bunu?"

"Doğanın ne olduğunu henüz öğrenmediği için."

"Ya da doğa onun için henüz bir *alışkanlık* haline gelmediğinden."

"Ne kastettiğini anlıyorum. Hume insanların daha dikkatli olmasını sağlamaya çalıştı."

"Şimdi sana bir ev ödevi: Sen ve küçük bir çocuk birlikte bir sihirbazı izleseniz, örneğin bir şeyi havada uçuran bir sihirbazı, hanginiz bu gösteri sırasında daha çok eğlenir?"

"Sanırım ben."

"Peki neden?"

"Bunun ne kadar uçuk bir şey olduğunu anlayacağım için."

"Peki o zaman. Demek ki doğa yasalarının kesintiye uğraması küçük çocuğu pek eğlendirmiyor, çünkü henüz tanışmamış bu yasalarla."

"Evet, böyle de diyebilirsin."

"Bak hâlâ Hume'un deneyim felsefesinin özüyle uğraşıyoruz. Hume olsa, çocuğun henüz beklentilerinin kölesi haline gelmemiş olduğunu söylerdi. Yani bu küçük çocuk senden daha az önyargılı. Böyle olunca küçük çocuğun en büyük filozof olup olmadığını da sormamız gerekiyor. Önceden belirlenmiş görüşlere sahip değildir çocuk. Ve bu da Sofieciğim, felsefenin başta gelen erdemidir. Çocuk dünyayı nasılsa öyle algılar, şeylere kendi yaşantıladıklarından fazlasını katmaz."

"Önyargılarımı ne zaman fark etsem üzülürüm."

"Hume alışkanlığın gücünü ele alırken, özellikle nedensellik yasası üzerinde durmuştu. Bu yasa olup biten her şeyin bir nedeni bulunması gerektiğini söyler. Hume iki bilardo topunu alır örnek olarak. Siyah bir topu sabit durumdaki beyaz topa doğru yuvarlarsan ne olur?"

"Eğer siyah beyaza vurursa, beyaz top da hareket eder."

"Evet, peki neden böyle olur?"

"Siyah top ona vurduğu için."

"Böyle bir durumda çoğunlukla siyah topun darbesini beyaz topun harekete geçmesinin *nedeni* olarak niteleriz. Ama şunu unutmamamız gerek: Ancak deneyimlediğimiz şeylerden tam olarak emin olabiliriz."

"Ben çok deneyimledim bunu. Jorunn'lerin bodrumunda bilardo masası var."

"Hume'a göre sen sadece siyah topun beyaza vurduğunu ve sonra da beyaz topun masada yuvarlandığını deneyimledin; beyaz topun yuvarlanmasına yol açan nedenin kendisini değil. Bir olayı zaman içinde bir diğer olayın izlediğini gördün, ama ikinci olayın birinci olay *yüzünden* meydana geldiğini görmedin."

"Bu biraz fazla ince eleyip sık dokumak olmuyor mu?"

"Hayır, önemli bu. Hume bir şeyin diğerini izlemesine yönelik beklentinin cisim ya da olaylarda değil, bizim bilincimizde yattığını

vurgular. Yine küçük çocuğa dönelim. Bir top gidip diğerine çarptığında ikisi de öylece yerinde kalırsa, gözleri şaşkınlıktan faltaşı gibi açılmayacaktır çocuğun. 'Doğa yasaları'ndan ya da 'neden ve etki ilişkisi'nden söz ettiğimizde, neyin akla uygun olduğunu değil, insanın alışkanlıklarını anlatmış oluyoruz. Doğa yasaları ne aklîdir ne de akıl dışı, yalnızca vardır onlar. Siyah top çarpınca beyaz topun harekete geçeceği beklentisi doğuştan gelmez. Dünyanın ya da dünyadaki şeylerin nasıl davrandığına dair beklentilerimiz olmadan geliriz dünyaya. Dünya olduğu gibidir ve biz yavaş yavaş öğreniriz bunu."

"Yine sanki pek öyle önemli olmayan bir şeye takıldık gibi gelmeye başladı bana."

"Eğer beklentilerimiz bizi sonuçlar çıkarırken acelecilik etmeye iterse, o zaman önem kazanabilir bu. Hume değişmeyen doğa yasaları olduğunu tartışma konusu yapmaz. Ama doğa yasalarının kendilerini deneyimleyemediğimiz için, yanlış sonuçlar çıkarabiliriz pekâlâ."

"Birkaç örnek verebilir misin lütfen?"

"Siyah bir at sürüsü görmem bütün atların siyah olduğu anlamına gelmez."

"Bak bu doğru işte."

"Hattâ bütün ömrüm boyunca hep siyah kargalar gördüm diye beyaz karga olmadığı sonucunu da çıkaramam. Bir filozof ya da bilimci için hiç beyaz karga olmadığını kanıtlamak önem taşıyabilir. Beyaz karga bulma işini bilimin en önemli faaliyeti bile sayabilirsin."

"Anlıyorum."

"Neden etki ilişkisini alalım. Belki de birçok insan şimşeği gökgürültüsünün nedeni saymıştır, çünkü gökgürültüsü hep şimşeğin ardından gelir. Bu da bilardo toplarından pek farklı bir örnek değil aslında. Ama şimşek *gerçekten* gökgürültüsünün nedeni mi?"

"Tam öyle sayılmaz. Aslında şimşekle gökgürültüsü aynı anda oluşur."

"Çünkü ikisi de bir elektrik yükünün boşalmasından sonra ortaya çıkar. Gökgürültüsünün hep şimşekten sonra duyulduğuna tanık olsak da, bundan şimşek gökgürültüsünün nedenidir, diye bir sonuç çıkmaz. Aslında ikisine de yol açan, üçüncü bir etmendir."

"Anlıyorum."

"20. yüzyılda yaşamış bir empirist olan *Bertrand Russell* daha tuhaf bir örnek veriyor. Her gün çiftçi kümese geldiğinde kendisine yem verildiğini gören bir civciv sonunda çiftçinin gelişiyle kabına yem konması arasında bir ilişki bulunduğu sonucuna varacaktır."

"Ama sonra bir gün yem verilmez, öyle mi?"

"Bir gün çiftçi gelip artık büyüyüp tavuk olmuş hayvanın boynunu koparıverir."

"Üfff... İğrenç bu."

"Yani bazı şeylerin zaman içinde peşpeşe gerçekleşiyor olması, mutlaka aralarında nedensellik ilişkisi bulunduğu anlamına gelmez. Felsefenin en önemli görevlerinden biri de insanları aceleci çıkarsamalara karşı uyarmaktır. Üstelik aceleye gelmiş çıkarsamalar birçok batıl inanışa da yol açabilir."

"O nasıl oluyor?"

"Siyah bir kedinin yoldan geçtiğini görüyorsun. O gün daha sonra takılıp düşüyorsun ve kolun kırılıyor. Ama bu iki olay arasında nedensel bir bağ olduğunu göstermez. Bilimde de çıkarsama yaparken acele etmemek çok önemli olabiliyor. Bir ilaç kullanan pek çok insan sonunda iyileşse bile, ilaç sayesinde mi iyileştikleri belli değildir. Bu yüzden, aynı ilacı aldığını sanan ama aslında su ve undan başka bir şey verilmeyen insanların yer aldığı bir kontrol grubu gereklidir. Eğer onlar da iyileşiyorsa, o zaman iyileşmeyi sağlayan üçüncü bir etmen var demektir —mesela söz konusu ilacın etkisine inanıyor olma."

"Sanırım Empirizmin ne demek olduğunu anlıyorum yavaş yavaş."

"Etik ve ahlak konularında da Hume Rasyonalizme karşı çıkmıştır. Rasyonalistler haklı ile haksızı ayırt etmenin insan aklına özgü bir şey olduğunu düşünüyordu. Bu doğal hukuk anlayışına Sokrates'ten Locke'a kadar pek çok filozofta rastladık. Ama Hume ne yapıp ne söylediğimizi aklın belirlediğine inanmıyordu."

"Ne belirliyordu peki?"

"Duygularımız. Muhtaç birine yardım etmeye karar veriyorsan, seni buna zorlayan duygularındır, aklın değil."

"Ya yardım etmek filan istemiyorsam?"

"Yine belirleyici olan duygularındır. Muhtaç birine yardım etmemek akla ne uygundur ne de aykırı, ama belki bayağı bir davranıştır."

"Ama bir yerde bir sınır olmalı mutlaka. Başka bir insanı öldürmenin doğru olmadığını herkes *bilir."*

"Hume'a göre her insanda başkalarının ne hissettiğine dair bir duygu vardır —hali iyi mi, yoksa acı mı çekiyor. Yani duygudaşlık gibi bir yeteneğimiz var. Ama bunun akılla hiçbir ilişkisi bulunmaz."

"Bundan pek emin değilim."

"Başka bir insanı ortadan kaldırmak her zaman akıl dışı olmayabilir Sofie. Hattâ ne elde etmek istendiğine bağlı olarak, çok faydalı bir iş de olabilir."

"Yok artık! Kabul etmiyorum ben bunu!"

"Öyleyse bizi rahatsız eden birini neden öldürmemek gerektiğini açıklamayı dene bakalım."

"Öbür insan da yaşamayı seviyor. Bu yüzden onu öldürmemeliyiz."

"Bu mantıksal bir ispat oldu mu?"

"Ne bileyim ben."

"Sen *betimleyici bir cümleden,* yani 'Öbür insan da yaşamayı seviyor.' cümlesinden, *yön gösterici* ya da *kural koyucu* bir cümleye vardın, yani 'Bu yüzden onu öldürmemeliyiz.' cümlesine. Salt akıl açısından bakarsak, mantık dışı bu. Aynı şekilde, birçok insan vergi kaçırdığı için senin de böyle yapman gerektiğini de çıkarsayabilirdin. Hume hiçbir zaman *'...dir'li cümlelerden '...meli'li cümlelere* varılamayacağını açıkça ortaya koydu. Ama bu yine de çok yapılan bir şey. Gazete yazıları, parti programları, meclis konuşmaları bunun örnekleriyle dolu. Birkaç örnek dinlemek ister misin?"

"Tabii."

"'Giderek daha çok insan uçakla yolculuk etmek istemektedir. —Bu yüzden daha çok havaalanı yapılmalıdır.' Bu çıkarsamayı ikna edici buluyor musun?"

"Hayır, aptalca bir şey bu. Çevreyi de düşünmemiz lazım. Bence yeni demiryolları yapmalıyız."

"Ya da şuna bir bak. 'Petrol kuyuları açmak ülkedeki yaşam standardını yüzde on yükseltecektir. —Bu yüzden en kısa zamanda yeni petrol kuyuları açmalıyız.'"

"Saçma. Burada da çevreye dikkat etmek lazım. Hem zaten bizdeki yaşam standardı yeterince yüksek."

"Bazen de şöyle denir: 'Bu yasa Parlamento tarafından çıkarılmıştır. —Dolayısıyla tüm yurttaşlar bu yasaya uymalıdır.' Ama bazen böyle yasalar bir insanın en derin kanaatlerine uymayabiliyor."

"Anlıyorum."

"Demek ki ne yapmamız gerektiğini aklımız aracılığıyla bulup gösteremeyeceğimizi saptadık. Sorumlu bir şekilde davranabilmek için aklımızı kullanmak değil, duygularımızı başkalarının halini anlamaya yönlendirmek gerekir. Hume bütün dünyanın yok olmasını parmağımızın çizilmesine tercih etmenin akla aykırı olmadığını söylemişti."

"Hiç de hoş değil bu iddia."

"Daha beteri de var. Biliyorsun Naziler milyonlarca Yahudiyi öldürdü. Sence bu insanlarda düzgün olmayan neydi, akılları mı, yoksa duyguları mı?"

"Duygularında bir bozukluk olduğu belli."

"Birçoğunun zihni gayet açıktı. En duygudan uzak kararların ardında soğuk bir hesap yatabilir. Savaştan sonra birçok Nazi mahkûm edildi, ama akla aykırı davrandıkları için değil, acımasızlıkları nedeniyle. İnsanlar bazen aklı başında değil diye cezadan kurtulur, 'suçu işlediği an'da ya da genel olarak 'aklî dengesi yerinde olmayan' kişiler olarak kabul edilir bunlar. Ama duygusuzluk nedeniyle cezadan kurtulmuş kimse yoktur."

"Yok bir de olsaydı!"

"Ama hep böyle uç örneklere bakmak zorunda değiliz. Bir sel felaketinden sonra çok sayıda insan yardıma muhtaçsa, müdahale edip etmemeye karar veren duygularımızdır. Eğer duygusuz olsaydık ve bu kararı o 'soğuk akla' bıraksaydık, belki de zaten aşırı nüfus sorununun olduğu bir dünyada birkaç milyon insanın ölmesinin daha iyi olduğunu düşünürdük."

"Bir insanın böyle düşünebilmesi beni deli ediyor."

"Ama buna kızan aklın değil."
"Teşekkürler, bu kadar yeter."

BERKELEY

...yanan güneşin çevresinde dönmekten
sersemlemiş bir gezegen gibi...

Alberto pencereye gitti, Sofie de onun yanına. Az sonra damların ardından çıkıp gelen küçük bir pervaneli uçak gördüler. Uzun bir pankart asılıydı uçağın arkasında.

Bez parçası uzun bir kuyruk gibi dalgalanarak uçağı izliyordu. Sofie bunu büyük bir konserin ya da ona benzer bir şeyin reklamı sandı. Ama uçak yaklaşınca, bambaşka bir şey gördü:

"15. DOĞUM GÜNÜN KUTLU OLSUN HILDE!"

"Bıktırır insanı," demekle yetindi Alberto.

Koyu bulutlar güneydeki tepelerden kente doğru yayılıyordu. Küçük uçak bu yoğun bulutlardan birine dalıp kayboldu.

"Korkarım fırtına çıkacak," dedi Alberto.

"O zaman eve otobüsle giderim."

"Fırtına da binbaşının işi olmasa bari."

"Ne diyorsun? Tanrı mı ki bu adam?"

Alberto cevap vermedi. Küçük masaya dönüp koltuğa oturdu.

"Biraz da Berkeley'den bahsetmemiz gerek," dedi.

Sofie yerine oturmuştu bile. Birden tırnaklarını yemeye başladığını fark etti.

"George Berkeley İrlandalı bir piskopostu. 1685-1753 arasında yaşadı," diye lafa başladı Alberto. Ama sonra uzun süre hiçbir şey söylemedi.

"Berkeley İrlandalı bir piskopostu," diye konuya döndü Sofie sonunda.

"Ama aynı zamanda bir filozof..."

"Öyle mi?"

"Yaşadığı dönemde felsefe ve bilimin Hıristiyan inancını tehdit ettiğini düşünüyordu. Özellikle, giderek işi daha sıkı tutan Materyalizmi doğadaki her şeyi Tanrı'nın yarattığı ve yaşattığı yolundaki Hıristiyan inancı için bir tehdit sayıyordu."

"Öyle mi?"

"Bir yandan da en tutarlı empiristlerden biriydi Berkeley."

"Dünyayı ancak duyumsamalarımızla bileceğimize inanıyordu yani."

"Evet ama daha da ileri gitmişti. Dünyadaki şeylerin aynen duyumsadığımız gibi olduğunu ileri sürüyordu, ama bunlar aslında 'şeyler' değildi."

"Bunu biraz açman gerekecek."

"Locke'un 'ikincil özellikler' hakkında bir şey söyleyemeyeceğimizi savunmuş olduğunu biliyorsun. Bir elmanın yeşil ve ekşi olduğunu söyleyemeyiz. Biz elmanın öyle olduğunu duyumsuyoruz ne de olsa. Ama diğer yandan katılık, ağırlık, büyüklük gibi 'birincil özelliklerin' gerçekten de bizi çevreleyen gerçekliğe ait olduğunu düşünmüştü Locke. Yani bu dış gerçeklik fiziksel bir 'töz'e sahipti."

"Hatırlıyorum ve Locke'un gerçek bir ayrıma işaret ettiğini de düşünüyorum."

"Ah Sofie, keşke gerçekten böyle olsa!"

"Nasıl yani?"

"Yani Locke —tıpkı Descartes ve Spinoza gibi— fiziksel dünyanın gerçek olduğuna inanmıştı."

"Öyle mi?"

"İşte tam bundan şüphe eder Berkeley ve bunu yaparken de tutarlı bir empiristtir. Var olan tek şeyin, bizim duyumsadıklarımız olduğunu söyler. Ama biz 'madde' ya da 'malzemeyi' duyumsamayız. Şeyleri de elle tutulur bir halde duyumsamayız. Duyumsadıklarımızın ardında bir 'töz' bulunduğunu söylersek, çıkarsama yapmakta fazla acele etmiş oluruz. Böyle bir iddiayı destekleyen deneyime dayalı kanıtımız yok."

"Saçma! Bak şimdi!"

Sofie masaya bir yumruk indirdi.

"Ah!" dedi acıyla, fazla hızlı vurmuştu yumruğu. "Bu masanın gerçek bir masa olduğunu ve madde ya da malzemeden yapıldığını kanıtlamaz mı yani?"

"Ne hissettin?"

"Sert bir şey."

"Sert bir şeye ilişkin bir duyu izlenimi edindin, ama masanın içerdiği malzemenin kendisini hissetmedin. Aynı şekilde rüyanda da sert bir şeye çarptığını görebilirsin ama rüyada sert bir şey yoktur, öyle değil mi?"

"Hayır, rüyada yoktur."

"Bir insan her türlü şeyi 'hissettiğine' inandırılabilir ayrıca. Hipnotize edilerek sıcak veya soğuk, yumuşak okşamalar ya da sert bir yumruk hissetmesi sağlanabilir."

"İyi ama eğer sert olan masanın kendisi değilse, benim sertliği hissetmeme yol açan şey ne?"

"Berkeley'e göre irade ya da tin. Ayrıca, tüm fikirlerimizin bilincimiz dışında bir nedeni olduğunu düşünüyordu Berkeley. Ama bu neden maddî değil tinseldi."

Sofie yine tırnaklarım yiyordu şimdi. Alberto devam etti:

"Berkeley'e göre kendi ruhum tasavvurlarımın nedeni olabilir — tıpkı rüya görürkenki gibi. Ama maddî dünyamızı ortaya çıkaran fikirlerimizin nedeni ancak başka bir irade ya da tin olabilir. Her şey Berkeley'in deyişiyle 'her şeyi içinden belirleyen ve her şeyi oluşturan tinden çıkar."

"Peki nasıl bir tin bu böyle?"

"Berkeley bunu söylerken Tanrı'yı düşünüyordu tabii. Hattâ Tanrı'nın var olduğunu herhangi bir insanın varlığından daha belirgin olarak duyumsadığımızı söyleyebileceğimizi savunuyordu."

"Bizim var olduğumuz bile kesin değil mi yani?"

"Eh işte... Berkeley'e göre gördüğümüz ve hissettiğimiz her şey Tanrı'nın gücünün bir etkisidir. Çünkü Tanrı her an bilincimizdedir ve sürekli karşı karşıya bulunduğumuz türlü çeşitli fikir ve duyumların bizde yeniden var olmasını sağlar. Dolayısıyla çevremizdeki bütün doğa ve tüm varoluşumuz Tanrı'da yer alır. Var olan her şeyin tek nedenidir o."

"Kibarca söyleyeyim; şaşırdım."

"Yani bütün soru 'olmak ya da olmamak'tan ibaret değildir. Soru aynı zamanda ne olduğumuzdur. Et ve kemikten oluşmuş gerçek insanlar mıyız? Dünyamızdaki şeyler sahici mi? Yoksa her tarafımız salt bilinçle mi çevrili?"

Sofie bir kez daha tırnak yemeye koyuldu. Alberto ise anlatmayı sürdürüyordu:

"Çünkü Berkeley'in şüphe konusu ettiği yalnızca maddî gerçeklik değildir. Zaman ve uzamın mutlak ya da bağımsız varlığı olduğunu da şüpheyle karşılar. Zamanı ve uzamı yaşantılayışımız da sadece bilincimizde oluyor belki de. Bizim bir veya iki haftamız Tanrı'nın bir veya iki haftasıyla aynı olmak zorunda değildir..."

"Berkeley için her şeyi kapsayan bu tinin Hıristiyan Tanrısı olduğunu söyledin..."

"Evet öyle dedim. Ama bizim için..."

"Evet?"

"... bizim için her şeye neden olan bu irade ya da tin Hilde'nin babası da olabilir."

Sofie susuyordu. Yüzü kocaman bir soru işaretinden ibaret gibiydi. Ama aynı anda bir şeyi anlayıvermişti sanki.

"İnanıyor musun buna?" diye sordu.

"Başka bir ihtimal göremiyorum. Yaşadıklarımızın tek mümkün açıklaması bu belki de. Olmadık yerlerde karşımıza çıkan bütün o kartpostalları, notları düşünüyorum. Hermes'in birden konuşuvermesini, boyuna dilimin sürçmesini düşünüyorum..."

"Ben..."

"Sana hep Sofie deyip durdum Hilde! Halbuki hep biliyordum adının Sofie olmadığını."

"Neler diyorsun böyle? Aklın karışmış senin!"

"Evet, başım dönüyor çocuğum. Yanan güneşin çevresinde dönmekten sersemlemiş bir gezegen gibi..."

"Ve bu güneş Hilde'nin babası, öyle mi?"

"Öyle de diyebilirsin."

"Yani bizim için bir tür Tanrı o."

"Evet, üstelik yüzü bile kızarmıyor. Oysa utanmalı bu yaptığından."

"Ya Hilde'nin kendisi?"

"O bir melek, Sofie."

"Melek mi?"

"Hilde bu 'tinin' seslendiği kişi."

"Albert Knag'ın Hilde'ye bizi anlattığını mı söylemek istiyorsun?"

"Ya da bizim hakkımızda yazıyor. Çünkü biz, kendi gerçekliğimizin yapıldığı malzemeyi duyumsayamayız. Bunu az önce öğrendik. Dış gerçekliğin ses dalgalarından mı yoksa kâğıt ve kalemden mi oluştuğunu bilemeyiz. Berkeley'e göre, tinden meydana geldiğimizi bilebiliriz ancak."

"Ve Hilde bir melek..."

"Evet, bir melek o. Ve bugünün son sözü de bu. Doğum günün kutlu olsun Hilde!"

Odaya mavimsi bir ışık doluyordu şimdi. Birkaç saniye boyunca korkunç bir gökgürültüsü duyuldu ve bütün ev sarsıldı.

Alberto boş gözlerle oturuyordu öylece.

"Eve gitmeliyim," dedi Sofie. Hemen kalkıp hızla kapıya yürüdü. Kapıyı açarken elbise askısının altında uyumakta olan Hermes uyandı. Sofie çıkıyorken,

"Hoşçakal Hilde" demişti sanki.

Sofie koşa koşa merdivenleri indi, sokağa fırladı. Ortada hiç kimse görünmüyordu. Yağmur bardaktan boşanırcasına yağmaya başlamıştı bu arada.

Asfalt yoldan sular sıçratarak iki araba geçti. Ama görünürde otobüs filan yoktu. Sofie pazar meydanını geçip koşmaya başladı. Koşarken aklından hep aynı düşünce geçiyordu.

Yarın doğum günüm, diye düşündü. İnsanın 15. yaşgününden tam bir gün önce yaşamın aslında bir rüya olduğunu anlaması ne acı! Tıpkı rüyada piyangodan milyonlar kazanıp ikramiyeyi almak üzereyken uyanıvermek gibi...

Sofie koşarak ıslak spor alanını geçti. Karşıdan koşarak birinin kendisine doğru geldiğini fark etti sonra. Annesiydi bu. Korkunç şimşekler

gökyüzünü parçalıyordu adeta.

Annesi Sofie'yi kucakladı.

"Bize ne oluyor böyle yavrum?"

"Bilmiyorum," dedi Sofie ağlaya ağlaya. "Her şey kötü bir rüya gibi."

BJERKELY

...büyük büyükannesinin
bir çingene kadından
satın aldığı sihirli bir ayna...

Hilde Møller Knag Lillesand'daki eski kaptan köşkünün çatı katındaki odasında uyandı. Saate baktı —altıydı henüz. Buna rağmen apaydınlıktı ortalık. Geniş bir güneş ışını neredeyse bütün duvarı aydınlatmıştı.

Hilde kalktı, pencereye gitti. Geçerken yazı masasına eğilip takvimden bir yaprak koparmayı da unutmadı. Perşembe, 14 Haziran 1990. Kâğıdı buruşturup çöp kutusuna attı.

"Cuma, 15 Haziran 1990" yazıyordu şimdi takvimde. Pırıl pırıl parlayarak bakıyordu sayı Hilde'ye. Daha Ocak ayında bu sayfaya "yaş 15" diye yazmıştı. Ayın on beşinde on beş yaşına basmasını özellikle etkileyici buluyordu. Bir daha asla yaşayamazdı böyle bir şey.

Yaş 15! Bu onun "yetişkin" yaşamında ilk gün sayılmaz mıydı? Artık tekrar gidip uyuması imkânsızdı. Zaten okulun da son günüydü bugün. Saat birde kilisede toplanacaklardı hepsi o kadar. Üstelik bir şey daha vardı. Babası bir hafta sonra Lübnan'dan dönüyordu. Yazdönümü günü evde olacağına söz vermişti.

Hilde pencerenin kenarından bahçenin sonundaki iskeleye ve kırmızı kayıkhaneye baktı. Tekne yaz mevsimine hazır değildi henüz, ama eski kayık iskeleye bağlı bekliyordu işte. Dünkü şiddetli yağmurdan sonra biriken suyu boşaltmayı unutmamalıydı.

Evin önündeki küçük koyu seyrederken bir şey hatırladı.

Altı veya yedi yaşında kayığa tırmanmış, tek başına fiyorda açılmıştı. Sonra suya düşmüş, sürüklene sürüklene güç bela çıkabilmişti karaya. Sırılsıklam bir halde sık çalılıkların arasından sürünmek zorunda kalmıştı.

Evin bahçesine vardığında annesinin koşarak geldiğini görmüştü. Kayığın küreklerle birlikte fiyortta sürüklendiğini fark etmişti annesi. Hâlâ bazen bu kayık rüyasına girerdi Hilde'nin, açıkta rastgele yüzüp duran yapayalnız, boş bir kayık. Berbat bir olaydı doğrusu.

Bahçeleri öyle türlü çeşitli bitkilerle, ağaç ve çiçeklerle dolu değildi, pek bakımlı da sayılmazdı. Ama büyük bir bahçeydi ve Hilde'ye aitti. Rüzgârın yıprattığı bir elma ağacı ve artık pek yemişi kalmamış birkaç böğürtlen çalısı kış fırtınalarını zor da olsa atlatmıştı.

Kayalarla çalıların arasındaki küçük çimenlikte duran salıncak keskin sabah ışığında yapayalnız görünüyordu. Yastıkları eve alınmıştı salıncağın, bu yüzden çok yoksul bir hali vardı. Önceki akşam Hilde'nin annesi fırlayıp fırtınanın elinden kurtarmıştı yastıkları.

Bütün bu koca bahçe huş ağaçlarıyla çevriliydi. Böylece sert rüzgârlara karşı biraz olsun korunmuş oluyordu. Yüz yıldan uzun bir zaman önce bu ağaçlar araziye adını da kazandırmıştı aynı zamanda: Bjerkely[2]. Yüz yıl kadar önce Hilde'nin dedesinin dedesi yaptırmıştı evi. Son büyük yelkenli gemilerden birinin kaptanı olduğu için de, ev hâlâ birçokları tarafından "kaptan köşkü" diye anılıyordu.

Akşamki şiddetli yağmurun izleri sabah hâlâ görülüyordu bahçede. Gökgürültüleri birkaç kez uyandırmıştı Hilde'yi. Ama şimdi gökte tek bir bulut bile kalmamıştı.

Yaz yağmurundan sonra ortalık böyle tertemiz oluyordu hep. Son haftalarda hava hep sıcak ve kuruydu, huş ağaçlarının en uçtaki yapraklarında çirkin sarı lekeler oluşmaya başlamıştı. Ama şimdi her şey yeni yıkanmış gibi taptazeydi. Hilde'nin bütün çocukluğu da gökgürültülerine karışıp uzaklaşmıştı sanki bu sabah.

"Acımaz olur mu hiç tomurcukların patlaması..." Böyle bir şey dememiş miydi bir İsveçli kadın şair? Yoksa Finli miydi?

Hilde babaannesinin konsolunun üstünde asılı duran kocaman pirinç aynanın karşısına geçti.

Güzel miydi? En azından çirkin sayılmazdı, değil mi? Belki de ikisinin arası bir şeydi...

Uzun sarı saçları vardı Hilde'nin. Hep ya biraz daha açık ya da biraz daha koyu olsunlar istemişti. Bu ara ton çok ifadesiz duruyordu. Ama yumuşak lüleleri olması iyi bir şeydi. Arkadaşları saçlarını birazcık dalgalı olsun diye sararken, Hilde'nin buna hiç ihtiyacı yoktu, iyi bulduğu bir başka şey de gözlerinin yeşil oluşuydu. Yemyeşildiler. Teyzeler, amcalar hep eğilip bakar, "gerçekten sırf yeşil mi" diye sorarlardı.

Hilde aynada seyrettiği görüntünün bir kız çocuğuna mı, yoksa genç bir kadına mı ait olduğunu sordu kendine, ikisi de değildi. Vücudu bir kadınınkine benzemişti bile, ama yüzü olgunlaşmamış bir elma gibiydi henüz.

Aynadaki bir şey durmadan babasını hatırlatıyordu Hilde'ye. Eskiden aşağıda, "atölye"de asılı dururdu bu ayna. Atölye kayıkhanenin hemen üstündeydi ve Hilde'nin babası için bir kütüphane, bir sığınak, bir yazı odasıydı. Hilde evde olduğu zamanlar babasına Albert derdi. Hep büyük bir eser yazmak istemişti Albert. Hattâ bir romana başlamış, ama bitirememişti. Yaşadıkları yöreyi anlatan birkaç şiir ve yazısı Vatanın Dostu bölge gazetesinde düzenli olarak yayımlanıyordu. Babasının adını gazetede görünce, Hilde de neredeyse onun kadar gurur duyuyordu. ALBERT KNAG. En azından Lillesand'da tanınmış bir addı bu. Albert'in büyük dedesinin de adı aynıydı.

Evet, şu ayna. Yıllar önce babası şaka olsun diye insanın aynada kendine göz kırpabileceğini, ama bunu iki gözle birden yapmanın imkânsız olduğunu söylemişti. Büyük pirinç ayna hariç. Çünkü büyük büyükannesinin evlendikten sonra bir çingene kızından satın aldığı sihirli bir aynaydı bu.

Hilde yıllarca uğraştı durdu. Ama insanın iki gözüyle birden aynada kendine göz kırpması, kendi gölgesinden kaçmak kadar zor bir işti. Sonunda bu eski aile yadigârı Hilde'nin oldu. Bütün çocukluğu boyunca bu olanaksız işi becermek için uğraşıp durmuştu.

Bugün biraz düşünceli olması normal sayılırdı. Hep kendi kendisiyle meşgul olması da. Yaş 15...

Birden yatağının kenarındaki başucu masasına gözü ilişti. Büyük bir paket vardı orada. Çok güzel bir gökmavisi kâğıda sarılmış, kırmızı ipek kurdeleyle bağlanmıştı. Belli ki bir doğum günü hediyesi!

Yoksa bu "o" hediye mi? Babasının söz verdiği, onca esrarengiz havalara bürünmüş şu büyük HEDİYE? Lübnan'dan gönderdiği sayısız kartta hep bunun lafını geçirmişti. Ama kendi kendine "sıkı bir sansür" uygulayıp ne olduğunu söylememişti bir türlü.

"Durmadan büyüyen bir hediye," diye yazmıştı Hilde'nin babası. Sonra da yakında tanışacağı bir kızdan söz etmişti. Her kartpostalın bir kopyasını göndermiş bu kıza. Hilde annesinin ağzını aramıştı ama onun da bir şey bildiği yoktu.

En garibi de, hediyenin başka insanlarla paylaşılabilecek bir şey olmasıydı. Ne de olsa Birleşmiş Milletler'de çalışıyordu babası ve eğer bir sabit fikri varsa —ki bir değil pek çok sabit fikre sahipti— o da Birleşmiş Milletler'in bütün dünyada yönetimi üstlenmesi gerektiğiydi. "Umarım Birleşmiş Milletler bir gün bütün insanlığı gerçekten birleştirir," diye yazmıştı kartlardan birine.

Acaba annesi üzümlü kekler, gazoz ve bir Norveç bayrağıyla doğum günü şarkısı söyleyerek yukarı gelmeden önce hediyeyi açması doğru olur muydu? Elbette! Ne de olsa açılsın diye konmuştu paket oraya.

Odayı boylu boyunca geçip paketi başucu masasından aldı Hilde. Ne de ağırdı böyle! Bir kart çıktı içinden: "Hilde'ye babasından, 15. yaşgünü için".

Yatağa oturup dikkatle ipek kurdeleyi çözdü. Paket kâğıdını açtı.

Büyük bir klasör çıktı paketten.

Bu muydu hediye? 15. yaşgünü için onca gürültü koparılan hediye bu muydu? Durmadan büyüyecek ve başka insanlarla da paylaşılabilecek olan hediye?

Şöyle bir baktı Hilde. Klasör daktiloyla yazılmış kâğıtlarla doluydu. Babasının Lübnan'a yanında götürdüğü makinenin yazısıydı bu.

Yoksa Hilde için bütün bir kitap mı yazmıştı?

İlk sayfaya kocaman el yazısı harflerle başlık yazılmıştı: SOFIE'NİN DÜNYASI.

Biraz daha altta daktiloyla yazılı satırlar yer alıyordu:

GÜNEŞ IŞINLARI NEYSE KARATOPRAK İÇİN
GERÇEK AYDINLANMA ODUR BU DÜNYADA
DOĞANLARA
N.F.S. Grundtvig

Hilde sayfayı çevirdi. Bir sonraki sayfanın en üstünde ilk bölümün başlığı yazılmıştı: "Cennet Bahçesi". Yatağına rahatça yerleşti Hilde, klasörü dizlerine dayayıp okumaya başladı.

Sofie Amundsen okuldan eve dönüyordu. Yolun bir kısmını Jorunn'le birlikte yürümüştü. Robotlar hakkında konuşmuşlardı hep. Jorunn'e kalırsa, insan beyni karmaşık bir bilgisayardan ibaretti. Sofie pek emin değildi bundan. İnsanın bir makineden daha fazla bir şey olması gerekmez miydi?

Hilde okumaya devam etti. Az sonra başka her şeyi unutmuştu, hattâ doğum gününü bile. Yine de arada bir satırların arasına bazı soruların karıştığı oluyordu.

Babası bir roman mı yazmıştı acaba? Büyük bir roman yazma denemesine Lübnan'da yeniden girişmiş, bu kez tamamlayabilmiş miydi? Oralarda zamanın çok zor geçtiğinden yakınıp durmuyor muydu zaten?

Sofie'nin babası da dünyayı geziyordu hep. Belli ki Hilde'nin tanışacağı kızdı Sofie...

Bir gün yok olacağını kuvvetle hissederse, yaşamın nasıl sonsuz bir değere sahip olduğunu da asıl o zaman anlıyordu... Dünya nereden çıktı?.. Eninde sonunda herhangi bir zaman herhangi bir şey, boşluktan ve hiçlikten çıkmış olmalı... Ama mümkün mü böyle bir şey? Bu da tıpkı dünyanın hep var olmuş olduğu gibi imkânsız bir düşünce değil mi?

Hilde okudu da okudu. Sofie Amundsen'in Lübnan'dan bir kartpostal aldığını okuduğu anda şaşkınlıktan sıçradı yatakta. "Hilde Møller Knag, Sofie Amundsen eliyle, Kløverveien 3..."

Sevgili Hilde! 15. doğum gününü sevgiyle kutluyorum. Eminim, senin için gelişmene yarayacak bir hediye hazırlamak istememi anlayışla karşılayacaksın. Kartı Sofie'ye gönderdiğim için beni bağışla. En kolayı buydu. Sevgilerimle, Baban.

Bak şunun yaptığına! Hilde babasını zaten hep afacan bir çocuk gibi görmüştü, ama bugün onu bile şaşkına çeviriyordu doğrusu bu adam. Kartı pakete eklemek yerine hediyenin bir parçası haline getirmişti.

Zavallı Sofie! Nasıl da karışmıştı aklı kızcağızın.

Peki ama bir baba açıkça başka yere gitmesi gereken bir doğum günü kartını neden Sofie'nin adresine göndermişti? Hangi baba kızının doğum gününü dolambaçlı yollardan kutlayıp şaşırtmaya kalkardı onu? Neden "en kolayı buydu"? Ve en önemlisi, Hilde'yi nasıl bulacaktı?

Öyle ya, nasıl bulsun zavallıcık? Hilde ikinci bölüme geçti: "Silindir Şapka". Biraz sonra şu esrarengiz kişinin yazdığı uzun mektuba geldi sıra. Hilde soluğunu tuttu.

Neden yaşadığımız konusuna ilgi duymak pul biriktirmek gibi rastlantısal bir ilgi değildir. Böyle sorularla ilgilenen insan neredeyse bu gezegende var olduğumuzdan beri insanların üzerinde konuştukları bir şeyle ilgilenmiş oluyor.

"Sofie kendinden geçmişti neredeyse." Hilde de öyleydi. Babası 15. yaşgünü için bir kitap yazmakla kalmamıştı; çok ilginç ve sırlarla dolu bir kitap çıkartmıştı ortaya.

Kısaca özetleyelim: Beyaz bir tavşan boş bir silindir şapkadan çıkarılır. Bu tavşan çok büyük olduğundan bu numara milyarlarca yıl sürer. İnce tüylerin en tepesinde çocuklar dünyaya gelir. İşte bu yüzden çocuklar bu inanılmaz sihirbazlık numarasına hayret ederler. Ama yaşlandıkça tavşanın tüylerinin diplerine doğru yerleşir, orada kalırlar.

Yumuşak tavşan kürkünün derinliklerinde kendine bir yer aramak üzere olduğunu fark eden sadece Sofie değildi. Hilde bugün on beş yaşına basmıştı ve o da hangi yöne gideceğine karar vermesi gerektiğini hissediyordu şimdi.

Yunanlı doğa filozoflarıyla ilgili bölümü okudu. Babasının felsefeyle ilgilendiğini biliyordu. Gazetede okullara felsefe dersi konması gerektiğini yazmıştı babası. "Felsefe Neden Zorunlu Ders Olmalı?" başlıklı bir makale. Hattâ sınıfın veli toplantısında bile bundan bahsetmişti. Ne kadar utanmıştı o zaman Hilde...

Saate baktı. Yedi buçuk olmuştu bile. Ama neyse ki annesinin yaşgünü kahvaltısıyla gelmesine daha en az bir saat vardı. Sofie'nin başından geçenler ve bütün bu felsefe soruları iyice sarmıştı Hilde'yi. Demokritos bölümünü okudu. Sofie'nin önce bir soru üzerinde düşünmesi gerekmişti: "Lego neden dünyanın en dâhice oyuncağıdır?" Sonra da posta kutusunda "büyük, sarı bir zarf" bulmuştu.

Kendinden önceki filozoflarla bir noktada hemfikirdi Demokritos. Doğadaki değişimler bir şeyin gerçekten "değiştiği" anlamına gelmiyordu. Bu yüzden her şeyin gözle görülemeyecek kadar küçük yapı taşlarından meydana geldiğini varsaymış, her biri ebedî ve değişmez olan bu yapı taşlarına *atom* adını vermişti.

Hilde kırmızı ipek şalı Sofie'nin yatağının altından çıkınca müthiş öfkelendi. Demek ki oraya girmiş! Ama bir şal nasıl böyle bir öykünün içine karışabilirdi? Muhakkak başka bir yerde olmalıydı...

Sokrates'le ilgili bölümün başında Sofie "Norveçli askerlerden oluşan Lübnan'daki Birleşmiş Milletler taburuyla ilgili haber"den birkaç satır okumuştu. "Babamdan da zaten bu beklenir," diye düşündü Hilde. Birleşmiş Milletler askerlerinin barışı korumak için yaptığı çalışmalarla Norveçlilerin çok az ilgileniyor olması Hilde'nin babasını hep üzerdi. Madem kimse ilgilenmiyor, bari Sofie ilgilensin! Böylece medyanın da dikkati çekilir belki.

Felsefe öğretmeninin Sofie'ye yazdığı mektuptaki "ikinci not"u okumak gülümsetti Hilde'yi.

Eğer kırmızı bir ipek şal bulacak olursan, onu dikkatle muhafaza etmeni rica ediyorum. Bazen eşyalar karışabiliyor. Özellikle okullarda ve benzer yerlerde. Bizimki de bir felsefe okulu ne de olsa.

Hilde merdivenden birinin çıktığını duydu. Annesi doğum günü kahvaltısını getiriyordu anlaşılan. Tam kapı vuruluyorken Hilde de Sofie'nin gizli mağarasında Alberto'nun video bandını bulmasını okuyordu.

"İyi ki doğdun Hildeee... İyi ki doğdun Hildeee... İyi ki doğdun..."

Annesi daha merdivendeyken başlamıştı şarkıya.

"...İyi ki doğdun, iyi ki doğdun Hilde."

"Gel!" dedi Hilde, felsefe öğretmeninin Sofie'ye doğruca Akropolis'ten seslenişini okurken. Tıpkı babasına benziyordu Alberto, bakımlı siyah bir sakalı ve mavi bir beresi vardı.

"Doğum günün kutlu olsun, Hilde."

"Hmm..."

"Ama Hilde!"

"Şuraya bırakıver."

"Ama ..."

"Görüyorsun meşgulüm."

"Gerçekten on beş yaşına gelmişsin, onu görüyorum asıl."

"Hiç Atina'ya gittin mi anne?"

"Hayır. Neden sordun?"

"O eski tapınakların hâlâ orada duruyor olması çok tuhaf. İki bin beş yüz yıllık binalar bunlar. Hem en büyüğünün adı da 'Bakirenin Evi'".

"Babandan gelen paketi açtın mı?"

"Ne paketi?"

"Yeter artık, kafanı kaldır da bana bir bak! Aklın başında değil senin."

Hilde klasörü kucağına bıraktı.

Annesi yatağa doğru eğildi. Tepside yanan mumlar, sandviçler ve portakal suyu vardı. Bir de küçük paket. Norveç bayrağını ise ancak koltuk

altına sıkıştırabilmişti.

"Binlerce teşekkür anneciğim. Müthiş güzel bir şey bu. Ama ne yazık ki zamanım yok, anlıyorsun değil mi?"

"Kiliseye saat birde gideceksin."

Ancak şimdi fark edebildi Hilde nerede olduğunu ve annesi de ancak o zaman tepsiyi masaya yerleştirdi.

"Affedersin anne, şuna öyle dalmışım ki..."

Hilde klasörü gösterip devam etti:

"Babamdan..."

"Ama ne yazmış böyle? Ben de senin kadar merak ediyorum. Aylardan beri bir çift aklı başında laf edebilmiş değil."

Anlamadığı bir nedenle Hilde bir tutukluk hissetmişti.

"Hiç canım, bir öykü işte."

"Öykü mü?"

"Evet bir öykü. Aynı zamanda bir felsefe kitabı. Öyle bir şey işte."

"Benim hediyemi açmayacak mısın?"

Hilde hediyeler arasında fark gözetmemesi gerektiğini düşündü ve annesinin getirdiği paketi de açtı hemen. Altın bir bilezik vardı içinde.

"Ne güzel! Binlerce teşekkür."

Yataktan fırlayıp bir öpücük verdi annesine.

Sonra biraz sohbet ettiler.

"Ama şimdi gitsen iyi olur anne. Tam Akropolis'te duruyor, anlıyor musun?"

"Kim duruyor?"

"Bak onu ben de bilmiyorum, Sofie de. Zaten mesele de bu."

"Her neyse. Zaten benim de büroya gitmem gerek. Bir şeyler yemeyi unutma. Elbisen aşağıda asılı."

Sonunda gidebilmişti annesi. Sofie'nin felsefe öğretmeni de gitmişti. Akropolis'ten aşağıya merdivenleri inip Areopagos tepesine tırmanmış, az sonra da pazar yerinde tekrar görünmüştü. Hilde yıkıntıların arasından binaların eski şekliyle ortaya çıkıverdiğini okuyunca neye uğradığını şaşırdı. Babasının sabit fikirlerinden biri de, Birleşmiş Milletler üyesi bütün ülkelerin işbirliği yapıp Atina'nın eski pazar yerini aslına uygun şekilde

yeniden inşa etmeleri gerektiğiydi. Felsefî meseleler üzerinde çalışılabilir, silahsızlanma görüşmeleri yürütülebilirdi burada. Böyle büyük bir proje insanlığı birleştirirdi. "Denizin ortasına petrol platformları kuruyor, aya insan gönderiyoruz, bunu neden yapamayalım," diyordu Hilde'nin babası.

Sonra Platon'u okudu Hilde. "Ruh sevginin kanatlarında 'yuvasına', idealar dünyasına uçmak ister. 'Bedenin zindanından' kurtulur..."

Sofie eski çitten geçip Hermes'i izlemiş ama sonra gözden kaybetmişti. Platonla ilgili bölümü okuduktan sonra ormanın içlerine dalmış, küçük bir gölün kıyısındaki kırmızı kulübeye rastlamıştı. Bjerkely'nin bir resmi asılıydı kulübede. Besbelli Hilde'nin Bjerkely'siydi bu. Bir de Berkeley adlı bir adamın resmini görmüştü Sofie aynı yerde. "Berkeley ve Bjerkely. Biraz tuhaf değil miydi bu?"

Hilde kalın klasörü yatağa bırakıp kitaplığa gitti. On dördüncü yaşgünü hediyesi olan üç ciltlik ansiklopedide "Berkeley" maddesini aradı... ve işte!

> *Berkeley, George, 1685-1753, İngiliz filozof, Cloyne piskoposu. İnsan bilinci dışında maddî bir dünyanın var olduğunu reddeder. B.'e göre duyusal izlenimlerimizin kaynağı Tanrı'dır. B. ayrıca soyut ve genel tasavvurlara yönelttiği eleştiriyle de tanınmıştır. Başlıca yapıtı: A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge (1710).*

Evet, gerçekten tuhaftı. Hilde birkaç saniye olduğu yerde kalıp düşündü, sonra tekrar yataktaki klasöre yöneldi.

Bu iki resmi asan kişi babası olmalıydı. İsim benzerliği dışında başka bir ilişki var mıydı acaba aralarında?

Demek ki Berkeley insan bilinci dışında maddî bir dünyanın var olduğuna inanmayan bir filozofmuş. Böyle birçok garip iddiada bulunmak mümkündü. Ama bu tür iddiaları çürütmek her zaman kolay olmayabiliyordu. Sofie'nin dünyasında geçerliydi böyle bir iddia. Kızcağızın "duyusal izlenimleri" Hilde'nin babası tarafından oluşturuluyordu.

Hilde okudukça daha çok şeyler öğrenecekti nasıl olsa. Sofie'nin aynada iki gözünü kırpan bir kız gördüğünü okuyunca başını klasörden kaldırıp

güldü. "Aynadaki kız Sofie'ye göz kırptı sanki. 'Seni görüyorum Sofie,' der gibiydi, 'Buradayım, aynanın öbür tarafında.'"

Kulübede yeşil cüzdanı da bulmuştu Sofie —üstelik içindeki parayla filan birlikte! Ama nasıl oraya gitmiş olabilirdi cüzdan?

Hadi canım! Bir an için Sofie'nin cüzdanı gerçekten bulduğunu sanmıştı Hilde. Ama bütün bu olanları Sofie'nin gözünden yaşamayı daha sonra da sürdürdü. Her şey o kadar anlaşılmaz, o kadar esrarengizdi ki!

Hilde Sofie'yle yüzyüze tanışma isteği duydu birden. Her şeyin nasıl birbirine bağlandığı hakkında konuşmak istiyordu onunla.

Ama Sofie'nin suçüstü yakalanmamak için hemen kulübeden sıvışması şarttı. Ve tabii kayık gölün ortasına açılmıştı. Babası şu eski hikâyeyi işin içine karıştırmasa olmazdı!

Hilde bir yudum portakal suyu içip karides salatalı ekmeği ısırdı. Platon'un idealar öğretisini eleştirmiş olan "düzenlilik adamı" Aristoteles'i okuyordu o bir yandan da.

Önce duyularda var olmayan hiçbir şeyin bilinçte de var olamayacağını vurgulamıştır Aristoteles. Platon da diyebilirdi ki, önce idealar dünyasında var olmayan hiçbir şey doğada da var olamaz. Aristoteles Platon'un bu şekilde şeylerin sayısını iki katına çıkarmış olduğunu savunmuştur.

Bitki, hayvan ve maden ismi bulma oyununu Aristoteles'in icat ettiğini hiç duymamıştı doğrusu Hilde.

Aristoteles doğada yer alan odaları da düzenlemek istiyordu. Doğadaki her şeyin çeşitli gruplara ve altgruplara ait olduğunu göstermek istemişti.

Aristoteles'in kadınlar hakkındaki görüşleri Hilde'yi hem şaşırtmış hem de irkiltmişti. Böyle büyük bir filozofun aynı zamanda koca bir budala oluşu şaşırtıcıydı gerçekten.

Sofie Aristoteles'i okuyunca kendi odasını toplama gereği duymuştu. Ve bütün o karışıklığın ortasında bir ay önce Hilde'nin dolabından kaybolmuş

olan beyaz çorabı da bulmuştu. Alberto'nun yazdığı bütün mektupları bir klasörde topladı Sofie. "Elli sayfayı geçmişti bile elindeki yazılar." Hilde ise 124. sayfadaydı. Ama tabii Alberto Knox'un felsefî mektuplarının yanında Sofie'nin öyküsünü de okuyordu.

Bir sonraki bölümün adı "Helenizm"di. İlk kez bu bölümde Sofie, üstünde Birleşmiş Milletler'e ait bir cip resmi bulunan bir kartpostal bulmuştu. 15 Haziran tarihinde Birleşmiş Milletler taburu tarafından damgalanmış bir karttı bu. Babasının postaya vermek yerine klasöre yapıştırdığı kart gibi bir şey yani.

Sevgili Hilde! On beşinci yaşını kutlamakta olduğunu varsayıyorum. Yoksa doğum günü geçti mi? Neyse, hediyenin ne kadar kalıcı bir şey olduğu önemli sayılmaz. Bir bakıma yaşamın boyunca sürüp gidecek bir hediye bu. Ben yine de doğum gününü bir kez daha kutluyorum. Sanırım kartı neden Sofie'ye yolladığımı şimdi anlamışsındır. Onu sana getireceğinden eminim.

Not: Annen cüzdanını kaybettiğini söyledi. 150 Kronu ben sana veririm. Okul yaz tatiline girmeden önce yeni bir öğrenci kimliği alabileceğinden de şüphem yok. Sevgiler, Baban.

Hiç de fena değil hani. Böylece Hilde'nin tam 150 Kronu daha var demekti. Anlaşılan kendi hazırladığı hediyeyle yetinmemişti babası.

Biraz daha okuyunca Sofie'nin yaşgününün de 15 Haziran olduğunu öğrendi Hilde. Ama öyküdeki takvimler henüz Mayısın ilk yarısını gösteriyordu. Belli ki Hilde'nin babası bu bölümü o sıralarda yazıp kartpostala ileriki bir tarihi koymuştu.

Bu arada zavallı Sofie de kendisini bekleyen Jorunn'e yetişmek için süpermarkete doğru koşmakla meşguldü.

Kimdi bu Hilde? Babası Sofie'nin onu bulacağından nasıl böyle emin olabiliyordu? Zaten kartları doğrudan kızına yollamak yerine Sofie'ye göndermesinin hiç anlamı yoktu.

Hilde de Plotinos'le ilgili kısmı okurken kendini boşlukta yüzüyor gibi hissetmeye başlamıştı.

Bak söylüyorum, gördüğümüz her şeyde tanrısal sırrın bir parçası saklıdır. Bir ayçiçeğinden ya da bir gelincikten parladığını görürüz onun. Ağaç dalından uçan bir kelebek —ya da akvaryumda yüzen bir balık— gördüğümüzde, bu derin sırra biraz daha yaklaşırız. Ama Tanrı'ya en çok yaklaştığımız yer, kendi ruhumuzdur. Ancak orada yaşamın büyük sırrıyla birleşebiliriz. Hattâ nadiren de olsa, kendimizi bu *tanrısal sırla aynı* hissettiğimiz anlar vardır.

Şimdiye kadar okudukları arasında Hilde'yi en çok sarsmış olan buydu. Ama en basit şeylerden biriydi aynı zamanda: Her şey birdir ve bu "birlik" de herkesin pay aldığı tanrısal sırdır.

Bu aslında inanılması gereken bir şey değildi Hilde'ye göre, düpedüz böyleydi işte. Ve üstelik herkes, kendine nasıl uyuyorsa o şekilde dahil oluyordu bu "tanrısal" sözcüğüne.

"Hızla bir sonraki bölümü açtı. Sofie ve Jorunn 17 Mayıs gecesini çadırda geçireceklerdi. Şimdi de Binbaşının Kulübesi'ne gidiyorlardı...

Birkaç sayfa okuduktan sonra Hilde heyecan içinde yataktan kalktı, klasörü sımsıkı tutarak odanın içinde dolaşmaya başladı.

Böyle utanmazca bir şeyle pek az karşılaşmıştı şimdiye kadar! Babası mayısın ilk yarısında Hilde'ye yolladığı bütün kartpostallarını ormanın ortasındaki şu küçük kulübede iki kıza buldurtuyordu. Üstelik tıpatıp aynı kartlar. Hilde gelen her kartı defalarca okumuştu, hepsini ezbere biliyordu neredeyse.

Sevgili Hilde! Doğum gününle ilgili bütün o sırları içimde tutacağım diye uğraşmaktan patlamak üzereyim. Her gün kimbilir kaç defa telefon edip her şeyi anlatmak geliyor içimden, kendimi zor tutuyorum. Bu arada hediye büyüyor da büyüyor. Ve tabii biliyorsun, bir şey ne kadar büyürse, onu kendimize saklamak da o derece zorlaşır.

Sofie Alberto'dan iki mektup daha aldı. Yahudiler, Yunanlılar ve iki büyük kültür dünyasıyla ilgiliydi bunlar. Tarihi böyle kuşbakışı izlemek Hilde'nin hoşuna gitmişti. Okulda böyle şeyler öğrendikleri yoktu hiç. Varsa yoksa ayrıntılar ve yine ayrıntılar... Mektup bittiğinde babası da Hilde'ye İsa ve Hıristiyanlık hakkında yepyeni bir bakış açısı armağan etmiş bulunuyordu. Goethe alıntısını da çok beğendi Hilde: "Üç bin yılın hesabını göremeyen, karanlıkta yolunu bulamaz, günü gününe yaşar ancak."

Bir sonraki bölüm Sofie'nin mutfak penceresine gelip yapışıveren kâğıt parçasıyla başlıyordu. Tabii bu da Hilde'ye gönderilen doğum günü tebriklerinden biriydi.

Sevgili Hilde! Bu kartı okuduğunda doğum günün belki de geçmiş olacak. Ama umarım hâlâ doğum günündür ya da en azından geçeli çok olmamıştır. Sofie için bir veya iki haftanın geçmiş olması bizim için de aynı şeyin söz konusu olduğu anlamına gelmez. Yazdönümü gecesinde evde olacağım. O zaman uzun uzun bahçedeki salıncakta oturup birlikte denizi seyredeceğiz Hilde. Anlatacak çok şeyimiz olacak.

Sonra Alberto Sofie'ye telefon etti. Sofie ilk kez duyuyordu Alberto'nun sesini.

"Sanki bir savaştan bahseder gibisin."

"Ruhsal bir mücadele desek daha uygun olur sanırım. Hilde'nin dikkatini çekmek ve babası Lillesand'a gelmeden önce onu bizim tarafımıza kazanmak zorundayız."

İşte bu yüzden Sofie bir Ortaçağ keşişi kılığındaki Alberto Knox'la 12. yüzyıldan kalma taş bir kilisede buluşmuştu. Kilise! Hilde saate baktı. Biri çeyrek geçiyordu... Zamanı hepten unutmuş gitmişti.

Kendi doğum gününde kiliseyi kaytarmak o kadar da kötü değildi belki, ama bu doğum gününde sinirini bozan bir şey vardı. Kiliseye gitmemekle birçok kişinin doğum gününü kutlamasından mahrum kalmıştı. Aman, neyse! Nasıl olsa yeterince kutlayan oluyordu.

Ama az sonra uzun bir vaaz dinlemek zorunda kaldı Hilde. Anlaşılan vaaz kürsüsüne çıkmak Alberto için sorun değildi. Hilde, Hildegard'a hayaller halinde kendini gösteren Sophia ile ilgili kısmı okuyunca, bir kez daha ansiklopediye bakmak gereği duydu. Ama ne Hildegard'ı bulabildi ne de Sophia'yı. Ne olacak işte! Konu kadınlar ya da kadınlara ait bir şey olunca, aydaki bir krater gibi sessizleşivermişti koca ansiklopedi. Bir erkek derneği bütün bu ansiklopedileri sansürlüyor olmasın?

Bingen'li Hildegard vaizdi, yazardı, hekimdi, botanikçiydi ve doğa araştırmacısıydı. Üstelik "bir bakıma kadınların Ortaçağ'da erkeklerden daha pratik —ve aslında daha bilimsel— olduğuna güzel bir örnekti." Buna rağmen ansiklopedide adı bile geçmiyordu. Tam bir rezalet!

Hilde Tanrı'nın bir de kadınsı yanı olduğunu, bir "analık doğasına" sahip bulunduğunu daha önce hiç duymamıştı. Ve onun bu yanına Sophia deniyordu demek. Ama ansiklopediyi hazırlayanlar bu kavram için de mürekkep harcamamayı uygun bulmuştu işte!

Ansiklopedide bu kavrama biraz olsun benzeyen bir şeye rastladı Hilde: İstanbul'daki Aya Sofya adlı kilise. Bu sözcükler "kutsal bilgelik" anlamına geliyordu. Bir ülkenin başkenti ve kimbilir kaç kraliçe Sophia adını taşıyordu, ama ansiklopedide bu "bilgeliğin" dişil olduğu hiç belirtilmemişti. Eğer bu da sansür değilse...

Hilde okumaya devam ettikçe Sofie'nin kendisine gerçekten "göründüğünü" hissetti. Siyah saçlı kızı karşısında görüyordu sanki.

Neredeyse bütün geceyi Meryem Ana Kilisesi'nde geçiren Sofie eve geldiğinde, ormandaki kulübeden aldığı pirinç aynanın karşısına geçmişti.

Keskin hatlarıyla kendi yüzü ve kendinden başkasına ait olamayacak kara, "pırasa" saçları görülüyordu aynada. Ama bu yüzün arkasında bir başka kızın yüzü daha saklıydı.

Birden aynadaki yabancı iki gözünü birden hızla açıp kapamaya başladı. Aynanın öbür tarafında gerçekten var olduğunu anlatmak istiyordu sanki. Sadece birkaç saniye... Sonra kayboldu görüntü.

Hilde de kimbilir kaç kez aynanın karşısında durup orada bir yabancı görmeye çalışmıştı. Ama babası nereden biliyordu bunu? Hem siyah saçlı biri değil miydi aynada hep aradığı? Zaten büyük büyükannesi de aynayı bir çingene kadından almıştı ya...

Hilde klasörü tekrar aldığında ellerinin titrediğini fark etti. Sofie'nin "öbür tarafta" bir yerde gerçekten var olduğuna inanıyordu.

Şimdi de Sofie, Hilde ve Bjerkely'yi görüyordu rüyasında. Hilde ise Sofie'yi ne görüyor ne de duyabiliyordu. Ama sonra —evet, Sofie iskelede Hilde'nin altın kolyesini bulmuştu rüyada. Ve işte Hilde'nin adının baş harfleri kazılı bu kolye uyanan Sofie'nin yatağından çıkıvermişti.

Hilde durup düşünmeye başladı. Altın kolyesini de mi kaybetmişti yoksa? Komodine gidip takı kutusunu çıkardı. Babaannesinin vaftiz töreninde boynuna taktığı altın haçlı kolyesi yerinde yoktu!

Bu güzel kolyeyi de kaybetmişti demek! Her neyse. Ama kendi bile fark etmediği halde, babası nasıl bilebilirdi bunu?

Ve bir şey daha: Sofie rüyasında Hilde'nin babasının Lübnan'dan döndüğünü açıkça görmüştü. Oysa buna daha bir hafta vardı. Sofie'nin rüyası bir kehanet miydi acaba? Eve geldiğinde, bir şekilde Sofie'nin de orada olacağını mı söylemek istiyordu babası? Yeni bir arkadaşı olacağını yazmıştı bir yerlerde...

Hilde çok net ama son derece kısa süren bir sezgiyle Sofie'nin sadece kâğıt ve mürekkepten ibaret olmadığını kavradı. Sofie vardı.

AYDINLANMA ÇAĞI

...iğne üretiminden
top dökümüne kadar...

Hilde, Rönesans bölümünü okumaya başlamışken, annesinin eve döndüğünü duydu. Saate baktı. Dört olmuştu.

Annesi hızla merdivenleri çıkıp odaya daldı.

"Kiliseye gitmedin mi?"

"Gittim tabii."

"Ama... üstüne ne giydin?"

"Şu anda üstümde ne varsa onu."

"Geceliğini mi?"

"Şey... Meryem Ana Kilisesine gittim de."

"Meryem Ana Kilisesi mi?"

"Evet, Ortaçağdan kalma taş bir kilise."

"Hilde!"

Hilde klasörü dizlerinin üzerine bırakıp annesine baktı.

"Dalıp gitmişim anne. Özür dilerim. Ama öyle heyecanlı bir şey ki okuduğum. Anlarsın işte."

Annesi gülümsedi bunun üzerine.

"Büyülü bir kitap bu," diye ekledi Hilde.

"Ya, öyle mi. Bir kez daha Hilde, doğum günün kutlu olsun!"

"Aman anne, yaşgünü kutlamalarından bıktım artık."

"Ama ben... Ben biraz dinleneyim, sonra nefis bir yemek yaparım, birlikte güzelce yeriz. Çilek aldım biraz."

"İzin verirsen okumaya devam edeceğim."

Annesi odadan çıktı, Hilde de bir kez daha okumaya koyuldu.

Sofie Hermes'le birlikte kentte yürüyordu. Alberto'nun evindeki merdivende Lübnan'dan gelme bir karta rastladı yine. Bunun da tarihi 15/6 idi.

Bütün bu tarihlerin sistemini ancak şimdi anlamıştı Hilde: 15 Haziran'dan önceki tarihlere sahip olan kartlar babasının zaten göndermiş olduklarının "kopyasıydı". Üzerinde 15 Haziran yazanları ise şimdi klasörle birlikte almış oluyordu.

Sevgili Hilde! Sofie şu anda felsefe öğretmeninin evine giriyor. Yakında on beş yaşına basacak. Oysa senin doğum günün belki de dündü. Ya da bugün mü Hilde'cik? Eğer bugünse, saat herhalde henüz çok geç değildir. Ama saatlerimiz hep aynı zamanı göstermiyor...

Hilde Alberto'nun Sofie'ye Rönesans, yeni bilim ve 17. yüzyıl rasyonalist ve Britanya empiristleri hakkında anlattıklarını okudu.

Babasının klasör sayfalarına yapıştırdığı yeni kartpostallar ve kutlamalarla karşılaştıkça heyecanlanıyordu. Kompozisyon defterinden ya da soyulmamış bir muzun içinden çıkabiliyordu bu kutlamalar, hattâ bilgisayara bile sızabiliyordu. Babası hiç zahmete girmeden Alberto'nun "dilinin sürçmesini" sağlayabiliyor, Sofie yerine Hilde dedirtiyordu. Ama herhalde en acayibi de Hermes'in "Doğum günün kutlu olsun Hilde!" demesiydi.

Hilde de Alberto gibi düşünüyordu. Babası kendini Tanrı'yla ve tanrısal öngörüyle karşılaştırarak fazla ileri gitmişti. Ama kimin gibi düşünmüş oluyordu böylece? Bu kınama dolu —ya da özeleştirel— sözleri Alberto'ya söyleten yine babasıydı ne de olsa! Tanrı'yla yapılan karşılaştırma o kadar da saçma değildi demek ki. Sofie'nin dünyasında Hilde'nin babası bir bakıma her şeye gücü yeten Tanrı gibiydi.

Alberto, Berkeley'i anlatmaya başlarken, Hilde de Sofie kadar heyecanlanmıştı. Ne olacaktı acaba? Sıra insanın bilinci dışında maddî bir dünyanın var olduğunu reddeden bu filozofa geldiğinde görülmemiş bir şeylerin olacağı belliydi. Sözlükte de yazıyordu ya!

Berkeley bölümü Sofie ve Alberto'nun pencereden bakıp Hilde'nin babası tarafından gönderilen uçağı seyretmesiyle başladı. Doğum gününü kutlayan uzun bir pankart taşıyordu uçak. Bir yandan da koyu bulutlar toplanıyordu kentin göğünde.

Yani bütün soru "olmak ya da olmamak"tan ibaret değildir. Soru aynı zamanda ne olduğumuzdur. Et ve kemikten oluşmuş gerçek insanlar mıyız? Dünyamızdaki şeyler sahici mi? Yoksa her tarafımız salt bilinçle mi çevrili?

Sofie'nin tırnak yemeye başlamasına şaşmamalı. Hilde'nin böyle kötü bir huyu hiç olmamıştı, ama şu anda onun da sinirleri iyice gerilmiş durumdaydı.

Ve sonunda o an geldi çattı. Her şeyi belirleyen irade ya da tinin Sofie ve kendisi açısından Hilde'nin babası olabileceğini söylüyordu Alberto.

"Yani bizim için bir tür Tanrı o."

"Evet, üstelik yüzü bile kızarmıyor. Oysa utanmalı bu yaptığından."

"Ya Hilde'nin kendisi?"

"O bir melek, Sofie."

"Melek mi?"

"Hilde bu 'tinin' seslendiği kişi."

Bunun üzerine Alberto'dan ayrılıp yağmura aldırmadan dışarı fırlamıştı Sofie. —Dün gece, Sofie kentte koştuktan birkaç saat sonra Bjerkely'de patlayan aynı fırtına mıydı bu yoksa?

Yarın doğum günüm, diye düşündü. İnsanın 15. yaşgününden tam bir gün önce yaşamın aslında bir rüya olduğunu anlaması ne acı! Tıpkı rüyada piyangodan milyonlar kazanıp ikramiyeyi almak üzereyken uyanıvermek gibi...

Sofie koşarak ıslak spor alanını geçti. Karşıdan koşarak birinin kendisine doğru geldiğini fark etti sonra. Annesiydi bu. Korkunç

şimşekler gökyüzünü parçalıyordu adeta.

Annesi Sofie'yi kucakladı.

"Bize ne oluyor böyle yavrum?"

"Bilmiyorum," dedi Sofie ağlaya ağlaya. "Her şey kötü bir rüya gibi."

Hilde gözlerinin yaşardığını hissetti. "Olmak ya da olmamak —işte bütün mesele."

Klasörü yatağa atıp ayağa fırladı. Odanın içinde gidip geliyordu durmadan. Sonunda pirinç aynanın karşısına geçip öylece kalakaldı —ta annesi yemeğe çağırana kadar. Kapı vurulduğunda orada ne kadar durduğunun farkında bile değildi. Ama aynadaki görüntünün kendisine iki gözünü birden kırptığından emindi, hem de kesinlikle.

Yemek sırasında Hilde kendisi için yapılanların değerini bilen iyi bir doğum günü çocuğu olmaya çalıştı. Ama aklı hep Sofie ve Alberto'daydı.

Hilde'nin babasının her şeyi belirlediğini artık bildiklerine göre, ne olacaktı şimdi halleri? Ama —gerçekten biliyorlar mıydı bunu? Herhangi bir şey bildiklerini düşünmek saçma olurdu herhalde. Onların anlamasını sağlayan da Hilde'nin babası değil miydi? Yine de sorun aynıydı. Sofie ve Alberto her şeyin nasıl birbirine bağlandığını "biliyorlarsa", bir bakıma sonları gelmiş demekti.

Birden Hilde'nin aklına müthiş bir şey geldi. Koca bir patates parçası boğazına takılıp kalacaktı neredeyse. Aynı durum kendi dünyası için de geçerli olabilirdi pekâlâ, insanlar kuşkusuz doğa yasalarını kavramakta hep biraz daha ileri gidebilmişlerdi. Ama felsefe ve bilim, bulmacanın son parçalarını çözdüğünde, tarih hâlâ yoluna devam edebilecek miydi bakalım? Yoksa insanlık tarihinin sonu yaklaşmakta mıydı? Düşünce ve bilimin gelişmesi ile sera etkisi ve yağmur ormanlarının tükenmesi gibi durumlar arasında bir bağlantı yok muydu? İnsanın bilme güdüsünü "ilk günah" saymak pek de saçma değildi belki de.

Öyle önemli ve korkutucu bir soruydu ki bu, Hilde aklından çıkarmaya çalıştı onu. Hem zaten babasının verdiği doğum günü hediyesini okudukça, bunları biraz daha iyi anlayabilecekti.

Çilekli dondurmalarını yedikten sonra annesi sordu:

"Başka ne istersin hayatım? Haydi en çok ne istiyorsan onu yapalım."

"Biliyorum, biraz tuhaf kaçacak ama en çok istediğim, babamın hediyesini okumaya devam etmek."

"Ama dikkat et, aklını başından almasın."

"Yok canım."

"Bir pizza ısıtıp televizyonda polisiye dizi izlesek?"

"Belki."

Hilde'nin aklına Sofie'nin annesiyle nasıl konuştuğu geldi o anda. Babası Hilde'nin annesinden de ilham almış olmalıydı bu anne tipini yaratırken. Ne olur ne olmaz diye, evrenin silindir şapkasından çıkarılan beyaz tavşandan söz etmemeye karar verdi —en azından şimdilik...

"Ha, bir de..." dedi kalkarken.

"Efendim?"

"Şu altın haçlı kolyemi bulamıyorum."

Annesi anlamlı anlamlı baktı Hilde'ye.

"Ben onu birkaç hafta önce iskelede buldum. Orada düşürdün belli ki, seni dağınık kız!"

"Babama bahsettin mi bundan?"

"Bilmem, hatırlamıyorum. Galiba..."

"Nerede peki kolye?"

"Bir dakika."

Hilde'nin annesi yatak odasına gitti. Az sonra hayret dolu bir ses duyuldu odadan ve annesi geri geldi.

"Görüyor musun bak, bu defa da ben bulamadım."

"Tahmin etmiştim."

Hilde annesini öpüp yine kendi odasına çıktı. Nihayet! Artık Sofie ve Alberto'nun öyküsünü okumaya devam edebilecekti. Yatağa uzanıp koca klasörü dizlerine yasladı.

Sofie ertesi sabah annesinin odaya girmesiyle uyandı. Elindeki tepsi hediyelerle doluydu. Boş bir gazoz şişesine bir bayrak koymuştu.

"Doğum günün kutlu olsun Sofie!"

Uykusunu alamamış olan Sofie gözlerini ovuşturdu. Önceki gün olan her şeyi hatırlamaya çalışıyordu. Ama bütün bunlar bir bulmacanın parçaları gibiydi. Parçalardan biri Alberto'ydu, bir diğeri de Hilde ve binbaşı. Biri Berkeley, biri de Bjerkely. Bulmacanın en berbat, en kara parçası da o korkunç fırtınaydı. Sofie bir sinir krizi geçirmişti adeta. Annesi onu kurulamış, bir fincan ballı sıcak süt içirip yatırmıştı. Hemen uyuyuvermişti Sofie.

"Yaşıyorum galiba", dedi hırıltılı bir sesle.

"Elbette yaşıyorsun. Ve bugün on beş yaşına bastın."

"Emin misin bundan?"

"Evet, eminim. Bir anne biricik çocuğunun ne zaman doğduğunu bilmez mi hiç? 15 Haziran 1975'te, saat bir buçukta Sofie. Hayatımın en mutlu ânıydı bu."

"Bütün bunların bir rüya olmadığından emin misin?"

"Öyle de olsa, çok güzel bir rüya. Üzümlü kek ve gazozla, doğum günü hediyelerinle birlikte uyanıyorsun uykundan."

Hediyelerin durduğu tepsiyi bir iskemleye bırakıp kısa bir süre için odadan çıktı. Tekrar geldiğinde, üzümlü kek ve gazozla dolu bir tepsi vardı elinde. Onu da Sofie'nin ayakucuna koydu.

Şimdi her şey normal bir yaşgününe benzemeye başlamıştı. Hediyeler açılıyor, ta on beş yıl öncesinin ilk ağlayışlarına kadar anılar tazeleniyordu. Annesi bir tenis raketi almıştı Sofie'ye. Gerçi henüz hiç tenis oynamamıştı, ama Kløverveien'e sadece iki dakika uzaklıkta bir kort vardı. Babasının gönderdiği hediye ise mini televizyon ve FM radyodan oluşan bir cihazdı. Ekran bir fotoğraf kadardı ancak. Ayrıca yaşlı teyzelerin, aile dostlarının hediyeleri gelmişti.

Sonunda annesi sordu:

"Ne dersin, bugün izin alayım mı?"

"Yoo, o da nereden çıktı?"

"Dün çok sıkıntılıydın. Böyle devam ederse, bir psikologa gitmemiz gerekecek bence."

"Buna gerek olmayacak."

"Sadece fırtınadan mıydı? Yoksa o Alberto'nun da bir ilgisi var mı?"

"Ya sana ne demeli? 'Bize ne oluyor böyle yavrum?' diye sormadın mı?"

"Garip birileriyle buluşmak için şehirde dolaşmanı kastettim ben. Belki de kabahat bende..."

"Boş zamanlarımda felsefe kursu görüyorsam, bunda kimsenin 'kabahati' filan yok. Sen git büroya. Zaten saat onda okulda olmamız lazım. Karneler veriliyor bugün. Sonra da keyfimize bakacağız."

"Notların nasıl peki?"

"Son karneden daha iyi en azından."

Annesi çıktıktan az sonra telefon çaldı.

"Sofie Amundsen."

"Ben Alberto."

"Aa..."

"Binbaşı dün bütün cephanesini harcadı."

"Ne diyorsun, anlamadım."

"Fırtına, Sofie."

"Neye inanacağımı bilemiyorum artık."

"Gerçek bir filozofun sahip olması gereken ilk erdem de budur zaten. Bu kadar kısa zamanda bunca şey öğrendin diye gurura kapılacağım neredeyse."

"Korkarım hiçbir şey gerçek değil."

"Buna varoluşsal kaygı denir ve genellikle yeni bir bilginin kapısını aralar."

"Galiba kursa biraz ara versem iyi olacak."

"Sizin bahçede çok kurbağa var mı şu sıralar?"

Sofie kendini tutamayıp güldü.

"Sanırım devam etsek daha iyi olur. Ayrıca, doğum günün kutlu olsun! Yazdönümü gününe kadar kursu tamamlamış olmalıyız. Tek umudumuz bu."

"Ne konudaki umudumuz?"

"Rahat mısın oturduğun yerde? Bu öyle çabucak olacak iş değil, biliyorsun."

"Rahatım yerinde."

"Descartes'ı hatırlıyor musun?"

"Düşünüyorum, demek ki varım."

"Bizim kendi yöntemsel şüphemiz açısından bakarsak, henüz elimizde hiçbir şey yok. Düşünüyor muyuz, bunu bile bilmiyoruz. Belki de bizim düşünce olduğumuz çıkacak ortaya ve bu da insanın kendisinin düşünüyor olmasından çok farklı. Ne olursa olsun, bizi Hilde'nin babasının düşünüp bulduğunu kabul etmemiz için yeterince kanıt var. Lillesand'lı binbaşının kızını doğum gününde eğlendirmeye yarıyoruz. İzliyor musun?"

"Evet.."

"Ama işte bunda bir çelişki saklı. Eğer biz düşünce ürünüysek, o zaman hiçbir şeye 'inanma' hakkımız olmaz. O zaman bu telefon görüşmesi de sadece bir kurgu demektir."

"Öyleyse bir gıdım bile özgür iradeye sahip değiliz. Yani söylediğimiz ve yaptığımız her şeyi binbaşı planlıyor. Telefonu kapatsak da olur demek ki."

"Yoo, şimdi fazla basite indirgemiş oldun."

"Niye peki?"

"Hayal ettiğimiz her şeyi planlayan bir insan olduğunu mu söylemek istiyorsun? Hilde'nin babası yaptığımız her şeyi biliyor olabilir. Onun bu her şeyi bilişinden kurtulmak kendi gölgemizden kaçmak kadar zor belki de. Ama bir şey henüz belli değil —zaten ben de bir plan geliştirmeye bu noktadan başladım. Binbaşı, olacak her şeyi önceden kararlaştırdı mı? Belki de tam şu anda, yani biz konuşuyorken karar veriyor. İşte tam böyle anlarda söylediklerimize ve yaptıklarımıza yön veren girişim gücü bize geçiyor olabilir. Tabii böyle bir inisiyatif binbaşının gücüyle karşılaştırılamayacak kadar zayıf. Konuşan köpekler, yaşgünü pankartı taşıyan pervaneli uçaklar, muzdan çıkan kâğıtlar ve ısmarlama fırtınalar gibi dışardan dayatılmış şeylere karşı savunmasızız haliyle. Ama zayıf da olsa kendi karşıt irademiz bulunduğu ihtimalini yok sayamayız."

"Nasıl olabilir ki bu?"

"Binbaşı elbette bizim küçük dünyamızdaki her şeyi biliyor. Ama bu onun her şeye muktedir olduğunu göstermez. En azından biz kendi yaşamımızı sanki o öyle değilmiş gibi yaşamak zorundayız."

"Sanırım anladım ne demek istediğini."

"Bütün mesele, gizlice kendi başımıza bir şey yapabilmek. Binbaşının farkına bile varamayacağı bir şey olmalı bu."

"Ama var olmadığımıza göre, nasıl olabilir ki böyle bir şey?"

"Kim söyledi var olmadığımızı? Asıl soru var olup olmadığımız değil, ne olduğumuz ve kim olduğumuz. Binbaşının bölük pörçük bilincinde uyanan fikir ve heyecanlardan ibaret olduğumuz ortaya çıksa bile, bu bizim küçücük varoluşumuzu almaz elimizden."

"Özgür irademizi de mi almaz?"

"Konuyu henüz araştırıyorum Sofie."

"Ama Hilde'nin babası 'konuyu araştırdığını' da gayet iyi biliyor."

"Elbette. Ama ne planladığımı bilmiyor. Bir Arşimet noktası bulmaya çalışıyorum."

"Arşimet noktası mı?"

"Arşimet, Helenistik dönemde yaşamış bir bilim adamıydı. 'Bana sabit bir nokta verin, dünyayı yerinden oynatayım.' diyordu. Binbaşının içevreninden dışarı sıçrayabilmek için bizim de böyle bir noktaya ihtiyacımız var."

"Pek kolay bir iş değil bu."

"Doğru. Üstelik ancak felsefe kursunu tamamladıktan sonra paçayı kurtarabiliriz. O zamana kadar bizi sımsıkı tutacaktır avucunun içinde. Belli ki sana günümüze kadar bütün çağları anlatmama karar vermiş. Ama sadece birkaç günümüz var. Ondan sonra Ortadoğu'dan kalkan bir uçağa binecek. Bjerkely'ye gelmeden önce kendimizi onun düşgücünden kurtaramazsak işimiz biter."

"Korkutuyorsun beni..."

"Önce Fransız Aydınlanma Çağı hakkında başlıca bilgileri anlatmam gerek. Sonra kabaca Kant'ın felsefesine bakarız, ardından da Romantizme. Tam da bizim işimize yarayacak bir filozof olan Hegel'e geliriz böylece.

Onu ele alınca da, Hegel felsefesiyle ateşli bir hesaplaşmaya girişmiş olan Kierkegaard'la da tanışmadan olmaz. Marx, Darwin ve Freud'dan da bahsetmemiz şart. Bitirirken biraz da Sartre ve Varoluşçuluğa değindik mi, planımızı gerçekleştirebiliriz."

"Bir haftada nasıl yapacağız bunca işi?"

"Hemen başlamamız gerek. Şimdi çıkıp gelebilir misin?"

"Okula gitmeliyim. Sınıfta küçük bir kutlama yapıp sonra da karneleri alacağız."

"Boşver kutlamayı filan. Eğer salt bilinçten ibaretsek, gazoz ve pastaların lezzetli olduğu da bir fanteziden ibaret demektir."

"Ama ya karnem..."

"Sofie, ya harika bir evrende, yüz milyarlarca galaksiden birinde bulunan ve ancak bir toz taneciği gibi kalan bir gezegende yaşıyorsun, ya da bir binbaşının bilincindeki birkaç elektromanyetik dalgadan başka bir şey değilsin. Ama böyle bir durumda kalkmış karneden söz ediyorsun! Utanmalısın!"

"Özür dilerim."

"Yine de bana gelmeden önce okula uğrayabilirsin. Son gün okulu kırarsan belki Hilde hoşlanmaz bundan. Onun kendi doğum gününde okula gideceği kesin. Çünkü bir melek o."

"Öyleyse okuldan sonra gelirim hemen."

"Binbaşının Kulübesi'nde buluşuruz."

"Binbaşının Kulübesi'nde mi?"

"Klik..."

Hilde klasörü kucağına bıraktı. Babası son gün okulu kırdığı için, içinde bir sıkıntı yaratmayı başarmıştı doğrusu. Ne uyanık adam!

Bir süre öylece oturup düşündü Hilde. Alberto nasıl bir plan kuracaktı acaba? Klasördeki son sayfayı okusa... Yo hayır, bu hile yapmak sayılır. En iyisi bir an önce hepsini okumak.

Hilde Alberto'nun temel bir noktada haklı olduğuna inanmıştı. Babasının Sofie ve Alberto'ya olan her şey üzerinde genel bir kontrole sahip olduğu doğruydu. Ama yazarken olacakların hepsini de önceden biliyor değildi. Belki de alelacele yazarken ancak çok sonra fark edeceği bir hata yapabilirdi. İşte tam bu "hatalı" noktada Sofie ve Alberto biraz özgürlüğe sahipti.

Bir kez daha Hilde'nin içini Sofie ve Alberto'nun gerçekten var olduğuna dair gizemli bir duygu kapladı. Denizin en durgun göründüğü anda bile derinlerde bir şeyler olup olmadığını bilemeyiz diye düşündü.

Ama neden düşünmüştü böyle bir şeyi?

Ne olursa olsun, yüzeysel bir düşünce değildi bu.

Sofie'ye okulda tebrik yağdı, her zamanki gibi bir doğum günü kutlamasıydı bu. Belki gazoz ve karneler herkesi heyecanlandırdığından, Sofie'nin doğum günü de daha bir coşkuyla karşılanmıştı.

Öğretmen iyi bir yaz dileyerek öğrencileri salınca Sofie eve koştu hemen. Jorunn tutmak istedi onu, ama Sofie bir yandan koşup bir yandan seslenerek, çok acele halletmesi gereken bir şey olduğunu anlattı.

Posta kutusunda Lübnan'dan gelme iki kart vardı. İkisinde de aynı yazı okunuyordu: "HAPPY BIRTHDAY —15 YIL". Hazır yaşgünü kartlarındandı bunlar.

Birine her zamanki adres yazılmıştı: "Hilde Møller Knag, Sofie Amundsen eliyle..." Buna karşılık diğer kart bizzat Sofie'ye gönderilmişti. İkisinin de damgası aynıydı: "Birleşmiş Milletler Taburu, 15 Haziran".

Sofie önce kendi kartındaki elyazısını okudu:

Sevgili Sofie Amundsen! Bugün senin de doğum gününü kutlamak istiyorum. Bütün kalbimle mutluluklar dilerim Sofie. Şimdiye kadar Hilde için yaptığın her şeye teşekkür ederim. Sevgiler, Albert Knag, Binbaşı

Sofie ne yapacağını bilemiyordu pek. Sonunda Hilde'nin babası ona da bir kart göndermişti. Biraz duygulandırdı bu Sofie'yi.

Hilde'nin kartında şunlar yazılıydı:

Sevgili Hilde'cik! Şu anda Lillesand'daki tarihi de, saati de bilemiyorum. Ama dediğim gibi, pek önemli değil bu. Eğer seni iyi tanıyorsam, son ya da sondan bir önceki doğum günü tebriki için gecikmiş olamam. Ama sen de öyle çok geç kalmasan iyi olur! Alberto birazdan Fransız Aydınlanma düşüncesini anlatacak sana. Yedi nokta üzerinde duracak:

1. Otoritelere başkaldırma
2. Rasyonalizm
3. Aydınlanma fikri
4. Kültürel iyimserlik
5. Doğaya dönüş
6. İnsancıllaştırılmış Hıristiyanlık
7. İnsan hakları

Belli ki binbaşının gözü üstlerindeydi hâlâ.

Sofie eve girip çok iyi notlarla dolu karnesini mutfak masasına bıraktı. Sonra sürünerek çiti aşıp ormana koştu.

Bir kez daha kürek çekerek küçük gölü aşması gerekiyordu. Eve varınca Alberto'yu kapı eşiğinde oturur buldu. Yanına oturmasını işaret etti Alberto.

Hava çok güzeldi ama küçük gölden keskin ve soğukça bir hava esiyordu üstlerine. Sanki göl henüz fırtınanın etkisinden kurtulamamış gibiydi.

"Hemen konuya giriyoruz.", dedi Alberto. "Hume'dan sonraki sistem kurucu ilk büyük filozof, bir Alman olan *Kant*'tı. Ama 18. yüzyılda Fransa'da da birçok büyük düşünür yetişmişti. Diyebiliriz ki 18. yüzyılın ilk yarısında felsefenin merkezi İngiltere'ydi, yüzyılın ortalarında Fransa, sonuna doğru da Almanya."

"Batıdan doğuya kaymış sanki."

"Aynen. Fransız Aydınlanma filozoflarının paylaştığı birkaç düşünceyi aktaracağım önce kısaca. *Montesquieu*, *Voltaire, Rousseau* ve daha birçok

önemli düşünürün görüşleri bunlar. Yedi nokta üzerinde yoğunlaşmak istiyorum."

"Teşekkürler, ama zaten bunu az önce öğrenmek zorunda kaldım."

Sofie Hilde'nin babasından gelen kartı uzattı. Alberto da derin bir iç çekti.

"Şunu yapmasa olmaz... Demek ki ilk başlık *otoritelere başkaldırma.* Fransız Aydınlanma filozoflarının çoğu, bazı bakımlardan daha özgür bir ülke olan İngiltere'yi ziyaret etmişti. İngiliz doğa bilimine hayran kalmışlardı, özellikle de Newton'a ve onun evrensel fiziğine. Ama başta Locke'un politik felsefesi olmak üzere, İngiliz filozoflardan da esinlenmişlerdi. Giderek kendi yurtlarında, yani Fransa'da da eski otoritelere karşı çıkmaya başladılar. Eskiden kalma her türlü görüş ve bilgi karşısında kuşku duymak çok önemliydi bu düşünürler için. Bütün sorulara bireyin kendisinin yanıt bulması gerektiğini düşünüyorlardı. Descartes geleneği iyi bir esin kaynağıydı bu açıdan."

"Çünkü her şeyi temelden başlayarak kurmuştu Descartes."

"Aynen. Eski otoritelere karşı başkaldırı kiliseyi, kralı ve soyluları da hedef almıştı. Bu kurumlar 18. yüzyıl Fransa'sında İngiltere'ye kıyasla çok daha güçlüydü."

"Sonra da Devrim oldu."

"Evet, 1789'da. Ama yeni fikirler daha önce gelmişti. İkinci başlık *Rasyonalizm."*

"Rasyonalizme Hume'un son verdiğini sanıyordum."

"Hume 1776'da öldü. Yani Montesquieu'den yirmi yıl sonra, 1778'de ölen Voltaire ve Rousseau'dan iki yıl önce. Bu üç filozof da İngiltere'de bulunmuş ve Locke'un felsefesiyle tanışmışlardı. Locke'un kararlı bir empirist olmadığını hatırlıyorsundur. Örneğin Tanrı düşüncesinin ve bazı ahlak normlarının insan aklının yapısal parçaları olduğunu söylüyordu. Fransız Aydınlanma felsefesinin temel fikri de budur."

"Fransızların İngilizlere kıyasla hep biraz daha rasyonalist olduğunu da söylemiştin ayrıca."

"Evet ve bu fark da Ortaçağ'a kadar gider. İngilizlerin 'common sense' dediğine, Fransızlar 'évidence' demeyi tercih eder. Birini 'herkesin paylaştığı

deneyim', diğerini ise '(us için) apaçık olan şey' olarak çevirebilirsin."

"Anlıyorum."

"Çoğu Aydınlanma Çağı filozofu Antik Çağ'ın hümanistleri gibi, mesela Sokrates ve stoacılar gibi düşünüyor, insan aklına sarsılmaz bir güven duyuyordu. Bu o kadar çok öne çıkmıştı ki, Fransız Aydınlanma Çağı'ndan kısaca 'Rasyonalizm' diye bahsedilir oldu. Yeni doğabilimi doğanın akla uygun bir şekilde kurulmuş olduğunu saptamıştı. Aydınlanma filozofları da kendilerine bunun gibi bir görev biçmişti: ahlak, etik ve dini de hiç değişmeyen insan aklıyla uyumlu bir temele oturtmak. İşte asıl *Aydınlanma* düşüncesi bu eğilimin sonucudur."

"Bu da üçüncü noktaydı."

"Önce geniş halk kitlelerinin 'aydınlanması' gerektiği söyleniyordu. Daha iyi bir toplumun olmazsa olmaz koşuluydu bu. Ama halk cahildi ve boş şeylere inanıyordu. Bu yüzden eğitime büyük önem verildi. Pedagojinin bilim olarak Aydınlanma Çağı'nda ortaya çıkması bir rastlantı değil."

"Yani okul sistemi Ortaçağ'dan, pedagoji de Aydınlanma Çağı'ndan kalma."

"Evet böyle diyebiliriz. Nitekim Aydınlanma'nın anıtsal eseri de 28 ciltlik dev bir ansiklopedidir. 1751 ile 1772 arasında yayımlanan *Encyclopédie*'yi kastediyorum. Bütün büyük Aydınlanma filozofları bu esere katkıda bulunmuştur. Bu kitapta 'her şeyin bulunduğu' söyleniyordu, 'iğne üretiminden top dökümüne kadar.'"

"Bundan sonraki konumuz *kültürel iyimserlik."*

"Ben konuşurken şu kartı elinden bırakır mısın lütfen?"

"Özür dilerim."

"Aydınlanma filozoflarına göre akıl ve bilgi bir kez yaygınlaştı mı, insanlık büyük gelişmeler kaydedebilecekti. Bu da bir zaman sorunuydu sadece. Akıldışılık ve bilgisizlik silinecek, aydınlanmış bir insanlık çıkacaktı ortaya. Bu düşünce batı Avrupa'da son birkaç on yıla kadar neredeyse tek geçerli anlayış durumundaydı. Ama bugün daha çok bilginin dünyada her zaman daha iyi koşullar sağladığına o kadar inanamıyoruz. 'Uygarlığa' yönelik bu eleştiri de zaten aslında bizzat Fransız Aydınlanma filozofları tarafından getirilmişti."

"Öyleyse onlara kulak versek daha iyi olurmuş."

"*'Doğaya dönelim!'* Uygarlık eleştirisinin sloganı işte buydu. Ama Aydınlanma filozoflarının doğa deyince anladıkları, neredeyse akılla aynı şeydi. Çünkü akıl insana doğa tarafından verilmişti. Oysa örneğin kilise ya da uygarlık böyle değildi. Doğa ile içiçe yaşayan halkların Avrupalılardan daha sağlıklı ve mutlu olduğu, çünkü uygarlıkla tanışmadıkları öne sürülüyordu. 'Doğaya dön' çağrısı Jean Jacques Rousseau'ya aittir. Rousseau'ya göre doğa iyiydi ve dolayısıyla 'doğal haliyle' insan da iyi bir varlıktı. Bütün kötülüğün kaynağı insanı kendi doğasından uzaklaştıran uygarlaşmış toplumdu. Bu yüzden Rousseau çocukların 'doğal' saflığını olabildiğince sürdürmek gerektiğini savunmuştur. Diyebiliriz ki çocukluğun kendi başına bir değer sayılması da Aydınlanma Çağı'nda ortaya çıktı. Biz dünya üzerinde yaşayan insanlarız. Çocukken de bu dünya üzerinde yaşıyoruz."

"Umarım öyledir."

"Aydınlanma filozoflarına göre din de 'doğal' olmalıydı."

"Hangi anlamda?"

"Dinin de insanlardaki 'doğal akıl'la uyumlu kılınması gerekiyordu. Birçok kişi *insancıllaştırılmış Hıristiyanlık* diyebileceğimiz bir anlayış uğruna mücadele etti. Bu da listedeki altıncı nokta. Tabii Tanrı'ya hiç inanmayan tutarlı materyalistler de vardı. Ateist bir yaklaşımı savunuyordu bunlar. Ama Aydınlanma filozoflarının çoğu Tanrı'sız bir dünya tasavvurunu akla uygun bulmuyordu. Çünkü dünya çok ussal bir şekilde kurulmuştu. Newton da bu şekilde düşünenlerden biriydi. Tıpkı bunun gibi, ruhun ölümsüzlüğü fikri de akla uygun sayılıyordu. Örneğin, Descartes için de insanın ölümsüz bir ruha sahip olup olmadığı sorusu inançtan çok akla ait bir meseleydi."

"İşte buna şaşırdım biraz. Benim gözümde bu bilemeyeceğimiz, ancak inanabileceğimiz şeylerin tipik bir örneği."

"Zaten sen de 18. yüzyılda yaşıyor değilsin. Aydınlanma filozofları Hıristiyanlığı kilise tarihi boyunca İsa'nın sade çağrısına karıştırılmış olan akıl dışı sayısız dogma ve kalıptan kurtarmak istemişlerdi."

"Bak bunu çok iyi anlayabiliyorum."

"Birçokları Deizm denilen yaklaşımı savunuyordu."

"Bir açıklama rica etsem."

"'Deizm' dediğimiz yaklaşıma göre, Tanrı çok çok eskiden dünyayı yaratmıştır ama kendini bu dünyaya göstermez. Böylece Tanrı en yüksek varlık olarak kabul edilir. İnsanlar tarafından ancak doğa ve doğa yasaları aracılığıyla bilinebilir, ama doğaüstü yollardan belli etmez kendini. Böyle 'felsefî bir Tanrı' Aristoteles'te de çıkmıştı karşımıza. Aristoteles Tanrı'yı evrenin ilk nedeni ya da ilk devindiricisi sayıyordu."

"Geriye tek bir başlık kaldı: *insan hakları."*

"Evet son ama en önemli nokta bu. Genel olarak Fransız Aydınlanma felsefesinin İngiltere'dekinden daha pratik bir yönelime sahip olduğunu söyleyebiliriz."

"Felsefelerinden gereken sonuçları çıkarıp ona göre mi davrandılar?"

"Evet. Fransız Aydınlanma filozofları insanın toplumdaki yeri hakkında teorik görüşlerle yetinmedi. Yurttaşların 'doğal hakları' dedikleri şey için aktif bir mücadele verdiler. Her şeyden önce sansüre karşı bir mücadeleydi bu —yani basın özgürlüğü için. Din, ahlak ve politika konularında bireyin özgürce düşünme ve görüşlerini ifade etme hakkı güvenceye alınmalıydı. Ayrıca zencilerin köleliğine karşı çıkıldı ve suçlulara daha insanca muamele edilmesi savunuldu."

"Sanırım benim de katıldığım şeyler bütün bunlar."

"'Bireyin dokunulmazlığı' ilkesi sonunda 'İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi'nde yazılı ifadesini buldu. Bu beyanname 1789'da Fransız Ulusal Meclisi tarafından kabul edilmiştir. 1814'te hazırlanan bizim Norveç anayasasının da önemli bir temelidir."

"Ama hâlâ pek çok insan bu haklar için savaşmak zorunda."

"Evet, maalesef. Ama Aydınlanma filozoflarının amacı insanların sırf insan olarak doğdukları için sahip olduğu birtakım hakları saptamaktı. Bunları 'doğal haklar' olarak görüyorlardı. Bugün de bazen bir ülkenin resmî yasalarıyla alabildiğine çelişen bir 'doğal hukuk' kavramımız var. Hâlâ bireyler ya da gruplar adaletsizliğe, özgürlüğün olmayışına ve baskılara karşı koyarken, bu 'doğal hakları' temel alabiliyor."

"Kadın hakları nasıldı peki?"

"1789 Devrimi'nin getirdiği haklar bütün yurttaşlar için geçerliydi. Ama yurttaş deyince genellikle sadece erkekler anlaşılıyordu. Her şeye rağmen, kadın hareketinin ilk örnekleri de yine Fransız Devrimi sırasında görüldü."

"Geç bile kalmış."

"1787'de Aydınlanma filozoflarından *Condorcet* kadın hakları üzerine bir yazı yayımladı. Kadınların da erkeklerle aynı doğal haklara sahip olduğunu savundu. 1789 Devrimi'nde soyluların egemenliğine karşı kadınlar da aktif olarak mücadele etti. Örneğin kralı sonunda Versailles Sarayı'ndan ayrılmak zorunda bırakan gösterilere kadınlar öncülük etmiştir. Paris'te çeşitli kadın grupları oluştu o dönemde. Erkeklerle aynı politik haklara sahip olmanın yanı sıra yeni evlilik yasaları ve kadınlar için daha iyi yaşam koşulları talep ettiler."

"Alabildiler mi peki bu hakları?"

"Hayır. Daha sonra da sık sık görüldüğü gibi, kadın hakları meselesi devrimle bağlantılı olarak ortaya atılmıştı. Ama yeni bir düzen kurulur kurulmaz, yine o eski erkek egemenliği oluşuverdi."

"Çok tipik."

"Fransız Devrimi sırasında kadın hakları için en çok uğraşanlardan biri de *Olympe de Gouges'*du. 1791'de, yani Devrim'den iki yıl sonra bir Kadın Hakları Beyannamesi yayımladı. Yurttaş Hakları Beyannamesi'nde *kadınların* doğal haklarına çok fazla yer verilmiş değildi. Olympe de Gouges kadınlar için erkeklerle tamı tamına aynı hakları istiyordu."

"Ne oldu sonuç?"

"1793'te idam edildi. Ve kadınlara her türlü politik faaliyet yasaklandı."

"Rezalet!"

"Asıl 19. yüzyılda güçlendi kadın hareketi —hem Fransa'da hem de Avrupa'nın diğer bölgelerinde. Ve bu mücadele çok yavaş da olsa meyve verdi sonunda. Örneğin Norveç'te kadınlar 1913'te seçme hakkı elde etti. Birçok ülkede eşit haklar için mücadele sürüyor."

"Ben de elimden geleni yapacağım."

Alberto küçük göle baktı bir süre. Sonra,

"Aydınlanma felsefesi hakkında anlatmak istediklerim bunlar galiba" dedi.

"'Galiba' da ne demek?"

"Daha fazlasının geleceğini pek sanmıyorum."

Tam bunu söylerken gölde beklenmedik bir şey oldu. Sular ta dipten başlayarak köpük köpük çalkalandı ve kocaman, korkunç bir şey yükseldi suyun içinden.

"Deniz yılanı!" diye haykırdı Sofie.

Kara renkli yaratık ileri geri hareketler yaptı, sonra suya daldı ve göl yeniden duruldu.

Alberto oralı bile olmamıştı.

"Gel içeri geçelim," dedi.

Kalkıp kulübeye girdiler.

Sofie, Berkeley ve Bjerkely adlı resimlerin önünde durdu. Bjerkely'yi göstererek,

"Sanırım Hilde burada bir yerde oturuyor," dedi.

İki resmin arasında elişi bir pankart asılıydı: ÖZGÜRLÜK, EŞİTLİK, KARDEŞLİK yazılıydı bezde.

Sofie Alberto'ya döndü:

"Bunu sen mi astın?"

Alberto başını salladı. Üzüntülü bir ifade vardı yüzünde.

Sofie şöminenin üstünde bir zarf bulmuştu şimdi de. "Hilde ve Sofie'ye" diye yazılmıştı zarfa. Kimin gönderdiği besbelliydi. Zarfı açıp yüksek sesle okudu Sofie:

Sevgili Hilde, sevgili Sofie! Sofie'nin felsefe öğretmeninin Fransız Aydınlanma felsefesinin Birleşmiş Milletler tarafından benimsenmiş idealler ve ilkeler açısından ne kadar önemli olduğunu da vurgulaması gerekirdi. İki yüz yıl önce "Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik" sloganı Fransız burjuvazisini birleştirmişti. Bugün aynı sözcükler bütün dünyayı bir araya getirmeli. İnsanlık daha önce hiç olmadığı kadar bütün bir aile haline gelmiş bulunuyor. Bizden sonra çocuklarımız, torunlarımız gelecek. Nasıl bir dünya bırakacağız onlara?

Hilde'nin annesi seslendi o sırada. On dakika sonra televizyonda polisiye dizi başlıyordu ve pizza da fırına sürülmüştü. Hilde okumaktan iyice yorulduğunu fark etti. Sabahın altısından beri ayaktaydı.

Akşamın geri kalan saatlerini annesiyle birlikte doğum gününü kutlayarak geçirmeye karar verdi. Ama her şeyden önce ansiklopediye bakmalıydı.

Gouges... yok. De Gouges? Yine yok. Olympe de Gouges belki? Yok, hiçbir şey yok! Kadınların politik hakları için mücadele verip bu yüzden idam edilen kadın hakkında Kitap Kulübü Ansiklopedisi'nde tek bir sözcük geçmiyordu. Ne büyük bir skandal!

Acaba babası uydurmuş olabilir mi böyle bir şeyi?

Hilde hemen giriş katına koştu. Orada daha büyük bir ansiklopedi vardı. Şaşkınlık içindeki annesine "Hemen bir şeye bakıvereceğim," dedi.

Aschehoug Ansiklopedisi'nin "FORV" ve "GP" yazılı cildini alıp tekrar odasına çıktı.

Gouges... İşte!

Gouges, Marie Olympe (1748-93), Fr. Kadın yazar. Fransız Devrimi sırasında çok aktifti, özelikle toplumsal sorunlarla ilgili çok sayıda bildiri ve bir dizi tiyatro oyunu kaleme aldı. İnsan haklarının kadınlar için de geçerli olması gerektiğini savunan az sayıda kişiden biriydi ve 1791'de "Kadın Hakları Beyannamesi"ni yayımladı. XVI. Louis'yi savunup Robespierre'i eleştirme cüretinde bulunduğu için 1793'te idam edildi. (Kaynakça: L. Lacour, "Les Origines du feminisme contemporain", 1900)

KANT

...üstümdeki yıldızlı gökyüzü
ve içimdeki ahlak yasası...

Binbaşı Albert Knag Hilde'nin doğum gününü kutlamak için telefon ettiğinde geceyarısı olmak üzereydi.

Telefonu Hilde'nin annesi açtı.

"Seni arıyorlar Hilde."

"Alo."

"Merhaba Hilde, ben baban."

"Baba, bu saatte aranır mı hiç..."

"Doğum gününü kutlamak istemiştim de..."

"Bütün gün boyunca kutladın durdun zaten."

"...ama gün biterken aramak istedim."

"O da niye?"

"Hediyeyi almadın mı?"

"Ha evet! Binlerce teşekkür!"

"Hadi kıvrandırma beni, ne düşünüyorsun, söyle."

"Harika! Bütün gün bir şey yemedim neredeyse."

"Yemelisin ama."

"Ama o kadar heyecanlı ki."

"Nereye kadar geldin?"

"Onlara deniz yılanı gösterip dalga geçtiğin için eve girdiler."

"Aydınlanma Çağı."

"Ve Olympe de Gouges."

"Demek ki yanılmamışım."

"Ne demek 'yanılmamışım'?"

"Sanırım bir tek yaşgünü kutlaması kaldı geriye. O da canlı olanı üstelik."

"Uyuyana kadar yatağımda okumaya devam edeceğim."

"Okuduklarından bir şeyler anlıyor musun peki?"

"Bugün o kadar çok şey öğrendim ki... Hiç öğrenmediğim kadar. Sofie eve gelip ilk mektubu bulduğundan beri daha bir gün bile geçmedi oysa. İnanılır gibi değil."

"Bazen azıcık bir şey yetebiliyor... Ne ilginç!"

"Ama biraz üzülüyorum onun için."

"Annen için mi?"

"Hayır, Sofie'ye tabii."

"Haa, evet."

"Zavallıcığın aklı iyice karıştı."

"Ama o sadece... yani şey..."

"Onu sadece hayal ettiğini söylemek istiyorsun."

"Evet, onun gibi bir şey."

"Ben Sofie ve Alberto'nun var olduğuna inanıyorum."

"Eve gelince konuşuruz bunu."

"Tamam."

"Sana iyi günler diliyorum Hilde."

"Ne dedin?"

"Şey, yani iyi geceler."

"İyi geceler."

Yarım saat sonra Hilde yatmaya giderken dışarısı hâlâ aydınlıktı. Bahçeyi ve koyu görebiliyordu. Bu mevsimde hava tamamen kararmazdı.

Ormandaki küçük bir kulübede asılı duran bir resimde yaşıyor olmanın nasıl bir şey olacağını düşündü bir süre. Resimden dışarıya bakıp orada neler olduğunu görebilir miydi acaba?

Uyumadan önce biraz daha okudu.

Sofie Hilde'nin babasından gelen mektubu tekrar şöminenin üstüne koydu.

"Bu Birleşmiş Milletler konusu önemli olabilir belki, ama benim anlatışıma karışması hoşuma gitmiyor," dedi Alberto.

"Bence bunu o kadar ciddiye almana gerek yok."

"Her neyse... Bundan sonra öyle deniz yılanı filan gibi bütün o alışılmadık şeyleri görmezden geleceğim. Gel, pencerenin yanına oturalım, sana Kant'tan bahsedeyim."

Sofie iki koltuğun arasındaki küçük masada bir gözlük olduğunu fark etti. İki cam da kıpkırmızıydı. Acaba çok koyu bir güneş gözlüğü müydü bu?

"Saat neredeyse iki. En geç beşte evde olmalıyım. Annem doğum günüm için hazırlanmıştır mutlaka."

"Öyleyse üç saatimiz var."

"Haydi o zaman."

"Immanuel Kant 1724'te Doğu Prusya'daki Königsberg kentinde doğdu. Babası saraçtı. Kant seksen yaşında ölene kadar hemen hemen bütün ömrünü Königsberg'de geçirdi. Ailesi çok dindardı. Bu yüzden Hıristiyanlığa olan inancı felsefesinde de önemli bir rol oynamıştır. Berkeley gibi o da Hıristiyan inancının temellerini kurtarmak istemişti."

"Aman sağol Berkeley kalsın, onu yeterince öğrendim."

"Kant ayrıca üniversitede profesör olarak görev alan ilk filozoflardan biriydi. Yani genellikle 'akademik filozof' dediğimiz biriydi."

"Akademik filozof?"

"'Filozof' sözcüğü bugün birbirinden hafifçe farklı iki değişik anlamda kullanılıyor. Filozof deyince öncelikle anlaşılan, felsefî sorulara kendi cevaplarını bulmaya çalışan biri. Ama bir filozof kendi felsefesini geliştirmeden, felsefe tarihinde uzmanlaşmış da olabilir."

"Kant da bu akademik filozoflardan mıydı?"

"İkisi birden. Yalnızca çalışkan bir profesör olsaydı —yani başkalarının düşünceleri hakkında uzmanlaşmış biri— felsefe tarihinde bu kadar önemli bir yer edinemezdi. Ama Kant'ın felsefe tarihini en iyi bilenlerden biri olması da önemli. Hem Descartes ve Spinoza'da gördüğümüz Rasyonalizmi hem de Locke, Berkeley ve Hume gibi empiristleri çok iyi tanıyordu."

"Berkeley'den bahsetme dedim sana."

"Hatırlarsın, rasyonalistlere göre insan bilgisinin temeli insan bilincinde yatar. Buna karşılık empiristler tüm bilgileri duyu izlenimlerinden türetmek istemiştir. Hume ayrıca duyularımızın yardımıyla yapabileceğimiz çıkarsamaların bazı sınırları olduğuna dikkat çekmişti."

"Kant bunların hangisiyle aynı görüşteydi?"

"Kant'a göre hepsi de biraz haklıydı. Ama aynı zamanda onların biraz da yanıldığını düşünüyordu. Hepsinin üzerinde çalıştıkları soru, dünya hakkında ne bilebileceğimizdi. Descartes'tan sonra bütün filozofların ortak felsefî meselesi bu olmuştu. İki olasılık üzerinde tartışılıyordu: Dünya aynen izlenimlerimiz gibi midir yoksa aklımızın gösterdiği gibi mi?"

"Kant ne diyordu peki?"

"Kant'a göre dünya hakkındaki bilgilerimizin oluşmasında hem izlenimlerin *hem* de aklın rolü önemliydi. Rasyonalistlerin aklı, empiristlerin de duyusal deneyimi tek yönlü olarak abarttığı görüşündeydi."

"Eğer hemen iyi bir örnek vermezsen bunlar boş laf olarak kalacak benim için."

"Başlangıç olarak Kant bilgilerimizi duyusal deneyime borçlu olduğumuz hususunda Hume ve empiristlere katılıyordu. Ama rasyonalistleri de haklı bulduğu bir nokta vardı: Akıl da bizi çevreleyen dünyayı *nasıl* kavradığımızı belirleyen bazı önemli önkoşullar içeriyordu."

"Bu örnek mi oldu şimdi?"

"En iyisi küçük bir alıştırma yapalım. Şu masanın üstündeki gözlüğü alabilir misin? Evet, onu. Şimdi tak gözlüğü lütfen." Sofie gözlüğü burnuna yerleştirdi. Her şey kırmızı oluvermişti. Açık renkli şeyler açık, koyu renkliler koyu kırmızı.

"Ne görüyorsun?"

"Daha önce ne gördüysem yine aynısını görüyorum, ama şimdi her şey kırmızı."

"Bunun nedeni, gözlük camlarının gerçekliği nasıl algıladığını belirliyor olması. Gördüğün her şey, kendi dışındaki bir dünyanın parçaları; ama bütün bunları *nasıl* gördüğün biraz da gözlük camlarına bağlı. Dünya şu

anda sana kırmızı da görünse, onun gerçekten kırmızı olduğunu söyleyemezsin."

"Tabii ki söyleyemem."

"Şu anda ormanda yürüyor olsan ya da sizin evin oradaki Kaptan Virajı'nda bulunsan, her zamanki şeyleri görürsün yine. Ama ne görürsen gör, hep kırmızı olacak."

"Evet, gözlüğü çıkarmadığım sürece."

"Gözlük dünyayı nasıl gördüğünü belirleyen önkoşul. İşte Kant da aynen bu şekilde aklımızın bazı koşulları olduğunu ve bunların tüm deneyimlerimizi etkilediğini söylüyordu."

"Ne gibi koşullarmış bunlar?"

"Ne görüyor olursak olalım, bunları hep *zaman* ve *uzam* içinde yer alan olgular olarak kavrayacağız. Kant zaman ve uzamı insanın iki tür 'görü biçimi' olarak nitelendirir. Ayrıca bu iki biçimin bilincimizde her türlü deneyimden önce geldiğini vurgular. Yani bir şeyi daha algılamadan *önce*, onu zaman ve uzam içindeki bir olgu olarak kavrayacağımızı biliriz. Bir bakıma, gözlüğü çıkarmamız mümkün değil anlayacağın."

"Öyleyse şeyleri zaman ve uzam içinde kavramanın insanın doğuştan gelen bir özelliği olduğunu mu söylüyordu Kant?"

"Bir anlamda evet. Bunun dışında, neyi gördüğümüz biraz da Hindistan'da mı yoksa Grönland'da mı yetiştiğimize bağlı. Ama nerede olursak olalım, dünyayı hep zaman ve uzam içinde görürüz. Bunu önceden söyleyebiliyoruz."

"Ama zaman ve uzam bizim *dışımızda* var olan şeyler değil mi?"

"Hayır. Ya da en azından asıl önemli olan bu değil. Kant zaman ve uzamın insanın kendisine ait olduğunu söyler. Bunlar öncelikle bizim bilincimizin özellikleridir, dünyanın değil."

"Bu çok yeni bir bakış tarzı."

"Yani insan bilinci sadece dışardan gelen duyu izlenimlerini kaydeden edilgin bir 'levha' değil. Yaratıcı ve biçim verici bir rol oynuyor. Dünyayı kavrayışımıza doğrudan katkıda bulunuyor. Bir cam kaba su koyarken olan şeye benzetebilirsin bunu. Suyun alacağı şekil kabın biçimine bağlıdır. Bunun gibi, duyu izlenimleri de 'görü biçimlerimize' uymak zorunda."

"Anlıyorum galiba."

"Kant'a göre sadece bilinç şeylere göre değil, şeyler de bilince göre biçim kazanır. İnsan bilgisi meselesi açısından bu yaklaşımı Kant 'Copernicus'çu bir dönüm noktası' saymıştır. Çünkü söz konusu düşünüş tarzını gelenek karşısında, Copernicus'un 'Güneş Yer'in çevresinde değil, Yer Güneş'in çevresinde döner' açıklaması kadar yeni ve radikal bir görüş saymıştır.

"Neden hem rasyonalistlere hem de empiristlere biraz hak verdiğini anladım şimdi. Rasyonalistler bir bakıma deneyimin önemini unutmuştu; empiristler ise aklımızın dünyayı kavrayışımız üzerinde etkili olduğunu dikkate almadılar."

"Nedensellik yasası da —hani Hume bu yasanın kendisinin insanlar tarafından deneyimle kavranamayacağına inanıyordu— Kant'a göre insan aklının yapısal bir parçasıydı."

"Bunu açıkla lütfen!"

"Biliyorsun Hume'a göre tüm doğal süreçlerin ardında zorunlu bir nedensellik bağı bulunduğunu düşünmemiz alışkanlıklarımızın bir sonucudur. Çünkü siyah bilardo topunun beyaz topun hareketine neden olduğunu algılayamayız. Bu yüzden siyah topun beyazı her zaman hareket ettireceğini kanıtlamak da olanaksızdır."

"Evet bunu hatırlıyorum."

"Ama işte tam da bunu, yani Hume'a göre kanıtlanamaz olan şeyi insan aklının bir özelliği olarak ele almıştı Kant. Nedensellik yasası her zaman ve mutlak olarak geçerlidir, çünkü insan aklı olan biten her şeyi neden ile sonuç (etki) arasındaki ilişki olarak kavrar."

"Yine de bana nedensellik yasası doğada olan bir şey gibi geliyor, biz insanların içinde değil."

"Kant ise bizim içimizde olduğunu söylüyor. Kant dünyanın 'kendinde' bir şey olarak nasıl olduğunu tam anlamıyla bilemeyeceğimiz konusunda Hume'a katılır. Dünyanın ancak 'benim için' ve dolayısıyla bütün insanlar için nasıl olduğunu bilebiliriz. Kant'ın 'das Ding an sich' ile 'das Ding für mich' arasında yaptığı bu ayrım felsefeye en büyük katkısıdır."

"Almancamın pek iyi olmadığını söylemiş miydim?"

"'Kendinde şeyi', yani şeylerin kendilerini hiçbir zaman kesin ve tam olarak bilemeyiz; şeylerin kendilerinin 'bizim için' nasıl 'göründüklerini' bilebiliriz ancak. Buna karşılık insan aklının şeyleri nasıl kavradığını hiçbir deneyim olmadan da söyleyebiliriz."

"Doğru mu bu?"

"Sabah evden çıkmadan önce o gün neler görüp yaşayacağını bilmezsin. Ama görüp yaşayacağın her şeyi zaman ve uzam içindeki olaylar olarak anlayacağını bilirsin. Ayrıca nedensellik yasasının geçerli olduğundan da eminsindir, çünkü onu bilincinin parçası olarak kendi içinde taşırsın."

"Ama bambaşka türlü de yaratılmış olabilirdik?"

"Evet, duyu aygıtlarımız farklı olabilirdi. Zaman duygumuz ve mekânı algılayışımız da öyle. Ya da öyle etrafımızda gerçekleşen olayların nedenlerini aramıyor olabilirdik."

"Bir örnek verebilir misin?"

"Odanın ortasında yatan bir kedi düşün. Bir de yuvarlanan top olsun. Ne yapar kedi o zaman?"

"Bak ben bunu çok denedim. Kedi topun peşinden koşuyor böyle durumlarda."

"Evet. Şimdi de diyelim ki odada kedi değil de sen kendin varsın. Birden bir topun yuvarlanıp geldiğini görsen, sen de hemen peşinden mi koşarsın?"

"Önce dönüp bakarım, top nereden geldi diye."

"Evet, çünkü bir insan olduğun için ister istemez her olayın nedenini arıyorsun. Yani nedensellik yasası senin yapında var."

"Doğru mu bu gerçekten?"

"Hume'a göre, doğa yasalarını ne algılayabiliriz, ne de kanıtlayabiliriz. Kant'a rahat vermeyen bir görüştü bu. Ama Kant aslında insan bilgisinin yasalarından söz ettiğimizi göstermekle, doğa yasalarının geçerli ve mutlak olduğunu kanıtlayabileceğine inanmıştı."

"Küçük bir çocuk da topu kimin attığına bakar mı?"

"Bakmaz belki. Ama Kant çocukta aklın tam olarak gelişmediğini, çünkü duyulardan elde edilen bilgilerin henüz çok az olduğunu söylüyor. Boş akıldan da söz edemeyiz, değil mi?"

"İçi boş bir akıl tuhaf kaçar gerçekten."

"Kısacası, Kant'a göre insanın dünyayı algılaması için gereken iki koşul var. Bir tarafta algılamadan bilemediğimiz dış koşullar var. Bunlara bilginin *maddesi* diyebiliriz. Diğer tarafta ise insanın kendindeki iç koşullar söz konusu —örneğin, her şeyi zaman ve uzam içinde ve hiç değişmeyen nedensellik yasasına göre gerçekleşen süreçler halinde kavrıyoruz. Buna da bilginin *biçimi* diyebiliriz."

Alberto ve Sofie bir süre öylece oturup pencereden baktılar. Birden Sofie gölün karşı kıyısındaki ağaçların arasında küçük bir kız gördü.

"Bak! Bu da kim?"

"Bilemeyeceğim."

Küçük kız sadece birkaç saniye görünmüş, sonra kaybolmuştu. Başında kırmızı bir örtü olduğunu fark etti Sofie.

"Bize ne zaten, kendi işimize bakalım."

"Devam öyleyse."

"Kant insanların neyi bilebileceği konusunda bazı kesin sınırlar bulunduğuna da işaret etmiştir. Bir bakıma aklın gözlük camlarının koyduğu sınırlardır bunlar."

"Nasıl yani?"

"Kant'tan önceki filozofların sorduğu 'büyük' felsefî soruları hatırlarsın belki. İnsan ölümsüz bir ruha sahip mi? Tanrı var mı? Doğa bölünemez küçük parçalardan mı oluşuyor? Evren sonlu mu yoksa sonsuz mu?"

"Evet."

"Kant insanın bu konularda hiçbir zaman kesin bilgilere ulaşamayacağını düşünüyordu. Ama bunları tamamen bir kenara bırakmak da değildi amacı. Tersine. Zaten bu soruları hepten reddetmiş olsa, filozof olduğunu söyleyemezdik pek."

"Peki ne yaptı Kant?"

"Dur biraz, sabırlı ol. Kant'a göre, akıl bu soruları ele alırken insanın bilebileceği şeylerin ötesine geçmiş oluyordu. Öte yandan, bu tür soruları sormak, insanın ya da insan aklının doğasında yatan temel bir eğilimdi. Ama evren sonlu mu yoksa sonsuz mu diye sorduğumuzda, küçücük bir

parçası olduğumuz bir bütünü bilmek istiyoruz. Oysa böyle bir bütünü hiçbir zaman tam olarak bilemeyiz."

"Neden bilemeyelim?"

"Sen demin kırmızı gözlüğü takınca, Kant'a göre dünya hakkındaki bilgimize katkıda bulunan iki unsur olduğunu gördük."

"Duyusal deneyim ve akıl."

"Evet, bilgimizin maddesini duyularımız aracılığıyla ediniyoruz, ama bu malzeme aklımızın özelliklerine göre şekilleniyor aynı zamanda. Örneğin bir olayın nedenlerini sormak aklın bir özelliği."

"Mesela, topun neden yuvarlandığını sormak."

"Evet.. Ama tutup dünyanın nereden çıktığını sorduğumuzda ve olası yanıtları tartıştığımızda, akıl bir bakıma boşta çalışıyor. Bu durumda alıp 'işleyeceği' duyu maddesi yok. Hesaplaşacağı deneyimlere sahip değil akıl. Çünkü sadece küçücük bir parçası olduğumuz büyük gerçekliği hiçbir zaman deneyimlemiş değiliz."

"Bir bakıma yerde yuvarlanan topun küçük bir parçasıyız ve bu yüzden de topun nereden geldiğini bilemiyoruz."

"Ama böyle bir topun nereden geldiğini *sormak*, hep insan aklının bir özelliği olarak kalacak. Onun için, büyük sorulara yanıt bulmak için sonuna kadar uğraşıp duruyoruz. Ama elle tutulacak sağlam bir malzemeden de yoksunuz. Akıl boşta çalıştığından, hiçbir zaman sağlam yanıtlara ulaşamayacağız."

"Sağol, bu duyguyu çok iyi biliyorum."

"Kant'a göre, gerçekliğin bütünüyle ilgili büyük sorular söz konusu olduğunda, birbirinin tam karşıtı olan yaklaşımlar her zaman aynı derecede olası ya da aynı derecede olanaksız görünmek zorunda kalacaktır."

"Örnek lütfen!"

"Dünyanın zaman içinde bir başlangıcı olduğunu söylemek ne kadar anlamlıysa, böyle bir başlangıcın olmadığını söylemek de o kadar anlamlı. Akıl bu iki olasılık arasında bir karara varamaz, çünkü ikisini de 'kavrayamaz'. Dünyanın her zaman varolageldiğini söyleyebiliriz belki; ama başlangıcı olmayan bir şey *var olabilir mi*? Ya da karşıt görüşü alalım ve diyelim ki, dünya herhangi bir zamanda ortaya çıkmış olmalıdır. Ama o

zaman da hiçlikten ortaya çıkmış olması gerekir, yoksa ancak bir durumdan diğerine geçildiğini söylemiş oluruz. Herhangi bir şey yokluktan ya da hiçlikten *oluşabilir mi* Sofie?"

"Hayır. İki olasılık da aynı derecede kavranamaz görünüyor gerçekten. Ama yine de biri doğru, diğeri yanlış olmak zorunda."

"Demokritos ve materyalistlere göre doğanın her şeyin yapı taşları olan küçük parçalardan meydana geldiğini hatırlıyorsundur. Başkaları ise, mesela Descartes, uzamsal gerçekliğin her zaman daha da küçük parçalara bölünebileceğini söylemişti. Peki hangisi haklı sence?"

"İkisi de ya da hiçbiri."

"Birçok filozof özgürlüğü insanın en önemli özelliklerinden biri saymıştı. Ama başka filozoflarla da karşılaştık, örneğin stoacılar ya da Spinoza'yla. Bunlar da dünyada olan biten her şeyin zorunlu doğa yasalarına göre gerçekleştiğini söylüyordu. Kant'a göre bu konuda da insan aklı kesin bir yargıda bulunamaz."

"Bu da her iki karşıt görüş kadar akla uygun ya da aynı derecede akla aykırı."

"Ve son olarak, Tanrı'nın varlığını da kendi aklımızla kanıtlamamız imkânsızdır. Descartes gibi rasyonalistler ise Tanrı'nın olması gerektiğini ispat etmek istemiş, gerekçe olarak da bizde bir mükemmel varlık tasavvuru bulunduğunu ileri sürmüşlerdi. Başka bazı filozoflar da —örneğin Aristoteles ve Aquino'lu Thomas— her şeyin bir ilk nedeni olması gerektiği için Tanrı'nın da olması gerektiği görüşündeydi."

"Ya Kant ne diyordu bu işe?"

"Her iki kanıtı da reddediyordu. Kant'a göre ne akıl ne de deneyim Tanrı'nın varlığını iddia edebilecek sağlam temellere sahipti. Tanrı'nın var olması akıl için ne kadar olasıysa, bir o kadar da olanaksızdı."

"Ama lafa başlarken Kant'ın Hıristiyanlık inancını kurtarmak istediğini söylemiştin."

"Evet. Zaten Kant gerçekten de dine yeni bir boyut katmıştır: Deneyim ve aklımızın ulaşamadığı şeyler. İşte buraya yerleşebilir dinsel *inanç*."

"Hıristiyanlığı böyle mi kurtardı yani?"

"Öyle de diyebilirsin. Yalnız şuna dikkat: Kant bir Protestandı. Reform döneminden beri Protestanlığın tipik bir özelliği, inanca dayanmak olmuştur. Oysa Katolik kilisesi Ortaçağ'ın başından beri aklın inanç için bir dayanak sağlayacağına güvenmişti."

"Anlıyorum."

"Ama Kant bu en uç soruların inanca bırakılması gerektiğini söylemekle yetinmedi. İnsanın *ölümsüz bir ruhu* bulunduğu, *Tanrı'nın var olduğu* ve insanın *özgür iradeye* sahip olduğu varsayımını insan ahlakı için neredeyse kaçınılmaz buluyordu."

"Bu tıpkı Descartes'taki gibi. Önce neyi anlayabileceğimiz hakkında çok eleştirel düşünceler geliştiriyor, sonra da Tanrı'yı ve daha ne varsa hepsini arka kapıdan atıveriyor içeri."

"Ama Descartes'ın tersine, Kant bu noktaya aklıyla değil inançla vardığını vurgulamıştı. Ölümsüz bir ruha, hattâ Tanrı'ya ve özgür iradeye olan inancı *pratik postulatlar* olarak nitelendirmişti."

"O ne demek?"

"Postulat kanıtlanamayacak bir şeyi öylece kabul etmektir. Kant'ın pratik postulat dediği ise, insan 'pratiği' için, yani insanın davranışları ve ahlakı için öne sürülmesi zorunlu olan şeylerdir. Tanrı'nın olduğunu varsaymak ahlakî açıdan gereklidir' demişti Kant."

Birden kapıya vurulur gibi oldu. Sofie ayağa fırladı. Alberto aldırış etmeden oturduğu yerde kalmıştı.

"Açmamız gerekmez mi?" dedi Sofie.

Alberto omuz silkti, ama sonunda kalktı yerinden. Sofie kapıyı açtı. Beyaz yazlık giysisi, kırmızı başlığıyla küçük bir kız duruyordu karşısında. Gölün karşı kıyısında gördüğü kızdı bu. Elinde yiyecek dolu bir sepet vardı.

"Merhaba" dedi Sofie, "Kimsin sen?"

"Kırmızı Başlıklı Kız'ım, görüyorsun işte."

Sofie dönüp Alberto'ya baktı. Alberto başını salladı:

"Ne dediğini duydun ya."

"Büyükannemin evini arıyorum," dedi küçük kız. "Yaşlı ve hasta o. Ama şimdi yemek götürüyorum ben ona."

"Burası değil, yanlış gelmişsin. Hadi yoluna devam et."

Bunu söylerken, sinek kovarmış gibi bir hareket yapmıştı.

"Ama bir de mektup getirdim," dedi Kırmızı Başlıklı Kız.

Cebinden küçük bir zarf çıkarıp Sofie'ye uzattı. Hoplaya zıplaya uzaklaştı sonra.

"Kurttan sakın!" diye bağırdı Sofie ardından.

Alberto koltuğuna doğru gitmekteydi o sırada. Sofie de onu izleyip daha önceki gibi karşısına oturdu.

"Kırmızı Başlıklı Kız! Şu işe bak hele!" dedi başını sallayarak.

"Onu uyarmanın hiçbir anlamı yok. Büyükannesinin evine gidecek, orada kurt yiyecek onu. Bir şey öğrendiği yok; sonsuza dek böylece tekrarlanıp gidiyor."

"Ama büyükannesine giderken başka bir kulübenin kapısını çaldığını hiç duymamıştım."

"Gereksiz bir ayrıntı bu Sofie."

Sofie ancak şimdi zarfa bakmayı akıl edebilmişti. Üstünde "Hilde'ye" yazan zarfı açıp yüksek sesle okudu:

Sevgili Hilde! İnsan beyni onu anlayabileceğimiz kadar basit olsaydı, o zaman da biz onu yine anlayamayacak kadar aptal olurduk. Sevgiler, Baban.

Alberto başını salladı.

"Çok doğru. Ve sanırım Kant da buna benzer bir şey söyleyebilirdi. *Ne* olduğumuzu anlamayı umamayız. Belki bir çiçek ya da böceği tam olarak anlayabiliriz, ama kendimizi asla. Bütün evreni anlamayı ise daha da az umabiliriz."

Sofie bu garip cümleyi anlamak için birkaç defa daha okurken Alberto sözlerine devam etti:

"Deniz yılanlarının ve buna benzer şeylerin bizi oyalamasına izin vermemeliyiz. Bugünkü işimizi bitirmeden önce biraz da Kant'ın etik anlayışını anlatacağım sana."

"Peki ama elini çabuk tut, eve gitmem gerek."

"Akıl ve duyuların bize gerçekte neyi bildirebileceği hususunda Hume'un dile getirdiği kuşku Kant'ı yaşamla ilgili en önemli soruları yeniden düşünmeye itmişti. Tabii ahlak da bu konulardan biriydi."

"Hume neyin haklı, neyin yanlış olduğunu kanıtlayamayacağımızı söylemişti. Çünkü "...dir"li cümlelerden "...meli"li cümlelere giden bir çıkarsama yapamazdık."

"Hume ne aklımızın ne de deneyimlerimizin haklı ile haksızı ayırt edemeyeceğini, bunu ancak hislerimizle yapabileceğimizi düşünüyordu. Ama Kant için yeterli bir temel değildi bu."

"Bak bunu anlayabiliyorum."

"Kant baştan itibaren haklı ile haksız arasındaki farkın duygulardan ibaret olamayacağı fikrindeydi. Bu bakımdan, haklı ile haksız ayrımının insan aklında yattığını düşünen rasyonalistlere katılıyordu. Neyin haklı, neyin haksız olduğunu tüm insanlar bilir. Sadece öğrenerek değil, aklımızda yer alan bir şey olduğu için biliriz bunu. Kant'a göre her insanda bir pratik akıl vardır ve bu akıl ahlak alanında neyin doğru, neyin yanlış olduğunu bize her zaman bildirir."

"Yani doğuştan gelme bir özellik bu?"

"Aklın diğer bütün özellikleri gibi haklı ile haksızı ayırt etme yetisi de doğuştandır. Her insan dünyada olup bitenleri bir nedene bağlamaya çalışır; bunun gibi, her insan için evrensel bir *ahlak yasası* söz konusudur. Bu ahlak yasası fiziksel doğa yasaları kadar mutlak bir geçerliliğe sahiptir. Her şeyin bir nedeni olması ya da yedi artı beşin on iki etmesi ussal yaşamımız için ne kadar temel bir öneme sahipse, ahlakî yaşamımız için de bu yasa o kadar önemlidir."

"Ne diyor peki bu yasa?"

"Her türlü deneyimden önce geldiği için, 'biçimsel'dir bu yasa. Yani birtakım ahlakî tercihlere bağlı değildir. Her toplumda ve her çağda, bütün insanlar için geçerlidir. Şu veya bu durumda şunu veya bunu yapman gerektiğini söylemez. *Bütün* durumlarda nasıl davranman gerektiğini bildirir."

"Ama belli bir durumda nasıl davranacağımızı söylemeyen bir ahlak yasası ne işe yarar ki?"

"Kant ahlak yasasını bir *kategorik imperatif* olarak, yani hiçbir kayda bağlı olmayan *kesin bir buyruk* olarak ifade etmiştir. Ahlak yasasının 'kategorik' oluşu, onun her türlü durumda geçerli olduğu anlamına gelir. Aynı zamanda bir 'buyruk'tur, buyurgandır, kaçınılmaz bir 'emir'dir."

"Hmm..."

"Diğer yandan Kant kategorik imperatifi çeşitli şekillerde dile getirmiştir. Verdiği ilk tanım şöyledir: *Her zaman davranışımızın altında yatan kuralın aynı zamanda genel geçerli bir yasa olmasını isteyebilecek şekilde davranmalıyız."*

"Yani bir şey yapacağım zaman, aynı durumda herkesin aynı şeyi yapmasını isteyebileceğimden emin olmalıyım."

"Aynen. Ancak o zaman kendi içindeki ahlak yasasına uygun davranmış olursun. Kant kategorik imperatifi bir de şu şekilde tanımlamıştır: *Diğer insanları hiçbir zaman sadece bir araç olarak değil, aynı zamanda daima kendi başına bir amaç olarak görüp buna göre davranmalıyız."*

"Yani başkalarını sırf kendi çıkarımızı sağlamak üzere 'kullanmamalıyız'."

"Öyle, çünkü her insan kendi başına bir amaçtır. Ama bu sadece başkaları için değil, kendimiz için de geçerli. Bir şey elde etmek uğruna kendimizi de araç olarak kullanmamalıyız."

"Bu biraz 'altın kural'ı hatırlatıyor bana: 'Sana yapılmasını istemediğin şeyi sen de başkalarına yapma!'"

"Evet. Zaten bu da esas itibarıyla tüm ahlakî seçim olasılıklarını kapsayan biçimsel bir kuraldır. Altın kuralın da Kant'ın ahlak yasası dediği şeyi ifade ettiği söylenebilir."

"Ama bunlar sırf iddialardan ibaret. Hume neyin doğru neyin yanlış olduğunu akılla kanıtlayamayız derken haklıydı bence."

"Kant ahlak yasasını örneğin nedensellik yasası kadar mutlak ve genel geçerli sayıyordu. Nedensellik yasası da akılla kanıtlanamaz, ama yine de kaçınılmaz bir şeydir. Hiç kimsenin itiraz etmeyeceği bir şey."

"Bana sanki vicdandan söz ediyormuşuz gibi gelmeye başladı. Çünkü vicdan herkeste bulunur ne de olsa."

"Evet, Kant, ahlak yasasını anlatırken vicdanı betimlemiş olur. Vicdanın bize bildirdiğini anlatamayız, ama yine de biliriz."

"Bazen başkalarına karşı çok iyi ve sevimli davranırım, çünkü işime öylesi gelir. Böylece beni severler mesela."

"Ama eğer sırf sevilmek için iyi davranıyorsan, demek ki seni harekete geçiren ahlak yasası değildir. Ya da bu yasaya saygı duymuş olmazsın. Ahlak yasasına uygun davranıyor olman da belki iyi bir şeydir, ama ahlaksal denebilecek davranış kendi eğilimlerine karşı koyabilmeyi de gerektirir. Bir şeyi *ödev* saydığın için yapıyorsan, ancak o zaman ahlaksal davranıştan söz edebiliriz. Bu yüzden Kant'ın ahlakı genellikle bir *ödev ahlakı* olarak nitelendirilir."

"Yardım kuruluşları için para toplamayı ödev sayabilirim mesela."

"Evet. Ve asıl önemli olan, bunu doğru bulduğun için yapıyor olmandır. Topladığın para yolda kaybolsa ve yardım edilmesi gereken insanlara hiç ulaşmasa bile, sen ahlak yasasına uymuş oldun. Doğru bir anlayışla hareket ettin. Kant'a göre bir davranışı ahlakî açıdan doğru kabul etmek için, ona yol açan anlayışa bakmak gerekir, eylemin vardığı sonuçlara değil. Bu yüzden Kant'ın ahlak görüşüne *düşünüş ahlakı* da denmektedir."

"Ne zaman ahlak yasasına uygun davrandığımızı bilmek neden bu kadar önemliydi Kant için? Yaptığımız şeyin insanlara yararlı olması daha önemli değil mi?"

"Tabii, zaten Kant da buna itiraz etmezdi. Ama ancak ahlak yasasına saygı duyarak davranıyorsak, *özgür* davranıyoruz demektir."

"Sırf bir yasaya uyuyoruz diye özgür mü oluyoruz yani? Biraz tuhaf değil mi bu?"

"Kant'a göre değil. Hatırlarsan insanın özgür bir iradesi olduğunu iddia etmek ya da varsaymak gerektiğini söylemişti Kant. Bu önemli bir nokta, çünkü Kant bir yandan da her şeyin nedensellik yasasına göre gerçekleştiğine inanıyordu. Ama eğer öyleyse, özgür bir iradeye nasıl sahip olabiliriz?"

"Bak bunu bilemeyeceğim."

"Kant bu noktada insanı ikiye bölüyordu. Biraz Descartes'ı hatırlatıyor bu bize. O da insanın ikili bir varlık olduğunu, hem bir bedene hem de bir

akla sahip bulunduğunu söylemişti. Kant da duyusal varlıklar olarak tümüyle hiç değişmeyen nedensellik kurallarına tâbi olduğumuzu söyler. Neyi duyumsayacağımıza kendimiz karar veremeyiz; duyumlar kendilerini dayatır ve istesek de istemesek de bizi etkiler. Ama insan duyusal bir varlıktan ibaret değildir. Bizler ussal varlıklarız aynı zamanda."

"Açıkla lütfen!"

"Duyusal varlıklar olarak bütünüyle doğal düzenin parçasıyız. Dolayısıyla nedensellik yasasına tâbiyiz. Bu açıdan bakınca özgür bir irademiz bulunmuyor. Ama ussal varlıklar olarak duyumlarımızdan bağımsız haliyle dünyada —Kant bundan 'das Ding an sich', yani 'kendinde şey' olarak bahseder— bir yerimiz var. Yalnızca ahlakî tercihler yapmamıza olanak sağlayan 'pratik aklımıza' uymakla özgür bir iradeye sahip olabiliriz. Çünkü ahlak yasasına boyun eğdiğimizde, kendi uyacağımız yasayı yine kendimiz ortaya koymuş oluyoruz."

"Evet, bir bakıma doğru. Ne de olsa başkalarına kötülük etmemeye karar veren benim —ya da içimdeki bir şey."

"Kendi çıkarlarına zarar vermek pahasına bile olsa kötülük etmemeye karar verdiğinde özgür bir şekilde davranıyorsun."

"Sırf kendi arzularının peşinden koşan kişi pek de özgür sayılmaz gerçekten."

"Böyle biri her şeyin kölesi haline gelebilir. Hattâ kendi bencilliğinin bile kölesi olabilir insan. Arzu ve tutkuları aşabilmek bağımsızlık ve özgürlük gerektirir."

"Peki ya hayvanlar? Hayvanlar sadece arzu ve ihtiyaçlarına göre hareket eder. Öyleyse ahlak yasasına uyma özgürlüğüne sahip değiller mi?"

"Hayır değiller. Bizi insan yapan da bu özgürlük zaten."

"Şimdi anladım bunu."

"Son olarak şunu söyleyebiliriz: Kant, rasyonalistler ve empiristler arasındaki çatışma sonucu felsefenin girdiği açmazdan bir çıkış yolu göstermeyi başarmıştır. Bu yüzden Kant'la birlikte felsefe tarihinin bir dönemi daha kapanmış olur. 1804'te, Romantik Çağ başlamaktayken öldü Kant. Königsberg'deki mezarında en ünlü sözlerinden biri yazılıdır: 'Ne kadar sık ve uzun düşündüysem, şu iki şey hep yeni ve artan bir hayranlık

ve huşuyla doldurdu ruhumu: üstümdeki yıldızlı gökyüzü ve içimdeki ahlak yasası.' Ve devam ediyor, 'Yukarıda ve içimde bir Tanrı olduğunun kanıtı bunlar.'"

Alberto oturduğu koltuğa iyice yasladı sırtını.

"Hepsi bu kadar," dedi. "Sanırım Kant'la ilgili en önemli şeyleri söyledik."

"Saat de dördü çeyrek geçmiş zaten."

"Ama bir şey daha var. Biraz bekle lütfen."

"Öğretmen dersi bitirmeden asla çıkıp gitmem."

"Kant'ın sadece duyusal varlıklar olarak hareket ettikçe özgür olamayacağımızı düşündüğünü söylemiştim."

"Evet böyle bir şey söyledin."

"Buna karşılık evrensel aklı izlediğimizde özgür ve bağımsızız. Bunu da söylemiş miydim?"

"Evet. Neden tekrarlayıp duruyorsun?"

Alberto Sofie'ye doğru eğildi, gözlerinin içine bakarak fısıldadı:

"Her gördüğüne inanma Sofie!"

"Ne demek istiyorsun?"

"Gördüğün şeye sırtını dönebilmelisin."

"Anlamıyorum..."

"Hep deriz ki, 'Gözümle görmeden inanmam'. Ama sen gördüğün şeye de inanmamalısın."

"Buna benzer bir şey de söylemiştin bir ara."

"Evet, Parmenides'ten söz ederken."

"Yine de anlamadım ne demek istediğini."

"Kapının eşiğinde oturmuş konuşuyorduk. Birden gölden bir deniz yılanı fırladı."

"Tuhaf bir şeydi, değil mi?"

"Hayır, hiç de değil. Sonra Kırmızı Başlıklı Kız kapımızı çaldı. 'Büyükannemin evini arıyorum.' Cansıkıcı şeyler bunlar Sofie. Hepsi de binbaşının uydurmaları. Tıpkı muzdan çıkan mektuplar, anlamsız fırtınalar gibi."

"Yani sence..."

"Bir planım olduğunu söylemiştim. Aklımıza uyduğumuz sürece bizi aldatamaz. O zaman bir anlamda özgürüz demektir. Bize her türlü şeyi 'duyumsatabilir' belki, ama hiçbiri de şaşırtmaz artık beni. Gökyüzünü uçan fillerle kaplatsa, en fazla gülüp geçerim. Ama yedi artı beş yine de on iki eder. Hiçbir çizgi roman efekti bu bilgiyi alt edemez. Felsefe masalın tam tersidir."

Sofie oturup bir süre şaşkın gözlerle baktı Alberto'ya.

"Artık gidebilirsin," dedi sonunda Alberto. "Romantik Çağ konusu için seni çağırırım yine. Hegel ve Kierkegaard'dan da biraz bahsederiz o zaman. Ama binbaşının Norveç'e gelmesine bir hafta kaldı. O zamana kadar o zevksizlik örneği düşgücünü doyurmamız gerek. Daha fazla bir şey söyleyemem Sofie. Ama bil ki, ikimizi ilgilendiren harika bir plan üzerinde çalışıyorum."

"Öyleyse gideyim."

"Dur bir dakika. En önemli şeyi unuttuk galiba."

"Neyi?"

"Doğum günü şarkısını Sofie. Hilde on beş yaşına bastı."

"Ben de."

"Evet sen de. Madem öyle, söyleyelim hadi!"

Birlikte ayağa kalkıp şarkıya başladılar:

"Happy birthday to you! Happy birthday to you! Happy birthday to Hilde, happy birthday to you!"

Saat dört buçuk olmuştu. Sofie göle inip karşı kıyıya doğru küreklere asıldı. Kayığı kamışların arasına çekti, sonra ormana doğru koştu.

Yola vardığı sırada ağaçların arasında bir şeyin kımıldadığını fark etti birden. Büyükannesinin evini bulmak üzere tek başına ormana gitmiş olan Kırmızı Başlıklı Kız geldi Sofie'nin aklına. Ama ağaçların arasındaki bu şey çok daha küçüktü.

Biraz daha yaklaştı ve bir oyuncak bebekten daha büyük olmadığını gördü. Kahverengiydi ve kırmızı bir kazak giymişti.

Karşısındaki canlının bir oyuncak ayı olduğunu anladığında şaşkınlıktan donakaldı Sofie.

Birinin oyuncak ayısını ormanda unutmuş olması hiç de garip değildi aslında. Ama bu ayı capcanlıydı ve kendini alabildiğine bir işe vermiş görünüyordu.

"Merhaba" dedi Sofie.

Küçük yaratık sıçradı yerinde.

"Benim adım Sevimli Ayıcık. Ormanda kayboldum. Oysa ne güzel bir gündü! Ama seninle hiç karşılaşmamıştık."

"Belki ben de zaten hiç burada bulunmadım" dedi Sofie. "Eğer öyleyse, sen burada kendi evindesin demektir, yani Cinler Ormanı'nda."

"Ooo... Bu benim için çok zor bir laf oldu. Unutma, ben aklı kıt bir ayıcığım."

"Seni masallardan tanıyorum ben."

"Öyleyse adın da Alice muhakkak. Tavşan Christopher söz etmişti senden. Yani tanışıyoruz biz. Bir şişenin içindeki şeyden o kadar çok içmişsin ki, küçüldükçe küçülmüşsün. Ama sonra başka bir şişeden içmişsin ve tekrar büyümüşsün. Neyi yuttuğuna çok dikkat etmelisin. Bir kere ben de çok fazla yemekten tavşan yuvasında sıkışıp kalmıştım."

"Ben Alice değilim."

"Kim olduğumuz fark etmez. Önemli olan var olmamızdır. Baykuş böyle diyor. Çok akıllı fikirli biridir o. Hattâ bir gün, her şey çok normalken, yedi artı dört on iki eder demişti. Biz de kendimizi çok aptal hissetmiştik. Sayılarla hesap yapmak o kadar zor ki! Havanın nasıl olacağını bilmek çok daha kolay."

"Benim adım Sofie."

"Memnun oldum Sofie. Dedim ya, buralarda yeni olmalısın. Ama şimdi küçük ayıcık gitmek zorunda. Gidip Domuzcuk'u bulmalıyım. Bay Tavşan ve arkadaşlarının düzenlediği büyük bahçe partisine davetliyiz de."

Sevimli Ayıcık bunları söylerken patisini salladı. O zaman Sofie diğer patisinde bir kâğıt olduğunu fark etti.

"Ne var elinde?" diye sordu.

Ayıcık kâğıdı gösterip cevap verdi:

"Bunun yüzünden yolumu kaybettim işte."

"Ama bir kâğıt parçası bu sadece."

"Yo hayır, hiç de değil. Aynadaki Hilde'ye bir mektup bu."

"Yaa. Öyleyse bana verebilirsin."

"Ama aynadaki kız sen değilsin ki."

"Hayır, ama..."

"Mektubu sahibine vermek gerekir. Tavşan Christopher daha dün tekrar anlattı bunu bana."

"Ama ben Hilde'yi tanıyorum."

"Fark etmez. Bir insanı çok iyi tanısan bile, onun mektuplarını okumaya hakkın yok."

"Yani mektubu Hilde'ye verebilirim demek istedim."

"Bak o başka. Buyur al, Sofie. Mektuptan kurtulunca ben de Domuzcuk'u bulabilirim artık. Aynadaki Hilde'yi bulmak için önce büyük aynayı bulman gerekecek. Buralarda ayna bulmak da hiç kolay iş değil."

Ayı patisinde tuttuğu kâğıdı Sofie'ye uzattı, minicik adımlarla koşarak uzaklaştı. Gözden kaybolunca kâğıdı açıp okudu Sofie.

Sevgili Hilde! Alberto'nun Sofie'ye söylemediği bir şey var. Çok ayıp bunu unutması! Kant bir "Halklar Birliği" kurulmasını savunmuştu. 1795'te kaleme aldığı "Sonsuz Barış Üzerine" adlı yazıda bütün ülkelerin biraraya gelerek ulusların barış içinde yaşamasını sağlayacak böyle bir birlik kurması gerektiğini söylemiştir. Yazının yayımlanmasından yaklaşık 125 yıl sonra, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından, bir Halklar Birliği kuruldu gerçekten de. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da bunun yerini Birleşmiş Milletler aldı. Yani Kant bir bakıma Birleşmiş Milletler'in fikir babasıdır. Kant'a göre insanlardaki "pratik akıl" devletleri hep yeni savaşlara yol açan "doğal durum"dan uzaklaşmaya, savaşları önleyecek yeni bir hukuk düzeni kurmaya zorlar. Gerçekten işleyen bir halklar birliğinin oluşturulması ne kadar uzun bir süreç olsa da, "genel ve kalıcı bir barış teminatı" için uğraşmak ödevimizdir. Böyle bir birlik oluşturmak Kant için uzak bir hedefti ancak. Diyebilirsin ki felsefenin en son hedefi budur. Ben şahsen şu sırada Lübnan'da bulunuyorum. Sevgiler, Baban.

Sofie kâğıdı cebine koyup yeniden eve doğru yürümeye başladı. Alberto ormanda karşılaşabileceği şeyler konusunda uyarmıştı onu. Ama Sevimli Ayıcık'ın sonsuza dek aynadaki Hilde'yi aramasına gönlü razı olamazdı.

ROMANTİK ÇAĞ

...içimize açılan o gizemli yol...

Hilde büyük klasörü dizlerinin üzerine bıraktı. Oradan da kayıp yere düşmesine aldırış etmedi.

Yatağa gittiğinde oda şimdiki kadar aydınlık değildi. Saate baktı, üçe geliyordu. Yatağında dönüp gözlerini yumdu. Uykuya dalmak üzereyken, babasının neden Kırmızı Başlıklı Kız'ı ve Sevimli Ayıcık'ı işe karıştırdığını sordu kendine.

Ertesi gün on bire kadar uyudu Hilde. Uyandığında, gece boyunca rüya görmüş olduğunu bütün bedeniyle hissediyordu. Sanki başka bir dünyaya gitmişti. Ama ne gördüğünü hatırlayamadı.

Aşağıya inip kahvaltıyı hazırladı. Annesi mavi iş tulumunu giymişti, kayıkhaneye gidip tekneyle ilgilenecekti biraz. Suya indirilmese bile, babası Lübnan'dan gelene dek hazır tutulmalıydı.

"Bana yardım eder misin?"

"Önce biraz daha okumam gerek. Sana çay ve yiyecek bir şeyler getireyim istersen?"

"Bu saatte ne kahvaltısı?"

Hilde kahvaltısını bitirince odasına çıktı, yatağını düzeltti ve klasörü yine dizlerine dayayarak rahat bir okuma pozisyonu aldı.

Az sonra Sofie çitten geçip bir ara cennetle karşılaştırdığı bahçeye varmıştı.

Dünkü fırtına yüzünden her tarafın dallar ve yapraklarla kaplı olduğunu gördü. Bir yanda fırtına ve kırık dallar, diğer yanda da Kırmızı Başlıklı Kız

ve Sevimli Ayıcık'la karşılaşmış olması arasında bir bağlantı var gibiydi.

Sofie salıncağın üstündeki çam dallarını temizledi. Neyse ki yastıklar plastiktendi, her yağmurda içeri almak gerekmiyordu.

Sonra eve girdi Sofie. Anlaşılan annesi de yeni gelmişti, buzdolabına gazoz şişelerini yerleştirmekle meşguldü. Masada bir pastayla bir de kek vardı.

"Misafir mi gelecek?" dedi Sofie. Yaşgününü neredeyse unutmuştu.

"Cumartesi parti vereceğiz ama bugün de küçük bir kutlama yaparız diye düşündüm."

"Küçük bir kutlama mı?"

"Evet. Jorunn'ü ve anne babasını çağırdım."

Sofie omuz silkti.

"Sen bilirsin."

Konuklar saat yedi buçuğa doğru geldi. Sofie'nin annesi Jorunn'ün anne babasıyla çok sık görüşmediğinden, ortada biraz ciddi bir hava esiyordu.

Az sonra Sofie ve Jorunn Sofie'nin odasına çıkıp bahçe partisi için davetiyeleri yazmaya koyuldular. Alberto Knox'u da çağıracak olmaları, Sofie'ye bir fikir vermişti. Konuklarını "felsefî bir bahçe partisi"ne davet edecekti. Jorunn itiraz etmedi buna. Ne de olsa partiyi düzenleyen Sofie'ydi. Hem zaten böyle "konulu akşam toplantıları" son zamanlarda çok moda olmuştu.

Davet yazısını tamamlamaları iki saatten uzun sürdü. Bu arada ikisi de gülmekten katılacaktı neredeyse.

Sevgili.....

23 Haziran Cumartesi günü (Yazdönümü Gecesi) saat 19'da, Kløverveien 3'teki felsefi bahçe partisine davetlisin. O akşam yaşamın sırrını çözmeyi umuyoruz. Kalın bir ceket giymeyi ve felsefe meselelerini çözmeye yarayacak iyi düşünülmüş fikirler getirmeyi unutma. Orman yangını çıkmasın diye maalesef ateş yakmayacağız, ama düşgücünün kıvılcımları serbestçe ortaya saçılabilir. Davetliler arasında en azından gerçek bir

filozof da bulunuyor. Bu yüzden partimiz kapalı bir topluluğa özgüdür. (Basın giremez!)

Sevgiler,
Jorunn Ingebirgtsen (organizasyon komitesi) ve
Sofie Amundsen (organizasyon sahibi)

Yazı tamamlandıktan sonra, artık biraz daha rahat havada sohbet etmekte olan büyüklerin yanına indiler. Sofie dolmakalemle özene bezene yazdığı davetiye metnini annesine uzattı.

"On sekiz kopya lütfen" dedi. Daha önce de iş yerinde fotokopi yapmasını birçok kez istemişti annesinden.

Annesi yazıya bir göz atıp malî müşavir Bay Ingebirgtsen'e aktardı.

"Bakın işte. Dedim ya, iyice aklını kaybetti bizim kız."

"Ama bu çok ilginç bir şeye benziyor," dedi Jorunn'ün babası ve kâğıdı karısına verdi. Ve devam etti, "Ben de bu partiye gelmek isterdim doğrusu."

Şimdi Barbie'nin sırasıydı. O da davetiyeyi okudu ve,

"Aa ne hoş!" dedi kadın. "Biz de gelebilir miyiz Sofie?"

"Öyleyse yirmi kopya yapıver anne" dedi Sofie. Onların sözlerini ciddiye almıştı.

"Keçileri kaçırdın herhalde!" dedi Jorunn.

O akşam Sofie yatmadan önce uzun uzun pencereden dışarısını seyretti. Bir akşam Alberto'nun gölgesini gördüğü geldi aklına. Bir aydan fazla olmuştu. Şimdi de çok geç bir saatti, ama aydınlık yaz gecesiydi bu kez.

Alberto'dan ancak salı sabahı ses çıktı. Tam Sofie'nin annesi işe gittiğinde telefon çalmıştı.

"Ben Sofie Amundsen."

"Ben de Alberto Knox."

"Tahmin etmiştim."

"Özür dilerim, ancak arayabildim. Ama planımız üzerinde sıkı bir çalışma yapmam gerekti. Ancak binbaşı dikkatini senin üzerinde topladığı zamanlar rahatça çalışabiliyorum."

"İlginç doğrusu."

"O zaman saklanabiliyorum, anlıyor musun? Dünyanın en iyi haber alma örgütünün bile bazı sınırları var. Ne de olsa tek bir hafiye çalışıyor bu serviste... Senden bir kart geldi."

"Davetiye demek istiyorsun."

"Emin misin bundan?"

"Niye olmayayım?"

"Böyle bir partide neler olacağını bilemeyiz."

"Gelecek misin?"

"Tabii geleceğim. Ama bir şey daha var. Aynı gün Hilde'nin babasının da Lübnan'dan geleceğini düşünmüş müydün?"

"Doğrusunu istersen düşünmemiştim."

"Tam Bjerkely'ye döndüğü gün sana bir bahçe partisi yaptırması tesadüf olamaz."

"Dedim ya, düşünmedim bunu."

"Ama o düşündü. Neyse, bunu sonra konuşuruz. Bugün öğleden sonra Binbaşının Kulübesi'ne gelebilir misin?'

"Aslında bahçedeki yabanotlarını temizlemem gerekiyordu."

"Tamam o zaman, saat ikide gelebilir misin?"

"Gelirim."

Sofie geldiğinde Alberto Knox yine kapıda oturuyordu.

"Gel şöyle" dedi ve bu kez hemen konuya girdi.

"Şimdiye kadar Rönesans, Barok ve Aydınlanma dönemlerini ele aldık. Bugün de Avrupa'daki son büyük kültürel çağ sayabileceğimiz Romantizmden söz edeceğiz. Uzun bir öykünün sonuna yaklaşıyoruz artık çocuğum."

"Romantik Çağ bu kadar uzun mu sürdü?"

"18. yüzyıl sonunda başlayıp 19. yüzyılın ortasına kadar sürdü. Ama 1850'den sonra artık böyle edebiyatı, felsefeyi, sanatı, bilimi ve müziği bir arada kapsayan genel dönemlerden bahsetmenin de anlamı kalmadı."

"Ama Romantik Çağ böyle bir dönemdi, öyle mi?"

"Evet. Romantik Çağ'ın Avrupa'daki varoluşa son 'ortak yaklaşım' olduğu söylenir. Almanya'da başladı Romantizm, Aydınlanma döneminde aklın tek yönlü olarak yüceltilmesine karşı bir tepkiydi. Bu dönemde Kant'ın soğuk akıl felsefesinden sonra Almanya'nın genç insanları rahat bir nefes almıştı sanki."

"Peki aklın yerine ne koydular?"

"Yeni dönemin tutulan kavramları 'duygu', 'hayalgücü', 'yaşantı' ve 'özlem'di. Aydınlanma Çağı düşünürleri arasında da duyguların önemini vurgulayanlar olmuştu aslında —örneğin Rousseau. Aklın tek yönlü olarak öne çıkarılması eleştirilmişti. Ama o zaman bu ikincil bir eğilimken, şimdi Alman kültür hayatının ana akımı haline geliyordu."

"Yani Kant öyle çok uzun bir süre tutulmadı?"

"Hem evet hem hayır. Romantikler arasında kendilerini Kant'ın mirasçısı sayanlar da az değildi. Ne de olsa Kant, 'das Ding an sich' ile bileceklerimizin bir sınırı olduğunu belirtmişti. Aynı zamanda 'ben'in bilgiye katkısının ne kadar önemli olduğunu göstermişti. Ve şimdi Romantik Çağ'da da tek başına birey, varoluşu yorumlama konusunda bir bakıma tam bir serbestlik kazanıyordu. Romantikler benliği neredeyse kayıtsızca yücelttiler. Nitekim Romantik Çağ'ın 'kişi' anlayışında dâhi sanatçı en yüksek yeri tutar."

"Çok dâhi yetişti mi o dönemde?"

"Örneğin Beethoven. Onun müziğinde kendi duygu ve özlemlerini dile getiren bir kişi çıkar karşımıza. Bu açıdan *Beethoven,* eserlerini Tanrı'yı yüceltmek amacıyla ve sıkı kurallara uyarak besteleyen Bach ve Hândel gibi Barok müzik ustalarının tersine, 'özgür' bir sanatçı sayılır."

"Ben sadece 'Ay Işığı Sonatı'yla 'Kader Senfonisi'ni biliyorum."

"Ama 'Ay Işığı Sonatı'nın ne kadar romantik olduğunu, 'Kader Senfonisi'nde de Beethoven'in kendi duygularını ne kadar dramatik bir şekilde dile getirdiğini duyabiliyorsundur."

"Rönesans hümanistlerinin de bireyci olduğunu söylemiştin."

"Evet, Rönesans ile Romantizm arasında böyle pek çok ortak nokta var. Bunların önemli bir örneği de, insanın bilgi edinmesi bakımından sanata ağırlıklı bir rol tanınmış olması. Bu bakımdan da Kant Romantizmin yolunu

hazırlamış sayılır. Estetikle ilgili çalışmalarında güzel bir şeyin, örneğin bir sanat eserinin etkisi altında kaldığımız zaman ne olduğunu sorup araştırmıştı. Bir sanat eserine, sanatsal deneyim için yani sadece onu olabildiğince yoğun bir şekilde 'yaşantılamak' amacıyla yaklaştığımızda, 'das Ding an sich'e yaklaşmış oluruz."

"Öyleyse sanatçı bize filozofun sunamayacağı bir bilgi sağlıyor."

"Kant böyle düşünüyordu. Romantikler de. Kant'a göre sanatçı bilme yetisini gönlünce kullanır. Şair *Friedrich Schiller,* Kant'ın düşüncelerini geliştirip sanatçının yaptığı işin bir oyuna benzediğini ve insanın da ancak oyun oynadığı zaman özgür olduğunu, çünkü o zaman kendi yasalarını ortaya koyduğunu söylemiştir. Romantikler sadece sanatın bizi 'dile getirilemeyen'e yaklaştırabileceğine inanıyordu. Hattâ bazıları sanatçıyı Tanrı'ya benzetmişti."

"Çünkü Tanrı nasıl dünyayı yaratmışsa, sanatçı da kendi gerçekliğini yaratır."

"Sanatçının 'dünya kurucu bir düşgücü' olduğu söyleniyordu. Sanatsal coşkuyu yaşadığı anlarda rüya ile gerçeklik arasındaki sınır kaybolabilirdi. Romantik Çağ'ın genç dâhilerinden biri olan şair Novalis 'Dünya hayal olur, hayal de gerçek' demişti. 1801'de öldüğünde tamamlayamadan ardında bıraktığı 'Heinrich von Ofterdingen' adlı Ortaçağ romanı Romantizm üzerinde çok etkili oldu. Romanın kahramanı genç Heinrich rüyasında gördüğü 'mavi çiçeği' özlemle arar durur. İngiliz romantiği *Colleridge* de aynı düşünceyi şöyle dile getirmiştir:

Ya uyusan? Ve uyurken rüya görsen? Ve rüyanda cennete gidip hiç bilmediğin çok güzel bir çiçek koparsan? Ya uyandığında çiçeği hâlâ elinde tutsan? Ne olur o zaman?"

"Çok güzel."

"Böyle uzak ve ulaşılmaz bir şeye duyulan özlem romantikler için tipik bir duygudur. Geçmiş bir dönemi de özleyebilir romantikler, örneğin Aydınlanma'nın karanlık dönem saydığı Ortaçağ'ı hararetle yücelttikleri olmuştur. Bazen de uzak kültürlere, örneğin 'gizemli Şark'a özlem

duyabilirler. Gece, alacakaranlık, eski harabeler, doğaüstü şeyler de çekmiştir romantikleri. Yaşamın karanlık yüzüyle ilgilenmişlerdir hep — yani kavranamaz, korkutucu ve gizemli olanla."

"Çok ilginç bir dönemmiş galiba. İyi ama *kimdi* bu romantikler?"

"Romantizm her şeyden önce kente özgü bir olguydu. Tam aynı dönemde, yani 19. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'nın birçok bölgesindeki şehirler büyük bir gelişme içindeydi. Tabii Almanya'da da. Romantikler de öncelikle genç erkeklerdi. Çoğu öğrenciydi ama dersleri pek ciddiye almazlardı. Burjuva karşıtı eğilimler çok güçlüydü bu çevrelerde. Birçok olağan insanı, örneğin polisleri ya da ev sahiplerini 'küçük burjuva' diye aşağılıyor ya da doğruca 'düşman' sayıyorlardı."

"Madem öyle ben de bir romantiğin ev sahibi olmak istemezdim."

"1800 yılı dolayında yetişen ilk romantik kuşak o dönemin gençliğiydi. Bu açıdan Romantizmi Avrupa'daki ilk gençlik başkaldırısı sayabiliriz. Zaten 150 yıl sonraki hippi hareketiyle açık benzerlikler var."

"Çiçekler, uzun saçlar, gitar tıngırdatma ve aylaklık gibi mi?"

"Evet. Dâhi için ideal durumun boş durmak olduğu söyleniyor, tembellik de Romantizmin başta gelen erdemi kabul ediliyordu. Bir romantiğin görevi kendini yaşama bırakmak ya da hayallere dalıp ondan uzaklaşmaktı. Gündelik meselelerle uğraşmak küçük burjuvaların işiydi."

"Henrik Wergeland da romantik miydi?"

"Wergeland ve *Wellhaven* de romantikti. Henrik Wergeland gerçi birçok Aydınlanma Çağı'nın idealini benimsemişti ama coşkulu hayatı ve uyumsuzluğu ile tam bir romantik gibi yaşıyordu. Hasret çekiyor, âşık oluyordu. Şiirlerini adadığı Stella, Novalis'in 'mavi çiçeği' kadar uzak ve ulaşılmazdı onun için. Zaten bu tür aşklar da Romantizme özgüdür. Novalis de henüz on dört yaşındaki bir kızla nişanlanmıştı. Kız on beş yaşına bastıktan dört gün sonra öldü, ama Novalis'in ona olan aşkı ömür boyu devam etti."

"Gerçekten on beşinci yaş gününden dört gün sonra mı öldü?"

"Evet..."

"Ben de bugün on beş yaşımdan dört gün aldım!"

"Evet, doğru..."

"Adı neydi?"

"Sophie."

"Ne dedin?"

"Evet, öyleydi..."

"Korkutuyorsun beni. Bir rastlantı mı bu sadece?"

"Bilmiyorum Sofie. Ama adı Sophie'ydi."

"Devam et!"

"Novalis'in kendisi de ancak 29 yaşına kadar yaşayabildi. 'Genç yaşta ölenler'den biriydi o da. Birçok romantik böyle genç ölmüştü. Çoğu veremden ya da intihar ederek."

"Çok yazık!"

"Yaşlananlar da çoğunlukla romantik olarak kalmadı. Genellikle 30 yaş civarında bu işi bıraktılar. Hattâ bazıları tersine iyice burjuvalaştı ve muhafazakâr oldu."

"Yani düşmanın tarafına geçtiler."

"Evet, belki. Ama romantik aşktan bahsetmişken şunu da ekleyelim: Erişilmez aşk konusuna adanmış eserlerin en ünlülerinden biri *Goethe*'nin mektuplardan oluşan 'Genç Werther'in Acıları' adlı romanıdır. Ta 1774'te yayımlanmıştı bu kitap. Genç Werther sevdiğine kavuşamadığı için kendini vurur sonunda..."

"Yok artık, bu kadarı da biraz fazla değil mi?"

"Romanın yayımlandığı her yerde intihar oranları da yükselmişti. Bu yüzden Danimarka ve Norveç'te kitabın yasaklandığı bile oldu. Romantik olmak pek de tehlikesiz bir şey değildi anlaşılan. Çok güçlü duygular karışıyordu işe."

"Sen 'romantik' dedikçe ben de manzara resimlerini düşünüyorum hep. Esrarengiz ormanlar ve vahşi bir doğa geliyor gözümün önüne... böyle sislerle örtülü filan."

"Doğaya duyulan özlem ve tam bir doğa gizemciliği de Romantizmin başta gelen özelliklerindendi zaten. Dediğim gibi, kente özgüydü bu hareket. Böyle bir şeyin kırsal alanda oluşması beklenemez haliyle. Rousseau'nun 'Doğaya dön!' çağrısını hatırlıyorsundur. Bu çağrı işte asıl şimdi, Romantik Çağ'da duyurmuştu kendini. Ne de olsa Aydınlanma

Çağı'nın mekanikçi dünya görüşüne bir tepkiydi Romantizm. Eski kozmik bilinç anlayışının bu dönemde yeniden canlandığı söylenir."

"Bunu açıkla lütfen!"

"Bunun anlamı her şeyden önce, doğanın yeniden bir bütün olarak kavrandığıdır. Bu açıdan romantikler hem Spinoza'ya geri dönmüştü, hem de Plotinos'a ve *Jakob Böhme* ve *Giordano Bruno* gibi Rönesans filozoflarına. Bunların hepsi de doğada tanrısal bir 'ben' bulmuştu."

"Panteisttiler yani..."

"Descartes ve Hume ben ile uzantısal gerçeklik arasına keskin bir sınır çekmişti. Kant da bilen ben ile 'kendinde şey' olarak doğa arasında kesin bir ayrım yapmıştı. Oysa şimdi doğa büyük bir 'ben' olarak anlaşılıyordu. Romantikler 'dünya ruhu' ya da 'dünya tini' gibi kavramlar kullanmıştır."

"Anlıyorum."

"Aralarında en önemli filozof *Friedrich Wilhelm Schelling*'di. 1775-1854 arasında yaşadı. 'Tin' ile 'madde' arasındaki ayrımı kaldırmak istedi. Tüm doğa, hem insan ruhu hem de fiziksel gerçeklik, aynı Tanrı ya da 'dünya tini'nin dile gelişiydi Schelling'e göre."

"Evet, Spinoza'yı hatırlatıyor bana."

"Doğa görünen tin, tin de görünmez doğadır, diyordu. Çünkü doğanın her tarafında düzen ve yapı veren bir tin kendini bize hissettirir. Schelling maddeyi bir tür 'uyuklayan zekâ' olarak görmüştür."

"Bunu biraz açıklaman gerek."

"Schelling doğada bir 'dünya tini' buluyordu, ama bu 'dünya tini'nin insan bilincinde de olduğunu düşünüyordu aynı zamanda. Böyle bakınca, doğa ile insan bilinci aslında aynı şeyin ifadesidir."

"Tabii, neden olmasın?"

"'Dünya tini'ni hem doğada hem de kendi içimizde bulabiliriz. Bu yüzden Novalis 'içimize açılan gizemli yol'dan söz etmişti. İnsanın tüm evreni kendi içinde taşıdığını ve dünyanın sırrına ermek için en iyisinin kendi içine yönelmesi gerektiğini kastediyordu bununla."

"Güzel bir düşünce."

"Birçok romantiğin gözünde felsefe, doğa araştırması ve edebiyat daha yüksek bir bütünlükte iç içe geçiyordu. İster bir öğrenci odasında oturup

esin dolu şiirler yaz, ister çiçeklerin yaşamını ya da taşların yapısını incele, doğa ölü bir mekanizma değil de yaşayan 'dünya tini' olduğuna göre, bunlar aynı madalyonun iki yüzüydü."

"Biraz daha anlatırsan hemen şuracıkta ben de romantik olacağım."

"Norveçli doğa araştırmacısı *Henrik Steffens* Almanya'ya göçünce Wergeland 'Norveç'in rüzgârla sürüklenen defne yaprağı' diye söz etmişti ondan. 1801'de Kopenhag'a gelip Alman Romantizmi üzerine ders verdi. Romantik hareketi şöyle anlattı: 'Hammaddeyle uğraşıp durmaktan yorgun düşüp başka bir yol seçtik, sonsuza doğru koşmak istedik. Kendi içimize dönüp yeni bir dünya yarattık.'"

"Bunca şeyi nasıl tutuyorsun aklında?"

"Küçük bir ayrıntı bu Sofie."

"Devam et!"

"Schelling de doğada taşlardan insan bilincine kadar uzanan bir gelişme görüyor, cansız doğadan karmaşık yaşam biçimlerine doğru adım adım geçişler olduğuna işaret ediyordu. Zaten romantik doğa görüşü genellikle doğayı bir organizma olarak, yani barındırdığı olanakları zaman içinde geliştiren bir bütün olarak kavrama eğilimindeydi. Yapraklar ve çiçekler açan bir bitki gibidir doğa. Ya da şiirler yaratan bir şair."

"Bu da biraz Aristoteles'e benzemiyor mu?"

'Tabii benziyor. Romantik felsefede hem Aristotelesçi hem de Yeni Platoncu izlere rastlanır. Aristoteles mekanik materyalistlere kıyasla doğa süreçlerini çok daha organik bir tarzda anlıyordu."

"Anlıyorum."

"Yeni tarih görüşünde de benzer fikirlerle karşılaşırız. 1744-1803 arasında yaşamış olan tarih filozofu *Johann Gottfried Herder* romantikler açısından çok önemli biriydi. Ona göre tarih, içinde üç şey barındırıyordu: süreklilik, gelişme ve amaç. Tarihî bir süreç olarak algıladığı için de, Herder'in tarih anlayışı 'dinamik' olarak nitelendirilir. Aydınlanma Çağı filozoflarının tarih anlayışı ise çoğunlukla 'statik'ti. Sadece bir tek evrensel ve genel geçerli aklın bulunduğunu ve bunun bazen daha çok bazen de daha az var olduğunu düşünüyorlardı. Buna karşılık Herder tarihteki her devrin kendine özgü bir değere ve her halkın da kendi tarzına, özgün bir 'halk

ruhu'na sahip olduğunu ileri sürdü. Asıl mesele kendimizi farklı kültürlerin yerine koyabilmemizdi. "

"Nasıl bir insanı daha iyi anlayabilmek için kendimizi onun yerine koymak gerekiyorsa, başka kültürleri anlamak için de kendimizi o kültürün yerine koymalıyız."

"Bu artık neredeyse besbelli bir şey. Ama Romantik Çağ'da yeni bir buluştu. Romantizm her ulusun kendi kimlik duygusunu güçlendirmesine de yardımcı olmuştur. Norveç'te ulusal bağımsızlık mücadelesinin 1814'te yükselmesi tesadüf değildir."

"Anlıyorum."

"Romantizm pek çok alanda yeni yönelimler getirdiğinden, genellikle iki biçimini ayırt etmek uygun görülmüştür. Bunlardan birine *Evrensel Romantizm* diyebiliriz. Doğa, evrensel ruh, sanatsal deha gibi şeylerle ilgilenen romantikler kastedilir bu kavramla. Evrensel Romantizm daha önce ortaya çıkmış ve özellikle 1800 civarında Jena kentinde serpilmiştir."

"Ya diğer Romantizm biçimi?"

"O da *Ulusal Romantizmdi.* Biraz daha geç başlamıştı ve merkezi Heidelberg'di. Ulusal romantikler en çok bir halkın tarihiyle, diliyle ve genel olarak 'halk kültürü'yle ilgileniyordu. Çünkü halk da —tıpkı doğa ve tarih gibi— kendi olanaklarını geliştiren bir organizmaya benzetilmekteydi."

"Nerede yaşadığını söyle, ben de kim olduğunu söyleyeyim."

"Romantizmin bu iki türünü birbirine bağlayan kavram 'organizma'dır. Tüm romantikler hem bitkileri hem de halkları, hattâ bir destanı bile yaşayan bir organizma olarak görüyordu. Dil de bir organizmaydı, bütün doğa da. Dolayısıyla bu iki Romantizm tarzı arasında çok keskin bir sınır bulunmaz. 'Dünya tini' doğa ve sanatta olduğu kadar halkta ve halk kültüründe de bulunuyordu."

"Anlıyorum."

"Herder çeşitli ülkelerden topladığı halk şarkılarını 'Stimmen der Völker in Liedern' [Şarkılarda Halk Sesleri] gibi anlamlı bir başlık altında toplayıp yayımladı. Hattâ halk şiirinden 'halkların anadili' diye bahsediyordu.

Heidelberg'de halk şarkı ve masallarını derlemek yaygın bir iş haline gelmişti. *Grimm Kardeşler*'in masallarını duymuşsundur."

"Duydum tabii. 'Pamuk Prenses', 'Kırmızı Başlıklı Kız', 'Kül Kedisi', 'Hänsel ile Gretel'..."

"Ve daha birçokları. Norveç'te de *Asbjørnsen* ve *Moe* ülkeyi dolaşıp 'halk şiiri' ürünlerini derledi. Sulu bir meyvenin toplanması gibiydi bu, sanki birdenbire keşfedilmişti ne kadar lezzetli ve besleyici olduğu. Hem acele etmek gerekiyordu, meyve dalından düşmeye başlamıştı bile. *Landstad* halk şarkıları derledi, *Ivar Aasen* de deyim yerindeyse Norveç dilinin kendisini. Aynı şekilde, çok eski zamanlardan kalma mitler ve destanlar da 19. yüzyıl ortalarında keşfedildi. Bütün Avrupa'da besteciler halk şarkılarından yararlanıyordu eserlerinde. Böylece sanat müziği ile halk müziği arasında bir köprü kurmaya çalışıyorlardı."

"Sanat müziği mi?"

"Sanat müziği deyince, belli bir kişi tarafından bestelenmiş müzik eserlerini kastediyoruz. Mesela Beethoven'in eserlerini. Halk müziği ise belli biri tarafından bestelenmiş değildir; diyebiliriz ki halk tarafından yapılmıştır. Bu yüzden hangi halk şarkısının ne zaman ortaya çıktığını tam olarak bilemeyiz. Aynı şekilde halk masalları ile edebî masalları da ayırt ediyoruz."

"Edebî masal deyince ne anlamak gerekiyor?"

"Bir yazarın düşünüp bulduğu masallar. Örneğin *Hans Christian Andersen*'in yazdıkları. Masal türü romantikler tarafından tutkuyla geliştirilmişti. Bu işin Almanya'da yetişmiş ustalarından biri de *E.T.A. Hoffmann'dı."*

"'Hoffmann'ın Masalları' diye bir şey duymuştum."

"Masal, romantikler için edebî ideali oluşturuyordu —Barok dönemde tiyatronun en tutulan sanat türü olması gibi bir şey. Yazara kendi yaratıcı gücünü serbestçe kullanma imkânı tanıyordu ne de olsa."

"Yarattığı dünyada Tanrı rolünü oynayabilirdi yazar."

"Aynen. Belki artık şöyle bir toparlasak iyi olacak."

"Buyrun sizi dinliyorum."

"Romantik filozoflar 'dünya ruhu' dedikleri şeyi dünyadaki şeyleri sanki rüya görürcesine yaratan bir 'ben' olarak kavrıyordu. Filozof *Johann Gottlieb Fichte'*ye göre doğa daha yüce ve bilinç ötesi bir tasavvur faaliyetinden kaynaklanıyordu. Schelling de doğrudan doğruya dünyanın 'Tanrı'da' var olduğunu söylemişti. Tanrı bazı şeylerin bilincindeydi, ama doğada Tanrı'nın bilinç ötesini temsil eden şeyler de bulunuyordu. Çünkü Tanrı'nın da bir 'karanlık yanı' vardı."

"Bu düşünce hem çok korkutucu hem de çok çekici. Bana Berkeley'i hatırlatıyor."

"Yazarla eseri arasındaki ilişki de hemen hemen bu şekilde kavranıyordu. Masal yazara dünyalar yaratan hayal gücünü gönlünce kullanma fırsatı tanır ve yaratma eylemi de her zaman bilinçli değildir. Yazar, kaleme aldığı öykü kendi içindeki bir kuvvet tarafından ortaya çıkarılıyormuş duygusuna kapılabilir. Sanki hipnoz altında gibi yazdığı olur."

"Öyle mi?"

"Ama sonra birden bu yanılsama çemberini kırabilir yine. Araya küçük, ironik yorumlar katarak öyküye müdahale edebilir. Okuyucuya bunun sadece bir masal olduğu kısaca hatırlatılır."

"Anlıyorum."

"Böylece yazar okuyucuya kendi dünyasının da masalsı olduğunu hatırlatır aynı zamanda. Yanılsamanın bu şekilde yıkılmasına romantik ironi diyoruz. Örneğin Norveçli yazar Ibsen 'Peer Gynt' adlı tiyatro oyunundaki kişilerden birine şöyle dedirtmiştir: 'Beşinci perdenin ortasında da ölünmez ki.'"

"Bu repliğin biraz komik kaçtığını anlıyorum sanırım. Çünkü böylece bütün bunların bir hayal ürünü olduğu da söylenmiş oluyor aynı zamanda."

"Bu öyle çelişkili bir ifade ki, bununla birlikte bir bölümü kapatmak gerekecek."

"Ne demek istedin bölüm sonu derken?"

"Yok bir şey Sofie. Novalis'in âşık olduğu kızın adı da Sophie'ydi hani, on beş yaşından dört gün sonra ölmüştü..."

"Bu da beni korkutuyor haliyle, anlıyorsun değil mi?"

Alberto'nun bakışları donuklaştı bir süre. Sonra devam etti:

"Senin Novalis'in sevgilisiyle aynı kaderi paylaşmaktan korkmana gerek yok."

"Neden?"

"Çünkü daha çok bölüm var önümüzde."

"Ne dediğini anlamıyorum."

"Diyorum ki, Sofie ile Alberto'nun öyküsünü okuyanlar, romanın bitmesine daha sayfalar olduğunun farkındadır. Henüz Romantik Çağ'a geldik ancak."

"Kafamı karmakarışık ettin."

"Aslında binbaşı, Hilde'nin kafasını karıştırmaya çalışıyor. Ne basit bir şey, değil mi Sofie? Bölüm sonu!"

Alberto daha laflarını bitiremeden bir çocuk ormandaki ağaçların arasından çıkıp eve doğru geldi. Arap giysileri vardı üzerinde, başına da bir türban sarmıştı. Elinde bir lamba tutuyordu.

Sofie Alberto'nun koluna yapıştı.

"Bu da kim?" diye sordu.

Ama çocuk kendi cevap verdi bu soruya:

"Adım Alaattin, Lübnan'dan geldim buralara."

Alberto dik dik baktı çocuğa.

"Lambanda ne var peki evladım?"

Çocuk lambayı ovalayınca koyu bir duman çıktı içinden ve giderek insan şeklini aldı. Alberto gibi kara bir sakalı ve mavi bir beresi vardı. Lambanın üstünde havada yüzer gibi durarak konuştu:

"Beni duyuyor musun Hilde? Doğum günü tebriği için artık çok geç. Sadece şunu söylemek istiyorum: Bjerkely ve Güney Norveç bana bir masal gibi geliyor. Birkaç gün sonra orada görüşeceğiz."

Adam tekrar dumana karışıp kayboldu. Sonra da bütün bu bulut lambanın içine çekildi. Türbanlı çocuk da lambayı koltuğuna sıkıştırıp ormanın içlerine koştu yeniden.

"Bu... bu inanılmaz bir şey!" dedi Sofie.

"Uyduruk bir şey işte."

"Cin aynı Hilde'nin babası gibi konuşuyordu."

"Onun ruhuydu zaten."

"Ama..."

"Sen, ben ve etrafımızda olup biten her şey binbaşının bilincinin derinliklerinde geçiyor aslında. Tarih 28 Nisan Cumartesi. Gecenin geç bir vakti. Binbaşının yanındaki bütün Birleşmiş Milletler askerleri yatmış uyuyor. Onun da uykusu gelmiş, ama Hilde'ye on beşinci yaşgününde armağan edeceği kitabı bitirmesi lazım. Onun için oturup çalışmak zorunda. Zavallı adam dinlenmeye fırsat bulamıyor Sofie."

"Tamam, pes ediyorum."

"Bölüm sonu!"

Sofie ve Alberto gözlerini küçük göle dikmişti. Alberto donup kalmış gibi oturuyordu öylece. Sonunda Sofie cesaretini toplayıp omuzlarından sarstı onu.

"Dilini mi yuttun?"

"Doğrudan müdahale etti. Son bölümler sözcüğü sözcüğüne ondan gelmeydi. Utanması gerekir. Ama böylece kendini ele vermiş oldu, kim olduğunu açıkça belli etti. Artık Hilde'nin babasının doğum günü için yazdığı kitapta yaşadığımızı biliyoruz. Duydun işte neler söylediğimi! Gerçi konuşan aslında ben değildim ama..."

"Eğer bu doğruysa, ben de kitaptan çıkmak ve kendi yoluma gitmek için elimden geleni yaparım."

"Zaten benim gizli planım da bu. Ama önce Hilde'yi konuşturmaya çalışmalıyız. Şu anda konuştuğumuz her şeyi okuyor. Bu kitaptan kaçtıktan sonra onunla görüşmek pek kolay olmaz."

"Peki ne diyeceğiz?"

"Sanırım binbaşı alelacele yazmayı sürdürse de, bir yandan da daktilonun başında uyukluyor."

"Çok garip bir şey bu düşünce..."

"Ama tam da şu anda sonradan pişman olacağı şeyler yazabilir. Üstelik bu konuştuklarımızı silemez de, yanında düzeltme sıvısı yok. Planımın

önemli bir parçası bu, Sofie. Tutup Binbaşı Albert Knag'a düzeltme sıvısı verecek olanın vay haline!"

"Benden bir düzeltme bandı bile alamaz."

"İşte şimdi burada şu zavallı kızcağıza sesleniyorum: Babasına başkaldırsın. Onun gölgelerle oynayarak kendisi için doğum günü eğlencesi yaratmaya kalkışmasına âlet olmaktan utanmalı. Binbaşı Hazretleri burada olsaydı, gösterirdik ona gününü."

"Ama burada değil."

"Kendisi Lübnan'da tabii, ama aklı ve ruhu burada. Etrafımızda gördüğümüz her şey binbaşının 'ben'i aslında."

"Ama bundan ibaret değil o, daha fazla bir şey."

"Evet, çünkü biz onun ruhundaki gölgelerden ibaretiz. Ve bir gölgenin ustasına saldırması hiç de kolay değildir Sofie. Hem akıl gerektirir, hem de çok iyi düşünülmüş olması gerekir. Ama Hilde'yi etkilememiz mümkün. Bir Tanrı'ya ancak bir melek başkaldırabilir."

"Hilde'den babası eve gelir gelmez onu kınamasını isteyebiliriz. Kaba saba biri olduğunu söylesin yüzüne! Ayrıca teknesini parçalayabilir ya da en azından bahçe fenerini kırabilir."

Alberto başını salladı ve ekledi:

"Ve onu terk edebilir. Bizim için çok zor bunu yapmak, ama Hilde için daha kolay. Binbaşının evinden ayrılır ve bir daha hiç dönmez. Kendi dünya yaratma gücünün keyfini çıkartmak için bizi harcıyor! Çoktan haketti bunları."

"Şimdiden canlanıyor gözümde. Binbaşı bütün dünyayı dolaşıp Hilde'yi arıyor, ama Hilde'den tek bir iz bile yok ortada, çünkü Sofie ve Alberto'yla dalga geçen bir babası olsun istemiyor."

"Evet, dalga geçiyor gerçekten. Bizi doğum günü eğlencesi yapıyor derken ben de bunu kastettim zaten. Ama çok dikkatli olmalı aslında. Hilde de öyle."

"Ne demek istiyorsun?"

"Yerinde sıkı duruyorsun değil mi?"

"Sımsıkı duruyorum, yeter ki öyle lambalardan cin filan çıkmasın."

"Şimdi şunu gözönüne getirmeye çalış: Yaşadığımız her şey başka birinin bilincinde gerçekleşiyor. Biziz o bilinç. Yani kendi ruhumuz yok, ama başka birinin ruhuyuz. Buraya kadar felsefenin kavrayabildiği bir zeminde bulunduk sayılır. Berkeley ve Schelling yanımızda olsa kulak kesilirlerdi mutlaka."

"Eee?"

"Ayrıca bu ruhun Hilde Møller Knag'ın babasına ait olduğunu da tasavvur edebiliriz. Lübnan'da oturmuş, kızının on beşinci yaşgünü için bir felsefe kitabı yazıyor. Hilde 15 Haziran sabahı uyanınca kitabı başucunda bulacak ve o andan itibaren artık o ve başka insanlar da bizimle ilgili şeyleri okuyabilecek. 'Hediyenin' başkalarıyla paylaşılabileceği söylenmişti çok önceden."

"Evet, hatırlıyorum."

"Ve şimdi sana söylediğim şeyi okuyacak Hilde, babası bir zamanlar Lübnan'da oturup bunu hayal ettikten sonra. Babası benim sana kendisinin Lübnan'da oturmuş bunu hayal ettiğini söylediğimi hayal etmiş yani."

Sofie'nin kafasının içinde her şey fıldır fıldır dönmeye başlamıştı. Berkeley ve romantikler hakkında dinlediklerini hatırlamaya çalışıyordu. Alberto Knox devam etti:

"Ama bu yüzden çok da havalara girmeseler iyi olur. Hele hiç gülmesinler, çünkü böyle bir gülüş çok kolay boğazına takılıverir insanın."

"Kimin?"

"Hilde'yle babasının, başka kimin olacak? Onlardan bahsediyoruz ya!"

"Peki neden havalara girmesinler?"

"Çünkü *onların* da bilinçten ibaret olduğu hiç de imkânsız bir düşünce değil."

"Nasıl olabilir ki bu?"

"Berkeley ve romantikler için nasıl mümkün idiyse, onlar için de mümkün. Belki binbaşı da kendisini ve Hilde'yi anlatan bir kitaptaki bir gölge sadece. Ama tabii böyle bir kitap bizden de bahsetmeli, çünkü onların hayatının küçük bir kısmını da biz oluşturuyoruz."

"Bu daha da beter olurdu. O zaman biz de gölgelerin gölgeleri olurduk."

"Ama olabilecek bir şey. Aslında bambaşka bir yazar başka bir yerde oturmuş, BM binbaşısı Albert Knag'ın kızı Hilde için bir kitap yazmasını anlatan bir kitap yazıyor. Bu kitapta bir de durup dururken Kløverveien 3 numarada oturan Sofie Amundsen'e mütevazı felsefe dersleri vermeye başlayan Alberto Knox diye biri var."

"İnanıyor musun buna?"

"Olabileceğini söylüyorum sadece. Bizim için böyle bir yazar gizli bir Tanrı olurdu Sofie. Bütün söylediklerimiz ve yaptıklarımız ondan kaynaklanırdı, çünkü biz o olurduk bu durumda; ama yine de onun hakkında hiçbir zaman hiçbir şey bilemezdik. En içteki kutu olurdu yerimiz."

Sofie ve Alberto bir şey konuşmadan öylece oturdular bir süre. Sonunda Sofie sessizliği bozdu:

"Ama eğer bizim hakkımızdaki öyküyü hayal eden Hilde'nin Lübnan'daki babası hakkında bir öykü hayal eden böyle bir yazar varsa..."

"Evet?"

"O zaman onun da çok havalara girmemesi gerektiği düşünülebilir pekâlâ."

"Neden peki?"

"O da öyle oturmuş bir yerde, kafasının derinliklerinde Hilde ve ben varız. Ama aslında onun da daha yüksek bir bilinçte yaşadığı düşünülemez mi?"

Alberto başını salladı.

"Elbette Sofie. Bu da mümkün. Ve eğer böyleyse, bize bu felsefî konuşmaları yaptırarak böyle bir olasılığa işaret eden de odur. Bu şekilde kendisinin de savunmasız bir gölgeden ibaret ve içinde Hilde'yle Sofie'nin yaşadığı bu kitabın da aslında bir felsefe ders kitabı olduğunu vurgulamak istiyor."

"Ders kitabı mı?"

"Çünkü Sofie, bütün yaptığımız konuşmalar, bütün o diyaloglar..."

"Evet?"

"Aslında bir monologdu."

"Artık bana her şey bilinç ve ruh halinde çözülüp dağılıyor gibi gelmeye başladı. Neyse ki birkaç filozof daha var önümüzde. Thales'le, Empedokles'le, Demokritos'la öylesine kıvançlı bir başlangıç yapan felsefe burada takılıp kalmış olamaz herhalde."

"Değil tabii. Sırada Hegel var. Romantizm her şeyi ruha havale ettikten sonra felsefeyi kurtarmayı deneyen ilk filozof Hegel'di."

"Çok heyecanlı."

"En iyisi içeri girelim de başka cinler ve gölgeler konuşmamızı bölmesin, olur mu?"

"Zaten hava serinlemeye başladı."

"Bölüm sonu!"

HEGEL

...ussal olan ayakta kalabilendir...

Hilde koca klasörü büyük bir gürültüyle yere düşürdü. Yatakta öylece kalıp tavana dikti gözlerini. Her şey dönüyordu sanki. Babası başını döndürmeyi başarmıştı gerçekten. Bak şu yaptığına! Nasıl yapabildi bunu?

Sofie demek ki doğruca kendisiyle konuşmaya çalışmıştı. Hilde'yi babasına başkaldırmaya çağırıyordu. Ve Hilde'nin aklına bir düşünce sokmayı başarmıştı gerçekten de. Bir plan...

Sofie ile Alberto belli ki babasının başından bir saç teli bile koparamazdı. Ama Hilde yapabilirdi! Ve Hilde üzerinden Sofie de.

Hilde babasının gölge oyununu biraz fazla ileri götürdüğü konusunda Sofie ve Alberto'ya katılıyordu. Gerçi Sofie ile Alberto onun kendi hayal gücünün ürünleriydi, ama güç gösterilerinin de bir sınırı vardı.

Zavallı Sofie, zavallı Alberto! Bir sinema perdesinin sinema oynatıcısı karşısında olduğu kadar güçsüzlerdi Hilde'nin babasının düşgücü karşısında.

Elbette babası eve geldiğinde haddini bildirecekti ona. Kafasında kurnazca bir plan belirmeye başlamıştı bile.

Pencereye gidip koya baktı. Saat neredeyse ikiydi. Pencereyi açıp kayıkhaneye doğru seslendi:

"Anne!"

Az sonra annesi dışarı çıktı.

"Bir saat içinde birkaç dilim ekmek getireceğim sana. Tamam mı?"

"Olur tabii."

"Önce hemen Hegel'i okumam gerekiyor."

Alberto ve Sofie küçük göle bakan pencerenin önündeki koltuklara oturdu.

"Georg Wilhelm Friedrich Hegel tam anlamıyla Romantik Çağ'ın çocuğuydu," diye başladı Alberto. "Alman ruhunun gelişimini sadakatle izlediğini söyleyebiliriz. 1770'te Stuttgart'ta doğdu, on sekiz yaşında Tübingen'de tanrıbilim okumaya başladı. 1799'dan itibaren romantik hareketin büyük bir patlama yaptığı Jena'da Schelling'le birlikte çalıştı. Jena'da doçent oldu, daha sonra da Heidelberg'de, yani Alman Ulusal Romantizminin merkezinde asistan profesörlük yaptı. 1818'de Berlin'de profesörlüğe getirildi. O sırada bu kent Almanya'nın kültür merkezlerinden biri haline gelmekteydi. 1831'de koleradan öldüğünde, Hegelcilik Almanya'nın neredeyse bütün üniversitelerinde ordular halinde taraftar kazanmış bulunuyordu."

"Anlaşılan birçok ilginç konuya el atmış."

"Evet, felsefesi de öyle. Hegel felsefesi romantiklerin geliştirdiği hemen tüm fikirleri bünyesinde toplamış, daha da ileri götürmüştü. Ama bir yandan da örneğin Schelling felsefesine sert eleştiriler yöneltti Hegel."

"Neyi eleştiriyordu?"

"Schelling ve diğer romantikler varoluşun en temel anlamını 'dünya tini' kavramında bulmuştu. Hegel de bu kavramı kullanır ama farklı bir anlam verir ona. 'Dünya tini' ya da 'dünya aklı' diye kastettiği, insana özgü tüm ifadelerdir. Çünkü sadece insan tine sahiptir. Bu anlamda dünya tininin tarih içindeki ilerleyişinden de söz etmiştir. Ama aslında insan yaşamından, insanların düşüncelerinden ve insanların kültüründen söz ettiğini unutmamalıyız."

"Öyleyse bu tin hayalet gibi bir şey değil. Taşlarda ve ağaçlarda pusuya yatmış 'uyuklayan bir zekâ' olmaktan çıkıyor."

"Biliyorsun Kant 'kendinde şey'den (das Ding an sich) söz etmişti. İnsanların en derin doğa sırları hakkında açık bir bilgi edinemeyeceğini söylüyordu ama aynı zamanda da bir tür ulaşılamaz doğrunun var olduğuna

işaret etmişti. Hegel ise doğrunun esas itibarıyla öznel bir şey olduğunu savundu. İnsan aklının üstünde ve ötesinde bir doğrunun var olduğunu reddetti. Her türlü bilginin insan bilgisi olduğunu söylüyordu."

"Bir bakıma felsefenin ayaklarını tekrar yere basmasını istemişti anlaşılan."

"Evet, belki böyle de denebilir. Ama Hegel'in felsefesi o kadar çok yönlü ve ayrıntılı ki, burada ancak en önemli noktaları dile getirmekle yetinmek zorundayız. Hattâ Hegel'in kendine ait bir felsefesi olup olmadığını söylemek bile zor. Hegel felsefesi deyince, tarihin gidişini kavramaya yönelik bir *yöntemi* kastediyoruz her şeyden önce. Bu yüzden, Hegel'den söz ettiğimizde insanlık tarihini de ele almış oluruz. Hegel felsefesi 'varoluşun doğasındaki derinliği' öğretmeye kalkmaz bize; ama verimli bir şekilde düşünmenin yolunu gösterir."

"Bu da çok önemli bir şey herhalde."

"Hegel'den önceki bütün felsefî sistemler insanın dünya hakkında neler bilebileceğine ilişkin kalıcı ölçütler getirmeye çalıştı. Descartes, Spinoza, Hume ve Kant için de geçerlidir bu. Hepsi de insan bilgisinin temellerini incelemeye çalışmıştı. Ama insanın dünya hakkındaki bilgisine ilişkin zamandışı önkoşullardan söz ettiler hep."

"Ama filozofun görevi de bu değil mi zaten?"

"Hegel böyle zamandışı önkoşulları bulmanın imkânsız olduğunu düşünüyordu. İnsan bilgisinin temelleri kuşaktan kuşağa değişmekteydi Hegel'e göre. Dolayısıyla 'kalıcı ve mutlak doğru'lar da olamazdı. Zamandışı bir akıl da yoktu. Filozofun dayanak olarak alabileceği tek değişmez şey tarihin kendisiydi."

"Anlamıyorum bunu. Tarih durmadan değişiyor, sabit bir dayanak noktası olabilir mi hiç?"

"Bir ırmak da durmadan değişir. Ama o ırmak hakkında konuşamayacağız demek değildir bu. Sadece yatağının hangi noktasında ırmağın en 'hakiki' ırmak olduğunu soramayız."

"Çünkü ırmak her yerde ırmaktır."

"Hegel'e göre tarih böyle bir ırmaktı işte. Suyun herhangi bir noktadaki en küçük bir kıpırtısı bile aslında suyun akışı ve kaynağın yakınlarındaki

çalkantıları, anaforları tarafından belirlenir. Ama tam durup baktığımız yerde hangi taşların, hangi kıvrımların bulunduğu da aynı şekilde önemlidir."

"Anladım galiba."

"Düşüncenin —ya da aklın— tarihi de böyle bir ırmağın akışına benzer. Senden önceki insan kuşaklarının ortaya koyduğu tüm düşünceler yer alır bu akışta ve kendi çağının yaşam koşulları kadar onlar da senin düşünüş biçimini etkiler. Onun için belli bir fikrin her zaman doğru kalacağını söyleyemezsin. Ama senin bulunduğun noktada doğru olabilir o fikir."

"Ama herhalde her şeyin aynı ölçüde yanlış ya da aynı ölçüde doğru olduğu demek değil bu."

"Hayır. Ama bir şey ancak bir tarihsel bağlama göre doğru ya da yanlış olabilir. 1990 yılında köleciliği savunmaya kalkarsan, olsa olsa gülünç duruma düşersin. Oysa 2500 yıl önce hiç de gülünç sayılmazdı bu. Gerçi o zaman da köleciliğin kaldırılmasını isteyen ilerici düşünceler dile getiriliyordu. Ama kendimize daha yakın bir örnek de verebiliriz. Daha yüz yıl öncesine kadar geniş ormanları yakıp tarım arazisi elde etmek akıldışı sayılmıyordu. Ama bugün kabul edilemez bir şey."

"Şimdi anladım bak."

"Hegel'e göre akıl da dinamik bir şey, bir süreçtir. 'Doğru' da bu süreçten başka bir şey değildir. Tarihsel süreç dışında neyin en doğru ya da en ussal olduğunu belirleyecek ölçütler yoktur."

"Örnek lütfen."

"Antik Çağ'dan, Ortaçağ'dan, Rönesans'tan ya da Aydınlanma Çağı'ndan birtakım düşünceleri alıp bu doğruydu, şu yanlıştı diyemezsin. Dolayısıyla Platon'un yanıldığını, Aristoteles'in haklı olduğunu da söyleyemezsin. Ya da Hume'un yanılıp Kant veya Schelling'in haklı olduğunu. Tarihsel olmayan bir düşünüş tarzı olurdu bu."

"Kulağa pek iyi gelmiyor zaten."

"Yani Hegel diyor ki, bir felsefeyi ya da düşünceyi tarihsel bağlamından koparamayız. Ama şimdi yeni bir noktaya geliyorum. İnsanlar hep yeni şeyler düşündüğünden, akıl 'ilerici'dir. Yani insan bilgisi daima ilerler ve insanlık da durmadan gelişip 'ileri' doğru hareket eder."

"Öyleyse Kant'ın felsefesi yine de Platon'unkinden biraz daha doğru olmalı, değil mi?"

"Evet. 'Dünya tini' Platon'dan Kant'a kadar geçen zamanda gelişmiştir. Irmak benzetmesine geri dönersek, şimdi artık bu ırmağın daha çok suyu olduğunu söyleyebiliriz. Ne de olsa iki bin yıldan uzun bir zaman geçti aradan. Kant da kendi 'doğruları'nın kıyıya vurmuş taşlar gibi öylece kalacağını umamaz. Onun düşünceleri de gelecek kuşaklarca ele alınacak ve 'aklı' gelecek kuşaklar tarafından eleştirilecektir. Nitekim böyle de olmuştur."

"Ama bu sözünü ettiğin ırmak..."

"Evet?"

"Nereye akıyor?"

"Hegel dünya tininin daima kendi hakkında daha yüksek bir bilince doğru hareket ettiğini söylemiştir. Irmaklar da denize yaklaştıkça giderek büyür ve genişler. Hegel'e göre tarihi belirleyen, dünya tininin giderek kendi bilincine varmasıdır. Dünya her zaman vardı; ama kültür ve insanlığın gelişmesiyle dünya tini kendini hep biraz daha fazla bilmektedir."

"Nasıl emin olabiliyordu bütün bunlardan?"

"Bunu bir kehanet değil, kanıtlanabilir bir gerçek sayıyordu Hegel. Tarihi inceleyen biri, insanlığın hep kendini daha çok tanıma ve geliştirme yönünde hareket ettiğini açıkça görecektir diyordu. Tarih giderek artan bir *ussallık ve özgürlük* sergiliyordu. Arada sırada tökezlese de, genel olarak kesinlikle ileri doğru gitmekteydi. Yani Hegel'e göre tarihin bir ereği vardır."

"Demek ki kendimizi durmadan geliştiriyoruz. İyi öyleyse."

"Hegel'e göre tarih tek ve uzun bir düşünce zinciridir. Ama bu zincirin halkaları rastgele değil, belli kurallara göre birbirine eklenir. Tarihi dikkatle incelersek, bir düşüncenin daima daha önce dile getirilmiş başka düşünceler temelinde ortaya çıktığını görürüz. Ama bir kez ortaya çıktı mı, kaçınılmaz olarak bunun karşıtı bir başka düşünce de ortaya çıkar. Böylece iki karşıt düşünüş biçimi arasında gerilim oluşur. Ve bu gerilim her iki yaklaşımın en iyi yanlarını alan üçüncü bir düşüncenin gelişmesiyle giderilebilir. Hegel bunu *diyalektik* gelişme olarak adlandırmıştır."

"Bir örnek verebilir misin?"

"Sokrates öncesi filozofların ilk madde ve değişmeyle ilgili sorularını hatırlarsın belki."

"Şöyle böyle."

"Elea'lılar her türlü değişmenin imkânsız olduğunu söylemişti. Bu yüzden kendi duyularıyla algıladıkları değişmeleri bile reddetmeleri gerekiyordu. Yani bir iddiada bulunmuşlardı. Böyle bir iddiaya Hegel tez adını veriyor."

"Evet?"

"Ama ne zaman açık bir iddia öne sürülse, karşıt iddia da ortaya çıkacaktır. Buna da *antitez* demişti Hegel. Elea felsefesinin antitezi 'Her şey akar' diyen Herakleitos'un felsefesiydi. Böylece birbirinin tamamen karşıtı iki görüş arasında bir gerilim oluşmuştu. Ama Empedokles çıkıp her ikisinin de biraz haklı ve biraz da hatalı olduğuna işaret edince, bu gerilim 'aşılmış' oldu."

"Evet, şimdi daha iyi anlamaya başladım."

"Esas olarak hiçbir şeyin değişmediği konusunda Elea'lılar haklıydı; ama duyularımıza güvenemeyeceğimiz doğru değildi. Herakleitos duyularımıza güvenirken yanılmamıştı; ama *her şeyin* aktığı da doğru değildi."

"Çünkü ilk madde tek değil birden fazladır. İlk maddelerin kendileri değil, bunların bileşimleri değişiyordu."

"Aynen. İki karşıt görüşü birleştiren Empedokles'in yaklaşımına Hegel, *olumsuzlamanın olumsuzlaması* adını verir."

"Nereden de bulmuş böyle acayip bir adı!"

"Bilginin üç aşamasını tez, antitez ve sentez olarak da adlandırmıştır Hegel. Descartes'ın Rasyonalizmini tez olarak kabul edebiliriz. Hume'un empirist *antitezi* buna itiraz etmişti. Bu karşıtlık, iki farklı düşünüş arasındaki bu gerilim, Kant'ın *senteziyle* aşıldı. Kant hem rasyonalistlere hem de empiristlere hak veriyordu. Ayrıca her ikisinin de bazı önemli noktalarda yanıldığını göstermişti. Ancak tarih Kant'la son bulmaz. Kant'ın sentezi yeni bir üçlü düşünce zincirinin, yani bir 'triad'ın başlangıç noktası

yapıldı. Çünkü sentez de yeniden tez haline gelir ve bunu yine bir antitez izler."

"Ama bu kadarı da biraz fazla teorik kaçıyor."

"Evet, teorik tabii. Ama böyle görünse de, Hegel kesinlikle tarihi herhangi bir şemaya sıkıştırmak niyetinde değildi. Diyalektik gelişmeyi tarihin kendisinden bulup çıkarabileceğimizi düşünüyordu. Aklın gelişme yasalarını keşfetmiş olduğuna emindi —ya da 'dünya tini'nin tarih içindeki ilerleyişinin yasalarını."

"Anlıyorum."

"Ama Hegel diyalektiği sadece tarihle ilgili değildir. Bir konuyu tartışırken ya da incelerken, diyalektik bir tarzda düşünürüz. Bir düşünüş biçimindeki hataları yakalamaya çalışırız. Hegel buna 'olumsuzlamalı düşünme' diyordu. Ama bir düşünüş biçiminin hatalarını saptadıktan sonra, o düşüncenin iyi yanlarını da muhafaza ederiz."

"Örnek lütfen."

"Bir sosyalist ve bir muhafazakâr kafa kafaya verip toplumsal bir soruna çözüm aramaya kalksalar, çok geçmeden iki düşünüş biçimi arasında gerilim başlar. Ama bu birinin tamamen haklı, öbürünün de tamamen haksız olduğunu göstermez. Her ikisinin de biraz doğru biraz da hatalı olması mümkündür pekâlâ. Tartışma sürdükçe, her iki tarafın da en iyi görüşleri seçilip çıkarılabilir."

"Umarım!"

"Böyle bir tartışmanın ortasında neyin daha ussal olduğunu belirlememiz pek kolay olmuyor ne yazık ki. Bu yüzden de neyin doğru, neyin yanlış olduğunu aslında tarih gösterir. Hegel'e göre ussal olan ayakta kalabilendir."

"Yani yaşamaya devam edebilen haklıdır, öyle mi?"

"Ya da tersi. Doğru olan görüş yaşamaya devam eder."

"Şöyle küçük bir örnek versen daha kolay anlarım."

"150 yıl önce kadınların eşit haklara sahip olabilmesi için mücadele eden birçok insan vardı. Ama var güçleriyle buna karşı çıkanlar da az değildi. Bugün her iki tarafın öne sürdüğü gerekçelere baktığımızda, kimin daha ussal olduğunu görmek hiç zor değil. Ama tabii sonradan konuşmak

çok kolay. Eşitlik için mücadele edenlerin haklı olduğu *ortaya çıktı*. Çok kimse büyükbabasının bu konuda neler söylediğini bir yerde bulup okusa, utanç duyar bugün."

"Tahmin edebiliyorum. Ya Hegel'in kendisi ne diyordu?"

"Eşitlik konusunda mı?"

"Evet. Yoksa hiç duymasam daha mı iyi?"

"Bir alıntı dinlemek ister misin?"

"Memnuniyetle."

"'Erkekle kadın arasındaki fark, hayvanla bitkinin farkı gibidir.' diye yazmıştı. Hayvan erkeğin özelliklerine, bitki de kadınınkilere yakındır. Çünkü kadın daha çok, duygunun belirlenmemiş tekliğini kendi ilkesi yapan sakin bir gelişme gösterir. Yönetimin başına kadınlar geçmişse, devlet tehlikede demektir, çünkü kadınlar genel isteklere göre değil, rastlantısal eğilim ve görüşlere dayanarak karar verir. Kadınların eğitimi her nasıl oluyorsa, daha önceki bilgilerin edinilmesiyle değil, deyim yerindeyse tasavvur etmenin havası içinde, hayatı yaşamak yoluyla gerçekleşir. Oysa erkek konumunu düşüncelerle haşır neşir olarak ve teknik çabalar harcayarak edinir."

"Teşekkürler. Bu kadarı yeterli. Bir daha da bu tür alıntılar duymak istemiyorum."

"Ama bu alıntı neyin 'ussal' olduğuna dair tasavvurlarımızın durmadan değiştiğini gösteren harika bir örnek aynı zamanda. Hegel'in de kendi döneminde yetişmiş biri olduğunu ortaya koyuyor —tıpkı bizim gibi. Bugün bize 'besbelli' görünen birçok şey de, tarihin sınavını geçemeyecek."

"Bir örneğin var mı?"

"Hayır, yok."

"Neden?"

"Çünkü örnek vermek için zaten değişmeye başlamış bulunan bir şeyden söz etmem gerekir. Mesela otomobil kullanmanın günün birinde iğrenç ve aptalca bulunacağını, çünkü doğayı tahrip ettiğini söylesem, bu zaten pek çok kişinin savunduğu bir görüş. Yani kötü bir örnek. Ama tarih bugün hepimizin besbelli saydığı şeyin sınavda takıldığını gösterecektir."

"Anlıyorum."

"Bir şeye daha dikkat etmeliyiz. Hegel'in zamanında erkekler kadınların düşük değerli olduğuna ilişkin böyle kaba saba laflar ettikçe, kadın Hareketini daha da kışkırtmış oluyorlardı."

"Bu nasıl oluyor?"

"Erkekler Hegel'in dediği gibi bir tez öne sürüyordu. Tabii buna gerek duymalarının nedeni de kadınların bulundukları yerden doğrulmaya başlamış olmalarıydı. Herkesin hemfikir olduğu bir konuda böyle kesin bir görüş sergilemek gerekmezdi. Ama kadınları ne kadar şiddetle dışlarlarsa antitez ya da olumsuzlama da o kadar güçlü oluyordu."

"Sanırım anlıyorum."

"Diyebiliriz ki bir fikrin başına gelebilecek en iyi şey, enerjik muhalefettir. Bu muhalefet ne kadar güçlü olursa karşılaştığı tepki de o kadar güçlü olacaktır. 'Düşmanın değirmenine su taşımak' lafı boşuna çıkmamış."

"Zaten ben de değirmenimin hızla döndüğünü hissettim az önce."

"Salt mantıksal ya da felsefî anlamda da kavramlar arasında diyalektik bir gerilim görülür sık sık."

"Biraz örnek lütfen!"

"'Varlık' kavramı üzerinde düşünürken ister istemez onun karşıtı olan 'yokluk' kavramını da işin içine katarım. İnsanın sonsuza dek var olmayacağını hemen hatırlayıvermeden varlık hakkında düşünmesi olanaksızdır. 'Varlık' ile 'yokluk' arasındaki gerilim 'oluş' kavramıyla çözülür. Çünkü bir şeyin oluş halinde bulunması bir bakıma hem olması hem de olmaması demektir."

"Anlıyorum."

"Yani Hegel'de akıl *dinamiktir.* Gerçeklik karşıtlıklarla dolu olduğu için, gerçekliğin betimlenmesi de çelişkiler içermek zorundadır. Buna da bir örnek vereyim. Danimarkalı atom fizikçisi *Niels Bohr*'un evinin kapısının üstünde bir at nalı asılı olduğu anlatılır."

"Uğur getirsin diye mi?"

"Bu bir batıl inanç tabii. Oysa Niels Bohr batıl inançlı biri değildi aslında. Bir gün onu ziyaret eden bir arkadaşı da söylemiş bunu. 'Böyle bir

şeye inanmıyorsun herhalde' demiş. 'Hayır,' demiş Niels Bohr, 'ama bazen işe yaradığını duydum.'"

"İnanamıyorum."

"Ama bu yanıt çok diyalektik. Hattâ kimileri çelişkili olduğunu da söyleyecektir. Hem zaten —Norveçli şair Vinje gibi— Niels Bohr da diyalektik bir dünya görüşüne sahip olarak tanınıyordu. İki tür doğru olduğunu söylemişti Bohr; karşıtları kesinlikle yanlış olan yüzeysel doğrular ve karşıtları da kendileri kadar doğru olan derin doğrular."

"Ne gibi doğrular bunlar?"

"Örneğin yaşamın kısa olduğunu söylersem..."

"O zaman hemfikiriz demektir."

"Ama bir başka zaman da kollarımı açıp derim ki, hayat çok uzun."

"Haklısın. Bir bakıma bu da doğru."

"Son olarak bir de öykü anlatayım sana. Diyalektik gerilimin nasıl kendiliğinden bir eyleme yol açıp ani bir değişiklik yarattığına dair bir öykü..."

"Anlat haydi!"

"Küçük bir kız düşün, durmadan 'Evet anne' desin. 'Evet anne', 'Tabii anne', 'Nasıl istersen anne', 'Hemen yaparım anne!'"

"Yeter, içime fenalık geldi."

"Günün birinde anne kızının bu kadar söz dinliyor olmasına sinirlenip 'Bu kadar da uysal olma!' diye bağırır. Ve çocuk cevap verir: 'Peki anne.'"

"Eee, bir tokadı haketti artık!"

"Etti, değil mi? Ama ya bunun yerine şöyle derse ne yaparsın: 'Hayır. Uysal olacağım işte!'"

"Bu çok tuhaf bir cevap olurdu. Belki o zaman da patlatırdım bir tane."

"Bir başka deyişle durum kilitlendi. Diyalektik gerilim o kadar şiddetlendi ki, bir değişiklik olması zorunlu."

"Yani tokat mı?"

"Hegel felsefesinin bir özelliğini daha belirtmeliyim."

"Kulağım sende."

"Romantiklerin bireyci olduğunu söylemiştik hatırlarsan."

"İçimize açılan o gizemli yol..."

"İşte bu Bireycilik Hegel felsefesinde kendi antitezini, 'yadsınmasını' bulur. Hegel 'nesnel güçler' dediği şeye büyük bir ağırlık tanımıştır. Bununla aile ve devleti kastetmektedir. Bireyi tamamen unutmuş olduğu da söylenemez; her şeyden önce toplumun organik bir parçası olarak görür onu. Akıl ya da dünya tini Hegel'e göre öncelikle insanlar arası ilişkilerde belirir."

"Açıkla bunu!"

"Akıl önce dilde gösterir kendini. Dil de içine doğduğumuz bir şeydir. Norveç dilinin Bay Hansen'e ihtiyacı yoktur, ama Norveç dili olmadan Bay Hansen yaşayamaz. Dili yaratan tek bir birey değildir, tersine, dil bireyi yaratır."

"Evet, böyle diyebiliriz."

"Birey dilin içine doğduğu gibi, tarihsel çevresinin de içine doğar. Hiç kimse bu çevreyle 'özgürce' bir ilişki içinde değildir. Dolayısıyla, devlet içindeki yerini bulamamış biri tarih dışı kalmış demektir. Bunun Atinalı büyük filozoflar için de önemli bir düşünce olduğunu hatırlarsın belki. Yurttaşlar olmadan devlet, devlet olmadan da yurttaş düşünülemez."

"Anlıyorum."

"Hegel'e göre devlet tek tek yurttaşların toplamından daha fazla bir şeydir. Hiç kimse kendini toplumdan çekip çıkaramaz. İçinde yaşadığı topluma aldırış etmeyip 'kendini bulmaya' kalkan biri ancak bir deli olabilir."

"Bilmiyorum buna katılabilecek miyim. Ama öyle diyelim."

"Hegel'e göre kendini bulan birey değil, dünya tinidir."

"Dünya tini mi kendini buluyor?"

"Hegel dünya tininin üç aşamadan geçerek kendine döndüğünü göstermeye çalışmıştı. Yani dünya tininin üç aşamada kendi bilincine vardığını kastediyordu."

"Anlat lütfen!"

"Dünya tini önce bireyde kendi bilincine varır. Hegel buna öznel akıl diyor. Daha yüksek bir bilince ise aile, toplum ve devlette ulaşır. Hegel buna da nesnel akıl demiştir, çünkü insanların karşılıklı ilişkilerinde ortaya çıkan bir akıldır bu. Ama üçüncü bir aşama daha var..."

"Bak bunu çok merak ettim."

"Dünya tini kendini tanımanın en yüksek biçimine 'mutlak akıl'da ulaşır. Ve bu mutlak akıl da sanat, din ve felsefedir. Bunların arasında da aklın en yüksek biçimini felsefe oluşturur. Çünkü felsefe aracılığıyla dünya tini tarihteki kendi rolü üzerinde düşünmektedir. Yani ancak felsefede kendi kendisiyle karşılaşır. Bu açıdan felsefeyi dünya tininin aynası sayabiliriz."

"Bu çok gizemli geliyor kulağa. Onun için önce iyi bir düşünmeliyim üstünde. Ama son söylediğini sevdim."

"Felsefe dünya tininin aynasıdır, dedim."

"Güzel bu. Ne dersin, pirinç aynayla bir ilgisi var mı acaba?"

"Madem sordun, evet."

"Nasıl peki?"

"Durmadan sözü geçtiğine göre, bu pirinç aynanın özel bir önemi olsa gerek diye düşünüyorum."

"Öyleyse nasıl bir özel önemi olduğunu da düşünmüşsündür."

"Hayır, hayır. Sadece dedim ki, eğer ayna Hilde ve babası için önemli olmasa, bu kadar çok sözü geçmezdi. Ama nasıl bir önemi var, bunu bize ancak Hilde söyleyebilir."

"Bu da romantik bir ironi miydi şimdi?"

"Umutsuz bir soruydu Sofie."

"Neden?"

"Biz ironik olamayız ki! Biz böyle bir ironinin savunmasız *kurbanlarıyız* ancak. Çocuğun biri bir kâğıda bir şeyler çizse, bunun neyin resmi olduğunu kâğıda soramazsın."

"Tüylerim diken diken oldu yine."

KIERKEGAARD

..Avrupa iflasın eşiğinde...

Hilde saate baktı. Dördü geçmişti. Klasörü yazı masasına bırakıp hemen mutfağa koştu. Annesi beklemekten vazgeçmeden önce yemekleri kayıkhaneye götürmeliydi. Koşarken pirinç aynaya da bir göz atmadan edemedi.

Alelacele çay suyunu ocağa koydu ve birkaç dilim ekmek hazırladı.

Evet karar vermişti, bir oyun oynayacaktı babasına. Hilde giderek daha çok Sofie ve Alberto'nun yanında hissediyordu kendini. Kopenhag'da başlayacaktı her şey...

Az sonra elinde dolu bir tepsiyle kayıkhanedeydi.

"Buyurun, yemeğiniz."

Annesinin elinde zımpara kâğıdına sarılı tahta parçası vardı. Tahta tozlarının da bulaştığı saçlarını arkaya attı.

"Akşam yemeği yerine artık bu."

İskeleye oturup yemeye koyuldular.

"Babam ne zaman geliyor?" diye sordu Hilde biraz sonra.

"Cumartesi geliyor, biliyorsun ya."

"Ama kaçta? Kopenhag'da aktarma yapacak dememiş miydin?"

"Dedim..."

Annesi ciğer ezmesi sürülüp salatalık turşusuyla süslenmiş bir dilimi çiğnemekle meşguldü.

"... beşe doğru Kopenhag'da olacak. Kristiansand'a gelen uçak sekizi çeyrek geçe kalkıyor. Sanırım dokuz buçukta Kjevik'e inecek."

"Yani birkaç saat Kopenhag'da."

"Evet, niye sordun?"

"Hiç... Nasıl geliyor, merak ettim işte."

Yemeye devam ettiler. Hilde aradan yeterince zaman geçtiğine karar verdikten sonra sordu:

"Son zamanlarda Anne ile Ole'den haber aldın mı?"

"Arada sırada arıyorlar. Temmuz'da bir ara buraya gelecekler. Tatile."

"Daha önce gelmezler mi?"

"Pek sanmam."

"Yani bu hafta Kopenhag'dalar..."

"Hilde, *nereden* çıktı bu şimdi böyle?"

"Yok bir şey. Laf olsun diye sordum."

"Ama ikidir Kopenhag'dan söz ediyorsun."

"Öyle mi?"

"Babanın aktarma yapacağından bahsettik ya demin..."

"İşte oradan Anne ile Ole geldi aklıma."

Yemekleri bitince Hilde tabak ve fincanları tepsiye yerleştirdi.

"Biraz daha okumalıyım anne."

"Evet, okuman şart."

Bir kınama mı vardı bu cevapta? Babası dönene kadar tekneyi hazır edeceklerini konuşmuşlardı aralarında.

"Babam benden o gelene kadar kitabını okuyacağıma dair söz almış sayılır."

"Bilmem ki ne desem. Zaten evde çok az duruyor. Bir de kalkmış ta oralardan burada olup bitenleri yönetmek istiyor."

"Daha neleri yönettiğini bir bilsen..." dedi Hilde esrarengiz bir havada. "Bundan ne kadar hoşlandığını tahmin edersin herhalde."

Sonra odasına çıkıp okumaya devam etti.

Sofie birden kapıya vurulduğunu duydu. Alberto ciddi bir ifadeyle baktı ona doğru.

"Kimsenin bizi rahatsız etmesine izin vermeyelim."

Kapı daha da hızlı vuruldu.

"Danimarkalı bir filozofu anlatacağım sana. Hegel felsefesine çok öfkelenmiş biri bu," dedi Alberto.

Ama kapı öyle bir çalınıyordu ki, zangırdamaya başlamıştı.

"İşte yine bir masal kahramanı gönderdi binbaşı bize, bakalım tuzağına düşecek miyiz diye. Onun için işten bile değil tabii."

"Ama açıp kimin geldiğine bakmazsak, bütün evi yıkması da işten değil."

"Haklısın belki de. Açalım bari."

Kapıya gittiler. O kadar şiddetli çalınmıştı ki, bir devle karşılaşmayı bekliyordu Sofie. Ama çiçekli elbisesi, sarı saçlarıyla küçük bir kız duruyordu kapıda. Biri kırmızı, biri mavi iki şişe tutuyordu.

"Merhaba" dedi Sofie. "Kimsin sen?"

"Adım Alice" dedi kız reverans yaparak.

Alberto omuz silkerek konuştu:

"Tahmin etmiştim. 'Alice Harikalar Diyarı'nda'"

"Ama buraya nasıl gelmiş?"

Soruya Alice cevap verdi:

"Harikalar Diyarı'nın kesinlikle hiçbir sınırı yoktur. Yani her yerdedir. Birleşmiş Milletler gibi. Zaten Harikalar Diyarı'nın Birleşmiş Milletler'de onur üyesi olması gerekir. Her komisyonda temsilcilerimiz bulunmalı. Zaten Birleşmiş Milletler de insanların hayallerinin ürünü."

"Al işte, binbaşı konuştu," diye dalga geçti Alberto. Sofie sordu:

"Buraya neden geldin peki?"

"Sana felsefe şişelerini vermek için."

Küçük şişeleri Sofie'ye uzattı. İkisi de beyaz camdandı, ama birindeki sıvı kırmızı, diğerindeki maviydi. Kırmızı şişede "BENİ İÇ!", mavi şişede ise "BENİ DE İÇ!" diye yazılıydı.

O sırada beyaz bir tavşan hızla koşarak kulübeye geldi. İki bacağının üstünde dik olarak koşuyordu. Bir yelekle bir ceket vardı üstünde. Kulübeye varınca yeleğinden bir saat çıkarıp söylendi: "Çok geç kaldım, çok geç kaldım..."

Sonra aynı hızla koşmayı sürdürdü. Alice de peşinden koştu. Gitmeden önce yine bir reverans yaparak:

"İşte yine aynı şey," dedi.

"Kraliçe'ye ve Dina'ya selam söyle," diye seslendi Sofie ardından.

Alice gözden kaybolmuştu. Alberto ile Sofie merdivende durup şişelere baktılar.

"BENİ İÇ ve BENİ DE İÇ!" diye okudu Sofie yazıları. "Bilmem buna cesaret edebilir miyim. Zehirli olmasınlar?"

Alberto omuz silkti.

"Şişeler binbaşıdan geliyor. Ondan gelen her şey de bilinçten ibaret. Yani düşünce suyu bunlar."

Sofie mantarı çıkarıp kırmızı şişeyi dikkatle ağzına götürdü. Tatlı ve garip bir içecekti bu. Ama aynı zamanda Sofie'nin etrafındaki dünya tümüyle değişivermişti. Önce gölün, ormanın ve kulübenin görüntüleri iç içe geçti. Sonra Sofie bir başka kişi gördüğünü sandı ve bu kişi de yine kendisiydi. Alberto'ya baktı, o da sanki kendisinden bir parça gibiydi.

"Tuhaf" dedi. "Birdenbire gördüğüm her şey birbirine bağlandı sanki. Her şey tek bir bilinçmiş gibi geliyor bana."

Alberto omuz silkti, ama Sofie'ye sanki kendisi omuz silkmiş gibi geliyordu.

"Bu Panteizm ya da Teklik felsefesi" dedi Alberto. "Romantiklerin evrensel ruh kavramı böyleydi. Her şeyi tek ve kocaman bir 'ben' halinde yaşantıladılar. Hegel de bir yandan tek bir bireyi unutmadan bir yandan da her şeyi aynı dünya aklının ifadesi olarak kavradı."

"Öbür şişedekini de içsem mi?"

"Üstünde öyle yazıyor."

Sofie mavi şişenin de mantarını çekip büyük bir yudum içti. Bunun tadı biraz daha serinletici ve ekşiydi. Ama yine ani bir değişim gerçekleşti. Kırmızı sıvının etkisi bir anda kayboldu, her şey yerli yerine oturuverdi. Alberto yine Alberto, ormandaki ağaçlar yine birer ağaç olmuşlar, küçük göl de eski yerini almıştı. Ama bu da sadece bir saniye sürdü. Sonra Sofie'nin gördüğü her şey birbirinden ayrıldı. Orman orman olmaktan çıkmıştı, ama en küçük bir ağaç bile başlı başına bir dünya haline gelmiş, en küçük bir dal, hakkında binlerce masalın anlatılabileceği bir maceraya dönüşmüştü. Küçük göl sonsuz bir deniz gibiydi şimdi —çok derin ya da

büyük olduğundan değil, son derece ilginç dalgaları milyarlarca ayrıntıyla parıldadığı için. Sofie ömrünün geri kalanını sırf bu gölü izleyerek geçirebileceğini fark etti. Ama yine de kavranamaz bir sır olarak kalacaktı göl belli ki.

Sofie'nin bakışları gölden bir ağaca doğru yükseldi. Üç küçük serçe komik bir oyun oynuyordu orada. Kırmızı sıvıyı içtiğinde de aynı ağaca tünemişlerdi aslında, ama Sofie pek fark etmemişti onları. Kırmızı içecek zıtlıkları ve bireysel farkları silmişti.

Üzerinde durduğu taştan inip çimlere diz çöktü Sofie. Ve orada da yeni bir dünya keşfetti. Sanki iyice derine dalmış, sonra denizin dibinde birden gözlerini açıvermişti. Ot ve yaprak yığınları yaşam kaynıyordu. Emin ve enerjik adımlarla bir yosun tabakasında ilerleyen bir örümcek, bir çalının gövdesinde yukarı aşağı hareket eden kırmızı bir yaprak biti, hep birlikte harıl harıl çalışan küçük bir karınca ordusu gördü Sofie. Ama her karıncanın bacaklarını oynatışı da kendine göreydi.

Sofie'yi en çok şaşırtan durum, ayağa kalkıp hâlâ kapının eşiğinde durmakta olan Alberto'yu görünce ortaya çıktı. Birden olağandışı bir varlık gibi geldi ona Alberto. Sanki başka bir gezegendenmiş ya da şu anda Sofie'nin yaşamakta olduğundan farklı bir başka masalın içinden çıkmış gibi. Aynı zamanda kendi kendini de benzersiz ve olağandışı bir kişi gibi hissetti Sofie: Yalnızca bir insan, yalnızca on beş yaşında bir kız değildi, Sofie Amıındsen'di o ve başka bir Sofie Amundsen daha yoktu.

"Ne görüyorsun?" diye sordu Alberto.

"Senin çok acayip bir varlık olduğunu."

"Vay canına!"

"Sanırım başka bir insan olmanın nasıl bir şey olduğunu hiçbir zaman anlamayacağım. Şu koca dünyada birbirinin aynı iki insan yok ki."

"Ya orman nasıl?"

"Artık bütünlüğü yok. Sayısız tuhaf masaldan oluşmuş koca bir evren o."

"Tahmin etmiştim. Mavi şişe Bireycilik. Romantizmin Teklik felsefesine *Sören Kierkegaard*'ın gösterdiği tepki bu. Masal yazarı Hans Christian Andersen'in Kierkegaard'la çağdaş olması da rastlantı değil. O da

doğadaki ayrıntı zenginliğini çok iyi yakalayabilen bir bakışa sahipti. Yüz yıl önce Leibniz'te de görülen bir özellikti bu. Kierkegaard nasıl Hegel'e tepki gösterdiyse, Leibniz de Spinoza'nın Teklik felsefesine karşı çıkmıştı."

"Ne dediğini duyabiliyorum; ama bir yandan da bana öyle komik geliyorsun ki her an bir kahkaha patlatabilirim."

"Anlıyorum. Öyleyse kırmızı şişeden bir yudum daha içiver. Sonra da hemen şu merdivene oturalım. Bugünkü konuşmamızı bitirmeden önce, biraz da Kierkegaard'dan söz etmeliyiz."

Oturdular. Sofie kırmızı şişeden küçük bir yudum aldı. Her şey yeniden bir araya geliyordu şimdi. Hattâ biraz fazla bütünleşiyordu, çünkü Sofie bir kez daha farklılıkların önemsiz olduğu hissine kapılmaya başlamıştı. Mavi şişenin ağzını şöyle bir yaladı ve dünya yine eskisi gibi oldu, Alice'in şişeleri getirmesinden önceki haline döndü.

"Ama hangisi *doğru* bunların?" diye sordu Sofie. "Dünyanın aslında nasıl olduğunu kırmızı şişe mi yoksa mavi şişe mi görmemizi sağlıyor?"

"İkisi de Sofie. Romantiklerin yanıldığını söyleyemeyiz, çünkü aslında tek bir gerçeklik var. Ama biraz tek yanlıydılar."

"Ya mavi şişe?"

"Sanırım o şişeden Kierkegaard da birkaç büyük yudum içmişti. Bireye çok önem veriyordu. Bizler sadece kendi 'çağımızın çocukları' değiliz. Herbirimiz tek bir kez yaşayan bireyleriz ayrıca."

"Bu Hegel'i pek ilgilendirmemişti galiba."

"Hayır, onu tarihin genel hatları ilgilendiriyordu. İşte Kierkegaard'ı öfkelendiren de buydu. Romantiklerin Teklik felsefesi ile Hegel'in Tarihselciliğinin bireyden kendi yaşamına ilişkin sorumluluğu çekip aldığını düşünüyordu Kierkegaard. Hegel ve romantikleri aynı kefeye koyuyordu."

"Öfkesini anlayabiliyorum."

"Sören Kierkegaard 1813'te Kopenhag'da doğdu. Babası tarafından çok sıkı bir şekilde eğitildi. Dindar ve içe kapalı yanını da babasından aldı."

"Bak bu pek iyi olmamış."

"Öyle. Bu içe kapalılık yüzünden gençliğinde nişanlısından ayrılmak zorunda kaldı ve bu Kopenhag burjuvazisi tarafından hiç hoş karşılanmadı.

Genç yaşta dışlanmış, aşağılanmıştı Kierkegaard. Neyse, zamanla o da çevresine diş geçirmeyi bildi ve giderek Ibsen'in daha sonra "halk düşmanı" dediği türden bir kişi haline geldi."

"Sırf bozulan bir nişan yüzünden mi?"

"Hayır, sadece ondan değil. Özellikle yaşamının sonuna doğru Kierkegaard tüm Avrupa kültürüne sert eleştiriler yöneltti. 'Bütün Avrupa iflasın eşiğinde' diyordu. Tutkuların ve bağlılığın olmadığı bir dönemdi bu onun gözünde. Kilisenin aldırışsız bir ılımlılık göstermesini de şiddetle yeriyordu. 'Pazar günü Hıristiyanlığı' dediği şeyi eleştirirken dur durak bilmiyordu."

"Şimdilerde 'Kiliseye kabul töreni Hıristiyanlığı'ndan söz edebiliriz herhalde. Çoğu kişi sırf hediye almak için katılıyor bu törene."

"Haklısın. Kierkegaard için Hıristiyanlık aynı zamanda hem o kadar güçlü ve etkileyici hem de o kadar akıl dışıydı ki, ancak ya evet ya da hayır denebilecek bir şeydi. 'Birazcık' ya da 'bir dereceye kadar' Hıristiyan olmak mümkün değildi. Çünkü Tanrı, yani İsa ya Paskalya'da gökyüzüne yükselmiş ya da yükselmemişti. Ve eğer gerçekten öldükten sonra dirildiyse, gerçekten bizim için öldüyse, bu o kadar önemli bir şeydi ki, tüm hayatımızı belirlemesi gerekirdi."

"Anlıyorum."

"Kierkegaard yaşadığı dönemde kilisenin ve insanların pek çoğunun dinî sorular karşısında aşırı rasyonalist bir tutum aldıklarını gördü. Bu onun için kabul edilemez bir şeydi. Din ve akıl ateş ve su gibiydi. Hıristiyanlığı 'doğru' olarak kabul etmek yeterli olamazdı. Hıristiyanlık inancı demek, İsa'nın izinde gitmek demekti."

"Hegel'le ne ilgisi var peki bunun?"

"Hmm... Pek yok. Belki de işe yanlış ucundan başladık."

"Öyleyse bence geri vitese takıp yeniden başla."

"Kierkegaard daha on yedi yaşında tanrıbilim okumaya başlamıştı, ama giderek felsefî meselelere ilgi duydu. 27 yaşında 'İroni Kavramı' başlıklı master tezini yazdı. Bu çalışma romantik ironi kavramıyla ve romantiklerin yanılsamayla sürdürdükleri bağlayıcı olmayan keyfî oyunla bir hesaplaşmadır. Romantik ironinin karşısına 'sokratik ironi'yi çıkardı

Kierkegaard. Sokrates de bir üslup aracı olarak ironiden yararlanmış, ama bunu dinleyicilerinin yaşamı daha da ciddiye almasını sağlamak için yapmıştı. Kierkegaard'ın gözünde Sokrates, romantiklerin tersine, varoluşçu bir düşünürdü, yani kendi varoluşunu bütünüyle felsefî düşünüşüne katan biriydi."

"Yaa..."

"Kierkegaard nişanı bozduktan sonra 1841'de Berlin'e gitti. Özellikle Schelling'in derslerini izledi."

"Hegel'le de karşılaştı mı Berlin'de?"

"Hayır, Hegel on yıl önce ölmüştü. Ama ruhu hâlâ hem Berlin'e hem de Avrupa'nın büyük bir bölümüne hâkimdi. Hegel'in 'sistemi' düşünülebilecek bütün sorulara getirilen toplu bir açıklama gibi görülüp kullanılıyordu. Kierkegaard bunun karşıtı bir tavır sergiledi, Hegel'in söz ettiği 'nesnel doğrular'ın tek tek insanların varoluşu açısından hiçbir önem taşımadığını belirtti."

"Ne tür doğrular önemliydi öyleyse?"

"Kierkegaard'a göre büyük D ile yazılan Doğru'yu aramaktan çok, bireyin yaşamı açısından önem taşıyan doğruları aramak önemliydi. "Benim için doğru"yu bulmanın önemli olduğunu söylüyordu. Yani 'sistemin karşısına bireyi —ya da *tek tek insanları*— çıkardı. Kierkegaard'a göre Hegel kendisinin de yalnızca bir insan olduğunu unutmuştu. Kafası düşüncelerle dolu saygıdeğer Bay Profesör, bütün varoluşu açıklarken kendi adını ve insan olduğunu unutmuştur. O bir paragrafın muhteşem 3/8'i değil, sadece bir insandır."

"Peki ama Kierkegaard insan deyince ne anlıyordu bundan?"

"Buna öyle genel bir cevap verilemez. İnsan doğasını ya da insan denen 'varlığı' genel geçerli bir şekilde betimlemek Kierkegaard'ı hiç ilgilendirmiyordu. Asıl önemli olan tek bir kişinin *varoluşuydu.* İnsan kendi varoluşunu yazı masasının başında yaşamaz. Biz insanlar ancak eylemde bulunduğumuz zaman —özellikle de önemli bir *seçim* yapmak gerektiğinde — varoluşumuz karşısında tavır almış oluruz. Buddha hakkında bir öykü Kierkegaard'ın ne demek istediğini açıklayabilir."

"Buddha mı?"

"Evet, çünkü Buddha'nın felsefesi de insanın varoluşunu çıkış noktası yapar. Günün birinde bir rahip Buddha'nın önemli sorulara, örneğin dünyanın ya da insanın ne olduğu sorularına açık seçik yanıtlar getirmediğini söyler. Buddha buna karşılık zehirli bir okla yaralanmış birinden söz eder. Bu insan hiçbir zaman kuramsal bir merakla okun neden yapıldığını, hangi zehire batırıldığını ya da nasıl bir açıdan atıldığını merak etmeyecektir."

"Birinin oku çıkarıp yarasını iyileştirmesini ister herhalde."

"Tabii, öyle değil mi? Bu onun için varoluşsal bir öneme sahiptir. Hem Buddha hem de Kierkegaard ancak kısa bir süre için var olduklarını kuvvetle hissediyordu. Ve öyle olunca da insanın masanın başına oturup dünya tini hakkında fikir karalayacak hali olmaz."

"Anlıyorum."

"Kierkegaard ayrıca doğrunun 'öznel' olduğunu da söylemiştir. Ama bununla kastettiği, ne düşündüğümüz ya da ne söylediğimizin fark etmediği değildir. Sadece gerçekten önemli olan doğruların *kişisel* olduğunu kastediyordu. Ancak bu tür doğrular 'benim için doğru'dur.

"Böyle öznel bir doğruya örnek verebilir misin?"

"Örneğin Hıristiyanlığın doğru olup olmadığı önemli bir sorudur. Kierkegaard'a göre bu soruya teorik ya da akademik bir tarzda yaklaşılamaz. Kendi varoluşunun farkında olan biri için bir ölüm kalım meselesidir bu. Sırf tartışma hevesiyle ele alınamaz. Büyük bir tutkuyla yaklaşacağımız bir konudur."

"Anlıyorum."

"Eğer suya düşmüşsen, boğulup boğulmayacağın sorusu senin için teorik bir şey değildir. Suda timsahların bulunup bulunmadığı da ne ilginçtir ne de sıkıcı. Yaşamla ölüm arasında bir sorudur."

"Doğru gerçekten!"

"Dolayısıyla, Tanrı'nın olup olmadığına ilişkin felsefî soru ile bireyin bu soruyla olan ilişkisi arasında ayrım yapmalıyız. Böyle sorular karşısında birey tek başınadır. Ve ancak *inanç* yoluyla yaklaşabileceğimiz sorulardır bunlar. Akılla kavrayabileceğimiz şeyler Kierkegaard için pek önemli değildi."

"Bak bunu açıklaman gerekecek işte."

"8+4=12, Sofie. Bunu kesinlikle bilebiliriz. Descartes'tan beri tüm filozofların sözünü ettiği akla ait doğrulardan biridir bu. Peki ama akşam duasında bunu söylesek olur mu? Ölüm döşeğindeyken buna mı kafa yoracağız? Hayır, bu tür doğrular istedikleri kadar 'nesnel' ve 'genel' olsunlar, bireyin varoluşu açısından bir şey ifade etmezler."

"Ya inanç?"

"Yanlış bir şey yaptığında, ilgili kişinin seni bağışlayıp bağışlamadığını bilemezsin. Ama işte bu yüzden senin için bunun varoluşsal bir önemi vardır. Canlı bir ilişki içinde olduğun bir sorudur bu. Başka birinin senden hoşlanıp hoşlanmadığını da bilemezsin. Olsa olsa umabilirsin ya da buna inanabilirsin. Yine de, üçgenin iç açılarının toplamının 180° olduğu gibi tartışılamaz bir doğrudan çok daha önemlidir bu senin için. İlk kez öpüşen biri de 'nedensellik yasasını' ya da Kant'taki 'algının biçimleri'ni düşünüyor olamaz."

"Olur mu hiç!"

"İnanç, özellikle dinî sorular söz konusu olduğunda önemlidir. Kierkegaard diyor ki, Tanrı'yı nesnel olarak kavrayabilsem, inanmam ona, ama işte tam da bunu yapamadığım için inanmak zorundayım. Ve eğer inancımı korumak istiyorsam, şunu unutmamalıyım: Nesnel bilinmezliğe sıkı sıkı sarılmalıyım; denizin 70.000 kulaç dibinde de olsam —yine de inanmalıyım."

"Bu biraz zor bir anlatım oldu."

"Daha önce birçokları Tanrı'nın varlığını ispat etmeye ya da en azından akıl yoluyla kavramaya çalışmıştı. Ama bu tür Tanrı kanıtlarıyla ya da tezlerle uğraşan ve yetinenler inancı ve dinî içtenliği yitirir aslında. Çünkü asıl önemli olan Hıristiyanlığın doğru olup olmadığı değil, benim için doğru olduğudur. Ortaçağ'da da dile getirilmişti bu düşünce: 'Credo quia absurdum.'"

"Hadi ya, demek böyle!"

"Yani: İnanıyorum, çünkü akla aykırı. Eğer Hıristiyanlık başka yönlerimize değil de akla seslenseydi, bir inanç meselesi olmayacaktı."

"Hah, şimdi anladım işte."

"Böylece Kierkegaard'ın 'varoluş', 'öznel doğru' ve 'inanç' deyince ne anladığını görmüş olduk. Bu üç kavrama onu götüren yol felsefe geleneğine ve özellikle Hegel'e yönelttiği eleştiriden geçiyordu. Ama bunda bütün bir uygarlık eleştirisi de yatıyor aynı zamanda. Modern kent toplumunda insanın 'kitle' ya da 'kamuoyu' haline geldiğini söylüyordu Kierkegaard. Kitlenin ilk göze batan özelliği de hiçbir bağlayıcı yanı olmayan laf ebelikleriydi. Bugün aynı şeye 'uzlaşmacılık' diyebiliriz belki, yani herkesin tutkusuzca aynı şeyi 'düşünmesi' ve 'savunması'".

"Kierkegaard, Jorunn'ün anne babasıyla tanışsa, kimbilir ne düşünürdü haklarında."

"Başkalarına karşı biraz insafsız olduğunu söyleyebiliriz. Çok keskin ve alaycı bir dili vardı. Örneğin şöyle yazmıştı: 'Kitle yanılgıdır.' Ya da: 'Doğru her zaman azınlıktadır.' Çoğu insanın varoluşla ilişkisinin oyuna benzediğini de söylemişti."

"Barbie bebekleri toplamak yine neyse, insanın kendisinin bir Barbie bebek olması daha da kötü."

"Bu da bizi Kierkegaard'da karşımıza çıkan 'yaşamın üç aşaması' öğretisine getiriyor."

"O da ne öyle?"

"Kierkegaard'a göre varoluşun üç biçimi olabilir. Kendi kullandığı sözcüklerle bu üç 'aşama' şunlardır: 'estetik aşama', 'etik aşama' ve 'dinî aşama'. 'Aşama' sözcüğünü kullanmakla, ilk iki aşamada bulunan bir insanın ani bir sıçramayla daha yüksek bir aşamaya geçmesinin mümkün olduğunu da belirtmek istiyor. Ama Kierkegaard'a göre birçok insan ömrünü sadece bir aşamada kalarak tamamlar."

"İddiaya girerim ki birazdan bunları açıklayacaksın. Hem ben hangi aşamadayım, onu da merak ettim doğrusu."

"Estetik aşamada bulunan biri hep günü gününe yaşar ve haz peşinde koşar. Bir şeyin iyi olması güzel, hoş ya da keyif verici olması demektir. Böyle bir insanın tümüyle duyular dünyasında yaşadığını söyleyebiliriz. Estetik eğilimli insan hazlarının ve ruh hallerinin elinde bir oyuncak gibidir. Sıkıcı gelen her şey kötüdür onun için."

"Tamam sağol, sanırım bu tavrı iyi tanıyorum."

"Tipik bir romantiğin yer aldığı aşamadır bu, çünkü sadece duyusal hazları kapsamaz. Gerçeklikle —ya da örneğin sanatla veya felsefeyle— oyun benzeri ciddi olmayan bir ilişki içinde bulunan biri de estetik aşamada yaşamaktadır. Hattâ hüzün ve acı karşısında bile estetik bir tutum içinde olabilir insan ya da bunları 'izlemekle' yetinebilir. O zaman da gösterişçilik egemen olur hayata. Ibsen, Peer Gynt'te bunun tipik bir örneğini çizmiştir."

"Sanırım Klerkegaard'ın nasıl bir şey kastettiğini anladım."

"Ne dersin, bu aşamada olduğunu düşünüyor musun?"

"Pek değil. Ama bana biraz binbaşıyı hatırlatıyor."

"Evet belki Sofie. Ama bu söz de yine zevksiz bir romantik ironi örneği oldu. Ağzına acı biber sürmeli senin."

"Ne dedin, anlamadım?"

"Boşver, senin suçun değil zaten."

"Devam et en iyisi."

"Estetik aşamada yaşayan biri kolayca kaygı ve boşluk duygularına kapılıverir. Ama bu duyguları yaşıyorsa, o zaman umut da var demektir. Klerkegaard için *kaygı* neredeyse olumlu bir şeydir. Kişinin bir 'varoluşsal durumda' bulunduğunu gösterir. Bu kişi daha yüksek bir aşamaya sıçrama yapıp yapmayacağına kendi karar verebilecektir. Bu ya gerçekleşir ya da gerçekleşmez. İnsan gerçekten sıçramadıysa, 'neredeyse sıçramış' olmak bir işe yaramaz. Ya olur ya da olmaz. Senin yerine başka biri de yapamaz bu sıçramayı. Kendin karar vermeli, kendin sıçramalısın."

"Alkolden ya da uyuşturucudan kurtulmak gibi yani."

"Evet olabilir. Klerkegaard'ın böyle bir karardan söz edişi biraz da gerçek sezginin insanın içinden geldiğini söyleyen Sokrates'i hatırlatıyor. Estetik aşamadan etik ya da dinî bir yaşam tarzına geçişi sağlayan karar da insanın içinden gelmeli. Ibsen de Peer Gynt'te aynen bunu anlatır. Böyle iç daralması ve ümitsizlikten kaynaklanan varoluşsal seçme eyleminin ustaca bir anlatımını da Rus yazar *Dostoyevski*'nin Raskolnikov'u anlattığı bir romanında buluyoruz: *Suç ve Ceza."*

"Bakalım. Yani Klerkegaard'a göre işi ciddiye alan biri başka bir yaşam tarzına geçecektir, öyle mi?"

"Evet. Ve belki *etik* aşamada yaşamaya başlayacaktır. Bu aşamada ciddi bir tutum söz konusudur. Ahlakî ölçütlere dayanarak karar verilir. Kant'ın görev ahlakını da hatırlarsan, ahlak yasasına göre yaşamaya çalışmamızı istiyordu. Kant gibi Kierkegaard'da öncelikle insanın karakter yapısı üzerinde durur. Asıl önemli olan insanın neyi doğru neyi yanlış saydığı değil, doğru ya da yanlış bir şey karşısında tavır alma kararlılığıdır. Oysa estetik aşamada bulunan biri sadece neyin eğlenceli, neyin cansıkıcı olduğuyla ilgilidir."

"Böyle yaşayınca insan biraz fazla ciddi olmaya başlamaz mı dersin?"

"Olur tabii. Ama Kierkegaard bu etik aşamayla da yetinmemiştir. Görev tutkunu bir insan da sonunda bu görev bilincinden ve düzenli yaşamdan bıkabilir. Böyle bir aşırılık ve yorgun düşme duygusunu yaşamış olanlar hayli fazladır. Bunlardan bazıları estetik aşamaya geri de dönebilir üstelik. Ama diğerleri yeni bir sıçramayla daha yüksek bir aşamaya geçer, yani dinî aşamaya. Asıl büyük sıçramayı gerçekleştirerek, inanç sularının '70.000 kulaç derinine' dalarlar. İnancı estetik hazlara ve aklın buyruklarına tercih ederler. Kierkegaard'ın ifadesiyle, 'yaşayan Tanrı'nın ellerine düşmek korkunçtur' belki, ama insan artık kendi yaşamıyla barışabilecektir."

"Yani Hıristiyanlık sayesinde."

"Evet, Kierkegaard için dinî aşama Hıristiyanlık anlamına geliyordu. Buna rağmen, felsefesinden etkilenenler arasında Hıristiyan olmayan birçok düşünür de vardı. Yirminci yüzyılda Kierkegaard'dan esinlenmiş olan Varoluşçuluk felsefesi ortaya çıktı."

Sofie saate baktı.

"Saat neredeyse yedi. Eve gitmem şart. Yoksa annem deliye döner."

Felsefe öğretmenine el sallayarak göldeki kayığa doğru koştu.

MARX

..Avrupa'da bir hayalet dolaşıyor...

Hilde yataktan kalkıp koya açılan pencereye gitti Cumartesiye Sofie'nin on beşinci yaşgününü anlatan bölümü okuyarak başlamıştı. Bir gün önce de kendi doğum günüydü. Eğer babası aynı gün kitapta Sofie'nin doğum gününe kadar gelebileceğini hesapladıysa, biraz abartmış demekti. Üstelik dün yalnızca okumuştu. Bir doğum günü tebriği daha almış, Alberto ile Sofie "Happy birthday" şarkısını söylemişlerdi. Bu da daha çok utanmasına yol açmıştı Hilde'nin.

Hilde'nin babası Lübnan'dan döndüğü gün Sofie de felsefî bir bahçe partisi veriyordu. O gün ne kendisinin ne de babasının tam olarak bilemediği bir şeyler olacağı belliydi.

Kesin olan şey, babasının Bjerkely'ye varmadan önce bir ders alması gerektiğiydi. Sofie ve Alberto için en azından bunu yapmalıydı Hilde. Ne de olsa yardım istemişlerdi ondan...

Annesi hâlâ kayıkhanedeydi. Hilde alt kata inip telefon masasına gitti. Kopenhag'daki Anne ile Ole'nin numarasını bulup çevirdi.

"Anne Kvamsdal"

"Merhaba, ben Hilde."

"Aa ne güzel! Lillesand'da nasıl gidiyor hayat?"

"Çok iyi. Yaz tatili de başladı. Babamın Lübnan'dan gelmesine de bir hafta kaldı sadece."

"Çok seviniyorsun herhalde, değil mi Hilde?"

"Tabii. Hem biliyor musun, bu yüzden aradım zaten sizi."

"Öyle mi?"

"Sanırım ayın 23'ünde öğleden sonra Kopenhag'a inecek. Evde misin o gün?"

"Sanırım evdeyiz."

"Bana küçük bir iyilik yapar mısınız peki?"

"Elbette."

"Ama bu pek alışılmadık bir şey. Bilmem olur mu."

"Meraklandırıyorsun beni."

Ve Hilde anlattı. Klasörü, Sofie ve Alberto'yu ve daha ne varsa onları anlattı. Hem kendisi hem de teyzesi sık sık kahkahaya boğulduğundan hep ara vermek zorunda kalıyordu. Ama telefonu kapattıklarında Hilde'nin planını kesinleştirmişlerdi.

Evde de bazı hazırlıklar yapması gerekiyordu, ama bunun o kadar acelesi yoktu.

Günün geri kalanını annesiyle geçirdi Hilde. Sonra da Kristiansand'da sinemaya gittiler. Bir önceki gün doğru dürüst kutlama yapmadıklarından, bir tür yaşgünü eğlencesiydi bu. Kjevik Havalimanına giden kavşağın yanından geçerlerken, Hilde'nin sabahtan beri kesintisiz düşünüp durduğu bulmacanın birkaç parçası daha yerini buluverdi.

Gece yatmadan önce, dosyasından birkaç sayfa daha okudu.

Sofie mağaradan çıktığında saat neredeyse sekizdi. Annesi kapının önündeki çiçek tarhlarıyla meşguldü Sofie geldiğinde.

"Nereden geliyorsun böyle?"

"Çitten."

"Çitten mi?"

"Çitin öbür tarafında bir yol olduğunu bilmiyor musun?"

"Nerelerdeydin Sofie? Haber vermeden yemeğe gelmedin yine."

"Özür dilerim. Hava o kadar güzeldi ki, uzun bir yürüyüş yaptım."

O zaman annesi doğrulup Sofie'ye baktı.

"Yine şu filozofla mı buluştun yoksa?"

"Evet buluştum. Söylemiştim ya gezinti yapmaktan hoşlanıyor diye."

"Ama partiye gelecek değil mi?"

"Evet, çok memnun oldu."

"Ben de çok seviniyorum Sofie. Günleri sayar oldum."

Biraz iğneli sözler miydi bunlar? Her ihtimale karşı diye düşünüp konuştu Sofie:

"Neyse ki Jorunn'ün annesiyle babasını da davet ettim. Yoksa biraz tuhaf kaçacaktı."

"Her neyse... Ne olursa olsun şu Alberto'yla iki yetişkin olarak başbaşa bir konuşacağım."

"Benim odama gidebilirsiniz. Eminim beğeneceksin onu."

"Ama dahası da var. Bir de mektup geldi sana."

"Yaa..."

"Damgada 'BM-Taburu' diye yazıyor."

"Öyleyse Alberto'nun kardeşinden olmalı."

"Bu kadarı da çok fazla ama Sofie."

Sofie var gücüyle düşündü ve birkaç saniye sonra uygun bir cevap buldu. Herhalde iyi yürekli bir ilham perisi yardımına koşmuş olmalıydı.

"Alberto'ya az bulunan damgalı pul biriktirdiğimi söylemiştim. Bak, kardeşler ne işe yarıyor."

Belli ki bu cevap annesini sakinleştirmeye yetmişti.

"Yemek buzdolabında," dedi biraz daha yumuşak bir sesle.

"Mektup nerede?"

"O da buzdolabının üstünde."

Sofie mutfağa koştu. Damgadaki tarih 15.6.1990'dı. Zarfı açtı, küçük bir kâğıt parçası çıktı içinden:

Niye ki bu bitmek bilmez yaratış,
Yok olacaksa bir gün her yaratılmış!

Hayır, bu soruya verebilecek bir cevabı yoktu Sofie'nin. Yemeğe oturmadan önce bu kâğıdı da dolabına, son haftalarda elinde birikmiş diğer acayip şeylerin arasına koydu. Nasıl olsa bu sorunun neden kendisine sorulduğunu yakında öğrenecekti.

Ertesi sabah Jorunn geldi. Önce biraz badminton oynadılar, sonra yine bahçe partisini planlamaya koyuldular. Parti istedikleri havaya bürünmezse neler yapabileceklerini düşündüler.

Sofie'nin annesi işten geldiğinde hâlâ partiden bahsediyorlardı. Kadıncağız durmadan aynı lafı tekrarladı o gün: "Yo hayır, hiçbir masraftan kaçınmayalım." Samimiydi bu söylediğinde.

Anlaşılan Sofie'nin haftalardır süren yoğun felsefe kursundan sonra ayaklarını tekrar yere basması için tam da böyle felsefî bir bahçe partisine ihtiyaç olduğunu düşünüyordu.

Sonunda nasıl bir pasta yapılacağından ağaçlara asılacak Japon fenerlerine ve kazanan gençler için yazılmış bir felsefe kitabının armağan edileceği felsefe yarışmasına kadar her şey karara bağlandı. Tabii böyle bir kitap varsa. Sofie pek emin değildi olduğundan.

21 Haziran Perşembe günü, yani Yazdönümü gecesinden sadece iki gün önce Alberto telefon etti.

"Sofie."

"Ben de Alberto."

"Nasılsın?"

"Harika. Sanırım bir çıkış yolu buldum."

"Nereden çıkış?"

"Biliyorsun işte. Epeydir içinde bulunduğumuz ruhsal tutsaklıktan."

"Ha evet..."

"Ama planı ancak her şey başladıktan sonra anlatabilirim."

"Çok geç olmaz mı bu? Nasıl bir işe kalkıştığımı bilmeliyim ben."

"Saflık etme. Biliyorsun her yerde ve her zaman izleniyoruz. Onun için en iyisi susmak."

"Bu kadar kötü mü durum sahiden?"

"Kötü tabii. İşin en önemli yanı biz birbirimizle konuşmuyorken gerçekleşmek zorunda."

"Yaa..."

"Biz yapay bir gerçeklikte yaşıyoruz. Uzun bir öykünün sözcükleri arasında. Öykünün her harfini ucuz bir daktiloyla binbaşı yazıyor. Onun için, yazılan hiçbir şey gözünden kaçmaz."

"Tamam bunu anlıyorum. Ama nasıl saklanacağız ki ondan?"

"Hşşt!"

"Ne?"

"Satırların arasında da bir şeyler olur. Ben de tam oradan yakalamaya çalışıyorum zaten. Bütün kurnazlığımla ikili bir oyun sürdürüyorum."

"Anlıyorum."

"Ama hem bugün hem de yarın buluşmalıyız. Cumartesi ok yaydan çıkacak."

"Geliyorum öyleyse."

Sofie kuşlara ve balıklara yem, Govinda'ya bir salata yaprağı verdi, Sherekan'a da bir kutu kedi maması açtı. Evden çıkmadan önce kedinin mama kabını merdivene koydu. Sonra da çitin altından sürünüp öbür taraftaki yola çıktı. Biraz gittikten sonra süpürge otu çalılarının arasında koca bir yazı masası durduğunu fark etti. Masanın başında yaşlı bir adam oturuyordu. Bir şey hesaplar gibi bir hali vardı adamın. Sofie yaklaşıp adını sordu. Adam lütfen başını kaldırdı,

"Scrooge," dedi ve tekrar önündeki kâğıtlara eğildi.

"Ben de Sofie. İşadamısın galiba."

Adam başını salladı.

"Hem de çok zenginim. Bir kuruş bile kaybetmek olmaz. Onun için hesapları çok dikkatli yapmalıyım."

"Çok sıkıcı bir iş!"

Sofie el sallayıp yoluna devam etti. Ama çok geçmeden bu kez de yüksek bir ağacın altında tek başına oturan küçük bir kız gördü. Giysileri eski püsküydü kızın, soluk ve hasta bir görünüşü vardı. Sofie'nin yaklaştığını görünce küçük bir torbadan kibrit kutusu çıkardı.

"Kibrit almak ister misin?" diye sordu.

Sofie cebini karıştırıp para aradı. İşte! Hiç olmazsa bir Kron vardı yanında.

"Kaça?"

"Bir Kron."

Sofie parayı verip kibriti aldı.

"Yüz yıldan uzun zamandır benden bir şey alan ilk kişi sensin. Bazen açlıktan ölüyorum, bazen de donarak."

Sofie küçük kızın ormanın ortasında kibrit satamıyor olmasının pek şaşılacak bir şey olmadığını düşündü. Ama sonra önceki zengin işadamını hatırladı. Adam o kadar zenginken kibritçi kızın açlık çekmesi gerekmezdi.

"Gel benimle," dedi Sofie.

Küçük kızı elinden tutup zengin adamın yanına götürdü.

"Bu çocuğun daha iyi yaşaması için bir şeyler yapmalısın" dedi.

Adam başını kâğıtlardan kaldırıp yanıtladı:

"Bu masraf çıkarır. Söyledim ya, bir kuruşun bile boşa gitmemesi lazım."

"Ama senin böyle zengin, bu çocuğun da böyle yoksul olması haksızlık," diye ısrar etti Sofie.

"Haydi canım sen de! Adalet birbirinin eşiti olan insanlar arasında geçerlidir."

"Ne demek istiyorsun?"

"Ben çok çalışıp yükseldim. Çalışmanın karşılığı olmalı. İlerleme böyle olur."

"Öyle şey mi olurmuş!"

"Bana yardım etmezsen öleceğim," dedi kızcağız.

İşadamı yine kâğıtların arasında yukarı doğru baktı. Sonra kalemini masaya fırlattı.

"Hesap defterlerimde sana ayrılmış bir hane yok. Git fakirhaneye sığın!"

"Eğer yardım etmezsen ben de ormanı yakarım," dedi küçük kız.

İşte o zaman masanın başından kalktı adam. Ama küçük kız bir kibrit yakmıştı bile. Kuru otlar hemen tutuşuverdi.

Zengin adam kollarını sallaya sallaya bağırdı:

"İmdat! Yardım edin! Kızıl horoz uyandı, saldırıyor."

Küçük kız sinsi bir gülümsemeyle bakıyordu adama.

"Komünist olacağım hiç aklına gelmemişti, değil mi?"

Bu sözle birlikte kız, adam ve yazı masası kayboluverdi. Sofie giderek büyüyen ateşle başbaşaydı şimdi. Alevleri ayaklarıyla söndürmeye uğraştı ve sonunda başardı.

Çok şükür! Kararmış otlara baktı Sofie. Elinde bir kibrit kutusu tutuyordu hâlâ.

Yoksa yangını çıkaran kendisi miydi?

Kulübenin önünde bekleyen Alberto'ya başından geçenleri anlattı.

"Scrooge, *Charles Dickens*'ın 'Bir Noel Öyküsü' adlı eserinde geçen pinti bir kapitalisttir. Kibritçi Kız'ı Hans Christian Andersen'in masalından tanıyorsun zaten."

"Ama onlara bu ormanda rastlamam garip değil mi?"

"Hayır, hiç garip değil. Bu normal bir orman değil bir kere. Hem zaten *Karl Marx*'tan söz edeceğimize göre, 19. yüzyıl ortalarındaki korkunç sınıf farklarına ait bir örnekle karşılaşman gayet uygun. Ama gel içeri girelim. Ne de olsa orada biraz daha korunuruz binbaşıdan."

Yine pencerenin yanındaki masanın başına geçip oturdular. Sofie mavi sıvıyı içtikten sonra gölün ona nasıl göründüğünü çok iyi hatırlıyordu. Şişeler şöminenin üstündeydi şimdi. Masada da bir Yunan tapınağının kopyası vardı.

"Bu da ne?" diye sordu Sofie.

"Sabırlı ol çocuğum, her şeyin bir sırası var."

Sonra Marx'ı anlatmaya başladı Alberto.

"1841'de Berlin'e geldikten sonra, Schelling'in derslerinde Kierkegaard Marx'la yanyana oturmuştu belki de. Kierkegaard'ın Sokrates üzerine master tezini yazdığı sıralarda Marx da Demokritos ve Epikuros hakkındaki doktora tezini tamamlamıştı. Yani Marx'ın çalışması Antik Çağ Materyalizmi üzerineydi. Böylece ikisi de gelecekteki felsefelerinin yönünü çizmiş oldu."

"Yani Kierkegaard varoluşçu, Marx da materyalist oldu, öyle mi?"

"Marx'a *tarihsel materyalist* diyoruz. Ama buna daha sonra geleceğiz."

"Devam et öyleyse."

"Hem Kierkegaard, hem de Marx, Hegel felsefesini çıkış noktası yapmıştı. İkisi de Hegel'den etkilenmiş, ama aynı zamanda onun 'dünya tini' fikrinden ya da Hegel idealizmi dediğimiz anlayıştan uzaklaşmışlardı."

"Fazla uçuk geliyordu herhalde bu onlara."

"Evet. Çok genel olarak konuşursak, büyük felsefî sistemlerin Hegel'le sona erdiğini söyleyebiliriz. Hegel'den sonra felsefe bambaşka bir yön edindi. Büyük spekülatif sistemlerin yerini 'varoluşçu' ya da 'eylemci' felsefeler aldı. Marx da o zamana dek filozofların dünyayı değiştirmek yerine yorumladığını söylerken bunu kastediyordu. Bu sözler felsefe tarihinde önemli bir dönüm noktasının simgesidir."

"Scrooge ve Kibritçi Kız'la karşılaştım ya, çok iyi anlıyorum Marx'ın sözlerini."

"Yani Marx'ın düşünüş biçimi pratik —ve politik— bir amaca sahipti. Ayrıca onun sadece filozof olmadığına da dikkat etmek gerekir. Tarihçi, sosyolog ve iktisatçıydı aynı zamanda."

"Ve bütün bu alanlarda yeni bir çığır mı açtı?"

"En azından pratik politika alanında onun kadar önemli başka bir filozof yoktur. Ama daha sonra 'Marksist' olarak anılan her şeyi Marx'ın düşüncesiyle bir tutmaktan kaçınmalıyız. 1840'lardan itibaren Marksist fikirlere sahip olmakla söylemekle birlikte, bu terimden hoşlanmıyordu anlaşılan."

"İsa Hıristiyan mıydı?"

"Bu da tartışmalı bir konu."

"Devam et."

"Sonradan Marksizm adını alan düşüncenin geliştirilmesine Marx'ın dostu ve meslektaşı *Friedrich Engels* de baştan itibaren katılmıştı. 20. yüzyılda Lenin, Stalin, Mao ve daha birçokları Marksizmi daha da geliştirdiğini iddia etti. Marksizm-Leninizmden söz edilir oldu."

"Bence biz Marx'ın kendi dedikleri üzerinde duralım. Onun 'tarihsel materyalist' olduğunu söylemiştin."

"Marx'ınki Antik Çağ'ın atomcuları ya da 17. ve 18. yüzyılın mekanik materyalistlerinde görülen felsefî bir Materyalizm değildi. Düşüncelerimizi ve bilincimizi toplumdaki maddî yaşam koşullarının belirlediği görüşündeydi Marx. Tarihsel gelişme de bu maddî ilişkilere göre gerçekleşiyordu."

"Gerçekten de Hegel'in dünya tininden farklı bu."

"Hegel'e göre tarihsel gelişme karşıtlar arasındaki gerilimden kaynaklanır, bu karşıtlıklar ve tabii onlarla birlikte gerilim de ani bir değişiklikle ortadan kalkar. Marx da bu düşünceyi doğru buluyordu. Ama Hegel her şeyi ters çevirip kafa üstü koymuştu Marx'ın gözünde."

"Vah vah, ömrünü amuda kalkarak mı geçirmiş adamcağız?"

"Hegel tarihi ileri doğru iten kuvvete 'dünya tini' ya da 'dünya aklı' demişti. Marx'a göre bu bakış gerçeği ters çevirmek oluyordu. Çünkü tarihi asıl belirleyen maddî yaşam koşullarındaki değişikliklerdi. Maddî değişimler tinsel temellere dayanmıyordu, tersine tinsel değişmeyi belirleyen maddî koşullardı. Özellikle toplumdaki ekonomik güçler; bunlar diğer bütün alanlarda da değişmelere yol açarak tarihi ilerletiyordu."

"Bir örnek veremez misin?"

"Antik Çağ'da felsefe ve bilim neredeyse tümüyle kendi başına bir amaç olarak görülüyordu. Eski filozoflar kuramsal bilgilerinin herhangi bir uygulamaya, bir şeyleri düzeltmeye yarayıp yaramadığıyla pek ilgilenmezdi."

"Demek öyle."

"Bu da içinde gündelik ekonomik hayatın ne şekilde örgütlenmiş olduğuyla bağlantılı bir şeydi. Yaşamın sürdürülmesi ve tüketim maddelerinin üretilmesi Antik Çağ'da köle emeğine dayanarak gerçekleşiyordu. Dolayısıyla kibar kentlilerin üretimi yeni buluşlarla geliştirmesi hiç de gerekli değildi. İşte sana bir toplumda maddî ilişkilerin düşünme biçimini nasıl belirlediğine dair bir örnek."

"Anlıyorum."

"Marx bir toplumdaki maddî, ekonomik ve toplumsal ilişkileri *altyapı* olarak adlandırmıştı. Toplumdaki düşünüş tarzı, politik kurumlar, yasalar, din, ahlak, sanat, felsefe ve bilime ise *üstyapı* diyordu."

"Demek altyapı ve üstyapı."

"Şimdi şu Yunan tapınağını uzatır mısın lütfen."

"Buyrun efendim."

"Bu Akropolis'teki Parthenon'un küçük bir kopyası. Sen onun gerçek halini de gördün."

"Videoda demek istiyorsun."

"Görüyorsun, tapınağın çatısı çok zarif ve süslü. Önce bu çatı ve alınlık dikkatimizi çekiyor herhalde. İşte buna üstyapı diyebiliriz. Ama tabii çatı havada asılı duramaz."

"Sütunların üzerinde duruyor zaten."

"Bütün bu binaya her şeyi taşıyan sağlam bir temel, bir altyapı gerekli. Marx'a göre maddî koşullar toplumdaki her türlü düşünce ve fikri 'taşımaktadır'. Yani bir toplumun üstyapısı onun maddî altyapısını yansıtır."

"Yani Platon'un fikirleri o zamanlar Atina'da yaygın olan çömlekçilik ve şarapçılığın bir yansıması mıydı?"

"Hayır, o kadar da basit değil. Zaten bu Marx'ın da dikkat çektiği bir konu. Elbette bir toplumda altyapı ile üstyapı birbirini karşılıklı etkiler. Marx bunu reddetseydi, bir 'mekanik materyalist' olurdu. Ama altyapı ile üstyapı arasında karşılıklı bir ilişki, bir gerilim olduğunu fark ettiği için, onun *diyalektik materyalist* olduğunu söylüyoruz. Hem ayrıca şunu da bil ki, Platon ne çömlekçilik yaptı ne de şarapçılık."

"Anladım. Tapınak hakkında bir şeyler daha söyleyecek misin?"

"Evet, biraz. Temeline dikkatle bak. Ne gördüğünü anlatır mısın?"

"Sütunlar üç düzlemli ya da üç basamaklı bir temel üzerinde duruyor."

"Bunun gibi, toplumun altyapısında da üç düzey ayırt edebiliriz. En altta Marx'ın doğal üretim koşulları dediği şey var. Bununla kastettiği, toplumun bir bakıma hazır bulduğu doğadan kaynaklanan koşullar veya doğal kaynaklardır, yani iklim koşulları ve hammaddeler. Bir toplumun asıl temel duvarları bunlardır ve o toplumda nasıl şeyler üretileceğini kesin olarak belirlerler. Böylece hangi bölgede nasıl bir toplumun ve kültürün var olabileceğini de belirlemiş olurlar."

"Örneğin Büyük Sahra'da balıkçılık yapılamaz, Norveç'in kuzeyinde de hurmacılık."

"Tamam meseleyi anladın. Ayrıca göçebe halinde yaşayan insanların düşünme biçimi Kuzey Norveç'teki bir balıkçı köyünde yaşayanlardan oldukça farklıdır. Bir sonraki aşamayı toplumdaki üretici güçler oluşturur. Marx bu terimle hem insanların kendi işgücünü hem de sahip oldukları araç-gereç, âletler ve makineleri kastetmektedir, yani üretim araçlarını."

"Eskiden balıkçı tekneleriyle balığa çıkılırdı, günümüzde ise bu iş için koca ağlarıyla büyük gemiler kullanılıyor."

"İşte böylelikle üçüncü aşamaya temas etmiş oluyorsun ki bu da üretim araçlarını kimin elinde bulundurduğudur. İşin düzenlenişini, yani toplumdaki iş bölümü ve sahiplik ilişkilerini de Marx üretim ilişkisi diye adlandırıyordu."

"Anlıyorum."

"Buraya kadarını şöyle toparlayabiliriz: Marx'a göre bir toplumdaki *üretim biçimi* orada ne gibi politik ve ideolojik ilişkiler görüleceğini belirler. Eski bir feodal toplumda yaşamış insanlara göre bugün farklı düşünüyor olmamız —ve ahlak anlayışımızın da biraz farklı olması— rastlantı değildir."

"Öyleyse Marx bütün dönemlerde geçerli olan bir doğal hukuka inanmıyordu."

"Aynen. Ahlak açısından neyin doğru olduğu Marx'a göre toplumsal altyapının bir ürünüydü. Eskiden köylü toplumlarda çocukların kiminle evleneceğine anne babanın karar vermesi de rastlantı değildi. Ne de olsa arazinin kime kalacağı meselesiydi bu. Modern kentlerde toplumsal ilişkiler çok farklıdır ve insanlar eşlerini başka yollardan bulur. Bir partide ya da diskotekte tanışabiliriz eşimizle. Ve ancak yeterince âşık olmuşsak birlikte oluruz, hattâ belki hemen evlenmek yerine önce birlikte oturmaya başlarız."

"Evleneceğim kişiyi annemle babamın seçmesine razı olmam ben."

"Elbette, çünkü sen de yaşadığın çağın bir çocuğusun. Marx ayrıca bir toplumda neyin doğru neyin yanlış olduğunu egemen sınıfın belirlediğini de vurgulamıştır. Çünkü tüm tarih Marx'a göre sınıf savaşlarının tarihidir. Yani üretim araçlarının kime ait olacağına ilişkin çatışmaların tarihi."

"İnsanların düşünceleri ve fikirleri tarihte bir değişiklik yapmıyor mu hiç?"

"Hem evet hem hayır. Marx bir toplumdaki üstyapı ilişkilerinin altyapıyı etkilediğini düşünüyordu, ama üstyapının kendi bağımsız tarihine sahip olmadığı görüşündeydi. Antik Çağ'ın köleci toplumundan sanayi toplumuna kadar bütün tarihi ilerleten şey öncelikle altyapıdaki değişmelerdi."

"Evet, bunu söylemiştin."

"Marx'a göre tarihin her evresinde toplumun iki güçlü sınıfı arasında bir çelişki bulunur. Antik Çağ'daki *köleci toplumda* özgür yurttaşlar ile köleler, Ortaçağ'daki *feodal toplumda* feodal beylerle serfler ve daha sonra da soylular ile yurttaşlar arasında görüldü bu çelişki. Marx kendi zamanının burjuva ya da *kapitalist* olarak adlandırdığı toplumunda ise bu çelişkiyi kapitalistlerle işçiler ya da proletarya arasında görmüştü —yani üretim araçlarına sahip olanlar ile olmayanlar arasında. Ve üstün durumdaki sınıf egemenliğini asla gönüllü olarak terketmeyeceği için, değişim ancak bir devrim yoluyla gerçekleşebilir Marx'a göre."

"Ya komünist toplumda durum nasıl?"

"Marx özellikle kapitalist toplumdan komünist topluma geçişin nasıl olacağı üzerinde durmuştu. Bunun için de kapitalist üretim biçiminin ayrıntılı bir analizini yaptı. Ama buna geçmeden Marx'ın *insan emeği* ile ilgili görüşlerinden bahsetmemiz lazım."

"Haydi anlat."

"Komünist olmadan önce genç Marx, çalışan insanlara ne olduğuyla ilgilenmişti. Hegel de bu konuyu ele almış, insan ile doğa arasında karşılıklı ve değişken, diyalektik bir ilişki görmüştü. Genç Marx da böyle düşünüyordu. İnsan doğa üzerinde çalıştığında, insanın kendisi üzerinde de çalışılmış olur. Ya da başka türlü söylersek, çalışan insan doğaya müdahale edip onu değiştirir; ama bu çalışma sürecinde doğa da insana müdahale edip onun bilincini etkiler."

"Bana ne iş yaptığını söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim."

"Aynen öyle. Marx şu görüşteydi: Nasıl çalıştığımız bilincimizi etkiler, ama bilincimiz de çalışma tarzımızı etkiler. 'Kafa' ile 'el' arasında karşılıklı etkileşim var, diye de söyleyebiliriz bunu. Böylece insanın bilgisi de çalışmasıyla yakından bağlantılı olmaktadır."

"Öyleyse işsiz kalmak çok kötü olmalı."

"Evet, işi olmayan biri boşlukta kalmış gibidir. Hegel de vurgulamıştı bunu. Hem Hegel hem de Marx için çalışma olumlu bir şeydi, insan olmanın bir parçasıydı."

"Demek ki işçi olmak da iyi bir şey."

"Esas olarak öyle. Ama işte tam bu noktada Marx kapitalist üretim biçimine çok ağır bir eleştiri getirir."

"Anlat!"

"Kapitalist sistemde işçi bir başkası için çalışmaktadır. Bu yüzden de çalışma onun kendi dışında bir şey haline gelir — ya da ona ait olmayan bir şey. İşçi kendi emeğine ve dolayısıyla kendi kendisine yabancılaşır. İnsan olarak değerini yitirir. Marx bu durumu Hegelci bir terim olan *yabancılaşma* sözcüğüyle ifade etmiştir."

"Benim bir teyzem var, yirmi yıldan fazladır şekerleme fabrikasında çalışıyor. Onun için ne demek istediğini hemen anladım. Her sabah işe gitmekten nefret ettiğini söyler teyzem hep."

"Ve eğer işinden nefret ediyorsa Sofie, bir şekilde kendinden de nefret ediyor olmalı."

"En azından şekerlemeden nefret ettiği kesin."

"Kapitalist toplumda çalışma hayatının düzeni böyledir. İşçi aslında bir başka toplumsal sınıf için köle gibi çalışır. Bu yüzden de hem kendi işgücünü hem de bizzat insanî varlığını "elden çıkarmış" olur."

"Gerçekten bu kadar kötü mü durum?"

"Marx'ın durumu nasıl gördüğünden bahsediyoruz. Onun için 1850 dolayında Avrupa toplumlarındaki koşullara bakmamız lazım. O zaman da bu sorunun cevabı apaçık ve kocaman bir 'evet' olur. İşçiler çoğu zaman günde on iki saat buz gibi soğuk bir fabrikada çalışıyordu. Ücretler o kadar kötüydü ki, çocuklar ve lohusa kadınlar bile çalışmak zorundaydı. Anlatılamaz bir toplumsal ortamdı bu. Bazen ücretin bir kısmı ucuz içki olarak veriliyor, kadınlar fahişe olarak çalışmak zorunda kalıyordu. Müşterileri de tabii kentin hali vakti yerinde kibar beyleriydi. Kısacası: Aslında insanın en soylu yanı olması gereken emek, işçileri hayvandan farksız hale getirmişti."

"Dayanılır gibi değil."

"Marx da aynı şeyi hissetmişti. Diğer tarafta burjuva sınıfının çocukları güzel bir banyodan sonra evin geniş, sıcak salonlarında keman çalıyordu örneğin. Ya da eti, salatası, tatlısıyla mükellef bir akşam yemeği öncesinde

piyanonun başına geçiyorlardı. Tabii akşamları, uzun bir at gezintisinden sonra da keman ve piyano çalabilirlerdi."

"Öff, ne büyük haksızlık!"

"Marx da böyle düşünüyordu. 1848'de Friedrich Engels'le birlikte ünlü Komünist Manifesto'yu yayımladı. İlk cümle şöyleydi: 'Avrupa'da bir hayalet dolaşıyor —Komünizm hayaleti.'"

"Korkmaya başladım artık."

"Burjuvalar da korkmuştu. Çünkü artık proleterler başkaldırıyordu. Manifesto'nun sonunu da dinlemek ister misin?"

"Tabii."

"Komünistler, görüşlerini ve amaçlarını gizlemeyi küçüklük sayarlar. Onlar, hedeflerine ancak, şimdiye kadar geçerli olmuş toplum düzenini zorla devirerek ulaşmanın mümkün olduğunu beyan ederler. Egemen sınıflar komünist bir devrim korkusuyla titrerlerse titresinler. Proleterlerin zincirlerinden başka kaybedecekleri bir şeyleri yoktur. Kazanacakları bir dünya vardır. *Bütün ülkelerin işçileri birieşiniz!*"

"Eğer koşullar anlattığın kadar kötüyse, ben de olsam altına imzamı atardım bunun. Ama bugün durum farklı, öyle değil mi?"

"Norveç'te farklı mesela, ama her yerde değil. Hâlâ insanlık dışı koşullarda yaşayan pek çok insan var. Bir yandan da kapitalistlerin giderek zenginleşmesini sağlayan mallar üretiyor bu insanlar. Marx *sömürü* derken işte bunu kastediyordu."

"Bu sözcüğü biraz daha açıklar mısın lütfen?"

"İşçinin ürettiği malın belli bir satış değeri vardır."

"Evet."

"İşçinin ücretini ve diğer üretim masraflarını bu satış değerinden çıkarınca, geriye yine de bir şey kalır. Kalan bu miktara Marx *artı değer* ya da kâr diyordu. Yani kapitalist aslında işçinin yarattığı bir değere el koymaktadır. İşte Marx'ın sömürü dediği budur."

"Anlıyorum."

"Kapitalist kârın bir kısmını yeniden sermaye olarak yatırır, örneğin üretim tesislerini yeniler. Bunu yapar, çünkü böylece malları daha da ucuza üretmeyi ummaktadır. Ve tabii böylece kârını artıracağını da umar."

"Mantıklı."

"Evet mantıklı görünüyor. Ama ne bu konuda ne de başka bakımlardan uzun vadede gelişmeler kapitalistin sandığı gibi olmayacaktır, diyordu Marx."

"Ne demek istemişti bununla?"

"Marx'a göre kapitalist üretim biçimi kendi içinde çelişkiliydi. Kendi kendini yıkan bir ekonomik sistemdi Kapitalizm. Çünkü her şeyden önce akla dayanan bir yönlendirmeden yoksundu."

"Yıkılması ezilenler için daha iyi olurdu belki de."

"Evet, kendi kendini yıkan bir sistemdir Kapitalizm. Kapitalizmi 'ilerici', yani geleceğe dönük sayıyordu aslında, ama bunun başlıca nedeni onu Komünizm yolunda zorunlu bir aşama olarak görmesiydi."

"Kapitalizmin neden kendi kendini yıktığına dair bir örnek verebilir misin?"

"Evet. Demin elinde çok para bulunan bir kapitalistten bahsettik. Bunun bir kısmıyla işletmesini yenilemişti. Tabii ayrıca çocuğunun keman dersi için para ayırması lazım. Karısının da bazı pahalı alışkanlıkları var haliyle."

"Eee?"

"Ama bunlar o kadar önemli değil. İşletmeyi modernleştirdi, yani yeni makineler aldı ve bu yüzden de artık eskisi kadar çok insan çalıştırması gerekmiyor. Bütün bunları rekabet gücünü artırmak için yaptı."

"Anladım."

"Ama bu şekilde düşünen yalnız o değil. Bir daldaki bütün üretim durmadan daha akla uygun, daha verimli hale gelmekte. Fabrikalar büyüdükçe büyüyor, sahipleri de giderek azalıyor. O zaman ne olur Sofie?"

"Hmm... Ne olur?"

"Giderek daha az işgücüne ihtiyaç duyulur. İşini kaybedenlerin sayısı durmadan artar. Böyle olunca toplumsal sorunlar da durmadan büyür. Marx'a göre bu tür *krizler* Kapitalizmin sonunun yaklaştığını göstermektedir. Ama Kapitalizmin kendi kendini yıkan özellikleri bu kadarla kalmaz. Malların fiyatlarını rekabete dayanacak düzeyde tutmak için kârın giderek daha büyük bir kısmı üretim araçlarını modernleştirmeye ayrılır, ama yeterli artı değer de üretilemez..."

"Evet?"

"Ne yapar o zaman kapitalist, Sofie? Söyleyebilir misin bunu bana?"

"Doğrusu söyleyemeyeceğim."

"Bir düşün hele. Bir fabrikan var ama hesapları bir türlü tutturamıyorsun. İflas edeceksin neredeyse. Şimdi soruyorum. Para tasarruf etmek için ne yaparsın?"

"Ücretleri düşürebilirim belki."

"Bravo! Gerçekten de yapabileceğin en uyanıkça iş bu. Ama eğer bütün kapitalistler senin kadar uyanıksa —ki öyleler— o zaman işçiler öyle fakirleşir ki hiçbir şey alamaz olurlar. Bu duruma bir toplumda alım gücünün düşmesi deniyor. Şimdi artık tam bir kısırdöngüye girdik. Bu durumda Marx'a göre kapitalist özel mülkiyetin ölümçanı çalacaktır, çünkü artık bir devrim durumu oluşmuştur."

"Anlıyorum."

"Kısacası, Marx sonunda proleterlerin başkaldıracağına ve üretim araçlarını ele geçireceğine inanıyordu."

"Ya sonra?"

"Sonra bir süre boyunca proleterlerin burjuvaları zor kullanarak baskı ve denetim altında tuttuğu yeni bir sınıflı toplum oluşur. Bu geçiş dönemine Marx *proletarya diktatörlüğü* demiştir. Daha sonra da proletarya diktatörlüğünün yerini sınıfsız bir toplum olan *Komünizm* alacaktır. Üretim araçlarının 'herkese', yani halka ait olduğu bir toplumdur bu. Böyle bir toplumda herkes yeteneklerine göre çalışacak ve 'ihtiyacı kadar' alacaktır. Emek halkın kendisine aittir, dolayısıyla artık yabancılaşma söz konusu değildir."

"Çok hoş bütün bunlar. Ama gerçekte ne oldu peki? Devrim yapıldı mı?"

"Hem evet, hem hayır. Bugünün iktisatçıları Marx'ın birçok noktada yanılmış olduğunu söylüyor. Bunlardan biri de Kapitalizmin krizleri konusundaki analizi. Ayrıca Marx tehlikelerini giderek daha çok fark ettiğimiz bir olguyu, doğanın sömürülmesini yeterince dikkate almamıştır. Ama, evet, büyük bir 'ama' var bu konuda..."

"Evet?"

"Marksizm her şeye rağmen büyük değişimlere yol açtı. Kuşkusuz, Sosyalizm daha insanca bir toplum oluşturmayı başarmıştır. En azından Avrupa'da Marx'ın zamanına kıyasla daha adil ve daha dayanışmacı bir toplumda yaşıyoruz artık. Bunu da önemli ölçüde Marx'ın kendisine ve sosyalist harekete borçluyuz."

"Ne oldu peki?"

"Marx'tan sonra bu hareket iki ana kola ayrılmıştı: *Sosyal Demokrasi* ve *Leninizm.* Daha insanca ve daha adil bir topluma adım adım ve barışçı bir yoldan varmak isteyen Sosyal Demokrasi Batı Avrupa'da ağırlık kazandı. Bu yolu bir tür yavaşlatılmış devrim olarak görebiliriz. Eski sınıflı toplumun ancak devrimle ortadan kaldırılabileceğini savunmaya devam eden Leninizm ise Doğu Avrupa'da, Asya ve Afrika'da öne çıktı. Her ikisi de değişik şekillerde yoksulluk ve baskıya karşı mücadele ettiler."

"Ama sonunda baskının yeni bir biçimi çıkmadı mı ortaya? Örneğin Sovyetler Birliği'nde ve Doğu Avrupa'da?"

"Şüphesiz. Burada da yine insanların el attığı her şeyin hem iyi hem de kötü yanları bulunan bir karışım olduğunu görüyoruz. Öte yandan, sosyalist olarak adlandırılan ülkelerde ölümünden elli ya da yüz yıl sonra ortaya çıkmış olumsuzluklardan Marx'ı sorumlu tutmak da yanlış olur. Şu kadarı söylenebilir: Komünizm gerçekten var olsa bile, onun da ancak insanlar tarafından gerçekleştirileceğini ve insanların da hep hatalar yaptığını yeterince dikkate almadı Marx. Mutluluk ülkesinin yeryüzünde kurulması pek olabilir gibi görünmüyor bana. İnsanlar hep yeni sorunlar çıkaracak kendilerine."

"Evet, bu kaçınılmaz."

"Bu noktada Marx'ı da bitiriyoruz Sofie."

"Bir dakika! 'Adalet birbirinin eşiti olan insanlar arasında geçerlidir.' dememiş miydin?"

"Hayır, bunu Scrooge söyledi."

"Nereden biliyorsun onun söylediğini?"

"Eee, ne de olsa ikimizin de yazarı aynı. Bu yüzden, ilk bakışta göründüğünden çok daha yakın bir bağlantı içindeyiz seninle."

"İronici seni!"

"Çifte ironi Sofie, çifte ironiydi bu."

"Yine de şu adalet konusuna dönelim biz. Marx'ın Kapitalizmi adil olmayan bir toplum saydığını söyledin. Sence adil bir toplum nasıl olmalı?"

"Marksizmden etkilenmiş bir ahlak filozofu olan *John Rawls* bu konuda ilginç bir deney önerir: Diyelim ki sen gelecekteki toplumun bütün yasalarını çıkaracak olan bir meclisin üyesisin."

"Bak bu iyi olurdu."

"Her şeyi inceden inceye düşünmeleri gerekiyor bu meclis üyelerinin, çünkü görüş birliğine varıp yasaları kaleme aldıktan hemen sonra düşüp ölecekler."

"Yapma!"

"Ve bunun ardından insanlar hemen dirilecek ve yasalarını hazırladıkları toplumun içinde yaşayan kişiler olarak geri gelecekler. İşin ince yanı şu: Bu toplumun neresinde *yer alacakları*, yani nasıl bir konumda olacakları belli değil. İşte böyle bir toplum adil olurdu. Çünkü herkes nereye giderse gitsin kendisiyle eşit insanlar arasında bulunurdu."

"Kadınlar da eşit olurdu o zaman."

"Elbette. Çünkü Rawls'un bu düşünsel deneyinde erkek olsun kadın olsun, meclis üyelerinin daha sonra hangi cinse dahil olacağı da bilinmiyor. Her iki ihtimal de yüzde elli olduğundan, belli ki toplum kadınlar ve erkekler için aynı derecede elverişli koşullar barındıracak."

"Çok iyi görünüyor bu düşünce."

"Şimdi söyle bana, Marx'ın zamanında Avrupa böyle bir toplum muydu?"

"Hayır!"

"Ama belki bugünkü toplumlardan birinin böyle olduğunu söyleyebilirsin."

"Şey... Bilmem ki..."

"Bunu bir düşün. Şimdilik Marx'la ilgili başka bir şey gelmiyor."

"Ne dedin?"

"Bölüm sonu!"

DARWİN

...yaşam denizine yelken açmış,
genlerle yüklü bir gemi...

Pazar sabahı büyük bir gümbürtüyle uyandı Hilde. Klasör yere düşmüştü. Gece Alberto ile Sofie'nin Marx üzerine konuşmalarını geç saatlere kadar okumuş, sonra da kucağında klasörle uyuyakalmıştı. Başucu lambası da bütün gece yanıp durmuştu.

Çalar saatin yeşil rakamları 8.59'u gösteriyordu.

Koskoca fabrikalar, dumana ve ise boğulmuş şehirler görmüştü Hilde rüyasında. Bir köşebaşında kibrit satan küçük bir kız vardı. Güzel giysili, uzun paltolu insanlar kıza aldırış bile etmeden gelip geçiyordu.

Yataktan kalkarken, kendi kurdukları toplumda yeniden uyanacak olan yasa koyucular geldi Hilde'nin aklına. Bjerkely'de uyandığı için memnundu doğrusu.

Acaba tam olarak nerede ve ne zaman uyanacağını bilmese, Norveç'te uyanmak ister miydi, örneğin Ortaçağ'da ya da on ya da yirmi bin yıl öncesinin Taş Devri toplumunda? Kendini bir mağara girişinde otururken düşünmeye çalıştı. Bir hayvan postundan giyecek yapmakla uğraşıyor olabilirdi mesela. Kültür denilen şey henüz pek ortada yokken on beş yaşındaki bir kız nasıl yaşıyordu acaba? Kendisi o kızın yerinde olsa neler düşünürdü kimbilir?

Hilde üstüne bir kazak geçirdi, klasörü yerden alıp babasının yazdıklarını okumak üzere yatağa oturdu.

Alberto tam "Bölüm sonu" dediği anda kapıya vuruldu.

"Başka çaremiz yok, açacağız değil mi?" diye sordu Sofie.

"Başka çaremiz yok," dedi Alberto homurdanarak.

Kapıda upuzun saçlı, sakallı ve çok yaşlı bir adam duruyordu. Sağ elinde gezginlerin taşıdığı türden bir değnek, sol elinde ise üzerinde gemi resmi bulunan bir levha vardı. Gemi irili ufaklı her türden hayvanla doluydu.

"Kimmiş bu bey?" dedi Alberto.

"Benim adım Nuh."

"Tahmin etmiştim zaten."

"Ben senin büyükdedenim evladım. Yoksa artık dedeleri hatırlamanın devri geçti mi?"

"Elindeki ne öyle?" diye sordu Sofie.

"Büyük Tufan'dan kurtulan bütün hayvanları gösteren bir resim. Al kızım, bunu sana getirdim."

Sofie koca levhayı aldı. Yaşlı adam devam etti sözüne: "Şimdi dönüp üzüm bağlarımı sulayayım."

Ancak çok yaşlı insanların çok keyifli bir anda yaptığı gibi hafifçe sıçrayıp topuklarını havada birbirine vurdu, sonra küçük adımlarla ormana doğru uzaklaştı.

Sofie ile Alberto içeri girip oturdular yeniden. Sofie levhaya bakmaya başladı. Ama daha pek bir şey göremeden Alberto aldı elinden levhayı.

"Önce konunun anahatlarını ele alacağız."

"Başla öyleyse."

"Az önce söylemeyi unuttuk. Marx ömrünün son otuz dört yılını Londra'da geçirmişti. 1849'da taşındı oraya ve 1883'te öldü. Aynı dönemde *Charles Darwin* de Londra yakınlarında yaşıyordu. Darwin 1882'de ölünce, İngiltere'nin en büyük insanlarından biri sayıldı ve törenle Westminster Abbey'e gömüldü. Ama Marx ve Darwin'in yolları sadece zaman ve mekân açısından kesişmiyordu. Marx büyük yapıtı 'Das Kapital'in İngilizce baskısını Darwin'e adamak istemiş, ama Darwin bunu reddetmişti. Marx Darwin'den bir yıl sonra öldüğünde, dostu Friedrich Engels şunları

söyleyecekti: 'Darwin nasıl organik doğanın gelişme yasasını keşfettiyse, Marx da insanlığın tarihsel gelişme yasasını keşfetmiştir.'"

"Anlıyorum."

"Darwin'le birlikte ele alınabilecek diğer önemli bir düşünür de psikolog *Sigmund Freud*dur. O da ömrünün yarıdan fazlasını Londra'da geçirip tamamladı. Hem Darwin'in evrim kuramının, hem de kendi psikanaliz görüşünün insanlardaki 'safça kendini beğenme' duygusunu zedelediğini söylemiştir."

"Ortalık isimle doldu. Kimden bahsediyoruz şimdi? Marx mı, Darwin mi yoksa Freud mu?"

"Daha geniş bir bağlamda diyebilirim ki, 19. yüzyıl ortalarından itibaren başlayıp süren bir *natüralist* akımdan bahsediyoruz. 'Natüralizm' diye kastettiğimiz, doğa ve duyularla algılanabilir dünya dışında hiçbir gerçeklik kabul etmeyen bir anlayıştır. Natüralistler insanı da doğanın bir parçası sayar. Özellikle natüralist bir araştırmacı sadece doğada bulunan olgulardan hareket eder. Yani ne rasyonalist spekülasyonlarla ilgilenir, ne de tanrısal vahiy gibi şeylerle."

"Ve bu dediğin Marx, Darwin ve Freud'un üçü için de geçerli, öyle mi?"

"Aynen. 19. yüzyıl ortalarında üzerinde en çok durulan kavramlar 'doğa', 'çevre', 'tarih', 'evrim' ve 'büyüme' olmuştur. Marx'a göre insanlığın ideolojisi toplumun maddî altyapısının bir ürünüydü. Darwin, insanın kendisinin uzun bir biyolojik evrimin sonucu olduğunu kanıtladı. Freud'un bilinçdışı üzerine araştırmaları da insan davranışlarının çoğu zaman insanın doğasında yatan bir takım 'hayvansal' dürtü ve içgüdülere bağlı olduğunu ortaya çıkardı."

"Sanırım Natüralizm diye nasıl bir şey kastettiğini az çok anladım. Ama yine de bu düşünürleri sırayla anlatsan daha iyi olmaz mı?"

"Sırada Darwin var. Belki hatırlarsın, Sokrates öncesi filozoflar doğa süreçlerine *doğal açıklamalar* getirmeye çalışmıştı. Tıpkı onların eski mitolojik açıklamalardan kurtulmaya çalışması gibi Darwin'in de hayvan ve insanın yaratılmasına ilişkin kilisenin benimsediği egemen anlayıştan kurtulması gerekiyordu."

"Ama o da filozof muydu gerçekten?"

"Darwin biyolog ve doğa araştırmacısıydı. Ama bir bilimci olarak insanın yaratılıştaki yerine ilişkin Kutsal Kitap'a dayanan görüşü zamanımızın bütün filozoflarından daha çok sarstı."

"Anlaşılan şimdi Darwin'in evrim kuramı hakkında bir şeyler anlatacaksın."

"Darwin'in kendisiyle başlayalım istersen. 1809'da doğdu Darwin. Shrewsbury adlı küçük bir kentte. Babası Dr. Robert Darwin kentin tanınmış hekimlerindendi ve oğlunu çok sıkı bir tarzda yetiştirdi. Charles Shrewsbury'deki liseye giderken okul müdürünün gözünde aylaklık eden, boş gezen, gereksiz yere böbürlenen ve hiç aklı başında iş yapmayan bir öğrenciydi. Müdürün 'aklı başında' dediği şey, Yunanca ve Latince fiil çekimlerini ezberlemekti. Aylaklık etmek diye kastettiği ise aslında Charles'ın her türden böcekleri toplamakla uğraşmasıydı."

"Herhalde pişman oldu böyle söylediği için."

"Darwin tanrıbilim okurken de derslerden çok kuşlar ve böceklerle ilgileniyordu. Bu yüzden tanrıbilim eğitimini tamamlarken pek iyi bir derece almamıştı. Ama öğrenciliği sırasında doğa araştırmacısı olarak yavaş yavaş ünlenmeye başlamıştı bile. İlgi alanlarından biri de, o zamanların belki de en hızlı yayılan bilim dalı olan jeolojiydi. 1831'de Cambridge'de tanrıbilim sınavlarını tamamladıktan sonra dağ oluşumlarını incelemek ve fosil aramak üzere Kuzey Galler'e gitti. Aynı yılın Ağustos ayında, henüz yirmi iki yaşındayken hayatının bundan sonraki kısmını belirleyecek bir mektup aldı..."

"Ne yazıyordu mektupta?"

"Öğretmenlik yapan arkadaşı John Steven Henslow'dan geliyordu mektup. Hükümet tarafından Amerika'nın güney ucunun haritasını çıkarmakla görevlendirilmiş olan Fitzroy adlı kaptana bir doğa araştırmacısı önermesi istenmişti Henslow'dan, o da Darwin'in böyle bir iş için en uygun kişi olduğunu belirtmişti. Nasıl bir ödeme yapılacağını bilmiyordu, ama gezi iki yıl sürecekti."

"Nasıl tutuyorsun bunları aklında!"

"Küçük bir ayrıntı bu Sofie."

"Kabul etti mi peki?"

"Fırsatı kaçırmamak için büyük bir istek duyuyordu aslında; ama o zamanlar genç erkekler anne babaları razı olmadan hiçbir şey yapmazlardı. Darwin de babasından izin istedi ve epey uğraştıktan sonra babası geziye katılmasını kabul etti. Ama bu adamcağıza biraz pahalıya patladı, oğlunun gezi masraflarını ödemesi gerekti; çünkü araştırmacı için hiçbir ücret öngörülmüş değildi..."

"Tüh..."

"Gemi Donanma'ya aitti ve adı da H.M.S. Beagle'dı. 27 Aralık 1831'de Plymouth'tan demir alıp Güney Amerika'ya doğru yola çıktı ve ancak Ekim 1836'da İngiltere'ye dönebildi. Yani iki yıllık denilen gezi beş yıl sürmüştü. Ama zaten Güney Amerika yolcuğu da bir dünya turuna dönüşmüştü. Ve yakın zamanın en önemli araştırma gezisi oldu bu."

"Gerçekten bütün dünyayı mı dolaştılar?"

"Evet, tam anlamıyla. Güney Amerika'dan Pasifik Okyanusu'na açılıp Yeni Zelanda ve Avustralya'ya, oradan da Güney Afrika'ya gittiler. Sonra tekrar Güney Amerika'ya gelip en sonunda İngiltere'ye döndüler. Darwin, Beagle'la yaptığı bu geziyi bütün hayatının en önemli olayı saymıştır."

"Denizin ortasında araştırma yapmak kolay bir iş değildi herhalde."

"Ama ilk yıllarda Beagle Güney Amerika kıyılarında gidip geldi hep. Böylece Darwin karaya çıkıp dünyanın bu köşesini tanıma fırsatı buldu. Özellikle Güney Amerika'nın batısındaki Galapagos Adaları'na yapılan küçük ziyaretler çok önemli sonuçlar doğurdu. Darwin bol bol örnek toplama imkânı buldu ve bunları parça parça İngiltere'ye yolladı. Ama doğa ve canlıların tarihi üzerine düşüncelerini kendine sakladı. Yirmi yedi yaşında ülkesine döndüğünde artık ünlü bir doğa araştırmacısıydı. Bu arada kendi evrim kuramının bütün önemli düşünceleri de oluşmuş bulunuyordu. Yine de Darwin'in başyapıtı yıllarca sonra yayımlanacaktı. Çünkü Darwin çok titiz ve dikkatli biriydi Sofie. Zaten bir doğa araştırmacısı da böyle olmalıdır."

"Başyapıtının adı ne?"

"Aslında birçok başyapıttan söz etmek gerek. Ama İngiltere'de şiddetli tartışmalara yol açan kitabı 'Türlerin Kökeni Üzerine' başlığını taşıyordu ve 1859'da yayımlanmıştı. Kitabın tam adı şöyleydi: 'On the Origin of Species

by Means of Natural Selection or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life.' Bu uzun başlık Darvin'in teorisini özetliyor aslında."

"Madem öyle, bunu çevirsen iyi olur benim için."

"Varolma Mücadelesinde Doğal Seçilim ya da Tercihli Irkların Devamı Yoluyla Türlerin Kökeni Üzerine."

"Gerçekten çok kapsamlı bir başlıkmış ama."

"Teker teker ele alalım başlıkta geçen kavramları. Bu kitapta Darwin 'Türlerin Kökeni Üzerine' iki teori ya da tez ortaya atmıştır: Birincisi, şu anda dünyada bulunan tüm bitki ve hayvanların daha eski ve ilkel biçimlerden kaynaklandığını kabul eder. Yani biyolojik bir evrimi varsayar. İkincisi de, bu evrimin 'doğal seçilim' yoluyla gerçekleştiğini öne sürer."

"Daha güçlü olan hayatta kaldığı için, değil mi?"

"Önce doğrudan doğruya evrim düşüncesi üzerinde duralım istersen. Bu pek yeni bir düşünce değildi aslında. Belli çevrelerde biyolojik bir evrim görüşü daha 1800 civarında oldukça yaygındı. Özellikle Fransız zoolog *Jean de Lamarck'*ın fikirleri etkili oluyordu. Ondan da önce Darwin'in dedesi *Erasmus Darwin* bitki ve hayvanların birkaç ilkel türden çıkıp geliştiği kuramını savunmuşu. Ama böyle bir evrimin nasıl gerçekleşebildiği yeterince açıklanamıyordu. Onun için bu görüşler kilisenin gözünde önemli bir tehlike değildi."

"Ama Darwin farklıydı galiba?"

"Evet ve farklı olmasının nedenleri vardı. Hem kilise, hem de bilim çevreleri bitki ve hayvan türlerinin değişmediğini söyleyen Kutsal Kitap öğretisine çok bağlıydı. Her hayvan türünün özel bir şekilde ve kalıcı olarak yaratıldığına inanıyorlardı. Üstelik Hıristiyanlığın bu bakış açısı Platon ve Aristoteles'le de uyum içindeydi."

"Nasıl?"

"Platon'un idealar öğretisi bütün hayvan türlerinin değişmez olduğunu, çünkü bunların ebedî idea ya da biçimlere göre yaratıldığını kabul ediyordu. Hayvan türlerinin değişmez olduğu fikri Aristoteles felsefesinde de temel bir yere sahipti. Ama Darwin'in döneminde gerçekleşen bazı gözlem ve keşifler bu geleneksel yaklaşımı sorgulamaktaydı."

"Ne gibi gözlem ve keşifler?"

"Bir kere, durmadan yeni fosiller bulunuyordu. İkincisi, soyu tükenmiş hayvanlara ait büyük kemik parçaları bulunmuştu. Darwin'i şaşırtan bir şey de, dağ tepelerinde deniz hayvanlarının izlerine rastlanmasıydı. Güney Amerika'daki yüksek And Dağları'nda kendisi de böyle kalıntılar bulmuştu. Ama deniz hayvanlarının böyle yüksek yerlerde ne işi vardı Sofie? Söyler misin bunu bana?"

"Söyleyemeyeceğim."

"Kimileri bunların insanlar ya da hayvanlar tarafından oralara taşındığını düşündü. Kimilerine göre de Tanrı, inançsızlara gücünü göstermek için bu fosilleri ve deniz hayvanlarının izlerini yaratmıştı."

"Ya bilim ne dedi bu işe?"

"Jeologlar arasında bir tür 'felaket teorisi' yaygındı. Bu teoriye göre dünya birçok kez büyük sel, deprem ve diğer felaketlere uğramış, tüm canlılar yok olmuştu. Zaten Kutsal Kitap da benzer bir durumdan söz etmektedir: Büyük Tufan ve Nuh'un gemisi. Bu teoriye uygun bir şekilde, her felaketin ardından Tanrı'nın yeryüzündeki yaşamı yenilediği, yeni ve daha mükemmel bitkiler ve hayvanlar yarattığı da anlatılıyordu."

"Öyleyse fosiller de böyle korkunç felaketlerin ortadan kaldırdığı eski yaşam biçimlerine ait izlerdi herhalde..."

"Evet, böyle deniyordu. Örneğin Nuh'un gemisine sığdıramadığı hayvanlara aitti bu fosiller. Darwin, Beagle'la yolculuğa çıkarken yanına İngiliz jeolog *Charles Lyelf*'in 'Jeolojinin ilkeleri' adlı kitabının ilk cildini almıştı. Lyelf dağları ve vadileriyle dünyanın bugünkü coğrafyasını son derece uzun ve yavaş bir gelişimin sonucu sayıyor, böyle uzun bir zaman boyunca devam eden çok küçük değişikliklerin bile sonunda büyük coğrafi dönüşümlere yol açacağını öne sürüyordu."

"Ne gibi değişiklikler bunlar?"

"Bugün de etkisi görülen kuvvetler: hava koşulları, rüzgâr, eriyen buzullar, depremler ve toprak kaymaları. Sürekli damlayan suyun taşı delmesi gibi bir etki bu, ne kadar kuvvetli olduğu değil, devamlılığı önemli. Lyelf böyle küçük ve adım adım ilerleyen değişmelerin uzun sürede doğayı tümüyle değiştirebileceğine inanıyordu. Darwin de bu görüşün hem And Dağları'nda deniz hayvanlarına ait izler bulunmasını hem de bundan çok

daha ötesini açıklayabileceğini sezmişti. Bilimsel yaşamı boyunca *küçük* ve *adım adım* ilerleyen değişmelerin zaman etkeni de hesaba katılınca, sonunda gözalıcı dönüşümlere yol açabileceğini hiç unutmadı."

"Benzer bir açıklamanın hayvanların değişimi konusunda da geçerli olabileceğini mi düşünüyordu?"

"Evet, bu soruyu sordu kendine. Ama dediğim gibi, çok temkinli biriydi Darwin. Cevaplara varmadan önce soruları uzun uzun ele alırdı. Böylece bütün gerçek filozofların yöntemini kullanmış oluyordu. Soru sormak çok önemlidir, ama cevap için acele etmeye gelmez."

"Anlıyorum."

"Lyelf'in kuramında önemli bir nokta da Yer'in yaşıyla ilgiliydi. Darwin'in yaşadığı dönemde Tanrı'nın Yer'i yaklaşık 6000 yıl önce yarattığı inancı çok yaygındı. Bu sayı Âdem ile Havva'dan beri gelip geçen kuşaklar sayılarak bulunmuştu."

"Saflık işte!"

"Sonradan konuşmak kolay tabii. Darwin yeryüzünün yaşını 300 milyon olarak tahmin etti. Çünkü şu kadarı kesindi: Ne Lyelf'in adım adım ilerleyen jeolojik gelişme kuramı, ne de Darwin'in kendi evrim kuramı, çok uzun zaman dilimleri hesaba katılmadan düşünülemezdi."

"Yer kaç yaşında?"

"Bugün artık Yer'in 4,6 milyar yıl yaşında olduğunu biliyoruz."

"Yazık, biraz yaşlıymış."

"Şimdiye kadar Darwin'in biyolojik evrim fikrini destekleyen kanıtlarından sadece biri üzerinde durduk: Farklı kaya oluşumlarında *katmanlar halinde fosillerin* bulunması. Başka bir kanıt da canlı türlerinin coğrafî dağılımıdır. Darwin'in araştırma gezisi bu konuda yeni ve çok bol malzeme sağlamıştı. Bir bölgedeki hayvan türleri arasında son derece küçük farklar bulunduğunu kendi gözüyle görmüştü. Özellikle Ekvador'un batısındaki Galapagos Adaları'nda bazı çok ilginç gözlemlerde bulundu."

"Anlat haydi!"

"Bunlar birbirine çok yakın volkanik adalar. Bu yüzden de bitki örtüsü ve hayvan varlığı bakımından pek farklı değiller. Ama zaten Darwin'i asıl ilgilendiren de çok küçük farklılıklardı. Adaların hepsinde dev

kaplumbağalar yaşıyordu, ama her adadaki kaplumbağalar diğerlerinden biraz farklıydı. Tanrı her ada için ayrı bir kaplumbağa türü yaratmış olabilir miydi?"

"Olamazdı herhalde."

"Daha da önemlisi Darwin'in Galapagos Adaları'ndaki kuşları gözlemlemiş olmasıydı. İspinozlar adadan adaya küçük farklılıklar gösteriyordu, örneğin gaga biçimlerinde belirgin farklar vardı. Darwin bu farkların yine adadan adaya değişen beslenme biçimlerine bağlı olduğunu ortaya çıkardı. Sivri gagalı yer ispinozu çam fıstıklarını, küçük ötleğen ispinoz çeşitli böcekleri yiyordu. Kütük ispinozu da ağaç ve dallarda yaşayan böceklerle besleniyordu. Her ispinoz türü yediği şeyler için en uygun gaga biçimine sahipti. Hepsi de aynı ispinoz türünden gelme olabilir miydi peki? Bir zamanlar tek ve aynı olan tür çeşitli adalardaki çevre koşullarına uyum sağladıkça, sonunda farklı ispinoz türleri mi çıkmıştı ortaya?"

"Darwin bu sonucu mu çıkardı?"

"Evet, belki de Darwin Galapagos Adaları'ndayken bir 'Darwinci' oldu. Dikkatini çeken bir şey de bu adalarda yaşayan hayvanların Güney Amerika'da karşılaştığı birçok türle yakın benzerlikler gösterdiğiydi. Tanrı daha en başta bu hayvanları hep çok küçük farklarla mı yaratmıştı, yoksa bir evrim mi söz konusuydu? Türlerin değişmez olduğu düşüncesi giderek daha şüpheli göründü Darwin'e. Ama böyle bir evrimin ya da çevreye uyum sağlama sürecinin *nasıl* gerçekleştiğine dair iyi bir açıklama bulamamıştı henüz. Sadece dünyadaki bütün hayvanların birbiriyle akraba olduğuna ilişkin bir kanıt vardı elinde."

"Ya?"

"Memeli hayvanlarda *embriyonun gelişmesiydi* bu kanıt. Köpek, yarasa, tavşan ve insan embriyosu ilk evrelerinde neredeyse birbirinin aynıdır. Ancak daha sonraki bir evrede aralarında farklar belirir. Bu uzaktan akraba olduğumuzun bir kanıtı sayılmaz mı?"

"Ama hâlâ evrim yoluyla bunca farklı türün nasıl oluştuğunu açıklayamadık."

"Darwin Lyelf'in kuramı üzerinde düşünüp duruyordu. Çok küçük değişiklikler zamanla büyük farklar yaratabilirdi. Ama henüz evrensel bir ilke halinde geçerli olacak bir açıklama getirilememişti. Tabii Lamarck'ın kuramını da biliyordu Darwin. Lamarck çeşitli hayvan türlerinin tam da kendilerine gerekli olan özellikleri geliştirmiş olduğunu saptamıştı. Örneğin zürafaların kuşaklar boyunca ağaç yapraklarına uzandıkları için böyle uzun bir boyuna sahip olduğunu düşünüyordu. Yani Lamarck'a göre bireylerin kendi çabalarıyla elde ettikleri özellikler kalıtım yoluyla sonraki kuşaklara aktarılabiliyordu. Ama Darwin 'edinilmiş özellikler'in kalıtımsal olduğu şeklindeki bu görüşü reddetti, çünkü Lamarck bu cüretli tezi kanıtlayabilmiş değildi. Ama Darwin'in zihnini sürekli meşgul eden başka —ve çok daha kolay, basit— bir fikir vardı. Türlerin evriminin altında yatan mekanizma aslında elini uzatsa yakalayacak kadar yakınındaydı."

"Çok merak ettim neymiş."

"Ama bu mekanizmayı sen kendin bulmalısın. Onun için soruyorum şimdi: Diyelim ki üç ineğin var, ama sadece ikisine yetecek kadar yeme sahipsin. Ne yaparsın böyle bir durumda?"

"Herhalde ineklerden birini kesmem gerekir."

"Tabii. Ama hangi ineği keseceksin?"

"En az süt verenini, değil mi?"

"Emin misin?"

"Evet, en mantıklısı bu."

"İnsanlar da binlerce yıldır aynen bunu yapıyor zaten. Ama diğer iki inekle işimiz bitmedi henüz. Bunlardan birini çiftleştirip bir buzağın olsun istersen, hangisini seçersin?"

"En çok süt verenini. O zaman buzağı da ilerde iyi bir süt ineği olur."

"Yani iyi süt veren inekleri tercih ediyorsun. O zaman geriye çözmemiz gereken bir tek mesele kalıyor: Avlanmaktan hoşlanıyorsan ve iki tane av köpeğin varsa, bunlardan birini elden çıkartman gerektiğinde hangisini tutarsın?"

"Tabii avlamak istediğim hayvanların kokusunu hangisi daha iyi alabiliyorsa, onu tutarım."

"Demek ki daha iyi av köpeğini tercih edersin. İşte Sofie, insanlar on bin yıldan uzun bir zamandır bu şekilde hayvancılık yapıyor. Tavuklar eskiden haftada beş kez yumurtlamıyordu, koyunların bu kadar çok yünü yoktu, atların da hepsi aynı derecede güçlü ya da hızlı değildi. Ama insanlar hep *yapay bir seçilim* gerçekleştirdi. Aynı şeyi bitki dünyası için de söyleyebiliriz. Patatesin iyisini eker kötüsünü bırakırsın. Tanesiz tahılı hiç biçmezsin bile. Darwin hiçbir köpeğin, hiçbir başağın, hiçbir ispinozun bir diğeriyle aynı olmadığını söylemiştir. Doğada muazzam bir çeşitlilik görülür. Aynı türe ait iki birey bile hiçbir zaman tamamen birbirinin aynı değildir. Mavi sıvıyı içtiğinde belki sen de fark etmişsindir bunu."

"Emin olabilirsin!"

"Darwin şunu soruyordu kendine: Doğada da buna benzer bir mekanizma olabilir mi? Doğa da bireyler arasında bir seçme yapıyor, bir *"doğal" seçilim* yoluyla hangisinin yaşayıp büyüyeceğini belirliyor olabilir mi? Ve bir de şu soru önemliydi: Böyle bir mekanizma uzun zaman dilimleri içinde yeni bitki ve hayvan türlerinin oluşmasına yol açabilir mi?"

"Bahse girerim ki cevap 'evet'."

"Ama hâlâ 'doğal' bir seçilimin nasıl gerçekleştiğini bulamamıştı Darwin. Ama 1838 Ekim'inde, yani Beagle'la ülkesine döndükten tam iki yıl sonra şans eseri küçük bir kitap geçti eline. Nüfus konusunda uzman bir kişi olan *Thomas Malthus*'un 'An Essay on the Principle of Population' [Nüfus ilkesi Üzerine Bir Deneme] adlı kitabıydı bu. Malthus'un bu eserdeki düşünceyi geliştirmesine diğer şeylerin yanı sıra paratoneri de bulmuş olan Amerikalı *Benjamin Franklin* önayak olmuştu. Franklin'e göre doğada da gelişmeyi sınırlayan etkenler bulunmalıydı; aksi takdirde tek bir bitki ya da hayvan türü bütün yeryüzünü sarabilirdi. Ama çeşitli türler birbirlerini engelleyip denetliyordu."

"Anlıyorum."

"Malthus bu düşünceyi geliştirdi ve yeryüzündeki nüfus koşullarını incelemek için kullandı. Malthus'a göre insanın çoğalma yeteneği çok fazlaydı ve bu yüzden de yetiştirilebilecek olandan çok daha fazla çocuk doğmaktaydı. Besin maddeleri üretimi asla nüfus artışına ayak uyduramayacağı için de, çok sayıda insan varolma mücadelesini kaybetmek

zorundaydı. Ancak bu mücadeleyi kazananlar yetişkinliğe ulaşabilir ve böylece soyunu sürdürebilir."

"Mantıklı görünüyor bu."

"Darwin'in aradığı evrensel mekanizma da buydu işte. Birden evrimin nasıl gerçekleştiğine ilişkin bir açıklamaya sahip olmuştu. Varolma mücadelesindeki *doğal seçilim* yol açıyordu evrimsel gelişmeye: Çevreye daha iyi uyabilen hayatta kalıyor ve kendi türünün devamını sağlıyordu. 'Türlerin Kökeni' adlı kitabında yer verdiği ikinci kuram da buydu. Şöyle yazmıştı Darwin: 'Fil diğer bütün hayvanlardan daha yavaş ürer. Ama bir filin doğurduğu bütün yavrular hayatta kalabilseydi, 750 yıl sonra bir fil çiftinden on dokuz milyon fil üremiş olacaktı.'"

"Tek bir morina balığından binlerce yumurta çıktığına göre, kimbilir morinalar kaç tane olur onca zamanda."

"Darwin ayrıca birbirine en yakın türler arasında hayatta kalma mücadelesinin daha da şiddetli geçtiğini belirtmiştir. Çünkü bunlar aynı besin kaynaklarını elde etmeye çalışmaktadır. İşte bu durumda küçücük farklar, yani bazı bireylerin ortalamalardan biraz daha iyi olması, sonucu belirler. Hayatta kalma savaşı ne kadar sert geçerse, yeni türlerin gelişmesi de o kadar hızlı olur. Sadece en iyi uyum sağlayabilenler ayakta kalır, diğerleri ise ölüp yok olur."

"Yani yiyecek az, doğan yavrular da fazlaysa, evrim daha hızlı mı oluyor?"

"Sadece yiyecek bulmak değil, başka hayvanlara yem olmamak da çok önemli olabilir. Örneğin göze batmayan bir renk, hızlı koşabilme yeteneği, tehlikeli hayvanları fark edebilme gibi özellikler de birer avantajdır bazen. Hattâ bir hayvanın tadının kötü olması bile... Vücudun yırtıcı hayvanları öldürebilen bir zehir üretmesi de hiç fena değildir. Birçok kaktüs türünün zehirli olması tesadüf değildir Sofie. Çölde kaktüsten başka pek bir şey yetişmez. Bu yüzden de bitki yiyen hayvanların gözü kaktüslerdedir hep."

"Hem zaten dikenli olur kaktüsler."

"Tabii üreme yeteneği de son derece önemli. Bitkilerin çiçek tozları aracılığıyla o harika üreyişi de Darwin'in ilgiyle araştırdığı bir konuydu. Çiçeklerin gözalıcı renkleri vardır, çok güzel kokular saçarlar ortalığa.

Böylece böcekleri kendilerine çekerler. Böcekler de çiçek tozlarını taşıyarak çoğalmaya yardımcı olur. Kuşların o güzelim ötüşü de aynı işe yaramaktadır. İneklerle hiç ilgilenmeyen ağırkanlı ya da melankolik bir öküzün soyağacında yeri olmayacaktır. Sapma gösterenler yok olacaktır. Ne de olsa bireyin tek ödevi cinsel olgunluğa erişinceye kadar büyümek ve türünü sürdürmek üzere üremektir. Bayrak yarışı gibi bir şey yani... Herhangi bir nedenle genlerini bir sonraki kuşağa aktaramayanlar yarışdışı kalır. Böylece türler giderek gelişip güçlenmektedir. Özellikle hastalıklara direnç gösterebilme yeteneği, hayatta kalan türlerde sürüp giden önemli bir özelliktir."

"Her şey daha iyiye mi gidiyor yani?"

"Sürüp giden ayıklanma *belli bir çevreye* —ya da belli bir ekolojik ortama— en iyi uyabilenlerin bu çevrede var kalmasını sağlıyor. Ama bir çevrede avantaj sağlayan bir özellik başka bir çevrede işe yaramayabilir. Galapagos Adaları'ndaki bazı ispinozlar için uçma yeteneği çok önemliydi. Ama eğer ortalıkta yırtıcı hayvan yoksa ve yiyecekleri yerden kazıp çıkarmak gerekiyorsa, iyi bir uçucu olmak pek anlamlı değildir. Zaten doğada böyle çok çeşitli ortamlar bulunduğu için, zaman içinde bu kadar çok hayvan türü gelişmiştir."

"Ama bir tek insan türü var."

"Evet, çünkü insanlar çok değişik yaşam koşullarına uyabilmek gibi büyük bir yeteneğe sahip. Tierra Del Fuego'daki Kızılderililerin çok soğuk bir iklimde yaşadığını görünce, Darwin de çok şaşırmıştı buna. Ekvator bölgesinde yaşayan insanların kuzey ülkelerinde yaşayanlardan daha koyu bir deriye sahip olmasının nedeni bunun insanı güneş ışınlarından koruyor olmasıdır. Güneşe çok çıkan beyaz derili insanlar cilt kanseri olabilir örneğin."

"Bir kuzey ülkesinde yaşayanlar için beyaz derili olmak daha mı avantajlı?"

"Elbette. Yoksa zaten bütün insanlar koyu ciltli olurdu. Ama beyaz cildin güneş ışınlarından vitamin elde etmesi daha kolaydır ve bu da güneşin çok fazla görünmediği yerlerde önemli bir özelliktir. Bugün artık o kadar önemli olmaktan çıktı, çünkü güneş vitaminlerini yiyeceklerden

alabiliyoruz. Ama doğada rastlantı filan olmaz, her şey kuşaklar boyunca etkisini sürdüren çok küçük değişikliklerden kaynaklanır."

"Olağanüstü bir düşünce bu aslında."

"Öyle değil mi? Yani Darwin'in evrim kuramını şöyle özetleyebiliriz..."

"Anlat haydi!"

"Bir ve aynı türe ait bireyler arasında sürekli görülen farklılıklar ve yüksek doğum oranları yeryüzündeki yaşamın gelişmesinin hammaddesini ya da malzemesini oluşturur. Varolma mücadelesindeki *doğal seçilim* bu evrimin mekanizması ya da itici gücüdür. Doğal seçilim her zaman en güçlü ya da 'ortama en iyi uyum sağlamış' olanların hayatta kalmasına yol açar."

"Bana bir aritmetik hesabı kadar mantıklı geliyor bu. 'Türlerin Kökeni' nasıl karşılandı acaba?"

"Büyük bir yaygara koptu. Kilise şiddetle itiraz etti, İngiliz bilim çevreleri de ikiye bölündü. Bu da çok normaldi zaten, çünkü Darwin Tanrı'nın dünyayı yarattığı inancını sarsmıştı. Ama bir şeyi içinde gelişme olanağını barındırır şekilde yaratmanın onu bir defada bütün ayrıntılarıyla birlikte yaratmaktan daha da büyük bir iş olduğunu söyleyen aklı başında birkaç kişi de çıktı."

Sofie birden ayağa fırladı.

"Şuna bak!" diye bağırdı.

Pencereyi gösteriyordu. Aşağıda, gölün kenarında bir erkekle bir kadın el ele gezinmekteydi. İkisi de çırılçıplaktı.

"Âdem ile Havva bunlar. Kırmızı Başlıklı Kız'ın ve Harikalar Ülkesi'ndeki Alice'in kaderini paylaşmak zorunda kaldılar sonunda. Onun için onlar da buraya geldi işte."

Sofie pencereye gidip çıplak iki insanın ağaçların ardında kayboluşunu izledi.

"Darwin insanların da hayvanlardan geldiğini mi söylemişti?"

"1871'de 'The Descent of Man', yani 'İnsanın Türeyişi' adlı kitabını yayımladı. Bu kitapta insanlarla hayvanlar arasındaki büyük benzerliklere işaret ediyor, insanların ve insansı maymunların bir zamanlar aynı kökenden çıktığını savunuyordu. Bu arada Cebelitarık kayalıklarındaki bir taşocağında çoktan ortadan kalkmış bir insan tipine ait fosilleşmiş ilk

kafatası bulunmuş, birkaç yıl sonra da Ren bölgesindeki Neander Vadisi'nde benzer bir keşif gerçekleşmişti. İşin ilginci, 1871'deki protestolar 1859'da 'Türlerin Kökeni' yayımlandığında görülenler kadar çok ve şiddetli değildi. Ama zaten bu kitapta insanın maymundan geldiği açıkça olmasa da söylenmiş sayılırdı. Sonunda ne olduğunu da söylemiştim: Darwin 1882'de öldüğünde bilimin bir öncüsü olarak törenle gömüldü."

"Yani sonunda değeri bilindi."

"Evet, sonunda. Ama bir ara 'İngiltere'nin en tehlikeli insanı' sayılmıştı."

"İşe bak!"

"Kibar bir hanımın şöyle dediği anlatılır: 'İnşallah söyledikleri doğru değildir. Ama doğruysa bile, inşallah fazla duyan olmaz.' Ünlü bir bilimci de benzer şeyler söylemişti: 'İnsanı aşağılayan bir keşif bu. Ne kadar az konuşulursa o kadar iyi olur.'"

"Bu laflar insanın devekuşundan geldiğini ispatlıyor neredeyse."

"Bak bu doğru. Ama sonradan söylemesi kolay. O zamanlar pek çok kişi birdenbire Kutsal Kitap'ta anlatılan yaratılış öyküsünü baştan sona yeniden düşünmek zorunda kalıvermişti. Genç yazar *John Ruskin* bunu şöyle dile getirir: 'İnsana biraz rahat verse ya şu jeologlar! Kutsal Kitap'ın her ayetine çekiç sesleri karışıyor.'"

'Tanrı'nın sözlerinden duyulan şüphe miydi bu çekiç sesleri?"

"Evet Ruskin bunu kastetmişti. Çünkü sadece Kutsal Kitap'ta anlatılanlar değildi sarsılan. Darwin'in teorisi insanın aslında tamamen rastlantısal bir takım değişmeler sonucu ortaya çıktığı anlamına geliyordu aynı zamanda. Daha da ötesi, Darwin insanı duygusallıktan uzak bir 'varolma mücadelesi'nin ürünü haline getirmişti."

"Darwin bu rastlantısal değişmelerin nasıl oluştuğu konusunda bir şey söylemiş miydi?"

"İşte şimdi Darwin'in kuramındaki en zayıf noktaya değindin. Kalıtım konusunda Darwin açık bir fikir geliştirebilmiş değildi. Döllenme sırasında bazı şeyler yitirilir ya da değişikliğe uğrar. Bir anne baba hiçbir zaman birbirinin aynı iki çocuğa sahip olamaz. Daha bu noktada bile çeşitlenme başlamıştır. Ama şu da var ki, bu şekilde tamamen yeni bir şey oluşamaz. Ayrıca, sürgün vererek ya da basit hücre bölünmesi yoluyla çoğalan bitki ve

hayvanlar da vardır. Değişmelerin nasıl oluştuğu konusunda Darwin'in teorisi *Yeni Darwincilik* tarafından tamamlanmıştır."

"Anlat!"

"Tüm yaşam ve çoğalma esas olarak hücre bölünmesine bağlıdır. Bir hücre bölündüğünde tamamen aynı kalıtsal özelliğe sahip iki hücre ortaya çıkar. Yani hücre bölünmesi deyince, bir hücrenin kendi kendini kopyalamasını anlıyoruz."

"Öyle mi?"

"Ama bazen çok küçük hatalar olur bu süreçte. Yeni hücre ana hücrenin tıpatıp aynısı olmayabilir. Modern biyolojide buna *mutasyon* adı verilmiştir. Böyle mutasyonlar bazen hiçbir önem taşımaz, ama bazen de bireyin açıkça farklı özelliklere sahip olmasına neden olabilirler. Doğrudan doğruya zarar verdikleri de görülebilir; bu tür 'mutant'lar ortadan kalkmakta, gelecek kuşaklardan ayıklanmaktadır. Birçok hastalığın nedeni de herhangi bir mutasyondur. Ama kimi mutasyonlar da bireye varolma mücadelesinde daha başarılı olmasını sağlayan olumlu bir özellik kazandırabilmektedir."

"Uzun bir boyun gibi mi?"

"Lamarck zürafaların uzun boynunu yapraklara uzanmalarıyla açıklamak istemişti. Ama Darvinciliğe göre edinilmiş özellikler kalıtım yoluyla devredilemez. Darwin zürafaların uzun boynunu daha önceki kuşaklarda doğal olarak görülebilen bir çeşitlenme saymıştı. Yeni Darwincilik bu görüşü söz konusu çeşitlenmeyi açık bir *nedene* bağlayarak tamamlamaktadır."

"Yani mutasyonlara."

"Evet. Kalıtım yoluyla geçen özelliklerdeki bir takım rastlantısal değişiklikler zürafa atalarından bazılarının ortalamadan daha uzun boyunlu olmasına yol açmıştı. Yiyecek kıtlığı çekilen dönemlerde çok önemli olabiliyordu bu fark. Ağaçların en üst dallarına uzanabilen zürafaların yaşama şansı daha fazlaydı. Ayrıca, günümüzdeki zürafaların bu ilk örnekleri arasında bazılarının da yiyeceklerini topraktan kazıp çıkarma yeteneği edindiğini düşünebiliriz. Yani zamanla bir tür ortadan kalkarken bunun yerini iki yeni tür alabilir."

"Anlıyorum."

"Doğal seçilimin nasıl gerçekleştiğine dair daha yeni birkaç örneğe bakalım istersen. Aslında çok basit bir ilkeye dayanıyor bu."

"İsterim tabii, anlat!"

"İngiltere'de *huş güvesi* denilen bir kelebek yaşar. Adından da belli ya, beyaz kabuklu huş ağaçlarında yaşayan bir türdür bu. 18. yüzyıla dönüp bakarsak, o zamanki huş güvelerinin büyük kısmının da açık gri renkli olduğunu görürüz. Neden öyleydi Sofie?"

"Karnı acıkan kuşlar kelebekleri fark edemesin diye."

"Ama bazen koyu renkli huş güvelerinin de dünyaya geldiği oluyordu tabii. Tamamen rastlantısal olan mutasyonların bir sonucuydu bu. Koyu renkli kelebeklere ne oldu dersin?"

"Kuşların bunları görüp yakalaması daha kolaydı."

"Evet, çünkü böyle bir ortamda, yani huş ağaçlarının üstünde, koyu renkli olmak zarar verici bir özellikti. Bu yüzden beyaz huş güveleri giderek artmaktaydı. Ama sonra çevre değişikliğe uğradı. Sanayileşme yüzünden birçok yerde beyaz ağaç gövdeleri kararmaya başladı. O zaman huş güvelerine ne oldu peki?"

"Bu sefer de koyu renkliler mi avantajlı hale geldi?"

"Öyle. Ve çoğalmaları da pek uzun sürmedi. 1848'den 1948'e kadar bazı bölgelerde koyu renkli huş güvelerinin oranı yüzde 1'den yüzde 99'a çıktı. Çevre değişmiş, açık renk varolma mücadelesinde bir avantaj olmaktan çıkmıştı. Artık bunun tam tersi geçerliydi. 'Mağlup olan' beyaz güveler ağaç gövdelerine kondukça, kuşlar tarafından giderek yok edildi. Ama sonra önemli bir değişiklik daha oldu. Sanayide daha az kömür kullanılmaya başlandı ve daha iyi arıtma sistemlerine geçildi ve çevre son yıllarda biraz temizlendi."

"Huş ağaçları beyaz mı yine?"

"Huş ağaçları beyaz, huş güveleri de eski beyaz renklerine dönmekte. İşte uyum dediğimiz şey bu. Yani bir doğa yasası."

"Anlıyorum."

"Ama insanın çevreye müdahalesini gösteren başka örnekler de var."

"Mesela?"

"Örneğin zararlı canlılara karşı zehirli maddeler kullanılmaktadır. Önceleri çok iyi sonuçlar elde edilebilir bu yoldan. Ama bir tarla ya da bahçeye sürekli daha çok haşarat ilacı püskürtmekle, aslında mücadele etmek istediğimiz zararlı böcekler için küçük bir ekolojik felaket yaratmış oluruz. Mutasyonlar da bir yandan devam ettiği için, sonunda kullanılan zehire daha dirençli —ya da *bağışıklığı* artmış— böcekler çıkacaktır ortaya. Bunlar 'galiplerdir, yaşama şansları daha yüksektir ve dolayısıyla bunlarla mücadele etmek de daha zordur. Tam da insanlar onları yok etmeye çalıştığı için hayatta kalırlar. Biz de dayanma gücü en yüksek türlerle karşı karşıya kalırız."

"Feci bir durum."

"Önemli bir mesele kesinlikle. Bir yandan da kendi vücudumuzdaki zararlı asalaklarla mücadele etmeye çalışıyoruz. Yani bakterileri kastediyorum."

"Penisilin ya da başka bir antibiyotik alıyoruz."

"Penisilin kürü de bu minik canavarlar için bir çevre felaketidir. Ama ne kadar çok penisilin alırsak, bazı bakterileri o kadar dirençli kılmış oluruz. Bu şekilde, savaşılması çok daha güç bir grup bakteri üretmiş olduk. Hep daha kuvvetli antibiyotikler kullanmamız gerekiyor. Ama sonunda..."

"Sonunda bakteriler ağzımızdan dışarı mı fırlayacak? Biz de üstlerine ateş edelim bari."

"Bu kadarı biraz fazla olur. Ama modern tıbbın böylece ciddi bir ikilem yarattığı açık. Şunu da ekleyeyim: Sadece bazı bakteriler daha çetin ceviz değil; eskiden bu kadar çok çocuk da çeşitli hastalıklara yenik düştüğü için büyüyüp yetişkin hale gelemiyordu. Pek azı kalırdı hayatta. Modern tıp bu doğal seçilimi kısmen ortadan kaldırdı. Bir bireyin küçük bir problemi halletmesi sağlandığında belki de uzun vadede bütün bir insanlığın direnci azaltılmış olabilir. Kalıtım sağlığının dikkate alınmaması insan soyunun dejenerasyonuna neden olabilir. Yani zamanla insanların ciddi hastalıklardan kurtulmasını sağlayan kalıtsal özellikleri gerileyebilir."

"Bu korkunç bir şey."

"Yine de bir filozof buna işaret etmek zorunda. Bundan nasıl sonuçlar çıkaracağımız ise apayrı bir konu. Gel en iyisi yeniden özetlemeye

çalışalım."

"Lütfen."

"Hayatı büyük bir loto oyununa benzetebiliriz. Sadece kazanan sayıları görürüz bu oyunda."

"Nasıl yani?"

"Varolma mücadelesini yitirenler zaten ortadan yok olmuştur. Dünyadaki her bitki ve hayvan türü milyonlarca yılda yapılmış sayısız çekilişlerden geçerek bugüne gelmiştir. Kazanamayan numaralara gelince —onlar sadece bir kez görüldü dünyada, hâlâ da böyle bir görünüp yok oluyorlar. Yani hayatın büyük lotosunda kazanamayan canlı türleri artık mevcut değil."

"Çünkü geriye sadece en iyiler kalıyor."

"Öyle de diyebilirsin. Şimdi bana şu ... çobanın getirdiği levhayı ver bakalım."

Sofie levhayı uzattı. Levhanın bir yüzünde Nuh'un gemisi vardı, diğer yüzünde ise çeşitli hayvan türlerini gösteren bir soyağacı yer alıyordu. Alberto bu soyağacını göstermek istemişti Sofie'ye.

"Çeşitli bitki ve hayvan türleri gösterilmiş burada. Görüyorsun bak, her tür ayrıca gruplara, sınıflara filan ayrılıyor."

"Evet."

"İnsanlar maymunlarla birlikte primat denilen grupta yer alır. Primatlar memeli hayvanlardır, memeli hayvanlar da omurgalı hayvanlara, onlar da çok hücreli hayvanlar grubuna dahildir."

"Aristoteles'i hatırlatıyor bu bana."

"Doğru. Ama tablo sadece bugünkü türlerin dağılımını göstermekle kalmıyor. Yaşamın gelişmesi hakkında da bilgi veriyor bize. Örneğin kuşların bir zamanlar sürüngenlerden çıktığını görüyoruz şurada. Sürüngenler hem karada, hem de suda yaşayan amfibilerden, onlar da balıklardan ayrılarak oluşmuş."

"Evet görüyorum."

"Bir grup bölündüğünde, yeni türlere yol açan mutasyonlar olmuş demektir. Böylece milyonlarca yıl içinde çeşitli bitki ve hayvan türleri çıkmıştır ortaya. Ama tabii bu tablo çok basitleştirilmiş. Aslında bugün

dünyada yaşayan bir milyondan fazla hayvan türü var ve bu da şimdiye dek yaşamış olanların ancak çok küçük bir bölümü. Bak mesela, tribolit adlı tür tamamen ortadan kalkmış."

"En altta da tek hücreli hayvanlar var."

"Bunlardan bazısı milyarlarca yıl boyunca belki hiç değişmedi. Bunlardan çıkan bir kol da bitkiler dünyasına uzanıyor. Çünkü hem bitkiler, hem de hayvanlar muhtemelen aynı ilk hücreden çıkıp gelişmiş."

"Evet, gördüm. Ama bir sorum var."

"Evet?"

"Bu 'ilk hücre' nereden geliyor? Darwin bunu da anlatabilir mi bize?"

"Dedim ya, çok dikkatli bir adamdı Darwin. Ama tam bu noktada spekülatif bir düşünce geliştirmekten geri durmadı. Şöyle yazmıştı:

'...eğer (ne eğer ama!) içinde her türlü amonyaklı ve fosforlu tuzların, ışığın, ısının, elektriğin ve diğer şeylerin bulunduğu sıcak, küçük bir su birikintisi düşünürsek ve bu sıvının içinde kimyasal yoldan bir protein oluşup sonra daha da karmaşık değişimlerden geçse...'"

"Eee, ne olur o zaman?"

"Darwin'in burada yaptığı, ilk canlı hücrenin anorganik maddeden nasıl oluşabileceğine ilişkin bir kurgu. Ama yine çok isabetli bir düşünce öne sürmüş. Bugün de bilim ilk yaşamın Darwin'in tahmin ettiği gibi böyle 'sıcak, küçük bir su birikintisi'nde ortaya çıktığını kabul ediyor."

"Anlatsana!"

"Çok kabataslak bir özetle yetinmemiz gerek. Hem unutma, artık Darwin'le işimiz bitti. Büyük bir sıçrama yapıp yeryüzünde yaşamın başlangıcına ilişkin en son araştırmalara değineceğiz."

"Çok heyecanlandım şimdi. Yaşamın nasıl başladığını bilen biri var mı?"

"Belki yok; ama yaşamın nasıl meydana gelmiş olabileceğini gösteren resmin parçaları giderek bir araya toplanıyor."

"Devam et!"

"Önce şunu belirtelim: Yeryüzündeki her türlü yaşam, bitki olsun, hayvan olsun, hep aynı maddelerden oluşmuştur. Yaşamın en basit tanımı da her canlının maddeleri işleyip kullandığını ve kendi kendine çoğalabildiğini vurgular. Her türlü yaşamın bu şekilde işlemesini sağlayan da kısaca DNA [dezoksiribonükleik asit] adlı maddedir. Yaşayan her hücrede bulunan kromozomlar, yani kalıtım yoluyla geçen maddeler DNA'dan oluşmuştur. DNA çok karmaşık bir *moleküldür* —daha doğrusu bir makromolekül. Dolayısıyla asıl soru, ilk DNA molekülünün nasıl meydana gelmiş olduğudur."

"Evet?"

"Yeryüzü bundan 4,6 milyar yıl önce, güneş sisteminin oluşması sırasında ortaya çıktı. Başlangıçta ateşten bir kütle halindeydi, ama yerkabuğu giderek soğudu. Bilimsel tahminlere göre yaşam da üç veya dört milyar yıl önce başladı."

"Olacak şey değil bu!"

"Dur hele, devamını bir dinle bakalım. Ondan sonra fikrini söylersin. Her şeyden önce şuna dikkat etmelisin ki, o zamanlar yeryüzü bugünkünden çok farklıydı. Henüz yaşam yoktu ortada, atmosferde de oksijen bulunmuyordu. Oksijen ancak bitkilerin gerçekleştirdiği fotosentez süreciyle açığa çıkar. Ve oksijen olmaması da çok önemli bir husus. Çünkü DNA'yı meydana getirecek olan yaşamın yapı taşlarının oksijen olan bir ortamda ortaya çıkması düşünülemez."

"Neden?"

"Çünkü oksijen çok reaktif bir maddedir. Ortada oksijen olsaydı, yaşamın yapı taşları da DNA gibi karmaşık moleküller oluşturamadan çok önce oksitlenirlerdi."

"Yaa."

"Bu yüzden artık hiçbir yeni yaşamın oluşamayacağını kesinlikle biliyoruz —tek bir bakteri ya da virüs bile. Yani yeryüzündeki her türlü yaşam tam aynı yaşta olmak zorundadır. Koca bir filin soyağacıyla basit bir bakterininki aynı uzunluktadır. Hattâ neredeyse diyebiliriz ki bir fil ya da istersen bir insan, aslında birbirine bağlı tek hücreli hayvanların oluşturduğu bir kolonidir. Çünkü vücudumuzun her hücresinde aynı kalıtsal

malzeme bulunuyor. Kim olduğumuzun formülü en küçük hücremizde bile mevcut."

"Çok tuhaf bir şey bu."

"Yaşamın büyük sırlarından biri de, çok hücreli bir hayvanın hücrelerinin yine de belli işlevleri yerine getirecek şekilde uzmanlaşmasıdır. Çünkü her hücrede çeşitli kalıtım özelliklerinin hepsi birden etkin değildir. Bu özelliklerden —ya da genlerden— sadece bir kısmı faaliyet halindedir. Bir karaciğer hücresi sinir ya da deri hücrelerine göre farklı proteinler üretir. Ama hem karaciğer hücresinde, hem de sinir ve deri hücrelerinde sözünü ettiğimiz organizmanın tüm bir yapı planını içeren aynı DNA molekülü bulunur."

"Devam et!"

"Atmosferde oksijen bulunmadığı sıralar, yeryüzünü saran koruyucu ozon tabakası da yoktu. Yani uzaydan gelen ışınlar hiçbir engelle karşılaşmıyordu. Bu da önemli. Çünkü muhtemelen bu ışınlar ilk karmaşık moleküllerin oluşmasında önemli bir rol oynamıştı. Böyle bir kozmik ışınım aynı zamanda yeryüzündeki çeşitli kimyasal maddeleri makromoleküller halinde birleştiren asıl enerji kaynağıydı aynı zamanda."

"Evet, bunu da anladım."

"Tekrar vurgulayayım. Dünyadaki tüm hayatı meydana getiren karmaşık moleküllerin ortaya çıkabilmesi için en az iki koşulun yerine gelmesi gerekiyordu: Atmosferde *oksijen bulunmamalıydı* ve uzaydan gelen *ışınlar* yeryüzüne ulaşabilmeliydi."

"Anlıyorum."

"Sonunda o 'küçük, sıcak su birikintisi'nde —ya da bilimin bugün kullandığı terimle o 'ilk karışım'da— muazzam karmaşık bir makromolekül oluştu. Tuhaf bir özelliğe sahipti bu molekül. Kendi kendine bölünebiliyordu. İşte o uzun evrim süreci böyle başladı Sofie. Biraz basitleştirecek olursak, daha bu aşamada ilk DNA ya da ilk canlı hücreden söz edebiliriz. Bu hücre bölündü durdu, ama daha baştan itibaren mutasyonlar da olmaktaydı. Çok uzun bir zaman sonra tek hücreli organizmalar birleşip çok hücreli karmaşık organizmalar haline geldi. Bitkilerin gerçekleştirdiği fotosentez de başlamış oldu böylece ve oksijen

barındıran bir atmosfer ortaya çıktı. İki açıdan önemliydi böyle bir atmosfer. Birincisi, ciğerleriyle nefes alıp veren hayvanların gelişmesine olanak sağlıyordu, ikincisi, yeryüzündeki yaşamı uzaydan gelen zararlı ışınlardan koruyordu. Belki de ilk hücrenin oluşması için gereken 'kıvılcımı' çakmış olan bu ışınım her türlü canlı için zararlıdır aynı zamanda."

"Ama bir anda oluşmadı ya bu atmosfer? İlk canlılar nasıl hayatta kaldı öyleyse?"

"Yaşam denizde ortaya çıktı, yani 'ilk karışım' dediğimiz sıvının içinde. Orada zararlı ışınlardan korunuyordu canlılar. Aradan çok zaman geçip denizdeki yaşam bir atmosfer oluşturduktan sonra ilk amfibiler sürüne sürüne karaya çıkmaya başladı. Ondan sonrasını da anlattık zaten. Biz burada, bir orman kulübesinde oturmuş, üç veya dört milyar yıllık bir süreçten bahsediyoruz. İşte tam da bizimle birlikte bu uzun süreç kendi bilincine varmış oluyor."

"Ama sence bütün bunlar bir rastlantıdan mı ibaret?"

"Hayır, böyle bir şey söylemedim. Levhada yaşamın belli bir yöne doğru gelişmiş olduğunu da gördük. Milyonlarca yılın sonunda hayvanlar giderek daha karmaşık bir sinir sistemine —ve giderek daha büyük bir beyne— sahip oldular. Bunun rastlantı olduğunu sanmıyorum. Sen ne dersin?"

"İnsan gözü sırf bir rastlantıyla ortaya çıkmış olamaz. Sence etrafımızdaki dünyayı görebiliyor olmamızın bir anlamı yok mu?"

"Gözün gelişimi Darwin'i de şaşırtmıştı. Böyle ince yapıda bir organın doğal seçilim sonucunda oluştuğunu düşünemiyordu."

Sofie Alberto'ya baktı. Tam şu anda yaşıyor olması ne kadar garipti. Yalnız bir defa yaşayacak ve yaşama bir daha hiç geri dönmeyecek olması da öyle. Birden bağırdı:

"Niye ki bu bitmek bilmez yaratış,

Yok olacaksa bir gün her yaratılmış!"

Şimdi de Alberto gözlerini Sofie'ye dikmişti:

"Böyle konuşmamalısın çocuğum. Şeytanın sözleri bunlar."

"Şeytanın mı?"

"Ya da Goethe'nin Faust'undaki Mephistopheles'in.

'Was soll uns denn das ewige Schaffen!
Geschaffenes zu nichts hinwegzuraffen!'"

"Nasıl anlamalı peki bu sözleri?"

"Faust ölürken —uzun yaşamına dönüp bakarak— zaferle şunları söyler:

Öyle güzelsin ki, dur, kal biraz!
Çağlar geçse silinmez
Yaşadığım günlerin izi.
Öyle büyük bir saadeti sezmekteyim ki
Şimdi tadına varıyorum en yüce ânın."

"Çok güzel söyledin."

"Ama şimdi sıra şeytanda. Faust ölür ölmez şöyle diyor:

Geçti! Ne saçma söz! Neden geçmiş?
Geçmişle hiç olmamış aynı şey!
Niye ki bu bitmek bilmez yaratış.
Yok olacaksa bir gün her yaratılmış!
'Geçip gitmiş!' Yani neymiş?
Ha olmuş ha olmamış,
Olmuş gibi dönüp durmuş.
Sonsuz boşluk en iyisi bence."

"Ne kadar karamsar sözler! İlk alıntıyı daha çok sevdim. Hayatı artık sona erdiği halde Faust ardında bıraktığı izlerde bir anlam buluyor."

"Zaten Darwin'in evrim düşüncesi de bir bakıma büyük bir şeyde bizim de payımız olduğu, en küçük yaşam biçiminin bile bu büyük bağlamda önem taşıdığı anlamına gelmiyor mu? Yaşayan bir gezegeniz biz Sofie! Evrende yanan bir güneşin etrafında dönen büyük bir yelkenliyiz. Ama herbirimiz de yaşam denizinde yelken açmış, genlerle yüklü bir gemi. Eğer

bu yükü bir sonraki limana ulaştırabildiysek, boşuna yaşamadık demektir. *Bjørntjerne Bjørnson* 'İlahi II' adlı şiirinde aynı düşünceyi dile getirir:

Selam sana, her şeyin başında esen
Kısa ilkbaharı yaşamın!
Gün gelir her şey yeniden dirilir
Yitip giden sadece biçimdir.
Kuşaklar kuşakları izler
Hep yücelme peşinde;
Tür türü yaratır
Bitmek bilmez çağlar boyunca;
Dünyalar geçer, dünyalar gelir!

Hayatın keyfini çıkar, sen
Baharın kenarında açan çiçek;
Sonsuz şerefi överek tadına var
Şu kısa ömrünün.
Sen de yarat değerini,
Dünyaya kat;
Küçük ve ürkek,
Bir nefes çek gücün yettiğince,
Sonsuz günün havasından."

"Ne güzel!"
"Ama artık bitti. Tek şey söylüyorum: Bölüm sonu!"
"Bırak şu ironiyi!"
"'Bölüm sonu!' dedim. Asıl sen ne dediğimi dinle!"

FREUD

...kadının içinde çirkin,
bencil bir istek doğmuştu...

Hilde Møller Knag elindeki koca klasörle birlikte yataktan fırladı. Klasörü yazı masasına bırakıp elbiselerini alıp doğruca banyoya gitti. Duş yapması en fazla iki dakika sürdü. Sonra büyük bir hızla giyindi ve aynı hızla alt kata indi.

"Kahvaltı edelim mi Hilde?"

"Önce biraz kayığa binmem lazım."

"Ama Hilde!"

Hilde evden fırladı, koşarak bahçeyi geçti, iskeleye bağlı kayığı çözüp içine atladı ve küreklere asıldı. Belli bir hedefi olmadan sert hareketlerle koyda dolaştı durdu önce, sonra yavaş yavaş sakinleşmeye başladı.

"Yaşayan bir gezegeniz biz Sofie! Evrende yanan bir güneşin etrafında dönen büyük bir yelkenliyiz. Ama her birimiz de yaşam denizinde yelken açmış, genlerle yüklü bir gemi. Eğer bu yükü bir sonraki limana ulaştırabildiysek, boşuna yaşamadık demektir..."

Ezberlemişti bile Hilde bu sözleri. Zaten ona yazılmamış mıydı bunlar? Sofie'ye değil, Hilde'ye. Klasörde ne varsa, hepsi babasının kendisine yazdığı bir mektuptu.

Kürekleri çıkardı, kayığın içine aldı. Kayık şimdi öylece salınıyordu suda. Kayığa vuran çırpıntıları dinledi Hilde.

Lillesand'daki küçük bir koyda yüzen küçük bir kayık gibi o da yaşam denizinde sürüklenen bir fındık kabuğuydu.

Peki Sofie ve Alberto bu resmin neresindeydi? Evet, neredeydi Sofie ve Alberto?

Onların sadece babasının beynindeki "elektromanyetik dalgalar" olmasını kabul edemezdi. Kâğıt ve babasının daktilo şeridinden çıkma mürekkep lekelerinden ibaret olmaları anlamsızdı. Aynı şekilde kendini de bir zamanlar "küçük, sıcak bir su birikintisinde" oluşmuş bir protein bileşiği olarak görebilirdi. Ama bundan daha fazla bir şeydi işte, Hilde Møller Knag'dı!

Bu klasör gerçekten harika bir doğum günü hediyesiydi. Babası onun içindeki *sonsuz* özde yepyeni bir kıpırtı yaratmayı başarmıştı. Ama yine de Sofie ve Alberto'dan böyle aldırmaz bir havayla bahsetmesi hoş değildi.

Daha dönüş yolundayken küçük bir ders verecekti babasına. Öykülerini okuduğu iki insan için yapmalıydı bunu. Babasının afacan bir çocuk gibi Kopenhag Havaalanında deli gibi koşuşturduğunu getirdi gözünün önüne.

Sonunda sakinleşti Hilde. Tekrar kürek çekmeye başladı, iskeleye dönüp kayığı bağladı. Evde annesiyle birlikte uzun bir kahvaltı yaptı. "Yumurta nefisti ama keşke azıcık daha katı olsaydı" gibisinden laflar etmenin keyfini çıkardı.

O gün klasörü yeniden eline aldığında akşam olmuştu bile. Ama zaten bitmesine de az kalmıştı artık.

Tekrar kapı çalındı.

"Belki de en iyisi kulaklarımızı tıkamak" dedi Alberto. "O zaman çeker gider belki."

"Olmaz, kimin geldiğini merak ediyorum."

Sofie kapıya giderken Alberto da peşindeydi.

Çıplak bir adam duruyordu kapıda. Çok gösterişli bir poz vermişti ama başındaki taçtan başka hiçbir şey yoktu üstünde.

"Söyleyin bakalım," dedi adam, "Kralın yeni giysilerini nasıl buldunuz?"

Alberto ile Sofie şaşkınlıktan donakalmıştı. Ama çıplak adamın buna aldırdığı yoktu.

"Eğilsenize önümde!" diye kükredi.

Alberto cesaretini toplayıp konuştu sonunda:

"Haklısınız, ama Majesteleri çırılçıplak."

Adam hiç istifini bozmadı. Alberto eğilip Sofie'nin kulağına fısıldadı:

"Kendini saygıdeğer biri sanıyor."

Şimdi adamın yüzünde kızgın bir ifade belirmişti.

"Bu evde sansür mü uygulanıyor yoksa?"

"Üzgünüm" dedi Alberto. "Bizler uyumuyoruz ve aklımız da başımızda. Majestelerini bu utanmaz kılıkta eve alamayız."

Sofie bu çırılçıplak adamın böylesine azametli pozlar takınmasını birden öyle komik buldu ki kahkahayı kopardı. Bu gülüş sanki gizli bir işaret olmuş, adam da başındaki taç dışında çıplak olduğunu fark edivermişti. İki eliyle örtünmeye çalışarak ormana doğru koştu ve gözden kayboldu. Belki de Âdem ile Havva'ya, Nuh'a, Kırmızı Başlıklı Kız'a ve Sevimli Ayıcık'a rastlayacaktı ormanda.

Alberto ve Sofie kapıda öylece kalakalmış, gülüyorlardı. Sonunda Alberto konuştu:

"İçeri girelim istersen. Freud'u ve onun bilinçdışıyla ilgili düşüncelerini anlatacağım sana."

Pencere kenarına oturdular. Sofie saate baktı.

"İki buçuk olmuş. Parti için hazırlamam gereken çok şey var daha."

"Benim de hazırlanmam gerek partiye. Ama önce kısaca *Sigmund Freud*"dan bahsedeceğiz."

"O da filozof muydu?"

"En azından kültür düşünürü diyebiliriz. Freud 1856'da doğdu ve Viyana Üniversitesi'nde tıp okudu. Ömrünün büyük kısmını da orada geçirdi. Viyana büyük bir kültürel canlılık yaşamaktaydı o sıralar. Freud genç yaşlarda *tıbbın* nöroloji dediğimiz alanında uzmanlaştı. 19. yüzyılın sonlarından itibaren ruh çözümlemesi ya da psikanaliz diye bilinen görüşlerini geliştirdi."

"Bunun ne demek olduğunu söyler misin?"

"Psikanaliz deyince, hem insanın ruhsal yapısının genel bir anlatımını hem de sinirsel ve ruhsal rahatsızlıkları iyileştirmeye yönelik bir yöntemi kastediyoruz. Freud'u ve eserini tam olarak anlatacak değilim. Ama insanın ne olduğunu anlamak istiyorsan, bilinçdışı öğretisini de tanıman şart."

"İlgimi çekmeyi başardın bile. Anlat haydi!"

"Freud'a göre bir insanla çevresi arasında sürekli bir gerilim bulunur. Daha doğrusu, o insanın güdüleri ve ihtiyaçlarıyla çevresinin dayattıkları arasındaki bir gerilim ya da çatışmadır bu. İnsanın güdüsel yaşamının Freud tarafından keşfedildiğini söylersek pek abartmış olmayız. Bu da onu 19. yüzyıl sonlarında büyük ağırlık kazanan natüralist eğilimlerin önemli bir temsilcisi yapmaktadır."

"İnsanın 'güdüsel yaşamı' derken neyi kastediyorsun?"

"Davranışlarımızı her zaman aklımız yönetmez. Bu yüzden insan 18. yüzyıl rasyonalistlerinin düşündüğü ya da umduğu kadar ussal bir varlık değildir. Düşüncelerimizi, rüyalarımızı ve eylemlerimizi çoğu zaman akıl dışı dürtüler belirlemektedir. Bu dürtüler içimizde çok derinlerde yatan güdü ve ihtiyaçların ifadesidir bazen. Örneğin yetişkin insanların cinsel güdüleri bebeğin meme emme ihtiyacı kadar aslî ve önemlidir."

"Anlıyorum."

"Bu belki yeni bir buluş değildi. Ama Freud bu temel ihtiyaçların aynı zamanda iyice kılık değiştirmiş ve dönüşmüş olarak ortaya çıktığını, bu yüzden kökenlerini fark edemediğimizi ve biz farkına varmadan davranışlarımızı yönlendirdiğini göstermiştir. Ayrıca, küçük çocuklarda da bir tür cinsellik bulunduğuna işaret etti Freud. Çocuk cinselliği hakkındaki bu iddiası Viyanalı kibar çevrelerin çok tepkisini çekti ve Freud'u hiç sevilmeyen biri haline getirdi."

"Hiç şaşırmadım doğrusu."

"Cinsellikle ilgili her şeyin tabu sayıldığı 'Viktorya dönemi'ydi bu. Freud psikoterapist olarak çalışırken fark etmişti çocuktaki cinselliği. Yani iddiaları empirik bir temele dayanıyordu. Ayrıca, birçok ruhsal rahatsızlığın çocukluk dönemindeki çatışmalarla bağlantılı olduğunu saptamıştı. Giderek bir tür 'ruhsal arkeoloji' diyebileceğimiz bir tedavi yöntemi geliştirdi."

"Ne demek istiyorsun?"

"Bir arkeolog uzak geçmişin izlerini değişik kültür tabakalarını kazarak bulmaya çalışır. Belki 18. yüzyıldan kalma bir bıçak bulur, daha derinlerde de 14. yüzyıldan kalma bir tarak. Daha da derinlerde 5. yüzyıldan kalma bir vazo bulur."

"Evet?"

"Psikanalist, hastanın da yardımıyla onun bilincini 'geriye doğru kazabilir' ve böylece bir zamanlar gerçekleşip sonunda ruhsal rahatsızlığa neden olan yaşantıları açığa çıkarabilir. Freud'a göre geçmişe ait bütün anıları içimizde taşırız."

"Şimdi anladım işte."

"Bu çabanın sonunda belki de hastanın hep unutmaya çalıştığı ama derinlerde yatan ve hastayı kemirip duran kötü bir olay günışığına çıkacaktır. Böyle bir 'travmatik yaşantı' bilince çıkarılıp hastayla yüzleştirilirse, hasta da bunu 'halledip' iyileşme şansına sahip olur."

"Çok mantıklı görünüyor."

"Ama biraz hızlı gittim. Önce Freud'un insan ruhunu nasıl betimlediğine bakmalıyız. Hiç yeni doğmuş bir çocuk gördün mü?"

"Dört yaşında bir kuzenim var."

"Dünyaya geldikten sonra bedensel ve ruhsal ihtiyaçlarımızı doğrudan doğruya ve herhangi bir sınır tanımadan yaşarız. Süt verilmezse ya da belki altımız ıslandığında başlarız bağırmaya. Bedensel sıcaklık ve yakınlık istediğimizde de bunu açıkça belirtiriz. Davranışlarımıza yön veren bu güdü ilkesi ya da haz ilkesine Freud 'o' adını vermişti. Bebekken hemen hemen bu 'o'dan ibaretiz hepimiz."

"Devam!"

"'O', ya da haz ilkesi yetişkinliğimizde de hayatımız boyunca bizimle birliktedir. Ama giderek isteklerimizi denetleyerek çevreye uyum sağlamayı öğreniriz. Haz ilkesi gerçeklik ilkesiyle dengelenmeye başlar. Freud'un deyişiyle, bu düzenleyici işlevi üstlenen egoyu, yani beni oluştururuz. Belli bir yaşa gelince, istediğimiz bir şey olmadığında artık arzu ya da ihtiyaçlarımız karşılanana kadar oturup bağıramayız."

"Çok doğru."

"Ama tabii bir şeyi çok istediğimiz ama çevrenin bunu kabul etmediği olabilir yine de. Böyle durumlarda bazen isteklerimizi *bastırmak*, yani kendimizden uzaklaştırmak ve unutmaya çalışmak zorunda kalırız."

"Anlıyorum."

"Ama Freud insan ruhunda üçüncü bir boyut daha görüyordu. Henüz küçük bir çocukken bile ailemizin ve çevremizin ahlak değerleri ve kurallarıyla karşılaşırız. Ne zaman yanlış bir şey yapsak anne babamızdan 'Olmaz!' ya da 'Ayıp!' gibi laflar işitiriz. Büyüdükten sonra da bu ahlak kuralları ve yargılar çınlar kulağımızda. Çevremizin ahlakî beklentileri içimizde yer etmiş, bizim parçamız olmuştur sanki. İşte buna da Freud süperego ya da *üstben* demişti."

"Vicdanı mı kastediyordu?"

"Bir yerde gerçekten de üstbenin ben karşısında vicdan olarak bulunduğunu söylemiştir. Ama asıl önemli olan, 'kirli' ya da 'uygunsuz' istekler duyduğumuzda üstbenin bunu bize bildirmesidir. Özellikle erotik ya da cinsel istekler söz konusu olduğunda. Ve daha önce söylediğim gibi, Freud bu isteklerin daha küçük bir çocukken başladığını göstermişti."

"Açıkla bunu lütfen!"

"Bugün biliyor ve görüyoruz ki, küçük çocuklar cinsel organlarıyla oynamayı sever. Plajlarda filan hep gördüğümüz bir şey bu. Freud'un zamanında iki üç yaşlarındaki bir çocuk bunu yaptığında eline bir şaplak indirilir, 'Çok ayıp!', 'Sakın ha!', 'Çek elini oradan!' gibi sözlerle çıkışılırdı."

"Çok yanlış bu!"

"Ama işte insanlarda suçluluk duygusu da bu şekilde gelişiyor. Ve bu suçluluk duygusu üstbene iyice yerleştiğinden pek çok insanda —Freud'a göre hemen herkeste— yaşam boyu cinsellikle ilgili her şeye yapışıp kalıyor. Diğer yandan Freud cinsel isteklerin ve ihtiyaçların insanın doğal ve önemli bir özelliği olduğuna da işaret etmiştir. İşte böyle Sofie'ciğim, haz ile suçluluk duygusu arasında ömür boyu sürecek bir çatışma için ne lazımsa bir araya gelmiş oldu."

"Peki sence bu çatışma Freud'dan bu yana biraz hafiflemedi mi?"

"Hafifledi tabii. Ama Freud'un hastalarından birçoğu bu çatışmayı öyle şiddetli yaşamıştı ki, Freud'un nevroz dediği bir duruma geçiyorlardı.

Örneğin kadın hastalarından biri kayınbiraderine âşık olmuştu. Kendi kızkardeşi hastalanıp ölmüştü bu arada. Freud'un hastası kardeşi ölüm döşeğindeyken yatağın başına oturmuş, kayınbiraderi hakkında 'Artık serbest, evlenebilirim onunla' diye düşünmüştü. Ama tabii böyle bir düşünce üstbeniyle çelişki içindeydi. Öyle dayanılmazdı ki bu çelişki, Freud'un terimiyle *bastırılmıştı* sonunda. Yani kadın bu düşünceleri bilinçdışına itmişti. Bu yüzden hastalandı, ciddi isteri belirtileri gösterdi. Freud tedaviye başladıktan sonra, kızkardeşi ölüm döşeğindeyken geçen bu sahneyi ve içinde uyanan o çirkin, bencilce isteği tümüyle unutmuş olduğu ortaya çıktı. Ama tedavi sırasında hatırladı bunları. Kendisini hasta eden ânı yeniden yaşadı ve iyileşti."

"'Ruh arkeolojisi' diye ne kastettiğini daha iyi anlıyorum şimdi."

"Öyleyse insan ruhunun genel bir betimlemesini yapmaya çalışalım şimdi. Uzun süre hastaların tedavisiyle uğraşarak kazandığı deneyim Freud'a şunu göstermişti: İnsan *bilinci* insan ruhunun ancak küçük bir bölümünü oluşturur. Bilincinde olduğumuz şeyler buzdağının sudan çıkan ucu gibidir. Su yüzeyinin —ya da bilinç eşiğinin— altında bilinçaltı ya da *bilinçdışı* yatmaktadır."

"Yani bilinçdışı bizim içimizde, ama biz onu unutmuşuz, öyle mi?"

"Deneyimlerimizin hepsi birden sürekli olarak bilincinde olduğumuz şeyler değildir. Buna karşılık Freud düşündüğümüz, yaşadığımız ve aklımıza gelen her şeye 'önbilinç' adını verir. 'Bilinçdışı' terimi ise bastırılmış olan her şeyi ifade eder Freud için. Yani rahatsız edici, uygunsuz ya da tiksindirici olduğu için mutlaka unutmak istediğimiz her şeyi. Bilincimizin —ya da üstbenin— kabul edemeyeceği istek ve hazlar söz konusu olduğunda bunları bodruma tıkıştırıveririz. Gözümüzün önünden giderler böylece."

"Anlıyorum."

"Bu mekanizma bütün sağlıklı insanlarda işlemektedir. Ama bazıları için rahatsız edici ya da yasak düşünceleri bilinçten uzaklaştırmak o kadar zordur ki, onları hasta eder. Bu şekilde bastırılmış olan şeyler durmadan bilince çıkmaya çalışır ve bunları bilincin eleştirisinden saklamak giderek daha çok çaba harcamayı gerektirir. Freud 1909'da ABD'de psikanaliz

dersleri verirken, bu bastırma mekanizmasının nasıl işlediğini basit bir örnekle anlatmıştı."

"Sen de anlat!"

"Dinleyicilerine şöyle bir durum tasarlamalarını söyledi. Salonda herkesi rahatsız eden ve yüksek sesle gülüp konuşarak, ayaklarıyla tepinerek konuşmacıyı yani kendisini konudan saptırmaya kalkışan biri bulunmaktadır. Sonunda konuşmacı sözlerine devam edemez olur. Bu durumda muhtemelen güçlü kuvvetli birkaç kişi kalkıp kısa bir itişme sonunda adamı kapıdışarı edecek, koridora atacaktır. Böylece adam 'bastırılmış' olur ve konuşmacı dersine devam edebilir. Ama adamın tekrar salona girmeyi denemesi de mümkündür. Bu yüzden bastırma işlemi tamamlandıktan sonra sandalyeler kapının önüne yerleştirilerek bir 'direnç' oluşturulur. Freud'a göre salon 'bilinç', koridor da 'bilinçdışı' olarak düşünülürse, bastırma süreci kavranmış demektir."

"Bence de güzel bir örnek bu."

"Şu kadarı kesin Sofie. Rahatsız edici adam tekrar içeri girmek *ister.* Bastırılmış düşünce ve dürtülerimiz de kesinlikle geri dönmek ister. Bilinçdışından çıkmaya çalışan bastırılmış düşüncelerin kesintisiz baskısı altında yaşıyoruz. Bu yüzden de hep aslında 'öyle kastetmediğimiz' şeyler söylüyor ya da yapıyoruz. Bilinç-dışı biraz da bu şekilde yönetebiliyor duygu ve davranışlarımızı."

"Bir örnek verir misin?"

"Freud bu tür mekanizmaları anlatmıştır. Bunlardan biri de *yanlış tepki* dediği durumdur. Yanlış tepki daha önce bastırmış olduğumuz bir şeyi kendiliğinden söyleyivermemiz ya da yapıvermemizdir. Bir memuru örnek olarak anlatır Freud. Adam aslında pek de sevilmeyen şefinin onuruna verilen yemekte bir konuşma yapmak zorundaymış."

"Eee?"

"Kalkmış ayağa, kadehini kaldırmış ve 'Şefimizin sağlığına edelim.' deyivermiş."

"Harika!"

"Herhalde şef hiç de harika bulmadı bunu. Böylece memur da şef hakkında ne düşündüğünü belli etmiş oldu. Hiçbir zaman açıkça

söyleyemezdi bunu. Bir örnek daha ister misin?"

"Tabii."

"Tatlı, küçük kızları olan bir papaz ailesini piskopos ziyaret edecekmiş. Olağanüstü büyük bir burnu varmış piskoposun. Onun için kızlara burundan bahsetmeleri kesinlikle yasaklanmış. Küçük çocuklar, bastırma mekanizmaları henüz tam gelişmediği için böyle şeyleri ağzından kaçırıverir."

"Sonra?"

"Piskopos papazın evine gelir. Sevimli kızlar adamın burnundan söz etmemek için büyük çaba harcar. Daha da ötesi, burna hiç bakmamaları gerekmektedir. Tümüyle unutmaya çalışırlar piskoposun burnunu. Ama işte bu yüzden hiç çıkmaz burun akıllarından. Bir ara küçük kızlardan biri kahve için şeker tutar. Saygıdeğer piskoposun önüne geçer ve 'Burnunuza şeker alır mıydınız?' der."

"Feci bir durum!"

"Bazen de *akılcılaştırma* yaparız. Yani hem kendimize hem de başkalarına belli bir durumda gösterdiğimiz davranış için gerçek olmayan gerekçeler sunarız. Çünkü gerçek nedenler utanç vericidir bizim için."

"Buna da bir örnek lütfen."

"Seni hipnotize edip bir pencere açtırabilirim. Yani parmaklarımla masayı tıklatınca kalkıp camı açmanı buyururum. Masayı tıklatırım, sen de kalkıp pencereyi açarsın. Sonra neden pencereyi açtığını sorarım. Sen de belki çok sıcak olmuştu gibisinden bir cevap verirsin. Ama asıl neden bu değildir. Hipnotizma altında benim buyruğuma uyduğunu kendine itiraf etmek istemezsin. İşte o zaman yaptığın bir 'akılcılaştırma'dır Sofie."

"Anlıyorum."

"Birbirimizle böyle ikili bir iletişim içinde olmamız hemen hemen gündelik bir olaydır."

"Dört yaşında kuzenim var demiştim ya... Sanırım pek oyun arkadaşı yok. Ne zaman onlara gitsem çok seviniyor. Bir keresinde hemen eve, anneme dönmem gerektiğini söylemiştim. Ne dedi o zaman biliyor musun?"

"Söyle haydi!"

"'Aptalın biri o!' dedi."

"Evet, bu akılcılaştırma dediğimiz şeye bir örnek gerçekten. Çocuk aslında bunu demek istememiş. Senin gitmeni kötü bulduğunu söylemeye çalışmış, ama bu biraz utandırmış onu. Zaten bazen de *yansıtma* yapıyoruz."

"O da ne demek?"

"Yansıtma, kendimizde olan ve bastırmaya çalıştığımız özellikleri başkalarında bulmamızdır. Örneğin son derece cimri olan biri, başkalarının cimriliğinden dem vurur. Cinselliği çok fazla düşündüğünü kendine itiraf etmek istemeyen biri başkalarının cinsellik takıntısını kınamakta acele eder çoğu kez."

"Anlıyorum."

"Freud gündelik yaşamımızın bu tür bilinçdışı davranışlarla dolu olduğunu düşünüyordu. Bazı kişilerin adını unuturuz hep, konuşurken giysilerimizin ucunu kıvırıp dururuz ya da odadaki eşyaların yerini güya rastgele değiştiririz. Konuşurken takıldığımız olur, dilimiz sürçer. İlk bakışta masum hatalardır bunlar, ama sadece ilk bakışta! Freud bu tür dil sürçmelerinin sandığımız gibi masum ya da rastgele olmadığını, bunları birer belirti olarak ele almak gerektiğini düşünüyordu. Freud'a göre bu tür yanlış davranışlar ya da rastlantısal eylemler en mahrem sırlarımızı açığa vurur."

"Bundan sonra her söylediğime dikkat edeceğim."

"Ne kadar dikkat etsen de, bilinçdışından gelen dürtüleri durduramazsın. Asıl mesele, rahatsız edici şeyleri bastırıp bilinçdışına iterken kendimizi fazla zorlamamaktır. Tarla faresinin deliğini tıkamaya benzer bu. Deliği kapamayı başarırsın ama bahçenin başka bir yerinde farenin yeni bir delik açacağını da bilirsin. En iyisi bilinç ile bilinçdışı arasındaki kapıyı aralık tutmaktır."

"Kapıyı kapatırsak ruhsal sıkıntılar mı yaşarız?"

"Evet. Nevrotik bir kişi rahatsız edici şeyi bilincinden kovmak için çok fazla çaba harcamaktadır. Böyle biri çoğu kez belli yaşantıları bastırmak zorundadır. Sözünü etmekte biraz aceleci davrandığım 'travmatik yaşantılar'dır bunlar. Freud'un kullandığı bu *travma* sözcüğünün aslı Yunancadır ve 'yara' anlamına gelir."

"Anlıyorum."

"Freud tedavi uygulamalarında kapıyı çok dikkatle açmaya çalışmış ya da belki yeni bir kapı oluşturmaya girişmiştir. Hastasıyla işbirliği yaparak bastırılmış yaşantıları yeniden açığa çıkarmayı denemiştir. Hasta yaşantılarını bastırdığının bilincinde değildir. Yine de, gizli travmayı bulup çıkarmakta hekimin —ya da psikanalizde kullanılan terimle analistin— kendisine yardım etmesini isteyebilir."

"Hekim ne yapıyor peki böyle bir durumda?"

"Hekimin yaptığı işe Freud *serbest çağrışım* diyordu. Hastanın olabildiğince rahat ve gerilimsiz bir şekilde uzanıp o sırada aklına ne gelirse ondan bahsetmesini sağlamaktır bu. Hasta kendi söylediklerini ne kadar önemsiz, rastgele, rahatsız edici ya da utanç verici bulursa bulsun, anlatması isteniyordu. Burada marifet, travmaların üstünü kapamış olan kapağı yani kontrolü kaldırmaktı. Hastanın aklını sürekli meşgul eden bu travmalardır. Bu travmalar hep oradadır, ancak hastalar bunun bilincinde değildir."

"Yani insan bir şeyi unutmak için ne kadar uğraşırsa, bilinçdışında o kadar çok mu düşünür onu?"

"Aynen. Bu yüzden de bilinçdışının gönderdiği sinyallere dikkat etmek gerekir. Freud'a göre bilinçdışının kapısını açabilecek 'altın anahtar' *rüyalarımızdı.* Nitekim en önemli eserlerinden biri de, 1900'de yayımlanan 'Rüya Yorumu'dur. Bu kitapta, gördüğümüz rüyaların kesinlikle rastlantı sonucu olmadığını ortaya koydu. Bilinçdışı düşüncelerimiz rüyalar aracılığıyla kendilerini bilince duyurmaya çalışır."

"Devam et!"

"Hastalarıyla yıllarca sürdürdüğü çalışmalardan büyük bir deneyim edindi Freud. Ayrıca kendi rüyalarını da analiz etti. Sonunda tüm rüyaların aslında *arzuları gerçekleştiren* rüyalar olduğunu açıkladı. Bunu özellikle çocuklarda gözlemenin mümkün olduğunu söylüyordu. Çünkü çocuklar dondurma ve kiraz gibi şeyler görür rüyalarında. Oysa yetişkinlerde rüyada gerçekleşmeyecek istekler çoğu kez kılık değiştirmiş olarak bulunur. Çünkü biz uyurken de sıkı bir *sansür* neye izin olup olmadığını denetlemektedir. Gerçi uyku sırasında bu sansür ya da bastırma mekanizması daha zayıftır

ama yine de rüyalarımızda kendi kendimize açmak istemediğimiz arzularımızı çarpıtacak kadar güçlüdür."

"Ve bu yüzden de rüyaları yorumlamak gerekiyor..."

"Freud ertesi sabah uyandığımızda hatırladığımız rüya ile rüyanın asıl anlamını ayırt etmek gerektiğini göstermiştir. Rüyamızda gördüğümüz şeyler bir film ya da video gibidir. Freud bunlara rüyanın *açığa çıkmış içeriği* adını vermişti. Rüyadaki bu 'açık' görüntüler ve ayrıntılar çoğunlukla yakın geçmişe, hattâ o günkü yaşantılara dayanır. Buna karşılık rüyanın bilinç için gizli olan daha derin bir anlamı vardır, Freud buna *gizli rüya düşünceleri* diyordu. Bu gizli düşünceler çok daha eski dönemlerden, örneğin küçük bir çocukken yaşadığımız şeylerden kaynaklanmış olabilir."

"Yani rüyayı, asıl konusu açığa çıkacak şekilde analiz etmeliyiz."

"Evet. Ve hasta da bunu terapistle birlikte yapmalı. Rüyayı yorumlayan hekim değildir. Bunu ancak hastanın yardımıyla yapabilir. Hekim sadece Sokratesçi bir ebe gibi rol oynar, yorumlama işine yardımcı olur."

"Anlıyorum."

"'Rüyanın gizli düşüncesini' yorumlayıp 'açığa çıkmış içeriğe' dönüştürme çabasına Freud *rüya işçiliği* adını vermişti. Rüyada asıl olup bitenin 'maskelenmiş' ya da 'şifrelenmiş' olduğunu söyleyebiliriz. Rüyayı yorumlarken bu süreci tersinden izlemek, rüyanın motifinin maskesini açmak ya da şifresini çözmek gerekir. Böylece rüyanın gerçek 'konu'sunu bulabiliriz."

"Bir örnek verebilir misin?"

"Freud'un kitapları bu tür örneklerle doludur. Ama biz de çok basit ve çok Freudcu bir örnek düşünebiliriz. Diyelim ki genç bir adam rüyasında kuzeninin kendisine iki balon armağan ettiğini gördü..."

"Evet?"

"Yo hayır, şimdi sen dene bakalım rüyayı yorumlamayı."

"Hmm... Bu durumda 'rüyanın açığa çıkmış içeriği' aynen senin söylediğin gibi: Kuzeni ona iki balon hediye etti."

"Devam!"

"Rüyadaki ayrıntıların çoğu zaman o gün yaşananlardan alındığını söylemiştin. Demek ki adam lunaparka gitmiş ya da bir gazetede balon

resmi görmüş."

"Evet olabilir. Ama 'balon' sözcüğünü duymuş ya da ona balonu hatırlatabilecek herhangi bir şey görmüş olması da yeterli."

"Peki ama 'rüyanın gizil düşünceleri' ne? Yani asıl neyle ilgili bu rüya?"

"Rüya yorumcusu sensin, ben değil."

"Belki de iki balonu olsun istiyordu?"

"Hayır, bu pek muhtemel değil. Ama rüyanın bir isteği gerçekleştirdiği konusunda haklısın. Yalnız, yetişkin bir adam iki balonum olsun diye yanıp tutuşmaz. Hem öyle bile olsa, o zaman rüyayı yorumlamaya gerek kalmazdı."

"Pekâlâ... Öyleyse bence durum şu: Aslında kuzenini arzuluyor ve iki balon da kuzeninin göğüsleri."

"Evet, bu daha mümkün. Özellikle adamın duyduğu arzu ona biraz utanç veriyorsa ve uyanıkken bunu kendine itiraf edemiyorsa..."

"Yani rüyalarımız işi böyle balonlardan filan mı dolandırıyor?"

"Evet. Freud'a göre rüyalar kılık değiştirmiş arzuların kılık değiştirmiş şekilde gerçekleşmesidir. Neyin kılığını değiştirdiğimiz Freud'un Viyana'da hekimlik yaptığı günlerden bu yana değişmiş olabilir. Ama kılık değiştirme mekanizması hâlâ geçerli olmalı."

"Anlıyorum."

"Freudcu psikanaliz 1920'lerde büyük önem kazandı —özellikle psikiyatri hastalarının tedavisinde. Ayrıca bilinçdışı öğretisi sanat ve edebiyatta da çok etkili oldu."

"Yani sanatçılar insan ruhunun bilinçdışı yaşamıyla daha çok mu ilgilenir oldular?"

"Aynen öyle. Gerçi 19. yüzyılın son on yılında da, yani henüz Freud'un psikanaliz anlayışı tanınmamışken, edebiyat bu konuya eğilmişti. Bu da gösteriyor ki, Freud'un görüşlerinin 1890'larda ortaya çıkması rastlantı değil."

"Yani o dönemde mi ortaya çıkması gerekiyordu?"

"Freud bastırma, yanlış tepki ya da akılcılaştırma gibi olguları kendisinin bulduğunu düşünmüyordu zaten. Onun asıl yaptığı, insana özgü bu deneyimleri ilk kez psikiyatri alanına dahil etmek olmuştu. Kuramını

açıklamak için edebiyattan da çok güzel örnekler bulabiliyordu. Ama dediğim gibi, 1920'lerden itibaren Freud'un psikanaliz kuramı, sanatı ve edebiyatı doğrudan etkiledi."

"Nasıl etkiledi peki?"

"Şair ve ressamlar bilinçdışına özgü güçlere yaratıcı çalışmalarında yer vermeye giriştiler. Özellikle *Sürrealizm* yansıtır bu etkiyi."

"Ne anlama geliyor bu sözcük?"

"Sürrealizm Fransızca'da 'Gerçeküstücülük' anlamına gelen bir sözcüktür. 1924'te *André Breton* 'Gerçeküstücü Manifesto'yu yayımladı. Sanatın bilinçdışı tarafından yaratılması gerektiğini savunur bu metinde; çünkü ancak bu şekilde sanatçı düşlediği görüntüleri özgür bir ilhamla ortaya koyabilir ve rüyayla gerçek arasındaki farkın aşıldığı 'gerçeküstü'ne yönelebilir. Bilincin uyguladığı sansürü kırarak sözcüklerin ve görüntülerin serbestçe akmasını sağlamak sanatçı için de önemli olabilecek bir şeydir."

"Anlıyorum."

"Freud bir bakıma bütün insanların sanatçı olduğunu ispat etmiş sayılır. Rüyalar birer küçük sanat eseridir ve her gece yeni rüyalar görürüz. Hastalarının rüyalarını yorumlayabilmek için Freud'un yığınla simgeyi ele alması gerekiyordu —bir resmi ya da edebî bir metni anlamaya çalışırken yaptığımız gibi."

"Gerçekten her gece rüya görüyor muyuz?"

"En son araştırmalara göre uykuda geçen sürenin yüzde yirmisinde rüya görüyoruz. Yani gecede iki veya üç saat kadar. Rüya görmekteyken rahatsız edilirsek sinirli ve huzursuz oluyoruz. Bu da gösteriyor ki, insanlar varoluşlarına sanatsal bir ifade kazandırma yönünde doğuştan bir ihtiyaca sahip. Ne de olsa rüyanın konusu bizimle ilgili. Filmin yönetmeni biziz, parçaların montajını yapıyor, bütün rolleri de kendimiz oynuyoruz. Sanattan anlamadığını söyleyenler, kendi kendilerini iyi tanımıyor aslında."

"Anladım."

"Freud aynı zamanda insan bilincinin ne kadar muhteşem olduğunu da ortaya koydu. Hastalarıyla yaptığı çalışmalar sonunda gördüğümüz ve yaşadığımız her şeyin bilincimizin derinliklerinde saklandığı sonucuna vardı. Bütün bu izlenimleri yeniden ön plana çıkarabiliyoruz. Bazen 'takılıp

kalırız', söyleyemediğimiz bir şey 'dilimizin ucuna' kadar gelir ve sonunda 'birden hatırlayıveririz'. İşte böyle durumlarda bilinçdışında bulunan bir şey aralık bir kapıdan geçip bilincimize süzülmüştür."

"Ama bazen çok uzun sürüyor bu."

"Evet, her sanatçı bunun zorluğunu bilir zaten. Ama sonra bütün kapılar ve arşiv dolapları açılmıştır sanki. Her şey ortaya dökülüverir ve tam istediğimiz sözcük ve görüntüleri bulup çıkarırız. Bilinçdışına açılan kapıyı biraz daha araladığımız zaman gerçekleşir bu. *İlham* da diyebiliriz bu olaya Sofie. Böyle durumlarda çizdiğimiz ya da yazdığımız şeyler bize ait değilmiş gibi bir duyguya kapılırız."

"Harika bir duygu olmalı."

"Ama kuşkusuz sen de yaşamışsındır bu duyguyu. Örneğin çok yorulmuş çocukların böyle bir ilham yaşadığını görebiliriz. Bazen o kadar yorgundur ki çocuklar, çok uyanıkmış gibi dururlar. Ama sonra birden sanki henüz hiç öğrenmedikleri sözcükleri belleklerinden çekip çıkarıyormuş gibi konuşmaya başlarlar. Bu sözcükler 'gizil' bir şekilde belleklerinde bulunmaktadır, ama ancak şimdi —yorgunluk nedeniyle dikkatleri dağılıp sansür ortadan kalkınca— ortaya dökülürler. Sanatçının durumu biraz farklıdır. Ama aslında serbestçe, kendiliğinden ve bilinçsizce daha iyi serpilecek bir şeyi aklın ve düşünselliğin denetliyor olması, sanatçı açısından da önemli olabilir. Bunu gösteren bir masal anlatmamı ister misin?"

"Tabii!"

"Ama çok ciddi, çok acıklı bir masal bu."

"Anlat gitsin."

"Bir zamanlar bir kırkayak yaşarmış. Kırk bacağıyla çok güzel dans ediyormuş bu kırkayak. Ne zaman dans etse ormanın bütün hayvanları toplanır seyre dalarmış. Hepsi de hayranmış kırkayağın sanatına. Sadece karakurbağa çekemiyormuş kırkayağın dansını..."

"Kıskanıyormuş demek ki!"

"Ne yapsam da kırkayağın dans etmesini önlesem, diye düşünmüş. Açıkça danstan hoşlanmadığını söylese olmaz. Kendisinin daha iyi dans

ettiğini söylese o da olmaz, çünkü kimse buna inanmaz. Sonunda şeytanca bir plan gelmiş aklına."

"Neymiş bu plan?"

"Oturmuş bir mektup yazmış kırkayağa. 'Ey eşi benzeri olmayan kırkayak' demiş. 'Senin o yüce dans sanatının zavallı bir hayranıyım. Nasıl dans ettiğini öylesine bilmek istiyorum ki! İlk önce sol taraftaki 28. bacağını mı kaldırıyorsun, sağ taraftaki 9. bacağını mı? Yoksa sağdaki 16. bacakla mı başlıyorsun dansa, soldaki 37. bacağınla mı? Heyecan içinde cevabını bekliyorum. Sevgiler, karakurbağa.'"

"Vay canına!"

"Kırkayak bu mektubu alınca, ömründe ilk defa dans ederken aslında ne yaptığını düşünmeye başlamış. İlk hangi bacağını kaldırıyor? Sonra hangisini? Sonra ne olmuş dersin Sofie?"

"Herhalde bir daha dans etmemiş kırkayak."

"Evet, öyle olmuş. Düşünce düşgücünü sıkıştırıp boğarsa, olacağı budur işte."

"Gerçekten acıklı bir öyküymüş."

"Yani bir sanatçı için 'kendini koyvermek' önemli olabiliyor. Gerçeküstücüler bundan yararlanmak istedi işte. Her şeyin kendiliğinden oluverdiği bir durumu yaşamaya çalıştılar. Boş bir kâğıt alıp, başladılar yazmaya. Ne yazdıklarını hiç düşünmeden. Buna *otomatik yazı* diyorlardı. Aslında ispritizma diline ait bir terimdir bu: Hani bazen 'medyum' ölmüş birinin, onun elini oynatıp bazı şeyler yazdırdığına inanır. Neyse, sanırım yarın bu gibi konulardan daha çok söz edeceğiz zaten."

"İyi olur."

"Sürrealist sanatçı da medyum sayılır bir anlamda. Kendi bilinçdışının medyumudur o. Ama belki zaten her yaratıcı süreçte bilinçdışına ait bir şeyler var. 'Yaratıcılık' dediğimiz nedir ki zaten?"

"'Yaratıcı olmak' insanın yeni ve benzersiz bir şey bulması demek değil mi?"

"Hemen hemen. Akılla düşgücünün incelmiş bir işbirliği sayesinde gerçekleşiyor bu. Çoğu zaman akıl düşgücünü boğar. Ve bu da kötü bir

şeydir, çünkü düşgücü olmadan gerçekten yeni bir şey çıkmaz ortaya. Düşgücü Darwinci sistemle aynı bence."

"Kusura bakma ama *bunu* anlamadım işte."

"Darwincilik doğada durmadan yeni mutantlar oluştuğunu göstermişti. Ama bunların çok azı doğanın işine yarayabilir. Ancak birkaç tanesi hayatta kalır."

"Eee?"

"Düşündüğümüz, esinlendiğimiz ve yeni fikirler bulduğumuzda da böyledir. Bilincimizde de 'düşünce mutantları' birbirini izliyor. En azından çok sıkı bir sansür uygulamadığımız zamanlarda. Ama bunların çok azını kullanmamız mümkün. Bu noktada aklın önemini vurgulamak gerek. Çünkü aklın da işlevi çok önemli. Akşam olup ağa takılanları ortaya serince, sıra ayıklayıp düzenlemeye gelir."

"Çok hoş bir benzetme bu."

"'Aklımıza geliveren' her şeyin, düşüncemizde çakan her şimşeğin dudaklarımızdan döküldüğünü düşün bir! Ya da not defterimizden, masanın çekmecesinden fırlayıversinler! Dünya, rastlantı eseri buluşlar yığınında boğulur giderdi o zaman. 'Seçilim' diye de bir şey olmazdı Sofie."

"Yani akıl bu buluşlardan en iyilerini alıyor öyle mi?"

"Evet, öyle değil mi sence? Belki yeni bir şeyi yaratan düşgücü, ama seçme işini yapan o değil. Kompozisyon, yani 'birleştirme' düşgücünün işi değildir. Bir kompozisyon —ki her sanat eseri bir kompozisyondur— düşgücü ile aklın ya da duygu ile düşüncenin hayret verici bir işbirliği yapmasıyla gerçekleşir. Yaratma süreci daima rastlantısal bir öğe barındırır. Belli bir aşamada bu tür rastlantısal buluşları dışlamamak çok önemli olabilir. Koyunların otlamasını istiyorsan, önce çayıra salacaksın."

Alberto bir an susup pencereden dışarı baktı. Sofie de yaptı aynı şeyi ve biraz aşağıdaki gölün kıyısında büyük bir kalabalığın kaynaştığını gördü. Rengârenk Disney yaratıkları doldurmuştu ortalığı.

"A bak Goofy!" dedi Sofie. "Donald'la yeğenleri de orada... Şu da Daisy... ve Varyemez Amca. Ceviz toplayıp duran şu iki sincap da gelmiş. Dediğimi duydun mu Alberto? Miki Fare'yle Bilgin Dayı da orada!"

Alberto Sofie'ye döndü:

"Evet çocuğum, çok üzücü."

"Ne demek istiyorsun?"

"Oturup binbaşının koyunlarını salmasını izlemek zorundayız. Elimizden bir şey gelmiyor. Ama tabii hata bende. Düşgücünün serbestçe işlemesinden söz eden bendim."

"Kendini suçlaman gerekmez."

"Aslında düşgücünün biz filozoflar için önemli olduğunu söylemek istemiştim. Yeni bir şey düşünebilmek için kendimizi koyvermeyi göze almalıyız. Ama bu kadarı da fazla!"

"Boşver, aldırma."

"Sessizce derin düşünmenin önemine değinmek istemiştim. Ama hemen şu saçmalıklara döndü yine. Utanmalı bundan."

"Sen de mi ironiye başladın?"

"O başladı, ben değil. Ama beni avutan bir şey var yine de — zaten planımın asıl temel taşı da bu."

"Artık hiçbir şey anlamaz oldum."

"Rüyalardan bahsettik. Bunda da biraz ironi var zaten! Binbaşının rüyalarından başka neyiz ki biz?"

"Tüh!"

"Ama unuttuğu bir şey var yine de."

"Nasıl olabilir ki?"

"Belki gördüğü rüyanın fena halde farkında kendisi de. Söylediğimiz ve yaptığımız her şeyi biliyor —tıpkı rüyanın açık içeriğinin hatırlanması gibi. Kalem onun elinde. Ama birbirimize söylediğimiz her şeyi hatırlasa bile, henüz tam olarak uyanmış değil."

"Nasıl yani?"

"Rüyanın gizil düşüncesini bilmiyor, Sofie. Bunun da kılık değiştirmiş bir rüya olduğunu unutuyor."

"Garip şeyler söylüyorsun!"

"Binbaşı da böyle düşünüyor. Çünkü kendi rüya dilini anlamıyor. Bu da bizim için çok iyi, çünkü bize bir nebze özgürlük kazandıran bir şey. Bu özgürlük sayesinde onun o kaygan bilincinden çıkabileceğiz. Tıpkı sıcak bir yaz günü neşe içinde başını topraktan çıkaran tarla fareleri gibi."

"Başarır mıyız dersin?"

"Başarmak zorundayız. Birkaç gün sonra yeni bir gökyüzü sunacağım sana. O zaman binbaşı tarla farelerinin nerede olduğunu da, bir daha ne zaman görüneceklerini de bilemeyecek."

"İster düş ürünü olalım ister olmayalım, ben yine de annemin kızıyım. Saat de beş. Eve gidip parti hazırlıklarına başlamalıyım."

"Hmm... Yolda benim için küçük bir şey yapar mısın?"

"Ne?"

"Biraz dikkat çekmeye çalış. Eve giderken binbaşının seninle ilgilenmek zorunda kalmasını sağla. Eve gidince de onu düşünmeye çalış; o da seni düşünür o zaman."

"Ne işe yarayacak peki bu?"

"Öyle olunca ben de rahatça gizil planım üzerinde çalışabilirim. Binbaşının bilinçaltının derinliklerine dalacağım Sofie. Ve bir dahaki görüşmemize kadar orada kalacağım."

ÇAĞIMIZ

...insan özgürlüğe mahkûmdur...

Çalar saat 23.55'i gösteriyordu. Hilde gözlerini tavana dikti. Çağrışımlarının serbestçe akmasını istiyordu. Bir düşünce zincirinin ortasında durup kaldıkça, her defasında neden düşünmeye devam etmediğini soruyordu kendine.

Bastırmak istediği bir şey mi vardı yoksa?

Bütün sansürü yok etmeyi başarsa, uyanıkken rüya görmeye başlayacaktı belki de. Bu düşünce biraz ürkütüyordu Hilde'yi.

Gevşeyip kendini aklından geçen düşünce ve görüntülere bırakmaya çalıştıkça, Binbaşının Kulübesi'nde, gölün kıyısında, ormanda bulunduğu duygusu daha da güçleniyordu.

Alberto ne kurnazlıklar düşünüyordu acaba şu anda? Her neyse... Elbette Alberto'nun ne düşündüğünü kendi babası düşünüyordu aslında. Acaba işin nereye varacağını biliyor muydu babası? Belki de dizginleri iyice gevşetip Alberto'nun kendisini bile şaşırtmasını istiyordu.

Klasörde okunacak pek fazla sayfa kalmamıştı artık. Acaba sonuna bir bakıverse? Yo hayır, dürüstçe olmazdı bu. Ama başka bir şey daha vardı. Son sayfada ne olacağının şimdiden kesinleşmiş olduğunu hiç sanmıyordu Hilde.

Tuhaf bir düşünce değil miydi bu? Klasör buradaydı işte, babası başka bir şey ekleyemezdi. Belki ancak Alberto bir değişiklik yapabilirdi —eğer bir sürpriz yapmayı başarırsa...

En azından Hilde'nin kendisi birkaç sürpriz hazırlayacaktı kesinlikle. Binbaşı Knag onu denetleyemezdi nasıl olsa.

Ama Hilde kendi üzerinde denetim sahibi miydi ki?

Bilinç neydi? Evrenin en büyük bulmacalarından biri değil mi? Ya bellek neydi? Görüp yaşadığımız her şeyi "hatırlamamızı" ne sağlıyordu? Bize hemen her gece masal gibi rüyalar gördürten hangi mekanizmaydı? Bunları düşünürken arada bir gözlerini kapadığı oluyordu Hilde'nin. Sonra yine açıp tavana bakıyordu. Sonunda unuttu açmayı.

Uyuyakaldı.

Öfkeli martı sesleri Hilde'yi uyandırdığında saat 6.66'yı gösteriyordu. Ne biçim saat bu böyle? Hilde yataktan fırladı, her zamanki gibi pencereye gidip koyu seyretti. Yaz kış hep böyle yapmaya alışmıştı.

Orada öyle dururken, sanki beyninin içinde bir boya kutusu patlamış gibi oldu. Gördüğü rüyayı hatırlamıştı birden. Normal bir rüyadan öte bir şeydi bu. Çok canlı renkleri, çok belirgin biçimleri vardı...

Babası Lübnan'dan dönmüştü rüyasında. Sofie'nin iskelede altın kolyeyi bulduğu rüyanın bir devamıydı gördükleri.

Tıpkı Sofie'nin rüyasındaki gibi Hilde de iskelenin kenarında oturmuştu. Sonra çok cılız bir sesin kendisine fısıldadığını duymuştu: "Ben Sofie." Hilde konuşmayı sürdüren sesin nereden geldiğini anlamak için sessizce oturmuştu yerinde. Böcek vızıltısı gibi çok hafif bir hışırtıydı duyduğu: "Kör ve sağırsın herhalde!" O anda babası üstünde Birleşmiş Milletler üniformasıyla bahçeye girmişti. "Hildeciğim!" diye seslendi. Hilde koşup boynuna sarıldı ve işte burada bitti rüya.

Hilde'nin aklına Arnulf Øverland'ın dizeleri geldi:

Bir gece harika bir rüyadan uyandım,
Bir ses benimle konuşur gibiydi,
Yeraltı ırmakları kadar uzaktan
Ve ayağa kalktım: Ne istiyorsun benden?

Az sonra Hilde'nin annesi geldi odaya.

"Günaydın! Uyanmışsın bile!"

"Bilmem ki..."

"Ben gidiyorum, yine dörde doğru gelirim..."

"Tamam."

"Güzel bir tatil günü geçir Hildeciğim."

"İyi günler anne."

Hilde annesinin kapıdan çıktığını duyunca tekrar yatağa uzanıp klasörü açtı.

"Binbaşının bilinçaltının derinliklerine dalacağım Sofie. Ve bir dahaki görüşmemize kadar orada kalacağım."

Evet, orada! Hilde devam etti okumaya. Sağ işaret parmağıyla şöyle bir yokladı. Gerçekten çok az kalmıştı bitmesine.

Sofie Binbaşının Kulübesi'nden çıktıktan sonra da gölün kıyısında birkaç Disney kahramanı gördü. Ama yaklaştıkça sanki dağılıp yok oluyorlardı. Kayığa vardığında artık hiçbiri kalmamıştı.

Kürek çekerken ve kayığı karşı kıyıdaki kamışların arasına yerleştirirken durmadan acayip yüz ifadeleri takınmaya, kollarını sağa sola sallamaya çalışmıştı. Alberto'nun kulübede rahat bırakılması için binbaşının dikkatini çekmesi gerekiyordu.

Ormanda yürürken keyifle hoplayıp sıçradı. Mekanik bebeklerin yürüyüşünü taklit etti. Binbaşının canı sıkılmasın diye şarkı bile söyledi.

Bir ara durup Alberto'nun nasıl bir planı olabileceğini düşündü. Sonra kendini böyle durmuş düşünürken yakaladı ve o kadar utandı ki hemen bir ağaca tırmandı.

Elinden geldiğince yükseğe tırmandı Sofie. Neredeyse en tepeye varmıştı. Ama sonra aşağı inmenin öyle kolay olmadığını fark etti. Biraz durup tekrar denemeliydi inmeyi. Ama öyle ağacın tepesinde yan gelip oturamazdı. Binbaşı çok geçmeden Sofie'den bıkardı yoksa, Alberto'yla ilgilenmeye başlar, onun neler yaptığına bakardı.

Sofie kollarını sallayarak iki kez horoz gibi öttü, sonra da Alp Dağları'nda yaşayanların tiz ve yüksek sesli şarkılarını söyledi. On beş yıllık yaşamında ilk kez yapıyordu bunu. Hiç de başarısız sayılmazdı hani!

Tekrar ağaçtan inmeyi denedi, ama olmuyordu işte. O sırada birden iri bir kaz çıktı ortaya, gelip Sofie'nin tutunduğu dala kondu. Onca Disney yaratığı gördükten sonra, kazın konuşmasına da şaşmadı Sofie.

"Benim adım Morten" dedi kaz. "Aslında evcilim ben. Ama bugün bir değişiklik yapıp yaban kazlarıyla birlikte Lübnan'dan geldim. Sanırım yardım almadan inemeyeceksin ağaçtan."

"Ama sen bana yardım edemezsin ki, çok küçüksün", diye yanıtladı Sofie.

"Sonuç çıkarmakta çok acele ediyorsun küçük hanım! Ben küçük değilim, sen çok büyüksün."

"Ne fark eder sanki?"

"Hem belki bilmek istersin. Senin yaşındaki bir köylü çocuğunu sırtıma alıp bütün İsveç'i gezdirdim ben. Adı Nils Holgersson'du."

"Benim yaşım on beş."

"Nils de on dört yaşındaydı. Taşırken bir yaştan bir şey çıkmaz."

"Nasıl kaldırabildin peki onu?"

"Bir tokat attım, bayıldı. Kendine geldiğinde parmak çocuk gibi ufacık olmuştu."

"Öyleyse bana da hafif bir tokat atsan iyi olur. Burada çok uzun zaman kalamam çünkü. Cumartesi günü felsefî bir bahçe partisi veriyorum."

"Bak bu çok ilginç. Öyleyse bu bir felsefe kitabı olmalı. Nils Holgersson'la İsveç'i gezerken Värmland'daki Mårbacka'da konaklamıştık. Nils orada yaşlı bir kadına rastladı. Kadın uzun zamandır İsveç'le ilgili, okul çocuklarının hoşuna gidecek bir kitap yazmak istiyormuş. 'Öğretici olmalı, tüm doğruları söylemeli bu kitap' diyordu hep. Nils'in başından geçenleri dinleyince, bununla ilgili bir kitap yazmaya karar verdi. Yani Nils'in benim sırtımda uçarken gördüklerini..."

"Çok ilginç!"

"Aslını istersen biraz da ironik bir şeydi. Çünkü biz zaten kitabın içindeydik."

Sofie birden yanağına inen bir darbe hissetti. Hemen ardından da küçücük oluverdi. Ağaç bir orman gibiydi şimdi, kaz da at kadar.

"Haydi gel bakalım" dedi kaz.

Sofie dalın üstünde yürüyüp kazın sırtına tırmandı. Hayvanın tüyleri yumuşacıktı aslında, ama Sofie bu kadar küçük olunca, artık gıdıklamaktan çok batıyorlardı.

Sofie sırtına oturur oturmaz havalandı kaz. Ağaçların üstünden uçtular. Sofie göle, Binbaşının Kulübesi'ne baktı. Alberto orada oturmuş karmaşık planlar kuruyordu şu anda.

"Manzara turu bu kadar" dedi kaz ve kanatlarını hızla çırptı.

Sofie'nin az önce tırmanmış olduğu ağacın dibine doğru inişe geçti sonra. Yere konunca Sofie kazın sırtından aşağı yuvarlandı, birkaç kez dönüp durduktan sonra durdu. Şaşkınlık içinde, yine normal büyüklüğüne dönmüş olduğunu fark etti.

Kaz paytak paytak yürüyerek iki tur attı Sofie'nin etrafında.

"Çok teşekkür ederim yardımına" dedi Sofie.

"Önemli değil. Bunun bir felsefe kitabı olduğunu söylememiş miydin?"

"Hayır, sen söyledin bunu."

"Olsun, aynı şey. Bana kalsa, seve seve bütün felsefe tarihinde uçururdum seni, Nils Holgersson'a İsveç'i gezdirdiğim gibi. Miletos ve Atina'yı, Kudüs ve İskenderiye'yi, Roma ve Floransa'yı, Londra ve Paris'i, Jena ve Heidelberg'i, Berlin ve Kopenhag'ı görürdük..."

"Sağol, bu kadarı yeter."

"Ama ironik bir kaz için bile böyle yüzyılları aşarak uçmak büyük bir iş olurdu. İsveç'in kentlerini, köylerini filan aşmak çok daha kolay."

Bunu söylerken kanat çırparak koşmaya başladı kaz. Sonunda havalandı ve uçarak uzaklaştı.

Sofie bitkin düşmüştü. Ama mağarasına girerken, gerçekleştirdiği şaşırtma manevralarından Alberto'nun memnun olacağını düşündü. Son bir saat boyunca binbaşı, Alberto'yu pek düşünememişti herhalde. Tabii eğer çok ciddi bir kişilik bölünmesi yaşamıyorsa...

Annesi işten geldiğinde Sofie eve daha yeni girmişti. Böylece evcil bir kazın kendisini ağaçtan kurtardığını anlatmaktan kurtuldu.

Yemekten sonra parti hazırlıklarına başladılar. Çatı katından boyu neredeyse dört metreyi bulan bir masa üstünü bahçeye indirdiler. Sonra

tekrar yukarı çıkıp masanın bacaklarını aldılar.

Sofrayı meyve ağaçlarının altına kuracaklardı. Koca masa en son Sofie'nin anne babasının onuncu evlilik yıldönümünde kullanılmıştı. O sırada Sofie sekiz yaşındaydı henüz, ama bu büyük partiyi çok iyi hatırlıyordu. Ne kadar dost ve tanıdık varsa gelmiş, bahçe tıklım tıklım dolmuştu.

Hava raporu mükemmeldi doğrusu. Sofie'nin doğum gününden önceki fırtınadan beri tek bir damla bile düşmemişti. Masayı kurma ve süslemeyi cumartesi gününe bırakacaklardı. Sofie'nin annesi masanın bahçeye inmiş olmasından yeterince memnundu zaten.

Akşam iki farklı hamur hazırlayıp ekmek ve çörek pişirdiler. Yemekte kızarmış tavuk ve salata olacaktı. Ve tabii gazoz. Sofie sınıfından bazı delikanlıların bira getirmesinden çekiniyordu. Korktuğu bir şey varsa, o da birilerinin kafayı çekip taşkınlık yapmasıydı.

Sofie tam yatmaya giderken, annesi bir kez daha Alberto'nun partiye gelip gelmeyeceğini sordu.

"Geliyor tabii. Hattâ felsefî bir gösteri yapmaya söz verdi."

"Felsefî gösteri mi? O da ne öyle?"

"Eh işte... Eğer bir sihirbaz olsaydı, bir sihirbazlık numarası yapardı. Siyah bir silindir şapkadan beyaz bir tavşan çıkarırdı mesela..."

"Yine mi şu şapka!"

"...ama filozof olduğu için felsefî bir gösteri yapacak. Ne de olsa felsefî bir parti bu. "

"Seni geveze!"

"Sen nasıl bir katkıda bulunacağını düşündün mi hiç?"

"Elbette Sofie. Ben de bir şeyler yapacağım tabii..."

"Bir konuşma mı mesela?"

"Yo hayır, söylemem. İyi uykular."

Ertesi sabah erkenden annesi uyandırdı Sofie'yi, "iyi günler" dilemek istemişti kızına. Bir de parti için şehirden alınması gereken şeylerin listesini verdi.

Annesi evden çıktıktan hemen sonra telefon çaldı. Alberto'ydu arayan, Sofie'nin ne zaman evde yalnız olduğunu çok iyi biliyordu anlaşılan.

"Gizli planın ne âlemde?"

"Hşşt! Sakın söz etme bundan. Bu konuyu düşünmesi için en ufak bir fırsat bulamamalı."

"Sanırım dün ilgisini bambaşka şeylere çekmeyi başardım."

"Çok iyi."

"Ya felsefe ne olacak?"

"Onun için arıyorum zaten. Artık kendi yüzyılımıza geldik. Bundan sonrasını kendin halletmelisin. Gerekli temele sahipsin artık. Ama yine de çağımız hakkında kısaca konuşmak için buluşmalıyız."

"Şehre inmem gerek..."

"Bu çok iyi işte. Dedim ya, çağımızdan bahsedeceğiz."

"Eee?"

"Ele aldığımız dönemle başbaşa olmak daha iyi."

"Senin oraya gelmeyeyim mi?"

"Sakın gelme! Burası berbat bir halde. Her tarafta gizli mikrofon arayıp duruyorum. "

"Deme..."

"Pazar meydanının hemen yukarısında yeni bir yer açılmış, adı "Cafe Pierre". Biliyor musun?"

"Tabii biliyorum. Ne zaman geleyim?"

"On ikide."

"On ikide Cafe Pierre'de."

"Şimdilik başka bir şey konuşmayalım."

"Hoşça kal."

On ikiyi birkaç dakika geçe Sofie, Cafe Pierre'in kapısından girdi. Yuvarlak masaların etrafına konmuş siyah sandalyeleri, ucunda belli bir miktar içki dökmeye yarayan küçük mekanizmalarıyla başaşağı asılmış vermut şişeleri, baget ve salata kâseleriyle yeni tip cafe'lerden biriydi bu.

Pek büyük bir yer değildi burası. Alberto'nun henüz gelmediğini çabucak fark etti Sofie. Neredeyse bütün masalar doluydu, ama hiçbir yüz

Alberto'nunki değildi.

Böyle yerlere yalnız gelmeye alışık değildi Sofie. Acaba çıkıp daha sonra tekrar mı baksam, diye düşündü.

Mermer bar tezgâhına gidip limonlu bir çay istedi. Sonra çay fincanını alıp boş bir masaya geçti. Kapıya bakmaya başladı. Gelen giden çoktu, ama Alberto bir türlü görünmüyordu.

Hiç değilse bir gazete olsaydı yanında!

Sonunda etrafına bakmaya başladı. Birkaç kez bakışlarına karşılık verildi ve bir an için kendini genç bir kadın gibi hissetti Sofie. Gerçi henüz on beşindeydi ama on yedi yaşında gösteriyordu hemen hemen —ya da en azından on altı buçuk yaşında.

Acaba cafe'deki insanlar kendileri hakkında ne düşünüyorlardı? Sofie'nin gözünde zaten ortalıkta bulunan ve sırf değişiklik olsun diye gelip buraya oturmuş kişilerdi bunlar. Heyecanlı hareketlerle konuşup duruyorlardı, ama önemli bir şeyden bahseder gibi bir halleri de yoktu.

Sofie boş "gevezeliklerin" kitleye özgü tipik bir davranış olduğunu söyleyen Kierkegaard'ı hatırladı. Bütün şu insanlar estetik aşamada mı yaşıyordu acaba? Yoksa onları varoluşsal anlamda ilgilendiren bir şey de var mıydı?

Alberto ilk mektuplarından birinde çocuklarla filozofların birbirine benzediğini yazmıştı. Bir kez daha, yetişkin olmaktan korkup korkmadığını sordu Sofie kendine. O da evrenin siyah silindir şapkasından çekip çıkarılan beyaz tavşanın tüylerinin dibine doğru sürünecek miydi?

Bunları düşünürken bir yandan da kapıya bakıp duruyordu. Sonunda Alberto ağır adımlarla girdi kapıdan. Yazın ortasında hâlâ siyah beresi başındaydı. Bir de pek uzun olmayan, gri, balıksırtı desenli bir ceket giymişti. Sofie'yi hemen fark edip yanına geldi. Alberto'yla böyle herkesin ortasında ilk kez buluştuğunu düşündü Sofie.

"Saat on ikiyi çeyrek geçiyor farkındaysan!"

"Buna 'akademik çeyrek' denir. Genç hanımı yemeğe davet edebilir miyim acaba?"

Oturup Sofie'ye bakmaya başladı. Sofie omuz silkti.

"Fark etmez. Bir sandviç olabilir."

Alberto tezgâha gitti. Az sonra geri döndüğünde elinde bir fincan kahveyle peynirli ve jambonlu iki koca baget vardı.

"Pahalı mıydı?"

"Önemsiz, Sofie."

"Bu kadar gecikmenin bir açıklaması vardır umarım."

"Hayır yok. Çünkü bilerek geç geldim. Nedenini de birazdan söyleyeceğim."

Büyük bir iştahla bagetini birkaç kez ısırdıktan sonra tekrar konuştu Alberto:

"Şimdi kendi yüzyılımızdan bahsedeceğiz."

"Önemli bir felsefî gelişme oldu mu bu yüzyılda?"

"Hem de nasıl! Türlü çeşitli eğilimlerle dolu 20. yüzyıl. Önce biraz Varoluşçuluktan söz edeceğim. Bu kavram insanın varoluşsal durumundan yola çıkan birçok felsefî akımı kapsamaktadır. 20. yüzyıl varoluş felsefesi de diyebiliriz buna. Varoluşçu filozofların çoğu —ya da diğer adıyla egzistansiyalistler— Kierkegaard'a, bazıları da Hegel ve Marx'a bağlanır."

"Demek öyle."

"20. yüzyılda önem kazanan diğer bir filozof da *Friedrich Nietzsche*'dir. 1844 ile 1900 arasında yaşayan Nietzsche de Hegel felsefesine ve bu felsefeden çıkıp gelişen 'Tarihselciliğe' tepki göstermişti. Hegel ve izleyicilerinin tarihe ilgisini çok cılız buluyor, bunun karşısına yaşamın kendisini çıkarıyordu. 'Tüm değerleri yeniden değerlendirme' yolunda yaptığı çağrıdan çok söz edilir. Özellikle 'köle ahlakı' olarak nitelediği Hıristiyan ahlakına karşı çıkıyordu.

Böylece güçlülerin yaşamının gelişmesi zayıflar tarafından engellenmemiş olacaktı. Nietzsche'ye göre Hıristiyanlık ve felsefî gelenek dünyadan kopmuştu, 'göklere' ya da 'fikirler dünyasına' yönelmişti. 'Asıl dünya' sayılıyordu bunlar, oysa görünüşten başka bir şey değillerdi. 'Bu dünyaya sadık kalın' diyordu Nietzsche, 'dünya ötesine ait umutlar dağıtanlara kanmayın!'"

"Hmm..."

"Hem Kierkegaard hem de Nietzsche'den etkilenmiş bir düşünür de Alman varoluş filozofu *Martin Heidegger*'di. Ama onu atlayıp başka bir

varoluşçuyu, Fransız filozof *Jean-Paul Sartre*'i ele alacağız. 1905 ile 1980 arasında yaşadı Sartre ve en azından geniş kitleler söz konusu olduğunda varoluşçuların kesinlikle en etkilisiydi. Felsefesini 1940'lı yıllarda, hemen savaş sonrasında geliştirdi. Daha sonra da Fransa'daki Marksist harekete katıldı ama hiçbir partide yer almadı."

"Bu yüzden mi bir Fransız cafe'sinde buluştuk?"

"En azından bir rastlantıdan ibaret olmadığı doğru. Hem zaten Sartre da cafe'lere gitmeyi çok severdi. Hayat arkadaşı *Simone de Beauvoir*'la da böyle bir yerde tanıştı. O da varoluşçu bir filozoftu."

"Nihayet kadın bir filozof!"

"Evet."

"İnsanlığın sonunda uygarlaşmaya başlamasına sevindim doğrusu."

"Ama bizim çağımız kaygılarla dolu bir çağ aynı zamanda."

"Varoluşçuluğu anlatacaktın."

"Sartre 'Varoluşçuluk Hümanizmdir.' demişti. Yani Varoluşçuluğun sadece insanı hareket noktası aldığını söylemek istiyordu. Şunu da ekleyebiliriz: Sartre'ın Hümanizmi insanın durumunu Rönesans Hümanizminden daha farklı ve daha karanlık görmektedir."

"Neden peki?"

"Kierkegaard ve 20. yüzyılın bazı varoluşçu filozofları Hıristiyandı. Buna karşılık Sartre Ateist Varoluşçuluk diyebileceğimiz bir yaklaşımı savunuyordu. Sartre'ın felsefesi bir bakıma 'Tanrı öldükten sonra' insanın durumunun acımasız bir analizidir. Bu ünlü 'Tanrı öldü.' sözünü Nietzsche söylemişti."

"Devam et!"

"Sartre'ın felsefesinde asıl önemli kavram, Kierkegaard'da da olduğu gibi, varoluştur. Bu bağlamda varoluş, basitçe ortada var olmak değildir. Bitkilerle hayvanlar da ortadadır, onlar da vardır, ama var olmanın ne anlama geldiği sorusuyla ilgilenmek zorunda değillerdir. Varoluşunun bilincinde olan tek canlı insandır. Sartre'ın deyişiyle, fiziksel nesneler sadece 'kendinde' vardır, insan ise 'kendi için' var olur. Yani insan olmak bir nesne olmaktan farklıdır."

"Bence de öyle."

"Sartre ayrıca, insan varoluşunun, bu varoluşun her türlü anlamından önce geldiğini öne sürer. Yani var olmam, ne olduğumdan önce gelir. Bunu ifade etmek için 'Varoluş özden önce gelir' demiştir Sartre."

"Bu biraz karışık görünüyor."

"'Öz' dediğimiz, bir şeyin gerçekten ne olduğudur, yani onun 'doğa'sıdır. Ama Sartre'a göre insanın böyle bir doğası yoktur. İnsan doğasını kendi yaratmak zorundadır. Kendi doğasını, kendi özünü yaratmalıdır, çünkü bunlar ona önceden verilmiş değildir. "

"Ne demek istediğini anlıyorum galiba."

"Tüm felsefe tarihi boyunca filozoflar insanın ya da insan doğasının ne olduğu sorusunu yanıtlamaya çalıştı. Oysa Sartre'a göre insan böyle dönüp dayanak yapacağı kalıcı bir 'doğa'ya sahip değildir. Dolayısıyla çok genel bir şekilde hayatın anlamını sormak da anlamsızdır. Anlayacağın, doğaçlama yapmaya mahkûmuz. Bir senaryosu, hazırlandığı bir rolü ve ne yapacağını fısıldayan bir suflörü olmadan sahneye çıkarılmış tiyatro oyuncuları gibiyiz. Nasıl yaşayacağımıza kendimiz karar vermek zorundayız."

"Doğru bir bakıma. Kutsal Kitap'ta —ya da herhangi bir felsefe ders kitabında— yazılı olsaydı nasıl yaşayacağımız, her şey çok kolay olurdu."

"Tamam, konuyu kavradın. Ama eğer insan var olduğunu ve günün birinde öleceğini ve en önemlisi de, bütün bunların bir anlam taşımadığını fark ediyorsa, o zaman kaygı duymaya başlayacaktır Sartre'a göre. Belki hatırlarsın, kaygı kavramı Kierkegaard insanın belli bir varoluşsal durumunu betimlerken de çok önemliydi."

"Evet."

"Sartre ayrıca insanın anlamsız bir dünyada kendini *yabancı* hissedeceğini de söyler. İnsanın 'yabancılaşma'sından söz ederken, Hegel ve Marx'ta da merkezî öneme sahip bir düşünceyi devralmaktadır. Dünyada bir yabancı olma duygusunun umutsuzluk, cansıkıntısı, tiksinti ve saçmalık hislerine yol açtığı görüşündedir."

"Zaten 'depresyona girme' ya da hiçbir şeyi beğenememe, bugünlerde de çok yaygın."

"Evet, Sartre'ın anlattığı 20. yüzyılın kentli insanlarıdır. Hatırlarsan, Rönesans hümanistleri insanın özgürlük ve bağımsızlığına işaret ederken, bunu neredeyse bir zafer saymışlardı. Oysa Sartre insan özgürlüğünü bir lanet gibi görüyor ve bizzat böyle yaşıyordu. 'İnsan özgürlüğe mahkûmdur' diye yazmıştı. Mahkûmdur, çünkü kendi kendini yaratmış değildir ama yine de özgürdür. Çünkü bir kez dünyaya atıldıktan sonra, yaptığı her şeyden sorumludur."

"Bizi özgür bireyler olarak yaratmasını kimseden istemedik ki..."

"İşte Sartre da tam bununla ilgileniyordu. Ama özgür bireyleriz işte! Ve özgürlüğümüz bizi hayatımız boyunca kararlar vermek zorunda bırakıyor. Bize yön gösterecek mutlak değerler ya da normlar yok. Onun için neye karar verdiğimiz, neyi seçtiğimiz çok önemli. Sartre insanın yaptığı işten dolayı sorumlu olduğunu ve bunu hiçbir zaman reddedemeyeceğini vurgular. Sorumluluğu üstümüzden atıp işe gitmek 'zorundaydık' ya da burjuva toplumuna özgü belli beklentilere uymak 'zorundaydık' gibi bahaneler ileri süremeyiz. Bu şekilde kimliksiz kitlelere karışan biri hiçbir özelliği olmayan bir kitle insanı olur çıkar. Kendinden kaçmış, hayatını bir yalan haline getirmiş demektir. Ama insan özgürlüğü bize bir şeyler yapmayı, kendimizi gerçekleştirip 'özgün' ya da gerçek bir varoluş sürdürmeyi buyurur."

"Anlıyorum."

"Ahlakî kararlarımız için de aynı şey geçerli tabii. Davranışlarımızdan ne insan doğası, ne insanın zayıflığı ne de başka bir şey sorumlu olabilir. Bazen yaşını başını almış kişiler bile olmadık davranışlarda bulunup suçu 'içimizdeki şeytan'a atarlar. Oysa böyle bir 'şeytan' yoktur içimizde. Kendi davranışımızın sorumluluğundan kaçmak için uydururuz bunu."

"Suçlamanın da bir sınırı olmalı!"

"Gerçi Sartre yaşamın kendi kendine bir anlam taşımadığını öne sürer, ama bunun böyle olmasından hoşnut olduğu söylenemez. Yani nihilist değildir."

"O ne demek?"

"Hiçbir şeyin anlam taşımadığını ve insanın her istediğini yapabileceğini savunan bir görüştür Nihilizm. Sartre ise yaşamın bir anlamı

olması gerektiğine inanır. Bu bir buyruktur onun için. Ama bu anlamı kendi yaşamımızda kendimiz oluşturmak zorundayız. Var olmak demek, kendi varoluşunu yaratmak demektir."

"Bunu biraz daha açamaz mısın?"

"Sartre, bilincin herhangi bir şey algılamadan önce bir hiç olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Çünkü bilinç her zaman bir şeyin bilincidir. Bu şeyin ne olduğu da çevremiz kadar kendimize de bağlıdır. Neyi algıladığımızı biraz da biz belirleriz, çünkü bizim için neyin önemli olduğunu seçeriz."

"Bir örnek versen..."

"İki insan aynı ortamda bulunur, ama deneyimleri çok farklıdır. Çünkü çevremizi algılarken kendi görüşümüzü ya da ilgi ve çıkarlarımızı da devreye sokarız. Örneğin hamile bir kadın her tarafta başka hamile kadınlara rastladığı duygusuna sahip olabilir. Tabii daha önce de oradaydı bu kadınlar, ama şimdi söz konusu hamile kadın için hamilelik yeni bir anlam kazandı. Hastalar da her tarafta cankurtaran görüyor olabilir..."

"Anlıyorum."

"Kendi varoluşumuz bir odadaki eşyaları algılama tarzımızı da belirleyebilir. Benim için önemi olmayan bir şeyi görmem bile. İşte şimdi az önce neden geç geldiğimi de açıklayabilirim belki."

"Bilerek geciktiğini söylemiştin..."

"Buraya geldikten sonra neler gördüğünü anlatır mısın bana?"

"İlk önce senin burada olmadığını gördüm."

"İlk önce hiç olmayan bir şeyi görmen tuhaf değil mi?"

"Belki, ama seninle buluşacaktım ne de olsa."

"Sartre da böyle bir cafe örneğinden yararlanarak bizim için önemsiz olan şeyleri nasıl 'yok ettiğimizi' açıklamaya çalışır."

"Sırf bunu göstermek için mi geç geldin yani?"

"Evet, Sartre'ın felsefesindeki bu önemli noktayı kavramanı istedim. Bir tür ödev sayabilirsin bunu."

"Hadi canım sen de!"

"Eğer âşıksan ve sevdiğin kişiden telefon bekliyorsan, belki bütün akşam boyunca onun aramadığını işitirsin. Her an farkına vardığın şey

telefonun çalmadığıdır. Onu istasyonda karşılayacaksan ve perondaki yığınla insan arasında bir türlü göremiyorsan, o zaman bütün o insanları da görmezsin bile. Senin için hiçbir önem taşımazlar, sadece rahatsız ederler. Hattâ çirkin ve tiksindirici bulabilirsin onları. Öyle her tarafı kaplarlar boşuna. Tek bildiğin, onun ortalıkta görünmediğidir."

"Anlıyorum."

"Simone de Beauvoir varoluşçu bir cinsiyet analizi geliştirmeyi denemiştir. Sartre insanın mutlak bir doğaya sahip olmadığını vurgulamıştı ya... Ne olduğumuzu kendimiz belirliyoruz demişti."

"Evet?"

"Bu cinsiyetle ilgili olarak da geçerlidir. Simone de Beauvoir mutlak bir 'kadınlık' ya da 'erkeklik' doğası olmadığını gösterdi. Oysa hep böyle olduğu kabul edilmiştir. Örneğin erkek doğasında 'aşkınlık eğilimi', yani sınırları zorlayıp aşmaya bir yatkınlık olduğu söylenir. Bu yüzden de kendi yuvasının dışında bir anlam ve hedef aramalıdır. Kadının ise tam tersi bir yönelim içinde yaşadığı düşünülür. Kadın 'içkin'dir, yani hep zaten bulunduğu yerde olmak ister. Ailesiyle, doğayla ve kendi yakınındaki şeylerle ilgilenmeyi ister. Günümüzde de kadının erkeğe kıyasla daha 'yumuşak değerlere' sahip çıktığı söylenmektedir."

"Simone de Beauvoir böyle mi düşünüyordu gerçekten?"

"Yo hayır, bak bu kez dikkatli dinlememişsin sözlerimi. Simone de Beauvoir böyle bir kadın ya da erkek doğası *olmadığını* söylüyordu. Tersine, hem kadınların hem de erkeklerin böyle kök salmış önyargılar ya da ideallerden mutlaka sıyrılması gerektiği fikrindeydi."

"Bak o zaman ben de bütün kalbimle katılıyorum ona."

"En önemli kitabı 1949'da yayımlanan 'Öteki Cins'ti."

"Ne kastediyordu bununla?"

"Kadını. Kadın ancak bizim kültürümüz tarafından 'öteki cins' haline getirilmişti Beauvoir'a göre. Bu kültürde sadece erkek, özne olarak ortaya çıkabiliyordu. Kadın ise erkeğin nesnesi yapılmıştı. Böylece kendi yaşamına yönelik sorumluluğu da elinden çekip alınmıştı."

"Öyle mi?"

"Kadın bu sorumluluğu yeniden ele geçirmeli, diyordu Simone de Beauvoir. Kendini geri kazanmalı, kimliğini erkeğin kimliğine bağımlı kılmaktan vazgeçmeli. Çünkü kadını baskı altında tutan yalnızca erkek değildir, yaşamının sorumluluğunu ele almayan kadın kendi kendine de baskı uygular."

"Kendi karar verdiğimiz kadar mı özgür ve bağımsızız?"

"Aynen. Varoluşçuluk 1940'lardan başlayarak Avrupa edebiyatını, özellikle tiyatroyu derinden etkilemiştir. Sartre'ın kendisi de romanlar ve oyunlar yazdı. Diğer önemli varoluşçu yazarlar Fransız *Albert Camus*, İrlandalı *Samuel Beckett*, Romen *Eugene İonesco* ve Polonyalı *Witold Gombrowicz*'tir. Hem bunların hem de başka birçok yazarın tipik bir özelliği, *saçma*'yı dile getirmeleridir. 'Saçma tiyatro' diye bir şey duydun herhalde."

"Evet."

"Peki 'saçma' ne demek?"

"Bir şeyin anlamsız ya da akıl dışı olması demek değil mi?"

"Aynen. 'Saçma tiyatro' gerçekçi tiyatronun karşıtı olarak ortaya çıktı. Sahnede varoluşun anlamsızlığını sergilemek amacındaydı. Böylece izleyicilerin yalnız oyunu seyretmekle kalmayıp tepki göstereceği umuluyordu. Yani amaç anlamsızlığı yüceltmek filan değildi. Saçmayı — örneğin sıradan gündelik olaylardaki saçmayı— gözler önüne sermek, izleyiciyi daha gerçek ve özgün bir varoluş üzerinde düşünmeye zorlayacaktı."

"Devam et!"

"'Saçma tiyatro'da çoğu zaman çok sıradan durumlar ele alınır. Buna 'aşırı gerçekçilik' de denir. İnsan olduğu gibi resmedilir. Ama çok normal bir sabah vakti çok normal bir evin banyosunda olup bitenler olduğu gibi tiyatro sahnesine aktarılınca —işte o zaman seyirci başlar gülmeye. Bu gülüşü sahnede bütün çıplaklığıyla sergilenen şeyde kendisini görmesine karşı bir savunma olarak anlayabiliriz."

"Evet anlıyorum."

"Ama 'saçma tiyatro' gerçeküstü özellikler de taşıyabilir. İnsanlar sık sık rüyalardaki gibi en olmayacak durumlara düşer sahnede. Eğer bunu hiç

şaşırmadan kabullenirlerse, hiçbir tepki göstermezlerse, izleyiciler şaşırıp tepki gösterecektir. Aynı şeye *Charlie Chaplin'*in sessiz filmlerinde de rastlarız. Bu filmleri komik yapan, Chaplin'in yaşadığı pek çok saçma durum karşısında şaşkınlığa düşmemesidir. Böylelikle izleyici gördüklerinden daha gerçek, daha doğru şeyleri kendisi bulmaya zorlanır."

"Bazen tepki göstermeden neleri kabulleniyor insanlar!"

"Bazen *'buradan gitmeliyim*!' diye düşünmek önemli olabilir gerçekten —nereye gideceğimizi henüz bilmesek bile."

"Eğer ev yanıyorsa kalacak bir yer var mı, diye sormadan hemen kaçmak lazım."

"Tabii ya! Bir fincan çay daha ister misin? Ya da kola?"

"Peki, olur. Ama geç geldiğin için hâlâ gıcık olmaktayım."

"Ne yapalım idare edeceğiz artık."

Az sonra Alberto bir kahve ve bir kolayla masaya dönmüştü yine. Bu arada Sofie de cafe'de oturmaktan hoşlandığını fark etmişti. Diğer masalardaki konuşmaları da artık o kadar boş bulmuyordu.

Alberto kola şişesini "tak!" diye bıraktı masaya. Birkaç kişi dönüp baktı.

"Böylece yolun sonuna geldik Sofie," dedi.

"Sartre ve Varoluşçulukla birlikte bitiyor mu felsefe?"

"Hayır. Böyle bir şey söylersek abartmış oluruz. Varoluşçu felsefe tüm dünyada insanlar için çok önemli bir şeydi. Köklerinin Kierkegaard'a, hattâ Sokrates'e uzandığını gördük. Ama geçmişteki diğer felsefî akımlar da 20. yüzyılda yeni bir canlanma ve gelişme yaşadı."

"Birkaç örnek verir misin?"

"Örneğin Yeni Thomasçılık Aquino'lu Thomas geleneğinin düşüncelerini yeniden ele alır. *Analitik* felsefe ya da *Mantıksal Empirizm* denilen eğilim ise Hume, Britanya Empirizmi ve Aristoteles mantığından ilham almaktadır. Ve tabii çeşitli kollarıyla Yeni Marksçılık da 20. yüzyıla damgasını vurmuştur. Yeni Darwincilikten zaten söz etmiştik. Aynca psikoanalizin önemini de vurgulamıştım."

"Anladım."

"Sözünü etmemiz gereken son bir akım da, kökleri yine çok eskilere dayanan *Materyalizmdir.* Modern bilim birçok bakımdan Sokrates öncesi

filozofların çabalarını hatırlatır. Örneğin hâlâ bütün maddenin yapıtaşı olan bölünemez 'temel parçacıklar' aranıp duruyor. Ama diğer yandan 'madde'nin aslında ne olduğunu da kimse tam olarak açıklayamıyor. Modern doğa bilimleri —örneğin atom fiziği ya da biyokimya— öyle etkileyici ki, birçok insanın dünya görüşü haline gelmiş durumda."

"Yani eskiyle yeni yanyana desene."

"Böyle de diyebilirsin. Çünkü bu kursa başlarken sorduğumuz sorular hâlâ yanıtlanabilmiş değil. Sartre varoluşsal soruların her zaman geçerli olacak şekilde yanıtlanmayacağını söylerken önemli bir ipucu yakalamıştı. Felsefî bir soru tanımı gereği her kuşağın, hattâ her kişinin kendine yeniden sorması gereken bir sorudur."

"Bu pek de hoş bir düşünceye benzemiyor."

"Emin değilim, bu noktada farklı düşünüyoruz belki de. Yaşadığımızı da ancak bu tür sorular sorduğumuz zaman fark etmiyor muyuz aslında? İnsanlar 'küçük' soruların yanıtlarını hep 'büyük' sorularla meşgulken bulmuyor mu? Bilim, araştırma ve teknik bir zamanlar felsefî düşünümden çıkıp gelişti. İnsanı sonunda aya kadar götüren şey, onun varoluşu merak etmesi değil miydi?"

"Bak bu doğru."

"Astronot *Armstrong* aya ayak bastığında 'Bir insan için küçük bir adım, ama insanlık için büyük bir sıçrama.' demişti. Böylece aya ilk adımı atarken hissettiklerini kendinden önce yaşamış olanlar da dahil bütün insanlarla paylaşmış oldu. Bunu yapabilmiş olması sadece kendisine ve çağdaşlarına ait bir başarı değildi."

"Değildi tabii."

"Ama bizim çağımız aynı zamanda birçok yeni sorunla da karşı karşıya kalmıştır. Her şeyden önce çevre sorunlarıyla. Bu yüzden de 20. yüzyılın önemli bir felsefî akımı da *Eko-felsefe* yani çevre felsefesidir. Birçok Batılı çevre filozofuna göre bütün uygarlığımız yanlış bir yoldadır. Gezegenimizin kaldıramayacağı bir gidiştir bu. Söz konusu filozoflar konuyu sadece çevrenin kirlenmesi ve bozulmasıyla sınırlı görmemiş, daha derinden ele almaya çalışmışlardır. Batı düşünüşünün bütününde yanlış bir şeyler olduğunu öne sürerler."

"Sanırım haklılar."

"Çevre filozoflarının tartışmaya açtığı konulardan biri de ilerleme düşüncesidir. İnsanı doğanın 'en üstüne' yerleştiren, doğanın efendisi sayan bir anlayışa dayanır bu düşünce. İşte böyle bir anlayış bütün canlı gezegen için hayatî bir tehlike yaratabilmektedir."

"Daha düşünürken sinirlenmeye başlıyorum."

"Bu anlayışı eleştiren çevre filozofları başka kültürlere ait düşüncelerden de yararlandı. Örneğin Hint kültüründen. Ayrıca 'doğa halkları' denilen toplumları ya da Kızılderililer gibi bir bölgenin 'ilk topluluklarını' inceleyerek, bizim çoktan yitirmiş olduğumuz bir şeyleri bulmaya çalıştılar."

"Anlıyorum."

"Bilim çevrelerinde buna benzer görüşler dile getirildi. Kimileri bilimsel düşünüş tarzımızın yakında tümüyle bir paradigma değişimi geçireceğini öne sürdü. Birçok alanda bunun verimli sonuçları görüldü bile. Bütünsel düşünmeye ağırlık tanıyan ve yeni bir yaşam tarzı oluşturmak isteyen 'alternatif hareketler'in pek çok örneğini gördük."

"Bu iyi işte."

"Diğer yandan, insanların yaptığı işler arasında çöp değerinde olanlarla mücevher değerinde olanları daima ayırt etmemiz gerekir. Yeni bir döneme, bir 'New Age'e yaklaştığımızı söyleyenler de çıkmıştır. Ama yeni olan her şey mutlaka iyi olmadığı gibi, eski şeylerin hepsini fırlatıp atmak da gerekmez. Zaten bu felsefe kursunu da bu yüzden yaptık. Artık düşünüşümüzün tarihsel bağlamını tanıyorsun."

"İlgilendiğin için çok teşekkür ederim."

"Sanırım New Age bayrağı altında ortaya atılan her şeyin bir gösterişten ibaret olduğunu sen de saptayacaksın. Çünkü son yıllarda 'yeni dindarlık', 'yeni gizli bilimler' ya da 'modern batıl inanç' dediğimiz şeyler bile epeyce etkili oldu Batı dünyasında. Büyük bir ticaret halini aldı bu işler. Hıristiyanlığın önemi azaldıkça dünya görüşü pazarına sunulan mallar da mantar gibi çoğaldı."

"Birkaç örnek verebilir misin?"

"Öyle uzun bir liste ki bu başlamaya cesaret edemiyorum. Hem zaten insanın kendi dönemini betimlemesi o kadar kolay değil. İstersen gel bunun yerine şehirde bir gezinti yapalım. Sana bir şey göstermek istiyorum."

Sofie omuz silkti.

"Fazla vaktim yok. Yarınki partiyi unutmamışsındır umarım."

"Elbette unutmadım. Çünkü mucize orada gerçekleşecek. Önce Hilde'nin felsefe kursunu tamamlamalıyız. Binbaşı ondan sonrasını düşünmüş değil. Bu yüzden de gücünün bir kısmını yitirmiş oluyor."

Artık boşalmış bulunan kola şişesini kaldırıp yine "tak" diye masaya indirdi Alberto.

Sokağa çıktılar. İnsanlar telaş içinde büyük bir sürüdeki karıncalar gibi koşuşuyordu. Alberto'nun ne göstereceğini merak etmişti Sofie.

Az sonra elektronik cihazlar satan büyük bir mağazaya geldiler. Televizyon, video ve uydu antenlerinden cep telefonu, bilgisayar ve faks cihazlarına kadar her şey vardı burada.

Alberto büyük vitrini gösterip konuştu:

"İşte 20. yüzyıl Sofie. Rönesans'tan beri bir tür patlama içinde dünya. Büyük keşiflerle birlikte Avrupalılar artık bütün dünyayı geziyor. Ve bugün ters patlama diyebileceğimiz bir şey olmakta."

"Ne kastediyorsun?"

"Bütün dünyanın tek bir iletişim ağıyla sarılmakta olduğunu. Oysa yakın zamana kadar dünyayı tanımak ya da başka düşünürlerle görüşmek isteyen bir filozof ata ya da at arabasına binmek zorundaydı. Ama bugün dünyanın neresinde olursak olalım her türlü gelişmeyi bilgisayar ekranında izleyebiliyoruz."

"Harika bir şey bu, ama biraz da korkutucu."

"Mesele şu: Tarihin sonu mu yaklaşıyor yoksa yepyeni bir çağın eşiğinde miyiz? Artık bir kentin ya da tek bir devletin yurttaşı olmaktan çıktık. Gezegensel bir uygarlıkta yaşıyoruz."

"Doğru."

"Son otuz-kırk yıldaki teknik gelişme —hele iletişim alanındaki— bütün geçmiş gelişmelerin toplamından daha fazla. Yine de işin başında

sayılırız."

"Bana göstermek istediğin bu muydu?"

"Hayır, göstermek istediğim şey kilisenin öbür tarafında."

Tam gidecekken televizyon ekranlarından birinde Birleşmiş Milletler askerleri göründü.

"Şuna bak!" dedi Sofie.

Askerlerden birinin görüntüsü bütün ekranı doldurmuştu şimdi. Alberto'nunkine çok benzeyen siyah bir sakalı vardı adamın. Aniden kameraya doğru bir karton parçası kaldırdı. 'Yakında geliyorum Hilde!' diye yazılmıştı kartona. Göz kırpıp ekrandan kayboldu.

"Herife bak!" diye söylendi Alberto.

"Binbaşı mıydı?"

"Şimdilik cevap vermiyorum bu soruya."

Kilisenin önündeki parkı geçip yeni anacaddeye çıktılar. Alberto biraz gerilmişti. Büyük bir kitabevini gösterdi Sofie'ye. Adı LIBRIS'ti dükkânın. Kentteki, en büyük kitapçıydı bu."

"Burada mı göstereceğin şey?"

"İçeri girelim."

Alberto kitapçıdaki en büyük kitaplığı gösterdi. Bütün duvarı kaplayan kitaplık üç bölüme ayrılmıştı: NEW AGE, ALTERNATİF YAŞAM BİÇİMLERİ ve GİZEMCİLİK.

Raflar ilginç başlıklı kitaplarla doluydu: "Ölümden Sonra Yaşam Var mı?", "İspritizma Sırları", "Tarot", "UFO Gerçeği", "İyileştirme", "Tanrılar Geri Dönüyor", "Daha Önce de Yaşamıştın", "Astroloji Nedir?" ve benzeri. Bunun gibi yüzlerce başlık... Ayrıca rafların altındaki masaya da bu tür kitaplar yığılmıştı.

"Bu da 20. yüzyıl Sofie. Çağımızın tapınağı da bu işte."

"Böyle şeylere inanmıyorsun herhalde?

"Çoğu uyduruk. Ama pornografik yayınlar kadar çok satılıyor bunlar. Zaten büyük kısmını bir tür pornografi sayabiliriz. Yeni yetişen kuşak en çok heves ettiği kitapları bulabilir burada. Ama gerçek felsefeyle bu tür kitaplar arasındaki fark da gerçek sevgiyle pornografi arasındaki farkla neredeyse aynı."

"İğrençleşmeye başladı."

"Parka gidip oturalım."

Kitapçıdan çıktılar. Kilisenin önünde boş bir bank bulup oturdular. Ağaçların altında güvercinler dolaşıp duruyor, araya birkaç atılgan serçenin karıştığı da oluyordu.

"ESP deniyor buna; ya da parapsikoloji, diye lafa başladı Alberto. 'Telepati', 'altıncı his', 'kehanet' ve 'psikokinezi' deniyor. 'İspritizma', 'astroloji' ve 'ufoloji' deniyor. Yani bir sürü adı var bunun."

"Soruma cevap ver. Hepsi uyduruk mu sence?"

'Tabii bir filozofun her şeyi aynı kefeye koyması pek yerinde olmaz. Ama az önce andığım sözcükler aslında hiç olmayan bir ülkenin ayrıntılı bir haritasını çiziyor olabilir doğrusu. En azından Hume'un 'aldatma ve yanıltma' dediği ve ateşe atıp yakmak istediği şeylerin pek çok örneği olduğunu söyleyebiliriz. Bu kitapların büyük kısmında tek bir deneyime bile rastlanmaz."

"Ama böyle şeyler hakkında nasıl bunca kitap yazılabiliyor?"

"Dünyanın en iyi işi de ondan. Birçok insan böyle bir şey almak istiyor."

"Peki neden istiyorlar sence?"

"Çünkü sıkıcı gündelik yaşamın ötesine işaret eden 'mistik' ve 'farklı' bir şeye özlem duyuyorlar. Ama pire için yorganı da yakmış oluyorlar maalesef."

"Ne demek istedin?"

"Garip bir masalın içinde koşuyoruz Sofie. Ve gözlerimizin önünde harika bir yaratılış uzanıyor. Hem de gün gibi ortada Sofie! İnanılmaz bir şey değil mi bu?"

"Elbette."

"Öyleyse 'heyecanlı' ve 'gündelik sınırların ötesinde' bir şey yaşamak için neden falcılara, sözde bilimlere başvurmak zorunda olalım?"

"Sence bu kitaplarda yazanlar hep yalan dolan mı?"

"Hayır, böyle bir şey demedim. Bak bunu sana Darwinci bir tarzda anlatayım."

"Kulağım sende!"

"Bir tek günde neler olup bittiğini bir düşün. Hattâ istersen kendi yaşamındaki bir günü al sadece. Gördüğün ve yaşadığın her şeyi hatırla."

"Evet?"

"Bazen tuhaf rastlantılar olur. Örneğin dükkâna gidip bir şey aldın, 28 Kron tuttu. Tam o sırada Jorunn geldi, bir ara senden borç almış olduğu 28 Kronu getirdi. Sonra sinemaya gittiniz, bir de baktın ki oturduğun koltuğun numarası da 28."

"Gerçekten esrarengiz olur bunca rastlantı."

"Ama yine de rastlantı hepsi de. Mesele şu ki, bazı insanlar bu rastlantıları toplayıp biriktirir. Gizemli ya da açıklanamaz olayları toplarlar. Birkaç milyar insanın hayatında yer alan bu tür yaşantılar kitaplara aktarılınca, sanki itiraz edilemeyecek kadar çok kanıt bir araya getirilmiş gibi olur. Giderek artmaktadır üstelik bu kanıtlar. Ama burada da sadece kazanan numaraların göründüğü bir çekilişle karşı karşıyayız aslında."

"Olacakları sezip söyleyebilen kişiler ya da bu gibi durumları sürekli yaşayan 'medyumlar' yok mu?"

"Var. Şarlatanları bir kenara bıraksak bile, bu gizemli yaşantılar için başka bir açıklama getirebiliriz."

"Anlat!"

"Freud'un bilinçdışı öğretisinden söz ettiğimizi hatırlarsın herhalde."

"Kaç defa söyleyeceğim unutkan olmadığımı!"

"Bir bakıma kendi bilinçaltımızın 'medyumu' olduğumuzu belirtmişti Freud. Bazen nedenini doğru dürüst bilmediğimiz bir şeyi yapar ya da düşünürken yakalayıveririz kendimizi. Çünkü bilincimizde olandan çok daha fazla deneyim, düşünce ve yaşantıya sahibiz."

"Öyle mi?"

"Bazen insanların uykuda konuştuğu, hattâ kalkıp yürüdüğü de olur. Bir tür 'ruhsal otomatizm' diyebiliriz buna. Hipnoz altındaki kişiler de 'kendiliğinden' bir şeyler söyler veya yapar. Sürrealistlerin de 'otomatik' şekilde yazmak istediklerini hatırlarsın. Böylece kendi bilinçaltlarının 'medyumu' olmaya çalışıyorlardı."

"Bunu da unutmuş değilim."

"Bu yüzyılda zaman zaman 'ruhsal uyanışlar'la karşılaşıyoruz. Buradaki düşünce bir medyumun ölmüş bir kişiyle bağlantı kurabilmesidir. Güya yüzlerce yıl önce yaşamış birinden mesaj alır bu 'medyum'. Sonra da ya ölünün sesiyle konuşur ya da 'otomatik' bir şekilde onun söylediklerini yazar. Bunu da isteyen ölümden sonra bir yaşam olduğunun, isteyen de insanın birçok yaşamı olduğunun kanıtı sayar."

"Anlıyorum."

"Medyumların hepsine şarlatan demek istemiyorum. Bazıları muhtemelen iyi niyetle hareket ediyordur. Hattâ 'medyum' da olabilirler — ama sadece kendi bilinçaltlarının medyumu. Medyumlar hakkında yapılmış birçok araştırma var. Bu kişiler trans halindeyken öyle bilgiler verebiliyor, öyle işler beceriyor ki, bunların nereden geldiğini ne kendileri açıklayabiliyor ne de bir başkası. Örneğin hiç İbranice bilmeyen bir kadın birden bu dilde konuşmaya başlıyor. Madem öyle, demek ki daha önce yaşamış! Ya da İbranice konuşan bir ölünün ruhuyla bağlantı kurmuş!"

"Sen ne diyorsun?"

"Sonunda kadının küçük yaşta Yahudi bir bakıcısı olduğu ortaya çıktı."

"Hadi ya!"

"Hayal kırıklığına mı uğradın yoksa? İnsanların çok eski deneyimleri bile bilinçaltında saklayabilmesi yeterince harika bir şey değil mi?"

"Demek istediğini anlıyorum."

"Daha birçok tuhaflık Freud'un bilinçaltı öğretisiyle açıklanabilir. Diyelim ki yıllardan beri görüşmediğim bir arkadaşım, tam da ben onun numarasını ararken telefon ediyor..."

"Tüylerim diken diken oldu!"

"Bu rastlantı gibi görünen durumun nedeni mesela ikimizin de radyoda çalan eski bir şarkıyı aynı anda duymamız olabilir —en son buluşmamızda da dinlediğimiz bir şarkı. Ama bu gizli bağlantının farkında olmayız."

"Yani ya uyduruk, ya piyango, ya da bilinçdışı mı?"

"En iyisi bu tür kitap raflarına belli bir şüpheyle yaklaşmak. Hem sadece filozofları ilgilendiren bir şey değil bu. İngiltere'de şüpheciler kendi derneklerini kurdu. Yıllar önce büyük bir ödül de koydular ortaya. Doğaüstü bir olaya ait küçücük bir örnek getiren kişi alacaktı ödülü. Öyle

büyük bir mucize gerekmiyordu; çok küçük bir düşünce aktarımı yeterliydi. Ama şimdiye kadar hiç başvuran çıkmadı."

"Anlıyorum."

"Biz insanların anlamadığı birçok şeyin bulunması ise tamamen başka bir konu. Belki de henüz bilmediğimiz doğa yasaları var. 19. yüzyılda manyetizma ve elektrik gibi olguları sihirbazlık sayanlar pek çoktu. Büyük büyükanneme televizyon ya da bilgisayardan bahsedecek olsam, faltaşı gibi açılırdı gözleri."

"Ama doğaüstü hiçbir şeye inanmıyor musun?"

"Bunu konuşmuştuk. 'Doğaüstü' sözünün kendisi bile bana biraz acayip geliyor. Yo hayır, ben sadece bir tek doğa olduğunu düşünüyorum. Ama neyse ki son derece şaşırtıcı bir doğa bu."

"Peki o kitaplarda yazan mistik olaylar nasıl oluyor?"

"Bütün gerçek filozofların gözleri hep açık olmalı. Hiç beyaz karga görmemiş olsak da, aramayı sürdürmeliyiz. Günün birinde benim gibi bir şüpheci bile daha önce inanmak istemediği bir olguyu kabul etmek zorunda kalabilir. Bu olasılığın kapısını açık tutmasam, dogmatik biri olurdum. Gerçek bir filozof olmazdım o zaman."

Alberto ile Sofie bir süre konuşmadan bankta oturdu. Güvercinler başlarını kaldırıp gurulduyordu. Arada sırada geçen bisikletlerden ürküp ani bir hareketle havalanıyorlardı.

"Artık eve gidip parti için hazırlanmam gerek," dedi Sofie sonunda.

"Tamam ama ayrılmadan önce sana beyaz bir karga göstereceğim. Sandığımızdan çok daha yakın aslında bize."

Alberto banktan kalkıp tekrar kitapçıya gitmelerini anlatan bir işaret yaptı Sofie'ye.

Bu kez doğaüstü olaylarla ilgili kitapları sol yanda bırakmışlardı. Alberto arkalarda bir yerdeki çok küçük bir rafın önünde durdu. Rafın üstüne iliştirilmiş levhada "FELSEFE" yazıyordu.

Alberto bir kitabı gösterdi parmağıyla ve Sofie başlığı okuduğunda donakaldı: "SOFIE'NİN DÜNYASI".

"Sana alayım mı bu kitabı?"

"Bilmiyorum, cesaret edebilir miyim."

Ama az sonra bir elinde kitap, diğer elinde parti için aldığı şeyler, evin yolunu tutmuştu.

BAHÇE PARTİSİ

...beyaz bir karga...

Hilde yatağa yapışıp kalmıştı sanki. Kollarının uyuştuğunu, koca klasörü tutan ellerinin titrediğini hissediyordu.

Saat neredeyse on birdi. İki saatten uzun bir süredir durmadan okumuştu. Bazen başını klasörden kaldırıp kahkahayla gülmüş, bazen de yüzünü duvara dönmüş, ağlamaklı olmuştu. İyi ki yalnızdı evde.

Şu son iki saatte neler okumuştu neler! Önce Sofie Binbaşının Kulübesi'nden eve dönerken binbaşının dikkatini çekmek için olmadık şeyler yapmak zorunda kalmıştı. Sonunda tırmandığı ağaçtan inemeyince kaz Morten Lübnan'dan kurtarıcı bir melek gibi yardıma gelmişti.

Gerçi aradan çok uzun zaman geçmişti ama Hilde babasının ona "Nils Holgersson'un Harikulade İsveç Gezisi" adlı kitabı okuyuşunu hatırlıyordu. Daha sonra da aralarında bu kitaba dayanan şifreli bir dil kullanmışlardı. Ve işte şimdi babası bu eski kazı yeniden işin içine sokuyordu.

Bu arada Sofie de ilk kez tek başına bir cafe'ye gitmiş oldu. Hilde özellikle Alberto'nun Sartre ve Varoluşçuluk üzerine anlattıklarını ilginç bulmuştu. Neredeyse ikna etmişti Alberto onu. Ama zaten klasör boyunca birçok kez tekrarlanmış bir durumdu bu.

Bir yıl kadar önce astroloji hakkında bir kitap almıştı Hilde. Başka bir gün TAROT kartlarıyla gelmişti eve. Bir keresinde de bir ispritizma kitabıyla. Her defasında babası "akıl" ve "batıl inanç"la ilgili birkaç laf etmişti sadece. Ama işte intikam saati gelip çatmıştı şimdi. Babası karşı saldırıya geçiyordu. Kızının bu saçmalıklar karşısında yeterince uyarılmadan yetişmesi düşünülemezdi elbette. Her ihtimale karşı bir de dükkândaki televizyon ekranından göz kırpmıştı ona. Bu kadarı da biraz fazlaydı ama...

Ama Hilde'yi en çok şaşırtan şu siyah saçlı kızdı.

Sofie, Sofie —Kimsin sen? Nereden geliyorsun? Neden benim hayatıma karıştın?

Sonunda Sofie kendi hakkında yazılmış bir kitaba da sahip olmuştu işte. Hilde'nin elinde tuttuğuyla aynı mıydı bu kitap? Ama ortada kitap değil bir klasör vardı sadece. Olsun! Bir kişi kendi hakkındaki kitapta nasıl olur da kendi hakkındaki kitabı bulabilirdi? Sofie bu kitabı okuyunca ne olacaktı peki?

Ne olacak şimdi? *Neler olabilir* ki?

Hilde parmaklarıyla yokladı. Çok az bir şey vardı kitabın bitmesine.

Sofie şehirden eve dönerken otobüste annesine rastladı. Hay aksi! Ya annesi elindeki kitabı görürse ne diyecekti?

Sofie kitabı parti için aldığı serpantinler ve balonlarla dolu torbaya sokmaya çalıştı ama başaramadı.

"Merhaba Sofie! Ne güzel bak, aynı otobüse binmişiz."

"Merhaba..."

"Kendine kitap mı aldın?"

"Hayır, pek aldım sayılmaz."

"'Sofie'nin Dünyası' şu işe bak sen!"

Sofie yalan söyleyerek işin içinden çıkamayacağını anlamıştı.

"Alberto hediye etti kitabı bana."

"Tahmin etmiştim. Dedim ya, onunla tanışacağıma seviniyorum. Bir bakabilir miyim?"

"Eve kadar bekleyemez misin? Bu benim kitabım anne."

"Tabii senin kitabın. Sadece ilk sayfaya bir bakmak istedim... Aa, bu da ne böyle! 'Sofie Amundsen okuldan eve dönüyordu. Yolun bir kısmını Jorunn'le birlikte yürümüştü. Robotlar hakkında konuşmuşlardı hep...'"

"Gerçekten öyle mi yazıyor?"

"Evet öyle yazıyor Sofie. Albert Knag diye biri yazmış kitabı. Hiç duymadım böyle bir yazar. Şu senin Alberto'nun soyadı neydi?"

"Knox."

"Bak görürsün, bu garip adam senin hakkında koca bir kitap yazmış Sofie. Başka bir ad altında. Buna takma ad derler."

"Kitabı o yazmadı anne. Boşuna uğraşma. Hiçbir şey anlamazsın."

"Peki öyle olsun. Yarın parti var. O zaman her şey yoluna girer nasıl olsa."

"Albert Knag bambaşka bir gerçeklikte yaşıyor. O yüzden de beyaz bir karga bu kitap."

"Aa yeter ama! Beyaz karga da neymiş? Beyaz tavşan bitti, beyaz karga mı başladı şimdi de?"

"Boşver!"

Kløverveien'in başında inene kadar anneyle kızı pek konuşmadı. Gösteri yapan bir grupla karşılaştılar indikleri yerde.

"Şu hale bak!" diye söylendi Sofie'nin annesi. "Buralarda sokak politikasından uzak kalırız sanmıştım ben de."

Gösteriye katılanlar en fazla on-on iki kişiydi. Pankartlarda şöyle şeyler yazılıydı: "BİNBAŞI YAKINDA GELİYOR!", "YAZDÖNÜMÜ GÜNÜNDE GÜZEL YEMEKLER İSTİYORUZ!" ve "BİRLEŞMİŞ MİLLETLERİN YETKİLERİ ARTIRILSIN!"

Sofie annesi için üzülmeye başlamıştı artık.

"Hiç aldırma onlara" dedi.

"Ama bu ne tuhaf bir gösteri böyle Sofie? Hattâ saçma biraz..."

"Bu küçük bir ayrıntı, önemsiz bir şey."

"Dünya durmadan değişiyor. Ama aslında hiç şaşırtmıyor bu beni."

"Şaşırmıyor olmana şaşırman gerekmez mi?"

"Hiç de değil. Ne de olsa şiddete başvurmuyorlar. Yeter ki bizim gülleri çiğnemiş olmasınlar. Gerçi bir bahçede gösteri yapmanın ne işe yaradığını anlamıyorum ama... Neyse, hele bir eve gidelim, görürüz."

"Bu felsefî bir gösteriydi anne. Ve gerçek filozoflar gülleri ezmez."

"Sana bir şey diyeyim mi Sofie? Ben aslında gerçek filozoflar olduğuna inandığımdan pek emin değilim. Bugünlerde her şeyin yapayı çıkıyor ortaya."

Öğleden sonra ve akşam boyunca bütün zamanlarını evdeki ve mutfaktaki hazırlıklara ayırdılar. Ertesi sabah da sofrayı kurup bahçeyi süslediler. Jorunn de yardıma gelmişti.

"İş aldık başımıza" dedi. "Annemle babam da geliyor partiye. Hep senin yüzünden Sofie!"

Konukların gelmesine yarım saat kala bütün işler bitmişti. Bahçedeki masaları ve ağaçları serpantinler, Japon fenerleri süslüyordu. Bir bodrum penceresinden uzun kablolar çıkmaktaydı. Bahçe kapısı, kapıdan eve gelen yolun kenarındaki ağaçlar ve evin ön cephesi balonlarla doluydu. Sofie'yle Jorunn bunca balonu şişirmek için bütün öğleden sonra üfleyip durmuştu.

Yemekler masaya konmuştu bile: kızarmış tavuk ve salata, evde pişirilmiş ekmek ve çörek. Üzümlü çörek, kremalı pasta, kek ve çikolatalı pasta ise mutfakta hazır bekliyordu. Tam 24 katlı kocaman bir pasta da masanın ortasına yerleştirilmişti. Pastanın en üstündeki küçük bebek kiliseye kabul törenine katılmış bir kız çocuğunu temsil ediyordu. Sofie'nin annesi bunun henüz kiliseye girmemiş on beş yaşındaki herhangi bir kız da olabileceğini ısrarla söylese de, Sofie şundan emindi ki, böyle bir pasta süsü kısa süre önce kiliseye girip girmeyeceğini henüz bilmediğini söylemiş olmasıyla ilişkiliydi.

"Hiçbir masraftan kaçınmadık doğrusu" diye tekrarlayıp duruyordu Sofie'nin annesi.

Sonunda konuklar gelmeye başladı. Önce Sofie'nin sınıfından üç kız. Yazlık bluzlar, ince hırkalar ve uzun çoraplar giymiş, gözlerine hafif bir makyaj yapmışlardı. Az sonra da sallana sallana Jorgen ile Lasse girdi bahçe kapısından. Hem çekingenlik hem de gençlere özgü kendini beğenmişliğin bir karışımı halindeydi ikisi de.

"Doğum günün kutlu olsun!"

"Demek sen de yetişkin olmaya karar verdin!"

Sofie, Jorgen ile Jorunn'ün arada bir gizlice bakıştığını fark etti. Havada bir şeyler vardı. Tam mevsimiydi ne de olsa.

Herkes yanında hediyesiyle gelmişti. Felsefî bir bahçe partisi verildiği için de, birçok konuk gelmeden önce felsefenin nasıl bir şey olduğunu alelacele öğrenmeye çalışmıştı. Hediyelerin ancak bazısı felsefeyle ilgiliydi,

ama çoğu davetli hiç değilse tebrik kartlarına felsefî bir şeyler yazabilmek için epeyce kafa patlatmıştı. Sofie'ye gelen hediyeler arasında bir felsefe sözlüğü ile küçük kilidi olan bir günlük de vardı. Günlüğün kapağında "KİŞİSEL FELSEFE NOTLARIM" yazılıydı.

Misafirler geldikçe Sofie'nin annesi de uzun beyaz bardaklarla elma suyu sunuyordu.

"Hoşgeldiniz! Delikanlının adı ne?... Henüz tanışmadık, öyle değil mi?... Geldiğine çok sevindim Cecilie!"

Beklenen gençlerin hepsi gelmiş, ellerinde bardaklarla ağaçların altında dolaşıyorlardı. En sonunda Jorunn'ün anne babasına ait beyaz Mercedes de gelip bahçe kapısının önünde durdu. Malî müşavir kusursuz kesimli çok şık bir gri takım elbise giymişti. Hanımefendinin kırmızı pantolonlu takımı ise koyu kırmızı payetlerle süslüydü. Sofie kadının önce bir oyuncakçı dükkânında aynı bu elbise giydirilmiş bir Barbie bebek aldığına sonra da bir terziye gidip aynı elbiseden ısmarladığına yemin edebilirdi. Ama başka bir ihtimal daha bulunduğunun da farkındaydı Sofie. Belki de malî müşavir bebeği satın alıp bir büyücüye götürmüş, büyücü de bebeği kanlı canlı bir kadına dönüştürmüştü. Ama pek olacak şey değildi bu tabii. Onun için Sofie bu düşünceden vazgeçti.

Karı koca Mercedes'lerinden inip bahçeye, hayret içinde bakakalmış gençlerin arasına geldiler. Malî müşavir ince uzun bir paketi Sofie'ye bizzat kendi eliyle uzattı. Ve hediye paketinden bir Barbie bebek çıkıverdi! Sofie kendini tutup bozuntuya vermemeye çalıştı, ama Jorunn kendini kaybetmişti neredeyse:

"Aklınız başınızda değil mi sizin? Sofie artık bebekle filan oynamıyor!"

Bayan Ingebrlgsten şıngırdayan payetleriyle gelip lafa karıştı:

"Ama Jorunncüğüm, odasına dekor olarak da koyabilir onu."

Sofie durumu kurtarmaya çalıştı:

"Çok teşekkür ederim. Bebek koleksiyonu yapmaya başlarım belki de."

Bu arada konuklar masanın çevresinde birikmeye başlamıştı.

"Şimdi bir tek Alberto kaldı gelecek," dedi Sofie'nin annesi. Biraz heyecanlı çıkmıştı sesi, hafif bir endişe duyduğu halde bunu saklamaya

çalışıyor gibiydi. Bu özel konukla ilgili laflar bahçede dolaşmaya başlamıştı çoktan.

"Geleceğine söz verdi, mutlaka gelir."

"Ama o gelmeden de masaya oturamayız herhalde?"

"Hayır, oturalım."

Helene Amundsen konukları uzun masanın kenarına yerleştirmeye koyuldu. Kendisiyle Sofie'nin arasında bir kişilik boş yer bırakmıştı. Sonra da yemekler, havanın güzelliği ve Sofie'nin artık neredeyse genç bir kadın olduğu üzerine birkaç laf etti.

Sofraya oturalı yarım saat kadar geçmişti ki, orta yaşlarda, sivri sakallı ve bereli bir adam Kløverveien'i geçip bahçe kapısından girdi. On beş gülden oluşan koca bir buket vardı elinde.

"Alberto!"

Sofie yerinden sıçrayıp Alberto'ya doğru koşmaya başladı. Boynuna sarıldı, buketi aldı sonra. Alberto'nun bu karşılamaya tepkisi ise ceplerini karıştırmaya başlamak olmuştu. Birkaç havai fişek çıkardı cebinden, yakıp sağa sola fırlattı. Masaya doğru yürürken bir de maytap tutuşturup 24 katlı pastanın tepesine dikti. Sonra da Sofie ile annesinin arasında kendine ayrılmış yere oturdu.

"Burada bulunmaktan çok mutluyum," dedi.

Herkes şaşkınlık içindeydi. Bayan Ingebrigsten kocasına anlamlı anlamlı baktı. Sofie'nin annesi ise beklediği adam sonunda geldiği için öyle rahatlamıştı ki, bütün yaptıklarını bağışlamaya hazırdı. Bu arada Sofie içinden geldiği gibi kıkır kıkır gülmemek için kendini zor tutuyordu.

Helene Amundsen bardağına birkaç kez vurup konuştu:

"Biz de Alberto Knox'a bu felsefî bahçe partisine hoşgeldin diyoruz. Kendisi benim yeni erkek arkadaşım değildir. Kocam hep denizlerde dolaştığı halde, böyle biri yok şu sıra. Ama bu garip adam Sofie'nin yeni felsefe öğretmenidir. Yani kendisi sadece fişek patlatmaz, örneğin siyah bir silindir şapkadan canlı bir tavşan da çıkarabilir. Yoksa karga mı çıkarıyordu Sofie?"

"Teşekkürler, teşekkürler," diye yanıtladı bu sözleri Alberto.

O sırada Sofie,

"Şerefe" dedi ve topluluk kola dolu kadehlerini havaya kaldırdı.

Uzun süre öylece oturup tavuk ve salata yediler. Sonra Jorunn birden yerinden fırladı, emin adımlarla Jorgen'e gidip dudaklarına ateşli bir öpücük kondurdu. Jorgen de hemen karşılık verdi buna. Jorunn'ü kendine çekip öpmeye başladı.

"Fena oluyorum!" dedi Bayan Ingebrigsten.

Bayan Amundsen ise,

"Ama masada da olmaz ki çocuklar" demekle yetindi.

Alberto ona dönüp

"Neden olmasın?" diye sordu.

"Ne tuhaf bir soru bu böyle."

"Gerçek filozoflar için garip soru diye bir şey yoktur."

Bu arada öpücük alamayan birkaç genç, tavuk kemiklerini dama fırlatmaya başlamıştı. Sofie'nin annesi buna da bir yorum getirdi hemen:

"Yapmayın lütfen! Su oluğunda tavuk kemikleri hiç de hoş olmuyor."

"Özür dileriz," dedi gençlerden biri. Şimdi de kemikleri bahçe çitine atıyorlardı.

Sonunda Sofie'nin annesi,

"Artık tabakları kaldırıp pasta getirelim en iyisi," dedi. "Kimler kahve istiyor?"

Jorunn'ün annesi babası, Alberto ve birkaç kişi daha el kaldırdı.

"Sofie'yle Jorunn bana yardım eder mi acaba?"

Mutfağa giderken iki arkadaş arasında kısa bir konuşma geçti.

"Neden öptün onu?"

"Dudaklarını gördüm ve müthiş bir arzu duydum. Dayanılmaz biri o."

"Nasıldı peki?"

"Sandığımdan biraz farklıydı."

"Yani ilk kez mi öpüştün?"

"Ama son kez olmayacak."

Biraz sonra kahve ve pasta servisi tamamlanmıştı. Alberto gençlere fişek dağıtıyordu. Ama o sırada Sofie'nin annesi fincanını tıngırdattı yine.

"Öyle uzun bir konuşma yapacak değilim," dedi. "Ama bir tek kızım var benim ve on beşine basalı tam bir hafta bir gün oldu. Bir daha böyle bir gün

olmayacak. Gördüğünüz gibi hiçbir masraftan kaçınmadık. Şu pasta tam 24 katlı. Yani kişi başına en az bir kat düşüyor. Ama hızlı davrananlar iki kat birden alabilir. Çünkü yemeye tepeden başlayacağız ve aşağı indikçe halkalar büyüyecek. Hayat da böyle değil mi zaten? Sofie henüz minicikken çok küçük bir çevrede dolaşıyordu çekingen adımlarla. Ama yıllar geçtikçe halkalar büyüdü de büyüdü. Şimdi artık ta kent merkezine kadar gidip geliyor. Babası hep başka yerlerde olduğu için dünyanın her tarafıyla telefonlaşıyor. On beşinci yaşını kutlarız Sofie!"

"Harika!" diye bağırdı Bayan Ingebrigsten.

Sofie onun bununla annesini mi, konuşmayı mı, pastayı mı yoksa kendisini mi kastettiğinden emin olamadı pek.

Konuşma bitince konuklar alkışladı, gençlerden biri de armut ağacına bir havai fişek fırlattı. Jorunn de kalkmış, Jorgen'i iskemleden çekmeye çalışıyordu. Jorgen çekilmeye izin verdi, çimenlere uzanıp öpüşmeye devam ettiler. Az sonra da böğürtlen çalılıklarının arasına yuvarlandılar.

"Artık kızlardan geliyor ilk girişim," diye konuştu malî müşavir.

Böyle deyip yerinden kalktı, neler olduğunu yakından görmek için böğürtlenlere gitti. Orada bulunanların hemen hepsi de peşinden gitti. Sadece Sofie ile Alberto yerlerinde kalmıştı. Konuklar bir yarım daire halinde dizilmişti şimdi. Bu arada Jorunn ve Jorgen de masum öpüşme aşamasını geride bırakmış, orta dereceden sevişmeye başlamışlardı.

"Kimse durduramaz bunları," dedi Bayan Ingebrigsten. Biraz da gurur vardı bu sözlerde. Kocası da,

"Yo hayır, kuşaklar kuşakları izler," dedi.

Sonra da bu pek mükemmel sözün ne kadar beğeni topladığını görmek için etrafa bakındı. Sadece sessiz baş sallamalar görünce de ekledi:

"Buna karşı çıkılamaz."

Sofie Jorgen ve Jorunn'ü uzaktan görebiliyordu; Jorgen Jorunn'ün yeşil lekelerle kaplanmış beyaz bluzunun düğmelerini çözmeye çalışıyordu. Jorunn'ün parmakları da Jorgen'in kemeriyle meşguldü.

"Aman üşütmemeye bakın çocuklar," dedi Bayan Ingebrigsten.

Sofie kuşku içinde Alberto'ya baktı.

"Sandığımdan daha önce başladı," dedi Alberto. "Bir an önce gitmeliyiz buradan. Kısa bir konuşma yapacağım onun için."

Sofie ellerini çırptı.

"Lütfen tekrar yerlerinize oturur musunuz? Alberto bir konuşma yapacak."

Jorgen ve Jorunn dışında herkes isteksiz hareketlerle gelip masaya oturdu.

"Aa, konuşma mı yapacaksınız sahiden? Ne kadar ince bir davranış!" dedi Helene Amundsen.

"İlginiz için teşekkür ederim."

"Duyduğuma göre, yürüyüş yapmaktan hoşlanıyormuşsunuz," dedi Sofie'nin annesi. "İnsan kendini formda tutmalı gerçekten. Ama en hoşuma giden de, yanınıza bir de köpek almanız. Adı Hermes'ti değil mi?"

Alberto ayağa kalkıp kahve fincanını tıngırdattı.

"Sevgili Sofie!" diye başladı lafa. "Burada felsefî bir bahçe partisi kutladığımızı unutmadım. Bu yüzden felsefî bir konuşma yapacağım."

Daha o anda alkışlarla kesildi konuşması.

"Böylesine rahat ve coşkulu bir toplulukta bile bir nebze akla yer vermek fena olmaz. Ama tabii Sofie'nin 15. doğum gününü kutlamayı da unutmuyoruz."

Daha cümlesini tamamlamadan bir uçağın gürültüsü duyuldu. Az sonra da uçak iyice yaklaşıp bahçenin üstünde alçaktan uçuş yapmaya başladı. Kuyruğuna asılı uzun pankartta "On beşinci Yaşgünün Kutlu Olsun!" yazılıydı.

Bu daha da büyük bir alkışa yol açtı.

"Bakın görüyorsunuz işte!" diye bağırdı Sofie'nin annesi. "Sadece havai fişek patlatmıyor bu adam!"

"Teşekkür ederim. Bu küçük bir ayrıntı sadece. Sofie ve ben son haftalarda büyük bir felsefî araştırma yaptık. Şimdi burada sonucu açıklamak istiyoruz. Varoluşumuzun en derin sırrını açıklayacağız."

Masayı öyle bir sessizlik kaplamıştı ki, sadece kuş sesleri duyuluyordu. Bir de böğürtlen çalılarının hışırtısı.

"Devam!" dedi Sofie.

"İlk Yunan filozoflarından başlayıp bugüne kadar gelen zorlu ve ayrıntılı bir araştırma sonunda, hayatımızı aslında bir binbaşının bilincinde sürdürdüğümüzü bulduk. Kendisi şu sırada Birleşmiş Milletler gözlemcisi olarak Lübnan'da bulunuyor. Lillesand'daki kızı için bizim hakkımızda bir kitap yazdı. Kızın adı Hilde Møller Knag ve o da Sofie'yle tam aynı gün on beş yaşına bastı. Hilde 15 Haziran sabahı uyandığında bizlerle ilgili kitap başucu masasında duruyordu. Daha doğrusu büyük bir klasör bu. Hilde şu anda son sayfaları okumakla meşgul."

Masadakiler huzursuzlanmaya başlamıştı.

"Yani varoluşumuz Hilde Møller Knag'ın doğum günü eğlencesi olmaktan ne daha fazla ne de daha az bir şey. Çünkü biz hepimiz binbaşının kızına anlattığı felsefe derslerinin çerçevesi olarak düşünüldük. Bu da örneğin kapının önündeki beyaz Mercedes'in aslında beş kuruş bile etmediği anlamına gelir. Küçük bir ayrıntı bu. Bu otomobil de, az önce güneş çarpmasın diye palmiye ağacının gölgesinde oturmuş bulunan bir BM binbaşısının kafasının içindeki bütün beyaz Mercedesler kadar değersiz. Şu sırada Lübnan'da havalar çok sıcak sevgili dostlarım."

"Saçma!" diye bağırdı malî müşavir. "Boş laflar hepsi de!"

"Tabii herkes istediğini söylemekte serbesttir," diye devam etti Alberto aldırış etmeden. "Ama gerçek şu ki bütün bu bahçe eğlencesi de boş. Bu toplulukta aklın bir nebze yeri varsa, o da bu konuşma işte."

Bunun üzerine malî müşavir ayağa kalkıp konuştu:

"İnsan görevimi yapayım diye uğraşıp didiniyor. Her şeye karşı sigortalanıp kendini güvenceye almak için ne lazımsa yapıyor. Ve sonra canı çalışmak istemeyen bir mankafa çıkıverip güya 'felsefî' tezler öne sürerek her şeyi mahvediyor!"

Alberto başıyla onayladı.

"Ne yazık ki bu tür bir felsefî bilgiye karşı hiçbir sigorta işe yaramaz. Burada sözünü ettiğimiz şey her türlü doğal afetten daha beter bir şey Bay Malî Müşavir. Bildiğiniz gibi sigortalar bu tür zararları karşılamaz."

"Ortada doğal afet filan yok."

"Hayır, ama varoluşsal bir felaket var. Örneğin böğürtlenlere doğru bir bakarsanız, ne demek istediğimi hemen anlarsınız. Bütün varoluşumuzun

yıkılıp çökmesine karşı sigortalayamayız kendimizi. Tıpkı güneşin sönmesine karşı bir şey yapamayacağımız gibi."

"Bunları dinlemek zorunda mıyız?" diye sordu Jorunn'ün babası karısına.

Kadın başını sallayarak yanıtladı bunu. Sofie'nin annesi de aynı hareketi yapmıştı.

"Ne yazık!" dedi. "Oysa hiçbir masraftan kaçınmamıştık."

Buna karşılık bahçedeki gençler kocaman gözlerle Alberto'ya bakıyordu. Zaten epeydir yaşamış olanlara kıyasla gençler yeni fikirlere çoğu zaman daha açıktır.

"Biz dinlemek istiyoruz," dedi sarı kıvırcık saçlı, gözlüklü bir genç.

"Teşekkür ederim. Ama söyleyecek pek fazla bir şey yok zaten. Başka bir insanın bulanık bilincindeki düşsel görüntüler olduğumuzu bir kez fark ettikten sonra, sanırım yapılacak en akıllıca şey susmaktır. Ama yine de siz gençlere bir felsefe kursuna katılmayı önerebilirim. Böylece içinde yaşadığınız dünya karşısında eleştirel bir tavır geliştirebilirsiniz. Anne babanızın kuşağına özgü değerler karşısında eleştirel olabilmek de önemlidir. Sofie'ye öğretmeye çalıştığım bir şey varsa, o da eleştirel düşünebilmekti. Hegel buna olumsuz düşünme adını vermiştir."

Malî müşavir hâlâ ayaktaydı. Parmaklarıyla masanın üstünde trampet çalıyordu.

"Bu kışkırtıcı, okul ve kilisenin de yardımıyla gelecek kuşaklara aktarmaya çalıştığımız olumlu değerleri yıkmak istiyor. Gençler bizim geleceğimizdir; sahip olduğumuz ne varsa, bir gün onlara miras kalacak. Eğer bu adam buradan hemen uzaklaştırılmazsa, avukatımı arayacağım. O ne yapılacağını bilir."

"Ne yapmanız gerektiği hakkında düşünceleriniz hiçbir şey değiştirmez, çünkü siz düşsel bir görüntüsünüz sadece. Hem zaten Sofie ile ben bu partiyi az sonra terk edeceğiz. Felsefe kursu sırf teorik bir çabadan ibaret değildi, pratik bir yanı da vardı. Zamanı gelince, duman olup uçma gösterisi yapacağız sizlere. Ve aynı şekilde binbaşının bilincinden de süzülüp çıkacağız."

Helene Amundsen kızının koluna yapıştı.

"Beni bırakmayacaksın ya Sofie?"

Sofie kolunu annesinin boynuna dolayıp Alberto'ya baktı.

"Annem çok üzülecek..."

"Hayır, bu anlamsız. Öğrendiklerini unutmamalısın. Zaten bu saçmalıklardan kurtarmak istiyoruz kendimizi. Geçen gün Kırmızı Başlıklı Kız'ın sepeti ne kadar pasta ve şarapla dolu idiyse, senin hoş ve sevgi dolu annen de ancak o kadar gerçek. Ve ancak az önceki uçağın doğum günü kutlaması için uçarken yaktığı benzin kadar üzülebilir."

"Sanırım ne demek istediğini anlıyorum," dedi Sofie. Sonra yine annesine döndü. "Bu yüzden de onun dediğini yapmalıyım anne. Bir gün zaten senden ayrılacaktım nasıl olsa."

"Seni özleyeceğim" dedi annesi. "Ama eğer şu gördüğümüzün üstünde bir gökyüzü daha varsa, o zaman uçman gerekir gerçekten. Ben de Govinda'ya iyi bakmaya çalışırım. Günde bir salata yaprağı mı yiyordu, iki mi?"

Alberto elini kadının omuzuna koydu.

"Ne sen ne de bir başkası özleyecek bizi, çünkü sizler yoksunuz. Yoksunuz ve dolayısıyla bizi özlemeniz de mümkün değil."

"Bu kadar kaba bir hakaret duymamıştım hiç!" diye bağırdı Bayan Ingebrigsten.

Malî müşavir başını salladı.

"Hakaret davası açabiliriz kesinlikle. Bak görürsün, bu adam bir komünist. Sevdiğimiz her şeyi bizden almak istemesi boşuna değil. Alçak bir serseri bu herif!"

Alberto oturdu, malî müşavir de aynı şeyi yaptı. Yüzü sinirden kıpkırmızı olmuştu. Bu arada Jorunn ile Jorgen de gelip masaya oturdular. Giysileri kirlenmiş, bumburuşuk olmuş, Jorunn'ün sarı saçları toz toprak içindeydi.

"Anne, bir çocuğum olacak," dedi Jorunn.

"Peki, ama hiç olmazsa eve gidene kadar bekle."

Kocası hemen destek oldu karısına.

"Evet, biraz kendine sahip olmalı. Ve eğer çocuğun hemen bu akşam vaftiz edilmesi gerekecekse, o zaman kendi ayarlasın bu işleri."

Alberto ciddi bir yüzle Sofie'ye baktı.

"Vakit geldi."

"Bari gitmeden önce bize biraz kahve getiremez misin?" diye sordu Sofie'nin annesi.

"Tabii anne, hemen getireyim."

Sofie termosu alıp mutfağa gitti. Önce kahve makinesini çalıştırması gerekiyordu. Kahvenin olmasını beklerken kuşlara ve balıklara yem verdi. Banyoya gitti ve Govinda'ya bir salata yaprağı verdi. Kedi ortalıkta yoktu. Ama Sofie yine de büyük bir kutu kedi mamasını açıp çukur bir tabağa boşalttı ve tabağı kapının önüne koydu. Gözlerinin yaşardığını hissediyordu.

Elinde kahveyle geri döndüğünde bahçe partisi artık on beş yaşında bir genç kızın değil, küçük çocukların yaşgünü eğlencesine benzemişti. Kola ve gazoz şişeleri devrilmiş, çikolatalı pasta masaya bulaşmış, üzümlü çörek tabağı yerlere düşmüştü. Sofie kahveyi masaya koyarken bir delikanlı elindeki havai fişeği kremalı pastaya sapladı. Fişek patlayınca krema öbekleri de masaya ve konukların üstüne sıçradı. En çok da Bayan Ingebrigsten'in kırmızı elbisesine.

İşin tuhafı, hem Sofie hem de diğerleri durumu tam bir soğukkanlılıkla karşılamıştı. Jorunn bir parça pasta alıp Jorgen'in yüzüne sürdü, sonra da yalayarak temizlemeye koyuldu.

Sofie'nin annesiyle Alberto biraz uzaklaşmış, bahçe salıncağına oturmuşlardı. Sofie'ye el salladılar.

"Nihayet başbaşa kalabildiniz," dedi Sofie. Annesi neşeyle yanıtladı:

"Haklıymışsın Sofie, Alberto harika bir insan. Seni onun güçlü kollarına teslim ediyorum."

Sofie aralarına oturdu. İki çocuk dama tırmanmıştı. Kızlardan biri de saç tokasıyla balonları patlatıp duruyordu. O sırada mopete binmiş davetsiz bir misafir daha geldi. Mopetin sepetinde bir kasa birayla bir şişe de sert içki vardı. Yardıma hazır birkaç genç yeni geleni karşıladı hemen.

Malî müşavir ayağa kalkıp ellerini çırptı:

"Biraz oynayalım mı çocuklar?"

Bir şişe birayı hızla içip boşalttı, sonra şişeyi çimene yerleştirdi. Masaya gidip pastanın en alttaki beş halkasını aldı. Halkaları şişeye nasıl atacaklarını gösterdi diğer konuklara.

"Bunlar artık son çırpınmalar," dedi Alberto. Binbaşı son noktayı koymadan ve Hilde klasörü kapamadan gitmemiz gerek."

"Öyleyse ortalığı tek başına toplaman gerekecek anne."

"Olsun kızım. Hem sanırım zaten bu sana göre bir yaşam olmayacaktı. Alberto sana daha iyisini sunabilecekse, benden mutlusu olmaz. Beyaz bir atı olduğunu söylememiş miydin?"

Sofie etrafına baktı. Bahçe tanınmaz bir hale gelmişti. Çimenin her köşesi şişeler, tavuk kemikleri, çörekler ve balonlarla doluydu.

"Bir zamanlar benim küçük cennetimdi bu" dedi.

Alberto yanıtladı:

"Ve işte şimdi kovuluyorsun bu cennetten."

Gençlerden biri beyaz Mercedes'e binmişti. Arabayı çalıştırdı, büyük bir hızla kapalı duran bahçe kapısına, sonra da çakıllı yola saparak bahçenin içine sürdü.

Sofie birinin koluna yapıştığını, kendini mağaraya doğru çektiğini hissetti. Sonra Alberto'nun sesini duydu:

"Şimdi!"

Tam o anda beyaz Mercedes bir elma ağacına çarptı. Ham elmalar tangır tungur motor kapağına döküldü.

"Bu kadarı çok fazla!"diye bağırdı malî müşavir. "Tazminat istiyorum!"

Gösterişli karısı da var gücüyle destekliyordu onu:

"Bütün kabahat o serseride! Nereye kayboldu böyle?"

"Sanki yer yarıldı da içine girdiler," diye yanıtladı bu soruyu Helene Amundsen. Biraz gurur duyduğu belliydi.

Yerinden kalkıp felsefî bahçe partisinden arta kalanları toparlamaya başladı.

"Başka kahve isteyen yok mu?"

KONTRPUAN

...aynı anda tınlayan
iki veya daha çok melodi...

Hilde yatakta oturdu. Sofie ile Alberto'nun öyküsü bitmişti. Peki ama ne oldu sonunda? Babası bu son bölümü ne için yazmıştı? Sofie'nin dünyası üzerindeki egemenliğini sergilemek için mi?

Düşünceler içinde banyoya gidip giyindi. Kısa bir kahvaltıdan sonra ağır ağır hareket ederek bahçeye çıktı, gidip salıncağa oturdu.

Alberto konuşmasının bahçe partisindeki tek akıllıca şey olduğu konusunda haklıydı. Ama babası Hilde'nin dünyasının da Sofie'nin bahçe partisi kadar karmakarışık olduğunu söylüyor olamazdı ya! Veya kendi dünyasının da bir gün çöküvereceğini?

Peki ya Sofie ile Alberto ne olmuştu? Gizli planları bir işe yaradı mı acaba?

Bundan sonrasını kendi mi yazmalıydı acaba? Yoksa öyküden çıkıp kurtulmayı başarmışlar mıydı? Ama eğer öyleyse, neredeydiler şimdi?

Birden aklına bir şey geldi Hilde'nin. Eğer Alberto ve Sofie öyküden çıktılarsa, o zaman klasörün sayfalarında bundan bahsedilmiş olamazdı. Klasörde yazan her şey babasının denetimindeydi çünkü.

Satır aralarında olmasın sorunun cevabı? En azından buna benzer bir şeyden söz edilmişti galiba. Salıncakta otururken, bütün öyküyü birkaç kez daha okuması gerektiğini fark etti Hilde.

Beyaz Mercedes hızla bahçeye girerken Alberto Sofie'yi mağaraya doğru çekmişti. Sonra da ormanda Binbaşının Kulübesi'ne doğru koşmuşlardı.

"Çabuk!" diye bağırdı Alberto. "Binbaşı bizi aramaya başlamadan başarmalıyız."
"Artık onun denetiminden çıktık mı?"
"Arada bir yerdeyiz!"
Gölde küreklere asıldılar, kulübeye daldılar sonra. Alberto bodruma giden bir kapağı açtı. Sofie'yi bodruma doğru sürükledi. Ve her şey karardı birden.

Bunu izleyen birkaç gün boyunca Hilde kendi planı üzerinde çalışmayı sürdürdü. Kopenhag'daki Anne Kvamsdal'a birçok mektup yazdı, bir iki kez de telefon etti. Ayrıca Lillesand'da da arkadaşlarını ve tanıdıklarını seferber etmişti. Sınıfının neredeyse yarısı dahildi plana.

Arada sırada "Sofie'nin Dünyası"nı okuyordu. Bir defa okumakla bitirilecek bir öykü değildi bu. Hilde'nin aklına Sofie ile Alberto bahçe partisinde ortadan kaybolduktan sonra neler olduğuna ilişkin yeni düşünceler geliyordu durmadan.

23 Haziran Cumartesi sabahı dokuza doğru uyandı. Babası Lübnan'daki askerî kamptan ayrılmıştı artık. Şimdi beklemekten başka yapacak bir şey yoktu. Günün son kısmı en ince ayrıntısına kadar planlanmıştı.

Öğleden önce annesine yazdönümü gecesi hazırlıkları için yardım etti. Sofie ile annesinin kendi bahçe partilerine hazırlandıkları gibi, Hilde'nin de her şeyi düşünmesi gerekiyordu. Ama o parti çoktan olup *bitmiş* miydi? Yoksa tam şu anda sofrayı mı kuruyorlardı?

Sofie ile Alberto çirkin gaz ve havalandırma borularıyla kaplı iki büyük binanın önündeki çimenliğe oturdu. Evlerden birinden genç bir kadınla genç bir adam çıktı. Adamın elinde kahverengi bir evrak çantası vardı, kadının omuzunda da kırmızı bir çanta asılıydı. Arkalarda bir yerdeki caddeden bir otomobil geçti.

"Ne oldu?" diye sordu Sofie.

"Başardık."

"İyi ama nereye geldik böyle?"

"Bu semtin adı Binbaşının Kulübesi."

"Binbaşının Kulübesi mi? Ama.."

"Oslo'nun bir semti."

"Emin misin?"

"Kesinlikle. Şu gördüğün evin adı da 'Château Neuf'tür, yani 'Yeni Şato'. Müzik eğitimi yapılır bu binada. Diğeri ise ilahiyat fakültesi. Tepeye doğru çıkarsan doğa bilimleri okuyabilirsin, en yukarıda da edebiyat ve felsefe."

"Hilde'nin kitabından ve binbaşının denetiminden kurtulduk mu yani?"

"Her ikisinin de cevabı 'evet'. Burada bizi asla bulamaz."

"Peki ama ormanda koşarken neredeydik aslında?"

"Binbaşı malî müşavirin arabasını elma ağacına toslatmakla meşgulken mağaraya saklanmayı başardık. O sırada embriyo halindeydik. Hem eski hem de yeni dünyaya aittik. Ama binbaşı orada saklandığımızı aklına getirmiş olamaz."

"Neden peki?"

"Yoksa kaçmamıza o kadar kolay izin vermezdi. Her şey rüya gibi geçti. Yani tabii belki o da oyunun içindeydi..."

"Ne demek istiyorsun?"

"Beyaz Mercedes'i harekete geçiren kendisiydi. Bizi gözden kaybetmeyi istiyordu belki de. Bütün bu olanlardan sonra bitkin düşmüş olmalı..."

Genç çift sadece birkaç metre uzaktaydı artık. Kendinden çok daha yaşlı bir erkekle çimende oturmak Sofie'yi biraz utandırmaya başlamıştı. Ayrıca Alberto'nun söylediklerini başka birinin de doğrulamasını istiyordu.

Kalkıp gençlere doğru ilerledi.

"Burası neresi söyler misiniz lütfen?"

Ama cevap vermediler. Sofie'yi fark etmemişlerdi bile.

Buna o kadar sinirlendi ki, söylenmeye başladı Sofie:

"Sorulan bir soruya cevap vermek gerekmez mi sizce?"

Genç adam kıza bir şeyler anlatmakla meşguldü o sırada.

"Kontrpuana dayalı besteleme iki boyutta birden ilerler: yatay ya da melodik boyut ve dikey ya da armonik boyut. Yani aynı anda tınlayan iki

veya daha çok melodi söz konusu..."

"Sözünüzü kestiğim için özür dilerim ama..."

"Melodiler olabildiğince birlikte nasıl tınladıklarından bağımsız bir şekilde geliştirilerek birleştirilir. Ama armoni de gerekli tabii. İşte buna kontrpuan deniyor. Sözcük anlamı 'notaya karşı nota'."

Bu ne kabalık! Kör ya da sağır değil ya bunlar! Sofie gençlerin önüne geçip yollarını keserek üçüncü bir denemede bulundu. Ve herhangi bir engelmiş gibi kenara itiliverdi.

"Rüzgâr iyice arttı," dedi kız.

Sofie koşa koşa Alberto'nun yanına döndü.

"Duymuyorlar," dedi ve dediği anda Hilde ve altın kolyeyi gördüğü rüyasını hatırladı.

"Bu ödemek zorunda olduğumuz bir bedel, Sofie. Bir kitaptan kaçıp dışarı çıkınca, kitabın yazarıyla aynı konuma sahip olmayı bekleyemeyiz. Ama çıktık geldik işte. Bundan böyle hiç yaşlanmayacağız. Aynı felsefî bahçe partisinden ayrıldığımızda olduğu gibi kalacağız."

"Ama yakınımızdaki insanlarla hiç gerçek bir ilişki içinde olamayacak mıyız?"

"Gerçek bir filozof asla 'asla' demez. Saatin var mı?"

"Saat sekiz."

"Evet, tam Kaptan Virajı'ndan ayrıldığımız saat."

"Bugün Hilde'nin babası Lübnan'dan dönmüş olacak."

"Öyleyse acele etmeliyiz."

"Öyle mi? O da neden?"

"Binbaşı Bjerkely'ye döndüğünde neler olacağını merak etmiyor musun?"

"Ediyorum tabii, ama..."

"Haydi öyleyse!"

Şehir merkezine doğru yürümeye başladılar. Sık sık başka insanlara rastlıyorlardı, ama Sofie ve Alberto sanki havadan ibaretti bu insanlar için.

Caddenin kenarında peşpeşe otomobiller park edilmişti. Alberto üstü açık kırmızı bir otomobilin önünde duruverdi birden.

"Sanırım bunu alabiliriz. Ama bizim otomobilimiz olduğundan kesinlikle emin olmalıyız."

"Artık iyice karıştı kafam."

"Bak açıklayayım o zaman. Öyle herhangi birine ait bir aracı alamayız. Şoförsüz bir otomobil sokaklarda dolaşmaya başlarsa neler olur düşünsene! Hem zaten böyle bir aracı hareket ettirme şansımız pek yok."

"Ya bu niye farklı öteki arabalardan?"

"Galiba eski bir filmden hatırlıyorum bunu."

"Kusura bakma ama bu esrarengiz laflar sinirime dokunmaya başladı."

"Bu düşgücü ürünü bir otomobil Sofie. Tıpkı bizim gibi. Etraftaki insanlar sadece boş bir park yeri görüyor burada. Yine de yola çıkmadan önce bunu kontrol etmeliyiz."

Durup beklediler. Az sonra bir çocuk bisikletiyle kırmızı otomobilin içinden geçiverdi.

"Gördün mü bak! Bizim aracımız işte!"

Alberto Sofie'ye ön kapıyı açtı.

"Buyrun efendim!" dedi, Sofie bindi.

Alberto direksiyon başına geçti. Anahtarı çevirdi ve motor çalıştı.

Önce Kirkeveien'den, az sonra da Drammensveien'den geçtiler. Lysaker'i ve Sandvika'yı arkalarında bıraktılar. Arada sırada, özellikle Drammen'den sonra ilk Yazdönümü ateşlerine rastlıyorlardı.

"Yaz ortası bu Sofie! Harika değil mi?"

"Açık bir otomobilde olunca rüzgâr da püfür püfür çok güzel esiyor. Gerçekten kimse göremiyor mu bizi?"

"Sadece bizden olanlar. Belki birkaç tanesine rastlarız. Saat kaç oldu?"

"Sekiz buçuk."

"Öyleyse kestirme yollardan gitmemiz gerek. En azından şu kamyonun arkasından kurtulalım."

Geniş bir buğday tarlasına saptı. Sofie arkasına dönüp başakları ezerek açtıkları geniş ize baktı.

"Yarın rüzgârın tarlayı bu hale getirdiğini anlatacaklar," dedi Alberto.

Binbaşı Albert Knag 23 Haziran Cumartesi günü saat 16.30'da Kopenhag'a indi. Daha şimdiden oldukça uzun bir gün geçirdiğini hissediyordu. Roma'dan Kopenhag'a uçuş yolculuğunun sondan bir önceki etabıydı.

Her zaman çok gurur duyduğu BM üniformasıyla pasaport kontrolünden geçti. Sadece kendini değil, uluslararası hukuk düzenini ve dolayısıyla bütün gezegeni kapsayan yüzlerce yıllık bir geleneği de temsil ediyordu.

Yanında sadece omuzuna asılı küçük bir çanta vardı, diğer bagajlarını Roma'da teslim etmişti. Kırmızı pasaportunu şöyle bir göstermesi yeterliydi.

"Nothing to declare."

Binbaşı Albert Knag'ın Kopenhag'da üç saat geçirmesi gerekiyordu. Ancak ondan sonra Kristiansand'a giden uçağa binebilecekti. Ailesine birkaç hediye daha almalıydı bu arada. Hilde'nin büyük doğum günü armağanını yaklaşık iki hafta önce göndermişti zaten. Eşi Marit onu başucu masasına koymuş, böylece Hilde yaşgünü sabahı uyandığında hediyesini karşısında bulmuştu. O akşamki telefon konuşmasından beri bir daha konuşmamıştı kızıyla.

Birkaç Norveç gazetesi alıp havaalanındaki bara oturdu, bir kahve söyledi kendine. Tam anabaşlıklara göz atarken bir anons duydu:

"Sayın Albert Knag! Önemli bir notunuz var. Lütfen SAS gişesine geliniz."

Bu da nereden çıktı? Albert Knag her tarafının buz kestiğini hissediyordu şimdi. Sakın Lübnan'a geri çağırmasınlar. Ya da evde kötü bir şey olmasın?

Az sonra enformasyon masasının önündeydi.

"Albert Knag benim."

"Buyrun. Aceleymiş."

Bir mektup zarfıydı bu. Binbaşı zarfı açtı, içinden daha küçük başka bir zarf çıktı. Küçük zarfın üstünde şunlar yazılıydı: "Binbaşı Albert Knag, SAS Enformasyon masası eliyle, Kastrup Havaalanı, Kopenhag."

Binbaşı Albert Knag huzursuzlanmıştı. Küçük zarfı açtı. Bir kâğıt parçası çıktı içinden.

Sevgili babacığım! Evine hoşgeldin! Lübnan'dan dönmüş olman çok güzel. Eve gelmeni bekleyememiş olmamı eminim anlayışla karşılarsın. Seni anonsla çağırttığım için kusura bakma. En kolayı buydu.

Not: Maalesef malî müşavir Ingebrigsten çalıntı bir Mercedes'le yapılan kaza nedeniyle tazminat istiyor.

İkinci Not: Eve geldiğinde belki de bahçede oturuyor olacağım. Ama belki daha önce de benden haber alırsın.

Üçüncü Not: Bahçede çok uzun oturmaktan biraz korkuyorum. Böyle yerlerde yer yarılıp da içine düşmek çok kolay.

Eve dönüşüne hazırlanmak için çok zaman bulmuş olan Hilde'den sevgiler.

Binbaşı Albert Knag gülümsedi önce. Ama böyle yönlendirilmiş olmak pek hoşuna gitmemişti. İpleri kendi elinde tutmaktan hoşlanan biriydi. Ama şimdi Lillesand'daki şu haddini bilmez ufaklık oturduğu yerden babasını havaalanında koşuşturuyordu. Nasıl da becermişti acaba bunu? Zarfı ceketinin iç cebine koydu, vitrinlerin önünde gezinmeye başladı. Tam yiyecek dükkânına girecekken, vitrin camına yapıştırılmış küçük bir zarf buldu. Keçeli kalemle kalın kalın "BİNBAŞI KNAG" yazılmıştı zarfın üstüne. Açıp okudu:

Binbaşı Albert Knag'a önemli haber! Danimarka yiyecekleri dükkânı eliyle, Kastrup Havaalanı, Kopenhag. Babacığım! Lütfen kocaman bir Danimarka salamı alabilir misin? Bence iki kilo kadar olabilir. Konyaklı sosis getirirsen annem de sevinir sanırım.

Not: Limfjord havyarı da hiç fena olmaz hani! Sevgiler, Hilde.

Albert Knag etrafına bakındı. Buralara kadar gelmiş olamazdı ya Hilde! Marit sırf kendisini karşılasın diye Kopenhag'a uçmasına izin vermiş olamazdı herhalde. Ama yazı da Hilde'ye aitti... BM gözlemcisi birden kendinin de gözlendiği hissine kapıldı. Sanki yaptığı her şeyi birisi uzaktan idare ediyordu. Bir çocuğun elindeki oyuncak bir bebek gibi hissediyordu kendini.

Dükkâna girip iki kilo salam, bir konyaklı sosis, üç kutu da Limfjord havyarı satın aldı. Sonra dükkânların arasında dolanmayı sürdürdü. Hilde için bir yaşgünü hediyesi daha almak istiyordu. Bir hesap makinesi ister miydi acaba? Ya da yanında taşıyabileceği küçük bir radyo —evet, bu iyi fikirdi işte.

Elektronik eşya dükkânına geldiğinde, camda yine bir zarf olduğunu gördü. "Binbaşı Albert Knag, Kastrup Havaalanının en ilginç dükkânı eliyle" diye yazılmıştı bu kez zarfa. İçinden çıkan kâğıtta ise şunlar okunuyordu:

> *Sevgili babacığım! Sofie'nin selamları var. Ayrıca doğum günü hediyesi olarak aldığı FM radyosu da olan mini televizyon için cömert babasına çok teşekkür ediyor. Gerçekten çok hoş bu, ama aynı zamanda küçük bir ayrıntı sadece. Doğrusu Sofie'nin böyle küçük ayrıntılara duyduğu ilgiyi ben de paylaşıyorum.*
>
> *Not: Eğer henüz oralara gitmediysen, bil ki yiyecek dükkânı ve şarap ve sigara satılan duty free shop'ta da sana yazılmış notlar var.*
>
> *İkinci Not: Doğum günümde hediye olarak biraz para da aldım ve mini televizyonum için ben de 350 Kron verebilirim.*
>
> *Şimdiden hindiyi doldurmuş ve Waldorf salatasını hazırlamış bulunan Hilde'den sevgiler.*

Mini televizyon 985 Danimarka Kronu tutmuştu. Bu belki küçük bir ayrıntı sayılabilirdi, ama Hilde'nin tuhaf buluşlarıyla Binbaşı Albert Knag'ı oradan oraya koşturması kesinlikle öyle değildi. Acaba burada mıydı, yoksa değil miydi?

Artık her adım atışında dört bir yana bakmaya başlamıştı binbaşı. Kendini hem bir casus hem de iplerle oynatılan bir kukla gibi hissediyordu. Özgür bir insan olmaktan adım adım çıkarılmış olmuyor muydu bu şekilde?

Yine de duty free shop'a gitmeden edemedi. Yine üstünde adı yazılı bir zarf buldu. Bütün havaalanı bir tür bilgisayar oyununa dönüşmüştü adeta ve kendisi de imleç olarak kullanılıyordu. Kâğıdı okudu:

> *Binbaşı Knag, havaalanmdaki duty free shop eliyle. Buradan almanı istediğim sadece bir paket meyveli çiklet ve birkaç kutu Anthon Berg badem ezmesi. Biliyorsun Norveç'te bunlar çok pahalı! Bildiğim kadarıyla annem de Campari içmeyi çok seviyor.*
>
> *Not: Dönüş yolu boyunca gözünü açık tutmalısın. Önemli notların hiçbirini kaçırmak istemezsin, değil mi? Öğrenmeyi çok seven kızın Hilde'den selamlar.*

Albert Knag yenilgiyi kabul etmişçesine iç çekti. Sonra dükkâna girip Hilde'nin istediklerini aldı. Elinde üç naylon torba ve omuzunda çantasıyla 28 numaralı çıkış kapısına doğru yürümeye başladı. Oturup uçağın kalkmasını bekleyecekti. Eğer daha başka notlar varsa, onlar da oldukları yerde kalıversin diye düşünüyordu.

Ama 28 numaralı çıkışın orada, bir sütunun üstünde beyaz bir zarfla karşılaştı: "Binbaşı Knag'a, 28 numaralı çıkış kapısı eliyle, Kastrup Havaalanı, Kopenhag." Bu da Hilde'nin yazısıydı ama sanki 28 sayısı başka biri tarafından yazılmışa benziyordu. Ama bunu anlamak pek kolay değildi ne yazık ki, çünkü harfleri değil sadece sayıları karşılaştırmak mümkündü.

Duvar kenarındaki bir sandalyeye oturdu. Torbaları kucağına bıraktı. Gururlu binbaşı öylece oturmuş, ilk kez yalnız yolculuk yapan küçük bir çocuk gibi önüne bakıyordu. Eğer buradaysa, önce onun kendisini bulmasına da izin vermemeliydi doğrusu. Ürkekçe başını kaldırıp içeri gelen yolcuların yüzlerine baktı tek tek. Bir an kendini sürekli gözetlenen bir siyasi suçlu gibi hissetti. Yolcular uçağa alınmaya başladığında o da rahat bir nefes aldı. Uçağa en son binen de o oldu.

Uçuş kartını verirken, gişeye yapıştırılmış bir zarf gördü ve hemen çekip alıverdi.

Sofie ile Alberto Brevik köprüsünü geçmiş, Kragero çıkışına ulaşmışlardı.

"180'le gidiyorsun," dedi Sofie.

"Saat dokuza geliyor. Birazdan Kjevik'e inecek. Neyse ki kontrolden geçmemiz gerekmiyor."

"Ama ya birine çarparsak?"

"Eğer normal bir otomobilse hiç fark etmez. Ama bizden biri olursa..."

"Evet?"

"O zaman dikkatli olmalıyız işte. Az önce Kara Şimşek'in yanından geçtik, gördün mü?"

"Olamaz!"

"Vestfold'da bir yerde park etmişti."

"Ama şu öndeki otobüsü geçmek kolay olmayacak. Ormanın ortasındayız, iki taraf da ağaç dolu."

"Hiç fark etmez Sofie, görürsün bak."

Alberto doğruca ormana saptı. Yoğun ağaçların arasından geçip tekrar yola çıktı.

Sofie rahat bir nefes aldı.

"Beni korkuttun."

"Çelik bir duvardan bile geçsek bir şey hissetmezdin."

"Öyleyse çevreyle ilişkimizde içi boş ruhlarız biz."

"Hayır, her şeyi ters çevirdin sen şimdi. Çevremiz bizim için içi boş bir masal."

"Bunu biraz daha açıklaşan iyi olur."

"Bak iyi dinle o zaman. Ruhun su buharından bile daha 'geçirgen' olduğu anlayışı çok yaygın bir hatadır. Oysa bunun tam tersidir doğru olan. Ruh buzdan bile daha katıdır."

"Bunu hiç düşünmemiştim."

"Öyleyse bir öykü anlatayım sana. Bir zamanlar meleklere inanmayan bir adam varmış. Ama günün birinde, ormanda çalışırken, bir melek çıkmış karşısına."

"Sonra?"

"Birlikte yürümüşler biraz. Sonunda adam meleğe dönüp demiş ki: 'Evet, meleklerin var olduğunu kabul etmek zorundayım. Ama siz bizim gibi tam anlamıyla birer varlık değilsiniz.' Melek 'Ne kastediyorsun bununla?' diye sormuş. Adam cevap vermiş: 'Demin yolumuza koca bir kaya çıktı. Ben etrafından dolanmak zorundaydım, oysa sen içinden geçiverdin. Yolumuzu devrilmiş bir ağaç kestiğinde de ben tırmandım, sen dümdüz devam ettin.' Melek şaşmış bu cevaba. Demiş ki: 'Ya demin bir bataklığa geldiğimizde ne oldu fark ettin mi? Orada ikimiz de sisin içinden geçebildik. Çünkü ikimiz de sisten çok daha yoğun bir yapıya sahibiz.'"

"Yaa..."

"İşte biz de böyleyiz Sofie. Ruh çelik kapılardan bile geçebilir. Ne tanklar ne de bombardıman uçakları ruhtan oluşan bir şeyi parçalayabilir."

"İlginç bir düşünce bu."

"Birazdan Rizør'e geleceğiz. Oysa Binbaşının Kulübesi'nden yola çıkalı daha bir saat oldu. Ama canım bir fincan kahve istemeye başladı doğrusu."

Søndeled'e gelmeden az önce Fiane'ye vardıklarında, yolun solunda bir dinlenme tesisi gördüler. Adı "Cinderella"ydı bu yerin. Alberto sola sapıp yolları ayıran bir çimen şeridine park etti.

İçeri girdiklerinde Sofie buzdolabından bir kola şişesi almaya çalıştı ama şişenin yerinden kıpırdadığı yoktu. Sanki yapışmıştı rafa. Biraz ileride de Alberto otomobilde bulduğu bir kâğıt bardağa kahve doldurmaya çalışıyordu. Bütün yapması gereken bir düğmeye basmaktı. Ama ne kadar uğraşsa da olmuyordu işte.

Öyle sinirlendi ki, diğer müşterilerden yardım istemeye kalkıştı. Kimse aldırmayınca da "Kahve istiyorum!" diye var gücüyle bağırdı. Sofie kulaklarını tıkamak zorunda kalmıştı.

Ama o kadar da sinirlenmemişti anlaşılan, çünkü hemen ardından kahkahayla gülmeye başladı.

"Bizi duyamıyorlar. Tabii biz de onların kahvesini alamıyoruz."

Tam çıkıp gidecekleri sırada yaşlı bir kadın sandalyesinden kalkıp yanlarına doğru yürüdü. Kıpkırmızı bir eteği, buz mavisi bir hırkası, beyaz bir başörtüsü vardı. Hem bu renkler hem de kadının görüntüsü bir şekilde küçük salondaki diğer her şeyden daha belirgindi.

Kadın Alberto'ya gelip dedi ki:

"Ne kadar gürültü yapıyorsun böyle evladım."

"Özür dilerim."

"Kahve istiyorsun öyle mi?"

"Evet ama..."

"Hemen yanda küçük bir tesisimiz var."

Kadınla birlikte çıkıp binanın arkasındaki patikada yürümeye başladılar. Yolda sordu kadın:

"Buralarda yenisiniz galiba."

"Doğrusunu isterseniz çok yeniyiz," dedi Alberto.

"Belli, belli. Sonsuzluğa hoşgeldiniz çocuklar!"

"Ya sen kimsin?"

"Ben Grimm Kardeşlerin bir masalındanım. Aşağı yukarı iki yüz sene oldu yazılalı. Siz nereden geldiniz böyle?"

"Biz bir felsefe kitabındanız. Ben felsefe öğretmeniyim, Sofie de öğrencim."

"Hi hi hi... Bak bu yeni bir şey işte."

Az sonra ormanda bir açıklığa gelmişlerdi. Kahverengi güzel evlerle dolu bir yerdi burası. Evlerin arasında kalan alanda büyük bir Yazdönümü ateşi yanıyor, ateşin etrafında da rengârenk giysili insanlar dans ediyordu. Birçoğunu hemen tanıdı Sofie. Pamuk Prensesle bazı cüceleri, Şanslı Hans'ı ve Sherlock Holmes'u gördü. Peter Pan ve Pippi Uzunçorap'ı, Kırmızı Başlıklı Kız ile Külkedisi'ni de. Büyük ateşin çevresine toplanmışlardı. Adı olmayan daha birçok yaratık vardı: şakacı cinler, periler, devler, cadılar, melekler, küçük şeytancıklar... Hattâ gerçek bir cin de gördü Sofie aralarında.

"Burası panayıra dönmüş," dedi Alberto heyecanla.

"Ne de olsa yaz ortasındayız," diye cevap verdi yaşlı kadın. "En son Valborg gecesi Almanya'da toplanmıştık böyle. Buraya şöyle bir ziyarete

geldim sadece. Sen kahve istiyordun değil mi?"

"Evet, lütfen."

Sofie bütün evlerin baharatlı çörekler, karamel ve şekerden yapıldığını ancak yeni fark etmişti. Hattâ evlerden parçalar koparıp yiyenler de oluyor, ama bir fırıncı kadın hemen gidip evleri onarıyordu. Sofie de bir evin damından bir parça aldı. O zamana kadar yediği her şeyden daha tatlı, daha lezzetliydi bu ev.

Az sonra yaşlı kadın bir fincan kahveyle geldi.

"Binlerce teşekkür," dedi Alberto.

"Konuklarımız kahveyi nasıl ödemeyi düşünüyor acaba?"

"Ödemek mi?"

"Biz burada genellikle bir öykü anlatarak ödeme yaparız. Kahve için ufak bir fıkra da yeter."

"İnsanlığın inanılmaz öyküsünü anlatabilirdik sizlere," dedi Alberto. "Ama ne yazık ki çok az zamanımız var. Başka bir zaman gelip ödesek olur mu?"

"Elbette. Peki ama niye böyle acele ediyorsunuz?"

Alberto ne yapmak istediklerini anlattı. Bunun üzerine yaşlı kadın şu yorumu yaptı:

"Evet evet, siz gerçekten yenisiniz. Ama içinden çıkıp geldiğiniz etten kemikten dünyayla bağları bir an önce koparmalısınız. Ete ve kana ihtiyacımız yok artık. 'Görünmez bir halk'ız biz."

Az sonra Sofie ve Alberto "Cinderella" adlı kafeteryanın önünde kırmızı spor otomobile binmişti. Otomobilin hemen yanında bir anne telaşlı hareketlerle çocuğunu işetiyordu.

Birkaç kestirmeye daha sapıp birkaç engel aştıktan sonra Lillesand'a vardılar.

Kopenhag'dan gelen SK 876 uçuş numaralı uçak tam planlandığı gibi 21.35'te Kjevik'e indi. Uçak daha Kopenhag'da piste doğru ilerliyorken

Binbaşı uçuş kontrol gişesinde bulduğu zarfı açmıştı. Kâğıtta şunlar yazılıydı:

Şu anda uçuş kartını vermekte olan Sayın Binbaşı Knag'a. Yazdönümü gecesi, 1990.

Babacığım! Belki de Kopenhag'da karşılaşacağımızı sanmışsındır. Oysa ben yaptıklarını çok daha derin bir şekilde denetlemekteyim. Nereye gitsen görüyorum seni baba. Çünkü yıllar önce büyük büyükanneme sihirli bir ayna satmış olan çok yaşlı bir Çingene karı-kocayla görüştüm. Ayrıca bir de kristal küre edindim. Şu anda uçaktaki yerine henüz yeni oturmuş bulunduğunu görüyorum. Lütfen kemerini bağlamayı unutma ve "fasten seat belt" yazısı sönene kadar koltuğunu dik durumda tut. Uçak yükseldikten sonra koltuğunu yatırıp güzelce dinlenebilirsin. Ne de olsa eve vardığında dinlenmiş olmalısın. Lillesand'da hava belki Lübnan'daki kadar sıcak değil ama yine de harika, iyi uçuşlar.

Ayna kraliçesi ve ironinin koruyucusu olan cadı kızından sevgiler.

Albert Knag öfkeli mi yoksa sadece yorgun ve bitkin mi olduğunu hâlâ tam olarak anlamış değildi. Ama birden kahkahayla gülmeye başladı. Öyle yüksek sesle güldü ki, uçaktaki diğer yolcular dönüp ona baktı. O sırada uçak da havalanmaya başlamıştı.

Aslında kendi silahıyla vurulmuştu. Ama önemli bir fark yok muydu arada? Onun kurbanları Sofie ile Alberto'ydu —ve onlar da düşgücü ürünlerinden ibaretti.

Şimdi artık Hilde'nin tavsiyesine uyabilirdi. Koltuğunu yatırıp uyuklamaya başladı. Ancak pasaport kontrolünden geçip Kjevik Havaalam'nın gelen yolculara ayrılmış salonuna vardığında tam anlamıyla uyanabilmişti. Bir gösteriyle karşılaştı burada.

Çoğunlukla Hilde'nin yaşlarındaki gençlerden oluşan sekiz on kişilik bir gruptu bu. Ellerindeki pankartlarda şunlar yazılıydı: "EVE HOŞGELDÎN BABA!", "HILDE BAHÇEDE BEKLİYOR" ve "İRONİYE DEVAM!"

İşin kötüsü öyle hemen boş taksiye atlayıp kaçamazdı, bagajını beklemek zorundaydı çünkü. Bu arada Hilde'nin okul arkadaşları etrafında dönüp duruyor, binbaşı pankartları defalarca okumak zorunda kalıyordu. Bir genç kız kendisine bir buket gül sunduğunda hafifçe gülümseyebildi. Elindeki torbalardan birini karıştırıp her göstericiye bir parça badem ezmesi verdi. Hilde için iki parça kalmıştı geriye. Bagajları gelince genç bir adam karşısına geçip Ayna Kraliçesi'nin emrinde bulunduğunu ve kendisini Bjerkely'ye götürme görevinin verildiğini söyledi. Göstericiler kalabalığın arasına karışmıştı bu arada.

E 18 numaralı yolda gidiyorlardı. Bütün köprülere ve tünel girişlerine levhalar ve pankartlar asılmıştı: "Evine hoşgeldin!", "Hindi seni bekliyor", "Seni görüyorum baba!"

Bjerkely'nin bahçe kapısında otomobilden inerken rahat bir nefes aldı Albert Knag. Kendisini getiren gence 100 Kron ve üç kutu Carlsberg Elephant birası vererek teşekkür etti.

Karısı Marit evin önünde bekliyordu. Uzun uzun kucaklaştılar, sonra binbaşı sordu:

"Nerede?"

"İskelede oturuyor Albert."

Alberto ile Sofie kırmızı otomobili Lillesand'ın pazar meydanındaki Norveç Oteli'nin önünde durdurdu. Saat ona çeyrek vardı. Kıyının biraz açığındaki kayalıklarda kocaman bir ateş yanıyordu.

"Bjerkely'yi nasıl bulacağız?" diye sordu Sofie.

"Arayacağız. Kulübenin nasıl göründüğünü hatırlıyorsun değil mi?"

"Acele edelim. O gelmeden önce orada olmak istiyorum."

Küçücük yollardan geçtiler, hattâ kayaların, tepelerin üstünden aştılar. Ellerindeki önemli bir ipucu, Bjerkely'nin deniz kıyısında olduğuydu.

Sofie birden bağırdı:

"İşte! Bulduk işte sonunda!"

"Sanırım haklısın, ama bu kadar gürültü etmesen iyi olur."

"Niye ki? Nasıl olsa burada kimsenin bizi duyduğu yok."

"Sevgili Sofie, o uzun felsefe kursundan sonra hâlâ sonuç çıkarmakta fazla acele etmen beni biraz düşkınklığına uğratıyor."

"Ama..."

"Buralarda şakacı cinler, orman ruhları, iyi periler filan yok mu sanıyorsun?"

"Ha, öyle ya... Özür dilerim."

Kapıdan geçip çakıllı yolda ilerlediler. Alberto arabayı çimlerin üstünde, salıncağın yanıbaşında durdurdu. Az ötede üç kişi için hazırlanmış bir masa vardı.

"Görüyorum onu" diye fısıldadı Sofie. "Tıpkı rüyamdaki gibi, iskelede oturuyor."

"Bak bahçe de senin Kløverveien'deki kendi bahçen gibi."

"Evet doğru. Salıncak filan, her şey var burada. Onun yanına inebilir miyim?"

"Tabii. Ben arabada oturacağım."

Sofie iskeleye koştu. Neredeyse gidip çarpacaktı Hilde'ye. Ama sonra sakince yanına oturdu.

İskeleye bağlı kayığın halatıyla oynuyordu Hilde. Sol elinde küçük bir kâğıt parçası vardı. Birini beklediği besbelliydi. Durmadan saate bakıyordu.

Sofie çok güzel buldu Hilde'yi. Açık sarı saçları bukle bukle, gözleri yemyeşildi. Sarı bir yazlık elbise giymişti. Jorunn'ü hatırlatıyordu biraz.

Sofie konuşmayı denedi Hilde'yle. Ama bunun işe yaramayacağını biliyordu.

"Hilde! Ben geldim, Sofie."

Hilde hiç tepki göstermedi.

Sofie yanına diz çöküp kulağının içine bağırdı:

"Beni duyuyor musun Hilde? Yoksa kör ve sağır mısın?"

Sanki gözlerini açmamış mıydı Hilde? Çok hafif de olsa, bir şey duymuş olmalıydı herhalde!

Hilde döndü, birdenbire başını sağa çevirdi ve Sofie'nin gözlerinin içine baktı. Ama bakışları pek odaklanmamıştı, Sofie'nin içinden geçip gidiyordu

adeta.

"Bağırma öyle Sofie!"

Kırmızı spor arabadaki Alberto'ydu yukardan seslenen.

"Bahçeye su perileri dolsun istemiyorum."

Sofie sessizce oturmaya başladı bunun üzerine. Yine de Hilde'nin böyle yakınında olmak hoşuna gidiyordu.

Sonra kalın bir erkek sesi duyuldu:

"Hildeciğim."

Üniforması ve mavi beresiyle binbaşıydı bu. Yukarıda, bahçede duruyordu.

Hilde yerinden fırladı, ona doğru koştu. Salıncakla kırmızı otomobilin arasında karşılaştılar. Binbaşı kızını kucakladı, havada döndürmeye başladı.

Hilde iskeleye oturmuş babasını bekliyordu. Binbaşı Kastrup'a geldiğinden beri her on beş dakikada bir onun nerede olduğunu, nelerle karşılaştığını, neler hissettiğini tahmin etmeye çalışmıştı. Her şeyin saatini teker teker not ettiği küçük kâğıt parçasını gün boyunca elinden hiç bırakmamıştı.

Kızmış mıydı acaba babası? Ama kendisi için böyle esrarengiz bir kitap yazıp sonra da her şeyin eskisi gibi olacağını düşünmüyordu herhalde.

Tekrar saate baktı. Onu çeyrek geçiyordu şimdi. Babası her an gelebilirdi.

Ama bu da ne? Tıpkı Sofie'yi rüyasında gördüğü gibi, hafif bir soluk çarpmamış mıydı kulağına?

Yana döndü. Orada bir şey *vardı*, emindi bundan. Ama ne?

Yaz akşamının bir oyunu muydu bu yoksa?

Bir an doğaüstü hislere sahip olduğunu sanıp irkildi.

"Hildeciğim!"

Bu sesi duyunca başka bir tarafa doğru baktı. Babası gelmişti sonunda! Yukarıda, bahçede duruyordu!

Hilde fırladı, ona doğru koştu. Salıncağın orada karşılaştılar, binbaşı kızını kucaklayıp havada döndürmeye başladı.

Hilde ağlıyor, binbaşının da gözleri dolmuş, yutkunuyordu.

"Neredeyse yetişkin bir genç kız olmuşsun Hilde."

"Sen de tam bir yazar."

Hilde sarı elbisesinin koluyla gözyaşlarını kuruladı.

"Ödeştik, değil mi?" dedi.

"Evet ödeştik."

Masaya oturdular. Hilde Kastrup'ta ve oradan Lillesand'a kadarki yolda olanları duymak için sabırsızlanıyordu. Dinledikçe kahkahalar attı.

"Lokantadaki zarfı görmedin mi?"

"Oturup bir şeyler atıştırmaya bile vakit bulamadım seni küçük cadı! Kurt gibi açım."

"Vah zavallı babacığım."

"Şu hindi de şaka mıydı yoksa?"

"Olur mu hiç! Her şeyi hazırladım ben anlıyor musun? Servisi annem yapacak."

Bunun ardından uzun uzun Sofie ve Alberto'nun öyküsü üzerine konuşmadan edemediler. Az sonra hindi, Waldorf salatası, bir şişe pembe şarap ve Hilde'nin yaptığı ekmek sofraya gelmişti.

Babası tam Platon'la ilgili bir şey söyleyecekken Hilde sözünü kesti:

"Hşşt!"

"Ne oldu?"

"Bir hışırtı geldi sanki, duymadın mı?"

"Hayır."

"Ben eminim ama. Bir şey vardı. Aa bak fareymiş."

Sofraya oturmadan önce Hilde'nin babası son olarak şunu söyledi:

"Yalnız, felsefe kursu henüz tam olarak bitmiş değil."

"O da neden?"

"Bu gece sana evrenden bahsedeceğim çünkü."

Yemeğe başlamadan önce binbaşı şöyle dedi:

"Hilde artık kucağa alınamayacak kadar büyümüş. Ama sen farklısın tabii."

Konuşurken bir yandan da Marit'i kucağına çekmişti. Kadıncağız uzun süre bir şey yiyemeden kaldı orada.

"Düşünsene neredeyse kırk yaşına geliyorsun..." diye ekledi Albert Knag.

Hilde'yle babası kucaklaşırken Sofie gözyaşlarının aktığını hissetti.

Hilde'ye ulaşamıyordu asla!

Etten kemikten bir insan olduğu için ne kadar isterdi onun yerinde olmak!

Hilde'yle binbaşı masaya oturduğu sırada Alberto korna çaldı.

Sofie başını kaldırıp yukarı baktı. Hilde de böyle yapmamış mıydı demin?

Sofie koştu, Alberto'nun yanına oturdu.

"Biraz izleyelim değil mi?"

Sofie başını salladı.

"Ağladın mı sen?"

Sofie yine başını salladı.

"Ne oldu böyle?"

"Ne kadar şanslı o! Gerçek bir insan... Yakında yetişkin, gerçek bir kadın olacak. Eminim kanlı canlı çocuklar doğuracak..."

"Evet Sofie, hattâ torunları da olacak. Ama her şeyin hem iyi yanı var, hem de kötü yanı. Daha felsefe kursumuzun başında bunu anlatmaya çalıştım sana."

"Ne demek istiyorsun?"

"Ben de senin gibi şanslı sayıyorum Hilde'yi. Ama kısmette yaşamı çeken ölümü de çekmiş olur, çünkü yaşamın kısmetidir ölüm."

"Hiçbir zaman yaşamamaktansa, yaşamış olmak daha iyi değil mi yine de?"

"Belki Hilde gibi bir yaşamımız olmayacak —ya da diyelim binbaşı gibi... Ama buna karşılık hiç ölmeyeceğiz. Ormandaki yaşlı kadının ne

dediğini unuttun mu? 'Görünmez bir halk'ız biz. Kendi yaşının da yaklaşık iki yüzün üstünde olduğunu söyledi. Yazdönümü şenliklerinde üç bin yıldan daha yaşlı olanlara bile rastladım."

"Galiba Hilde'de en çok kıskandığım şey... aile hayatı."

"Senin de bir ailen var. Bir kedin, iki kuşun, bir kaplumbağan..."

"O gerçekliği terk ettik biz."

"Hiç de değil. Sadece binbaşı ayrıldı ondan, çocuğum. Son noktayı koydu. Ve bizi bir daha hiç bulamayacak."

"Yani geri dönebilir miyiz?"

"Ne zaman istersek. Ama aynı zamanda Fiane'ye gidip 'Cinderella'nın arkasındaki ormanda yeni arkadaşlar da bulacağız kendimize."

Møller Knag ailesi şimdi yemeklerine başlamıştı. Sofie bir an için bu akşam yemeğinin de Kløverveien'deki felsefî bahçe partisine benzeyeceğinden korktu. Binbaşı, Marit'i masaya yatıracağa benziyordu. Ama sonra sadece karısını kucağına çekmekle yetindi.

Otomobil masanın uzağındaydı. Konuşulanların ancak bir kısmını duyabiliyordu Sofie ile Alberto. Bahçeye bakıp uzun uzun o acayip partiden bahsettiler.

Knaglar masadan kalktığında neredeyse geceyarısı olmuştu. Hilde ile binbaşı salıncağa oturup beyaz eve gitmekte olan annesine el salladılar.

"Sen yat uyu anne. Bizim konuşacak çok şeyimiz var daha."

BÜYÜK PATLAMA

...biz de yıldız tozuyuz...

Hilde salıncağa, babasının yanına kuruldu. Saat on iki olmak üzereydi. Koya bakıyorlardı. Gökte ilk soluk yıldızlar belirmeye başlamıştı. İskelenin altındaki kayalara küçük dalgalar çarpıyordu.

Albert sessizliği bozdu sonunda:

"Evrenin herhangi bir köşesinde, küçük bir gezegenin üstünde yaşıyor olmamız ne tuhaf bir düşünce, değil mi?"

"Evet..."

"Yer Güneş'in çevresinde dönen pek çok gezegenden biri yalnızca. Ama aynı zamanda yaşam barındıran tek gezegen..."

"Belki de bütün evrende yaşam olan tek gezegen, öyle değil mi?"

"Evet, öyle olabilir. Ama belki de evrenin her tarafı yaşam kaynıyor. Çünkü evren aklın alamayacağı kadar büyük. O kadar büyük ki, uzaklıkları ışık dakikası ya da ışık yılı ile ölçüyoruz."

"Nedir bu ışık yılı dedikleri?"

"Bir ışık dakikası ışığın bir dakikada geçtiği mesafedir. Yani çok uzun bir mesafe. Çünkü ışık bir saniyede 300.000 kilometre yol alır. Dolayısıyla bir ışık dakikasının uzunluğu 60 kere 300.000 kilometredir. Bu da 18 milyon kilometre eder. Işıkyılı ise neredeyse on trilyon kilometre kadardır."

"Yer'in Güneş'e uzaklığı ne kadar?"

"Sekiz ışık dakikasından biraz fazla. Yani sıcak bir yaz günü yanaklarımızı ısıtan güneş ışınları yanımıza gelmeden önce evrende sekiz dakika yol alıyor."

"Biraz daha anlat!"

"Güneş sistemimizdeki en uzak gezegen olan Pluton'un Yer'e uzaklığı beş ışık saatinden biraz fazladır. Teleskopuyla Plüton'a bakan bir gökbilimci

aslında beş saat öncesini görüyor yani. Plüton'un görüntüsünün bize ulaşması için beş saat gerekiyor diyebiliriz buna."

"Bunu tasavvur etmek biraz zor, ama sanırım dediğini anladım."

"Çok iyi Hilde. Ama daha konuya yeni başladık sayılır biliyor musun? Bizim Güneş'imiz '*Samanyolu*' denilen bir galaksideki 400 milyar yıldızdan biri sadece. Bu galaksi spiral şeklinde birçok kolu olan büyük bir diske benzer. Güneş'imiz de bu kollardan birinde yer almaktadır. Berrak bir kış gecesinde yıldızlara baktığımızda, yıldızların oluşturduğu geniş bir kuşak görürüz bazen. İşte o zaman Samanyolu'nun merkezine bakıyoruz demektir."

"İsveççede Samanyolu'na 'Kış Sokağı' deniyor bu yüzden."

"Samanyolu'nda bize en yakın yıldızın uzaklığı dört ışık yılıdır. Bak belki de şu adacığın üstündeki yıldız olabilir bu. Düşün hele, orada bir gözlemci olsa ve çok güçlü bir teleskopla Bjerkely'ye baksa, dört yıl önceki halimizi görecek. Mesela on bir yaşında bir kızın salıncağa oturmuş ayaklarıyla yaylandığını görebilir."

"Çok ilginç! Dilim tutulacak neredeyse!"

"Ama bu bize en yakın yıldız. Bizim 'yıldız sisi' dediğimiz galaksinin tamamı 90.000 ışık yılı genişliğinde. Yani ışık, galaksinin bir ucundan öbür ucuna ancak 90.000 yılda gidiyor. Samanyolu'nda bizim Güneş'e uzaklığı 50.000 ışık yılı olan bir yıldıza baktığımızda, 50.000 yıl öncesini görüyoruz."

"Benim küçük kafam için çok büyük bir düşünce..."

"Yani uzaya baktığımızda, aslında geçmişe bakmış oluyoruz. Evrenin *şu andaki* durumunu hiçbir zaman bilemeyiz. Yalnızca *daha önce* nasıl olduğunu bilebiliriz. Başımızı kaldırıp binlerce ışık yılı uzaktaki bir yıldıza baktığımızda, aslında uzay tarihinde binlerce yıl geriye giden bir yolculuk yapmış oluyoruz."

"Akıl alır gibi değil."

"Ama gördüğümüz her şey ışık dalgaları halinde yansıyor gözümüze. Ve bu dalgaların uzayda yol alması için zaman gerekiyor. Gökgürültüsüyle karşılaştırabiliriz bunu. Şimşek çaktıktan sonra biraz zaman geçer, ancak ondan sonra duyarız gökgürültüsünü. Çünkü ses dalgaları ışık dalgalarından

daha yavaş hareket eder. Duyduğumuz gökgürültüsü az önce olmuş bir olayın sesidir. Yıldızlar da böyle. Binlerce ışıkyılı mesafedeki bir yıldıza bakınca, binlerce yıl önceki bir olayın 'gürültüsünü' görüyorum."

"Anlıyorum."

"Tabii şimdiye kadar yalnızca kendi galaksimizden söz ettik. Oysa gökbilimcilerin tahminlerine göre evrende yaklaşık yüz milyar galaksi var ve her galakside de yaklaşık yüz milyar yıldız bulunuyor. Samanyolu'na en yakın galaksi Andromeda'dır. Bizim galaksimizden uzaklığı iki milyon ışık yılıdır. Biraz önce konuştuğumuz gibi, Andromeda'nın ışığı bize ancak iki milyon yılda geliyor demek. Yani Andromeda'ya baktığımızda iki milyon yıl öncesini görüyoruz. Orada uyanık bir gözlemci olsa ve tam şu anda teleskobunu dünyaya yönlendirse, bizi göremez. Olsa olsa düz alınlı ilk insanlardan birkaçını görebilir."

"Şaştım kaldım doğrusu."

"Bilebildiğimiz en uzak galaksiler ise bizden yaklaşık on milyar ışık yılı mesafede bulunuyor. Bu galaksilerden gelen sinyalleri algıladığımızda, evren tarihinde bundan on milyar yıl öncesine bakmış oluruz. Bu da bizim güneş sisteminin ortaya çıkmasından bu yana geçen zamanın yaklaşık iki katı kadardır."

"Bu sayılar başımı döndürmeye başladı."

"Bu kadar uzak geçmişe bakmanın ne anlama geldiğini kavramak belki zaten yeterince zor. Ama gökbilimciler evreni kavrayışımız açısından daha da büyük önem taşıyan bir şey daha buldular."

"Anlat hadi!"

"Evrendeki hiçbir galaksi öylece yerli yerinde durmuyor. Hepsi de muazzam bir hızla birbirinden uzaklaşmakta. Bizden ne kadar uzaktalarsa, hızları da o kadar fazla gibi görünüyor. Yani galaksiler arasındaki uzaklıklar durmadan büyüyor."

"Bunu gözümün önüne getirmeye çalışıyorum ama..."

"Bir balon alıp üzerine siyah noktalar kondurduğunu düşün; balonu şişirdiğinde bu noktalar giderek birbirinden uzaklaşır. Evrendeki galaksilerin durumu da işte böyle. Bu yüzden evrenin sürekli genişlediğini söylüyoruz."

"Neden böyle oluyor acaba?"

"Çoğu gökbilimciye göre evrenin genişlemesinin tek bir açıklaması olabilir: On beş milyar yıl kadar önce evrendeki tüm madde son derece küçük bir yer kaplıyordu ve müthiş yoğundu. Korkunç bir çekimgücüne sahipti ve müthiş sıcaktı. Zamanla bu kütle öyle sıkıştı, öyle ısındı ki, sonunda patlayıverdi. İşte buna ilk patlama ya da İngilizce adıyla big bang, yani *büyük patlama* diyoruz."

"Düşüncesi bile tüylerimi diken diken ediyor."

"Büyük patlama evrendeki tüm maddeyi dört bir yana saçtı ve bu madde soğurken, yıldızlar, galaksiler, aylar, gezegenler oluştu."

"Ama evrenin genişlediğini söylememiş miydin?"

"İşte milyarlarca yıl önceki bu patlama yüzünden genişliyor. Çünkü evrenin zamana bağlı olan bir coğrafyası yoktur. Bir harekettir evren, bir patlamadır. Galaksiler hâlâ müthiş bir hızla birbirinden uzaklaşmakta."

"Hep böyle sürüp gidecek mi bu?"

"Olabilir. Ama başka bir olasılık da var. Alberto Sofie'ye gezegenlerin güneş çevresindeki yolunu sürdürmesini sağlayan iki kuvvetten bahsetmişti, hatırlıyor musun?"

"Kütleçekimi ile eylemsizlikti galiba, değil mi?"

"Aynı şey galaksiler için de geçerli. Çünkü evren genişliyor ama çekimgücü de ters yönde etkisini sürdürüyor. Ve belki günün birinde büyük patlamanın gücü azalınca —yani şöyle birkaç milyar yıl sonra— gökcisimlerinin yeniden bir araya gelmesine yol açabilir. İşte o zaman bir tür ters patlama, yani bir 'çökme' olur. Ancak mesafeler çok fazla olduğu için bu ağır çekim bir film gibi gerçekleşecektir. Bunu da bir balonun havası boşalırken olanlarla karşılaştırabilirsin."

"Öyleyse bütün galaksiler yeniden daracık bir yere mi sıkışacak."

"Evet, konuyu anladın. Ama ondan sonra ne olacak peki?"

"Yeni bir patlama olacak herhalde. Evren yeniden genişlemeye başlayacak. Çünkü hâlâ aynı doğa yasaları geçerli. Yeni yıldızlar, galaksiler doğacak."

"Evet, doğru bir düşünce bu. Gökbilimciler de evrenin geleceğine ilişkin iki olasılık görüyor: Evren ya sonsuza dek genişleyecek ve galaksiler

birbirinden giderek uzaklaşacak —ya da bütün evren yeniden bir araya sıkışacak. Bunu belirleyecek olan şey de, evrenin ağırlığı ve kütlesinin ne kadar olduğu. Ama gökbilimciler bu büyüklüğü henüz tam olarak saptayabilmiş değil."

"Ama eğer evren sonunda büzüşmesine neden olacak kadar ağırsa, belki daha önce de birçok kez genişleyip sonra yeniden büzüştü."

"Evet bu akla uygun bir düşünce. Ama bir de diğer olasılık var tabii. Belki de evren sadece şimdi genişlemekte ve hep genişleyecek. Ama eğer böyle sonsuza dek yayılacaksa, asıl önemli soru her şeyin nasıl başladığıdır."

"Öyle ya, birdenbire patlayan bu şey nereden çıktı?"

"Bir Hıristiyan ilk patlamayı yaradılış ânı olarak görmeye yatkınlık duyabilir. Kutsal Kitap'ta Tanrı'nın 'Işık olsun!' diye buyurduğu yazmıyor mu zaten? Belki Alberto'nun Hıristiyanlığa özgü çizgisel tarih anlayışından söz ettiğini hatırlarsın. Evrenin durmadan genişleyeceği düşüncesi Hıristiyanlık inancı açısından en uygunu yani."

"Öyle mi?"

"Biliyorsun Doğu kültürlerinde daha çok döngüsel bir tarih anlayışı yaygındı. Yani tarihin sonsuzca yinelenip durduğuna inanılıyor. Örneğin eski bir Hint inanışına göre evren sürekli genişler ama sonunda yeniden küçülüp toparlanır ve bu böylece sürüp gider. Hintlilerin 'Brahman'ın gündüzü' ve 'Brahman'ın gecesi' dediği şeyler durmadan yer değiştirir. Bu inanış da tabii evrenin genişleyip çökeceği, sonra yeniden genişleyeceği ve bunun böylece döngüsel bir süreç halinde devam edeceği düşüncesine yakındır. Ben bunu atıp duran kocaman kozmik bir kalbe benzetiyorum..."

"Bence iki kuram da aynı ölçüde ilginç; ama ikisini de kavramak çok güç."

"Ve ikisi de Sofie'nin bahçede oturup düşündüğü o büyük sonsuzluk ikilemine benziyor: Evren ya her zaman vardı ya da bir zamanlar boşluktan ve hiçlikten çıktı..."

"Ah!"

Hilde alnını tuttu.

"Ne oldu?"

"Sinek soktu galiba."

"Herhalde Sokrates geldi. Seni hayal âleminden çekip çıkarmak istiyor..."

Sofie ve Alberto kırmızı spor otomobilde oturmuş, binbaşının Hilde'ye evren hakkında anlattıklarını dinliyorlardı.

"Farkında mısın, roller tamamen değişti," dedi Alberto bir süre sonra.

"Ne kastediyorsun?"

"Eskiden onlar bizi dinliyor, ama biz onları göremiyorduk. Oysa şimdi biz dinliyoruz, onlar bizi göremiyor."

"Dahası da var."

"Ya sen şimdi ne kastediyorsun?"

"Eskiden içinde Hilde ve binbaşının yaşadığı ayrı bir gerçeklik olduğunu bilmiyorduk. Şimdi de onlar bizim gerçekliğimiz hakkında bir şey bilmiyor."

"Son gülen iyi güler."

"Ama binbaşı bizim dünyamıza müdahale edebiliyordu."

"Bizim dünyamız onun büyük bir müdahalesinden ibaretti zaten."

"Ben yine de umudumu kaybetmek istemiyorum. Belki bir gün biz de onun dünyasına müdahale edebiliriz."

"Ama bu imkânsız, biliyorsun. Cafe Cinderella'da başımıza gelenleri hatırlasana! Kola şişesini tutacağım diye nasıl da uğraşmıştın."

Binbaşı büyük patlamayı anlatırken Sofie de bahçeyi incelemeye koyuldu. Bu ilk patlama kavramı aklına bir fikir getirmişe benziyordu. Arabanın içinde kıpırdanmaya başlamıştı."

"Ne oluyor?" diye sordu Alberto.

"Yok bir şey."

Torpido gözünü açtı, bir İngiliz anahtarı buldu içinde. Arabadan çıkıp salıncağa gitti ve Hilde ile babasının karşısına geçti. Önce Hilde'nin bakışını

yakalamaya çalıştı, ama kesinlikle olmuyordu bu. Sonunda İngiliz anahtarını kaldırıp Hilde'nin alnına vurdu.

"Ah!" diye bağırdı Hilde.

Bunun hemen ardından Sofie İngiliz anahtarını binbaşının kafasına indirdi. Ama Albert hiçbir tepki göstermedi buna.

"Ne oldu?" diye sordu Hilde'ye.

"Sinek soktu galiba."

"Herhalde Sokrates geldi. Seni hayal âleminden çekip çıkarmak istiyor..."

Sofie çimene uzanıp salıncağa bir tekme atmayı denedi. Ama salıncağın kıpırdadığı yoktu. Küçücük de olsa hareket edemez miydi acaba?

"Birden yerde serin bir esinti hissettim" dedi Hilde.

"Yok canım hava çok güzel, yumuşacık."

"Ama sadece hava değil... Bir şey var burada."

"Sadece biz ikimiz varız; bir de ılık yaz gecesi."

"Hayır, havada bir şey var."

"Ne olabilir ki?"

"Alberto'nun gizli planını hatırlıyor musun?"

"Hatırlıyorum tabii."

"Bahçe partisi sırasında birden yok oluverdiler. Sanki yer yarıldı da içine girdiler..."

"Ama..."

"... sanki yer yarıldı da içine girdiler..."

"Öykünün bir yerde bitmesi gerekiyordu. Ben de öylesine yazdım işte."

"Tamam yazdın, ama daha sonrasını yazmadın. Şimdi burada olduklarını düşünsene..."

"İnanıyor musun buna?"

"Hissediyorum baba."

Sofie Alberto'nun yanına koştu.

"Çok etkileyici gerçekten" dedi Alberto elinde İngiliz anahtarıyla arabaya dönen Sofie'ye. "Bak göreceksin, bu kızın çok özel bazı yetenekleri var."

Binbaşı kolunu Hilde'nin omuzuna koymuştu.

"Dalga sesleri ne güzel, duyuyor musun?"

"Evet."

"Yarın kayığı suya indiririz."

"Ya sen rüzgârdaki tuhaf fısıltıyı duyuyor musun? Kavak yaprakları nasıl da titreşiyor."

"Yaşayan gezegen bu işte."

"Bazı şeylerin 'satır aralarında' yer aldığını yazmıştın bir yerde."

"Öyle mi?"

"Belki şimdi bu bahçede de satır aralarında olan bir şey vardır."

"Doğa sırlarla dolu. Mesela şimdi gökteki yıldızlardan söz ediyoruz."

"Birazdan suda da yıldızlar olacak."

"Evet, küçükken denizdeki ışıltılara 'yıldızlar' diyordun. Bir bakıma haklıydın da. Çünkü yakamozlar ve diğer tüm organizmalar, bir zamanlar toplanıp yıldız haline gelen aynı temel maddelerden oluşuyor."

"Biz de mi?"

"Evet, biz de yıldız tozuyuz."

"Güzel söyledin bunu."

"Radyoteleskoplar milyarlarca ışık yılı uzaklıkta bulunan galaksilerin ışınlarını yakaladığında, bize evrenin en eski zamanlardaki halini göstermiş oluyor. Bir bakıma, en uzak galaksiler büyük patlamadan biraz sonrasını gösteriyor bize. Yani insanların gökte görebildiği şeyler aslında binlerce ya da milyonlarca yıllık kozmik fosillerdir. Yıldızlardan anlam çıkarmaya çalışan bir kâhinin yapabileceği tek şey de geleceği değil geçmişi okumaktır."

"Çünkü gördüğümüz yıldızların ışığı bize gelene kadar bu yıldızlar çoktan birbirinden uzaklaşmış bulunuyor."

"Birkaç bin yıl önce bile yıldızların konumu bugünkünden çok farklıydı."

"Öyle mi? Bak bunu bilmiyordum."

"Bulutsuz bir gecede evrenin tarihinde milyonlarca, hattâ milyarlarca yıl öncesini görürüz. Bir bakıma yüzümüzü yuvaya doğru dönmek anlamına gelir bu."

"Bunu biraz açıklaşan iyi olacak."

"Sen de, ben de ilk patlamayla birlikte var olmaya başladık. Çünkü evrendeki tüm madde organik bir bütündür. Çok çok eskiden bu madde yoğun bir topak halindeydi. O kadar ağırdı ki bir toplu iğne başı kadarı milyarlarca ton ediyordu. Kütleçekiminin büyüklüğü yüzünden patladı bu ilk atom, sanki bir şeyler parçalandı o zaman. Ama başımızı ne zaman göğe kaldırsak, kendimize doğru giden yolu bulmak istiyoruz."

"Bu tuhaf bir ifade biçimi."

"Evrendeki bütün yıldızlar ve galaksiler aynı maddeden oluşmuştur. Bunun birazı da şu anda burada bir araya gelmiş bulunuyor. Bir galaksi diğerinden milyarlarca ışık yılı uzakta olabilir. Ama hepsinin de kökeni aynıdır. Tüm yıldızlar aynı soydan gelen birer gezegendir."

"Anlıyorum."

"Peki kökeni oluşturan bu madde nedir? Milyarlarca yıl önce patlayan *neydi*? Nerden çıkmıştı?"

"İşte en büyük bilmece de bu."

"Ama bizi çok yakından ilgilendiriyor. Çünkü biz de o maddedeniz. Milyonlarca yıl önce yakılmış büyük ateşin bir kıvılcımıyız biz."

"Bak bu da güzel bir söz oldu."

"Ama büyük sayıların anlamını abartmamak gerek. Elimize küçük bir taş almak bile yeterli. Evren portakal büyüklüğünde bir taştan ibaret olsaydı, yine aynı derecede kavranılmaz olacaktı. Yine o karışık soruyu soracaktık: Nereden geliyor bu taş?"

Sofie kırmızı otomobilin koltuğundan kalkıp koyu gösterdi: "Kayığa binmek istiyorum."

"Kayık bağlı. Hem zaten kürekleri çekemeyiz ki."

"Bir deneyelim mi? Ne de olsa yazdönümü gecesi bu."

"En azından suya kadar gidebiliriz."

Arabadan çıkıp aşağıya doğru koştular. İskeleye varınca demir bir halkaya bağlı halatı çözmeye çalıştılar. Ama oynatamadılar bile.

"Sanki çivilenmiş!" dedi Alberto.

"Ama bizim zamanımız çok!"

"Gerçek bir filozof asla vazgeçmemeli. Şurayı bir... oynatabilsek..."

"Şimdi daha çok yıldız var gökte," dedi Hilde.

"Evet, yaz gecesinin en karanlık anındayız."

"Ama kışın yıldızlar daha parlak oluyor. Lübnan'a gitmenden önceki geceyi hatırlıyor musun? Yeni yılın ilk günüydü."

"Sana bir felsefe kitabı yazmaya o zaman karar vermiştim. Kristiansand'da hem büyük bir kitapçıya hem de kütüphaneye bakmıştım. Ama gençler için uygun bir şey yoktu."

"Sanki beyaz tavşanın ince tüylerinin tepesine tırmanmış gibiyiz."

"Acaba şu ışık yılı gecesinde kimse var mı orada?"

"Kayık suya açılmış!"

"Aa, evet."

"Olacak şey değil bu! İyice bağlı mı diye kontrol etmiştim."

"Öyle mi?"

"Sofie Alberto'nun kayığını almıştı ya, o geldi aklıma. Nasıl da gölün ortasında kalmıştı değil mi?"

"Görürsün bak, bu işte de Sofie'nin parmağı var," dedi binbaşı.

"Sen dalga geç! Bütün akşam boyunca ortada bir şeyler olduğunu hissettim ben."

"Her neyse şimdi birinin kayığa kadar yüzmesi gerekiyor."

"Gel birlikte yüzelim baba."

[1] Influenza: etki

[2] Huş ağaçlarıyla korunan alan.